II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NDE (1876-1909) ÇİFTELER HÂRA-YI HÜMAYUNU

Ece GÜLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Betül Gelengül EKİMCİ

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Temmuz 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ece GÜLER'in "II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu" başlıklı tezi 16/07/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Koruma programındaki Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

		Adı-Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı):		Dr. Öğr. Üyesi Betül Gelengül EKİMCİ	
Üye	:	Prof. Dr. Deniz MAZLUM	
Üye	:	Prof. Dr. Nuray ÖZASLAN	

ÖZET

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NDE (1876-1909) ÇİFTELER HÂRA-YI HÜMAYUNU

Ece GÜLER

Mimarlık Anabilim Dalı
Mimari Koruma Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Temmuz 2019
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Betül Gelengül EKİMCİ

19. yüzyılda Batılılaşma dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde ordunun ve sarayın at ihtiyacını karşılayan devlet işletmelerinin modernizasyonuna gereksinim duyulmuş ve Hâra-yı Hümayunlar kurulmuştur. Bu durumun etkileri kaçınılmaz olarak kendisini mimaride de göstermiştir. Bu çalışmada Anadolu'da ilk kurulan Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda; Sultan II. Mahmud (1808-1839) ve Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde inşa edilen yapı/yapılar grubunu tespit ederek yerlerini, hangi ilkeler doğrultusunda biçimlendiklerini, hangi malzeme ile yapım teknikleri kullanılarak inşa edildiklerini belgelemek, mevcut yapıların koruma sorunlarının ve alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda inşa edilen yapıları mimari bir bütün olarak değerlendirebilmek için öncelikle Osmanlı Devleti'nde çiftlik çeşitleri, sonrasında özelleşerek at çiftlikleri başlığı altında ıstabl-ı amire ve hâra-yı hümayunlar ele alınmış, "Çiftlikat-ı Hümayun" adı altında kurulan diğer hâralara özetle değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun idari süreci ve mimari bağlamına yer verilmiştir. Mimari bağlamı; II. Mahmud - II. Abdülhamid dönemi arası mimari durumu, II. Abdülhamid döneminde genel yerleşim özellikleri ve tespit edilen yapılar, genel yerleşim içerisinde günümüzde mevcut olanlar ve olmayanlar halinde dört bölümde incelenmiştir. İmar faaliyetlerinin en yoğun olduğu II. Abdülhamid döneminde Çifteler Hâra-yı Hümayunu arazi sınırları içinde askeri, dini, ticari ve sosyal yapılar; konaklama, sağlık, endüstri, eğitim, ulaştırma ve su yapıları; konutlar; hayvanata ait yapılar; köy oluşumları tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan yapılardan, günümüze 9 adet askeri yapı/yapı grubunun ulaştığı görülmüştür.

Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun 19. yüzyıla ait haritaları, planları, fotoğrafları, arşiv belgeleri sayesinde ve alan çalışmaları sonucunda; yapıları konum, plan, cephe düzeni, yapım tekniği ve malzeme açısından değerlendirmek mümkün olabilmiştir. Koruma sorunlarının belirlenerek giderilmesine yönelik yaklaşımlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Çiftlik, Çiftlik-i Hümayun, Çiftlikat-ı Hümayun, Hâra, Hâra-yı Hümayun, Çifteler, Mahmudiye, Kışla, Kışla-i Hümayun, Osmanlı, II. Abdülhamid, Mimari, Kırsal peyzaj.

ABSTRACT

ÇİFTELER HÂRA-YI HÜMAYUNU
IN THE PERIOD OF II. ABDULHAMID (1876-1909)

Ece GÜLER

Architecture Program
Architectural Conservation Department

Anadolu University, Graduate School of Sciences, July 2019
Supervisor: Assis. Prof. Dr. Betül Gelengül EKİMCİ

With the Westernization period in the 19th century of the Ottoman Empire, the modernization of the state enterprises that met the horses' needs of the army and the palace cause to establish new departments and Hâra-yı Hümayun's were established. The effects of this situation inevitably manifested itself in architecture. In this study, the first established Hâra-yı Hümayun in Anatolia; the Çifteler Hara-yı Hümayunu; which was established on Sultan II. Mahmud (1808-1839) and Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) period by determining the structure / structures group, their location, according to which principles they are formed, using materials and construction techniques to document how they were built, the protection problems of existing buildings and it is aimed to determine the measures to be taken.

For evaluating the buildings in the Çifteler Hara-yı Hümayunu in the term of the architectural holistic evaluation, firstly it is necessary to evaluate the farm types in the Ottoman empire and after than it is need to narrow the scope to evaluate horse farms especially "ıstabl-ı amire" and "hara-yı hümayuns". Finally "çiflikat-ı hümayuns" has been evaluated shortly.

In the third part of the study, the administrative process and architectural context of Çifteler Hâra-yı Hümayunu are given. Architectural context; through II. Mahmud - Abdulhamid II. period was given as Architectural status. During the reign of Abdulhamid II., the general settlement characteristics and the structures identified were examined in four sections as in the present situation and absent in the general settlement. Zoning activities are the most intense During the reign of II. Abdülhamid, the Çifteler Hâra-yı Hümayunu included military, religious, commercial and social structures within the territory; accommodation, health, industry, education, transport and water structures; homes; animal structures; village formations were identified. It has been seen that 9 military structures / building groups have survived from the structures considered within the scope of the study.

As a result of the 19th century maps, plans, photographs, archival documents of Çifteler Hâra-yı Hümayunu; it was possible to evaluate the structures in terms of location, plan, facade layout, construction technique and material. Approaches for identifying and eliminating conservation problems were tried to be determined.

Keywords: Farm, Çiftlik-i Hümayun, Çiftlikat-ı Hümayun, Stud Farm, Hâra-yı Hümayun, Çifteler, Mahmudiye, Barracks, Kışla-i Hümayun, Ottoman, II. Abdülhamid, Architectural, Rural landscape.

TEŞEKKÜR SAYFASI

Bu çalışmaya büyük bir istek ve heyecanla başlayıp aynı heyecanla sonlandırmış bulunmaktayım. Öncelikle teşekkürlerimi tez danışmanım olan sayın Dr. Öğr. Üyesi Betül Gelengül EKİMCİ'ye sunmak isterim. Kendisinin önerisiyle başladığım çalışmam, yine kendisinin bilgisi, görüşleri ve özverisi sayesinde tamamlandı. Çalışmanın üzerine en az benim kadar titreyen ve desteğini esirgemeyen kıymetli hocama akademik hayatım boyunca minnettar kalacağım.

Çalışmama sundukları değerli katkılarından dolayı sayın jüri üyelerim Prof. Dr. Deniz MAZLUM ve Prof. Dr. Nuray ÖZASLAN'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Tezin teknik kısımlarında emeği geçen, sorularımı büyük bir sabırla cevaplayan ve yardımlarını esirgemeyen sayın Arş. Gör. Emre BEKTÖRE'ye ve Osmanlıca metinlerin okunmasındaki yardımı için sayın Arş. Gör. Sabahattin VANLI'ya; gerekli izinleri vererek kullanımında olan yapılarda araştırma ve inceleme yapabilmemi sağlayan Anadolu Tarım İşletmesi Genel Müdürlüğü'ne ve çalışanlarına; alan çalışmalarında bana yardımcı olan bölge halkına çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sayın Arş. Gör. Mazlum KALAK'a dostluğu için teşekkürlerimi borç bilirim.

Eğitimimi her zaman destekleyen anneannem sayın Ayşe GÜNESEN ve arazi çalışmalarında bile beni yalnız bırakmayan dedem sayın Alaettin GÜNESEN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim süresince yaşadığım en karanlık günlerimi sayesinde atlattığım ve hayatım boyunca her anlamda elini omzumda hissettiğim annem Esin GÜLER olmadan bu tez tamamlanamazdı. Teşekkürlerimi minnetle sunarım.

Bu çalışmanın nihayete kavuşmasında destek olan herkese teşekkür ederim.

Ece GÜLER

16/07/2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı"yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Ece GÜLER

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI ..... **i**
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ..... **ii**
ÖZET ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
TEŞEKKÜR SAYFASI ..... **v**
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
ŞEKİLLER DİZİNİ ..... **xii**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **xx**
GÖRSELLER DİZİNİ ..... **xxix**
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **xliv**
1. GİRİŞ **1**
1.1. Çalışmanın Amacı **1**
1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi **3**
2. OSMANLI DEVLETİNDE ÇİFTLİKLER **11**
2.1. Reaya Çiftlikleri **11**
2.2. Hassa Çiftlikleri **12**
2.3. Askeri Vazifelere Bağlı Çiftlikler **13**
2.4. Büyük Tarımsal Mülk ve İşletme Çiftlikleri **13**
2.5. At Çiftlikleri **16**
2.5.1. Istabl-ı Amire Teşkilatı **16**
Sayfa
2.5.2. Modernizasyon (yeniden yapılanma) ile gelen hâra-yı hümayunlar (hâralar) **26**
2.5.2.1. Sultansuyu Hâra-yı Hümayunu (Çiftlikat-ı Hümayunu) **27**
2.5.2.2. Mihalıç Çiftlikat-ı Hümayunu **32**
2.5.2.3. Çukurova Çiftliği Hamra Hârası (Anavarza Çiftlikat-ı Hümayunu) **36**
2.5.2.4. Veziriye Çiftliği **41**
2.5.2.5. Hâra-yı Hümayunların idari süreci **42**

Sayfa

3. ÇİFTELER HÂRA-YI HÜMAYUNU 46
3.1. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun İdari Süreci 46
3.1.1. Cumhuriyet döneminde Çifteler Hârası 53
3.2. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun Mimari Durumu 54
3.2.1. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Sultan II. Mahmud dönemi (1808-1839) - Sultan II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) arası mimari durum 54
3.2.2. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun Sultan II. Abdülhamid döneminde genel yerleşim özellikleri ve tespit edilen yapılar 55
3.2.2.1. Genel yerleşim özellikleri 55
3.2.2.1.1. Köyler 56
3.2.2.1.2. Kışla-i Hümayunlar (Kışlalar) ve ilişkili yapılar 64
3.2.2.1.3. Ağıllar 76
3.2.2.1.4. Diğer Yapılar 78
3.2.2.1.5. Mezarlıklar 81
3.2.2.1.6. Tarım ve orman arazileri 82
3.2.2.1.7. Su Kaynakları 84
3.2.2.1.8. Su yapıları 89
3.2.2.1.9. Yollar 99
3.2.2.1.10. Arşiv belgelerine göre yapım işlemleri 101
3.2.3. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun günümüzde mevcut olmayan yapıları 108
3.2.3.1. Mahmudiye mevkii 108
3.2.3.1.1. Mahmudiye Kışla-i Hümayunu 108
3.2.3.1.1.1. Onarımlar ve değişiklikler 121
3.2.3.1.2. Kısrak ahırları 122
3.2.3.1.3. Hastane 125
3.2.3.1.4. Misafirhane 127
3.2.3.1.5. Mektep 129
3.2.3.1.6. Zabıtanhane 131
3.2.3.1.7. Han 134
3.2.3.1.8. Fırın 135

Sayfa

3.2.3.1.9. Güvercinlikler....136
3.2.3.1.10. Kaskat....139
3.2.3.1.11. Su dolabı....140
3.2.3.2. Hamidiye mevkii....141
3.2.3.2.1. Güvercinlik....141
3.2.3.2.2. Boğalık ahırıyla süthanesi ve panayırhane....142
3.2.3.3. Çifteler mevkii....143
3.2.3.3.1. Çifteler Kışla-i Hümayunu....143
3.2.3.3.2. Hastane....145
3.2.3.3.3. Zabıtanhaneler....147
3.2.3.3.4. Panayırhane....148
3.2.3.4. Eminekini mevkii....148
3.2.3.4.1. Eminekini Kışla-i Hümayunu....148
3.2.3.4.2. Değirmen....150
3.2.3.4.3. Hayvanata ait yapılar....152
3.2.3.5. Mandıra mevkii....152
3.2.3.5.1. İnek ahırı....152
3.2.3.5.2. Koyun ağılı....155
3.2.3.6. Tatarhöyüğü mevkii....155
3.2.3.6.1. Tatarhöyüğü/Ertuğrul Kışla-i Hümayunu....155
3.2.3.6.2. Hayvan hastanesi....156
3.2.3.7. Mecidiye Kışla-i Hümayunu....157
3.2.3.8. Selimiye Kışla-i Hümayunu....158
3.2.3.9. İhsaniye Kışla-i Hümayunu....158
3.2.3.10. Diğer yapılar....159
3.2.4. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun günümüze ulaşan yapıları....162
3.2.4.1. Mahmudiye mevkii aygır deposu....162
3.2.4.1.1. Konum bilgisi ve tarihçe....162
3.2.4.1.2. Plan....163
3.2.4.1.3. Genel görünüm ve cephe düzeni....169
3.2.4.1.4. Yapım tekniği ve malzeme....175
3.2.4.1.5. Bozulmalar ve koruma önerileri....175

Sayfa

3.2.4.2. Mahmudiye mevkii fabrika....178
3.2.4.2.1. Konum bilgisi ve tarihçe....178
3.2.4.2.2. Plan....179
3.2.4.2.3. Genel görünüm ve cephe düzeni....200
3.2.4.2.4. Yapım tekniği ve malzeme....211
3.2.4.2.5. Bozulmalar ve koruma önerileri....211
3.2.4.3. Mahmudiye mevkii cami....214
3.2.4.3.1. Tarihçe ve konum bilgisi....214
3.2.4.3.2. Plan....215
3.2.4.3.3. Genel görünüm ve cephe düzeni....220
3.2.4.3.4. Yapım tekniği ve malzeme....237
3.2.4.3.5. Bozulmalar ve koruma önerileri....238
3.2.4.4. Mahmudiye mevkii hamam....239
3.2.4.4.1. Tarihçe ve konum bilgisi....239
3.2.4.4.3. Plan....240
3.2.4.4.3. Genel görünüm ve cephe düzeni....252
3.2.4.4.4. Yapım tekniği ve malzeme....257
3.2.4.4.5. Bozulmalar ve koruma önerileri....257
3.2.4.5. Aziziye mevkii Aziziye Kışla-i Hümayunu....260
3.2.4.5.1. Tarihçe ve konum bilgisi....260
3.2.4.5.2. Plan....261
3.2.4.5.3. Genel görünüm ve cephe düzeni....282
3.2.4.5.4. Yapım tekniği ve malzeme....289
3.2.4.5.5. Bozulmalar ve koruma önerileri....290
3.2.4.6. Aziziye mevkii ağıl (1)....293
3.2.4.6.1. Tarihçe ve konum bilgisi....293
3.2.4.6.2. Plan....294
3.2.3.6.3. Genel görünüm ve cephe düzeni....299
3.2.4.6.4. Yapım tekniği ve malzeme....301
3.2.4.6.5. Bozulmalar ve koruma önerileri....302
3.2.4.7. Aziziye mevkii ağıl (2)....303
3.2.4.7.1. Tarihçe ve konum bilgisi....303

Sayfa

3.2.4.7.2. Plan 305
3.2.4.7.3. Genel görünüm ve cephe düzeni 311
3.2.4.7.4. Yapım tekniği ve malzeme 314
3.2.4.7.5. Bozulmalar ve koruma önerileri 315
3.2.4.8. Hamidiye mevkii Hamidiye Kışla-i Hümayunu 316
3.2.4.8.1. Tarihçe ve konum bilgisi 316
3.2.4.8.2. Plan 318
3.2.4.8.3. Genel görünüm, cephe düzeni ve yapım tekniği 323
3.2.4.8.4. Bozulmalar ve koruma önerileri 330
3.2.4.9. Mandıra mevkii Mandıra Kışla-i Hümayunu 331
3.2.4.9.1. Tarihçe ve konum bilgisi 331
3.2.4.9.2. Plan 333
3.2.4.9.3. Genel görünüm ve cephe düzeni 348
3.2.4.9.4. Yapım tekniği ve malzeme 354
3.2.4.9.5. Bozulmalar ve koruma önerileri 355
4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 357
4.5. Koruma Sorunları 371
4.7. Koruma Önerileri 373
KAYNAKÇA 376
EKLER
ÖZGEÇMİŞ

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 2.1. Topkapı Sarayı'nın II. avlusunda yer alan bölümler ve 11 numaradaki has ahır (http://www.topkapisarayi.gov.tr/sites/default/files/geziplani.pdf, Erişim Tarihi: 26.11.2018) 17

Şekil 2. 2. Sultansuyu Çiftlik-i Hümayunu'nun haritası (http://haritalar.istanbul.edu.tr/flipbook/92372/#/6, Erişim Tarihi: 28.05.2019) 28

Şekil 2. 3. Sultansuyu Hâra-yı Hümayunu'nda bulunan Hamidiye Kışlası (İÜNEKA, 92285/3) (Düzenleyen: Ece Güler) 29

Şekil 2. 4. Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu'na Bağlı Çiftliklerin Haritası (Odabaşı, 2014, s. 348). 32

Şekil 2. 5. Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu'na Bağlı Çiftliklerin Haritası (Odabaşı, 2014, s. 349). 33

Şekil 2. 6. Karacabey Tarım İşletmesi Müdürlüğü Merkezi (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).....34

Şekil 2. 7. Karacabey Tarım İşletmesi Müdürlüğü Merkezinde bulunan ve özgün işlevleri idari bina, at ahırı, ambar ve manej olan birimlerin mekân örgütlenmesi (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır) 34

Şekil 2. 8. Çukurova Çiftlik-i Hümayunu Anavarza Mevkiinin haritası (http://haritalar.istanbul.edu.tr/flipbook/92372/#/2, Erişim Tarihi: 31.05.2019).....36

Şekil 2. 9. Çukurova Çiftlik-i Hümayunu'na Eklenmiş Ereğli Yaylası'nın haritası (http://haritalar.istanbul.edu.tr/flipbook/92372/#/4, Erişim Tarihi: 31.05.2019). 37

Sayfa

Şekil 2. 10. Çiftlikât-ı Hümayunlara Ait Çeşitli Harita Fotoğraflarından Adana haritası (http://haritalar.istanbul.edu.tr/flipbook/92372/#/4, Erişim Tarihi: 31.05.2019). 37

Şekil 2. 11. Veziriye Çiftlik-i Hümayunu haritası (http://haritalar.istanbul.edu.tr/flipbook/92372/#/8, Erişim Tarihi: 31.05.2019).....41

Şekil 3. 1. I. Trusler tarafından hazırlanan, 1793 yılında yayımlanan Anadolu haritasından düzenlenmiştir (https://www.mapmania.org/map/22369/map_of_asia_minor_1793_ trusler, Erişim tarihi: 15.02.2019). Çifteler (1), Seyitgazi (2), Eskişehir (3), Bilecik (4), Ankara (5), Bolvadin (6), Afyonkarahisar (7), Tavşanlı (8) (Düzenleyen: Ece Güler) 46

Şekil 3. 2. (Ç.K.) Çifteler Köyü. (Düzenleyen: Ece Güler) 57

Şekil 3. 3. (1) Eskişehir Kazası, (2) Seyitgazi Kazası, (3) Akköprü Kurra-yı Hümayunu, (4) Sivrihisar Kazası, (5) Aziziye Kazası. (Düzenleyen: Ece Güler) 58

Şekil 3. 4. (1) Lütfiye Köyü, (2) Aziziye Köyü, (3) Hamam Köyü, (4) Hamidiye Köyü, (5) Şerefiye Köyü, (6) Kuşmat Köyü, (7) Cönger (Cönger Kayacık) Köyü, (8) Mecidiye Köyü, (9) Atik Çerkez Köyü, (10) Balçıkhisar Köyü, (11), (14) Hamitli Köyü, (12) Orhaniye Köyü, (13) Osmaniye Köyü, (15) İhsaniye Köyü, (16) Çifteler Köyü, (17) Körhasan Köyü, (18) Bünkeşin Köyü, (19) Kadıkuyusu Köyü, (20) Adı Okunmayan Köy (Burhaniye/Başkurt Köyü?), (21) Nasriye Köyü. (Düzenleyen: Ece Güler).....60

Sayfa

Şekil 3. 5. (1) Aziziye Kışla-i Hümayunu, (2) Hamidiye Kışla-i Hümayunu, (3) Mahmudiye Kışla-i Hümayunu, (4) Tatarhöyüğü Kışla-i Hümayunu, (5) Ertuğrul Kışla-i Hümayunu, (6) Mandıra Kışla-i Hümayunu, (7) İhsaniye Kışla-i Hümayunu, (8) Merkez (Çifteler) Kışla-i Hümayunu, (9) Mecidiye Kışla-i Hümayunu, (10) Selimiye Kışla-i Hümayunu. (Düzenleyen: Ece Güler). 65

Şekil 3. 6. (1) Hastane (Taşhan?), (2) Fabrika. (Düzenleyen: Ece Güler). 67

Şekil 3. 7. (1) Hâra (Karakışla) Camii, (2) Mektep. (Düzenleyen: Ece Güler). 71

Şekil 3. 8. (1) Hamidiye Mevkii Beylikhaneleri, (2) Aziziye Mevkii Beylikhaneleri, (3) İhsaniye Mevkii Beylikhaneleri. (Düzenleyen: Ece Güler).....75

Şekil 3. 9. (3), (6), (26) Beylik Ağıl, (47) Keçi Ağılı, (49) Abdilağa Ağılı, (62) Cartıkoğlu Ömer Ağılı, (68) Hacı Cafer Ağılı, (72) Mollabekir Ağılı, (40), (60) Adı Belirtilen Fakat Okunamayan Ağıl. Diğer Numaralandırılan Ağılların Adı Belirtilmemiştir. (Düzenleyen: Ece Güler). 77

Şekil 3. 10. (4) Arşunsakal Mescidi/Camisi (Mezarlık?), (5) Arşunsakal Haziresi, (8) Hâra (Karakışla) Camisi. Diğer Numaralandırılan Mescid/Camilerin Adı Belirtilmemiştir. (Düzenleyen: Ece Güler).....78

Şekil 3. 11. (1) Hamam, (2) Bilinmeyen Yapı, (3) Bilinmeyen Yapı ,(4) Bilinmeyen Yapı, (5) Karatokat Hârabesi, (6) Kulaksız Viranesi (Düzenleyen: Ece Güler). 80

Şekil 3. 12. (3) Sıtma Mezarı, (9) Tek Mezar, (11) Karye Mezarlık. Diğer Numaralandırılan Mezarlıkların Adı Belirtilmemiştir. (Düzenleyen: Ece Güler).....81

Sayfa

Şekil 3. 13. (1) Kuşdoğan Çalı, (2) Hacı Osman Çayırı, (3) Kızılsıvat Çayırı, (4) İsmailiye Çayırı, (5) Kurt Kalesi, (6) Serdaroğlu Veli Çavuş, (7) Örümcek Tepesi, (8) Cönger Hisarı, (9) Kuşmat Çalı, (10) Kayalı Cerit, (11) Cönger Çalı, (12) Balçıkhisar Çalı, (13) Dalbasan Çalı, (14) Dikmen Çalı, (15) Yılankırkan Höyüğü, (16) Kadınören, (17) Mahmudiye Çayırı, (18) Mahmudiye Söngütlüğü, (19) Çerkez Çalı, (20) Güvenli Çal, (21) Sami Dede Tepesi, (22) Serçe Sürüsü, (23) Herekburnu Tepesi, (24) Göçebe Tepesi, (25) Zemheri Çayırı, (26) Kuru Höyük, (27) Karalar Höyüğü Çayırı, (28) Karalar Höyüğü, (29) Mandıra Söngütlüğü, (30) Arbab Bayırı, (31) Topardıç Tepesi, (32) Sülüklü Kulak, (33) Kuş Höyüğü, (34) Mantarlı, (35) Kumarcı Adası, (36) Belpınarı Çalı, (37) Eski Mandıra, (38) Türkmensuyu Altı, (39) Saray-ı Mahalli, (40) Körhasan Yaylası, (41) Kasra Tepesi, (42) Üç Höyük Tepeleri, (43) Uluburun. (Düzenleyen: Ece Güler). 83

Şekil 3. 14. (1) Topkaya Pınarı, (2) Murat Suyu, (3) Göze, (4) Kumlu Çay, (5) Ilıcabaşı, (6) Küçük Sakarya, (7) Havuz, (8) Hamam Gözesi, (9) Sakarya Menbaları, (10) Eminekini Suyu Menbası. (Düzenleyen: Ece Güler)..... 85

Şekil 3. 15. (3), (10) Reşit Efendi Arkı, (6) Vahit Bey Arkı, (7) Değirmen Arkı, (9) Murat Arkı. Diğer Numaralandırılan Arkların Adı Belirtilmemiştir. (Düzenleyen: Ece Güler). 90

Şekil 3. 16. (2) Kumarcı Değirmeni, (3) Beylik Değirmeni, (4) Hârap Değirmen. (1) Numaralı Değirmenin Adı Belirtilmemiştir. (Düzenleyen: Ece Güler). 93

Sayfa

Şekil 3. 17. (3) Dokuzoluk Çeşmesi, (6) Yeni Çeşme, (8) Topkaya Çeşmesi, (9) Murat Çeşmesi, (11) Kurtkalesi Çeşmesi, (12) Adı Okunamayan Çeşme, (13) Halkalı Çeşmesi, (15) Karneyn Çeşmesi (Kuyusu?), (16) Kuru Çeşme, (19) Koçpınarı Çeşmesi, (24) Semiztatar Kuyusu, (25) Hacı Kozanlı Kuyusu, (26) Belpınarı Çeşmesi. Diğer Numaralandırılan Arkların Adı Belirtilmemiştir. (Düzenleyen: Ece Güler). 94

Şekil 3. 18. (1) Cennet Köprüsü, (2) Çayır Bendi, (4) Hamidiye Köprüsü, (7) Taş Köprü, (11) Mahmudiye Bendi, (12) Taşlı Geçit, (13) Zemheri Bendi, (14) Geçit, (18) Pirinç Bendi (Köprüsü?), (28) Hacı Halil Köprüsü. Diğer Numaralandırılan Köprü, Geçit ve/veya Bendlerin Adı Belirtilmemiştir. (Düzenleyen: Ece Güler). 97

Şekil 3. 19. (1), (2) Eskişehir Yolu, (3) Günyüzü Yolu, (4) , (5) Bardakçı Yolu, (6) Sivrihisar Yolu, (7), (8) Kaymaz Yolu, (9) Dağ Yolu, (10) Aziziye Yolu, (11) Konya Yolu. (Düzenleyen: Ece Güler).....101

Şekil 3. 20. Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır). 109

Şekil 3. 21. Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun konumunu gösteren uydu görüntüsü (yakından) (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır). 110

Şekil 3. 22. Aygır deposunun konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır). 162

Şekil 3. 23. Mahmudiye mevkiinde bulunan aygır deposunun plan krokisi (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER).....163

Şekil 3. 24. Fabrikanın konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır). 178

Sayfa

Şekil 3. 25. Mahmudiye mevkiinde bulunan fabrikanın plan krokisi (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER).....180

Şekil 3. 26. Mahmudiye mevkiinde bulunan fabrikanın plan krokisinde gösterilen 3, 4, 5, 6, 7 ve 8 numaralı mekânlar (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER).....180

Şekil 3. 27. Mahmudiye mevkiinde bulunan fabrikanın plan krokisinde gösterilen 1, 2 ve 3 numaralı mekânlar (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER). 181

Şekil 3. 28. Caminin konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır). 214

Şekil 3.29. Hâra (Karakışla) Camii'nin plan krokisi (26.03.2018) (Çizen: Ece GÜLER).....215

Şekil 3.30. Hâra (Karakışla) Camii ve Bahçesindeki Yapıların Krokisi (26.03.2018) (Düzenleyen: Ece Güler). 225

Şekil 3. 31. Hamamın konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır). 240

Şekil 3. 32. Mahmudiye mevkiinde bulunan hamamın plan krokisi (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER).....241

Şekil 3. 33. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır). 260

Şekil 3. 34. Aziziye Kışla-i Hümayunu ve yakın çevresi (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır). 261

Şekil 3. 35. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisi (25.07.2018) (Çizen: Ece Güler).....267

Sayfa

Şekil 3. 36. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağıl (1) (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır). 293

Şekil 3. 37. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) plan krokisi (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER). 294

Şekil 3. 38. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıl (2) (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır). 304

Şekil 3. 39. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) plan krokisi (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER). 305

Şekil 3. 40. Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır). 317

Şekil 3. 41. Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun konumunu gösteren uydu görüntüsü (yakından) (04.02.2019) Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır). 317

Şekil 3. 42. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır). 331

Şekil 3. 43. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun konumunu gösteren uydu görüntüsü (yakından) (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır). 332

Şekil 3. 44. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisi (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER).....333

Sayfa

Şekil 4. 1. Referans Noktaları Alınarak Yapılan Konumlandırma İşlemi Sonucu Karşılaştırma Çalışması……...365

Şekil 4. 2. Referans Noktaları Alınarak Yapılan Konumlandırma İşlemi Sonucu Karşılaştırma Çalışması ve Koordinatları Aranan Yerler.....370

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2. 1. Osmanlı Devleti'nde Çiftlik Çeşitleri (Düzenleyen: Ece Güler) 11

Tablo 2.2. Istabl-ı Amire Teşkilatı'nda bulunan görevliler (Özcan, 1999, s. 204-205) (Düzenleyen: Ece Güler) 25

Tablo 2. 3. Osmanlı Devleti'nde At Yetiştiriciliğine Dair Kuruluşlar (Düzenleyen: Ece Güler) 45

Tablo 3. 1. II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Bulunduğu Tespit Edilen Köyler ve Günümüzdeki Mevcudiyet Bilgisi 103

Tablo 3. 2. II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Mevkilere Göre Bulunduğu Tespit Edilen Yapılar 104

Tablo 3. 3. II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Bulunduğu Tespit Edilen Ağıllar, Mezarlıklar, Su Yapıları ve Çeşitli Yapılar 106

Tablo 3. 4. II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda İnşa Edilmesi Kararlaştırılan Fakat Mevcudiyeti Kesin Olmayan Yapılar 107

Tablo 3. 5. Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun Sultan II. Abdülhamid dönemine (1876-1909) ait el yazması plan çizimi analizi 119

Tablo 3. 6. Aygır deposu plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümün genel görünümü (25.07.2018) 164

Tablo 3. 7. Aygır deposunun genel görünümü (25.07.2018) 171

Tablo 3. 8. Aygır deposunun güneydoğu cephesinde bulunan kapı ve pencerelerin yakından görünümü (25.07.2018) 173

Sayfa

Tablo 3. 9. Krokide 8 numara ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 182

Tablo 3. 10. Krokide 6 numara ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 183

Tablo 3. 11. Krokide 5 ve 5A ile adlandırılan bölümlere ait görseller (25.07.2018) ...184

Tablo 3. 12. Krokide 4 numara ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 185

Tablo 3. 13. Krokide 3 numara ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 186

Tablo 3. 14. Krokide 3A ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 187

Tablo 3. 15. Krokide 3B ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 188

Tablo 3. 16. Krokide 3C ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 189

Tablo 3. 17. Krokide 3D ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 190

Tablo 3. 18. Krokide 3E ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018).....191

Tablo 3. 19. Krokide 3F ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018).....192

Tablo 3. 20. Krokide 2 numara ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 193

Tablo 3. 21. Krokide 2A ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 194

Tablo 3. 22. Krokide 2B ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 195

Tablo 3. 23. Krokide 2C ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 196

Tablo 3. 24. Krokide 1 numara ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 197

Tablo 3. 25. Krokide 1A ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 198

Tablo 3. 26. Krokide 1B ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018) 199

Tablo 3. 27. Fabrikanın genel görünümü (25.07.2018).....205

Tablo 3. 28. Kuzeydoğu cephesinin ortasında bulunan kapının kapatıldığı bölüm (25.07.2018).....206

Sayfa

Tablo 3. 29. Kuzeydoğu cephesinde bulunan pencere ve kapılar (25.07.2018).....207

Tablo 3. 30. Güneybatı cephesinde dışa taşan bölüm (25.07.2018).....209

Tablo 3. 31. Dışa taşan bölümün kuzeybatısı (25.07.2018) 210

Tablo 3. 32. Hâra (Karakışla) Cami'nin son cemaat yerine ait görseller (26.03.2018).....216

Tablo 3. 33. Hâra (Karakışla) Camii'nin Harim bölümüne ait görseller (26.03.2018).....218

Tablo 3. 34. Hâra (Karakışla) Camii'nin kadınlar mahfiline ait görseller (26.03.2018).....220

Tablo 3.35. Hâra (Karakışla) Camii bahçesindeki tuvalete ait görseller (26.03.2018).....228

Tablo 3. 36. Hâra (Karakışla) Camii bahçesindeki pergoleye ait görseller (26.03.2018).....228

Tablo 3. 37. Ön odaya (1) ait görseller (25.07.2018) 242

Tablo 3. 38. Soyunmalık bölümüne (2) ait görseller (25.07.2018) 243

Tablo 3. 39. Plan krokisinde 2E olarak adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018).....244

Tablo 3. 40. Plan krokisinde 2C olarak adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018).....244

Tablo 3. 41. Plan krokisinde 2B olarak adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018).....245

Tablo 3. 42. Plan krokisinde 2A olarak adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018).....246

Tablo 3. 43. Soğukluk (ılıklık) bölümüne (2) ait görseller (25.07.2018).....247

Sayfa

Tablo 3. 44. Tıraşlık (3A) ve tuvalete (3B) ait görseller (25.07.2018) 248

Tablo 3. 45. Sıcaklık bölümüne (4) ait görseller (25.07.2018) 249

Tablo 3. 46. Sıcaklık bölümünde (4) bulunan 4A ve 4B ile adlandırılan hücre odalara ait görseller (25.07.2018) 250

Tablo 3. 47. Külhanın kuzeybatısında bulunan mekâna (6) ait görseller (25.07.2018) 251

Tablo 3. 48. Külhanın (5) bacasına ait açıklıklar (25.07.2018) 252

Tablo 3. 49. Hamamın genel görünümüne ait görseller (25.07.2018) 253

Tablo 3. 50. Ön oda ve soyunmalık bölümüne ait görseller (25.07.2018) 254

Tablo 3. 51. Soğukluk (ılıklık) bölümüne ait görseller (25.07.2018) 255

Tablo 3. 52. Külhan bölümüne ait görseller (25.07.2018) 256

Tablo 3. 53. Külhanın kuzeybatısında bulunan mekâna ait görseller (25.07.2018) 257

Tablo 3. 54. Aziziye Kışla-i Hümayunu Yapısının Sultan II. Abdülhamid Dönemine (1876-1909) Ait El Yazması Plan Çizimi Analizi 266

Tablo 3. 55. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun avluya bakan cepheleri (güneybatı ve kuzeybatı kanatları) (25.07.2018) 268

Tablo 3. 56. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun avluya bakan cepheleri (kuzeydoğu ve güneydoğu kanatları) (25.07.2018) 268

Tablo 3. 57. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 1 numaralı hole ait görseller (25.07.2018) 270

Tablo 3. 58. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 2, 6, 7,8 numaralı mekânlara ait görseller (25.07.2018) 271

Sayfa

Tablo 3. 59. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 4 ve 5 numaralı mekânlara ait görseller (25.07.2018) 272

Tablo 3. 60. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 3 ve 9 numaralı mekânlara ait görseller (25.07.2018) 273

Tablo 3. 61. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 16, 17 ve 18 numaralı mekânlara ait görseller (25.07.2018) 274

Tablo 3. 62. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 10 numaralı ağıla ait görseller (25.07.2018) 275

Tablo 3. 63. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 11 numaralı ağıla ait görseller (25.07.2018) 276

Tablo 3. 64. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 12 numaralı ağıla ait görseller (25.07.2018) 277

Tablo 3. 65. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 20 numaralı yarı açık alana ait görseller (25.07.2018) 278

Tablo 3. 66. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 13 numaralı ağıla ait görseller (25.07.2018) 279

Tablo 3. 67. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 14 numaralı ağıla ait görseller (25.07.2018) 280

Tablo 3. 68. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 15 numaralı ağıla ait görseller (25.07.2018) 281

Tablo 3. 69. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneybatı cephesine ait görseller (25.07.2018) 286

Tablo 3. 70. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu cephesine ait görseller (25.07.2018) 286

Sayfa

Tablo 3. 71. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeydoğu cephesine ait görseller (25.07.2018) 287

Tablo 3. 72. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatı cephesine ait görseller (25.07.2018) 288

Tablo 3. 73. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneyinde bulunan çeşme (25.07.2018) 288

Tablo 3. 74. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) plan krokisinde 9 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 295

Tablo 3. 75. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) plan krokisinde 1 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 296

Tablo 3. 76. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) plan krokisinde 2, 3, 4 numara ile gösterilen bölümleri (25.07.2018) 297

Tablo 3. 77. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) plan krokisinde 5 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 298

Tablo 3. 78. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) plan krokisinde 6 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 298

Tablo 3. 79. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) plan krokisinde 8 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 299

Tablo 3. 80. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) dış cepheleri (25.07.2018) 301

Tablo 3. 81. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 306

Tablo 3. 82. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) plan krokisinde 6 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 307

Sayfa

Tablo 3. 83. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) plan krokisinde 5 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 308

Tablo 3. 84. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) plan krokisinde 7 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 309

Tablo 3. 85. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) plan krokisinde 3 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 310

Tablo 3. 86. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) plan krokisinde 4numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 311

Tablo 3. 87. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıla (2) ait görseller (25.07.2018) 313

Tablo 3. 88. Hamidiye Kışla-i Hümayunu Yapısının Sultan II. Abdülhamid Dönemine (1876-1909) Ait El Yazması Plan Çizimi Analizi 321

Tablo 3. 89. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisi (detay) (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER). 334

Tablo 3. 90. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 4 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 335

Tablo 3. 91. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 3 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 336

Tablo 3. 92. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 336

Tablo 3. 93. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 5 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 337

Tablo 3. 94. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 1 numara ile gösterilen bölümü 2 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 338

Sayfa

Tablo 3. 95. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 10 numaralı bölümü ve güneybatısındaki yıkılmış bölümü (25.07.2018) 339

Tablo 3. 96. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 8 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 339

Tablo 3. 97. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 11 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 340

Tablo 3. 98. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 9 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 341

Tablo 3. 99. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 12 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 342

Tablo 3. 100. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 13 ve 14 numara ile gösterilen bölümleri (25.07.2018).....343

Tablo 3. 101. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 15 ve 16 numara ile gösterilen bölümleri (25.07.2018).....344

Tablo 3. 102. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 17 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 345

Tablo 3. 103. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 18 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 346

Tablo 3. 104. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 19 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 346

Tablo 3. 105. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 20 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 347

Tablo 3. 106. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 21 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018) 347

Sayfa

Tablo 3. 107. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun kuzeydoğu kanadının kuzeydoğu cephesine ait görseller (25.07.2018) 351

Tablo 3. 108. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun kuzeydoğu kanadının güneybatı ve güneydoğu cephelerine ait görseller (25.07.2018) 352

Tablo 3. 109. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatı kanadının güneydoğu cephesine ait görseller (25.07.2018) 353

Tablo 3. 110. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatı kanadının kuzeybatı ve güneybatı cephelerine ait görseller (25.07.2018).....354

Tablo 4. 1. Çalışma süreci boyunca, II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Bulunduğu Tespit Edilen Yapılar ve Veri Bilgilerinin Alındığı Kaynaklar.....358

Tablo 4. 2. Çalışma süreci boyunca, II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Bulunduğu Tespit Edilen Yapılar ve Veri Bilgilerinin Alındığı Kaynaklar. 360

Tablo 4. 3. II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda İnşa Edilmesi Kararlaştırılan Fakat Mevcudiyeti Kesin Olmayan Yapılar ve Veri Bilgilerinin Alındığı Kaynaklar.....360

Tablo 4. 4. II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Bulunduğu Tespit Edilen Köyler ve Veri Bilgilerinin Alındığı Kaynaklar. 362

Tablo 4. 5. Karşılaştırma İşlemi İçin Kullanılan Yerleşim Yerleri ve Google Earth Üzerinden Tespit Edilen Koordinatları 364

Tablo 4. 6. Alan Çalışmasıyla Yerinde Tespit Edilen ve Karşılaştırma İşlemi İçin Kullanılan Kışla- Hümayunlar ve Koordinatları 364

Tablo 4. 7. Günümüzde Mevcut Olmayan Yapıların Bulunması Gereken Koordinatları 366

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 2.1. Topkapı Sarayı Istabl-ı Amire'nin 2012 yılına ait dıştan görünüşü (https://gulyucel.blogspot.com/2012/06/harem-sergisi-has-ahrlartopkap-saray.html, Erişim tarihi: 11.02.2019) 18

Görsel 2. 2. Topkapı Sarayı Istabl-ı Amire'nin 2018 yılına ait fotoğrafı (mimar Mustafa Sabırlı arşivi).....18

Görsel.2.3. Topkapı Sarayı Istabl-ı Amire'nin 1970 yılına ait içten görünüşü (https://www.oguztopoglu.com/2014/06/1939-topkap-saray-has-ahr.html, Erişim tarihi: 11.02.2019).....19

Görsel 2.4. Topkapı Sarayı Istabl-ı Amire'nin 1930 yılına ait tadilat öncesi dıştan görünüşü (https://www.oguztopoglu.com/2014/06/1939-topkap-saray-has-ahr.html, Erişim tarihi: 11.02.2019) 20

Görsel 2. 5. Dolmabahçe Sarayı Istabl-ı Amiresi'nin ön cephesinin eski bir fotoğrafı (Ünsal, 1969, s. 58) 21

Görsel 2.6. Yıldız Sarayı Istabl-ı Amiresi'nin giriş cephesi (https://islâmansiklopedisi.org.tr/istabl, Erişim tarihi: 26.11.2018) 22

Görsel 2. 7. Beylerbeyi Sarayı'nda bulunan has ahır, samanlık ve mutfağın 1946 yılına ait planı (Göncü, 2006, s. 162).....22

Görsel.2.8. BeylerbeyiSarayı Istabl-ı Amiresi'nin içinden görünüş (https://islâmansiklopedisi.org.tr/istabl,Erişim tarihi: 26.11.2018) 23

Görsel 2. 9. Hamidiye Kışlası'nın cephesi (https://e-library.ircica.org/media/15066/sultansuyu-ciftligi-hamidiye-kislasinin-cepheden-gorunusu/, Erişim tarihi: 28.05.2019). 30

Görsel 2. 10. Aziziye Kışlası'nın batıdan görünüşü (avludan) (https://e-library.ircica.org/media/15064/sultansuyu-ciftligi-aziziye-kislasinin-batidan-dahilen-gorunusu/, Erişim tarihi: 28.05.2019). 31

Sayfa

Görsel 2. 11. Aziziye Kışlası'nın 1899 yılına ait görseli (https://e-library.ircica.org/media/23169/sultansuyu-ciftliginde-3091316da-bulunan-atlar/, Erişim tarihi: 28.05.2019). 31

Görsel 2. 12. Karacabey Tarım İşletmesi Müdürlüğü Merkezinde bulunan eski idari bina (Arıtan, 2012, s. 59-65) 35

Görsel 2. 13. Karacabey Tarım İşletmesi Müdürlüğü Merkezindeki idari bina (Arıtan, 2012, s. 59-65) 35

Görsel 2. 14. Karacabey Tarım İşletmesi Müdürlüğü Merkezinde bulunan ambar (Arıtan, 2012, s. 59-65) 36

Görsel 2. 15. Çukurova Çiftliği Anavarza Mevkiinde Kışla (https://e-library.ircica.org/media/15057/cukurova-ciftligi-anavarza-mevkiinde-kisla/, Erişim Tarihi: 31.05.2019).....38

Görsel 2. 16. Çukurova Çiftliği Ceyhan Mercimek Mevkiinde Kışla (https://e-library.ircica.org/media/15056/cukurova-ciftligi-mercimek-mevkiinde-kisla/, Erişim Tarihi: 31.05.2019).....38

Görsel 2. 17. Adana'da Çukurova Çiftliği İdarehanesi (https://e-library.ircica.org/media/11451/adanada-cukurova-ciftligi-idarehanesi/, Erişim Tarihi: 31.05.2019). 39

Görsel 2. 18. Çukurova Çiftliği'nin Mercimek Mevkiinde Merkez Dairesi (https://e-library.ircica.org/media/15055/cukurova-ciftliginin-mercimek-mevkiinde-merkez-dairesi/, Erişim Tarihi: 31.05.2019). 39

Görsel 2. 19. Çukurova Çiftliği Adalı Mevkiinde ahır (https://e-library.ircica.org/media/15061/cukurova-ciftligi-adali-mevkiinde-ahir/, Erişim Tarihi: 31.05.2019). 40

Görsel 2. 20. Çukurova Çiftliği'nin Anavarza Şubesi Ahırları (https://e-library.ircica.org/media/11456/cukurova-ciftliginin-anavarza-subesi-ahirlari-ile-atik-kalesi/, Erişim Tarihi: 31.05.2019). 40

Sayfa

Görsel 2. 21. Çukurova Çiftliği'nin Mercimek Mevkiinde Kısrak Ahırı (https://e-library.ircica.org/media/15062/cukurova-ciftligi-mercimek-mevkiinde-kisrak-ahiri/, Erişim Tarihi: 31.05.2019).....40

Görsel 2. 22. Bağdat'ta Veziriye Çiftliği'nin Gazaliye Şubesi'nin ahırları (https://e-library.ircica.org/media/11411/bagdadda-veziriye-ciftliginin-gazaliye-subesi-ahirlari/, Erişim Tarihi: 31.05.2019). 42

Görsel 2. 23. Çifteler Hâra-yı Hümayunu dahilinde bulunan Aziziye mevkiinde 1910 yılında yeniden kurulan Aziziye Hârası (İÜNEKA, 90603/34; Eskişehir Valiliği, 2014, s. 119). Fotoğraf 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15035/cifteler-ciftliginde-aziziye-kislasi/, erişim tarihi 01.02.2019). 44

Görsel 3. 1. Çifteler Has Ahır Haziresi'nin dahilen yüksekten görünüşü açıklamalı ve cami minaresinden çekildiği belirtilen 1889 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90803/7)…….57

Görsel 3. 2. M. 1892/1893 yılında 28 hane göçmenin iskân ettiği Orhaniye Köyü'nün görünüşü (İÜNEKA, 90413/12). 61

Görsel 3. 3. Orhaniye Köyü evleri (İÜNEKA, 90413/13).....61

Görsel 3. 4. Osmaniye Köyü'nde iskân ettirilen Tatar ahalisi açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90413/11). 62

Görsel 3. 5. Kazak ve Sibirya'dan gelen 84 hane Tatar göçmenleri için çiftlik içerisinde inşa edilen Mesudiye Köyü'nün görünüşü (İÜNEKA, 90413/10). 63

Görsel 3. 6. Çiftlik-i Hümayun sınırında bulunan Sarıkavak Köyü'nün görünüşü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90413/15). 63

Görsel 3. 7. Çifteler Köyü camisinin minaresi açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/6). 79

Sayfa

Görsel 3. 8. Dişi mandaların sürüsü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/11). 86

Görsel 3. 9. Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Mahmudiye mevkiinde Seydi Suyu'nun görünümü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90603/36).....86

Görsel 3. 10. Mahmudiye mevkiinden geçen Seydi Suyu'nun görünüşü (Eskişehir Valiliği, 2014, s. 100). 87

Görsel 3. 11. Sakarya Suyu'nun menbağı açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/9).....87

Görsel 3. 12. Sakarya Suyu'nun menbağındaki havuz açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/8). 88

Görsel 3. 13. Sakarya Suyu'nun menbağındaki havuz açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/12). 88

Görsel 3. 14. Sakarya menbağında bulunan su arkı açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90459/4).....91

Görsel 3. 15. Mahmudiye mevkiinde bulunan, kuyudan su çekmeye yarayan su dolabı (Eskişehir Valiliği, 2014, s. 101).....96

Görsel 3. 16. Mahmudiye mevkiinde bend açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/38). 99

Görsel 3. 17. Mahmudiye mevkii kışla-i hümayunu ile hastanenin genel manzarası açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/6). 111

Görsel 3. 18. Mahmudiye Kışla-i Hümayunu ile Macar kısrakları sürüsü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/5).....112

Görsel 3. 19. Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin merkez dairesi (Mahmudiye Kışla-i Hümayunu) açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90478/2). 112

Sayfa

Görsel 3. 20. Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun el yazması plan çiziminin Osmanlıca metinlerinin transkripsiyonları yapılmış hali (İÜNEKA, 92285/2).....113

Görse 3. 21. Mahmudiye mevkiinde kısrak ahırları açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/5). 122

Görsel 3. 22. Mahmudiye mevkiinde kısrak ahırları açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/7). 123

Görsel 3. 23. Mahmudiye mevkiinde kısrak ahırları açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/14). 124

Görsel 3. 24. Mahmudiye mevkiinde kısrak ahırları açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/15). 124

Görsel 3. 25. Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin Mahmudiye görünümü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90478/3).....125

Görsel 3. 26. Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin Mahmudiye görünümü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90478/3).....126

Görsel 3. 27. Mahmudiye mevkii hastanesi açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/35). 126

Görsel 3. 28. Mahmudiye mevkiinin genel manzarası açıklamalı 1898/1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/30). 127

Görsel 3. 29. Mahmudiye merkezinde misafirhane açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/1). 128

Görsel 3. 30. Mahmudiye mevkiinin genel manzarası açıklamalı 1898/1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/26). 129

Görsel 3. 31. Mahmudiye mevkiinde cami ve mektep açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/9). 130

Sayfa

Görsel 3. 32. Mahmudiye mevkiinde ilkokul açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/31). 130

Görsel 3. 33. Mahmudiye mevkiinde zabıtanhanelerden bir kısmının görünüşü açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/4). 132

Görsel 3. 34. Mahmudiye mevkiinde zabıtanhaneler ile numune bahçesinin görünüşü açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/8).....132

Görsel 3. 35. Mahmudiye mevkiinde zabıtanhaneler açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/12). 133

Görsel 3. 36. Mahmudiye mevkiinde han açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/20). 133

Görsel 3. 37. Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin zabıtana özel evleri açıklamalı fotoğraf (TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerinin Bazı Menazırını Havi Albümü, 1928). 134

Görsel 3. 38. Mahmudiye mevkiinde zabıtanhanelerden bir kısmının görünüşü açıklamalı 1898/1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/27). 135

Görsel 3. 39. Mahmudiye mevkiinde fırın, hastane ve kışla-i hümayunun görünümü açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/22). ...136

Görsel 3. 40. Mahmudiye merkezinde güvercinlik açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90603/28).....137

Görsel 3. 41. Çifteler Çiftlik-i Hümayunu merkezinde inşa edilen güvercinlik açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90413/1).....137

Görsel 3. 42. Çifteler çiftlik merkezinde inşa edilen güvercinliğin içeriden görünüşü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90413/2).....138

Sayfa

Görsel 3. 43. Mahmudiye merkezinde güvercinlikler açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/11). 138

Görsel 3. 44. Mahmudiye mevkiinde suni tepe ve kaskatın görünümü açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/25). 139

Görsel 3. 45. Mahmudiye mevkiinde bulunan su dolabı (Eskişehir Valiliği, 2014, s. 101). 140

Görsel 3. 46. Mahmudiye mevkiinde su dolabı ve numune bahçesi açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/23). 140

Görsel 3. 47. Mahmudiye mevkiinde numune bahçesinin görünüşü açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/29). 141

Görsel 3. 48. Hamidiye mevkiinde güvercinlik açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/39). 142

Görsel 3. 49. Hamidiye mevkiinde boğalık ahırıyla süthanesi açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/40). 143

Görsel 3. 50. Çifteler mevkii kışla-i hümayunu açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/1). 144

Görsel 3. 51. Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin Çifteler mevkiinin içten görünüşü açıklamalı fotoğraf (TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerinin Bazı Menazırını Havi Albümü, 1928). 145

Görsel 3. 52. Merkez hastanesi açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/7). 146

Görsel 3. 53. Çifteler mevkii zabıtanhaneleri açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/2). 147

Görsel 3. 54. Çifteler mevkiindeki panayırhanenin genel görünümü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/5). 148

Sayfa

Görsel 3. 55. Eminekini mevkii kışla-i hümayunu açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/3).....149

Görsel 3. 56. Eminekini mevkii kışla-i hümayunu'nun arkadan görünüşü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/9).....149

Görsel 3. 57. Eminekini mevkii kışla-i hümayunu açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/3).....151

Görsel 3. 58. Eminekini mevkii değirmeni açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/4). 151

Görsel 3. 59. Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin Eminekini mevkii görünüşü (İÜNEKA, 90478/8). 152

Görsel 3. 60. Mandıra mevkiinde 200 adet ineğe yetecek büyüklükte olan ahırın görünüşü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90413/4).....153

Görsel 3. 61. Mandıra mevkiinde inek ahırının avlusu açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90459/17). 154

Görsel 3. 62. Mandıra mevkiinde inek ahırı açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/6). 154

Görsel 3. 63. Mandıra mevkiinin koyun ağılı açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/7). 155

Görsel 3. 64. Tatarhöyüğü namındaki hayvan hastanesi açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90459/8). 156

Görsel 3. 65. Mecidiye Kışla-i Hümayunu açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90459/10). 157

Görsel 3. 66. Mecidiye Kışla-i Hümayunu açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90459/9). 158

Sayfa

Görsel 3. 67. Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin hasta hayvanlara özel ahırı açıklamalı fotoğraf (TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerinin Bazı Menazırını Havi Albümü, 1928). 159

Görsel 3. 68. Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin Tiftik keçileri ahırı açıklamalı fotoğraf (TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerinin Bazı Menazırını Havi Albümü, 1928). 160

Görsel 3. 69. Kışlaların civarında inşa edilen zabıtana mahsus daire açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90459/3). 161

Görsel 3. 70. Mahmudiye mevkiinde cami, aygır deposu ve fabrika açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/13). 169

Görsel 3. 71. Mahmudiye mevkiinde aygır deposu açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/19). 170

Görsel 3. 72. Güneydoğu cephesinde yer alan pencerenin yakından görünümü (25.07.2018).....173

Görsel 3. 73. Güneybatı cephesinde bulunan kapının yakından görünümü (25.07.2018).....174

Görsel 3. 74. Kuzeybatı cephesinde bulunan pencerelerin yakından görünümü (1) (25.07.2018).....174

Görsel 3. 75. Kuzeybatı cephesinde bulunan pencerelerin yakından görünümü (2) (25.07.2018).....175

Görsel 3. 76. K12 kapısına güneybatıdan bakış (25.07.2018).....182

Görsel 3. 77. Mahmudiye mevkiinin genel görünümü açıklamalı 1898/1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/26). 200

Sayfa

Görsel 3. 78. Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin Mahmudiye görünümü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90478/3).....201

Görsel 3. 79. Mahmudiye mevkiinde fabrikanın görünüşü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90603/10). 201

Görsel 3. 80. Hâra-yı Hümayun tamirat fabrikası açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/3).....202

Görsel 3. 81. Mahmudiye mevkiinde bulunan fabrikanın içten görünüşü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90603/21).....202

Görsel 3. 82. Hâra-yı Hümayun fabrikası tornahanesinin içten görünümü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90603/33).....203

Görsel 3. 83. Fabrikanın kuzeydoğu cephesi (25.07.2018) 204

Görsel 3. 84. Fabrikanın kuzeybatı cephesi (25.07.2018) 208

Görsel 3. 85. Fabrikanın güneydoğu cephesi (25.07.2018).....208

Görsel 3. 86. Dışa taşan bölümün güneydoğusu (25.07.2018).....209

Görsel 3.87. Hâra (Karakışla) Cami'nin kitabesi (Arslan, 2014, s. 40). 217

Görsel 3. 88. Hâra (Karakışla) Cami'nin harim bölümünde bulunan mihrap (26.03.2018).....219

Görsel 3. 89. Hâra (Karakışla) Cami'nin harim bölümünde bulunan mihraptaki mukarnas (26.03.2018) 219

Görsel 3. 90. Mahmudiye mevkiinde cami, aygır deposu ve fabrika açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/13). 221

Görsel 3. 91. Çifteler Çiftlik-i Hümayunu'nda yardımlar ile inşa edilen, resmi açılışı mübarek gün olan padişahın doğum gününe rastlayan cami açıklamalı 10 Ocak 1898 tarihli fotoğraf (İÜNEKA, 779-73-66). 221

Sayfa

Görsel 3. 92. Beyler, subaylar ve ahalinin yardımı ile Çifteler Çiftlik-i Hümayunu'nda inşa edilen cami açıklamalı 16 Şaban 1315 (10 Ocak 1898) tarihli fotoğraf (İÜNEKA, 779-73-78). 222

Görsel 3. 93. Mahmudiye mevkiinde caminin görünümü açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/24). 223

Görsel 3. 94. Mahmudiye mevkiinde cami ve mektep açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/9). 223

Görsel 3.95. Hâra (Karakışla) Camii'ne kuzeybatıdan bakış (26.03.2018) 226

Görsel 3.96. Hâra (Karakışla) Camii'nin bahçe duvarı (26.03.2018) 226

Görsel 3.97. Hâra (Karakışla) Camii bahçesindeki çeşmeye kuzeybatıdan bakış (26.03.2018).....227

Görsel 3.98. Hâra (Karakışla) Camii bahçesindeki çeşmeye doğudan bakış (26.03.2018).....227

Görsel 3.99. Hâra (Karakışla) Camii'nin kuzey cephesi (26.03.2018) 230

Görsel 3.100. Hâra (Karakışla) Camii'nin kuzey cephesindeki kademe (kuzeybatıdan bakış) (26.03.2018) 230

Görsel 3.101. Hâra (Karakışla) Camii'nin kuzey cephesindeki kademe (kuzeydoğudan bakış) (26.03.2018) 231

Görsel 3.102. Hâra (Karakışla) Camii'nin batı cephesine kuzeybatıdan bakış (26.03.2018).....232

Görsel 3.103. Hâra (Karakışla) Camii'nin batı cephesine güneybatıdan bakış (26.03.2018).....232

Görsel 3.104. Hâra (Karakışla) Camii'nin batı cephesinde yer alan pencereler (26.03.2018).....233

Sayfa

Görsel 3. 105. Hâra (Karakışla) Camii'nin minaresine güneybatıdan bakış (26.03.2018).....234

Görsel 3. 106. Hâra (Karakışla) Camii'nin güney cephesi (26.03.2018).....235

Görsel 3. 107. Hâra (Karakışla) Camii'nin güney cephesine doğudan bakış (26.03.2018).....235

Görsel 3. 108. Hâra (Karakışla) Camii'nin doğu cephesi (26.03.2018).....236

Görsel 3. 109. Hâra (Karakışla) Camii'nin doğu cephesine güneydoğudan bakış (26.03.2018).....236

Görsel 3. 110. Hâra (Karakışla) Camii'nin harim bölümünün örtüsü (26.03.2018) ...237

Görsel 3. 111. Hâra (Karakışla) Camii'nin harim bölümünde kubbeye geçiş elemanı (26.03.2018).....238

Görsel 3. 112. Sıcaklık bölümünün kuzeydoğu cephesi (25.07.2018).....256

Görsel 3. 113. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun el yazması plan çiziminin Osmanlıca metinlerinin transkripsiyonları yapılmış hali (İÜNEKA, 92285/5).....262

Görsel 3. 114. Aziziye Kışla-i Hümayunu açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/34).....282

Görsel 3. 115. Aziziye Kışla-i Hümayunu civarındaki kısrak sürüsü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90459/16).....283

Görsel 3. 116. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneybatı cephesi (25.07.2018).....284

Görsel 3. 117. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneybatı ve güneydoğu cepheleri (25.07.2018).....284

Görsel 3. 118. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu ve kuzeydoğu cepheleri (25.07.2018).....285

Sayfa

Görsel 3. 119. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeydoğu cephesi (25.07.2018).....285

Görsel 3. 120. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeydoğu ve kuzeybatı cepheleri (25.07.2018).....285

Görsel 3. 121. Ağılın (1) güney ve batı cepheleri (25.07.2018).....299

Görsel 3. 122. Ağılın (1) kuzey ve batı cepheleri (25.07.2018).....300

Görsel 3. 123. Ağılın (1) güney ve doğu cepheleri (25.07.2018).....300

Görsel 3. 124. Ağılın (1) kuzey ve doğu cepheleri (25.07.2018).....300

Görsel 3. 125. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıla (2) güneyden bakış (25.07.2018).....312

Görsel 3. 126. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıla (2) batıdan bakış (25.07.2018) 312

Görsel 3. 127. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (2) güneybatı ve kuzeybatı cepheleri (25.07.2018).....312

Görsel 3. 128. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıla (2) kuzeyden bakış (25.07.2018).....312

Görsel 3. 129. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıla (2) doğudan bakış (25.07.2018) 313

Görsel 3. 130. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıla (2) güneydoğudan bakış (25.07.2018).....313

Görsel 3. 131. Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun el yazması plan çiziminin Osmanlıca metinlerinin transkripsiyonları yapılmış hali (İÜNEKA, 92285/4).....318

Görsel 3. 132. Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun cepheden görünüşü açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/37). 323

Sayfa

Görsel 3. 133. Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu duvarına güneyden bakış (25.07.2018) 324

Görsel 3. 134. Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu duvarına güneydoğudan bakış (25.07.2018).....324

Görsel 3. 135. Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu duvarına doğudan bakış (25.07.2018) 324

Görsel 3. 136. Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu cephesi (25.07.2018).....325

Görsel 3. 137. Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu görünümü (25.07.2018).....326

Görsel 3. 138. Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu görünümü (25.07.2018).....326

Görsel 3. 139. Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu görünümü (25.07.2018).....327

Görsel 3. 140. Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu duvarında bulunan pencere söve detayı (25.07.2018) 328

Görsel 3. 141. Pencere çevresinde kullanılan üçgen biçimli tuğlalar (25.07.2018).....328

Görsel 3. 142. Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu duvarında bulunan büz (künk) detayı (25.07.2018) 329

Görsel 3. 143. Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneybatı duvarının yakından görünümü (25.07.2018) 330

Görsel 3. 144. Mandıra Kışla-i Hümayunu'nda buzağı sürüsü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/10). 348

Sayfa

Görsel 3. 145. Mandıra Kışla-i Hümayunu'na kuzeyden bakış (kuzeydoğu ve kuzeybatı cepheleri) (25.07.2018) 349

Görsel 3. 146. Mandıra Kışla-i Hümayunu'na batıdan bakış (kuzeybatı cephesi) (25.07.2018).....350

Görsel 3. 147. Mandıra Kışla-i Hümayunu'na doğudan bakış (kuzeydoğu cephesi) (25.07.2018).....350

Görsel 3. 148. Mandıra Kışla-i Hümayunu'na güneyden bakış (güneydoğu ve güneybatı cepheleri) (25.07.2018) 351

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

cm : Santimetre
EKVKBKMA : Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi
IRCICA : İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İÜNEKA : İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi
kg : Kilogram
km : Kilometre
km^2 : Kilometre kare
m : Metre
m^2 : Metre kare
OA : Osmanlı Arşivi
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TİGEM : Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü

OA'daki belgelerdeki fon kodları

BEO : Bâb-ı Ali Evrak Odası
C..DH.. : Cevdet Dahiliye
C..ML.. : Cevdet Maliye
HAT : Hattı Hümâyûn
Y..MTV. : Yıldız Mütenevvi Maruzat
MV. : Meclis-i Vükela Mazbataları
ŞD. : Şura-yı Devlet
İ..DH.. : İrade Dahiliye
İ..HUS. : İrade Hususi

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Eski Türklerde gücün simgesi, hâkimiyetin göstergesi olan at, Osmanlı tarihinde önemli bir yer tutmuştur. 20. yüzyıla kadar tarım, ulaşım ve savaş alanlarında at kullanımı ağırlıklı olduğundan, Osmanlı Devleti'nde at yetiştiriciliği gayret gösterilen bir mesele olmuştur. Temelleri atlı kuvvetlere dayanan Osmanlı ordusu, at yetiştiriciliğinin yapıldığı çiftlik teşkilatının gelişmesine özen göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nde ordunun ve sarayın iaşe ihtiyacını karşılamak ve at yetiştirmek üzere devletin ilk yıllarında hayvan ocakları teşkilatı oluşturulmuştur. 19. yüzyılda "Batılılaşma" döneminde at yetiştiriciliğine dayanan devlet işletmelerinin modernizasyon gereksinimi ile eski hayvan ocakları sistemi kaldırılarak yerine Hâra-yı Hümayunlar[1] kurulmuştur. Bu dönemde Sultan II. Mahmud (1808-1839) tarafından Anadolu'da kurulan ilk Hâra-yı Hümayun Eskişehir yakınlarındaki Çifteler Çiftliği Hâra-yı Hümayunu'dur. Osmanlı döneminde Çiftlikat-ı Hümayun adı altında daha sonra; Malatya'da Sultansuyu Çiftlikat-ı Hümayunu (Sultansuyu Hâra-yı Hümayunu), Adana'da Çukurova Çiftliği Hamra Hârası (Anavarza Çiftlikat-ı Hümayunu), Bursa'da Mihalıç Çiftlikat-ı Hümayunu, Bağdat'ta Veziriye Çiftliği, Bulgaristan' da Kabyok Hârası kurulmuştur (Abidin, 2017, s. 47).

Çifteler Hâra-yı Hümayunu, Sultan II. Mahmud döneminin (1808-1839) tüm Osmanlı coğrafyası sınırları içerisinde doğrudan devlet eliyle yapılan ilk örnektir. Bu çiftlikte çağın şartlarına uygun biçimde atçılığın yeniden canlandırılması ve gelişmesi için Osmanlı ordusunun Birinci Ordu Müfettişliği'ne ve saraya at temin edilmiştir. Başkent İstanbul'a yakın olmasından dolayı konum itibari ile önemli bir yere sahiptir.

Çifteler Hâra-yı Hümayunu, çiftlik teşkilatının en güçlü ve en kapsamlı olduğu Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) idari düzenlemeler ve çeşitli imar faaliyetleri ile gelişerek askeri, siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel kimlik taşıyan bir yerleşke olmuştur. Bu dönemde arazi sınırları içinde askeri, dini, ticari ve sosyal yapılar; konaklama, sağlık, endüstri, eğitim, ulaştırma ve su yapıları; konutlar; hayvanata ait yapılar; sivil mimarlık örnekleri (köy oluşumları) bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bataklıkların kurutulması, kurutulan bataklıklardan torf kömürü elde edilmesi

[1]Hâra, Çiftlik-i Hümayun veya Çiftlikat-ı Hümayun da denilmektedir.

(OA, Y. MTV./39-105-2-9), çayırların veriminin artırılması gibi iyileştirme çalışmaları da gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin çiftlik teşkilatına dair birçok araştırma, yayın vb. çalışmalar bulunmasına karşın, Çifteler Hâra-yı Hümayunu içinde inşa edilen yapılar mimari bir bütün olarak ele alınmamıştır. Bu araştırmada Çifteler Hâra-yı Hümayunu için Sultan II. Mahmud (1808-1839) ve Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde inşa edilen yapı ve yapılar grubu tespit edilerek, bu yapıların çiftliğin mimari dokusundaki yerleri, hangi ilkeler doğrultusunda biçimlendikleri, hangi malzeme ve yapım teknikleri kullanılarak inşa edildiklerini olabildiğince belgelemek; ayrıca yapıların sonraki dönemlerde geçirdiği değişiklikleri ve koruma sorunlarını tespit etmek, mimari mirasımızda önemli bir yeri olan bu yapılardan günümüze ulaşanların özgün mimarilerini koruyabilmeleri için alınması gereken önlemlere katkıda bulunabilmek ve konu ile ilgili literatürde tespit edilen çelişkili bilgilere açıklık getirerek literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

1892 yılında Hollanda'da Lahey civarında balık avı (sayd-ı mâhî) sergisi düzenlenmiştir. Sergide tüm dünyada mevcut olan mîrî hâraların nizamnameleri, haritaları, binalarının çizimleri ve fotoğrafları ile hayvanlarının fotoğrafları teşhir edilmiştir. Askeri, ticari, zirai, kültürel, bilimsel ve teknolojik bağlamda ülkeler arası etkileşimin meydana geldiği sergiye Osmanlı Devleti de katılmıştır. Osmanlı Devleti'ni temsilen sergilenmek üzere Sultan II. Abdülhamid tarafından Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun 1/50000 ve 1/100000 ölçeklerinde üç adet haritası ve kışla-i hümayun olarak adlandırılan üç adet askeri yapının el yazması planları çizdirilmiş; yerleşkede yer alan yapıların fotoğrafları çektirilmiştir (OA, BEO/39-2911). Bu bağlamda çalışma alanı sınırları, 19. yüzyılın Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nu gösteren 1/50000 ve 1/100000 ölçeklerinde üç adet harita ile belirlenmiş ayrıca 19.-20. yüzyıla ait arşiv belgeleri, basılmış kitaplar, fotoğraflardan yararlanılmıştır[2].

Mevcut literatürde Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun kuruluş tarihi, kışla-i hümayun yapılarının adları, yönetim merkezinin taşınma tarihi ile ilgili farklı bilgiler ve yönetim merkezinin taşınmasından kaynaklanan kavram karışıklığı bulunmaktadır. Bu sebeple T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde Osmanlı Arşivi [OA]; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi [İÜNEKA]; İslâm Tarih, Sanat ve Kültür

[2]Fakat bugüne kadar söz konusu haritalar, el yazması planlar, fotoğraflar ve arşiv belgeleri mimari bağlamda ele alınmamıştır. Yerleşkenin karakteri, yapıların tarihi ve mimari özellikleri değerlendirilmemiştir.

Araştırma Merkezi [IRCICA] Kütüphanesi gibi arşivlerde birincil kaynaklara başvurulmuştur.

Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi'nde [EKVKBKMA], Çifteler Hâra-yı Hümayunu ile ilgili bulunan belgeler sınırlıdır. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda bulunan kültür varlığı yapılardan bir kısmının tescil kayıtları bulunmamaktadır.

19. yüzyılda Çifteler Hâra-yı Hümayunu'ndaki yapı faaliyetleri, kuruluşu olması sebebiyle Sultan II. Mahmud döneminden (1808-1839) başlayarak Sultan II. Abdülhamid dönemine (1876-1909) kadar ve Sultan II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) olmak üzere iki bölüm halinde incelenmiştir. 1930 yılından sonra çiftlik arazisi içinde ve dışında farklı işlevli birçok yapı inşa edilmiştir. Bu yapılara araştırmanın "3.1.1. Cumhuriyet Döneminde Çifteler Hârası" adlı bölümde özetle yer verilmiştir. Çifteler Hâra-yı Hümayun arazisi, günümüzde Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne [TİGEM] bağlı Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü arazi sınırlarını ve yerleşim yerlerini kapsamaktadır (EK-1) (EK-2) (EK-3). Sonradan Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü tarafından inşa edilen yapı ve tesisler ile köprü, yol, güvenlik gibi yapılar bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak yok olmuş bazı yapıların yerine kurulan tesisler veya yerleri tarım arazisine dönüşen yapılar çalışma kapsamında değerlendirilmiştir

Çalışma alanındaki yapılar özgün yerleşim dokusu ve özgün yapılar üzerinden incelenmiştir. Köyler yalnızca ad ve konumları ile belirtilmiş olup sivil yerleşim yerleri çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Günümüzde mevcut olan 9 yapı/yapı grubunda yerinde mimari inceleme ve fotoğrafla belgeleme çalışması yapılmış, günümüzde bulundukları konum ve yersel koordinatları ile tanımlandıktan sonra tarihçe, mimari özellikler ve koruma sorunları başlıkları altında ayrıntılı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Osmanlı Devleti'nde toprak meselesi, askeri, ekonomik ve sosyal bağlamda bir bütün teşkil etmiştir (Küçükkalay, 1999, s. 56). Devlet sermayesi ve gelir kaynağının temeli olan tarım arazisinin tasarrufu ile sipahilerin giderleri karşılanmıştır (İnalcık, 1998, s. 17). Aynı zamanda tarım arazisi kullanımının kanunlara dayandırılması,

kullanıcılar arasında sosyal düzeni sağlamıştır[3] (İnalcık, 2004, s. 168-171). Bu sebeple devlet, tarım arazileri üzerindeki denetimini sürdürmek istemiş ve tarım arazisi kullanımını hukuksal bir çerçeveye dayandırmıştır[4] (İnalcık, 2004, s. 171). Çiftlik teşkilatı, tarımsal işletme yöntemi olarak kullanımı kanunlara dayandırılan, askeri, ekonomik ve sosyal işlerliği sağlayan sistematik bir düzendir. Bu bağlamda tezin birinci bölümünde amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanırken ikinci bölümünde Osmanlı Devleti'nde çiftlik çeşitleri ve tarihi gelişimleri açıklanmıştır. Bu çiftlikler içerisinde Osmanlı Devleti için doğrudan at ihtiyacını karşılayan at çiftlikleri kapsamlı olarak ele alınmış; devletin kuruluşu ile paralellik gösteren Istabl-ı Amire Teşkilatı ile söz konusu teşkilat ve bozulan hayvan ocakları sisteminin modernizasyonunun (yeniden yapılandırma) gereksinimi ile hâra-yı hümayunların (hâraların) kurulması alt başlıklar halinde açıklanmıştır. Osmanlı döneminde Çiftlikat-ı Hümayun adı altında kurulan diğer Hâralara çalışmada özetle yer verilmiştir.

Tezin üçüncü bölümü Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun ele alındığı, çalışmanın omurgasını oluşturan ana bölümdür. Çifteler Hâra-yı Hümayunu ile ilgili sınırlı sayıda kaynak bulunmaktadır. Tez kapsamında derlenen bilgilerin ve yapılan değerlendirmelerin ana kaynağı olarak Osmanlı arşiv belgeleri seçilmiştir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi [OA]; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi [İÜNEKA]; İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi [IRCICA] Kütüphanesi; TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerinin bazı menazırını havi albümü birinci el kaynaklar olarak değerli veriler sunmaktadır. Diğer kaynaklar, Turan M. Türkmenoğlu tarafından çevirisi yapılan İhsan Abidin'in 1917 yılına ait "Osmanlı Atları" eseri; Osman Köksal'ın 2014 yılına ait "Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hâra-yı Hümayunu ve Türk Atçılığına Katkıları" adlı makalesi; Aşkın Yaşar'ın 1999 yılına ait "Osmanlı Döneminde Çiftlikât-ı Hümâyunlar (Hâralar) ve Hayvancılık" adlı ansiklopedik kitap bölümü, Eskişehir Valiliği tarafından

[3]Osmanlı Devleti'nde ekonominin temeli, tarım arazilerine ve onların işlenmesine dayanmaktadır. Bu sebeple devlet, tarım arazilerinin işlenmesini kanunlarla kontrol altında tutmak zorunluluğunda olmuştur. Bu tarım arazilerinin işletilmesindeki en temel birim ise bir çift öküzü olan ailenin işletme ünitesi olan reaya çiftliğidir. Osmanlı Devleti, kanunlar ile bu reaya çiftliklerinin parçalanıp kaybolmaması için önlemler almıştır. Bu sayede en temel birim olan reaya çiftliğini işleten köylüler ile üst kurumlar arasında uyumlu bir ilişki oluşturmuş ve sosyal düzeni sağlamıştır (İnalcık, 2004, s. 170-172).

[4]Osmanlılarda Tanzimat dönemine kadar toprak ile ilgili sistemli kanun metni olmasa da mîrî arazi rejiminin uygulandığı bir toprak sisteminden söz etmek mümkündür. Tanzimat dönemi ile birlikte sistemde bazı değişiklikler yapılmış ve 1858 yılında Osmanlı toprak sistemini ortaya koyan Arazi Kanunname-i Hümayunu çıkarılmıştır (Küçükkalay, 1999, s. 54-55).

2014 yılında yayımlanan II. Abdülhamid Döneminden Eskimeyen Fotoğraflarla Eskişehir adlı eser ve bölüm içerisinde ilgili alanda belirtilen kaynaklardır.

Bu kaynaklar doğrultusunda Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun idari süreci; hakkında ulaşılabilen en eski tarih olması sebebiyle 18. yüzyılın ikinci yarısından kuruluşu olan 1832 yılına kadar, 1832 yılından kapatılışı olan 1910 yılına kadar ve 1910 yılından günümüze kadar olmak üzere üç evre halinde açıklanmıştır.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde [İÜNEKA], Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) tarafından balık avı sergisi için çizdirilen Çifteler Hâra-yı Hümayunu'na ait üç adet Osmanlıca haritanın[5] (EK-4) (EK-5) (EK-6) (EK-7) Osmanlıca metinlerinin transkripsiyonları yapılmış, daha sonra da Türkçeye çevrilmiştir[6] EK-8) (EK-9) (EK-10).

Çalışma kapsamında incelenen ilk harita İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde [İÜNEKA] bölünmüş iki parça şeklinde 93586/1 ve 93586/2 numara ile yer almaktadır (EK-4) (EK-5). Harita el yazması olup 124 cm x 132 cm ölçülerindedir[7]. Mimari bağlamda en fazla bilgi veren en iyi harita olması sebebiyle öncelikli olarak bu haritanın tarifi yapılmıştır. Harita 1/50000 ölçeklidir, ayrıca sağ alt köşesinde eşel yer alır. Harita 1891/1892 tarihlidir. Sol üst köşesinde "Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun Bir Kıt'a Harita-i Muntazamasıdır", sağ alt köşesinde ise "Bi-Emr-i Âli Cenab-ı Sipehsaları İşbu 1309 Senesinde Muarref Acizanemizle Resim Kılınan Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun Bir Kıt'a Harita-i Muntazamasıdır" açıklamaları yer almaktadır. Ayrıca kulları Erkan-ı Harbiye Umumiye Dairesi Resimhanesine Memur Mülazım-ı Evvel[8] ve kulları Hassa Süvari Remont Alayı Binbaşısına ait mühürler yer alır. Sağ alt bölümünde kuzey yönü gösterilmiştir. Harita; köy, yol, kışla-i hümayun, ağıl, hamam, hastane, fabrika, beylikhane (zabıtanhane), cami, mektep, mescit, köprü, geçit, bend, ark, çeşme, kuyu, değirmen, mezarlık, çayır, çal, tepe, höyük, söngütlük, bayır, yayla, ırmak, nehir, menba, pınar, çay, havuz, göze vb. bilgileri içermektedir. Öncelikle haritanın coğrafi işaretler üzerinden okuması yapılmıştır. Sonraki aşamada ise Adobe Photoshop CC 14 programı kullanılarak harita siyah-beyaz altlık haline getirilmiştir. Yapılan okumalar, bu altlık üzerinde renklendirilmiş ve

[5]Bu arşivde yer alan bazı eserler "Eski Dünyaya Yeni Bakış: II. Abdülhamit Dönemi Harita ve Planları Sanal Kütüphanesi" projesi kapsamında dijital ortamda mevcuttur.
[6]Çalışmada yer alan tüm Osmanlıca metinlerin transkripsiyonları Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tarih Bölümü'nde görev yapan Arş. Gör. Sabahattin Vanlı tarafından yapılmıştır.
[7]Eskişehir Valiliği, 2014, s. 155.
[8]Mühürde Ali Rıza adı geçmektedir.

numaralandırılmıştır. Renkler ve numaralar, ilgili bölümde, ilgili haritanın üzerinde açıklanmıştır. Yapılan çalışmalar eklerde sunulmaktadır (EK-11) (EK-12) (EK-13) (EK-14) (EK-15) (EK-16) (EK-17) (EK-18) (EK-19) (EK-20) (EK-21) (EK-22).

İncelenen ikinci harita İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde [İÜNEKA] 92285/1 numara ile yer almaktadır (EK-6). Harita el yazması olup 75 cm x 56 cm ölçülerindedir[9]. Harita 1/100000 ölçeklidir, ayrıca sağ alt köşesinde eşel yer alır. Tarih bilgisi bulunmamaktadır. Üst bölümünde "Çifteler Hâra-yı Hümayunu" yazmaktadır. Kuzey yönü gösterilmemiştir. Bu haritada da öncelikle coğrafi işaretler üzerinden okuma yapılmıştır. Sonraki aşamada ise ilk harita ile arasında olan farklılıklar tespit edilmiştir. Bu amaçla, Adobe Photoshop CC 14 programı kullanılarak, referans noktaları baz alınarak iki haritanın üst üste çakıştırılması yöntemi kullanılmıştır. Tespit edilen farklılıklar çakıştırılan iki haritanın üzerinde renklendirilmiş ve numaralandırılmıştır. Renkler ve numaralar, ilgili bölümde, ilgili haritanın üzerinde açıklanmıştır. Yapılan çalışma eklerde sunulmaktadır (EK-23).

İncelenen son harita ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde [İÜNEKA] 92372/9 numara ile yer almaktadır (EK-7). Harita 1/50000 ölçeklidir, ayrıca sağ bölümde eşel yer alır. Harita 1894/1895 tarihlidir[10]. Sol üst bölümde "Çifteler Hâra-yı Hümayunu Haritasıdır", sol alt bölümünde "Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Fotoğrafhanesi" yazmaktadır. Haritanın sağ alt köşesinde Çifteler Hâra-yı Hümayunu haritasının tersim olunduğuna (çizildiğine) dair yazı bulunmaktadır. Yazının altında ise Süvari Remont Alayı'ndan Binbaşı Reşit ve Erkan-ı Harbiye Memuru Mülazımı Evvel Hilmi Rıza isimleri geçmektedir. Kuzey yönü gösterilmemiştir. Diğer iki haritadan farklı olarak bu haritada alt bölümde mesahai sathiyesi (yüzey ölçeği) ile ilgili sayısal bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca sağ bölümünde tarifi (lejantı) verilmiştir. Tarifte; karye (köy), koyun ağılı, değirmen, çeşme, kuyu, şose yolu, adi yol (toprak), çayır, orman, mezarlık, bataklık, ebniye-i mîrîye (devlet binaları) ve çiftlik sınırını ifade eden semboller yer almaktadır. Harita dikeyde on dokuz, yatayda otuz eşit çizgiyle bölünerek gridal sisteme oturtulmuştur. Her aralık yaklaşık 2000 m'ye denk gelmektedir. Bu haritada da öncelikle coğrafi işaretler üzerinden okuma yapılmıştır. Sonraki aşamada ise birinci ve ikinci haritalar ile arasında olan farklılıklar tespit edilmiştir. Bu amaçla, Adobe Photoshop CC 14 programı kullanılarak, referans

[9]Eskişehir Valiliği, 2014, s. 147.
[10]Eski Dünyaya Yeni Bakış: II. Abdülhamit Dönemi Harita ve Planları Sanal Kütüphanesi (http://haritalar.istanbul.edu.tr/, Erişim tarihi: 23.02.2019).

noktaları baz alınarak üç haritanın üst üste çakıştırılması yöntemi kullanılmıştır. Tespit edilen farklılıklar çakıştırılan üç haritanın üzerinde renklendirilmiş ve numaralandırılmıştır. Renkler ve numaralar, ilgili bölümde, ilgili haritanın üzerinde açıklanmıştır. Yapılan çalışma eklerde sunulmaktadır (EK-24).

İncelenen üç haritada tespit edilen farklılıklar, metin içerisinde dipnot olarak verilmiştir. Her üç haritanın incelenmesi sonucunda elde edilen tüm verilerin toplandığı ortak bir harita Adobe Photoshop CC 14 programı kullanılarak yeniden hazırlanmıştır (EK-25). Söz konusu harita içeriğinde yer alan tüm unsurlar, türlerine göre renklendirilmiş, numaralandırılmış ve metin içerisinde, ilgili bölümde, ilgili haritanın altında açıklanmıştır.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde [İÜNEKA], Çifteler Hâra-yı Hümayunu içerisinde yer alan Mahmudiye, Hamidiye ve Aziziye Kışla-i Hümayunu'na ait el yazması planlar bulunmaktadır. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun 28 cm x 24 cm boyutlarındaki, 1:25 m ölçeğindeki el yazması planı 92285/5 numara (EK-27); Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun 29 cm x 28 cm boyutlarındaki, 1:25 m ölçeğindeki el yazması planı 92285/4 numara (EK-28); Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun 39 cm x 28 cm boyutlarındaki, 1:25 m ölçeğindeki el yazması planı ise 92285/2 numara ile yer almaktadır[11] (EK-29). Planlarda eşel yer alır. Kuzey yönü gösterilmemiştir. Her üç el yazması plan çiziminde de tarih bilgisi bulunmamasına karşın, 1892 yılında ya da daha önce çizilmiş olmalıdırlar[12]. Planların Osmanlıca metinlerinin transkripsiyonları yapılmıştır (EK-30) (EK-31) (EK-32). İlgili bölümde tarifi yapılan plan çizimlerinde iç-dış duvar kalınlık ölçüleri ile pencere ve kapıların en ölçüleri farklılıklar göstermektedir. Tarifi yapılan söz konusu kışla-i hümayun yapılarının plan tipolojilerini karşılaştırma çalışması yapılmıştır (EK-33).

II. Abdülhamid döneminde Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda bulunan yapılar fotoğrafla belgelenmiştir. Bu fotoğraflara İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi [İÜNEKA]; İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi

[11]El yazmalarının ölçek ve boyut bilgisi için Bkz. Eskişehir Valiliği, 2014, s. 149, 151, 153.

[12]1892 yılında Lahey civarında açılacak olan sayd-ı mâhî (balık avı) sergisinde dünyada bulunan Hâraların nizamname, planları ve fotoğraflarının toplanacağı ve sergileneceği; buna istinaden Osmanlı Devleti'ne ait Hâra-yı Hümayunlar'ın nizamnamelerinin, arazi planlarının, inşaat planlarının, binaların fotoğraflarının ve bunlardaki damızlık hayvanların fotoğraflarının sergiye gönderilmesine ilişkin 1892 tarihli tezkere bulunmaktadır. Bunun üzerine Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun güncel durumlarına ait harita, özet niteliğinde layiha, ebniye planları, ebniye fotoğrafları ve hayvan fotoğrafları sergiye gönderilmiştir (OA, BEO/39-2911-1; OA, BEO/39-2911-2). Belgede, sergiye gönderilmek üzere Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun nizamnamelerinin, arazi ve inşaat planlarının, ebniyelerinin (binalarının) ve bunlardaki damızlık hayvanatın fotoğraflarının irsalinden (gönderildiğinden) söz edilmektedir.

[IRCICA] Kütüphanesi; TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerinin bazı menazırını havi albümü ve II. Abdülhamid Döneminden Eskimeyen Fotoğraflarla Eskişehir adlı eserden ulaşılmıştır. Fotoğrafların bir kısmında yapıların adları ve kullanım amacına ilişkin Osmanlıca açıklamalar bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Belge Tarama Sistemi'nden Osmanlı Arşivi [OA] katalog taraması sonucunda çok sayıda belgeye ulaşılmıştır. Konu ile ilgili online belgelerin özet kısmında içeriği ile ilgili açıklamalar bulunmaktadır. Ancak çalışma sürecinde bu belgelerin hepsinin incelenmesi mümkün olmadığından yalnızca Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda yer alan yapılar ve idari süreci ile ilgili veri oluşturacağı düşünülen belgelerin orijinalleri edinilmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında değerlendirilen belgeler arşivde; Y.. MTV. Yıldız Mütenevvi Maruzat, BEO Bab-ı Ali Evrak Odası, C.. DH.. Cevdet Dahiliye, C.. ML.. Cevdet Maliye, HAT Hatt-ı Hümayun, İ.. DH.. İrade Dahiliye, İ.. HUS. İrade Hususi, MV. Meclis-i Vükela Mazbataları ve ŞD. Şura-yı Devlet fonu ile yer almaktadır ve bu belgelerin listesi, çizelgeler halinde eklerde verilmiştir (EK-34). Orijinalleri edinilen belgelerdeki Osmanlıca metinlerin transkripsiyonları yapılmıştır. Osmanlıca uzmanlarının yardımıyla bu belgeler günümüz Türkçesine uyarlanmış, bilgiler süzülmüş ve çalışmada yer almıştır. Kullanılan tüm belgelerin fon ve numarası ilgili bölümde verilmiştir.

Bu tarihi analiz niteliğindeki çalışma sonucunda Çifteler Hâra-yı Hümayunu yerleşkesinin yerleşim karakterinin açıklanması, yerleşkede bulunan yapıların tespit edilerek tarihsel ve mimari özellikleri açısından değerlendirilmesi mümkün olmuştur.

Çalışmanın kapsadığı alan, incelenen 1891/1892 ve 1894/1895 tarihli üç haritanın gösterdiği sınırlar olarak belirlenmiştir (EK-25). Yukarıda özetlenen başlıca sonuçlara ulaşabilmek için söz konusu üç haritanın ışığında aşağıda belirtilen adımlar takip edilmiştir. Öncelikle çalışma alanının günümüzdeki durumu uydu görüntüsü üzerinden incelenmiştir. Bu inceleme için Google Earth Pro programı kullanılmıştır. Günümüz uydu görüntüsünün mevcut haritalar üzerinden takibi, referans yerleri alınarak yapılmıştır. Bu referans yerleri, incelenen dönemden günümüze kadar varlığını koruyan yerleşim yerleri (köyler)[13] ve Seydi Suyu olmuştur. Seydi Suyu'nun referans alınmasındaki bir diğer sebep ise yedi adet kışla-i hümayun binası ile yakın ilişkide

[13]İnceleme sırasında bu yerleşim yerlerinden bazılarının adlarının değiştiği görülmüştür. İnternet araştırması ile günümüzde kullanılan isimleri bulunmuştur.

bulunmasıdır. Bu inceleme sonucunda kışla-i hümayun binalarının günümüzdeki konumları istikşâf edilmiştir[14]. İstikşâf edilen kışla-i hümayun binalarının konumları ve yerleşim yerlerinin koordinatları alınmıştır[15]. Alan çalışması yapılmak üzere, alınan koordinatlar Google Maps programına kaydedilerek GPS cihazı ile koordinatları belirlenen Aziziye, Hamidiye, Mahmudiye ve Mandıra Kışla-i Hümayun binalarının günümüzdeki durumları incelenmiş ve sözlü görüşmelerle yapıların yakın tarihi ile ilgili bilgiler alınmıştır. "Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun Sultan II. Abdülhamid döneminde genel yerleşim özellikleri ve tespit edilen yapılar" başlıklı bölümde (Bkz. Bölüm 3.2.2.) tespit edilen yapılardan olan, Mahmudiye mevkiinde cami, fabrika, aygır deposu, hamam; Aziziye mevkiinde iki adet ağıl bulunmuş ve koordinatları kaydedilmiştir. Mevcut yapıların fotoğrafları çekilmiş, plan krokileri çizilmiştir. Oturum alanını veren ölçüler, yükseklikler ve tip pencere, kapı ölçüleri alınmıştır. Günümüzde mevcut olduğu tespit edilen yapılar, tarafımızdan hazırlanan ortak harita üzerinde renklendirilmiş ve numaralandırılmıştır. Renkler ve numaralar ilgili haritanın üzerinde açıklanmıştır (EK-26).

Arşiv çalışmaları ve belgelerden tespit edilen yapılardan alan çalışması sonucunda günümüzde mevcut olduğu saptanan dokuz yapının mimari özellikleri incelenmiş, yerinde gözlem yapılarak bu özgün yapıların mevcut durumlarının tespitine yönelik envanter fişleri geliştirilmiştir. Geliştirilen envanter fişleri eklerde sunulmuştur. Envanter fişlerinde, temel bilgiler ve genel gözlemler metinler halinde verilmiş; yapının geçmiş dönemde ve günümüzde yakın çevresi ile olan ilişkisini aktaran haritalar, uydu görüntüleri ve fotoğraflar gibi görsel materyaller için alan ayrılmıştır. Mevcut yapılar, tarihçesi ve günümüzdeki konumları-koordinat bilgileri ile tanımlandıktan sonra mimari özellikleri bağlamında; genel görünüm ve cephe düzeni, planı, yapım tekniği ve malzemesi ile koruma sorunları başlıkları altında değerlendirilmeye çalışılmıştır (EK-35) (EK-36) (EK-37) (EK-38) (EK-39) (EK-40) (EK-41) (EK-42) (EK-43).

Günümüze ulaşamamış yapılar hakkında gelecekte yapılabilecek çalışmalar için zemin oluşturulabilmesi amacıyla Çifteler Hâra-yı Hümayunu yerleşke haritasının II. Abdülhamid dönemi durumu ile mevcut durumunun karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bunun için tüm verilerin toplanarak tarafımızdan yeniden hazırlanan ortak harita

[14]Türk Dil Kurumu'na göre coğrafya terimi olan "istikşâf etmek "; açınsamak, keşfetmeye çalışmak anlamına gelmektedir. İngilizcede "preliminary survey" olarak kullanılmaktadır.
[15]Koordinatlar Google Earth Pro programından alınmıştır.

"georeferencing"[16] işlemi ile detayları verilen uydu görüntüsü üzerine koordinatlandırılmıştır. Koordinatlandırma işlemine öncelikle köy merkezlerinin referans alınmasıyla başlanmıştır. Köy merkezlerinin gerçek koordinatları bulunduktan sonra söz konusu haritadaki referans noktaları ile çakıştırılmıştır. Deformasyonun az olması sebebiyle *transformation-dönüştürme* yöntemlerinden olan *spline* yöntemi kullanılarak referans verilmiştir. Sonraki aşamada, alan çalışması sırasında alınan mevcut binaların gerçek koordinat değerleri ile referanslandırma işleminde iyileştirme gerçekleştirilmiştir. Referanslandırma çalışması sonucunda, günümüzde mevcut olmayan yapıların gerçek koordinatları belirlenebilmiş, sayısal harita üzerinde lejantlarla gerekli açıklamalar yapılmıştır (Bkz. Bölüm 4.).

Sonuç bölümünde elde edilen tüm verilerin analizi metinsel bağlamda yapılmıştır. Günümüzde hala mevcut olan yapıları tehdit eden unsurlar açıklanmıştır. Bu tehditlere yönelik alınabilecek tedbirler belirlenmeye çalışılmıştır. Bir dönemin devlet temsili olan değerlerin kavranması, tarihi mirasın yaşatılması ve sürekliliğinin sağlanması için koruma önerileri geliştirilmiştir.

[16]Yapılan işlem coğrafi olarak yer tanımlama anlamına gelmektedir.

2. OSMANLI DEVLETİNDE ÇİFTLİKLER

Osmanlı toprak sisteminde çift[17] ya da çiftlik; belirli bir büyüklükte olan, çift sürülen ve tarım yapılan toprak parçası anlamına gelmektedir (Barkan, 1997, s. 313). Çiftlik, aynı zamanda içerisinde çalışanlarının evlerinin de mevcut olduğu, ekilen ve hayvan yetiştirilen geniş arazi anlamında da kullanılmaktadır (Meydan Larousse, 1990, s. 228). Çeşitli özellikler sunan[18] tarımsal işletme yöntemleri olan çiftlik; Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminin kullanıldığı dönemlerde[19] çiftçilikle uğraşan bir aileye yetebilecek büyüklükte olan toprak parçasını ifade ederken, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde farklı anlamları[20] kapsayan özel bir terim haline dönüşmüştür (Barkan, 1997, s. 392; İnalcık, 1993, s. 313).

Osmanlı Devleti'nde reaya çiftlikleri, hassa çiftlikleri, askeri vazifelere bağlı çiftlikler ve büyük tarımsal mülk ve işletme çiftlikleri olmak üzere başlıca dört çiftlik çeşidi bulunmaktadır (Barkan, 1997, s. 392-397) (Tablo 2. 1).

Tablo 2. 1. *Osmanlı Devleti'nde Çiftlik Çeşitleri (Düzenleyen: Ece Güler)*

Osmanlı Devleti'nde Çiftlik Çeşitleri	**1.** Reaya Çiftlikleri
	2. Hassa Çiftlikleri
	3. Askeri Vazifelere Bağlı Çiftlikler
	4. Büyük Tarımsal Mülk ve İşletme Çiftlikleri

2.1. Reaya Çiftlikleri

Reaya çiftlikleri[21], mülkiyeti devlete ait olan arazilerin, mîrî topraklar rejiminin[22] gerekliliklerine uygun olarak toprağın işletebilecek köylülere verilmesi ile meydana gelmektedir (Barkan, 1997, s. 392). Köylü, kendisine verilen arazinin niteliğine bağlı

[17]Çift kelimesi Farsça kökenlidir. Toprağı sürmek için birlikte koşulan iki hayvan anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu (TDK), 1998, s. 482). Ek alarak Türkçeye çiftlik olarak geçmiştir ve bazen çiftlik yerine çift kelimesi de kullanılmaktadır (İnalcık, 1993, s. 313).

[18]Osmanlı Devleti'nde çiftlikler; topraklarının hukuki durumuna, büyüklüğüne ve niteliğine göre farklılaşmaktaydı. Sadece tarımın yapıldığı veya tarım ve hayvancılığın bir arada yapıldığı; içerisinde yapım evlerinin, fabrikaların, dükkânların, yönetim binalarının ve evlerin bulunduğu çiftlikler mevcuttur (Türk Ansiklopedisi, 1963, s. 509).

[19]Tımar sistemi Osmanlı Devleti'nde, devletin kuruluşundan (1299) Tanzimat Dönemi'ne (1839) kadar kullanılmıştır (Aktan, 1988, s. 69-78).

[20]Çiftlik terimi Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde büyük tarım işletmeleri ve malikâneler anlamına gelmektedir (İnalcık, 1993, s. 313).

[21]Raiyyet çiftlikleri de denmektedir (İnalcık, 2004, s. 172).

[22]Mîrî arazi, tahıl tarımının yapıldığı toprakları kapsamaktadır. Mîrî toprak rejimi sayesinde devlet, köylü sınıfını ve tarım ekonomisini kontrol edebilmekte ve düzenleyebilmektedir. Aynı zamanda tarımsal toprağın parçalanmasını ve kaybolmasını engelleyebilmektedir (İnalcık, 2004, s. 170-172).

olarak devlete bir tapu bedeli yani peşin kira vermektedir (Barkan, 1997, s. 392). Tapulu arazi de denilen bu çiftlik arazileri satılamaz, devredilemez, hibe edilemez (İnalcık, 2004, s. 172). Bu araziler vakfedilememekte ancak işletilmesi babadan oğula geçebilmektedir (İnalcık, 2004, s. 172).

Toprağı işleten köylü, devlete çift resmi[23] adlı vergiyi ödemekle yükümlüdür. Toprağın salt sahibinin devlet olması köylüye toprağı bırakıp gidebilme rahatlığını vermiş fakat toprak işlenmediği takdirde köylü çift bozan[24] adlı tazminatı ödemekle yükümlü kılınmıştır. Çiftliklerin boyutları arazinin niteliğine, yerine ve çiftçinin yeteneğine göre değişmekte olup verimli arazide 60-80 dönüm, orta halli arazide 80-100 dönüm ve verimsiz arazide 100-150 dönüm arasında boyutlandırılmaktadırlar (Barkan, 1997, s. 372; Türk Ansiklopedisi, 1963, s. 509).

2.2. Hassa Çiftlikleri

Osmanlı Devleti'nde özellikle ilk devirlerde tımarlı sipahiler tarafından doğrudan işletilen çiftliklere hassa çiftlikleri[25] denilmekteydi (Barkan, 1997, s. 394). Bu çiftliklerin reaya çiftliklerinden farkı, tımarlı sipahilerin raiyyet vergilerini ödememesiydi (İnalcık, 1993, s. 314). Tımarlı sipahinin toprağı[26] işletmek istememesi durumunda ise çiftlik, mîrî topraklardan ayrılarak işletme şartlarını tımarlı sipahinin belirlediği bir tür ortakçılık olarak kiraya verilebilmekteydi. Fakat çiftliğin çıplak mülkiyetinin devlete ait olması dolayısıyla çiftlik satılamazdı. Satış işlemi gerçekleşmiş olsa dahi sahiplenen taraf, satışı iptal edebilmekteydi. Çoğu zaman tımarlı sipahiler ne doğrudan ne de ortakçılık yolu ile topraklarını işletmeyi tercih etmekteydi. Daha ziyade devletten aldığı belli bir maaş karşılığında, toprağın denetimini sağlayan ve vergi toplayan birer asker ve devlet memuru olmaktaydılar (Barkan, 1997, s. 394). 16. yüzyıldan başlayarak niteliksiz duruma gelen hassa çiftliklerinin çoğu reaya çiftliği haline getirilmiştir (İnalcık, 1993, s. 314). Bunun sebebi; tımarlı sipahilerin bazen, kanunsuz olarak reaya çiftliklerini kendi hassa çiftliklerine ilave etmeye teşebbüs etmeleri ve tımar gelirlerinin çoğunun raiyyet vergilerinden sağlanmasıydı (İnalcık, 1993, s. 314).

[23]Çift akçesi de denmektedir (Barkan, 1997, s. 392). Gayrimüslimlerden alınan vergiye ise ispençe denilmektedir (Türk Ansiklopedisi, 1963, s. 509).
[24]Leventlik akçesi olarak da geçmektedir (Türk Ansiklopedisi, 1963, s. 509).
[25]Hassa çiftliğine kılıç yeri de denilmektedir (Türk Ansiklopedisi, 1963, s. 510).
[26]Bu toprağa "tımar" denilmekteydi. Tımarlar savaşlarda yararlılık gösteren sipahilere verilmekteydi (Yaşar, 1999, s. 612).

Öte yandan padişaha, hanedan üyelerine ve yüksek devlet memurlarına ait büyük hassa çiftlikleri bulunmaktaydı. Bu çiftlikler geniş, verimli toprakları kapsamaktaydı (Türk Ansiklopedisi, 1963, s. 510). Bu çiftlik topraklarından olan haslar, padişahlar ve vezirlere; zeametler ise büyük memurlara verilmekteydi (Yaşar, 1999, s. 612). Bu çiftliklere ortakçı toprağı ya da ellici toprağı; ve çalışanlarına ise ortakçı ya da ellici denilmekteydi (Türk Ansiklopedisi, 1963, s. 510)[27].

2.3. Askeri Vazifelere Bağlı Çiftlikler

Yaya, müsellem[28] ve yürüklerin ellerinde bulunan çiftlikler ile voynuk baştineleri[29], Osmanlı Devleti'nde askeri vazifelere bağlı çiftlikler olarak adlandırılmaktadır (Barkan, 1997, s. 394). 15. ve 16. yüzyıllarda genellikle Orta ve Batı Anadolu'da bulunan askeri çiftlikler, reaya ve hassa çiftliklerinden farklı usullere göre kullanılmaktaydılar (Barkan, 1997, s. 394; Türk Ansiklopedisi, 1963, s. 510). Söz konusu çiftlikleri işleten kimseler vergiden muaf olmalarına karşılık askeri görevlere ya da seferlere katılmakla yükümlüydüler (Barkan, 1997, s. 394; Türk Ansiklopedisi, 1963, s. 510).

2.4. Büyük Tarımsal Mülk ve İşletme Çiftlikleri

Osmanlı Devleti'nde yüzyıllar boyunca değişmiş olan tarihi ve iktisadi şartlardan bağımsız çiftçilerin elinde bulunan reaya çiftlikleri de etkilenmişler; hukuki ve idari açıdan kendilerini koruyamamışlardır (Barkan, 1997, s. 394). Özellikle 17. yüzyılın sonlarında savaşların kaybedilmeye başlanmasıyla birlikte askeri otoritede ve devlet düzeninde bozulmalar meydana gelmiştir (Eriş, 2002, s. 593). Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde yaşanan merkezi otorite zayıflaması, teşkilatların ve kurumların bozulması ile orantılı olacak biçimde 18. yüzyıldan itibaren toplumsal ve tarımsal yapı başkalaşması meydana gelmiştir (Barkan, 1997, s. 394; Eriş, 2002, s. 593). Bu durum tarım arazisine sahip varlıklı kimseler ile topraksız köylüler arasında bir toprak meselesini doğurmuştur (Barkan, 1997, s. 394).

[27]Özellikle tımar ve zeamet sahibi olan askerler, tarımın ve atçılığın teşvik edilmesinde oldukça etkili olmuşlardır (Yaşar, 1999, s. 612-613).
[28]Yayalar ve müsellemler savaşa kendi atları ve teçhizatları ile katılmakta ve savaş boyunca ulufe almaktaydılar. Savaş bittikten sonra ise köylerine dönerek çiftliklerinde tarım yapmaya devam etmekteydiler (Doğru, 1990, s. 4).
[29]Voynuk, Osmanlı döneminde Rumeli'de Hristiyanlardan oluşturulan askeri teşkilata verilen isim (Kayapınar, 2013, s. 126); baştine ya da baştina ise Osmanlılarda genellikle Balkanlar'daki gayrimüslim halkın elinde bulunan büyük çiftliklere verilen isimdir (Emecen, 1992, s. 135).

Osmanlı Devleti'nde mîrî arazi rejimi, gerekliliklerine[30] uygun bir biçimde yaygınlaşamamış, toprakların devletten bağımsız olarak bir kişinin sorumluluğuna verilemeyeceği emredilse de bu yasakları geçersiz kılan çözüm yolları bulunmuştur (Barkan, 1997, s. 395). Örneğin mîrî arazi, padişahlar tarafından bir kimseye mülk olarak verilebilmekte; mukataalar[31] tapu ile satılabilmekte; mîrî topraklar hazinenin sıkıntısını gidermek için mülk olarak satılabilmekte ve merkezi otoritenin zayıflaması ile birlikte mîrî topraklar şahıslar tarafından gasp edilebilmekteydi (İnalcık, 1941, s. 245-247). Buna ilaveten Osmanlı Devleti'nde sipahi tımarlarından farklı olarak, sahiplerinin mülkü olan tımarlar (malikane-divani sistemi)[32], askeri görev ve yükümlülüğü olan mülk topraklar da bulunmaktadır. Ayrıca sipahi tımarlarında da hassa çiftlikler ve mîrî arazi üzerinde kurulmuş ortakçı yerleri[33] de bulunmaktadır (Barkan, 1997, s. 395). Mîrî arazi hükümlerinden farklı olarak ortakçılık şeklinde işletilen söz konusu hassa çiftlikleri zamanla özel mülkler haline gelmiştir (Barkan, 1997, s. 394). Tüm bu etkenler Osmanlı Devleti'nde büyük tarımsal mülk ve işletme çiftliklerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Barkan, 1997, s. 395; İnalcık, 1941, s. 245-247).

Bu çiftliklerin oluşmalarını etkileyen genel şartlardan birisi 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlayan tımar sistemidir (Barkan, 1997, s. 395; İnalcık, 1941, s. 242). Tımar topraklarının, üst mevkilerde bulunan kimselerce kendi yararları doğrultusunda zapt edilmesi ve bu toprakların askeri hizmet karşılığı olarak değil para ile satın alınabilmesi tımar rejiminin bozulmasına sebep olmuştur (Akdağ, 1945, s. 421). Böylelikle 18. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı Devleti'nde toprak yönetim biçimi bozulmuştur (İnalcık, 1941, s. 240). Bunu takiben bir bölgenin gelirlerini toplamak adına yetkilerin bazı etkili kimselere verilmesi, on senelik geliri peşin alarak adeta malikâne olarak satılarak mîrî arazi kullanım hükümlerinin giderek mülk toprak kullanım hükümlerine yaklaşması ve toprakların satın alınarak biriktirilmesi, biriktirilen

[30]Mîri arazi rejimi gerekliliklerine göre; tarım topraklarının çıplak mülkiyeti devlete aittir. Bu topraklar peşin kira karşılığında vatandaşın kullanımına verilir ve vatandaştan ekilen topraktan elde edilen ürün için senelik vergi alınmaktadır (Cin, 1966, s. 755).

[31]Mukataa sistemi ile devlete ait arazi (sipahinin tımar arazisi), açık artırma yolu ile mültezimlere bir bedel karşılığında kiralanmaktaydı. Peşin olarak alınan bu bedel, hazineye aktarılmaktaydı (Çakır, 2003; İnalcık, 1941, s. 245).

[32]Osmanlı Devleti'nde bir tür toprak ve vergilendirme sistemi olan malikâne-divani sistemi bulunmaktaydı. Bu sistemde malikâne hisselerinin tamamı özel mülkiyet statüsü içerisindeydi. Hisseler sahibi tarafından satılabilir, vakfedilebilir ya da miras bırakılabilirdi. Osmanlı Devleti'nin toprak sistemine aykırı bir unsur olmasına rağmen mülkiyet sahibi bu hakkını Osmanlı'dan önce kazanmış daha sonra ise Osmanlı Devleti tarafından reddedilmemiş fakat sıkı bir şekilde kontrol altında tutulmuştur (Genç, 2003, s. 518).

[33] Ortakçı yerleri için Bkz. Bölüm 2.2. Hassa Çiftlikleri.

toprakların mülk gibi kullanılması bu çiftliklerin oluşmalarını etkileyen genel şartlar olarak özetlenebilir (Barkan, 1997, s. 395). Bunlara ilaveten savaş ve karışıklık durumlarının sürekli hâl alması ve tehlike oluşturması, tarım hayatının da derebeyi malikâneleri etrafında teşkilatlanmasını zorunlu kılmıştır (Barkan, 1997, s. 395). Malikâne sistemi ile ortakçılık rejimlerinin en tehlikeli türleri, iktisadi boğulma dönemi, siyasi karışıklıklar, kıtlıklar ve bulaşıcı hastalıkların olduğu dönemlerde, küçük tarımsal işletmelerin iktisadi açıdan zayıflamasıyla, köylülerin etkili ve güçlü kimselere sığınma zorunluluğu yaşadığı zamanlarda ortaya çıkmıştır. Bu durum fırsatçı varlıklı kimselerin, köylülerin zor durumda olmasından faydalanarak ucuz fiyatlarla arazi satın almasının ve teşkilatlanmasının yolunu açmıştır (Barkan, 1997, s. 395).

Öte yandan Osmanlı Devleti topraklarının büyük bir kısmı; özellikle Bosna-Hersek, Vidin, Teselya, Makedonya, Bulgaristan ve bazı Rumeli memleketlerinin topraklarının büyük bir kısmı çiftlik haline sokulmuştur (Barkan, 1997, s. 394). Rumeli'de bulunan çiftliklerde, aileleri ile birlikte barınan çiftçilerin kötü yaşam koşulları yanında çiftlik sahibine ait konak, ahırlar, hangarlar ve samanlıklar gibi gelişmiş yaşam tesisleri bulunmaktaydı. Çiftlik sahibi ve çiftçiler arasında serbest bir sözleşmeye dayalı ortakçılık usulü hakîm gibi görünse de zamanla bu durum gelenek haline gelmiş ve çiftçiler soydan geçen kiracılar olmuşlardır (Barkan, 1997, s. 396).

Siyasi ve idari güvensizliklerin olduğu dönemlerde merkezden uzak ve dağlık memleketlerdeki yerli beyler, sahip olduğu çiftlik sınırları içerisinde sağlamlaştırılmış kuleler inşa ettirmişlerdir. Bu beyler adeta bağımsızlıklarını ilan etmişler ve hükümet memurları ile eşkıyaların zorbalıklarına karşı köylüleri koruyan bir role bürünmüşler; buna karşılık ise köylüden daha fazla bağımlılık ve hizmet istemişlerdir. Böylelikle köylü üzerinde daha fazla söz sahibi olmaya başlamış ve dolayısıyla çiftliklerini genişletme imkânı bulmuşlardır (Barkan, 1997, s. 396,397).

Birçok yerde çiftlik sahipleri bölgenin idaresinde olmak ve devletten unvan ve rütbe alma tutkusuyla çiftliklerinden uzakta, şehir merkezlerinde yaşamaya başlamış; topraklarını başıboş bırakmışlardır. Uzaktan yönetilmeye çalışılan çiftliklerde hârabiyet ve bozkırlaşma olmuş, tarım ürün ve gelirlerinde azalma yaşanmıştır (Barkan, 1997, s. 397).

2.5. At Çiftlikleri

Osmanlı Devleti'nde at yetiştiriciliğine önem verilmiş ve ordu düzeni içerisinde atlı kuvvetler teşkilatlandırılmıştır (Köksal, 2009, s. 335). Bu atlı kuvvetler, 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar varlığını koruyan kapıkulu süvarilerini[34] ve tımarlı sipahileri kapsamaktaydı (Yaşar, 1999, s. 612). Kapıkulu süvarileri maaşlı olup padişahın daimi olan hassa askerleriydi. İhtiyaç olduğunda çabuk toplanılabilmesi için merkeze yani İstanbul'a yakın[35], at yetiştirilebilecek konumda bulunmaktaydılar (Abidin, 2017, s. 44). Tımarlı sipahiler ise topraklı süvarilerdir. Ellerinde bulundurdukları çiftlikleri[36] sayesinde atçılığa büyük katkı sağlamışlardır (Yaşar, 1999, s. 612-613). Tımarlı sipahiler, savaşın olmadığı dönemlerde atlarını sahip oldukları topraklarda yetiştirmişlerdir. (Köksal, 2009, s. 335).

Diğer yandan at yetiştiriciliğinde önde gelen önemli kurumlardan birisi de Istabl-ı Amire'dir[37]. Istabl-ı Amire, erken tarihlerde kurulan, doğrudan saraya bağlı, saray üyelerine at temin eden bir çiftlik teşkilatıdır (Yaşar, 1999, s. 613). Söz konusu atlı kuvvetler de bu teşkilata önemli ölçüde katkıda bulunmuşlardır (Abidin, 2017, s. 43).

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra işlerliğini yitiren Osmanlı askeri düzeni ile birlikte atlı kuvvetler ortadan kaldırılmışlardır (Köksal, 2009, s. 336). Istabl-ı Amire teşkilatında Batılılaşma döneminde yeniden düzenleme gereksinimi duyulmuştur. Osmanlı ordusuna ve saraya at temin eden bu iki entegre sistemin bozulmasıyla II. Mahmud dönemi (1808-1839) ile birlikte at ihtiyacını karşılamak amacıyla modernizasyona gidilmiştir (Abidin, 2017, s. 46; Köksal, 2009, s. 336).

2.5.1. Istabl-ı Amire Teşkilatı

Istabl kelimesinin aslı stablon[38] olup ahır anlamına gelmektedir. İslâm literatüründe[39] "saray ahırı" anlamında kullanılmıştır (Özcan, 1999, s. 203). Hükümdarlık sarayına ait binek ve yük hayvanlarının barındırıldığı yer demektir (Özcan, 1999, s. 203).

[34]Altı bölük halkı da denilmektedir.
[35]İstanbul, Edirne, Selanik arasında bulunan köy ve kasabalarda at beslemenin kolay olduğu yerlerde bulunmaktaydılar (Abidin, 2017, s. 44).
[36]Bkz. Bölüm 2.2. Hassa Çiftlikleri.
[37]Istabl-ı şehenşâhî veya ıstabl-ı hümâyun da denilmektedir
[38]Stablon kelimesi halk Grekçesinden gelmektedir. Stablion, stauolon da denmektedir. Arapça kurallarına göre ise ıstablat ya da asabil şeklinde türetildiği de görülmektedir (Özcan, 1999, s. 203).
[39]İslâm literatürüne Gassaniler zamanında girmiştir (Özcan, 1999, s. 203).

Istabl-ı Amire, Osmanlı Devleti'nde padişah ve saray mensuplarının atlarının barındığı yerin resmi adıdır. Osmanlı Devleti'ndeki Istabl-ı Amire'nin teşkilatlanma sistemi Selçuklular ve Memlûkler'e dayanmaktadır (Özcan, 1999, s. 204). Has Ahur ve Has Ahır olarak da adlandırılan Istabl-ı Amire'nin görevi saray hayvanları ve hayvan yetiştiren diğer çeşitli teşkilatlar ile ilgilenmektir (Uzunçarşılı, 2014, s. 471). Padişah saray veya köşklerinin olduğu her yerde atlar için ahırlar da bulunurdu. İlk sarayın olduğu yer olan Bursa'da ve Edirne'de birer Has Ahur bulunmaktaydı (Özcan, 1999, s. 204).

İstanbul'un fethinden sonra Topkapı Sarayı'nda Has Ahur inşa edilmiştir[40] (Şekil 2.1). Fatih Sultan Mehmed döneminde (1451-1481) 1478 yılında[41] Topkapı Sarayı inşa edildiğinde[42] kurulan Has Ahur basit bir yapıdadır fakat sonraları geniş bir teşkilata dönüşmüştür (Özcan, 1999, s. 204; Uzunçarşılı, 2014, s. 471).

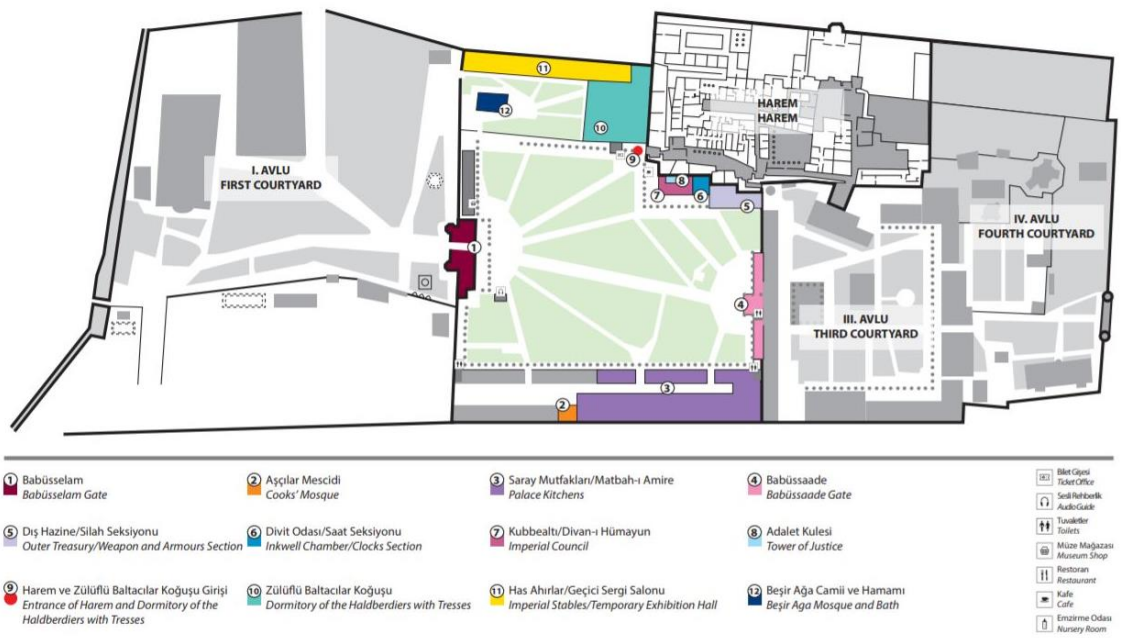

Şekil 2.1. *Topkapı Sarayı'nın II. avlusunda yer alan bölümler ve 11 numaradaki has ahır (http://www.topkapisarayi.gov.tr/sites/default/files/geziplani.pdf, Erişim Tarihi: 26.11.2018)*

[40]Fakat yalnız sarayda değil saray haricinde, şehrin çeşitli yerlerinde de Has Ahur'lar inşa edilmiştir (Özcan, 1999, s. 204; Uzunçarşılı, 2014, s. 471).
[41]Eldem ve Akozan, 1982, s. 72, 73.
[42]Topkapı Sarayı 15. yüzyılın ikinci yarısında Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilmiştir. Sonraları ise bazı ilaveler yapılmış ve 19. Yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı padişahları ve saray halkına ev sahipliği yapmıştır. (Ortaylı, 2007, s. 13) .

Topkapı Sarayı'ndaki Has Ahur, 130 metre uzunluğunda ve 12-13 metre genişliğinde sade düzenlenmiş bir yapıdır (Eldem ve Akozan, 1982, s. 72, 73; Ortaylı, 2007, s. 66) (Görsel 2.1) (Görsel 2. 2).

Görsel 2.1. *Topkapı Sarayı Istabl-ı Amire'nin 2012 yılına ait dıştan görünüşü (https://gulyucel.blogspot.com/2012/06/harem-sergisi-has-ahrlartopkap-saray.html, Erişim tarihi: 11.02.2019)*

Görsel 2. 2. *Topkapı Sarayı Istabl-ı Amire'nin 2018 yılına ait fotoğrafı (mimar Mustafa Sabırlı arşivi)*

Dört bölümden oluşan Has Ahur'da atların yanı sıra deve, katır, eşek gibi yük hayvanları da bulunmaktadır. Bu bölümlerden ilki Raht Hazinesi'dir[43]. Has Ahur'un orta kapısının bulunduğu bölümde ise atlar bulunmaktaydı (Ortaylı, 2007, s. 66, 68).

Raht Hazinesi sonraki dönemlerde Baltacılar Mescidi olarak kullanılmıştır (Ortaylı, 2007, s. 66). Yapı, Raht hazinesi ve ana duvarları dışında özgünlüğünü koruyamamıştır (Eldem ve Akozan, 1982, s. 72, 73; Ortaylı, 2007, s. 66) (Görsel.2.3) (Görsel 2.4).

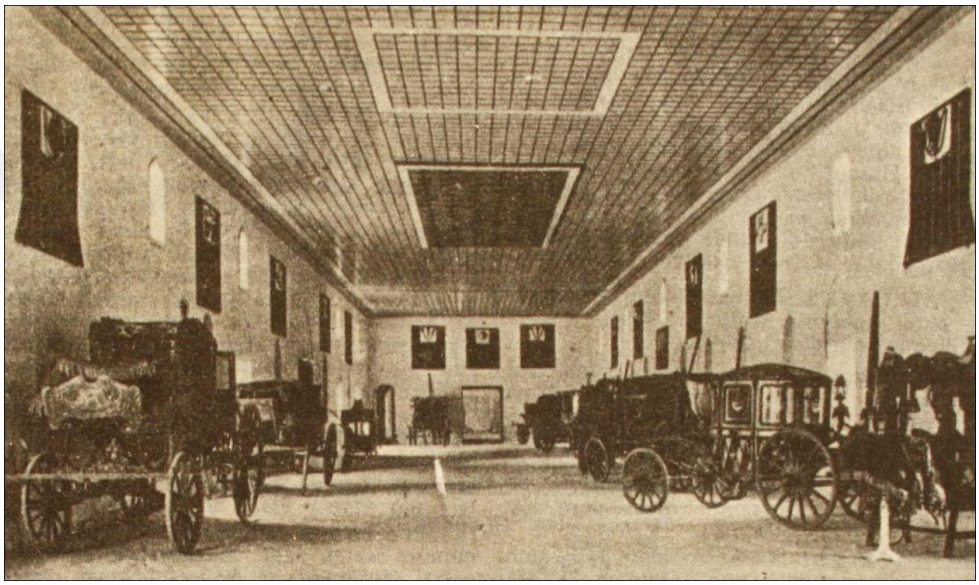

Görsel.2.3. *Topkapı Sarayı Istabl-ı Amire'nin 1970 yılına ait içten görünüşü (https://www.oguztopoglu.com/2014/06/1939-topkap-saray-has-ahr.html, Erişim tarihi: 11.02.2019)*

[43]Değerli taşlarla süslenmiş eyer ve at takımlarının korunduğu mekândır (Özcan, 1999, s. 204). Ahur Hazinesi de denilmektedir (Ortaylı, 2007, s. 66).

Görsel 2.4. *Topkapı Sarayı Istabl-ı Amire'nin 1930 yılına ait tadilat öncesi dıştan görünüşü (https://www.oguztopoglu.com/2014/06/1939-topkap-saray-has-ahr.html, Erişim tarihi: 11.02.2019)*

Cevdet tasnifi vesikalarına göre saray sınırları içerisinde sahil kısmında günümüze ulaşamayan bir ahır daha bulunmaktaydı (Özcan, 1999, s. 204; Uzunçarşılı, 2014, s. 472). Yine saray sınırları içerisinde Enderun ricaliyle, has'odalılar, cündi ağalar ve harem ağaları hayvanlarına ait bir ahır; saray dışında da Has Ahur'a bağlı olan Vefa ve Kadırga semtlerinde ahırlar, şimşirlik ahırları ve Enderun şadırvan ahırları bulunmakta idi (Uzunçarşılı, 2014, s. 472). Bursa, Edirne ve İstanbul'un dışında Selanik, Rumeli ve Anadolu'da da saray atlarına ait ahırlar bulunmaktaydı (Özcan, 1999, s. 204).

Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarının inşasından sonra ise Istabl-ı Amire 19. yüzyılda bu sarayların civarına taşınmıştır (Özcan, 1999, s. 204). Dolmabahçe Sarayı'nın 500 hayvanlık ıstablında, nalbanthane, manej[44], ahır görevlilerinin daireleri ve koğuşları, o dönemde yeni yapılacak olan ahır, arpa ambarı ve imalathane bulunmaktadır (Ünsal, 1963, s. 169). Günümüzde tamamen yıkılmış olan ıstablın ilk yapısı 1853'te, ekleri ise 1861-1875 yılları arasında yapılmıştır (Ünsal, 1969, s. 60) (Görsel 2. 5). Yapı 1939 yılında tamamen yıkılmış, daha sonra yerine İnönü Stadyumu inşa edilmiştir (Özcan, 1999, s. 206).

Görsel 2. 5. *Dolmabahçe Sarayı Istabl-ı Amiresi'nin ön cephesinin eski bir fotoğrafı (Ünsal, 1969, s. 58)*

Yıldız Sarayı'nda bulunan ıstabl son halini 1903 yılında almıştır (Özcan, 1999, s. 206). At nalı şeklinde kapısı olan yapının, ortasında ve iki ucunda görevlilerin mekânları yer almaktadır (Özcan, 1999, s. 206) (Görsel 2.6).

[44]At meydanı.

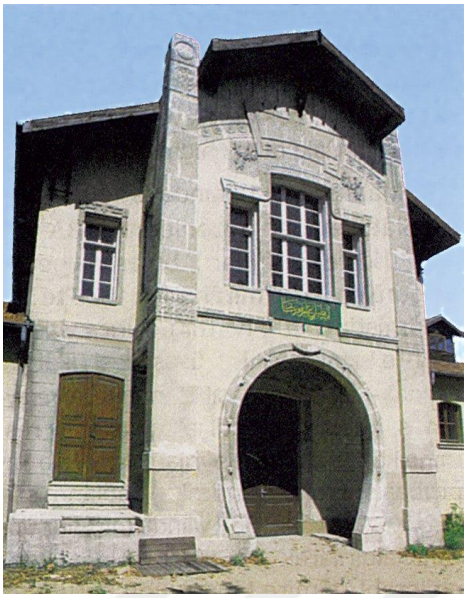

Görsel 2.6. *Yıldız Sarayı Istabl-ı Amiresi'nin giriş cephesi (https://islâmansiklopedisi.org.tr/istabl, Erişim tarihi: 26.11.2018)*

Beylerbeyi Sarayı'nda Sultan Abdülaziz tarafından 1865 yılında inşa ettirilen ıstabl, yaklaşık 680 $m^{2'}$ dir. İçerisinde beygir ahırı, inek ahırı ve sekizgen biçimli plana sahip mîrâhura ait daire bulunmaktadır. Yirmi adet atı barındırabilen nitelikte olan ıstablın ortasında hol ve holün her iki yanında atlar için bölmeler bulunmaktadır. Has Ahır Köşkü'nün tavanında ise at figürleri yer almaktadır. Yapının arkasında ahır mutfağı ve samanlık; karşısında kuşluk ve tavukluk vardır (Göncü, 2006, s. 87, 88) (Görsel 2. 7) (Görsel.2.8).

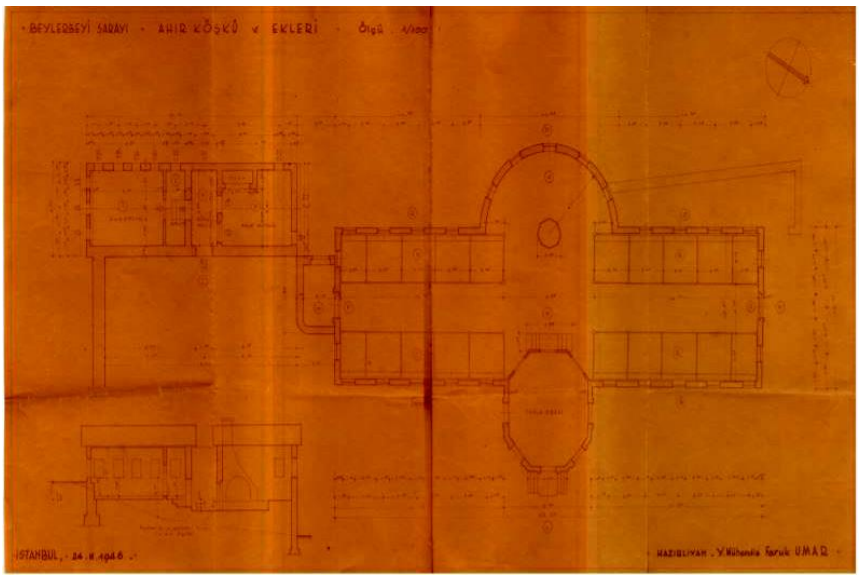

Görsel 2. 7. *Beylerbeyi Sarayı'nda bulunan has ahır, samanlık ve mutfağın 1946 yılına ait planı (Göncü, 2006, s. 162)*

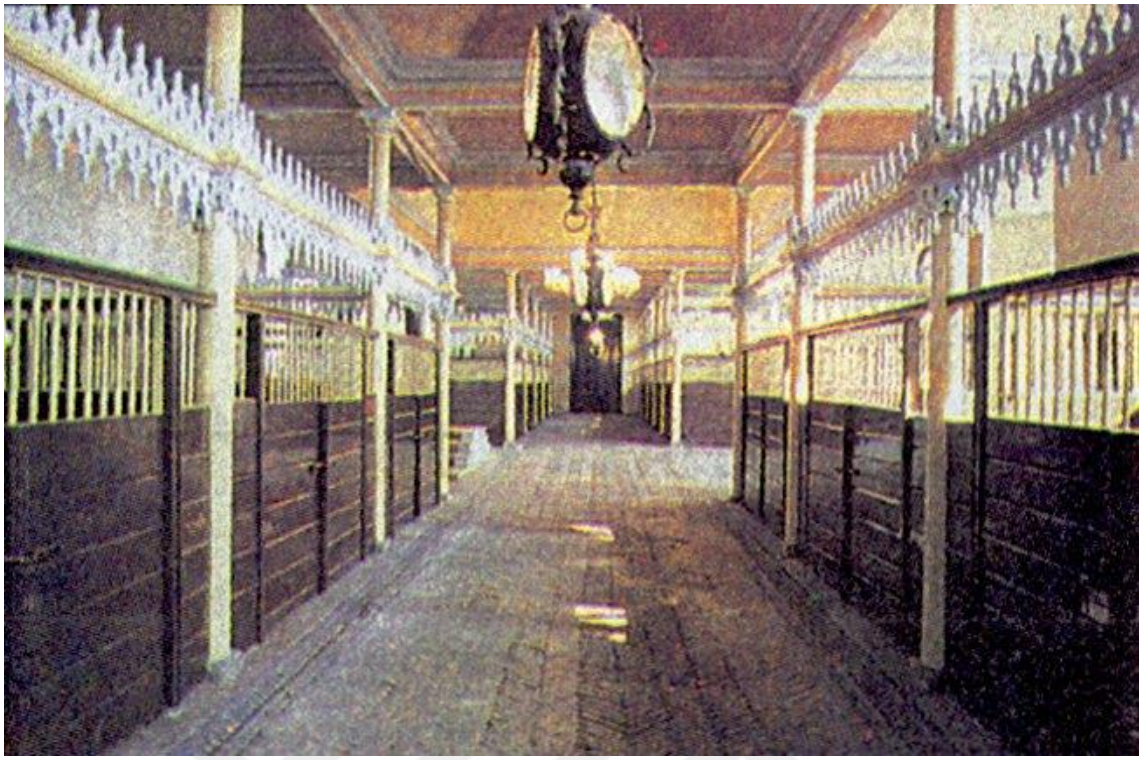

Görsel.2.8. *BeylerbeyiSarayı Istabl-ı Amiresi'nin içinden görünüş (https://islâmansiklopedisi.org.tr/istabl,Erişim tarihi: 26.11.2018)*

Istabl-ı Amire'nin gözetimi ve idaresi Mîrâhur'a[45] aittir (Uzunçarşılı, 2014, s. 471). Fatih Sultan Mehmed döneminde Mîrâhur sayısı ikiye çıkmış; Mîrâhur-i Evvel ve Mîrâhur-i Sani olarak ayrılmışlardır (Özcan, 1999, s. 204, 205). Acemi Ocağı'ndan alınan pek çok görevli bu iki yetkili kimsenin emri altında çalışmaktadırlar (Özcan, 1999, s. 204, 205). Mîrâhur-ı Evvel'in yönetimindeki görevliler; kethüdâ[46], hazinedar[47], rahtvan ağalarıdır[48]. Hem Mîrâhur-i Evvel'in hem de Mîrâhur-i Sani'nin yönetiminde olan görevliler; emin[49], rûznâmeci[50], rûznâme halifesi, voynuk kâtibidir[51]. Hademe zümresinden olan at oğlanları[52] Mîrâhur-ı Evvel'e bağlı olanlar İstanbul'daki Has Ahur'lar ve Hâralarda çalışır iken; Mîrâhur-i Sani'ye bağlı olanlar ise Vefa semtindeki,

[45]Mîrâhur'a; İmrahur, Emiri-i Ahur da denilmektedir (Uzunçarşılı, 2014, s. 471).
[46]Mîrâhur-i evvelin yönetimindedir. Has Ahur ile ilgili her türlü işe bakmakla görevlidir (Özcan, 1999, s. 204).
[47]Raht-ı hümayundan sorumludur. Eyer ve at takımlarını korumakla görevlidir (Özcan, 1999, s. 204).
[48]Rahtvan ağalarına Rahtvan-ı has da denilmektedir. Padişaha ait eyer takımları ile ilgilenen ve bu takımları ata vurmakla görevli kişilerdir (Özcan, 1999, s. 204).
[49]Emin, mîrâhur yardımcısıdır (Afyoncu, 2005, s. 141, 142).
[50]Günlük gelir ve giderler ile günlük olayların defterini tutan görevlidir.
[51]Voynuklar, seferde iken ordunun ve devlet adamlarının atlarına bakan, barış zamanında ise has ahır ve çayır işlerine bakan görevlilerdir. Bu voynukların kayıtlarını tutan kişilere ise voynuk kâtibi denilmektedir.
[52]At oğlanlarına seyis de denilmektedir.

Edirne, Yanbolu, Hayrabolu ve Zara gibi yerlerde bulunan ahır ve Hâralarda çalışmaktadırlar. At oğlanları, yanlarında görevli olan şakirtler[53] ile birlikte tımarlı sipahi olarak dış hizmete çıkmaktadırlar. Yine hademe zümresinden olan serahurlar[54] da Istabl-ı Amire'de görevli kişiler arasında bulunmaktadır (Özcan, 1999, s. 204, 205).

Istabl-ı Amire'de hizmet bölükleri de bulunmaktadır. Bu bölüklerden olan saraçlardan[55] Mîrâhur-ı Evvel'e bağlı olanlar birinci saraçlar veya hassa saraçları; Mîrâhur-ı Sani'ye bağlı olanlar ise ikinci saraçlar veya beygir saraçları olarak adlandırılmaktadır. Saraçlarda ayrıca şakirt[56], kethüda, odabaşı, kürsidar, rahtvan ağaları bulunmaktadır[57] (Özcan, 1999, s. 205).

Görevlilerden olan nalbantlar da Mîrâhur-ı Evvele ve Mîrâhur-i Sani'ye bağlı olarak ikiye ayrılmaktadırlar[58] (Özcan, 1999, s. 205). Padişahın atları ile ilgilenenlere Esban-ı Hassa Nalbantları denilmektedir (Özcan, 1999, s. 205).

İşlevlerine göre bölüklere ayrılan katırcıların kendilerine ait şakirtleri bulunmaktadır. Kendi aralarında sınıflara ayrılmışlardır. Bundan başka sarban[59] bölükleri de bulunmaktadır. Genellikle Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kışlaklarda[60] görev yapmaktadırlar. Istabl-ı Amire'de ayrıca fil bakıcıları, efsar-dûzan[61], yapukciyan[62], tilbafan[63], palandûzan[64], çıngırcıyan[65], mûytaban[66], keçeciler ve debbağlar[67] bulunmaktadır (Özcan, 1999, s. 205) (Tablo 2.2).

[53]At oğlanlarının yardımcıları (Özcan, 1999, s. 205).
[54]Birinci sınıf hademeler.
[55]Saraçlar; eyer, koşum, yular imalatı gibi işlerle yükümlüdürler (Özcan, 1999, s. 205).
[56]Çırak (Özcan, 1999, s. 205).
[57]Terfi eden saraçlar genellikle tımarlı sipahi olurdu (Özcan, 1999, s. 205).
[58]Bu nalbantlar kendi içlerinde de görevlerine göre ayrılmaktadır (Özcan, 1999, s. 205).
[59]Deveci bölükleri.
[60]Kışlak, kış mevsiminde otundan ve suyundan yararlanılan arazi anlamına gelmektedir (Kanar, 2011, s. 669).
[61]Yular dikiciler (Özcan, 1999, s. 205).
[62]Eyer örtüsü yapanlar (Özcan, 1999, s. 205).
[63]İplik yapanlar (Özcan, 1999, s. 205).
[64]Eyer dikiciler (Özcan, 1999, s. 205).
[65]Zincirciler (Özcan, 1999, s. 205).
[66]Yem torbası yapanlar (Özcan, 1999, s. 205).
[67]Deri işleyen görevli.

Tablo 2.2. *Istabl-ı Amire Teşkilatı'nda bulunan görevliler (Özcan, 1999, s. 204-205) (Düzenleyen: Ece Güler)*

<table>
<tr><td rowspan="24">Istabl-ı Amire Teşkilatında Bulunan Görevliler</td><td colspan="3">Mîrâhur-i Evvel Yönetiminde Bulunanlar</td></tr>
<tr><td colspan="3">Kethüda (Has Ahur ile ilgili her türlü işe bakan kişi)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Hazinedar (Eyer ve at takımlarını koruyan görevli)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Rahtvan Ağaları (Padişaha ait eyer takımları ile ilgilenen ve bu takımları ata vurmakla görevli kişi)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Mîrâhur-i Evvel ve Mîrâhur-i Sani Yönetiminde Bulunanlar</td></tr>
<tr><td colspan="3">Emin (mîrâhur yardımcısı)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Rûznâmeci Günlük gelir ve giderler ile günlük olayların defterini tutan görevli)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Rûznâme Halifesi</td></tr>
<tr><td colspan="3">Voynuklar (Seferdeyken ordunun ve devlet adamlarının atlarına bakan, barış zamanında ise has ahır ve çayır işlerine bakan görevli)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Kâtipler</td></tr>
<tr><td colspan="3">Nalbantlar</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Hademe Zümresi</td><td colspan="2">At Oğlanları (Seyisler)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Şakirtler (At oğlanlarının yardımcıları)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Serahurlar (Birinci sınıf hademeler)</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Hizmet Bölükleri</td><td>Birinci Saraçlar (Hassa Saraçları)</td><td rowspan="2">Şakirtler
Kethüda
Odabaşı
Kürsidar
Rahtvan Ağaları</td></tr>
<tr><td>İkinci Saraçlar (Beygir Saraçları)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Sarban Bölükleri (Deveci bölükleri)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Katırcılar ve Şakirtleri</td></tr>
<tr><td colspan="3">Fil Bakıcıları</td></tr>
<tr><td colspan="3">Efsar-dûzan (Yular dikiciler)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Yapukciyan (Eyer örtüsü yapanlar)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Tilbafan (İplik yapanlar)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Palandûzan, (Eyer dikiciler)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Çıngırcıyan (Zincirciler)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Mûytaban (Yem torbası yapanlar)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Keçeciler</td></tr>
<tr><td colspan="3">Debbağlar (Deri işleyen görevli)</td></tr>
</table>

Anadolu ve Rumeli'de atçılık için elverişli alanlarda Mîrâhur-ı Evvel yönetiminde olan ıstabl-ı amirenin şubeleri bulunmaktaydı. Yund oğlanları[68], taycılar[69], esb-keşân vb. isimlerle çeşitli yerli topluluklar da bu şubelere bağlı olarak hizmet etmekteydiler (Doğru, 1990, s. 143-165). Bunların dışında koruculer[70] ve voynuklar[71] gibi görevliler de bulunmaktaydı (Özcan, 1999, s. 205).

Istabl-ı Amire, Tanzimat'tın ilanından (1839) önce, hazine olarak Enderun Hazinesi bünyesinde bulunan Ceyb-i Hümayun Hazinesi'ne bağlıydı (Orhonlu, 1998, s. 130). II. Mahmud ile birlikte Istabl-ı Amire teşkilatında bazı düzenlemelere gidilmiştir. 1837 yılında Istabl-ı Amire teşkilatında Mîrâhur'luk kaldırılarak yerine Istabl-ı Amire Müdürlüğü[72] kurulmuş (Özcan, 1999, s. 205) ve Hazîne-i Hâssa Nezâreti'ne[73] bağlanmıştır (Terzi, 1998, s. 137). Istabl-ı Amire Müdürlüğü, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar sürdürülmüştür (Özcan, 1999, s. 205). II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) sona erdiğinde Hazîne-i Hâssa Nezâreti'ne ait emlak-ı şahanenin büyük bir bölümü Maliye Nezâreti'ne devredilmiştir (Terzi, 1998, s. 138).

2.5.2. Modernizasyon (yeniden yapılanma) ile gelen hâra-yı hümayunlar (hâralar)

Osmanlı Devleti'nin eski gücünü yitirmeye başlaması, 18. yüzyılda atçılığı da etkilemiş; at üretimi ve ıslahında gerileme meydana gelmiştir (Yaşar, 1999, s. 613). 1739-1768 yılları arasında hükümet idaresinde yapılan değişiklikler, III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmud (1808-1839) dönemlerinde ordu düzeninde yapılan reformlar[74] ülke topraklarında hayvan yetiştirilmesi ve ıslahı ile ilgili yöntemler ve düzenlemelerde meydana gelen önemli değişiklikler mimariyi de etkilemiştir. Bu tarihlerden önce at ihtiyacının büyük bir bölümü has, zeamet ve tımar gibi ayrıcalıklı kimselerin aracılığı ile yürütülerek hayvan ocakları teşkilatı ile sağlanmaktaydı ve ordunun ihtiyacından çok daha fazla at bulunmaktaydı (Abidin, 2017, s. 46; Köksal, 2009, s.336). Fakat bu

[68]Yund oğlanlarına yundciyan ya da madiyan-ı hassa da denilmektedir. Devlete ait kısraklara bakmaktaydılar (Özcan, 1999, s. 205).
[69] Devlete ait taylar ile ilgilenmektedirler. Anadolu'da Sultanönü, Eskişehir ve Karacahisar civarında görevlerini sürdürmektedirler (Özcan, 1999, s. 205).
[70]Görevleri atlara bakmak ve hassa çayırlarını biçmek idi (Özcan, 1999, s. 205).
[71]Hassa ve amme olarak ikiye ayrılmaktaydılar (Özcan, 1999, s. 205).
[72]Istabl-ı Hümayun Müdürlüğü de denilmektedir.
[73]Hazîne-i hâssa Nezâreti, Tanzimat'ın ilanından (1839) sonra 1850 yılında kurulmuştur. Klasik dönemde Ceyb-i Hümayun olarak adlandırılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde padişahların şahsi gelir ve giderlerini idare eden teşkilattır (Terzi, 1998, s. 137).
[74]1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın (Vak'a-yı Hayriyye) kaldırılması bunlardan birisidir (Yaşar, 1999, s. 613).

tarihlerden sonra, söz konusu değişiklikler ile birlikte hayvan ocakları sistemi bozulmuş; has, zeamet ve tımar sahibi kimseler eskiden sahip olduğu şartlarını yitirmişlerdir. Böylece hükümet, ordu için gerekli olan at gereksinimini memleket dâhilinden (halktan) ve haricinden karşılama yoluna gitmiş (Abidin, 2017, s. 46), ıslahı ve üretiminin doğrudan müdahale ile günün şartlarına uygun olarak yeniden canlandırılması, yapılandırılan yeni ordunun at ihtiyacının karşılanması ve Istabl-ı Amire teşkilatının yeniden yapılandırılması için harekete geçmiştir (Abidin, 2017, s. 46; Köksal, 2009, s. 336). Bu amaçla 1815 yılında "Çiftlikat-ı Hümayunlar İdaresi" oluşturulmuş ve Hâra-yı Hümayunlar[75] (Hâralar) kurulmuştur (Yaşayanlar, 2015, s. 382). Fakat bu Hâra-yı Hümayunların yönetiminin merkezden atanan müdürlerce yapılması 1826 yılında yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonraki süreçte olmuştur (Abidin, 2017, s. 46).

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Anadolu'da, ilk hâra[76], Eskişehir yakınlarındaki Çifteler Çiftliği'nde (Çifteler Çiftliği Hâra-yı Hümayunu)[77] kurulmuştur (Abidin, 2017, s. 46, 47). Daha sonra Malatya'da Sultansuyu, Bağdat'ta Veziriye Çiftliği, Adana'da Çukurova Çiftliği Hamra Hârası (Anavarza Çiftlikat-ı Hümayunu) ve Mihalıç Çiftlikat-ı Hümayunu oluşturulmuştur (Abidin, 2017, s. 46, 47; Yaşar, 1999, s. 611-622). Ayrıca Bulgaristan' da Kabyok Hârası kurularak, Rumeli'deki hayvanların ıslahı için de çalışmalar yürütülmüştür (Abidin, 2017, s. 47). İlerleyen bölümde Çifteler Hâra-yı Hümayunu'ndan önce sözü edilen çiftliklerin gelişim süreci, konum, plan ve cephe özelliklerine kısaca değinilecektir.

2.5.2.1. Sultansuyu Hâra-yı Hümayunu (Çiftlikat-ı Hümayunu)

1849 yılında Malatya'da sivil işletme olarak kurulan Sultansuyu Çiftliği, 1865 yılında yeniden yapılandırılarak "Sultansuyu Çiftlikat-ı Hümayunu" (Aracı, 2010, s. 64); 1888/1889 yılında "Sultansuyu Hâra-yı Hümayunu" adını almıştır (Erdem, 2017, s. 148) (Şekil 2. 2).

[75]Hâra, Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre, atların yetiştirildiği ve bakımlarının yapıldığı, hayvanların rahatça hareket etmelerini sağlayan alanların bulunduğu tesis anlamına gelmektedir. Dilimize Fransızca olan "Hâras" kelimesinden geçmiştir (Ertuğrul, 2015, s. 501). Osman Köksal ise ordunun at gereksinimine cevap veren ve at ırkını geliştiren bir kurum olarak tanımlamaktadır (Köksal, 2009, s. 348). Hümayun kelimesi, Osmanlılarda hükümdara aidiyeti temsil eden bir terim olarak kullanılmaktadır (Yazıcı, 1998, s. 479). Hâra-yı Hümayun ise hükümdarın Hârası demektir.

[76]Çiftlikat-ı Hümayun adı altında kurulan hâra. (Aracı, 2010, s. 63).

[77]Çifteler Çiftliği 18 Ekim 1824 tarihinde vakıf statüsüne getirilip mîrîye kaydedilmiştir (Köksal, 2009, s. 339).

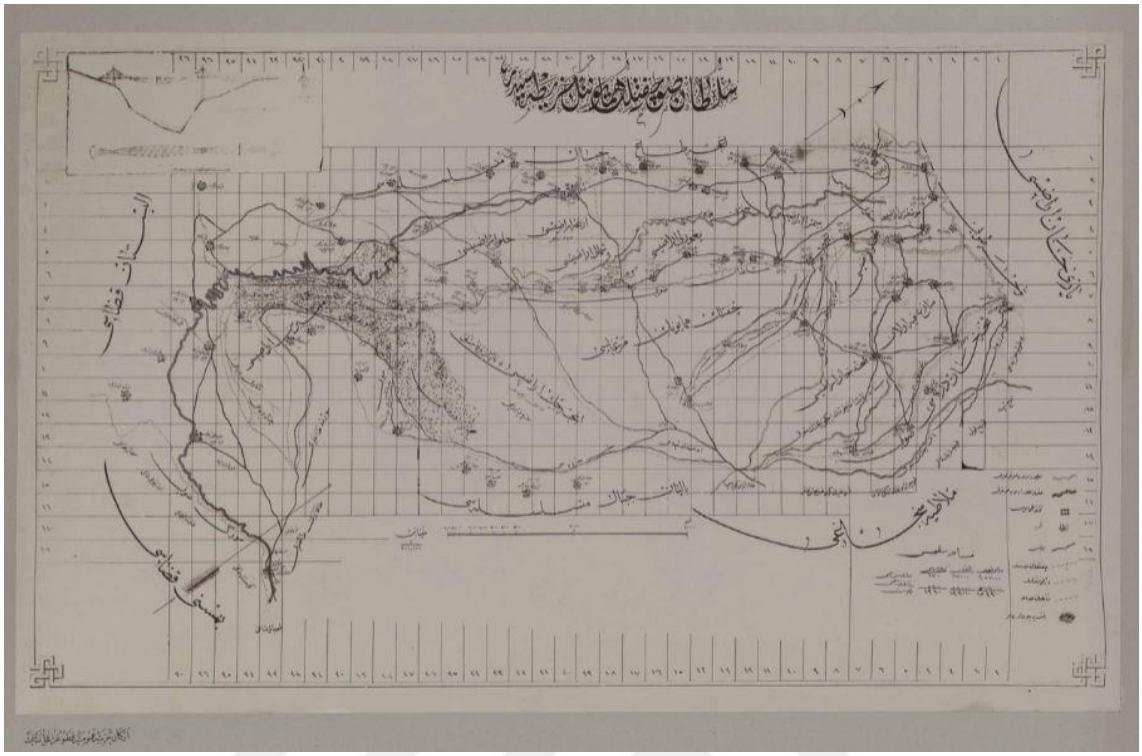

Şekil 2. 2. *Sultansuyu Çiftlik-i Hümayunu'nun haritası (http://haritalar.istanbul.edu.tr/flipbook/92372/#/6, Erişim Tarihi: 28.05.2019)*

Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) dördüncü ordunun topçu ve süvari hayvanlarının yetiştirilmesi ile ilgilenen Sultansuyu Çiftlikat-ı Hümayunu'nda Hamidiye ve Aziziye olmak üzere iki kışla mevcuttur (Erdem, 2017, s. 148). Bu döneme ait 1/500 ölçekli el yazması plan çizimine göre, Sultansuyu Çiftlikat-ı Hümayunu'nda bulunan Hamidiye Kışlası, kareye yakın plan şemasına sahip avlulu bir yapıdır. Ortasında havuz bulunan avluya batı ve doğuda iki yönden girilir. Yapının köşelerinde bulunan birimler ile yapının batı giriş portali cephe aksından dışa doğru taşırılarak vurgulanmıştır. Zabıtan odaları, asker koğuşları, kahve ocakları, tavlalar, nizam karakol odaları, kiler, mutfak, ambar, saman ve odun ambarı ve tuvaletler yapıda yer alan birimlerdir. Bu avlulu ana yapıdan bağımsız olarak batıda, kuzeybatıda ve kuzeydoğuda da ek yapılar vardır. Bunlardan fırın ve cephane batıda; hamam kuzeybatıda; ambar, tuvaletler, tavlalar ve kilerin olduğu yapı kuzeydoğudadır (Şekil 2. 3).

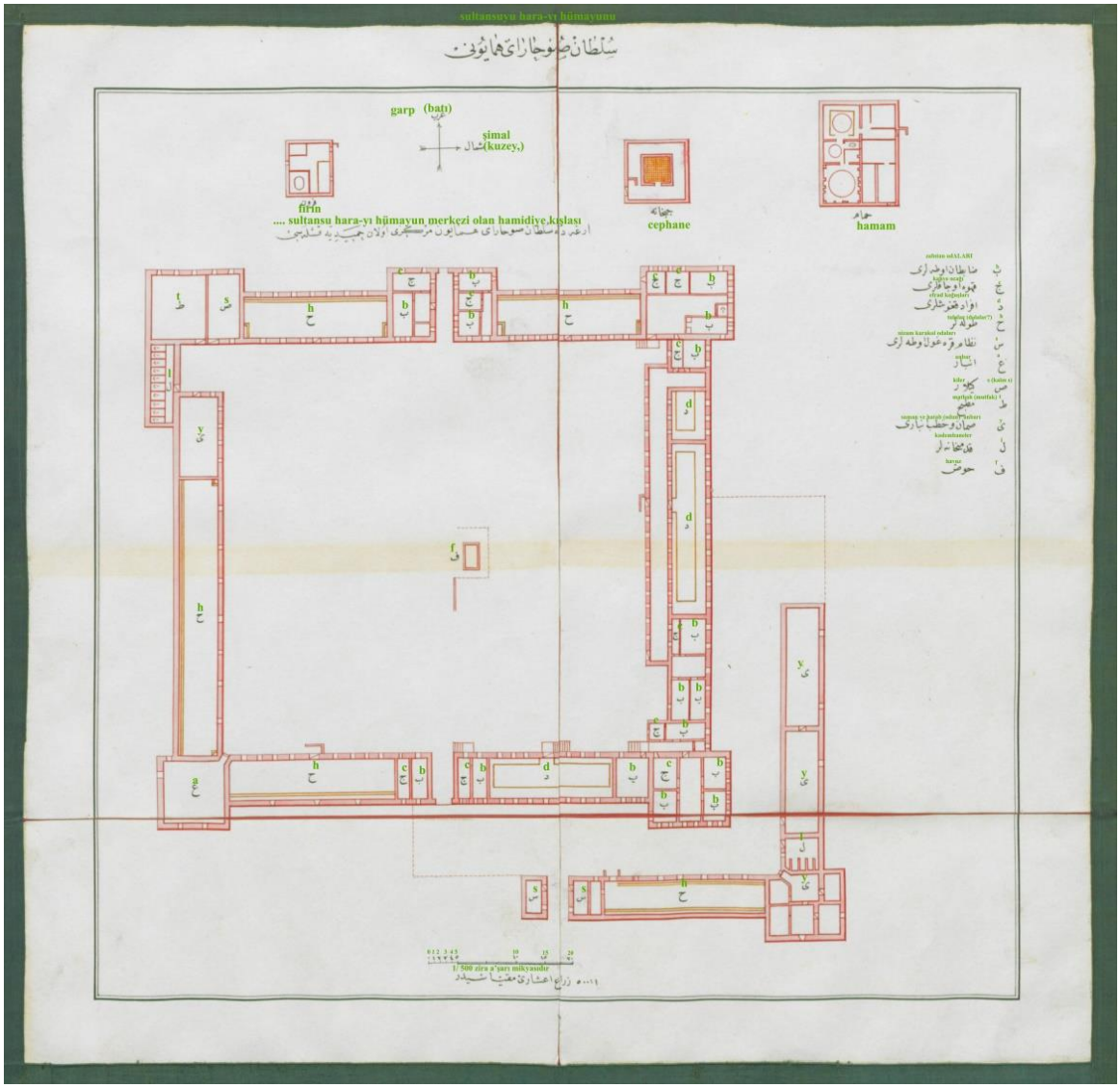

Şekil 2. 3. *Sultansuyu Hâra-yı Hümayunu'nda bulunan Hamidiye Kışlası (İÜNEKA, 92285/3) (Düzenleyen: Ece Güler)*

Yapıda, avluya girişin sağlandığı kanat iki katlıdır. Üst katta yer alan pencereler düşey dikdörtgen, alt katta yer alan pencereler kare biçimlidir. Cephede ritmik düzen sağlanmıştır. Üst katta yer alan cumba ile giriş vurgulanmıştır. Yapının bu kanadı beşik çatı ile örtülmüştür (https://e-library.ircica.org/media/15066/sultansuyu-ciftligi-hamidiye-kislasinin-cepheden-gorunusu/, Erişim tarihi: 28.05.2019) (Görsel 2. 9).

Görsel 2. 9. *Hamidiye Kışlası'nın cephesi (https://e-library.ircica.org/media/15066/sultansuyu-ciftligi-hamidiye-kislasinin-cepheden-gorunusu/, Erişim tarihi: 28.05.2019).*

Sultansuyu Çiftlikat-ı Hümayunu'nda bulunan diğer kışlalardan birisi de Aziziye Kışlası'dır. Avlulu olan yapının bir kanadında atlara ait yarı açık mekânlar bir kanadında idari birimler yer almaktadır. Avluya giriş, idari birimleri bölen açıklıktan sağlanır. İki katlı olan idarenin üst katına, avludan çıkılan merdiven ile ulaşılmaktadır. Hamidiye Kışlası ile pencere biçimleri benzerlik göstermektedir (https://e-library.ircica.org/media/15064/sultansuyu-ciftligi-aziziye-kislasinin-batidan-dahilen-gorunusu/, Erişim tarihi: 28.05.2019) (Görsel 2. 10).

.

Görsel 2. 10. *Aziziye Kışlası'nın batıdan görünüşü (avludan) (https://e-library.ircica.org/media/15064/sultansuyu-ciftligi-aziziye-kislasinin-batidan-dahilen-gorunusu/, Erişim tarihi: 28.05.2019).*

Atlara ait bölümün yuvarlak kemerli girişi dikkat çekmektedir. Cephe aksından avluya doğru taşan bu bölüm beşik çatı ile örtülmüştür (https://e-library.ircica.org/media/23169/sultansuyu-ciftliginde-3091316da-bulunan-atlar/, Erişim tarihi: 28.05.2019) (Görsel 2. 11).

Görsel 2. 11. *Aziziye Kışlası'nın 1899 yılına ait görseli (https://e-library.ircica.org/media/23169/sultansuyu-ciftliginde-3091316da-bulunan-atlar/, Erişim tarihi: 28.05.2019).*

Sultansuyu Çiftlikat-ı Hümayunu 1908 yılında kapatılarak hazineye devredilmiştir. 1915 yılında Aziziye Kışlası ve çevresinde tay depoları kurulmuş ve hâra adını alarak yeniden faaliyete geçmiştir. 1924-1928 yılları arasında Topçu Alayı olmuş, 1928 yılında yeniden hâra olarak kurulmuştur (Aracı, 2010, s. 64). Bu süre zarfında Aziziye ve Hamidiye Kışlaları ağır hasar görmüştür. 1926 yılına kadar bu kışlalar hârabe haline gelmiştir (Erdem, 2017, s. 156). 1984 yılında Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne [TİGEM] bağlanmıştır (Aracı, 2010, s. 64).

2.5.2.2. Mihalıç Çiftlikat-ı Hümayunu

Günümüzde Bursa İline yakın olan Mihalıç Çiftlikat-ı Hümayunu'nun kuruluş tarihi Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarına kadar gitmektedir (Yaşar, 1999, s. 616). Fakat at yetiştiriciliği ve ıslahını sağlamak amacıyla 1815 yılında kurulan "Çiftlikat-ı Hümayunlar İdaresi" altında değildir. Bunun sebebi, Mıhalıç Çiftlikat-ı Hümayunu'nun at yetiştiriciliğine 1860'lardan itibaren başlamasıdır. Bu tarihten önce amacı sarayın et, süt, sebze, meyve gibi ihtiyaçlarını gidermektir (Yaşayanlar, 2015, s. 382) (Şekil 2. 4) (Şekil 2. 5).

Şekil 2. 4. *Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu'na Bağlı Çiftliklerin Haritası (Odabaşı, 2014, s. 348).*

Şekil 2. 5. *Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu'na Bağlı Çiftliklerin Haritası (Odabaşı, 2014, s. 349).*

1926 yılında "Karacabey Hârası" adıyla Ziraat Vekâletine devredilmiş, 1983 yılında Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) oluşturulmasıyla "Karacabey Tarım İşletmesi Müdürlüğü" adını almıştır (Aracı, 2010, s. 64). Bugün yerleşke merkezi (idare merkezi) Bursa-Balıkesir anayolu üzerindedir (Arıtan, 2012, s. 59-65) (Şekil 2. 6).

Şekil 2. 6. *Karacabey Tarım İşletmesi Müdürlüğü Merkezi (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır)*

Bugünkü idari bina, 1964 yılında gerçekleşen depremle birlikte yıkılan eski idari binanın yerine yapılmıştır. İdari binanın kuzeybatısındaki yapı ile güneydoğusundaki yapı Osmanlı Devleti'nden kalmıştır. Kuzeybatıdaki yapının Osmanlı dönemindeki işlevi at ahırı, güneydoğusundaki yapının Osmanlı dönemindeki işlevi ambardır. İdari bina, at ahırı ve ambarın arasında kalan bölüm Osmanlı döneminde manej olarak kullanılmıştır. Manej günümüzde futbol sahası olarak kullanılmaktadır (Arıtan, 2012, s. 59-65) (Şekil 2. 7).

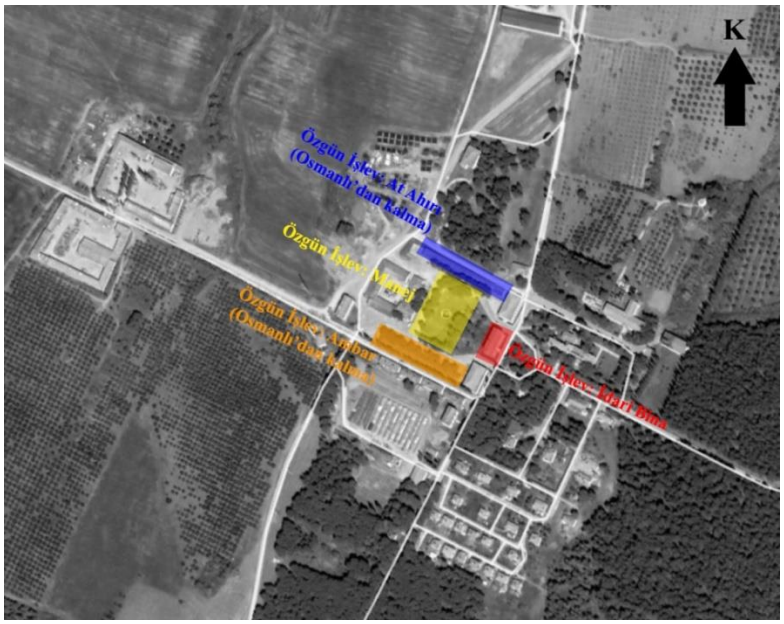

Şekil 2. 7. *Karacabey Tarım İşletmesi Müdürlüğü Merkezinde bulunan ve özgün işlevleri idari bina, at ahırı, ambar ve manej olan birimlerin mekân örgütlenmesi (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır)*

Özgün işlevleri idari bina, at ahırı, ambar ve manej olan birimlerin mekân örgütlenmesi incelendiğinde Sultansuyu Hâra-yı Hümayunu'nda bulunan Hamidiye Kışlası ile aralarında benzerlik olduğu görülmektedir. Eski idari binanın hangi döneme ait olduğu ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat cephe özellikleri dikkate alındığında geç dönem Osmanlı ya da erken Cumhuriyet dönemine tarihlendirmek mümkündür (Görsel 2. 12) (Görsel 2. 13).

Görsel 2. 12. *Karacabey Tarım İşletmesi Müdürlüğü Merkezinde bulunan eski idari bina* (Arıtan, 2012, s. 59-65)

Görsel 2. 13. *Karacabey Tarım İşletmesi Müdürlüğü Merkezindeki idari bina (Arıtan, 2012, s. 59-65)*

Osmanlı'dan kalan ambar, eğimli bir araziye konumlandırılmış olup kareye yakın dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Cepheler, sade bir anlayışta biçimlenmiştir. Alt kattaki basık kemerli pencereler ritmik düzende açılmış ve söveler ile belirginleştirilmiş, cephesi köşe taşları ile vurgulanmıştır. Yapı kırma çatı ile örtülmüştür (Görsel 2. 14).

Görsel 2. 14. *Karacabey Tarım İşletmesi Müdürlüğü Merkezinde bulunan ambar (Arıtan, 2012, s. 59-65)*

2.5.2.3. Çukurova Çiftliği Hamra Hârası (Anavarza Çiftlikat-ı Hümayunu)

Adana'da bulunan Çukurova Çiftliği Hamra Hârası (Anavarza Çiftlikat-ı Hümayunu) 1894 yılında Osmanlı Devleti'nin beşinci ordu komutanlığına at yetiştirmek amacıyla kurulmuştur (Yaşar, 1999, s. 619; Erdem, 2018, s. 335). (Şekil 2. 8) (Şekil 2. 9) (Şekil 2. 10).

Şekil 2. 8. *Çukurova Çiftlik-i Hümayunu Anavarza Mevkiinin haritası (http://haritalar.istanbul.edu.tr/flipbook/92372/#/2, Erişim Tarihi: 31.05.2019).*

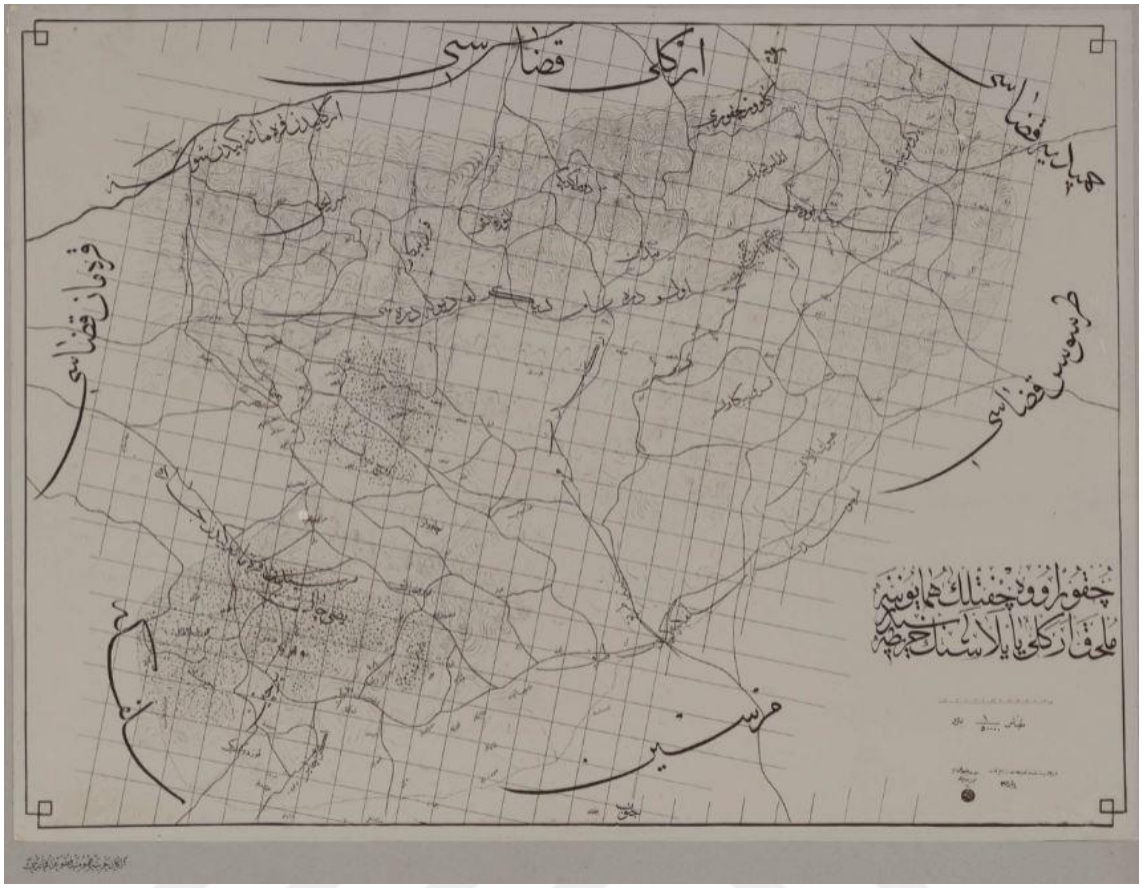

Şekil 2. 9. *Çukurova Çiftlik-i Hümayunu'na Eklenmiş Ereğli Yaylası'nın haritası (http://haritalar.istanbul.edu.tr/flipbook/92372/#/4, Erişim Tarihi: 31.05.2019).*

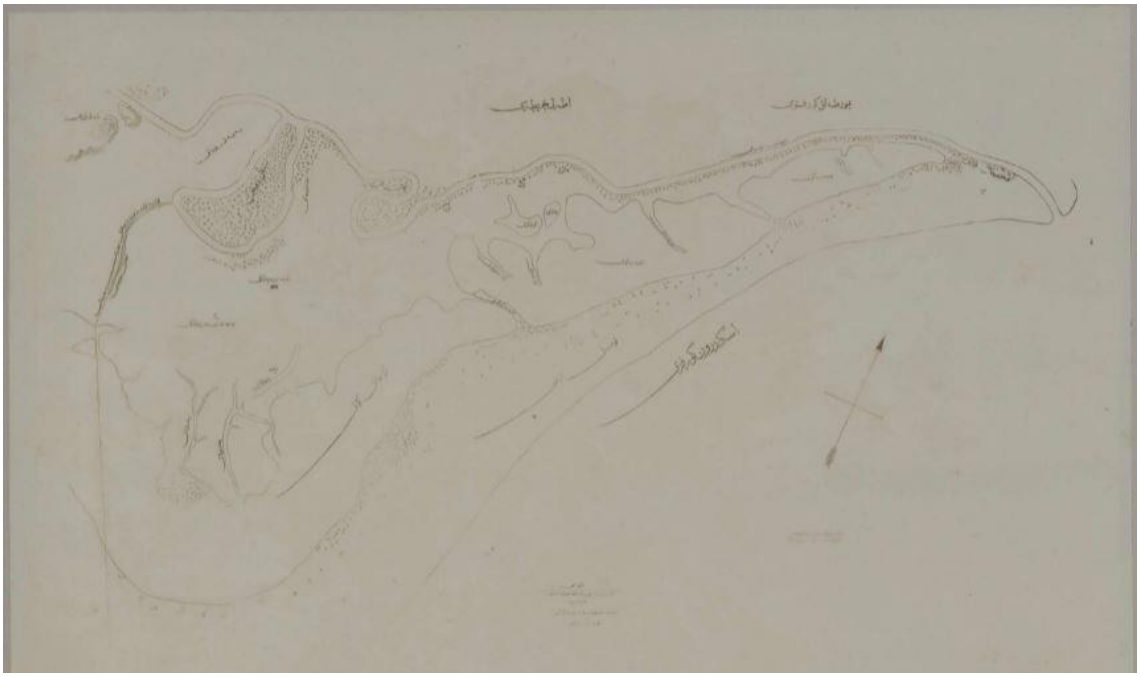

Şekil 2. 10. *Çiftlikât-ı Hümayunlara Ait Çeşitli Harita Fotoğraflarından Adana haritası (http://haritalar.istanbul.edu.tr/flipbook/92372/#/4, Erişim Tarihi: 31.05.2019).*

Çiftliğin idaresi ilk senelerde Ceyhan Kazasının Hamidiye adlı bölgesinde bir handa bulunmaktadır. Sonraki yıllarda Anavarza civarı ile Ceyhan'a bir bölük atlı asker yerleştirilmiş ve 1900 senesine kadar söz konusu yerlerde kalmışlardır (Yaşar, 1999, s. 619) (Görsel 2. 15) (Görsel 2. 16).

Görsel 2. 15. *Çukurova Çiftliği Anavarza Mevkiinde Kışla (https://e-library.ircica.org/media/15057/cukurova-ciftligi-anavarza-mevkiinde-kisla/, Erişim Tarihi: 31.05.2019).*

Görsel 2. 16. *Çukurova Çiftliği Ceyhan Mercimek Mevkiinde Kışla (https://e-library.ircica.org/media/15056/cukurova-ciftligi-mercimek-mevkiinde-kisla/, Erişim Tarihi: 31.05.2019).*

Adana'da çiftliğin idarehanesi (Görsel 2. 17); Ceyhan Mercimek mevkiinde merkez dairesi (Görsel 2. 18); Adalı mevkii, Anavarza mevkii, Bahçeli Köyü ve Bebeli

Köyünde ahırlar (Görsel 2. 19) (Görsel 2. 20); Mercimek mevkiinde kısrak ahırı bulunmaktaydı (Görsel 2. 21) (https://e-library.ircica.org/search/?t1=çukurova#, Erişim tarihi: 31.05.2019).

Görsel 2. 17. *Adana'da Çukurova Çiftliği İdarehanesi (https://e-library.ircica.org/media/11451/adanada-cukurova-ciftligi-idarehanesi/, Erişim Tarihi: 31.05.2019).*

Görsel 2. 18. *Çukurova Çiftliği'nin Mercimek Mevkiinde Merkez Dairesi (https://e-library.ircica.org/media/15055/cukurova-ciftliginin-mercimek-mevkiinde-merkez-dairesi/, Erişim Tarihi: 31.05.2019).*

Görsel 2. 19. *Çukurova Çiftliği Adalı Mevkiinde ahır (https://e-library.ircica.org/media/15061/cukurova-ciftligi-adali-mevkiinde-ahir/, Erişim Tarihi: 31.05.2019).*

Görsel 2. 20. *Çukurova Çiftliği'nin Anavarza Şubesi Ahırları (https://e-library.ircica.org/media/11456/cukurova-ciftliginin-anavarza-subesi-ahirlari-ile-atik-kalesi/, Erişim Tarihi: 31.05.2019).*

Görsel 2. 21. *Çukurova Çiftliği'nin Mercimek Mevkiinde Kısrak Ahırı (https://e-library.ircica.org/media/15062/cukurova-ciftligi-mercimek-mevkiinde-kisrak-ahiri/, Erişim Tarihi: 31.05.2019).*

Anavarza Çiftlikat-ı Hümayunu 1910 yılında kapatılmıştır (Aracı, 2010, s. 64). Kuruluş, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ve İstiklal Savaşı (1919-1923) sırasında oldukça bakımsız kalmıştır (Yaşar, 1999, s. 620). 1930 yılında hâra olarak tekrar kurulmuş ve 1983 yılında Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır (Aracı, 2010, s. 64). Yerleşke günümüzde Adana İlinin Ceyhan İlçesi sınırları içerisinde Kadirli-Kozan karayolu üzerindedir (https://www.tigem.gov.tr/Sayfalar/Detay/6bd712e1-1869-40cd-be03-3fb0d9ff4ca4, Erişim Tarihi: 31.05.2019).

2.5.2.4. Veziriye Çiftliği

Bağdat'ta çiftlik kurma girişimi Sultan II. Abdülhamid döneminde 1884 yılından itibaren başlamıştır (Erdem, 2018, s. 335). Veziriye mukataasının Osmanlı Devleti'nin altıncı ordu müşirliğine tahsis edilmesiyle de Veziriye Çiftliği kurulmuştur (Erdem, 2018, s. 335) (Şekil 2. 11) (Görsel 2. 22).

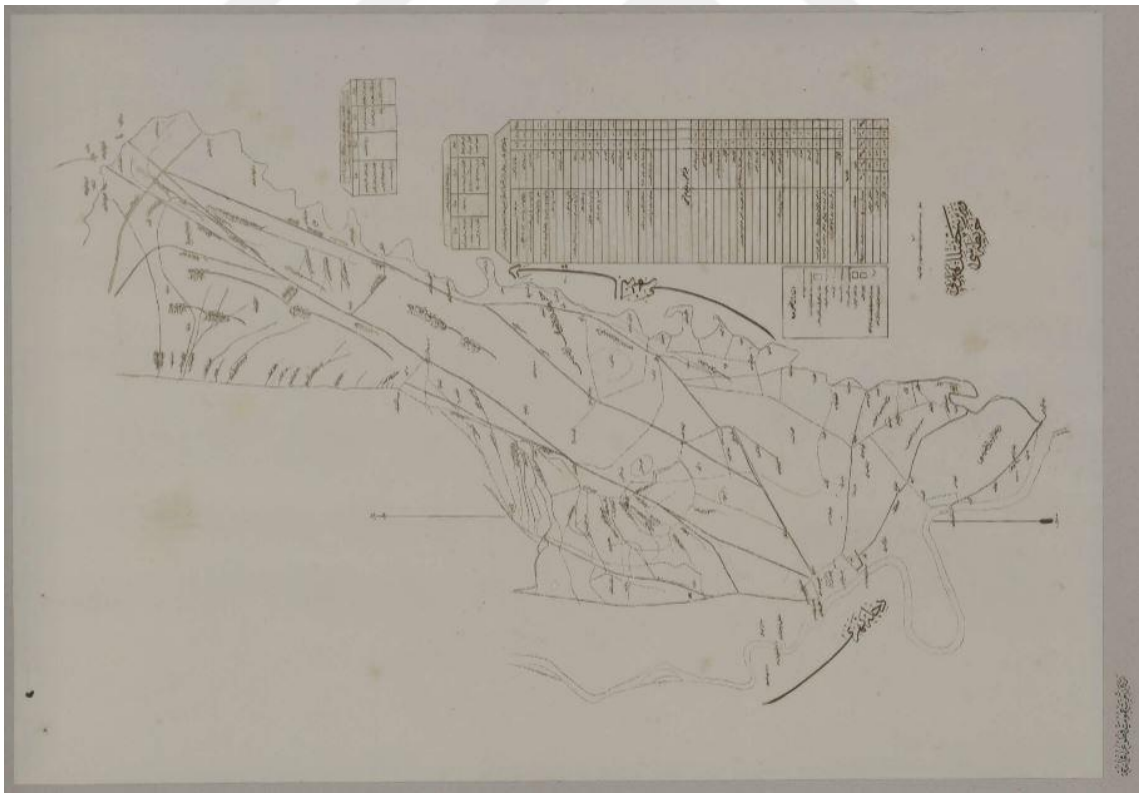

Şekil 2. 11. *Veziriye Çiftlik-i Hümayunu haritası (http://haritalar.istanbul.edu.tr/flipbook/92372/#/8, Erişim Tarihi: 31.05.2019).*

Görsel 2. 22. *Bağdat'ta Veziriye Çiftliği'nin Gazaliye Şubesi'nin ahırları (https://e-library.ircica.org/media/11411/bagdadda-veziriye-ciftliginin-gazaliye-subesi-ahirlari/, Erişim Tarihi: 31.05.2019).*

1899 yılında Veziriye Çiftliği'ne Harnini Çiftliği ilave edilmiştir (Erdem, 2018, s. 335). 1909 yılında Maliye Nezâretine devredilmiş, daha sonra arazisine remont depoları kurulmuştur. Günümüzde Irak sınırları içerisindedir (Erdem, 2018, s. 335).

2.5.2.5. Hâra-yı Hümayunların idari süreci

1815 yılında "Çiftlikat-ı Hümayunlar İdaresi" altında olan Hâra-yı Hümayunlar, 1850 yılında Hazîne-i Hâssa Nezâreti'nin idaresi altına girmiş (Yaşayanlar, 2015, s. 382), Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) ise, önce Emlak-ı Hümayun teşkilatı bünyesinde bulunan Çiftlikat-ı Hümayun Müdüriyeti'ne daha sonra ise 1881 yılında tekrar Hazîne-i hâssa Nezâreti'ne bağlanmışlardır (Yaşayanlar, 2015, s. 382). Özellikle 93 Harbi[78] ile birlikte cephelerde asker ve hayvan yetersizliğinin farkına varılmış ve çiftlikat meselesine önem verilerek 1886 yılında devlete ait işletmelerin bağlı olduğu "Hâra-yı Hümayunlar Nezâreti" kurulmuştur (Köksal, 2009, s. 342).

Hâraların görevi, bulundukları bölgedeki ve bu bölgenin çevresindeki hayvanların sayılarını artırmak ve hayvan ıslahını genel bir biçimde yönetmekti (Yaşar, 1999, s. 614-615). Fakat İhsan Abidin, 1829 yılından 1906 yılına kadar geçen sürede Hâraların,

[78]1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı.

görevlerini yerine getiremediğini ifade etmektedir (Abidin, 2017, s. 47). Bunun sebebini hayvanların ıslahı için seçme yönteminin uygulanmamasına ve bunun yerine bir at cinsinin çeşitli nesillerini birleştirerek hayvan ıslahını sağlama yönteminin tercih edilmesine bağlamaktadır. Çünkü uygulanan bu yöntem hem daha masraflıdır hem de daha fazla bilgi gerektirmiştir (Abidin, 2017, s. 47). Bununla birlikte söz konusu tarihler arası, Hâra-yı Hümayunların idaresi bağlamında sistemsiz bir deneme süreci olmuştur (Yaşar, 1999, s. 616).

II. Meşrutiyet ile birlikte (1908) Hâra-yı Hümayunların faaliyetine son verilme süreci başlamıştır. Hâra-yı Hümayunlar Maliye Nezâreti'ne[79] devredilmiştir. Bu süreçte Harbiye Nezâreti[80], Maliye Nezâreti ve Ziraat Nezâretleri[81] arasında Hâra-yı Hümayunların idaresini alabilmek için yazışmalar gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Harbiye Nezâreti; Ziraat Nezâreti ile birlikte çalışmak istemiş ve Hâraları ıslah ederek yeniden faaliyete sokmanın uygun olacağı görüşünü belirtmiş, Ziraat Nezâreti ise Hâraları ıslah etmek yerine aygır depolarının kurulmasını uygun bulmuştur (Abidin, 2017, s. 48).

Sonuçta II. Meşrutiyeti (1908) takiben Ziraat Nezâreti idaresi altında aygır depoları kurulmuştur. Hatta çalışmalar II. Meşrutiyet öncesinden başlamış; ilk etapta Selanik gibi bazı il merkezlerinde sonra ise Edirne, Erzurum, Ankara, Bursa, Sivas, Konya ve Halep'te aygır depoları kurulmuştur. Fakat bu depolar da zamanla yeterli gelmemiştir[82] (Abidin, 2017, s. 48).

Harbiye Nezâreti bu depoların yeterli gelmeyeceği düşüncesi ile yeni Hâralar kurulmasını istemiştir fakat bu düşünce kurulan karma komisyonlar tarafından reddedilmiş ve yeni Hâralar kurulması fikri bir kez daha gerçekleştirilememiştir (Abidin, 2017, s. 48). Fakat Harbiye Nezâreti Hâraları tekrar kuramasa bile remont

[79]1839 yılında II. Mahmud tarafından kurulan, maliye işlerinden sorumlu olan bakanlıktır. Diğer adı Bab-ı Defteri'dir (Ağar, 2007, s. 397). (Orhonlu, Hazine, 1998, s. 132)

[80]Harbiye Nazırlığı da denilmektedir. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet (1908) ile birlikte kurulmuştur. Günümüzde Milli Savunma Bakanlığı ile eş değer bir kuruluştur. Öte yandan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile (1826) askeri işlerin görüldüğü en üst makam Bab-ı Seraskeridir. 1879 yılında Bab-ı Seraskeri Harbiye Nezâreti'ne dönüştürülmüştür fakat 1884 yılında yeniden eski haline getirilmiştir. Harbiye Nezâreti Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar varlığını sürdürmüştür. (Özcan, 1997, s. 119)

[81]Tarım işlerinden sorumlu bakanlıktır. İlk kez 1846 yılında kurulmuştur fakat çeşitli sebeplerden ötürü dört ay sonra Ticaret Nezâreti ile birleştirilmiştir. 1893 yılında ise Orman ve Maadin ve Ziraat Nezâreti adı altında tekrar kurulmuştur. 1911 yılına kadar bu isim ile devam etmiş, daha sonra ise Ticaret Nezâreti ile birleştirilerek Ticaret ve Ziraat Nezâreti adı altında varlığını sürdürmüştür (Çeşme, 2014, s. 40-42).

[82]Bu depolarda mevcut, toplamda bile 90 aygırı geçmemiştir (Abidin, 2017, s. 48).

teşkilatını[83] kurmaya başlamıştır (Batu, 1938; Dinçer, 1980, s. 252). Remont teşkilatı, sönmüş olan hayvan besleme merakını yeniden canlandırmıştır (Abidin, 2017, s. 48-51).

Öte yandan bu dönemde Meclis-i Mebusan'da kabul edilen yeni vilayet kanununa göre vilayetler kendi aygır depoları ile uğraşacaklardı (Yaşar, 1999, s. 616). Artık aygır depoları ile ilgilenmeyecek olan Ziraat Nezâreti'nin hayvanat ile ilgili yapacağı işler ana hatlarıyla belirlenmiştir. Bu işler arasında 100-120 mevcutlu aygır depolarının kurulması (her yıl 4 adet olacak şekilde 7 yılda 28 depo kurulacaktır), damızlık erkek tay depolarının kurulması ve 4-6 adet Hâranın kurulması bulunmaktaydı (bu Hâralar 100-150 kısraklık ve 20 aygırlık olacak ve her yıl 150 aygır yetiştirecektir). Bu yeni Hâralardan birisi tekrar Aziziye'de kurulmuştur (Abidin, 2017, s. 51,52) (Görsel 2. 23).

Görsel 2. 23. *Çifteler Hâra-yı Hümayunu dahilinde bulunan Aziziye mevkiinde 1910 yılında yeniden kurulan Aziziye Hârası (İÜNEKA, 90603/34; Eskişehir Valiliği, 2014, s. 119). Fotoğraf 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15035/cifteler-ciftliginde-aziziye-kislasi/, erişim tarihi 01.02.2019).*

[83]Remont teşkilatı, orduya gerekli olan hayvanları sağlamakla, bunları talim ve terbiye etmekle ilgilenmekteydi. Remont depoları ve bölüklerinin görevi, Hâra aygırları ile halk kısraklarının çiftleşmesinde elde edilen 3-4 yaşındaki yavruların alınması; bu yavrulardan da askeri hizmette kullanılmaya uygun olanlarının seçilerek 6 yaşına kadar remont bölüklerinde talim ve terbiye edilmesidir. II. Mahmud (1808-1839) dönemine kadar tımarlı sipahiler kendi hayvanlarını kendileri tedarik ettikleri için böyle bir teşkilata gerek duyulmamıştır. Fakat bu tarihten sonra bu tedarik şekli ortadan kaldırıldığı için hükümet hayvanları bizzat kendisi tedarik etmek durumunda kalmıştır. Bu sebeple önceleri alaylara gerekli olan para gönderilmiş ve alaylar kendileri hayvan satın almışlardır. Fakat hayvan miktarının iyice azalması nedeniyle alaylara para gönderilmemeye başlanmıştır ve remontun başlangıcı olan satın alma komisyonları oluşturulmuştur. Çiftliklerde bile remont bölükleri kurulmuştur. Örneğin (OA, Y. MTV./39-105-2-2) 1889 tarihli belgede Remont Alayı kavramı geçmektedir. Fakat asıl remont teşkilatı 1909/1910 yıllarında II. Meşrutiyetten sonra kurulmuştur (Abidin, 2017, s. 47,48,49). Bu remont teşkilatı, sönmüş olan hayvan besleme merakını yeniden canlandırmıştır (Abidin, 2017, s. 51).

Aynı zamanda Edirne, Halep, Adana, Konya, Erzurum, Karahisar, Ankara, Sivas, Bitlis, İstanbul, Çanakkale, Kastamonu, Bolu, Bursa ve Beyrut'ta aygır depoları kurulmuştur (Abidin, 2017, s. 53) (Tablo 2. 3).

Tablo 2. 3. *Osmanlı Devleti'nde At Yetiştiriciliğine Dair Kuruluşlar (Düzenleyen: Ece Güler)*

Osmanlı Devleti'nde At Yetiştiriciliğine Dair Kuruluşlar
Hayvan Ocakları Teşkilatı (Istabl-ı Amire + Has-Zeamet-Tımar)
(1815) Çiftlikat-ı Hümayunlar İdaresi
(1850) Hazîne-i hâssa Nezâreti
Emlak-ı Hümayun Teşkilatı'nda Çiftlikat-ı Hümayun İdaresi
(1881) Hazîne-i hâssa Nezâreti
(1886) Hâra-yı Hümayunlar Nezâreti
(1908 Sonrası) Maliye Nezâreti
Harbiye Nezâreti + Ziraat Nezâreti

Bu yıllardan sonra, Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki Hâra-yı Hümayunların tarihsel gelişimleri için genel bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Her biri, kendilerine özel koşullar altında şekillenmişlerdir. Bu bağlamda çalışmanın devamında Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun tarihi gelişimi açıklanmaktadır.

3. ÇİFTELER HÂRA-YI HÜMAYUNU

3.1. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun İdari Süreci

Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun[84] çekirdeğini, 18. yüzyılda Osmanlı Devleti tarafından Eskişehir'in güneydoğusunda bulunan Çifteler bölgesine yerleştirilen Kumarcı lakaplı şahsın[85] sahip olduğu çiftlik oluşturmuştur (Abidin, 2017, s. 257) (Şekil 3. 1).

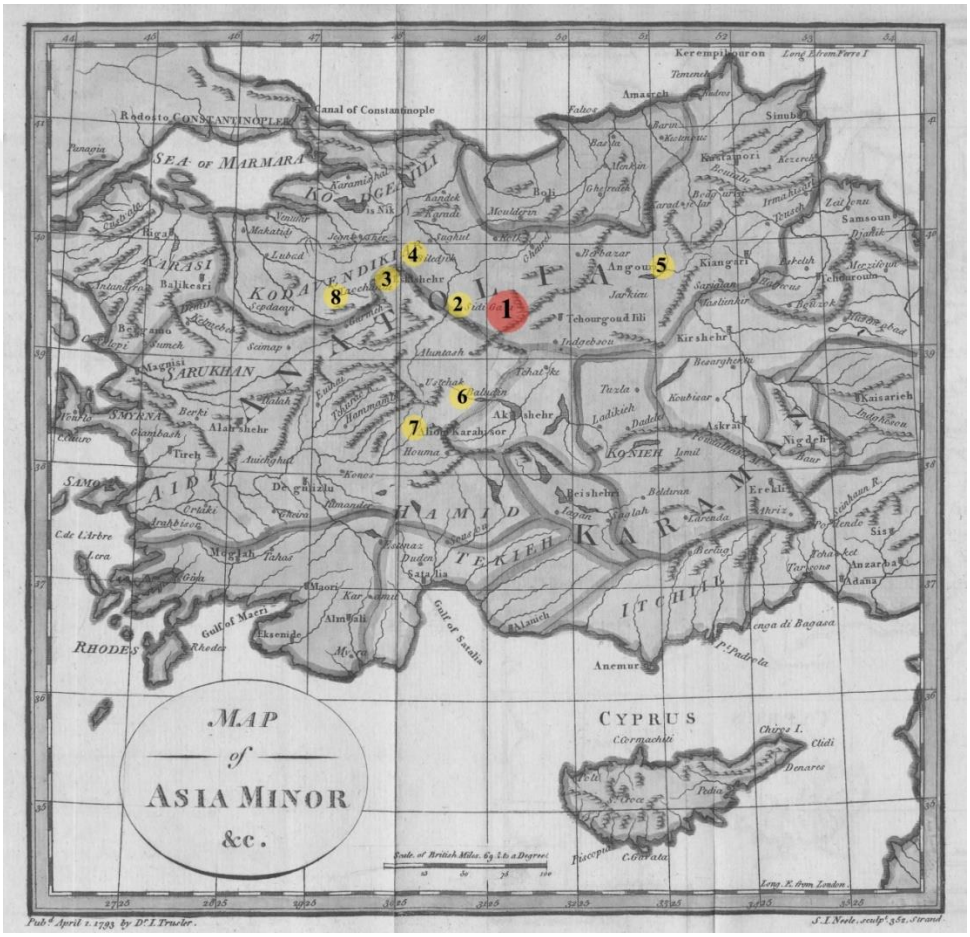

Şekil 3. 1. *I. Trusler tarafından hazırlanan, 1793 yılında yayımlanan Anadolu haritasından düzenlenmiştir (https://www.mapmania.org/map/22369/map_of_asia_minor_1793_trusler, Erişim tarihi: 15.02.2019). Çifteler (1), Seyitgazi (2), Eskişehir (3), Bilecik (4), Ankara (5), Bolvadin (6), Afyonkarahisar (7), Tavşanlı (8) (Düzenleyen: Ece Güler)*

[84]"Çifteler Çiftlik-i Hümayunu" (İÜNEKA), "Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi" (TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerin Bazı Menazırını Havi Albüm), "Çifteler Çiftliği" (IRCICA Farabi Digital Library) olarak da geçmektedir.

[85]Bu şahsın adı ile ilgili literatürde çelişkiler bulunmaktadır. "Abdüh", "Abdah", "Abdullah" ve "Mustafa" olmak üzere dört farklı isim geçmektedir. Örneğin Bkz. (Albek, 1991, s. 157), (Abidin, 2017, s. 257), (Yaşar, 1999, s. 617), (Ertuğrul, 2015, s. 502), (Erdoğan, 2015, s. 595), (Köksal, 2009, s. 337). (OA, HAT/1226-47893), (OA, HAT/1226-47891) ve (OA, C.. DH../247-12343) numaralı belgelerde ise "Abdullah" ismi yer almaktadır.

Bu çiftlikte 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren at yetiştiriciliği, hayvancılık ve tarım yapan Kumarcı'nın (Abidin, 2017, s. 258; Köksal, 2009, s. 337) zamanla artan mal varlığı ile çiftliğin kapasitesi gelişmiştir (Köksal, 2009, s. 338). Çiftliğin iskân ettiği bölge, Çifteler mevkiinin kuzeydoğusunda Sakarya Nehri'nin çevrelediği, günümüzde hala bu isim ile anılan Kumarcı Adası'dır (Abidin, 2017, s. 258; İÜNEKA, 93586/1; İÜNEKA, 93586/2). Bu adada Kumarcı tarafından; ada ile bağlantılı köprü, malikâne, kaleler[86] (OA, C.. DH../247-12343) ve değirmenler inşa ettirilmiştir (Abidin, 2017, s. 258). Kumarcı'nın inşa ettirdiği bu kaleler, hukuka aykırı bulunarak 1798 tarihinde yıktırılmıştır (OA, C.. DH../247-12343).

II. Mahmud (1808-1839) döneminde Kumarcı, devlete itaatsizliği sebebiyle H.1229-M.1814 yılında idam edilmiştir (OA, HAT/1226-47893)[87]. Kumarcı'nın sahip olduğu mallar devlet hazinesine kaydedilmiş (Abidin, 2017, s. 258; Köksal, 2009, s. 339) ve çiftliğin mülkiyeti Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'ne geçmiştir (OA, BEO/3890-291678-2)[88].

İhsan Abidin'e (2017) göre Kumarcı'nın ölümüyle birlikte H. 1231-M. 1815/1816 yılında devlet teşebbüsü olarak Kumarcı Adası'nı da içine alan daha büyük bir alanda Çifteler Hâra-yı Hümayunu kurulmuştur (Abidin, 2017, s. 258)[89]. Osman Köksal'a göre (2009), M. 1814 yılında Kumarcı'nın ölümüyle birlikte çiftlik III. Selim'in eşlerinden olan Zibifer Kadın'a devredilmiş[90]; Zibifer Kadın'ın M. 1816 yılında ölümü[91] sonrasında Çifteler Hâra-yı Hümayunu kurulmuştur (Köksal, 2009, s. 339). Çiftliğin, Zibifer Kadın'ın uhdesinde bulunduğundan (OA, C.. DH../6-266) ve Mustafa Paşa'ya ihale kılınmış olduğundan (OA, C.. ML../3-109) bahseden sırasıyla H. 12.11.1230/ M.

[86]Çalışma sürecinde kalelerin sayısı ve adları ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır.

[87] (OA, HAT/1226-47893) H. 03.10.1229- M. 18.09.1814 yılına ait belgede Kumarcı Abdullah ve on sekiz avenesinin idam edilmesi hakkında belge bulunmaktadır. Fakat İhsan Abidin (2017), Kumarcının idamının H. 1231-M. 1815/1816 yılında (Abidin, 2017, s. 259); Osman Köksal (2009) ise 1813 yılında olduğunu yazmaktadır (Köksal, 2009, s. 338).

[88]Çiftlik, II. Mahmut Vakfı'na (Mahmud-u Sani Vakfı) kayıtlıdır (Yakut, 2014, s. 15). Eski tapu kayıtlarına göre Mahmudiye İlçesi'nin büyük bir kısmı Mahmud-u Sani Vakfı'na kayıtlıdır. Aynı zamanda ilçede iskân eden kişilerin tapularında, taşınmazların alınış yeri olarak Mahmud-u Sani Vakfı yazmaktadır (http://www.mahmudiye.bel.tr/sayfa/tarihcemiz.html, Erişim tarihi: 13.02.2019).

[89]Abidin (2017), Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun kuruluş tarihi ile ilgili 1815/1816, 1829 ve 1832 yılları olmak üzere birbiri ile çelişen üç farklı bilgi vermektedir. Öte yandan merkezden atanan müdür ve memurların 1832 yılından sonra olduğunu söylemektedir. Muhtemelen 1815/1816 yılında Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun kuruluşu ile kastetmek istediği, çiftliğin Kumarcı'dan alınarak mîrîye kaydedilmesi ve yerel görevliler tarafından idare edilmeye başlanmasıdır (Abidin, 2017, s. 46, 258).

[90]II. Mahmud'un 18 Ekim 1824 tarihli ferman örneğinde yazmaktadır (Köksal, 2009, s. 339).

[91]Zibifer Kadın 1816 yılında ölmüştür (Uluçay, 1992, s. 174).

16.10.1815 tarihli ve H. 27.03.1231/ M. 26.02.1816 tarihli belgeler de bu bilgiyi doğrulamaktadır.

Fakat çiftlikten, M. 1832 yılından sonra Çifteler Hâra-yı Hümayunu adı ile bahsetmek gerekmektedir. Bunun sebebi çiftliğin M. 1816'dan M.1832 yılına kadar kâhyalar (yerel görevliler) tarafından; 1832 yılından sonra ise merkezden atanan süvari ve baytar kökenli müdürler[92] tarafından idare edilmiş olmasıdır (Abidin, 2017, s. 259; Köksal, 2009, s. 340).

II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu H. 1304-M.1886/1887 yılında yeniden yapılandırılmış (OA, Y. MTV./67-110-2)[93], hâranın yönetim merkezi dönemin Hâra-yı Hümayunlar Nâzırı[94] Muzaffer Paşa tarafından, Mahmudiye'ye taşınmıştır (Abidin, 2017, s. 261). İdari yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla yönetim merkezinin Mahmudiye'ye taşınması 1886 yılı dolaylarında olmalıdır[95]. Bu süreçte de Çifteler Hâra-yı Hümayunu arazisine yeni araziler eklenmiş; kışla yapıları ile bu yapılarla ilişkili bina ilaveleri yapılarak çeşitli şubeler kurulmuştur (Köksal, 2009, s. 342).

Yönetim merkezinin Mahmudiye'ye taşınmasının altında yatan sebepler; genişleyen Hâra arazisinin merkezinin Mahmudiye'ye yakın olması ve yeni merkezin Eskişehir'i başkent İstanbul'a bağlayan karayolu güzergâhına yakın olmasıdır (Köksal, 2009, s. 342). 1892 yılında yapımı tamamlanan İzmit-Ankara Demiryolunun (Erkan, 2007, s. 126), Alpu'da istasyonunun bulunması trenle ulaşım rahatlığı sağladığından merkezin Mahmudiye'ye taşınmasında[96] etkisi olmuştur. 10 Ekim 1892 tarihinde

[92]Topçu Binbaşı Emrullah Bey (1834?), Baytar Kolağası Mustafa Bey (1852) , Süvari Miralayı Tokatlı Ahmet Bey (1857?), Miralay Ömer Bey (1863-1865), Baytar Ahmed Paşa (1865-1867), Baytar Osman Paşa (1867-1871), Binbaşı Laz Ahmed Bey (1871-1874), Alay Emini Ahmed Efendi (1874-1875), Baytar Binbaşı Hacı Fehmi Bey (1875-1881), Süvari Kaymakamı Hazma Bey (1881-1884), Baytar Miralayı Vahîd Bey (1884-1890), Piyade Kaymakamı Hurşid Bey (1891-1898), Baytar Miralayı İbrahim Bey (1898-1901), Baytar Kaymakamı Ali Bey (1900-1902), Baytar Miralayı Mustafa Bey (1902-1906) (Köksal, 2009, s. 345 ve Abidin, 2017, s. 259).

[93](OA, Y. MTV./67-110-2) numaralı belgede Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun H. 1304 yılının başlangıcında kurulduğundan bahsetmektedir.

[94]Nâzır, günümüzde "Bakan" anlamına gelmektedir (Kanar, 2011, s. 970).

[95]Nitekim 9 Ağustos 1888 tarihli (OA, Y. MTV./34-68-3) belgede Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda yeniden inşa ve tamir edilmesi gereken yapılar için harcanacak miktarın keşfi çıkarılmıştır. Buna göre 1888 yılında Mahmudiye şubesi mevcuttur yalnızca tamirat yapılacak ve yeni koğuşlar eklenecektir. Buna ilaveten yeni yapılacak olan müdür dairesi için de keşif çıkarılmıştır (OA, Y. MTV./34-68-3). Aşkın Yaşar (1999), Çiftliğin merkezinin 1815 yılında Mahmudiye'ye taşınmasından sonra Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun kurulduğunu yazmakta ise de bir yanlışlık olmalıdır (Yaşar, 1999, s. 617). Nitekim çiftlik, 1832 yılına kadar yerel görevliler tarafından yönetilmiştir. Eğer Hâra-yı Hümayun bu tarihte kurulmuş olsaydı merkezden atanan görevliler ile yönetilmesi gerekirdi.

[96]İstasyona ait yolcu binası, lojman, işçi barakası ve malzeme deposu 1893 yılına tarihlendirilmektedir (Erkan, 2007, s. 421).

Seraskerlikten, Serasker Rıza'dan çıkan ve Hâralar Nazırı Muzaffer Paşa tarafından hazırlanan yazılı belgede (OA, Y. MTV./68-79), Ankara demiryolunun sunacağı katkıyla Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun gelirlerini artırmaya yardımcı olabilecek maddelerin sıralanması da bu görüşü doğrulamaktadır (OA, Y. MTV./ 68-79-2)[97].

1888 yılında Hâra-yı Hümayun'da mevcut askeriye tarafından yapılan çalışmalar artmıştır[98] (OA, Y. MTV./34-68). 1891 yılında askeriye heyeti; bir erkân alayı ile beş bölükten oluşan bir süvari remont alayından oluşmakta ve genel mevcudu 620 asker olmaktadır (OA, Y. MTV./67-110-2).

Hâra-yı Hümayun'da heyet-i zabıtanda hayvan yetiştirmekle görevli olanlar (Hâra-yı Hümayun bölükleri düzeninde bulunan zabıtan) bulunduğu mevkiinin durumuna göre devamlı olarak kendisine verilen emirleri (görevleri) yerine getirmek ve hayvan yetiştirmek, tarım yapmak, gücünü becerikli bir çiftçi gibi kullanmak ile yükümlü olmuşlardır (OA, Y. MTV./39-105-2-2). 1891yılında Hâra-yı Hümayun dokuz mevkiye bölünmüş olup; her birinde tarım işleri ve hayvanat yetiştirilmesiyle uğraşılmaktadır (OA, Y. MTV./67-110-2).

Asıl görevi ordu için gerekli olan hayvan (özellikle at) sayısını artırmak ve ıslahını gerçekleştirmek olan Hâra-yı Hümayun (Abidin, 2017, s. 260, 263), bünyesinde çeşitli cinste büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvanlar[99] barındırmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-3; OA, Y. MTV./39-105-2-4). 1891 yılında at cinsi hayvanatın mevcudu toplam 1554'tür. Bunlar 49 adet aygır[100], 630 adet kısrak[101] ve 875 adet tay[102] olmak üzere ayrılmaktadır. Diğer büyükbaş ve küçükbaş hayvanların toplam miktarı ise 10452'dir[103] (OA, Y. MTV./67-110). 1892 tarihinde çok gerekli görülen Arap aygırlarının satın alınması için Hâra gelirinden uygun miktarın ayrılmasına yönelik

[97]Bu maddelerin çiftlik için uygun olup olmadığının keşfini yapması ve çiftliğin mevcut durumunun teftişini yapması için Bursa Redif Miralayı Mehmed Bey görevlendirilmiştir (OA, Y. MTV./68-79-3). Birinci listede "Anadolu Demiryolu küşadından dolayı Hâra-yı hümayunların tezyid ve varidatına medar olabilecek mevaddın beyanı" (OA, Y. MTV./ 68-79-2); ikinci listede "Hâra-yı hümayuna azami istirham olunan miralay Mehmed Bey'e şifahi olarak verilecek talimat ve izahatından ibaret olduğuna dair tafsilat" (OA, Y. MTV./68-79-3) açıklamaları yer almaktadır.

[98]Yapılan çalışmaların yoğunluğu ve niteliği hakkında bir fikir vermek amacıyla yetiştirilen 130 adet koçun takdim edildiğine dair belge bulunmaktadır (OA, Y. MTV./34-68-1; OA, Y. MTV./34-68-4).

[99]Kaz, ördek, keklik, angut, tavuk ve hindi (OA, Y. MTV./39-105-2-4; OA, Y. MTV./39-105-2-5).

[100]Fransız, Alman, İngiliz ve Macar cinsinden 23; Arap cinsinden 5; yerli cinsten 21 adettir (OA, Y. MTV./67-110).

[101]Alman cinsinden 44; Macar cinsinden 240; Arap cinsinden 2; yerli cinsten 344 adettir (OA, Y. MTV./67-110).

[102]Erkek ve dişi olmak üzere çeşitli cinslerden tay bulunmaktadır (OA, Y. MTV./67-110).

[103]22 boğa;125 inek; 163 koşum öküzü; 300 erkek ve dişi buzağı; 3 manda boğası; 116 manda ineği; 74 koşum mandası; 200 erkek ve dişi manda yavrusu; 49 deve; 9000 koç, koyun ve kuzu; 400 keçidir (OA, Y. MTV./67-110).

çabalar bulunmaktadır[104] (OA, Y. MTV./ 68-79-2). Hayvanlar; askeriyenin et ihtiyacını karşılamakta ve nakliye, tarım ve inşa edilecek yapılar için gerekli kereste tedariği gibi çeşitli işlerde kullanılmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-5).

Bununla birlikte Hâra-yı Hümayun çoğu zaman tarımla uğraşan bir teşkilat olmuştur (Abidin, 2017, s. 260, 263). Çifteler Hâra-yı Hümayun arazisinin bir kısmı idare tarafından, önemli bir kısmı da üzerinde bulunan yerleşik köylüler tarafından işletilmiştir (Abidin, 2017, s. 260). Toprağı işleten köylü vergisini de idareye vermiş, böylece Hâra-yı Hümayun ekonomisi güçlenmiştir (Köksal, 2009, s. 341; OA, Y. MTV./67-110-2)[105]. Bunun yanı sıra Hâra-yı Hümayun arazisine muhacirlerin iskân ettirilmesi de köy oluşumlarını artırmış ve tarımın yapılmasını desteklemiştir (Abidin, 2017, s. 261).

Hâra-yı Hümayun'da bulunan mevkiiler arasındaki uzaklık, haberleşmeyi zorlaştırdığından (OA, Y. MTV./39-105-2-2) bu duruma çözüm olarak çiftlik merkezine, İstanbul hattına bağlanan bir telgraf hattı 1892 yılında çekilmiştir (Köksal, 2009, s. 343). 1892 yılında ulaşım kolaylığını artıracak faaliyetlere de önem verilmiştir.

İkinci Meşrutiyet (1908) ile Hâra emlâkının Maliye Nezâreti'ne devri söz konusu olmuş ve Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun kapatılma süreci başlamıştır (Köksal, 2009, s. 343). Bu süreçte geleceği ile ilgili karara varılamamasının yarattığı olumsuz etkinin yanı sıra (Bkz. Bölüm 2.5.2) dönemsel ekonomik sıkıntıların da etkisiyle 1910 yılında Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun kapatılmasına karar verilmiştir (Köksal, 2009, s. 343, 344)[106]. Bunun yanı sıra Mahmudiye'de bulunan bir tay deposu ve bir aygır deposunun Harbiye Nezâreti'nin yönetimine; arazinin ise hazineye devredilmesi söz konusu olmasına rağmen (Yaşar, 1999, s. 618), Hâra'nın hâmîsi[107] yine de kesinleşmemiştir.

Tüm bu karışıklıklar içerisinde Hâra'da Maliye Nezâreti, Harbiye Nezâreti ve Ziraat Nezâreti'nce devletin yararına olacak çalışmalar yapılmak istenmiştir. Örneğin 1911 yılında Harbiye Nezâreti tarafından Maliye Nezâreti'ne gelen tezkerede, çiftliğin en uygun yerinde[108] yeterli miktarda mülk ayrılması ile Avrupa'dan getirilecek bir uzmanın idaresi altında bir Hâra kurulması; idari işlerine ve hesabına Harbiye

[104]On üçüncü madde.
[105]1891 yılında Hâra-yı Hümayun içerisinde bulunan on altı adet köy askeriyenin idaresi alında olup; öşür, icare-i zemin gibi vergileri ödemekle mükelleftir (OA, Y. MTV./67-110-2).
[106]İhsan Abidin (2017), Meşrutiyetin ilanına (1908) kadar faaliyetlerini sürdürdüğünü, sonrasında kapatıldığını yazmaktadır (Abidin, 2017, s. 258).
[107]Himaye eden, koruması altına alan (Kanar, 2011, s. 426).
[108]Hâra oluşumuna en müsait olan yerlerde.

Nezâreti'nin bakması suretiyle askeriyeye verilmesi; kalan yerlerin bedeli karşılığında mevcut ahaliye ve iskân olunacak Müslüman göçmenlere tahsis edilmesi öngörülmüştür (OA, BEO/3890-291678-1; OA, BEO/3890-291678-4). 1911 yılına ait aynı tezkerede Orman ve Maaddin ve Ziraat Nezâreti tarafından Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun elverişli, uygun olan yerlerinde aygır depolarının kurulması ve genişletilmesi; atın ıslahı ve çoğaltılması için koşuların düzenlenmesine yönelik çalışmalar ile güncel ihtiyaçların giderilebilmesi için bütçe düzenlemesi çalışmalarının yapılması istenmiştir (OA, BEO/3890-291678-1). Yine 1911 yılında Orman ve Maaddin ve Ziraat Nezâreti tarafından çiftliğin uygun yerinde, mevcut binalar ve tarım aletleri kullanılarak baytar ve ziraat okullarının açılması talep edilmiş; fakat yeterli bütçe olmadığından dolayı bu talep gerçekleşememiştir (OA, BEO/3890-291678-2; OA, BEO/3890-291678-3).

1911-1912 yıllarında Maliye Nezâreti ile Harbiye Nezâreti çiftlik üzerinde söz sahibi olabilmek için anlaşmazlık halinde olmuşlardır (OA, BEO/3875-290553-1). Maliye Nezâreti'ne göre Çifteler Çiftliği'nin askeriyenin idaresinde bulunduğu sürede yerel nitelikli hizmetler yerine getirilememekte, bütçe giderlerinde açıklar bulunmaktadır (OA, BEO/3875-290553-2)[109]. Öte yandan Harbiye Nezâreti, askeri ve ekonomik bağlamda daha verimli olacağı düşüncesiyle, çiftliğin idaresini geri almak istemiştir (OA, BEO/3875-290553-4). Harbiye Nezâreti, remont depolarının kurulması gerektiğini ve bunlara bakacak askerin ikamesi için mevcut binalara ve ahırlara ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (OA, MV/163-72).

Maliye Nezâreti bu süreçte; yeni Hâraların kurulması yerine, çiftlik arazisinin yerleşik köylülere ve ileride iskân edilecek olan Müslüman göçmenlere verilmesi, Orman, Maâdin ve Ziraat Nezâreti tarafından Osmanlı Devleti topraklarının uygun yerlerinde aygır depolarının kurulması ve genişletilmesi, tay yetiştirenlere ödül verilmesi, yarışlar düzenlenerek hayvan yetiştiriciliğine olan ilginin artırılması gibi daha masrafsız ve kolay önemler alınmasını önermiştir (OA, BEO/3875-290553-2). Sonuç olarak 1911yılında Maliye Nezâreti'ne devredilen Çifteler Hâra-yı Hümayunu için, sınırları içerisinde bulunan yerleşik köylülerin idaresi altındaki tarım arazilerinin kendilerine bırakılması ve geri kalanın da göçmenlere verilmesi kararlaştırılmıştır (OA, ŞD/1611-4).

[109]Kuruluş amacının Ordu-yu Hümayun'a gerekli olduğu kadar hayvan yetiştirmek olan çiftliğin, yıllık olarak ancak 300-400 adet niteliksiz hayvan yetiştirebildiği incelemeler sırasında görülmüştür. Maliye Nezâreti'ne göre çiftlik, umulan yararı sağlayamamıştır (OA, BEO/3875-290553-2).

1913 yılında Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nin Maliye Nezâreti'nden istekleri olmuştur. Bu bağlamda bir depo kurmak için iki yüz dönüm arazi, mevcut binaları ve bu binaların güncel durumlarının raporlarını, gerekli onarımlarının ve eklerinin yapılmasını, yüz hayvanlık ahır ve bu ahırın müştemilatını istemiştir (OA, BEO/4172-312845-2).

1913 yılında Ticaret ve Ziraat Nezâreti tarafından Maliye Nezâreti'ne yazılan yazıda; Maliye Nezâreti'ne devredilen Çifteler Çiftliği'nde depo tesisi için iki yüz dönüm arazinin, mevcut binaların, yüz hayvan barındırmaya yetecek ahır ve müştemilatın ayrılması ve teslimiyle birlikte; mevcut binaların güncel durumlarının ve bunların ihtiyaç duyduğu tadilat ve ıslahlarının belirlenmesi için çiftliğe bir memur tahsis edilmesi rica edilmiştir (OA, BEO/4172-312845-1; OA, BEO/4172-312845-2).

Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun, emlak ve arazisinin devredilmesi konusu devam ederken, 1913 yılında Harbiye Nezâreti tarafından komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonun görevi, askeri çiftliklerden nasıl faydalanılması gerektiğini tartışmaktır. Komisyon, kurulan aygır depolarının ihtiyaç karşısında yetersiz olduğuna karar vermiş (OA, BEO/3875-290553-5) ve Ziraat Nezâreti tekrar Hâra kurma çalışmalarına başlamıştır[110] (Köksal, 2009, s. 344).

1913 yılında Çifteler Hâra-yı Hümayunu, emlâkı ve hayvanları ile birlikte Harbiye Nezâretine devredilmiştir (Köksal, 2009, s. 344; OA, BEO/4159-311915-1). Hâra-yı Hümayun'un idaresi, Harbiye Nezâreti'nde çiftlikat şubesinde, askeriyenin idaresi altında olmuştur (Abidin, 2017, s. 47). Harbiye Nezâreti, Hâra arazisi üzerinde remont teşkilatı[111] kurmuştur (Köksal, 2009, s. 344; OA, BEO/4159-311915-1). Buna bağlı olarak Mahmudiye, Hamidiye, Ertuğrul ve Mandıra adlı bölgelerde tay deposu kurulmuştur (Abidin, 2017, s. 258). Diğer taraftan remont teşkilatının kullanmadığı Aziziye bölgesinde "Aziziye Hârası ve Aygır Deposu" kurulmuştur[112] (Köksal, 2009, s. 344; OA, BEO/4159-311915-1; OA, BEO/4205-315343). Fakat Aziziye bölgesinde Hâra için yeterli şartlar[113] olmadığından Harbiye Nezâreti'nin kullanmadığı Hamidiye,

[110]Ziraat Nezâreti'nin aygır depolarını kurduğu yerler için Bkz. Bölüm 2.5.2. Modernizasyon (Yeniden Yapılanma) İle Gelen Hâralar.
[111]Harbiye Nezâreti'nin Remont Teşkilatı; Remont Müfettiş-i Umumiliği, Daimi Remont Komisyonları, Geçici Remont Komisyonları, Remont Depoları ve Tay Depolarından oluşmaktadır (Abidin, 2017, s. 49).
[112]Aziziye Hârası; 125 kısrak ve 27 aygırlık olup depo görevi de görmektedir (Abidin, 2017, s. 53).
[113]Arazi ve müştemilatı yetersizdi. Bunun yanı sıra suyu, merası ve korusu bulunmamaktaydı (Abidin, 2017, s. 51,52).

Mandıra, Yayla ve Eminekini[114] mevkileri de Ziraat Nezâreti'nin idaresine verilmiştir (Abidin, 2017, s. 51,52; COA, BEO/4395-329567).

Sonuçta 1914 yılında Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun idaresi Harbiye Nezâreti ve Ziraat Nezâreti olmak üzere bölünmüştür (Köksal, 2009, s. 344). 1917 yılında idare hala söz konusu iki kuruluşun elindedir (Abidin, 2017, s. 267). Arazi içerisinde sahiplenilmeyen tesisler ise bakımsız kalmıştır[115] (Köksal, 2009, s. 344, 345). Kurtuluş Savaşı (1919-1923) yıllarında, buradaki hayvanat daha güvenli bölgelere gönderilmiştir. 1924 yılında tekrar kapatılmış ve arazisi Ziraat Nezâreti'ne devredilmiştir (Aracı, 2010, s. 64).

3.1.1. Cumhuriyet döneminde Çifteler Hârası

1930 yılında Aziziye mevkiinde inekhane inşa edilmiş ve 1934 yılında Çifteler Hârası adıyla tekrar açılmıştır (Aracı, 2010, s. 64). Bir aygır deposu ve bir keçi ağılı da açan devlet bu dönemde hayvancılık konusuna önem vermiştir. Fransa'dan atlar satın alınarak köylülere dağıtılmış ve böylece ülkenin at neslinin ıslahına çalışılmıştır. Hâra arazisinde at yetiştirmek üzere at çiftliği kurularak yarışlar düzenlenmeye başlanmıştır. Aynı zamanda burada yetiştirilen atlar, Türkiye'de açılan diğer çiftliklere de gönderilerek ıslah çalışmaları yaygınlaştırılmıştır (https://www.sivrihisar.com.tr/cifteler-hârasi.html, Erişim tarihi: 01.06.2019).

Diğer yandan Cumhuriyet döneminde Hâra arazisinde, 2000 dönümü Mahmudiye ve 5000 dönümü Hamidiye'de olmak üzere iki adet yerleşkesi bulunan eğitim yerleşkesi açılmıştır (Yakut, 2014, s. 16). 1936[116]/1937[117] yılında Mahmudiye Köy Eğitim Yurdu[118], 1937 yılında ise Hamidiye'de ikinci yerleşke açılmıştır (Çorakbaş & Sümertaş, 2014). Mahmudiye Köy Eğitim Yurdu, Hâraya ait yapılar ile faaliyete başlamıştır (Yakut, 2014, s. 20). Bu eğitim yerleşkesinin adı 1939 yılında Köy Öğretmen Okulu; 1940 yılında ise Çifteler Köy Enstitüsü ve Eğitmen Kursu olarak değiştirilmiştir (Çorakbaş & Sümertaş, 2012, s. 15). Tüm bu süreçte eğitim yerleşkesinde hem Çifteler Hârası'nın mevcut binaları kullanılmış hem de yeni binalar

[114]Abidin'in (2017) eserinde Emin Ekiti olarak geçmektedir.
[115]Osman Köksal (2009), geriye kalan yalnızca Çifteler ve İhsaniye şubelerinden bahsetmektedir (Köksal, 2009, s. 344, 345). Bunlar dışında Tatarhöyük, Mecidiye ve Selimiye'de de şubeler bulunmaktadır.
[116] (Çorakbaş & Sümertaş, 2014).
[117] (Çorakbaş & Sümertaş, 2012, s. 15).
[118]Öğretmen Okulu (Çorakbaş & Sümertaş, 2012, s. 14) ve Eğitmen Kursu (Yakut, 2014, s. 23).

inşa edilmiştir[119] (Akyıl, Batur, & Can, 2009, s. 75, 76). 1954 yılında Köy Enstitüleri'nin kapatılmasıyla (Yakut, 2014, s. 1) Mahmudiye yerleşkesi eğitim faaliyetini sonlandırmış, Hamidiye yerleşkesi ise eğitim verme faaliyetini sürdürmüştür (Çorakbaş & Sümertaş, 2012, s. 15).

Çifteler Hâra-yı Hümayunu arazisinin bir bölümü 1984 yılında Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne bağlanarak (EK-1) (EK-2) (EK-3) Çifteler Tarım İşletme Müdürlüğü adı işletmeye tekrar açılmıştır. 1986 yılından itibaren ise Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü olarak faaliyetini sürdürmektedir (İşcan, 2000, s. 31, 32).

3.2. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun Mimari Durumu

19. yüzyılda Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun yapı faaliyetleri, kuruluşu olan Sultan II. Mahmud döneminden (1808-1839) Sultan II. Abdülhamid dönemine (1876-1909) kadar ve Sultan II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) olmak üzere iki bölüm halinde incelenmiştir. Özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde Hâra-yı Hümayun arazisi içerisinde yoğun bir biçimde yapı faaliyetleri gerçekleştirilmiştir (OA, Y. MTV./34-68; OA, Y. MTV./39-105). Askeri kimliğe sahip olan Çifteler Hâra-yı Hümayunu içerisindeki kışla yapıları bu dönemde inşa edilmiştir. Genellikle kışla yapıları etrafında gerçekleşen diğer yapı faaliyetleri ile birlikte yerleşke gelişim göstermiştir. Bu sebeple Sultan II. Abdülhamid dönemi yapı faaliyetleri çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Çalışmanın devamında sözü edilen yapı faaliyetleri ve yerleşkenin yerleşim karakteri açıklanmaktadır. Yerleşkede tespit edilen yapılardan günümüzde mevcut olanlar, koruma sorunları ile birlikte değerlendirilmektedir.

3.2.1. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Sultan II. Mahmud dönemi (1808-1839) - Sultan II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) arası mimari durum

Sultan II. Abdülhamid dönemine kadar Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nunda gerçekleşen yapı faaliyetlerine ilişkin görsel ve yazılı kaynağa ulaşılamamasına karşın ilk yönetim yerinde Abdülhamid döneminden önce de bir kışla yapısının olabileceği düşünülmektedir. Yönetim merkezinin II. Abdülhamid döneminde Çifteler'den Mahmudiye'ye taşınması (Abidin, 2017, s. 261) ve 1888 yılında Çifteler Hâra-yı

[119]Yeni inşa edilen yapılar için Bkz. Çorakbaş & Sümertaş, 2014; Akyıl, Batur, & Can, 2009.

Hümayunu'nda yeniden inşa ve tamir edilmesi gereken yapılar için harcanacak miktarın keşfi ile ilgili yapılan çalışmada mevcut olan Çifteler şubesinde yalnızca tamirat için keşif çıkarılması da bu düşünceyi desteklemektedir (OA, Y. MTV./34-68-3). Fakat yapının dönemi ile ilgili kesin bir bilginin olmayışı ve II. Abdülhamid dönemine ait fotoğrafının bulunması sebebiyle, kışla yapısı II. Abdülhamid dönemi çerçevesinde ele alınmaktadır (Bkz. Bölüm 3.2.3.3.1.). Diğer yandan alan çalışmasında Mahmudiye mevkiinde hamam tespit edilmiştir. Yapının kitabesi bulunmamaktadır. Yapının inşa tarihi ile ilgili kesin bilgi olmamasına karşın, Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından II. Mahmud veya II. Abdülhamid dönemine tarihlendirilmektedir (http://www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr/, 2019). Bu sebeple hamam yapısı da II. Abdülhamid dönemi çerçevesinde incelenmektedir (Bkz. Bölüm 3.2.4.4.).

3.2.2. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun Sultan II. Abdülhamid döneminde genel yerleşim özellikleri ve tespit edilen yapılar

3.2.2.1. Genel yerleşim özellikleri

1891 yılında Çifteler Hâra-yı Hümayunu arazisinin genel yüzölçümü 1650000 dönümdür (OA, Y. MTV./67-110-2). Bunun 22000 dönümü çayır, 16500 dönümü ekilen arazi ve 1611500 dönümü meradır (OA, Y. MTV./67-110-2). 1894/1895 yılında ise arazinin yüzölçümü 1570800 dönüm[120], 142800 hektar ve 1428 km^2'dir[121] (İÜNEKA, 92372/9). Bu tarihler arasında toplam yüzölçümü miktarındaki azalmanın sebebi ya toprakların elden çıkarılmasından ya da yanlış bilgi aktarımından kaynaklanıyor olmalıdır[122].

Arazide deniz seviyesine göre en alçak rakım sekiz yüz ve en yüksek rakım dokuz yüz metredir (COA, Y. MTV./67-110-2).

[120]Haritada "atik dönümü" denilmektedir (İÜNEKA, 92372/9). Atik; eski anlamına gelmektedir (Kanar, 2011, s. 80).

[121]Bu bilgilerin yanı sıra, Muzaffer Paşa, 1889 tarihli tarım ile ilgili tespitlerini aktardığı lahiyasında, Çifteler Hâra-yı Hümayunu arazisinin 2800000 dönüm olduğundan bahsetmektedir (OA, Y. MTV./39-105-2-5). Bu miktar abartılı ve yanlış olmalıdır.

[122]"Çifteler Hârası Angajmanlı Tay Satışları" adlı eserde Kumarcı'nın sahip olduğu arazi miktarının (18. yüzyılın ikinci yarısından 1816 yılına kadar)180000 hektar olduğu ifade edilmekteyse de bir yanlışlık olmalıdır (Anonim, 1970, s. 1; http://www.mahmudiye.bel.tr/sayfa/tarihcemiz.html).

3.2.2.1.1. Köyler

Arazi sınırları içerisinde bulunan Çifteler Köyü (Karyesi[123]), Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun ilk yönetim yeri (Abidin, 2017, s. 261) ve adını verdiği Çiftlik-i Hümayun'un merkezidir[124]. Nitekim bu köyde bulunan Çifteler Kışla-i Hümayunu'na[125] "Merkez Kışla-i Hümayunu"[126] da denilmektedir. Çifteler Köyü, önemli ana yolların birleştiği ve dağıldığı bir merkez niteliğindedir. (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 2). Haritalara göre 1894/1895 yılında yirmi bir köy bulunmaktadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9)[127]. Bunlardan birisi, adını verdiği Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun merkezi olan Çifteler Köyü'dür[128] (Görsel 3. 1).

[123]Karye, köy anlamına gelmektedir (Kanar, 2011, s. 638).
[124]İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada "Çiftlik-i Hümayun Merkezinden Eskişehir'e Giden Yol" açıklaması bulunmaktadır. Bu yol, Çifteler Köyü'nden kuzeybatıya doğru gitmektedir.
[125]İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada Çifteler Karyesi Kışla-i Hümayunu olarak geçmektedir.
[126]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2 ve İÜNEKA, 92285/1.
[127]Aşkın Yaşar (1999), 1890 yılında on bir, 1903 yılında on beş adet köy bulunduğunu söylemektedir (Yaşar, 1999, s. 617).
[128]"Çifteler Has Ahır Haziresi'nin dahilen yüksekten görünüşü" (İÜNEKA, 90803/7) ve "Çifteler Has Ahır Haziresi'nin haricen görünüşü" açıklamalı fotoğraflar bulunmaktadır. Fotoğraflar 1889 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/19845/cifteler-has-ahir-hazinesinin-dahilen-disaridan-gorunusu/, erişim tarihi 01.02.2019 ve https://e-library.ircica.org/media/19844/cifteler-has-ahir-hazinesinin-disaridan-gorunusu/, erişim tarihi 01.02.2019).

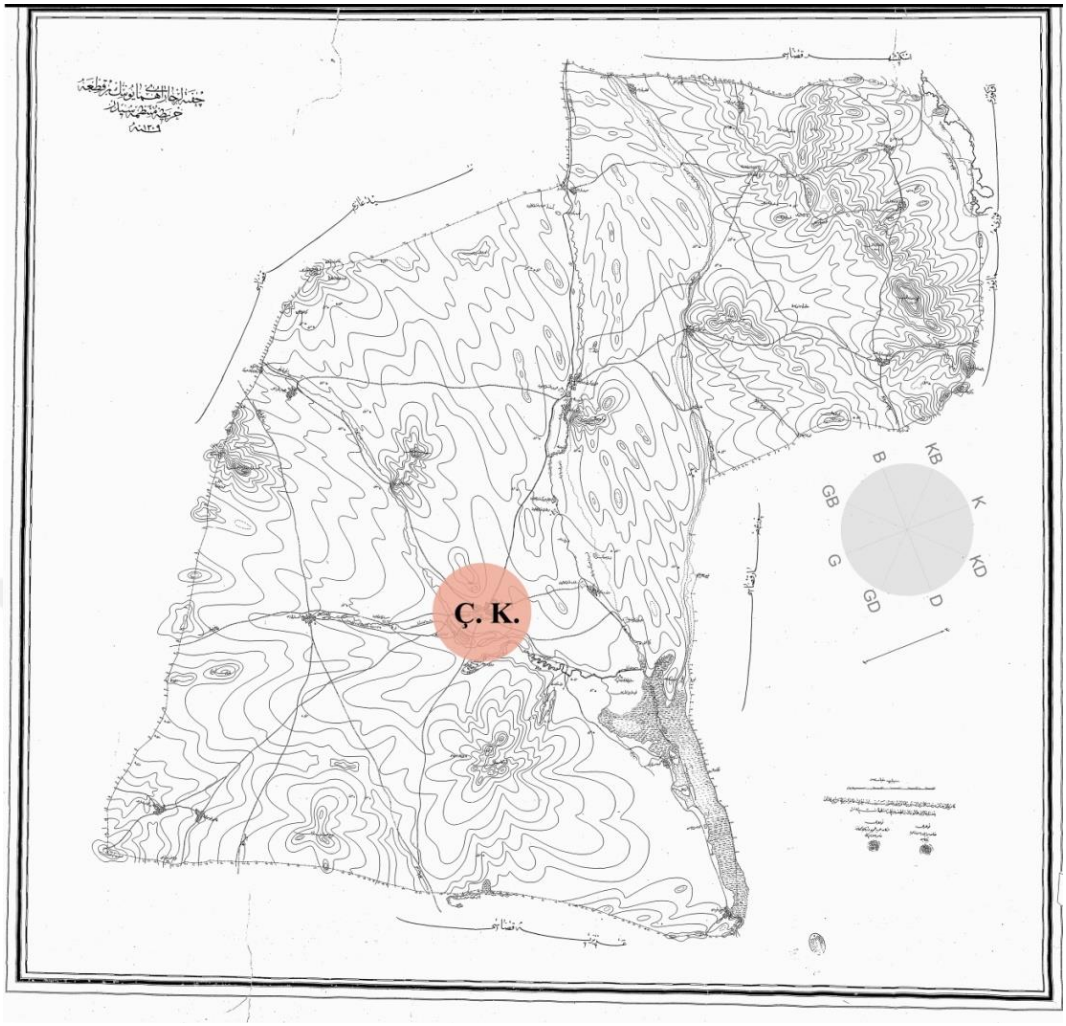

Şekil 3. 2. *(Ç.K.) Çifteler Köyü. (Düzenleyen: Ece Güler)*

Görsel 3. 1. *Çifteler Has Ahır Haziresi'nin dahilen yüksekten görünüşü açıklamalı ve cami minaresinden çekildiği belirtilen 1889 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90803/7).*

Çifteler Köyü'ne göre Çifteler Hâra-yı Hümayunu arazisinin kuzey ve kuzeydoğu yönünde Sivrihisar Kazası, kuzey ve kuzeybatı yönünde Akköprü Kurra-yı Hümayunu, kuzeybatı yönünde Eskişehir Kazası, batı ve güneybatı yönünde Seyitgazi Kazası, doğu ve güneydoğu yönünde Aziziye Kazası yer almaktadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 3).

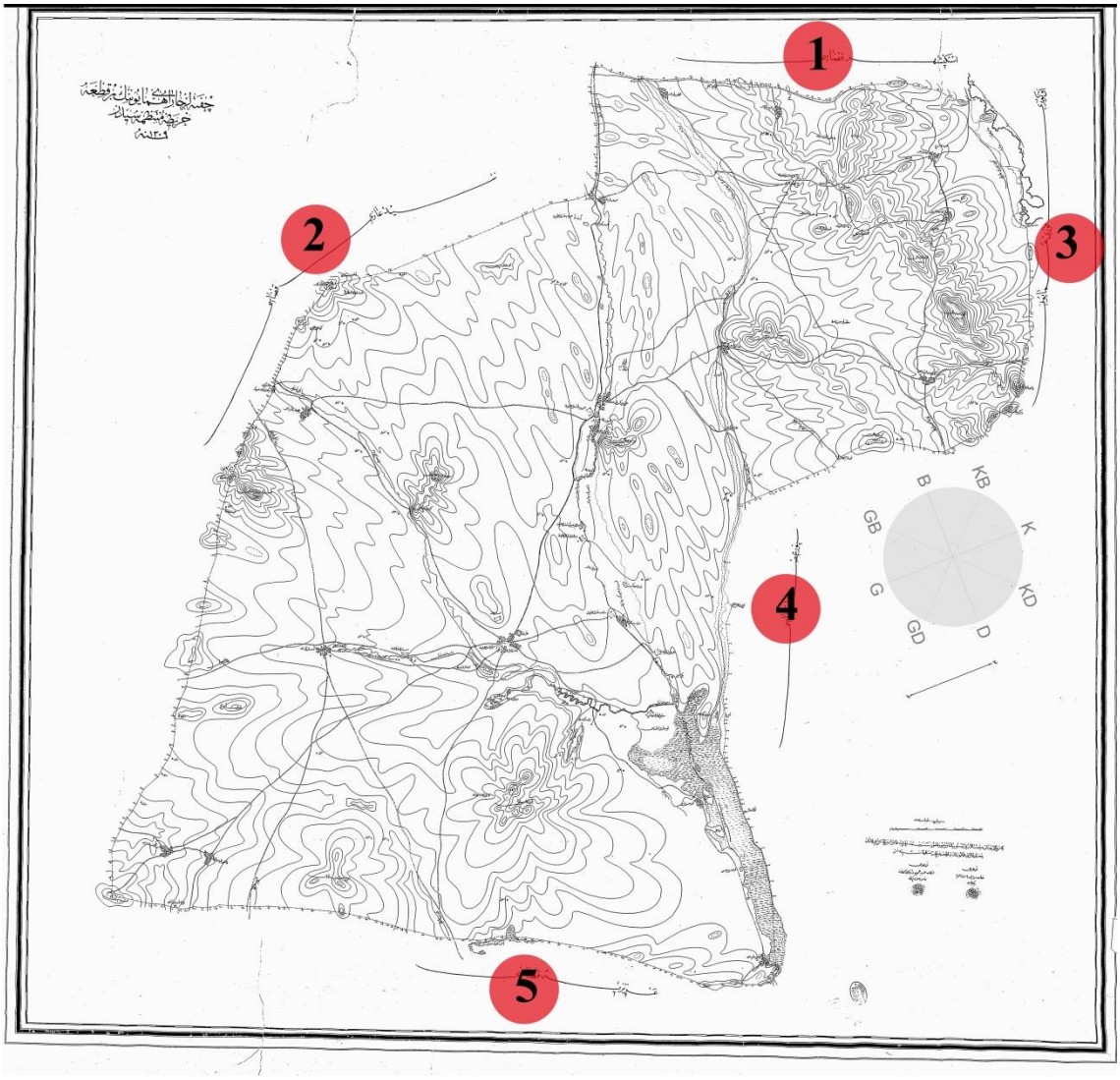

Şekil 3. 3. *(1) Eskişehir Kazası, (2) Seyitgazi Kazası, (3) Akköprü Kurra-yı Hümayunu, (4) Sivrihisar Kazası, (5) Aziziye Kazası. (Düzenleyen: Ece Güler)*

Çifteler Hâra-yı Hümayunu arazisinde 1885 yılına kadar köy sayısı on bir iken sonradan yeni köy yerleşimleri gelişmiştir (Köksal, 2009, s. 359). Hâra-yı Hümayun arazisinde işlenmeye müsait toprakların işlenmesi, çiftlik arazisini kullanan köylüden vergi alınarak bütçeye katkı sağlanması ve işgücünün artırılması için yerleşik nüfusun artırılması önem arz etmiş, böylelikle Osmanlı Devleti dönemsel olarak göçler alması

sonucunda göçmenleri Çifteler Hâra-yı Hümayunu'na iskân ettirmiştir (Köksal, 2009, s. 358). II. Abdülhamid zamanında yerleşim yerlerinin sayıları artmıştır (Köksal, 2009, s. 358). 93 Harbi'nden itibaren Kırım Tatarları ile Rumeli ve Kafkasya göçmenleri de Hâra-yı Hümayun arazisine yerleşmişlerdir (Doğru, 1989, s. 183-223; Yaşar, 1999, s. 617). Özellikle Kırım Tatarları tarımı atlar ile yapmışlardır (Doğru, 1989, s. 183-223). Göçmenler tarım aletlerini ve atı iyi kullanmaları dolayısıyla yerleşik köylüye örnek olmuşlardır (Köksal, 2009, s. 359; OA, Y. MTV./39-105-2-8).

1886/1887 yılından itibaren Hamidiye, Lütfiye, Aziziye[129], Nasriye[130], Orhaniye[131] köyleri kurulmuştur (OA, Y. MTV./39-105-2-8). Ayrıca Teşvikiye Köyü'nün[132] oluşturulması kararı alınmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-8). 1889 yılında Zafer Hamidiye Köyü[133] kurulmuştur (Köksal, 2009, s. 359). 1889 yılında toplamda; on bir köy, sekiz yüz hane ve dört bin nüfusa sahiptir (OA, Y. MTV./39-105-2-8). 1891/1892 yılında on beş köy mevcuttur (İÜNEKA, 93586/1; İÜNEKA, 93586/2)[134].

Haritalara göre Çifteler Köyü'nün kuzeybatısında Atik Çerkez Köyü[135], Hamidiye Köyü, Cönger Köyü[136], Balçıkhisar Köyü, Aziziye Köyü, Lütfiye Köyü, Kuşmat Köyü[137], Hamam Köyü, Şerefiye Köyü[138]; kuzeydoğusunda Körhasan Köyü, Nasriye Köyü; güneybatısında İhsaniye Köyü[139], Mecidiye Köyü[140], Orhaniye Köyü[141], Hamitli Köyü[142], Osmaniye Köyü[143]; güneydoğusunda Kadıkuyusu Köyü ve Büngeşik Köyü

[129]Günümüzdeki adı Işıkören'dir. Rumeli göçmenleri için kurulmuştur (OA, Y. MTV./39-105-2-8).
[130]Günümüzdeki adı Yaralı'dır. Rumeli göçmenleri için kurulmuştur (OA, Y. MTV./39-105-2-8).
[131]Boşnak göçmenleri için kurulmuştur (OA, Y. MTV./39-105-2-8).
[132]Alman göçmenlerinin buraya yerleştirilmesi kararına varılmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-8).
[133]Günümüzdeki adı Zaferhamit'tir. Köstence göçmenleri için kurulmuştur (Köksal, 2009, s. 359).
[134]COA, Y. MTV./67-110-2 numaralı belgede 1891 yılında on altı adet köy bulunduğu yazmaktadır.
[135]Mahmudiye mevkiidir. Mahmudiye mevkiinin genel manzarasına ait fotoğraflar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/27, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 90603/16, İÜNEKA, 90603/26, İÜNEKA, 90603/30, İÜNEKA, 90603/36). Fotoğraflar 1898/1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/search/?t1=çifteler+mahmudiye#, erişim tarihi 01.02.2019).
[136]İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritada Cönger Kayacık Köyü olarak geçmektedir. Günümüzdeki adı Doğanca'dır.
[137]Günümüzdeki adı Yayıklı'dır.
[138]İÜNEKA, 92372/9.
[139]Günümüzdeki adı Ilıcabaşı'dır.
[140]Günümüzdeki adı Türkmen Mecidiye'dir.
[141]İÜNEKA, 92372/9. Orhaniye Köyü'ne ait fotoğraflar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90413/12, İÜNEKA, 90413/13).
[142]Orhaniye Köyü'nün doğusu ve batısında olmak üzere iki yerde adı geçmektedir İÜNEKA, 92372/9.
[143]İÜNEKA, 92372/9.

mevcuttur[144] (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 4) (Görsel 3. 2) (Görsel 3. 3) (Görsel 3. 4).

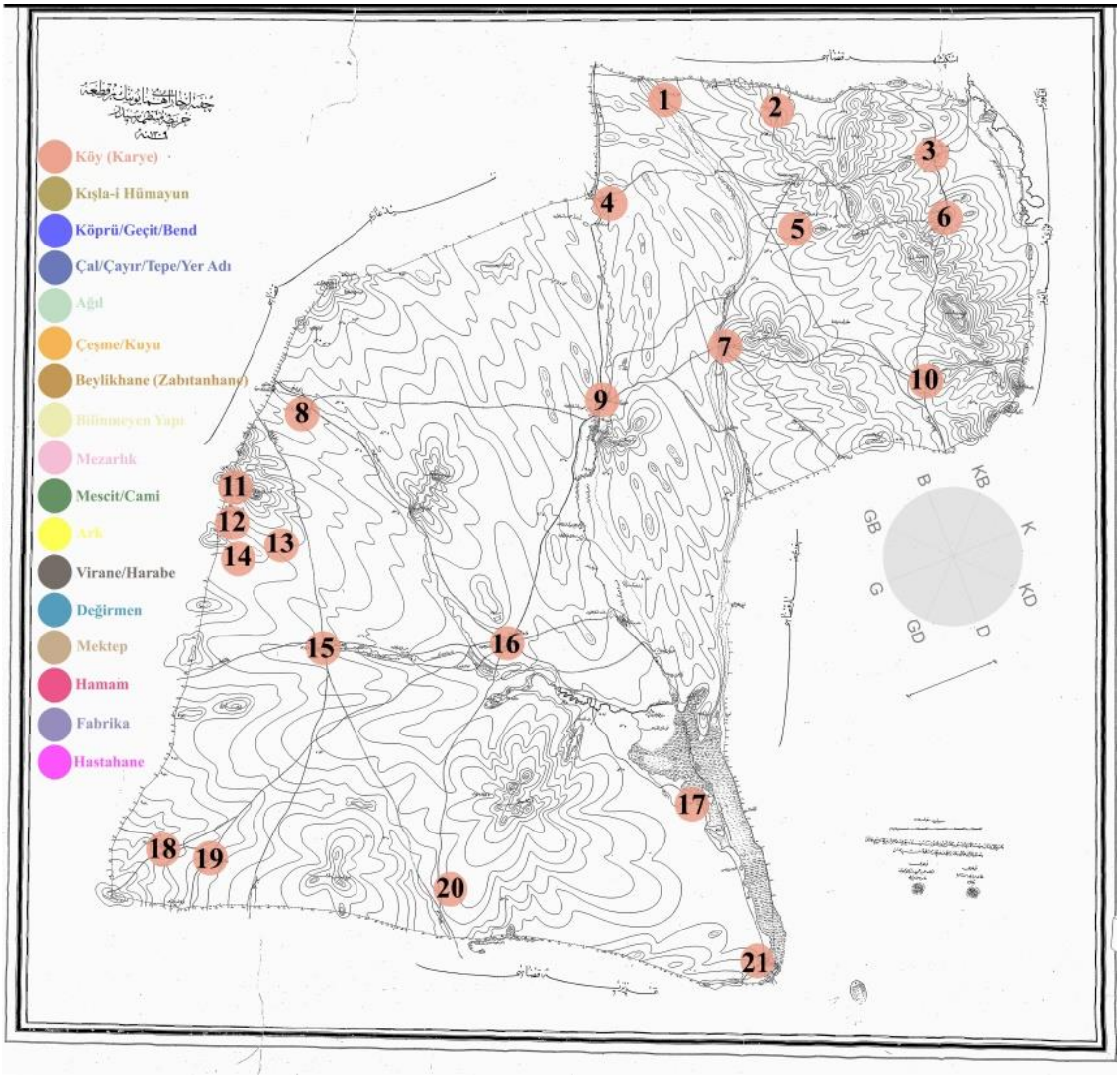

Şekil 3. 4. *(1) Lütfiye Köyü, (2) Aziziye Köyü, (3) Hamam Köyü, (4) Hamidiye Köyü, (5) Şerefiye Köyü, (6) Kuşmat Köyü, (7) Cönger (Cönger Kayacık) Köyü, (8) Mecidiye Köyü, (9) Atik Çerkez Köyü, (10) Balçıkhisar Köyü, (11), (14) Hamitli Köyü, (12) Orhaniye Köyü, (13) Osmaniye Köyü, (15) İhsaniye Köyü, (16) Çifteler Köyü, (17) Körhasan Köyü, (18) Bünkeşin Köyü, (19) Kadıkuyusu Köyü, (20) Adı Okunmayan Köy (Burhaniye/Başkurt Köyü?), (21) Nasriye Köyü. (Düzenleyen: Ece Güler)*

[144]Çifteler Köyü'nün güneydoğusunda bir karye daha bulunmaktadır fakat adı okunamamıştır (İÜNEKA, 92372/9). Günümüz uydu görüntüsünden takip edildiğinde, Burhaniye (Başkurt) Köyü'ne denk gelmektedir.

Görsel 3. 2. *M. 1892/1893 yılında 28 hane göçmenin iskân ettiği Orhaniye Köyü'nün görünüşü (İÜNEKA, 90413/12).*

Görsel 3. 3. *Orhaniye Köyü evleri (İÜNEKA, 90413/13).*

Görsel 3. 4. *Osmaniye Köyü'nde iskân ettirilen Tatar ahalisi açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90413/11).*

1894/1895 yılında Aziziye Köyü seksen sekiz hane, Hamam Köyü otuz bir hane, Mecidiye Köyü seksen hane, Kuşmat Köyü kırk iki hane, Bünkeşin Köyü seksen hane, Kadıkuyusu Köyü seksen iki hane, Osmaniye Köyü[145] kırk yedi haneden oluşmaktadır (İÜNEKA, 92372/9).

1901 yılında Burhaniye Köyü (OA, İ..DH../1387-21)[146]; 1903 yılında Tatar muhacirleri için Mesudiye[147], Refahiye[148], Fahriye, Şerefiye, Hayriye, Mamure[149] köyleri kurulmuştur (OA, İ..HUS./111-95)[150]. Köylerdeki yapılar oldukça basit görünümlüdür (İÜNEKA, 90413/10) (Görsel 3. 5). 1911 yılında II. Abdülhamid dönemi sona erdiğinde yirmi yedi adet köy vardır (OA, BEO/3890-291678-4)[151]. Bunların

[145]Kırım Tatarları iskân ettirilmiştir (İÜNEKA, 90413/11).
[146]Rumeli göçmenleri için kurulmuştur (OA, İ..DH../1387-21).
[147]Mesudiye Köyü'ne ait fotoğraf bulunmaktadır (İÜNEKA, 90413/10).
[148]Günümüzdeki adı Göroluk'tur.
[149]Günümüzdeki adı Güneli'dir.
[150]Kırım Tatarları için kurulmuşlardır (OA, İ..HUS./111-95).
[151]Aşkın Yaşar (1999), 1890 yılında on bir, 1903 yılında on beş adet karye bulunduğunu (Yaşar, 1999, s. 617); Halime Doğru (1989), 1850 tarihinde on bir, Rumeli, Kırım ve Kafkasya muhacirlerinin gelmesiyle otuz dört (Doğru, 1989, s. 183-223) olduğunu söylemektedir. İhsan Abidin (2017), M. 1886/1887 yılına kadar arazideki köy sayısı on bir iken, M. 1899/1900 yılında on beş, bu tarihten sonra ise otuz iki olduğunu yazmaktadır (Abidin, 2017, s. 261, 262). Osman Köksal (2009), 1885 yılına kadar köy sayısının

dışında Çifteler Çiftlik-i Hümayunu sınırında Sarıkavak Köyü de yer alır (İÜNEKA, 90413/15) (Görsel 3. 6).

Görsel 3. 5. *Kazak ve Sibirya'dan gelen 84 hane Tatar göçmenleri için çiftlik içerisinde inşa edilen Mesudiye Köyü'nün görünüşü (İÜNEKA, 90413/10).*

Görsel 3. 6. *Çiftlik-i Hümayun sınırında bulunan Sarıkavak Köyü'nün görünüşü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90413/15).*

on bir, 1911 yılında yirmi sekiz, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sonunda ise otuz beş olduğunu söylemektedir (Köksal, 2009, s. 359, 360).

3.2.2.1.2. Kışla-i Hümayunlar (Kışlalar) ve ilişkili yapılar

1889, 1890, 1891 yıllarında çiftliğe bağlı askeriyeye ait dokuz kışla-i hümayun bulunmaktadır (OA, Y. MTV./67-110-2; Köksal, 2009, s. 348). Bunlar Çifteler Kışla-i Hümayunu, Mahmudiye Kışla-i Hümayunu, Hamidiye Kışla-i Hümayunu, Aziziye (Esenbel) Kışla-i Hümayunu, Tatar Höyük (Ertuğrul) Kışla-i Hümayunu, Mandıra Kışla-i Hümayunu, Eminekini Kışla-i Hümayunu, Ağıdere Kışla-i Hümayunu, İhsaniye Kışla-i Hümayunu'dur (Köksal, 2009, s. 342)[152]. Bu Kışla-i Hümayunların her birinde tarım işleri ve hayvanat yetiştirilmesiyle uğraşılmaktadır (OA, Y. MTV./67-110-2).

1889 yılında İhsaniye Kışla-i Hümayunu, Selimiye Kışla-i Hümayunu, Tatarhöyüğü, diğer adıyla Ertuğrul Kışla-i Hümayunu'nun inşasına başlanmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-6; OA, Y. MTV./39-105-2-7).

Haritalara göre[153] ise Çifteler Hârayı Hümayunu sınırları içerisinde on adet Kışla-i Hümayun binası bulunmaktadır. Bunlar; Aziziye[154], Hamidiye[155], Mahmudiye[156], Tatarhöyüğü[157], Ertuğrul[158], Mandıra[159], Mecidiye[160], Merkez[161] (Çifteler), İhsaniye[162]

[152]1889 yılında Kütahya'da da Kütahya Kışla-i Hümayunu adında bir şubesi daha bulunmaktadır. Dört yaşına gelen erkek taylar burada terbiye edildikten sonra saraya gönderilmekte ve sunulmaktadır. Kışla, bir süvari alayını barındırmaya yetecek büyüklüktedir. Kışlanın talimhanesi geniştir. 1889 tarihinde tamir ettirilmiştir. Kışlanın bulunduğu bölgede durağan olan ticareti canlandırmak ve büyütmek gibi faydaları bulunmuştur (OA, Y. MTV./39-105-2-9).

[153]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.

[154]Aziziye Kışla-i Hümayunu yapısının uzun kenarı İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılmakta iken İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritalarda kuzeydoğu-güneybatı yönünde konumlandırılmaktadır.

[155]Hamidiye Kışla-i Hümayunu yapısının uzun kenarı İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritalarda kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılmıştır.

[156]Mahmudiye Kışla-i Hümayunu yapısının uzun kenarı ÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmakta iken İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritalarda kuzey-güney yönünde konumlandırılmaktadır.

[157]Tatarhöyüğü Kışla-i Hümayunu yapısının uzun kenarı İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmakta iken İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritalarda kuzey-güney yönünde konumlandırılmaktadır.

[158]Ertuğrul Kışla-i Hümayunu yapısının plan şeması İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada kareye yakın biçimde iken İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritalarda "L" biçimindedir.

[159]Mandıra Kışla-i Hümayunu yapısının uzun kenarı İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmakta iken İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritalarda kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılmaktadır.

[160]Mecidiye Kışla-i Hümayunu yapısının uzun kenarı İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritalarda yapının uzun kenarı doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmıştır.

[161]Çifteler Karyesi'nde yer alan kışladır (İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1). Çifteler Karyesi Kışla-i Hümayunu olarak da geçmektedir (İÜNEKA, 92372/9). İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritalarda yapının uzun kenarı kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılmıştır.

ve Selimiye[163] Kışla-i Hümayunu binalarıdır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 5).

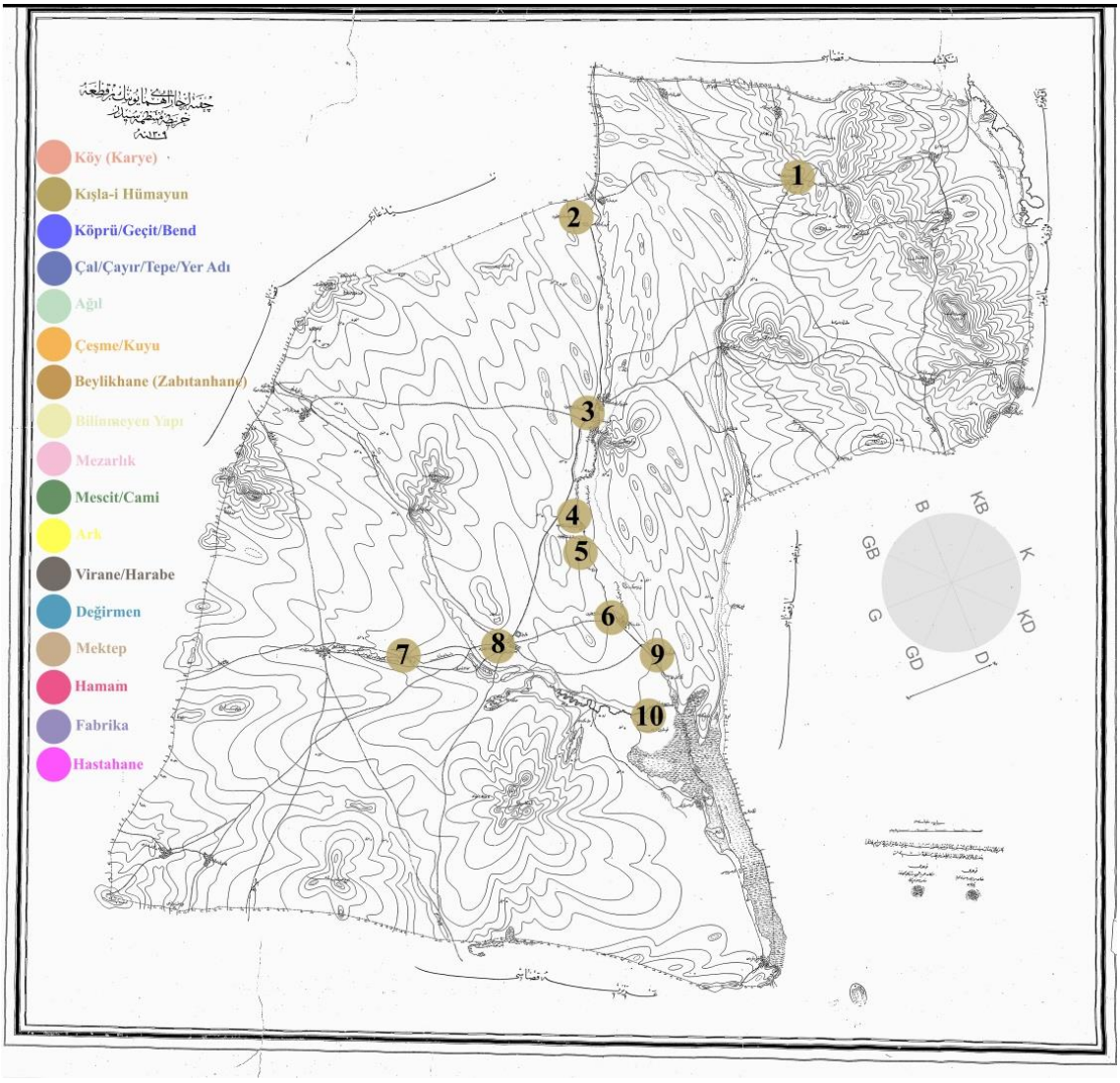

Şekil 3. 5. *(1) Aziziye Kışla-i Hümayunu, (2) Hamidiye Kışla-i Hümayunu, (3) Mahmudiye Kışla-i Hümayunu, (4) Tatarhöyüğü Kışla-i Hümayunu, (5) Ertuğrul Kışla-i Hümayunu, (6) Mandıra Kışla-i Hümayunu, (7) İhsaniye Kışla-i Hümayunu, (8) Merkez (Çifteler) Kışla-i Hümayunu, (9) Mecidiye Kışla-i Hümayunu, (10) Selimiye Kışla-i Hümayunu. (Düzenleyen: Ece Güler).*

Haritalarda olmamasına karşın Eminekini Kışla-i Hümayunu bu tarihlerde de mevcuttur (İÜNEKA, 90604/3)[164]. 1889 yılında Tatarhöyüğü ve Ertuğrul Kışla-i

[162]İhsaniye Kışla-i Hümayunu yapısının uzun kenarı İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritalarda yapının uzun kenarı güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda konumlandırılmıştır.

[163]Selimiye Kışla-i Hümayunu yapısının uzun kenarı İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda, İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritada kuzey-güney doğrultusunda, İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada ise doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmıştır.

Hümayunu'nun tek bir yapı olduğu ifade edilmekte ise de 1891/1892 ve 1894/1895 yıllarında aynı bölgede bulunan iki farklı yapı olduğu görülmektedir İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2 ve İÜNEKA, 92372/9).

Mahmudiye mevkiinde bulunan Kışla-i Hümayun için 1898/1899 yıllarında "merkez dairesi" (İÜNEKA, 90478/2) ve "çiftlik idaresi" (https://e-library.ircica.org/media/22958/mahmudiye-kisla-i-humayununda-ciftlik-idaresinin-manzarasi/, Erişim tarihi: 26.12.2018) de denilmektedir. Fakat bu 1891/1892 yılına ait İÜNEKA, 93586/2 ve İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritalarda geçen Çifteler mevkiinde bulunan Merkez Kışla-i Hümayunu ile karıştırılmamalıdır. Nitekim Çifteler mevkiinde bulunan Merkez Kışla-i Hümayunu, 1894/1895 tarihli İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada Çifteler Karyesi Kışla-i Hümayunu olarak geçmektedir.

Öte yandan, 1889 yılında Merkez Hâra-yı Hümayunu'nda inşa edilecek müdür dairesi için gereken taş tedarik edilmiş, kerestesi satın alınmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-7). Burada sözü edilen "Merkez Hâra-yı Hümayunu" nda kavram kargaşası bulunmaktadır. Köksal (2009), inşa edilecek olan bu müdür dairesinin Mahmudiye'de olduğunu düşünmektedir (Köksal, 2009, s. 352). Fakat OA, Y. MTV./34-68-3 numaralı belgede keşfi çıkarılan müdür dairesi için Çifteler'e ya da Mahmudiye'ye ait olup olmadığı yazmamaktadır. Yalnızca "merkez devairi"[165] başlığı altında yer alır (OA, Y. MTV./34-68-3). Burada "Merkez Hâra-yı Hümayunu" olarak Mahmudiye ya da Çifteler mevkii değil de, Çifteler Hâra-yı Hümayunu (Çifteler Çiftlik-i Hümayunu) da kastedilmiş olabilir. Çünkü Çifteler Hâra-yı Hümayunu, doğrudan devlet eliyle yapılan ilk örnek olmuş, Birinci Ordu Müfettişliği'nin ve sarayın at ihtiyacını karşılamıştır (Köksal, 2009, s. 333; Abidin, 2017, s. 50). Hatta 1908 yılında kapatılma süreci başlamış ve sonrasında tekrar Hâraların kurulması söz konusu olduğunda Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun en müsait Hâra olduğu kanısına varılmıştır (OA, BEO/3875-290553-1). Bu yönleriyle Çifteler Çiftlik-i Hümayunu, merkez olma niteliği taşımaktadır. Öte yandan, 1892 yılında Mahmudiye mevkii "merkez-i hümayun" (OA, Y. MTV./ 68-79-2); 1898/1899 yılında ise Çifteler Çiftlik-i Hümayunu merkezi olarak da geçmektedir[166]

[164]Köksal (2009), 1889 yılında Tatarhöyüğü ve Ertuğrul Kışla-i Hümayunu'nun aynı yapılar olduğunu ifade etse de 1891/1892 yılında aynı mevkide bulunan farklı yapılar olduğu görülmektedir (İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2).

[165]Merkez daireler anlamına gelmektedir.

[166]Mahmudiye mevkisinde bulunan güvercinlik yapısına ait iki adet fotoğraf bulunmaktadır. İÜNEKA, 90603/11 numaralı fotoğrafta "Mahmudiye mevkiinde bulunan güvercinlik" açıklaması var iken, İÜNEKA, 90413/1 numaralı fotoğrafta "Çifteler Çiftlik-i Hümayunu merkezinde inşa olunan güvercinlik" açıklaması yer almaktadır.

(İÜNEKA, 90603/11, İÜNEKA, 90413/1). Çiftliğin merkezinin (yönetim yerinin) Mahmudiye'ye taşınması böyle bir karışıklığa sebep olmaktadır.

Haritalara göre[167] Çifteler (Merkez) Kışla-i Hümayunu, Çifteler Köyü merkezinin güney yönünde, köy ile iç içe bulunmaktadır[168]. Bardakçı Suyu, Sakarya menbaları ve Sakarya Nehri ile yakın ilişki içerisindedir. Eskişehir Yolu, Aziziye Yolu, Konya Yolu, Bardakçı Yolu, Dağ Yolu ve tali yollar ile bağlantısı bulunmaktadır. Çifteler Köyü'nün batısında, Merkez (Çifteler) Kışla-i Hümayunu'nun batı-kuzeybatı yönünde bir hastane[169]; Çifteler Köyü'nün ve Merkez (Çifteler) Kışla-i Hümayunu'nun kuzey-kuzeybatı yönünde bir fabrika bulunmaktadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 6).

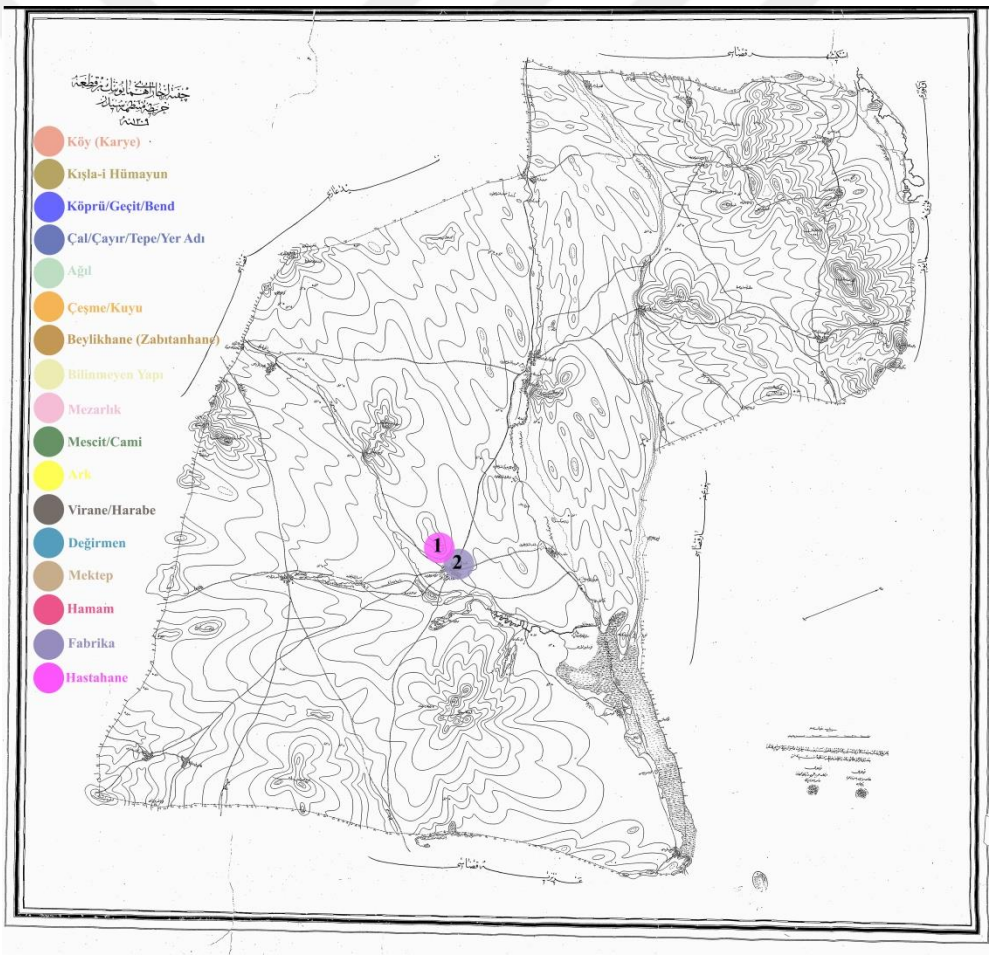

Şekil 3. 6. *(1) Hastane (Taşhan?), (2) Fabrika. (Düzenleyen: Ece Güler).*

[167]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.
[168]Yapıya ait fotoğraf bulunmaktadır (İÜNEKA, 90604/1).
[169]İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada "taşhan" olarak okunmaktadır. Yapıya ait fotoğraf bulunmaktadır (İÜNEKA, 90442/7). Hastane, Çifteler Köyü'ne 1000 m mesafede bulunmaktadır (OA, Y. MTV./39-105-2-6).

Bu yapıların dışında, Çifteler mevkiinde, kışla-i hümayunda çalışan zabıtanlar (subaylar) ve aileleri için zabıtanhaneler (İÜNEKA, 90604/2) ve panayırhane (İÜNEKA, 90604/5) bulunmaktadır[170]. Çifteler Kışla-i Hümayunu'nun çevresinde, özellikle Sakarya Nehri'nin bulunduğu bölgede ağıllar yer almaktadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

Haritalara göre[171] Mahmudiye Kışla-i Hümayunu, Çifteler Köyü'nün kuzeybatısında, Atik Çerkez Köyü'nün güneyindedir[172]. Seydi Suyu ile yakın ilişki içerisindedir ve Eskişehir Yolu üzerindedir. Çevresinde ağıllar mevcuttur (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

Mahmudiye Kışla-i Hümayunu yapısının güneybatı yönünde bir fabrika[173] (İÜNEKA, 90603/3,İÜNEKA, 90603/13)[174], güney yönünde bir aygır deposu[175]

[170]Zabıtanhaneler ve panayırhane, haritalarda bulunmamaktadır. Yalnızca "Çifteler mevkii zabıtanhaneleri" (İÜNEKA, 90604/2) ve "Çifteler mevkiinde panayırhanenin manzara-i umumiyesi" (İÜNEKA, 90604/5) açıklamalı fotoğraflar bulunmaktadır.

[171]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.

[172]Yapıya ait plan çizimi bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/2). Yapıya ait fotoğraflar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90442/5, İÜNEKA, 90478/2, İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA,90603/22, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 90478/3, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90603/13, İÜNEKA, 90603/26). İÜNEKA, 90603/22, İÜNEKA, 90603/26, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/13, İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA, 90478/2 numaralı fotoğraflar 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15023/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-firin-hastane-ve-kislanin-manzarasi/, https://e-library.ircica.org/media/15027/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, https://e-library.ircica.org/media/15033/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, https://e-library.ircica.org/media/15003/cifteler-ciftliginde-mahmudiye-kislasinin-cepheden-gorunusu/, https://e-library.ircica.org/media/15004/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-ile-fabrikanin-manzarasi/, https://e-library.ircica.org/media/15014/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-aygir-deposu-ve-fabrika/, https://e-library.ircica.org/media/15007/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisla-ile-hastanenin-genel-gorunusu/, https://e-library.ircica.org/media/22958/mahmudiye-kisla-i-humayununda-ciftlik-idaresinin-manzarasi/, erişim tarihi 01.02.2019).

[173]Yapıya ait fotoğraf lar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA, 90603/10, İÜNEKA, 90603/21, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 90478/3, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90603/13, İÜNEKA, 90603/26, İÜNEKA, 90603/33). İÜNEKA, 90603/26, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/13, İÜNEKA, 90603/10, İÜNEKA, 90603/6 numaralı fotoğraflar 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15027/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, https://e-library.ircica.org/media/15033/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, https://e-library.ircica.org/media/15004/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-ile-fabrikanin-manzarasi/, https://e-library.ircica.org/media/15014/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-aygir-deposu-ve-fabrika/, https://e-library.ircica.org/media/15011/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-fabrikanin-cepheden-gorunusu/, https://e-library.ircica.org/media/15007/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisla-ile-hastanenin-genel-gorunusu/, erişim tarihi 01.02.2019).

[174]Fabrika, haritalarda bulunmamaktadır. Günümüzdeki konumlanışı ve günümüzde hala mevcut olan cami ve aygır deposunun referans alınması doğrultusunda yön bilgisi verilebilmektedir.

[175]Yapıya ait fotoğraflar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90603/13, İÜNEKA, 90603/19, İÜNEKA, 90603/26). İÜNEKA, 90603/26, İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/13 İÜNEKA, 90603/19 numaralı fotoğraflar 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15027/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, https://e-library.ircica.org/media/15004/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-ile-fabrikanin-manzarasi/, https://e-library.ircica.org/media/15014/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-aygir-

(İÜNEKA, 90603/19)[176], kuzey-kuzeybatı yönünde bir hamam konumlandırılmıştır (Köksal, 2009, s. 342)[177]. Bunların dışında, konumu belirlenemeyen kısrak ahırları[178] (İÜNEKA, 90603/5, İÜNEKA, 90603/7, İÜNEKA, 90603/14); misafirhane[179] (İÜNEKA, 90603/1); zabıtanhaneler[180] (İÜNEKA, 90603/4, İÜNEKA, 90603/8, İÜNEKA, 90603/12); hastane[181] (İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA, 90603/22, İÜNEKA, 90603/35); han[182] (İÜNEKA, 90603/20); fırın[183] (İÜNEKA, 90603/22); güvercinlikler[184] (İÜNEKA, 90413/1, İÜNEKA, 90413/2, İÜNEKA, 90603/11);

---

deposu-ve-fabrika/, https://e-library.ircica.org/media/15020/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-aygir-deposu/, erişim tarihi 01.02.2019).

[176] Aygır deposu, haritalarda bulunmamaktadır. Günümüzdeki konumlanışı ve günümüzde hala mevcut olan cami ve fabrikanın referans alınması doğrultusunda yön bilgisi verilebilmektedir.

[177] Yapı, haritalarda bulunmamaktadır ve fotoğrafı yoktur. Yapının günümüzdeki durumu sayesinde yön bilgisi verilebilmektedir.

[178]Yapıya ait fotoğraflar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/5, İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA, 90603/7, İÜNEKA, 90603/14, İÜNEKA, 90603/22, İÜNEKA, 90478/3, İÜNEKA, 90603/15). İÜNEKA, 90603/22, İÜNEKA, 90603/7, İÜNEKA, 90603/15, İÜNEKA, 90603/5, İÜNEKA, 90603/14 numaralı fotoğraflar 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15023/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-firin-hastane-ve-kislanin-manzarasi/, https://e-library.ircica.org/media/15008/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisrak-ahirlari/, https://e-library.ircica.org/media/15016/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisrak-ahirlari/, https://e-library.ircica.org/media/15006/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisrak-ahirlari/, https://e-library.ircica.org/media/15015/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisrak-ahirlari/, Erişim tarihi: 01.02.2019).

[179]Yapıya ait fotoğraflar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/1 ve İÜNEKA, 90603/30). Fotoğraflar 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15002/cifteler-ciftligi-mahmudiye-merkezinde-misafirhane/, https://e-library.ircica.org/media/15031/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, erişim tarihi 01.02.2019).

[180]Yapıya ait fotoğraflar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/4, İÜNEKA, 90603/8, İÜNEKA, 90603/12, İÜNEKA, 90603/20, İÜNEKA, 90603/27). Fotoğraflar 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15028/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, https://e-library.ircica.org/media/15021/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-han/, https://e-library.ircica.org/media/15009/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-numune-bahce-ile-zabitan-hanelerinin-manzarasi/, https://e-library.ircica.org/media/15013/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-zabitan-haneleri/, Erişim tarihi: 01.02.2019).

[181] Yapıya ait fotoğraflar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA, 90603/7, İÜNEKA, 90603/22, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 90603/35, İÜNEKA, 90478/3). İÜNEKA, 90603/22, İÜNEKA, 90603/35, İÜNEKA, 90603/6 numaralı fotoğraflar 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15023/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-firin-hastane-ve-kislanin-manzarasi/, https://e-library.ircica.org/media/15036/cifteler-ciftliginde-mahmudiye-mevkii-hastanesi/, https://e-library.ircica.org/media/15007/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisla-ile-hastanenin-genel-gorunusu/, Erişim tarihi: 01.02.2019).

[182] Yapıya ait fotoğraflar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/4, İÜNEKA, 90603/20, İÜNEKA, 90603/27). Fotoğraflar 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15028/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, https://e-library.ircica.org/media/15021/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-han/, https://e-library.ircica.org/media/15005/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-zabitan-hanelerinden-bir-kisminin-manzarasi/, Erişim tarihi: 01.02.2019).

[183] Yapıya ait fotoğraf bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/22). Fotoğraf 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15023/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-firin-hastane-ve-kislanin-manzarasi/, Erişim tarihi: 01.02.2019).

[184] Yapıya ait fotoğraflar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90413/1, İÜNEKA, 90413/2, İÜNEKA, 90603/11, İÜNEKA, 90603/28). İÜNEKA, 90603/11 numaralı fotoğraf 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15012/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-guvercinlikler/, Erişim tarihi: 01.02.2019).

kaskat[185] (kontrol kulesi)[186] (İÜNEKA, 90603/25); numune bahçesi içinde su dolabı[187] (İÜNEKA, 90603/23; 90603/29) birbirleri ile yakın, ilişkili bir biçimde konumlandırılmışlardır.

Haritalara göre Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeydoğusunda bir cami[188] vardır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2) (Şekil 3. 7). Haritalarda adı belirtilmemiştir. Günümüzde Hâra (Karakışla) Camisi olarak adlandırılmaktadır. 1892 yılında alayın komutan ve subay ailelerinin çocukları için Mahmudiye mevkiinde[189] açılacak olan ilkokulun masraflarının temini için verimsiz toprakların tahsis edilmesine yönelik çabalar vardır[190] (OA, Y. MTV./ 68-79-2). Haritalara göre bu mektep[191] 1891/1892 yılında yerleşke içerisinde, Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeydoğusundadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2). O halde mektep 1892 yılında inşa edilmiş olmalıdır (Şekil 3. 7).

[185]Fotoğraf 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15026/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-suni-tepe-ve-kaskat/, Erişim tarihi: 01.02.2019).

[186] (Eskişehir Valiliği, 2014, s. 108).

[187]Fotoğraflar 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15030/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-numune-bahcesinin-dahilen-gorunusu/, https://e-library.ircica.org/media/15024/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-numune-bahcesi-su-dolabi/, Erişim tarihi: 01.02.2019).

[188]Yapıya ait fotoğraflar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/9, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 779-73-66, İÜNEKA, 779-73-78, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90603/13, İÜNEKA, 90603/24, İÜNEKA, 90603/26 ve TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerinin Bazı Menazırını Havi Albümü, 1928). İÜNEKA, 90603/24, İÜNEKA, 90603/26, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/13, İÜNEKA, 90603/9 numaralı fotoğraflar 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15025/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif/, https://e-library.ircica.org/media/15027/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, https://e-library.ircica.org/media/15033/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, https://e-library.ircica.org/media/15004/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-ile-fabrikanin-manzarasi/, https://e-library.ircica.org/media/15014/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-aygir-deposu-ve-fabrika/, https://e-library.ircica.org/media/15010/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-ile-mektep/, erişim tarihi 01.02.2019).

[189] (OA, Y. MTV./ 68-79-2) numaralı belgede Mahmudiye mevkisi için "merkez-i hümayun" denilmektedir.

[190]On dördüncü madde.

[191]Yapıya ait fotoğraflar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/9, İÜNEKA, 90603/31, İÜNEKA, 90603/26). İÜNEKA, 90603/9, İÜNEKA, 90603/31 numaralı fotoğraflar 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15032/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-mekteb-i-iptidai/, https://e-library.ircica.org/media/15010/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-ile-mektep/, erişim tarihi 01.02.2019).

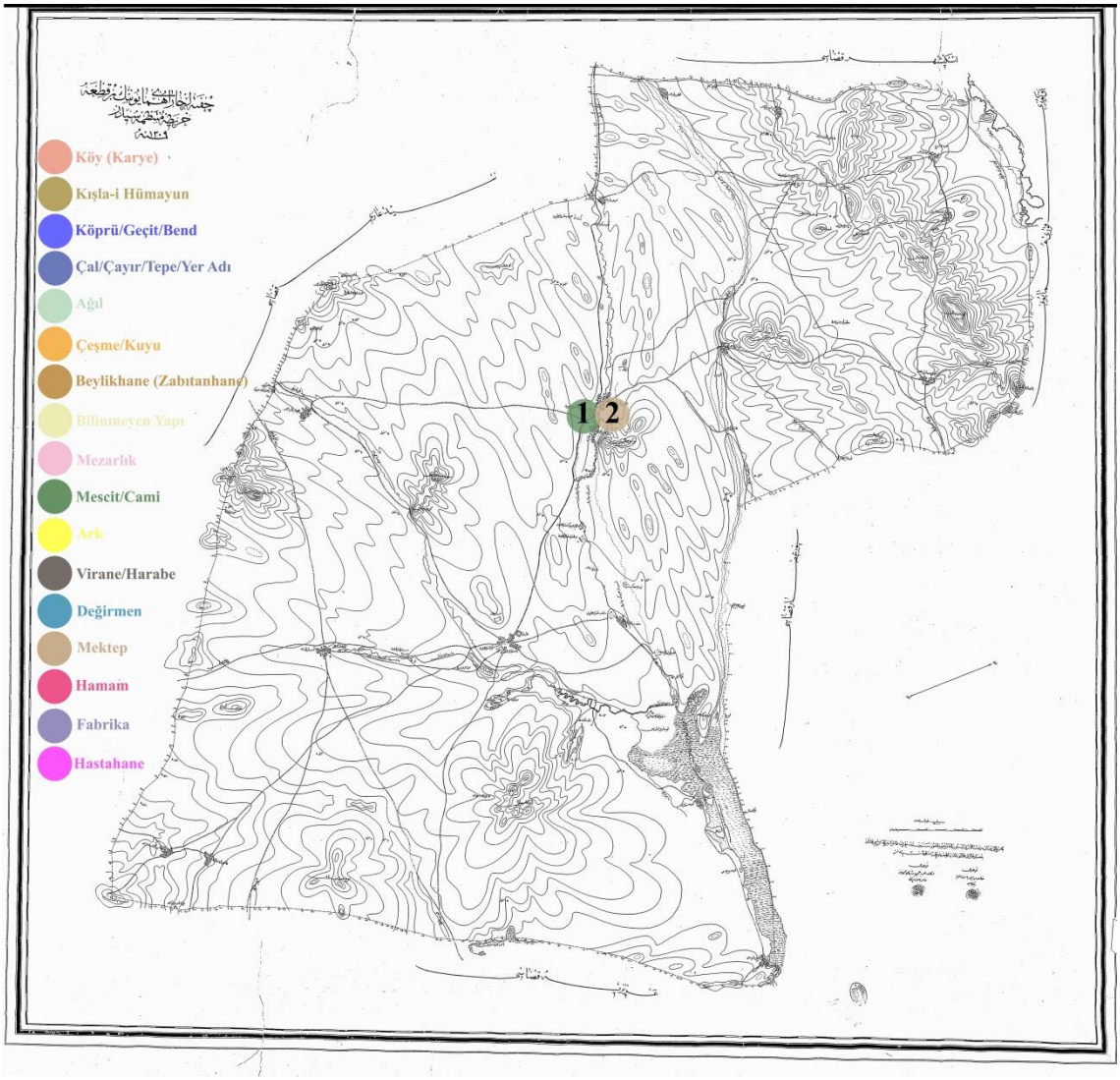

Şekil 3. 7. *(1) Hâra (Karakışla) Camii, (2) Mektep. (Düzenleyen: Ece Güler).*

Çifteler Hâra-yı Hümayunu sınırları içerisinde Çifteler ve Mahmudiye'de olmak üzere iki fabrika bulunmaktadır. OA, Y. MTV./39-105-2-7 numaralı belgede de bir fabrika ve demir ambarından bahsedilmektedir. Fakat bu fabrikanın ve demir ambarının Çifteler ya da Mahmudiye'ye ait olup olmadığı hakkında bilgi yoktur. OA, Y. MTV./39-105-2-7 numaralı belgedeki söz konusu fabrika, Hâra-yı Hümayun'da bulunan 50 m boyunda, 11 m eninde olan ve 100 askeri barındırmaya yetecek koğuşun; pencere ve kapılarının değiştirilmesi için ayrılan para ile 1889 tarihinde dönüştürülmesi ile elde edilmiştir (OA, Y. MTV./39-105-2-7). Fabrikaya, demirhane, tornahane, tesviyehane ve dökümhane bölümleri yapılmıştır. Yapılan fabrikanın ilk başta eksiklikleri olsa da zaman içerisinde bu eksiklikler giderilmiştir (OA, Y. MTV./39-105-2-7). Mahmudiye mevkiinde bulunan fabrikada da tornahane bölümü bulunur

(İÜNEKA, 90603/21 ve İÜNEKA, 90603/33)[192]. O halde OA, Y. MTV./39-105-2-7 numaralı belgede sözü edilen fabrika ve demir ambarı Mahmudiye mevkiinde olmalıdır.

Fabrikada; demirci, marangoz, debbağ gibi sanayi halkından olan askerler çalışmaktadır. Bu askerler Avrupa'dan gelen aletleri taklit etmekte; daha sağlam biçimde yeni alet üretimi yapmakta; bozulan aletlerin tamirini yapmakta ve yenilenmesini sağlamaktadır. İşinin ehli olan askerler üretilen aletlerin satışını bile yapmışlardır (OA, Y. MTV./39-105-2-7).

Hâra-yı Hümayun'da bulunan mevcut yapıların, gereken miktarın harcanarak ihtiyaç olan binalara dönüştürülmesi veya yapıların olduğu gibi mevcut hali ile onarılarak kullanılması ile ilgili çalışmalar yapılmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-6). Bu kapsamda iki adet samanlık gerektiği zaman, bir yangın duvarıyla iki kısma bölünmesi mümkün olan bir bina inşa edilmiştir. Bu bina fabrika ve fabrika yolu ile bağlantılı bir şekilde konumlandırılmış; böylelikle fabrika için satın alınan demir ve hareketli eşyaların muhafazasında da kullanılmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-6).

1891 yılında Hâra-yı Hümayun merkezinde[193] bulunan fabrika; çeşitli alet ile arabaların tamiratıyla uğraşmakta buna ilaveten yeni alet, edevat, araba ve koşum üretmektedir (OA, Y. MTV./67-110-2). 1892 yılında Hâra-yı Hümayun'da geliri artırmak amacıyla fabrikada pulluk ve dört tekerlekli araba gibi zirai aletlerin üretilerek satışının gerçekleştirilmesine yönelik çabalar bulunmaktadır[194] (OA, Y. MTV./ 68-79-2).

Haritalara göre[195] Tatarhöyüğü Kışla-i Hümayunu ile Ertuğrul Kışla-i Hümayunu; Çifteler Köyü'nün kuzeybatısında, Atik Çerkez Köyü'nün güneydoğusundadır. Seydi Suyu'nun kenarında konumlandırılmışlardır. Yapıların çevresinde ağıllar inşa edilmiştir (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9). Tatarhöyüğü mevkii civarında haritalarda olmayan ve konumu belirlenemeyen hayvan hastanesi bulunmaktadır (İÜNEKA, 90459/8).

[192]İÜNEKA, 90603/33 numaralı fotoğrafta yalnızca "Fabrika-i Hümayunun torna kısmının dahilen manzarası" açıklaması bulunmaktadır. Çifteler ya da Mahmudiye mevkiine ait olup olmadığı yazmamaktadır. İÜNEKA, 90603/21 numaralı fotoğrafta ise "Mahmudiye mevkiinde fabrika-i hümayunun dahili manzarası" açıklaması bulunmaktadır. İki fotoğraf incelendiğinde aynı yapıya ait olduğu görülmektedir.
[193]Mahmudiye mevkii kastedilmiş olmalıdır.
[194]İkinci ve üçüncü madde.
[195]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.

Haritalara göre[196] Mandıra Kışla-i Hümayunu; Çifteler Köyü'nün kuzeyinde, Tatarhöyüğü ile Ertuğrul Kışla-i Hümayunu'nun batısındadır[197]. Seydi Suyu'nun kenarında konumlandırılmıştır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9). Mandıra mevkiinde kışla-i hümayun yapısından bağımsız olarak bir inek ahırı[198] (İÜNEKA, 90604/6) ve koyun ağılı (İÜNEKA, 90604/7) inşa edilmiştir. Bunların dışında yapının çevresinde ağıllar da inşa edilmiştir (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

Haritalara göre[199] Mecidiye Kışla-i Hümayunu; Çifteler Köyü'nün kuzey-kuzeydoğu, Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun doğu-kuzeydoğu yönündedir[200]. Seydi Suyu ve Sakarya Nehri'nin birleştiği bölgede, Seydi Suyu kenarında konumlandırılmıştır ve doğusunda bataklık bulunmaktadır. Yapının çevresinde ağıllar yer alır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

Haritalara göre[201] Selimiye Kışla-i Hümayunu; Çifteler Köyü'nün kuzeydoğusunda, Körhasan Köyü'nün batısındadır. Doğu-kuzeydoğu yönünde bataklık bulunan Selimiye Kışla-i Hümayunu Sakarya Nehri'nin yanında konumlandırılmıştır. Yapının çevresinde ağıllar inşa edilmiştir (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

Eminekini Kışla-i Hümayunu, Eminekini mevkiinde yer alan[202] (İÜNEKA, 90604/3) yapının yakın konumunda bir değirmen inşa edilmiştir (İÜNEKA, 90604/4). Bu değirmen Hârap Değirmen olarak adlandırılan değirmen olmalıdır (Şekil 3. 16) (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1). Eminekini Suyu'ndan başlayan ve değirmene kadar ulaşan "Değirmen Arkı" ile çalışmaktadır (Şekil 3. 15) (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 90604/4). Yapının çevresinde ağıllar yer alır[203] (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

[196]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.
[197]Yapıya ait fotoğraf bulunmaktadır (İÜNEKA, 90442/10).
[198]Yapıya ait fotoğraflar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90413/4, İÜNEKA, 90459/17, İÜNEKA, 90604/6).
[199]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.
[200]Yapıya ait fotoğraflar bulunmaktadır İÜNEKA, 90459/9 ve İÜNEKA, 90459/10).
[201]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.
[202]Yapı, haritalarda bulunmamaktadır ancak yapıya ait fotoğraflar mevcuttur (İÜNEKA, 90604/3, İÜNEKA, 90604/9).
[203]Ağıllara ait fotoğraf bulunmaktadır (İÜNEKA, 90478/8).

Haritalara göre[204] İhsaniye Kışla-i Hümayunu; Çifteler Köyü'nün güney-güneybatı, İhsaniye Köyü'nün kuzey-kuzeydoğu yönündedir. İki köy arasında kalan kışla-i hümayun, Ilıcabaşı'na yakın ve Ilıcasuyu kenarında ve Dağ Yolu üzerinde konumlandırılmıştır. Çevresinde ağıllar olan (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) İhsaniye Kışla-i Hümayunu'nun doğusunda zabıtanhaneler[205] inşa edilmiştir (İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 8).

Haritalara göre[206] Hamidiye Kışla-i Hümayunu; Atik Çerkez Köyü'nün batı-kuzeybatısında, Hamidiye Köyü'nün güneyindedir[207]. Köy ile kışla-i hümayun arasından Eskişehir Yolu ve Seydi Suyu geçmektedir. Kuzey-kuzeybatısında beylikhaneler[208] (zabıtanhaneler) (Şekil 3. 8) ve değirmen (Şekil 3. 16) inşa edilmiştir. Değirmen, Seydisuyu'ndan faydalanarak çalışmaktadır. Kışla-i Hümayun çevresinde ağıllar yer alır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9). Bu yapıların dışında Hamidiye mevkiinde boğalık ahırıyla süthanesi ve panayırhanesi[209] (İÜNEKA, 90603/40) ve güvercinlik[210] (İÜNEKA, 90603/39) mevcuttur.

Haritalara göre[211] Aziziye Kışla-i Hümayunu; Atik Çerkez Köyü'nün kuzey-kuzeybatı; Hamidiye Köyü'nün kuzey-kuzeydoğu ve Aziziye Köyü'nün doğusundadır[212]. Diğer kışla-i hümayunlara nazaran köye yakın konumlandırılmamıştır. Aziziye Kışla-i Hümayunu'na en yakın su kaynağı güneyinde bulunan Sarı Su, doğusunda bulunan Topkaya Pınarı ve doğu-kuzeydoğusunda bulunan Murat Suyu'dur Hamidiye Köyü'nün kuzeyinden çıkan ve Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzey-kuzeydoğusunda bulunan Hamam Köyü'ne giden yol üzerinde konumlandırılmıştır. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun doğu-güneydoğusunda beylikhaneler[213] (zabıtanhaneler)

[204]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.
[205]İÜNEKA, 92285/1.
[206]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.
[207]Yapıya ait plan çizimi bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/4). Yapıya ait fotoğraf bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/37). Fotoğraf 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15038/cifteler-ciftliginde-hamidiye-kislasinin-cepheden-gorunusu/, Erişim tarihi: 01.02.2019).
[208]Beylikhaneler, İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada "zabıtanhaneler" olarak adlandırılmaktadır.
[209]Fotoğraf 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15041/cifteler-ciftliginin-hamidiye-mevkiinde-bogalik-ahiriyla-suthane-ve-panayirhane/, Erişim tarihi: 01.02.2019).
[210]Fotoğraf 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15040/cifteler-ciftligi-hamidiye-mevkiinde-guvercinlik/, Erişim tarihi: 01.02.2019).
[211]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.
[212]Yapıya ait plan çizimi bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/5). Yapıya ait fotoğraflar bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/34 ve İÜNEKA, 90459/16). İÜNEKA, 90603/34 numaralı fotoğraf 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15035/cifteler-ciftliginde-aziziye-kislasi/, erişim tarihi 01.02.2019).
[213]Beylikhaneler, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritalarda "zabıtanhaneler" olarak adlandırılmaktadır.

yer alır (Şekil 3. 8). Kışla-i Hümayun çevresinde ağıllar inşa edilmiştir (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

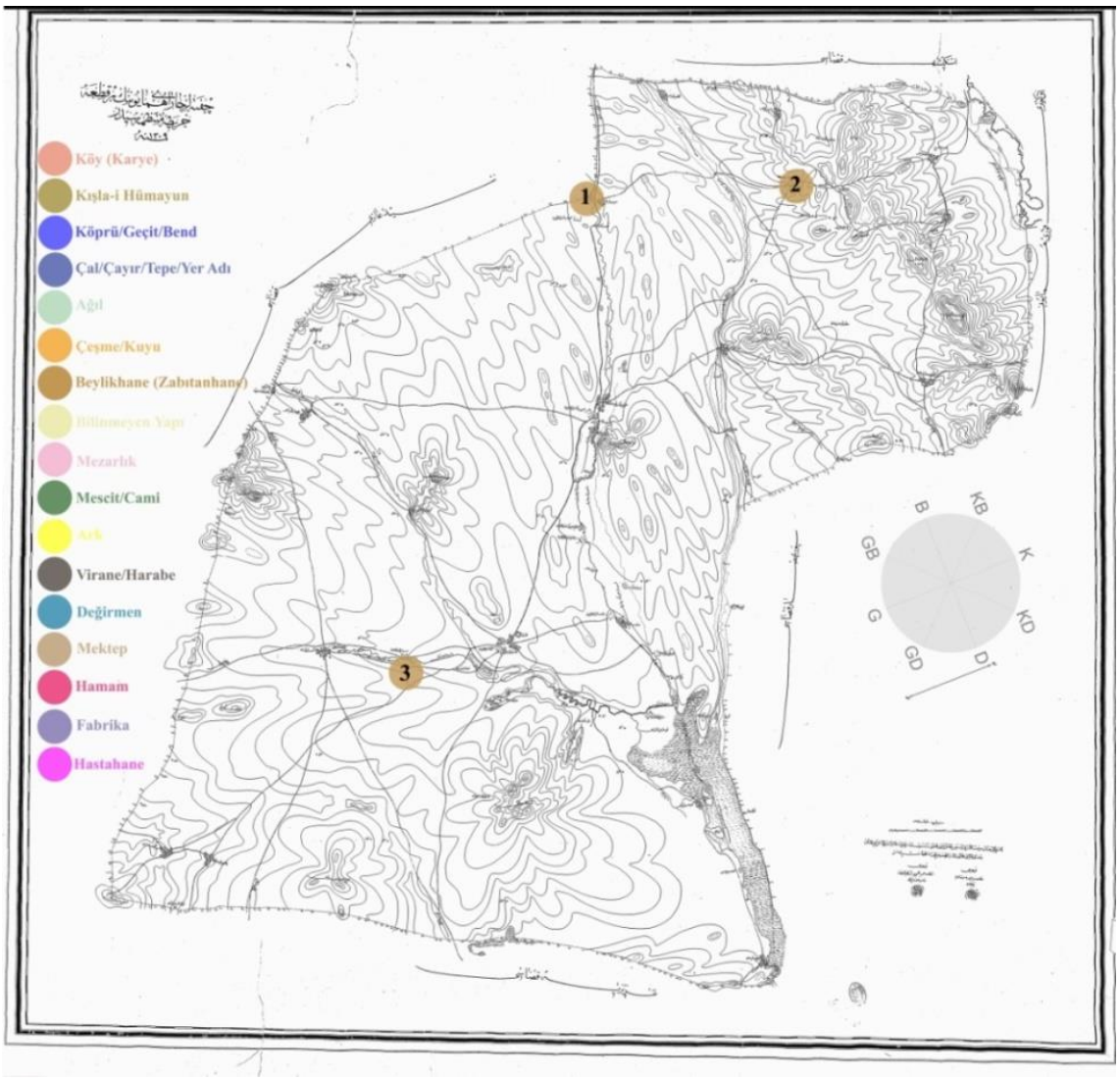

Şekil 3. 8. *(1) Hamidiye Mevkii Beylikhaneleri, (2) Aziziye Mevkii Beylikhaneleri, (3) İhsaniye Mevkii Beylikhaneleri. (Düzenleyen: Ece Güler).*

3.2.2.1.3. Ağıllar

Haritalara göre[214] ağıllar, arazi içerisinde dağınık vaziyettedir. Özellikle doğal su kaynakları, çeşmeler, yollar, çallar, çayırlar ve tepelerin yakınlarına inşa edilmişlerdir. Üç adet Beylik Ağıl[215], Keçi Ağılı[216], Abdilağa Ağılı[217], Mollabekir Ağılı[218], Cartıkoğlu Ömer Ağılı[219], Hacı Cafer Ağılı (sekiz hane)[220]; bunların dışında altmış dört adet daha ağıl Hâra-yı Hümayun'da yer alır[221] (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9). 1892 yılında koyun ağıllarının durumlarının keşfinin yapılması için Miralay Mehmed Bey görevlendirilmiştir[222] (OA, Y. MTV./68-79-3) (Şekil 3. 9).

[214]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.
[215]İÜNEKA, 93586/1veİÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada Aziziye Köyü'nün güneydoğusundadır. İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritada Aziziye Köyü'nün kuzeydoğusunda ve Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusundadır.
[216]İÜNEKA, 93586/1veİÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada Mecidiye Kışla-i Hümayunu'nun doğusundadır.
[217]İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada İhsaniye Köyü'nün güneydoğusundadır.
[218]İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada Nasriye Köyü'nün kuzeybatısındadır.
[219]İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada İhsaniye Köyü'nün güneydoğusundadır.
[220]İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada İhsaniye Köyü'nün güneydoğusundadır.
[221]Altmış dört ağıldan kırk üç adedi İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2; beş adedi İÜNEKA, 92285/1; on altı adedi İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritadadır. Bunlardan iki tanesinin haritada adı belirtilmiştir fakat okunamamıştır. Bunlar; Selimiye Kışla-i Hümayunu'nun güneyinde, İhsaniye Köyü'nün kuzeybatısındadır (İÜNEKA, 92372/9).
[222]On birinci madde.

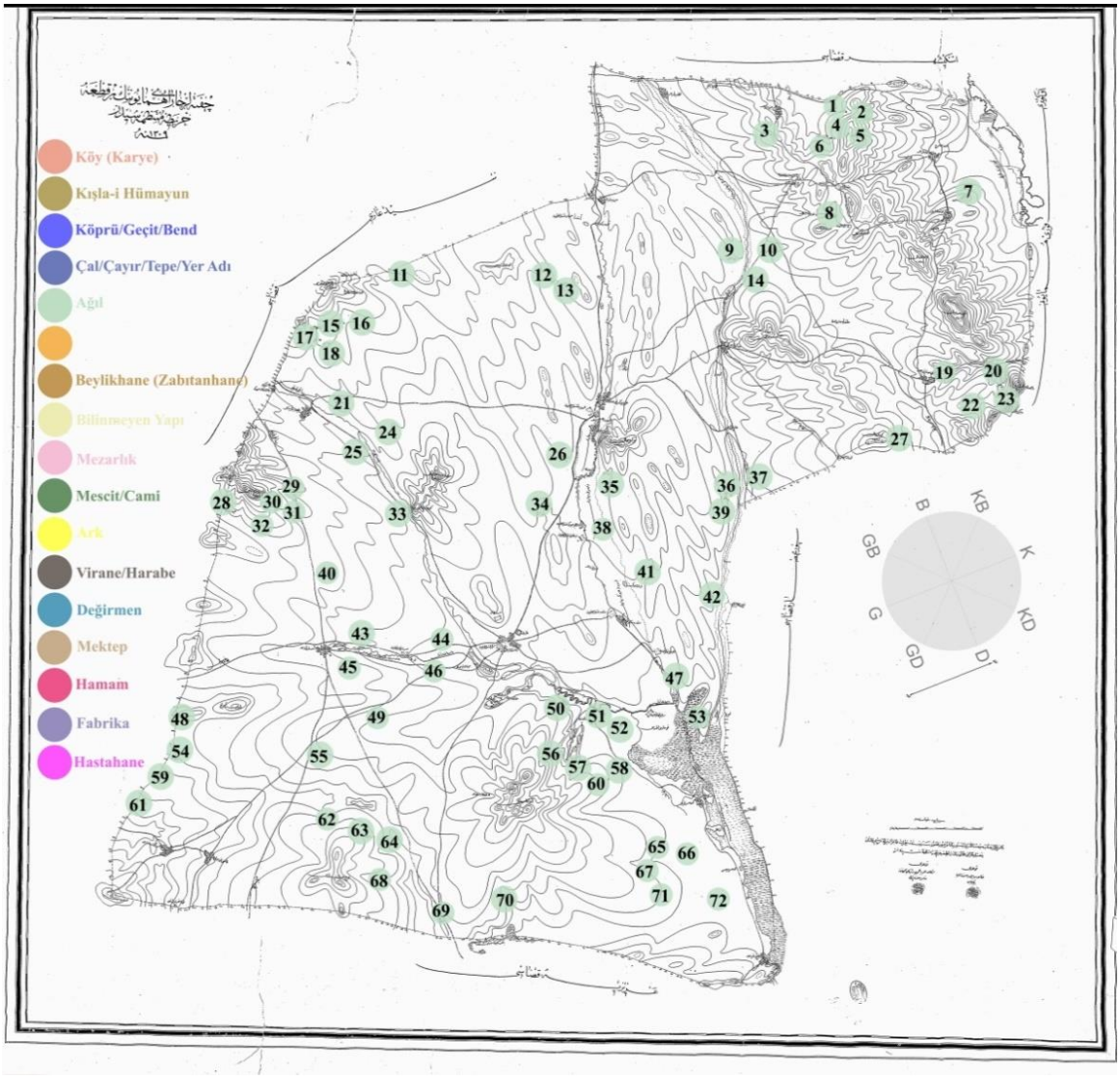

Şekil 3. 9. *(3), (6), (26) Beylik Ağıl, (47) Keçi Ağılı, (49) Abdilağa Ağılı, (62) Cartıkoğlu Ömer Ağılı, (68) Hacı Cafer Ağılı, (72) Mollabekir Ağılı, (40), (60) Adı Belirtilen Fakat Okunamayan Ağıl. Diğer Numaralandırılan Ağılların Adı Belirtilmemiştir. (Düzenleyen: Ece Güler).*

Üç Beylik Ağıl'dan birisi, Aziziye Köyü'nün güneydoğusundadır. Diğerleri, Aziziye Köyü'nün kuzeydoğusunda ve Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusundadır. Keçi Ağılı, Mecidiye Kışla-i Hümayunu'nun doğusunda; Abdilağa Ağılı, İhsaniye Köyü'nün güneydoğusunda; Mollabekir Ağılı, Nasriye Köyü'nün kuzeybatısında; Cartıkoğlu Ömer Ağılı, İhsaniye Köyü'nün güneydoğusunda; Hacı Cafer Ağılı, İhsaniye Köyü'nün güneydoğusundadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

3.2.2.1.4. Diğer Yapılar

Haritalara göre[223] arazide dağınık biçimde on bir mescit ve/veya cami yer alır. Bunlardan Arşunsakal Mescidi/Camisi adı ile gösterilmektedir[224] (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9). Atik Çerkez Köyü'nün güneybatısında, Hâra-yı Hümayun sınırında bulunan Arşunsakal Mescidi/Camisi, haziresi ile birlikte yer almaktadır (İÜNEKA, 92372/9). Diğer sekiz adedi; Hamam, Aziziye, Lütfiye, Atik Çerkez, Körhasan, Çifteler, Mecidiye, Bünkeşin Köyleri içinde, biri ise İhsaniye Köyü'nün kuzey-kuzeydoğu yönündedir. On bir mescid/camiden birisi, daha önce söz edilen Hâra (Karakışla) Camisidir (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 10) (Görsel 3. 7).

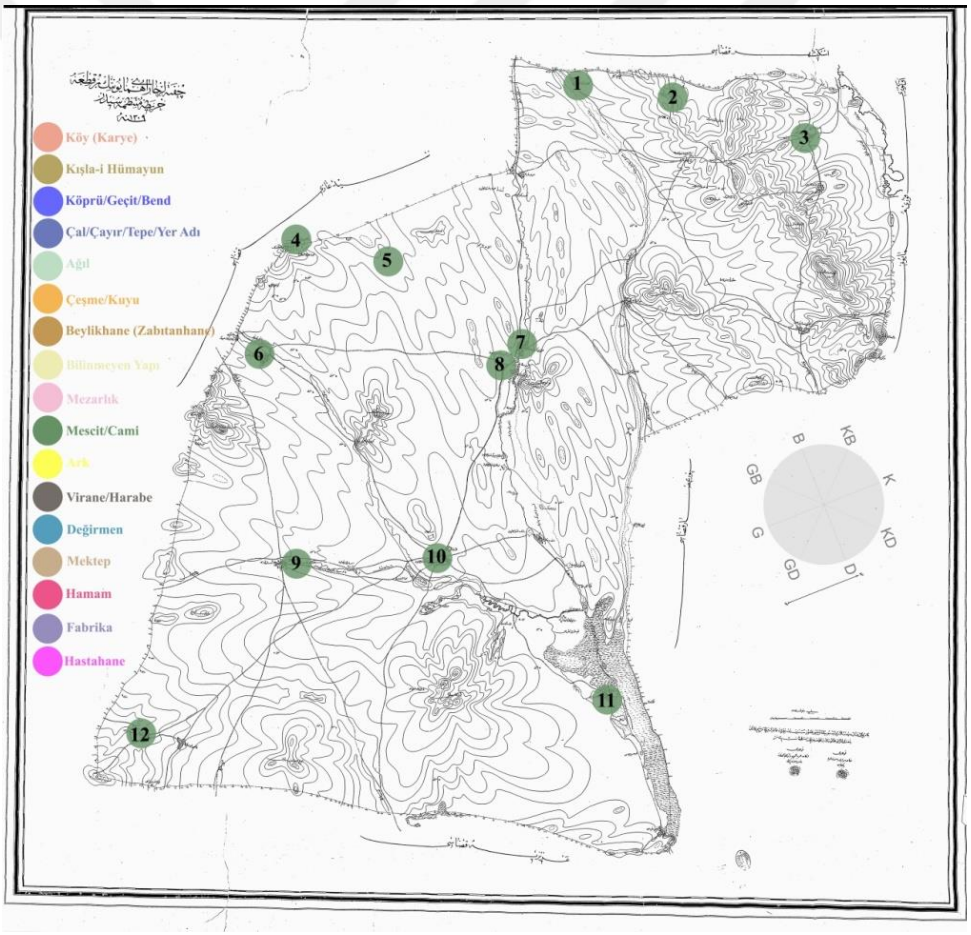

Şekil 3. 10. *(4) Arşunsakal Mescidi/Camisi (Mezarlık?), (5) Arşunsakal Haziresi, (8) Hâra (Karakışla) Camisi. Diğer Numaralandırılan Mescid/Camilerin Adı Belirtilmemiştir. (Düzenleyen: Ece Güler).*

[223]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.

[224]Arşunsakal mescidi İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada mezarlık olarak gösterilmektedir. İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada İhsaniye Köyü'nün kuzeydoğusunda bulunan mescit, İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritada cami olarak geçmektedir.

Görsel 3. 7. *Çifteler Köyü camisinin minaresi açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/6).*

Haritalara göre yerleşkedeki tek hamam Hamam Karyesi'nin kuzeybatısında Uyuz Hamamı'dır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1) (Şekil 3. 11). Virane veya hârabe olarak tabir edilen ve 1891/1892 yılından önce yıkıldığı anlaşılan Kulaksız Viranesi Kadıkuyusu Köyü'nün güneydoğusunda; Karatokat Hârabesi[225] İhsaniye Köyü'nün kuzeydoğusundadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 11). Haritalarda ne olduğu tespit edilemeyen üç yapı: Körhasan Köyü'nün kuzeydoğusunda[226], Ertuğrul Kışla-i Hümayunu'nun güneyinde[227], Çifteler Karyesinin kuzeydoğusundadır[228] (Şekil 3. 11).

[225]İÜNEKA, 92372/9.
[226]İÜNEKA, 93586/1veİÜNEKA, 93586/2.
[227]İÜNEKA, 93586/1veİÜNEKA, 93586/2.
[228]İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.

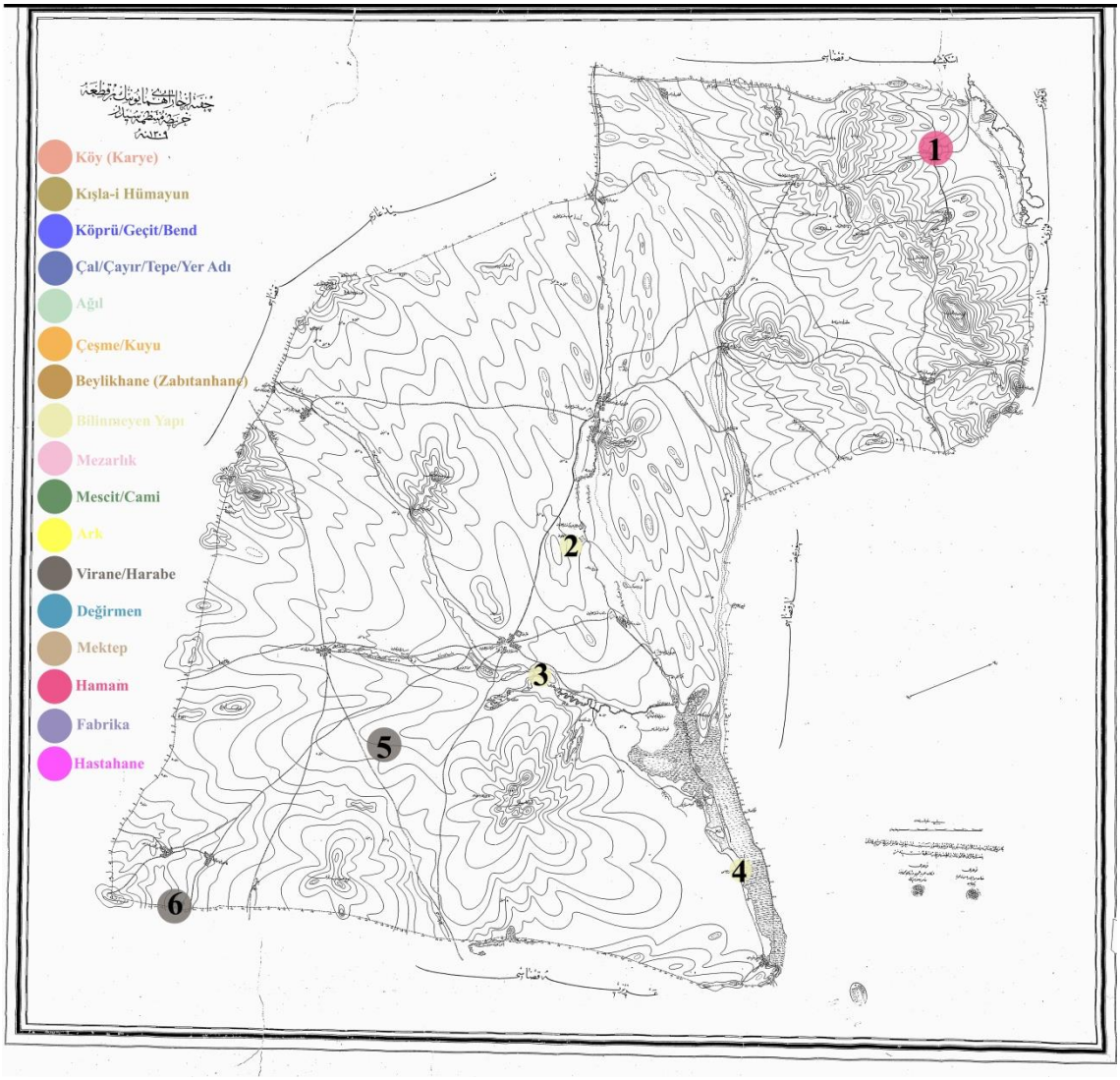

Şekil 3. 11. *(1) Hamam, (2) Bilinmeyen Yapı, (3) Bilinmeyen Yapı ,(4) Bilinmeyen Yapı, (5) Karatokat Hârabesi, (6) Kulaksız Viranesi (Düzenleyen: Ece Güler).*

Bunun dışında belgelerde adı geçen ancak konumu belirlenemeyen bir kışla-i hümayun civarında[229] inşa edilen zabıtana mahsus bir konut (zabıtanhane) (İÜNEKA, 90459/3)[230] ve hasta hayvanlara özel ahır[231] bulunmaktadır.

[229]Fotoğrafta hangi kışla olduğu belirtilmemektedir (İÜNEKA, 90459/3).
[230]Yapı, tek katlı ve kırma çatılıdır. Çatısından bacalar yükselmektedir. Çatı, saçak yapmaktadır. Girişi basamaklarla yükseltilmiştir. Giriş cephesinde simetri hâkimdir. Giriş kapısının her iki yanında ikişer adet düşey dikdörtgen biçimli olmak üzere toplam dört pencere bulunmaktadır. İki farklı pencere tipolojisi bulunmaktadır (İÜNEKA, 90459/3).
[231]TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerinin Bazı Menazırını Havi Albümü, 1928.

3.2.2.1.5. Mezarlıklar

Hâra-yı Hümayun'daki mevcut bataklıklar nedeniyle (COA, Y. MTV./39-105-2-8; İÜNEKA, 92372/9) Şekil 3. 14) oluşan mikroplar, gündoğusu rüzgârıyla birlikte Merkez Hâra-yı Hümayuna kadar gelerek sıtma hastalığını meydana getirmiştir (OA, Y. MTV./39-105-2-8). Sıtma hastalığından dolayı meydana gelen ölümlerin çok fazla olması sebebiyle sıtma mezarlıkları dahi oluşturulmuştur (İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2). Haritalara göre[232] arazi sınırları içerisinde Sıtma Mezarı[233], Tek Mezar[234] ve dokuz adet[235] mezarlık bulunmaktadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 12).

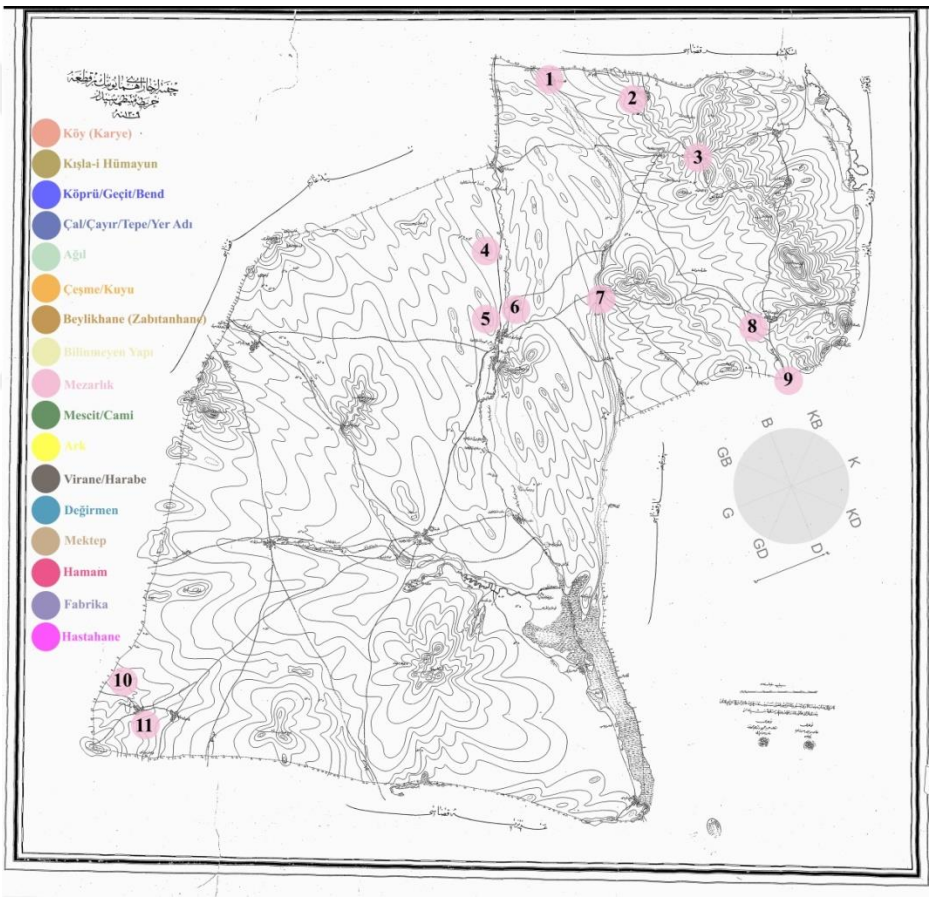

Şekil 3. 12. *(3) Sıtma Mezarı, (9) Tek Mezar, (11) Karye Mezarlık. Diğer Numaralandırılan Mezarlıkların Adı Belirtilmemiştir. (Düzenleyen: Ece Güler).*

[232]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.
[233]İÜNEKA, 93586/1veİÜNEKA, 93586/2.
[234]İÜNEKA, 93586/1veİÜNEKA, 93586/2.
[235]Atik Çerkez Köyü'nün kuzeybatısında (İÜNEKA, 93586/1veİÜNEKA, 93586/2); Lütfiye Köyü'nün kuzeydoğusunda, Hamidiye Köyü'nün güneydoğusunda, Büngeşik Köyü'nün batısında, Büngeşik Köyü'nün doğusunda (Karye mezarlık olarak adlandırılmıştır), Aziziye Köyü'nün güneyinde, Balçıkhisar Köyü'nün güneyinde, Cönger Köyü'nün doğusunda, Atik Çerkez Köyü'nün batısındadır (İÜNEKA, 92372/9).

Sıtma mezarı, Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeydoğusunda (İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2); Tek Mezar, Balçıkhisar Köyü'nün doğusundadır. Diğerleri ise Atik Çerkez Köyü'nün kuzeybatısında, Lütfiye Köyü'nün kuzeydoğusunda, Hamidiye Köyü'nün güneydoğusunda, Büngeşik Köyü'nün batısında, Büngeşik Köyü'nün doğusunda (Karye mezarlık olarak adlandırılmıştır), Aziziye Köyü'nün güneyinde, Balçıkhisar Köyü'nün güneyinde, Cönger Köyü'nün doğusunda, Atik Çerkez Köyü'nün batısındadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

3.2.2.1.6. Tarım ve orman arazileri

Haritalara göre[236] arazide Hacı Osman Çayırı, Kızılsıvat Çayırı, İsmailiye Çayırı, Mahmudiye Çayırı, Zemheri Çayırı ve Karalar Höyüğü Çayırı olmak üzere altı adet Çayır adı geçmektedir. Bunların dışında Kuşmat Çalı[237], Cönger Çalı, Balçıkhisar Çalı, Dalbasan Çalı, Dikmen Çalı, Çerkez Çalı, Güvenli Çal, Belpınarı Çalı[238], Kuşdoğan Çalı[239]; Örümcek Tepesi, Sami Dede Tepesi, Herekburnu Tepesi, Göçebe Tepesi, Kuş Höyüğü Tepesi, Kasra Tepesi, Topardıç Tepesi, Üç Höyük Tepeleri; Mahmudiye Söngütlüğü[240], Mandıra Söngütlüğü; Yılankırkan Höyüğü, Karalar Höyüğü, Kuruhöyük[241]; Arbab Bayırı; Kumarcı Adası; Körhasan Yaylası; Kurt Kalesi; Cönger Hisarı; Serçe Sürüsü; Sülüklü Kulak; Mantarlı; Eski Mandıra; Türkmensuyu Altı; Saray-ı Mahalli; Uluburun[242]; Kayalıcerit[243], Serdaroğlu Veli Çavuş[244], Kadınören[245], adları geçmektedir (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 13).

[236]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.
[237]Çal; çıplak tepe, taşlık yer anlamına gelmektedir (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=derlay&kelime1=%C3%A7al, Erişim tarihi: 09.03.2019).
[238]İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritada "Belpınar Tepesi "olarak adlandırılmaktadır.
[239]İÜNEKA, 92285/1.
[240]Söngütlük, söngüt taşının çıktığı yerdir. Söngüt taşı ise sünger gibi delikli bir taş çeşididir (https://kelimeler.gen.tr/songut-tasi-nedir-ne-demek-280668, Erişim tarihi: 09.03.2019).
[241]İÜNEKA, 92372/9.
[242]İÜNEKA, 92285/1.
[243]İÜNEKA, 92372/9.
[244]İÜNEKA, 92372/9.
[245]İÜNEKA, 92372/9.

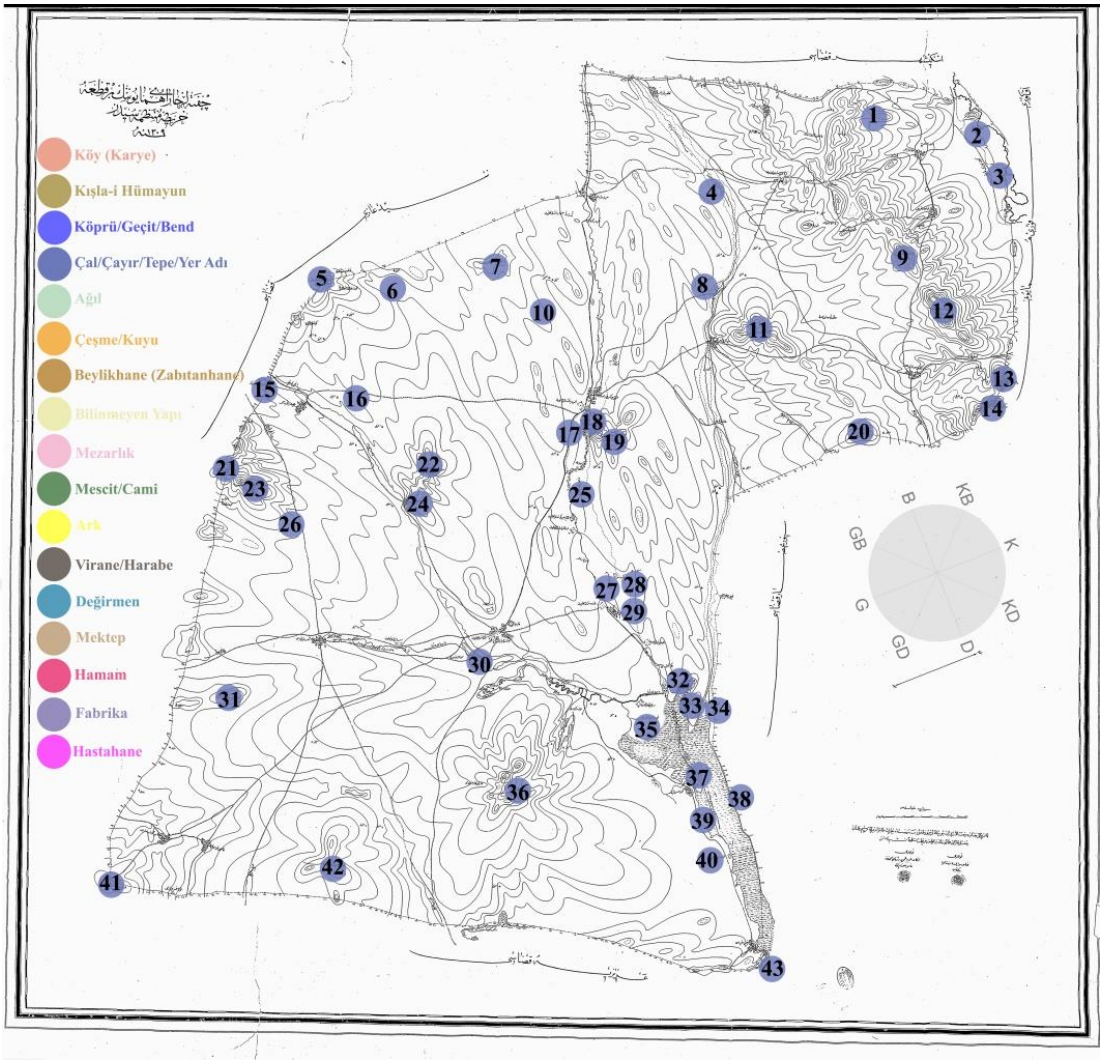

Şekil 3. 13. *(1) Kuşdoğan Çalı, (2) Hacı Osman Çayırı, (3) Kızılsıvat Çayırı, (4) İsmailiye Çayırı, (5) Kurt Kalesi, (6) Serdaroğlu Veli Çavuş, (7) Örümcek Tepesi, (8) Cönger Hisarı, (9) Kuşmat Çalı, (10) Kayalı Cerit, (11) Cönger Çalı, (12) Balçıkhisar Çalı, (13) Dalbasan Çalı, (14) Dikmen Çalı, (15) Yılankırkan Höyüğü, (16) Kadınören, (17) Mahmudiye Çayırı, (18) Mahmudiye Söngütlüğü, (19) Çerkez Çalı, (20) Güvenli Çal, (21) Sami Dede Tepesi, (22) Serçe Sürüsü, (23) Herekburnu Tepesi, (24) Göçebe Tepesi, (25) Zemheri Çayırı, (26) Kuru Höyük, (27) Karalar Höyüğü Çayırı, (28) Karalar Höyüğü, (29) Mandıra Söngütlüğü, (30) Arbab Bayırı, (31) Topardıç Tepesi, (32) Sülüklü Kulak, (33) Kuş Höyüğü, (34) Mantarlı, (35) Kumarcı Adası, (36) Belpınarı Çalı, (37) Eski Mandıra, (38) Türkmensuyu Altı, (39) Saray-ı Mahalli, (40) Körhasan Yaylası, (41) Kasra Tepesi, (42) Üç Höyük Tepeleri, (43) Uluburun. (Düzenleyen: Ece Güler).*

1892 yılında mevcut çayırların ıslah edilmesi[246] ve Aziziye Kışla-i Hümayunu civarında bulunan büyük çayırlardan elde edilecek bitkilerin İstanbul'a taşınarak ticari gelir elde edilmesine[247] yönelik girişimler vardır. Elde edilen gelirler Hâra-yı Hümayun'da imar çalışmaları için kullanılmıştır (OA, Y. MTV./ 68-79-2).

[246]Beşinci madde.
[247]On birinci madde.

3.2.2.1.7. Su Kaynakları

Haritalara göre[248] arazi sınırları içerisinde doğal su kaynakları mevcuttur[249]. Çifteler Köyü'ne göre kuzeybatıdan kuzeydoğuya doğru akan Sarı Su Irmağı ve Seydisuyu[250] bulunurken; Seydisuyu, araziyi ikiye bölmektedir. Sakarya Nehri, Eminekini Suyu Menbâı[251], Eminekini Suyu kuzeydoğudadır. Sakarya Nehri'nin doğduğu yer olan Sakarya Menbaları[252] ile Küçük Sakarya[253], Havuz[254] ve Hamam Gözesi güneydoğudadır. Güneybatıdan gelen Bardakçı Suyu ile kaynağı Ilıcabaşı olan Ilıca Suyu[255] kuzeydoğuda birleşerek Sakarya Nehrine dökülmektedir. Seydisuyu, Sarı Su Irmağı ve Sakarya Nehri kuzeydoğuda bulunan bataklıkta birleşmektedir. Kuzeybatıda Kütahya (Porsuk) Nehri, Topkaya Pınarı, Murat Suyu, Kumlu Çay ve Göze; güneydoğuda Başkıran Suyu bulunmaktadır. Köyler ve yapıların çoğu, doğal su kaynaklarına yakın konumlandırılmıştır. Özellikle Seydisuyu, Bardakçı Suyu, Ilıca Suyu, Sakarya Nehri ve Sarı Su Irmağı, karyelerin ve yapıların konumlanmasında önemli rol oynamaktadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 14) (Görsel 3. 8) (Görsel 3. 9) (Görsel 3. 10) (Görsel 3. 11) (Görsel 3. 12) (Görsel 3. 13).

[248]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.
[249]Su kenarında bulunan "Süt veren dişi mandaların sürüsü" açıklamalı fotoğraf bulunmaktadır (İÜNEKA, 90442/11, İÜNEKA, 90603/36).
[250]Mahmudiye mevkisinin içinden Seydisuyu geçmektedir (İÜNEKA 90603/8, İÜNEKA, 90603/36, (Eskişehir Valiliği, 2014, s. 100).
[251]Menbâ, kaynak anlamına gelmektedir (Kanar, 2011, s. 779). Eminekini Suyu Menbâı adı İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritada geçmektedir.
[252]Eskişehir Valiliği (2014), *II. Abdülhamid döneminden eskimeyen fotoğraflarla Eskişehir*. İstanbul, s. 81. Sakarya Menbaları, günümüzde Çifteler'e 2 km uzaklıkta bulunmaktadır (Eskişehir Valiliği, 2014, s. 81). Sakarya Menbaları için Bkz. İÜNEKA, 90442/9.
[253] Küçük Sakarya adı İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritada geçmektedir.
[254] Sakarya Menbalarında yer alan havuz için Bkz. İÜNEKA, 90442/8; İÜNEKA, 90442/12.
[255]"Yedi Senede Bir Taban Edilen Ilıca Suyu" açıklaması bulunmaktadır (İÜNEKA, 93586/1; İÜNEKA, 93586/2).

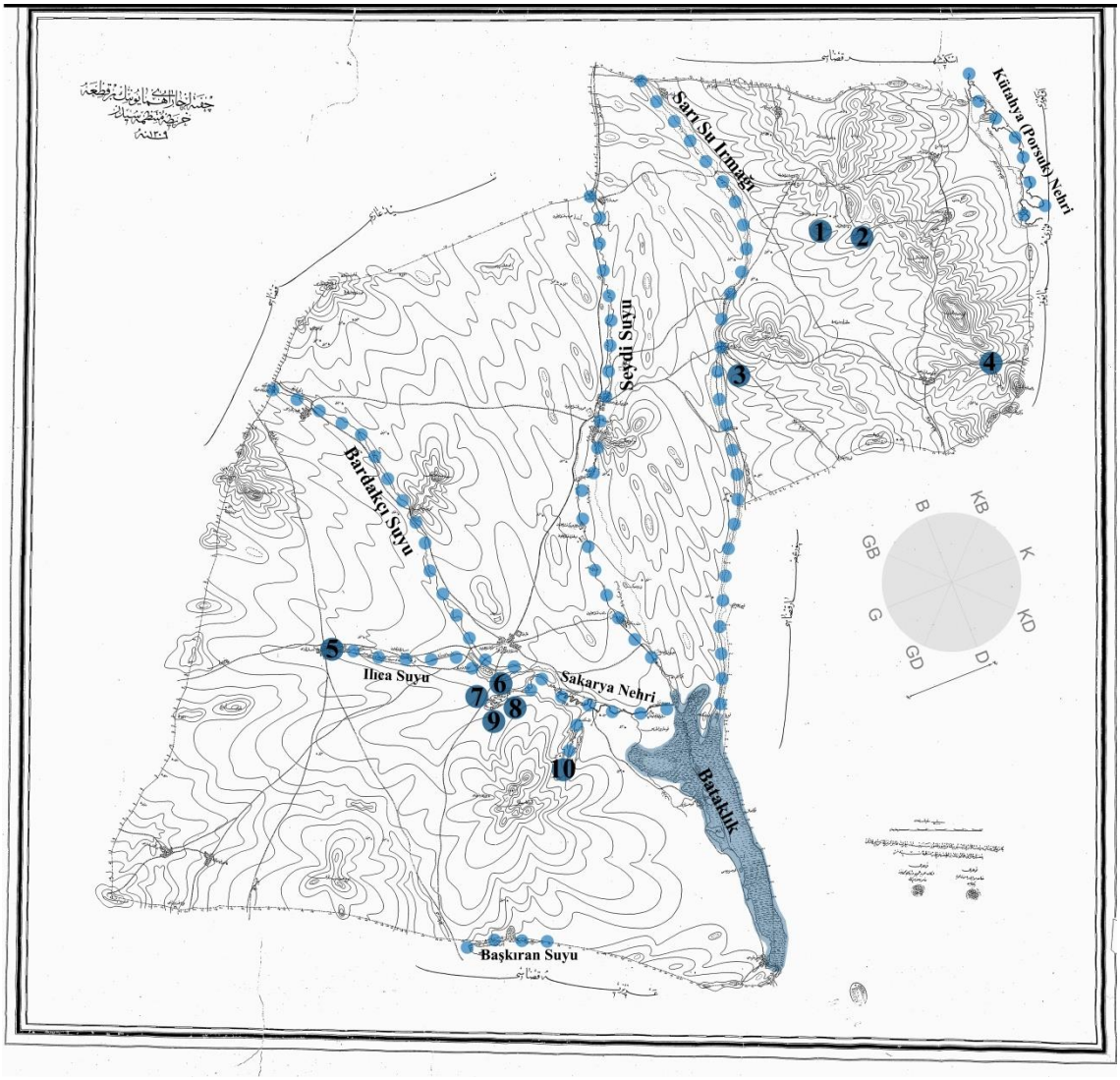

Şekil 3. 14. *(1) Topkaya Pınarı, (2) Murat Suyu, (3) Göze, (4) Kumlu Çay, (5) Ilıcabaşı, (6) Küçük Sakarya, (7) Havuz, (8) Hamam Gözesi, (9) Sakarya Menbaları, (10) Eminekini Suyu Menbası. (Düzenleyen: Ece Güler).*

Görsel 3. 8. *Dişi mandaların sürüsü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/11).*

Görsel 3. 9. *Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Mahmudiye mevkiinde Seydi Suyu'nun görünümü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90603/36).*

Görsel 3. 10. *Mahmudiye mevkiinden geçen Seydi Suyu'nun görünüşü (Eskişehir Valiliği, 2014, s. 100).*

Görsel 3. 11. *Sakarya Suyu'nun menbağı açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/9).*

Görsel 3. 12. *Sakarya Suyu'nun menbağındaki havuz açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/8).*

Görsel 3. 13. *Sakarya Suyu'nun menbağındaki havuz açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/12).*

Arazi içerisinde, meydana gelen su taşkınları sebebiyle bataklık alanlar oluşmuş (COA, Y. MTV./39-105-2-8; İÜNEKA, 92372/9); 1884/1885 yılına kadar Hâra-yı hümayunu arazisinde 60000 ile 70000 dönüm arasında bataklık alan zararlı havaya sebep olmuştur. Aynı sene, Hâra-yı hümayunun Miralay müdürü ve Sabri Bey adında bir şahıs bataklığın kurutulması için gerekli olan paranın keşfini çıkarmış ve ahalinin hizmetleri ile 20000 dönüm kadar bataklık alan 2200 küsur kuruş harcanarak açılan bir yatak aracılığı ile tamamen kurutulmuştur. Kurutulan alan çayır haline dönüştürülmüştür. Buna ek olarak geçmiş senelerde toplanan 7000 kuruş ile de 10000 dönüm kadar bataklık alan daha kurutulmuştur. Böylelikle, 1889 yılında Merkez-i Hâra-yı Hümayun olan Çifteler Köyü'nden iki saatlik bir mesafeye kadar toplam 30000 dönüm bataklık tamamen kurutulmuştur (OA, Y. MTV./39-105-2-8). Bu alanların dışında, farklı bir bölgede, yaklaşık 40000 dönüm kadar daha bataklığın kurutulması için keşif çıkarılmış ve 50000 ile 60000 kuruş arasında bir miktarın harcanarak bataklığın tamamen kurutulabileceği anlaşılmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-8). Aynı şekilde Sakarya Nehri'ne karışan Seydisuyu ve Sarı Su, Sakarya'nın taşmış olan sularına katılmasıyla bataklık oluşturmuştur. 1893/1894 yılında Çifteler Köyü'nün kuzeydoğu yönünde hala bir bataklık alan mevcuttur (İÜNEKA, 92372/9).

Öte yandan, kurutulmuş bataklıklar arazilerinden faydalanılmak istenilmiştir. 1889 yılında Hâra-yı Hümayun'un gelirlerinin artırılmasına yönelik çabalar dahilinde kurutulmuş olan bataklıklardan elde edilen torf[256] kömürünün işletilerek Hâra-yı hümayunda kullanılması ve taliplilerine satılması düşünülmüştür. Böylelikle elde edilen kazanç ile bütçeye katkı sağlanması ve bu kazancın Hâra-yı Hümayun'un giderlerine harcanmasına olanak sağlanabilecekti (OA, Y. MTV./39-105-2-9).

3.2.2.1.8. Su yapıları

Su taşkınlarının önlenebilmesi için Seydi Suyu'nun yaklaşık 1000 metre mesafesinde bulunan Sarı Su'nun bütün uzantısı için, derinliği 4 m ile 6 m arasında değişen ark (hark) yapımına ihtiyaç duyulmuştur (OA, Y. MTV./39-105-2-8). Bu sayede birçok alanda kış mevsiminde suların taşması ile oluşan bataklıkların yok

[256]Bir toprak türüdür. Su yataklarındaki su seviyesinin mevsimsel olaylara bağlı olarak artması veya azalması ile bitkilerin ölmesi veya faaliyetlerinin artması söz konusudur. Bu olayın sürekli olarak tekrarlanması ile ortaya çıkan bitki birikimleri sonucunda meydana gelen organik toprak türüdür (https://tr.wikipedia.org/wiki/Torf, Erişim tarihi: 20 Ocak2019).

edilmesi ve bu alanların tarlalar haline getirilmesi öngörülmüştür (OA, Y. MTV./39-105-2-8).

Haritalara göre[257] arazide bulunan arklar (harklar); Reşit Efendi Arkı[258], Vahit Bey Arkı, Murat Arkı, Değirmen Arkı'dır. Değirmen Arkı daha önce sözü edilen Eminekini mevkiindeki değirmen için inşa edilen arktır. Bunların dışında beş adet daha ark vardır[259] (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9 ve İÜNEKA, 90459/4) (Şekil 3. 15).

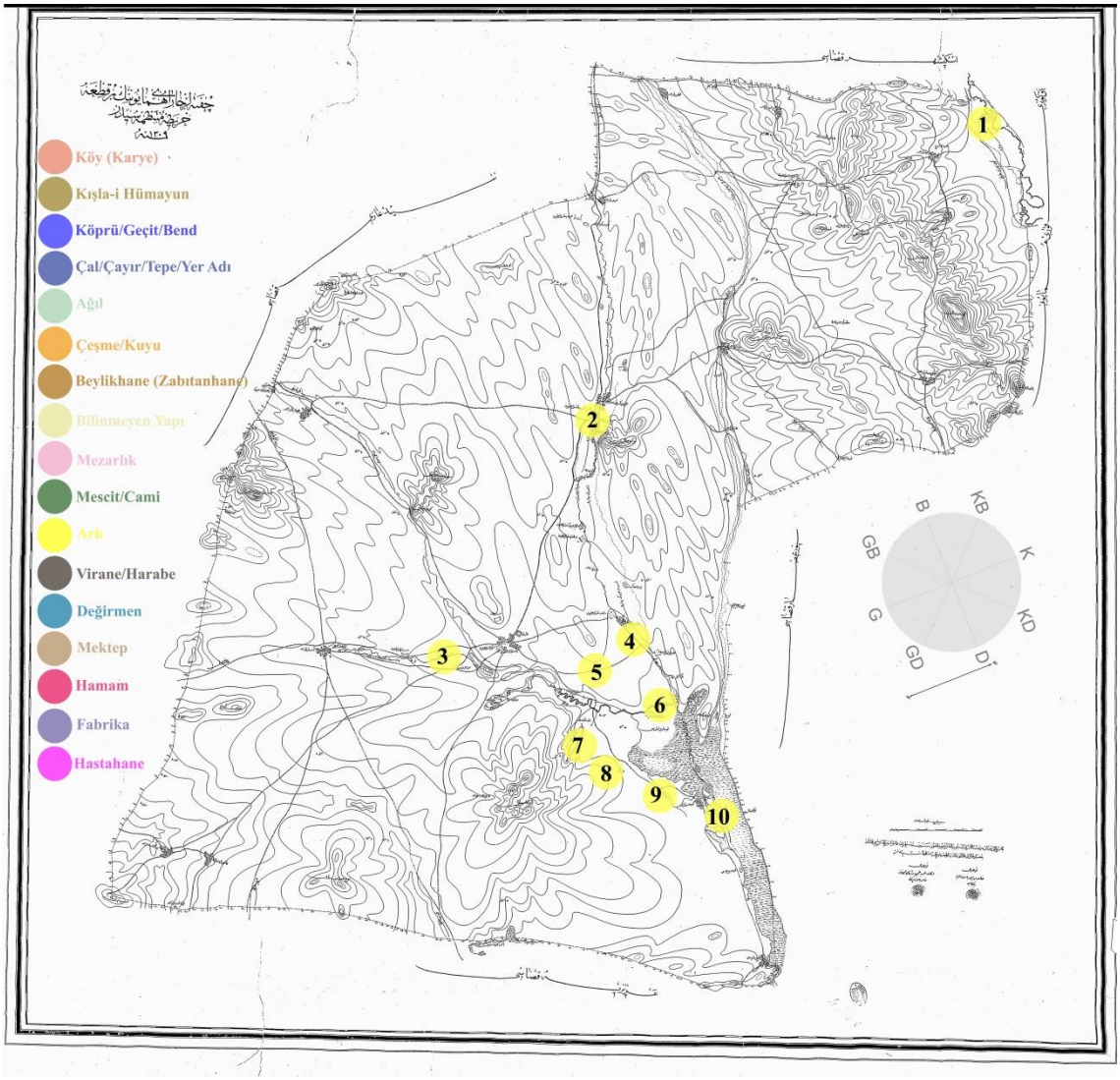

Şekil 3. 15. *(3), (10) Reşit Efendi Arkı, (6) Vahit Bey Arkı, (7) Değirmen Arkı, (9) Murat Arkı. Diğer Numaralandırılan Arkların Adı Belirtilmemiştir. (Düzenleyen: Ece Güler).*

[257]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.
[258]İki farklı yerde Reşit Efendi Arkı bulunmaktadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2).
[259]Bunlardan ikisi İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada bulunmaktadır.

Arazide Reşit Efendi Arkı iki farklı yerde olup birincisi Çifteler Köyü'nün güney yönünde Ilıca Suyu üzerinde, diğeri ise Körhasan Köyü'nün kuzey-kuzeydoğu yönünde bataklık içerisindedir (İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2). Vahit Bey Arkı, Çifteler Köyü'nün kuzeydoğu yönünde Sakarya Nehri üzerindedir. Değirmen Arkı, Eminekini Suyu menbağından kuzeybatı yönüne doğru uzanmaktadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9 ve İÜNEKA, 90459/4). Değirmen arkı, Eminekini Kışla-i Hümayunu'nun yanında yer alan değirmene uzanan arktır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1, İÜNEKA, 90604/4). Murat Arkı, Körhasan Köyü'nün güneybatı yönünde, bataklığın yanında, Sakarya Nehri'nin bir kolu üzerindedir. Diğerleri; Kütahya (Porsuk) Nehri üzerinde, Atik Çerkez Köyü'nün güneydoğu yönünde Mahmudiye Bendi'nin yanında, Mandıra Kışla-i Hümayunu ile Mecidiye Kışla-i Hümayunu arasında Seydi Suyu üzerinde, Çifteler Köyü'nün kuzeydoğu yönünde Körhasan Köyü'nün güneybatı yönündedir[260] (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9). Ayrıca Sakarya Menbalarında su arkı yapılmıştır[261] (İÜNEKA, 90459/4) (Görsel 3. 14).

Görsel 3. 14. *Sakarya menbağında bulunan su arkı açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90459/4).*

[260]Yeni açılan ark açıklaması bulunmaktadır (İÜNEKA, 92372/9).
[261]Sakarya Menbalarındaki su arkı için Bkz. İÜNEKA, 90459/4.

Suların taşması, bataklıklar oluşturması sebebiyle bölge için dezavantaj olsa da, taşan suyun hızla yayılmasından faydalanılmak istenmiştir. Bu sebeple özellikle Sakarya Suyu Menbalarının bulunduğu bölgede her ne kadar ıslah çalışmaları yapılsa da bunun yanı sıra suyun gücünden faydalanan mükemmel değirmenler ve fabrikaların inşa edilmesi düşünülmüştür (OA, Y. MTV./39-105-2-8). Bunun yanı sıra Sakarya Nehri'nin arazinin içinden çıkması (kaynağının arazi içinde olması) ve suyun bol olması sebebiyle de; Hâra-yı hümayun birçok değirmen ve fabrika işletmeye müsait olmaktadır (OA, Y. MTV./67-110-2).

1889 yılında Hâra-yı Hümayun'un gelirlerinin artırılmasına yönelik çabalar kapsamında, Sakarya Nehri boyunda değirmen ve fırınların inşa edilerek peksimet, makarna gibi gıdaların üretilmesi düşünülmüştür. (OA, Y. MTV./39-105-2-9).

1893 yılında Hâra arazisi içerisinde üretilen buğdayın un haline getirilmesini sağlayacak olan bir değirmenin Sakarya Nehri üzerine inşasına başlanmıştır (OA, Y. MTV./ 68-79-2).

Haritalara göre[262] arazide, Kumarcı Değirmeni, Beylik Değirmeni ve Hârap Değirmen bulunmaktadır. Kumarcı Değirmeni ve Beylik Değirmeni, Sakarya Menbalarının bulunduğu bölgede, Çifteler (Merkez) Kışla-i Hümayunu'nun doğu-güneydoğu yönünde yer almaktadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9). Hârap değirmen olarak adlandırılan değirmen daha önce sözü edilen, Çifteler (Merkez) Kışla-i Hümayunu'nun doğu-kuzeydoğu yönündeki Eminekini Mevkii'nde bulunan Eminekini Kışla-i Hümayunu yapısının yanındaki değirmendir (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1, İÜNEKA, 90604/4). Bunların dışında bir adet daha adı belirtilmeyen değirmen vardır. Bu değirmen daha önce sözü edilen, Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısındaki değirmendir ve Seydisuyu üzerinde inşa edilmiştir (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 16).

[262]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.

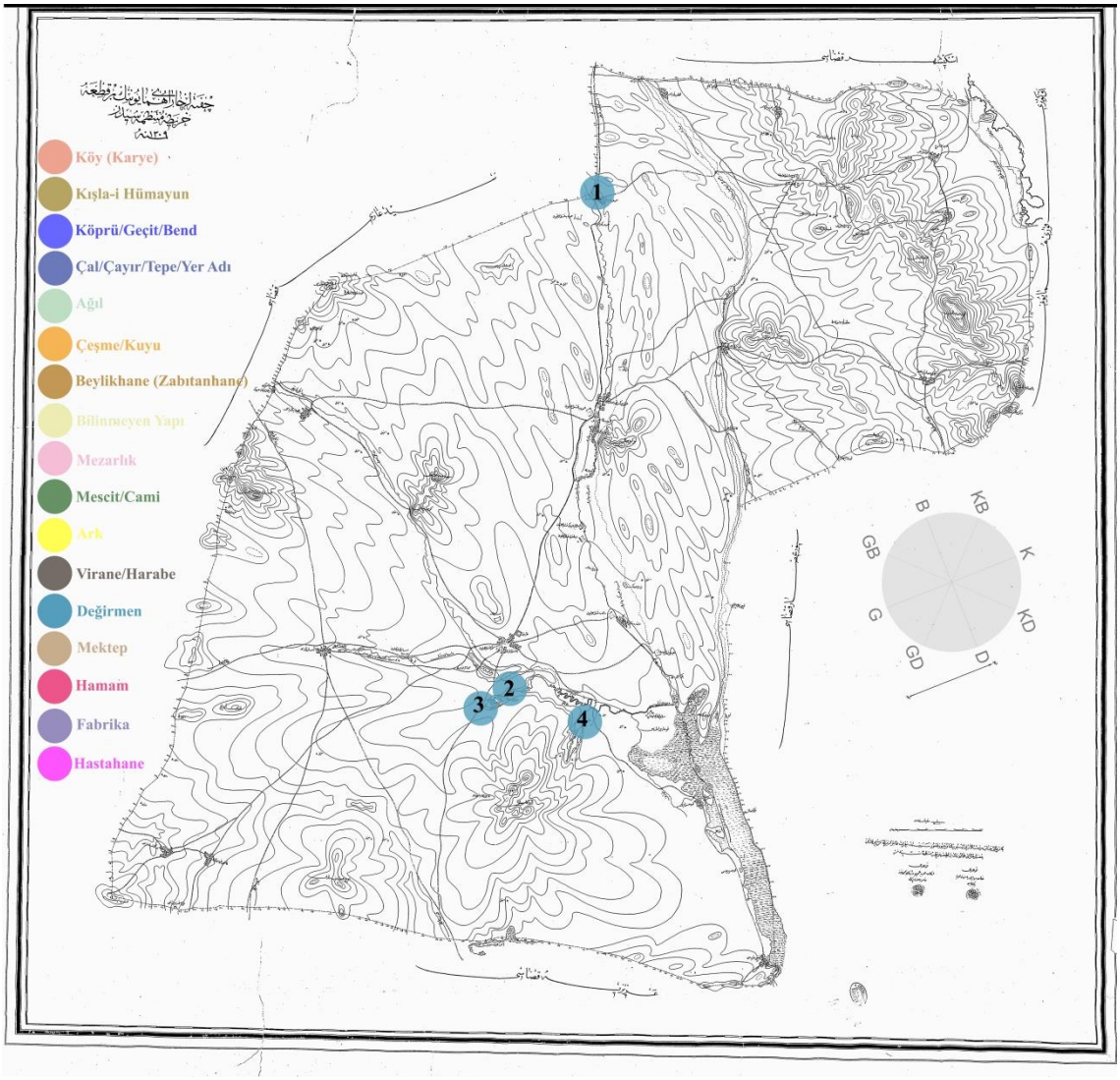

Şekil 3. 16. *(2) Kumarcı Değirmeni, (3) Beylik Değirmeni, (4) Hârap Değirmen. (1) Numaralı Değirmenin Adı Belirtilmemiştir. (Düzenleyen: Ece Güler).*

Haritalara göre[263] arazide çeşme ve kuyular da yer alır[264]. Çeşme ve kuyular, çoğunlukla ağılların bulunduğu bölgelerde, Çal[265] Tepe yamaçlarında konumlandırılmışlardır. Adları ile belirtilenler; Dokuzoluk Çeşmesi, Yeni Çeşme, Topkaya Çeşmesi, Murat Çeşmesi, Kurt Kalesi Çeşmesi, Halkalı Çeşmesi, Belpınarı Çeşmesi, Kuru Çeşme ve Koçpınar Çeşmesi olup bunların dışında adı belirtilmeyen altı adet daha çeşme vardır[266]. Adı geçen kuyular Semiztatar Kuyusu ve Hacıkozanlı

[263]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.
[264]İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada simgeleri aynıdır.
[265]Taşlık yer, çıplak tepe anlamındadır.
[266]Bunlardan bir tanesi Kurtkalesi Çeşmesi'nin güneydoğusundadır. Haritada adı belirtilmiştir fakat okunamamıştır (İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2).

Kuyusu[267] olup dört adet daha isimsiz kuyu açılmıştır[268]. Bunların haricinde haritalara, yalnızca simgesi bulunan beş adet daha çeşme ve/veya kuyu işlenmiştir (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 17).

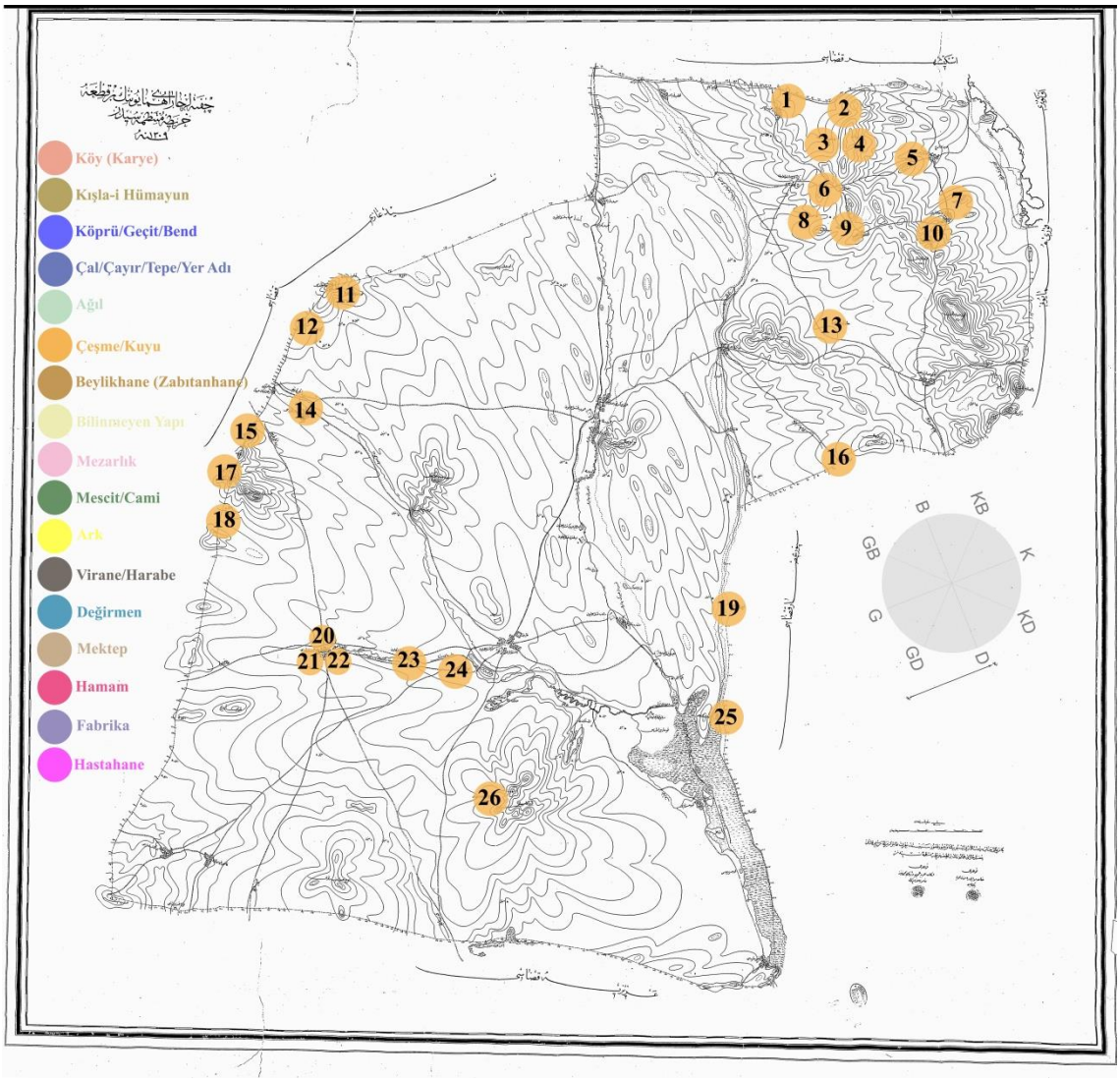

Şekil 3. 17. *(3) Dokuzoluk Çeşmesi, (6) Yeni Çeşme, (8) Topkaya Çeşmesi, (9) Murat Çeşmesi, (11) Kurtkalesi Çeşmesi, (12) Adı Okunamayan Çeşme, (13) Halkalı Çeşmesi, (15) Karneyn Çeşmesi (Kuyusu?), (16) Kuru Çeşme, (19) Koçpınarı Çeşmesi, (24) Semiztatar Kuyusu, (25) Hacı Kozanlı Kuyusu, (26) Belpınarı Çeşmesi. Diğer Numaralandırılan Arkların Adı Belirtilmemiştir. (Düzenleyen: Ece Güler).*

[267]Kuyunun adı, İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritada geçmektedir.
[268]Bunlardan bir tanesinin adı "Hamitli" ya da "Hamidiye" olmalıdır (İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2). İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada Mecidiye Karyesi'nin güneyinde kalan kuyu, İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritada "Karneyn Çeşmesi" olarak adlandırılmaktadır.

Özellikle akarsu kaynağına uzak konumlandırılan Aziziye Kışla-i Hümayunu civarında çok sayıda çeşme yer alır. Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzey-kuzeybatı yönünde Dokuzoluk Çeşmesi ile iki çeşme daha; kuzey-kuzeydoğu yönünde Yeni Çeşme; kuzey-kuzeydoğu yönünde, Murat Suyu'nun bulunduğu bölgede Murat Çeşmesi; doğu yönünde, Topkaya Pınarı'nın bulunduğu bölgede Topkaya Çeşmesi vardır.

Halkalı Çeşmesi, Balçıkhisar Köyü'nün güneybatısında, Cönger Çalı'nın kuzeyinde; Kuru Çeşme, Cönger Köyü'nün doğu-kuzeydoğu yönünde, Güvenli Çal'ın güneyinde, Hâra-yı Hümayun sınırındadır. Semiztatar Kuyusu, Çifteler (Merkez) Kışla-i Hümayunu'nun güneyinde, yol kenarındadır. Belpınarı Çeşmesi, İhsaniye Kışla-i Hümayunu'nun doğu-kuzeydoğu yönünde, Belpınarı Çalı'nın güneybatısındadır. Koçpınarı Çeşmesi, Mecidiye Kışla-i Hümayunu'nun kuzey-kuzeydoğu yönünde, Hâra-yı Hümayun sınırında olup çeşmenin güneybatısında bir ağıl mevcuttur. Kurt Kalesi Çeşmesi ise Mecidiye Köyü'nün kuzeybatısında, Kurt Kalesi'nin[269] kuzeydoğusunda, ağılların bulunduğu bölgededir.

Hamam Köyü'nün güney-güneybatı yönünde bir; Kuşmat Köyü'nün kuzey-kuzeybatı yönünde ağıl yanında bir; Kuşmat Köyü'nün güney-güneydoğu yönünde bir; Mecidiye Köyü'nün batı-kuzeybatı yönünde ağılların bulunduğu bölgede bir çeşme vardır. Mecidiye Kışla-i Hümayunu'nun doğu-kuzeydoğu yönünde bataklık kenarında Hâra-yı Hümayun sınırında bir; İhsaniye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeydoğusunda Ilıcasuyu kenarında bir; Sami Dede Tepesi'nin batısında bir, kuzeybatısında[270] bir olmak üzere Hâra-yı Hümayun sınırında iki; doğu-güneydoğusunda ağılın yanında bir kuyu açılmıştır. Aziziye Köyü'nün kuzey-kuzeybatı yönünde bir; Mecidiye Köyü'nde bir çeşme veya kuyu yer alırken İhsaniye Köyü'nde üç çeşme ve/veya kuyu bulunmaktadır (Görsel 3. 15).

[269]Tepedir (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2).
[270]İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritada "Karneyn Çeşmesi" olarak adlandırılan kuyu.

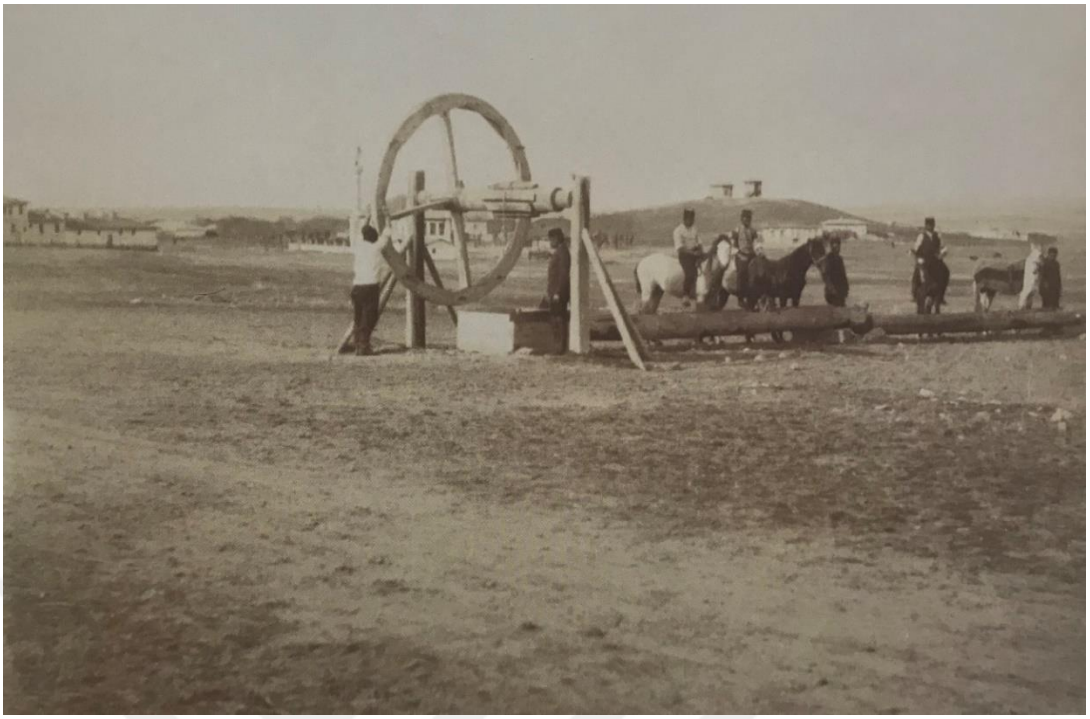

Görsel 3. 15. *Mahmudiye mevkiinde bulunan, kuyudan su çekmeye yarayan su dolabı (Eskişehir Valiliği, 2014, s. 101).*

1892 yılında doğal su kaynakları üzerinde uygun noktalarda, kârgir bendlerin inşası gerçekleştirilmiştir[271] (OA, Y. MTV./ 68-79-2). Bend, köprü ve geçitler; mevkilere, karyelere, önemli yapılara ulaşım sağlamak ve /veya yolları birbirine bağlamak amacıyla yapılmıştır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

Haritalara göre[272] arazide toplam otuz dört adet köprü, geçit ve bend mevcuttur[273]. Cennet Köprüsü, Hamidiye Köprüsü, Hacı Halil Köprüsü[274] ve Taş Köprü olmak üzere dört köprü; Taşlı Geçit ve Geçit olmak üzere iki geçit; Mahmudiye Bendi, Zemheri Bendi, Pirinç Bendi[275] ve Çayır Bendi[276] olmak üzere dört bend; bunların dışında yirmi dört adet daha köprü, geçit ve/veya bend yer alır[277] (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 18).

[271]Beşinci madde.
[272]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.
[273]İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada köprü, geçit ve bendlerin simgeleri aynıdır.
[274]Hacı Halil Köprüsü adı İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritada geçmektedir.
[275]Pirinç Bendi, İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritada köprü olarak geçmektedir.
[276]Çayır Bendi adı İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritada geçmektedir.
[277]Mahmudiye Mevkiinde bulunan bir bendin fotoğrafı bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/38). Fotoğraf 1899 yılına aittir (https://e-library.ircica.org/media/15039/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-bend/, Erişim tarihi: 27.01.2019).

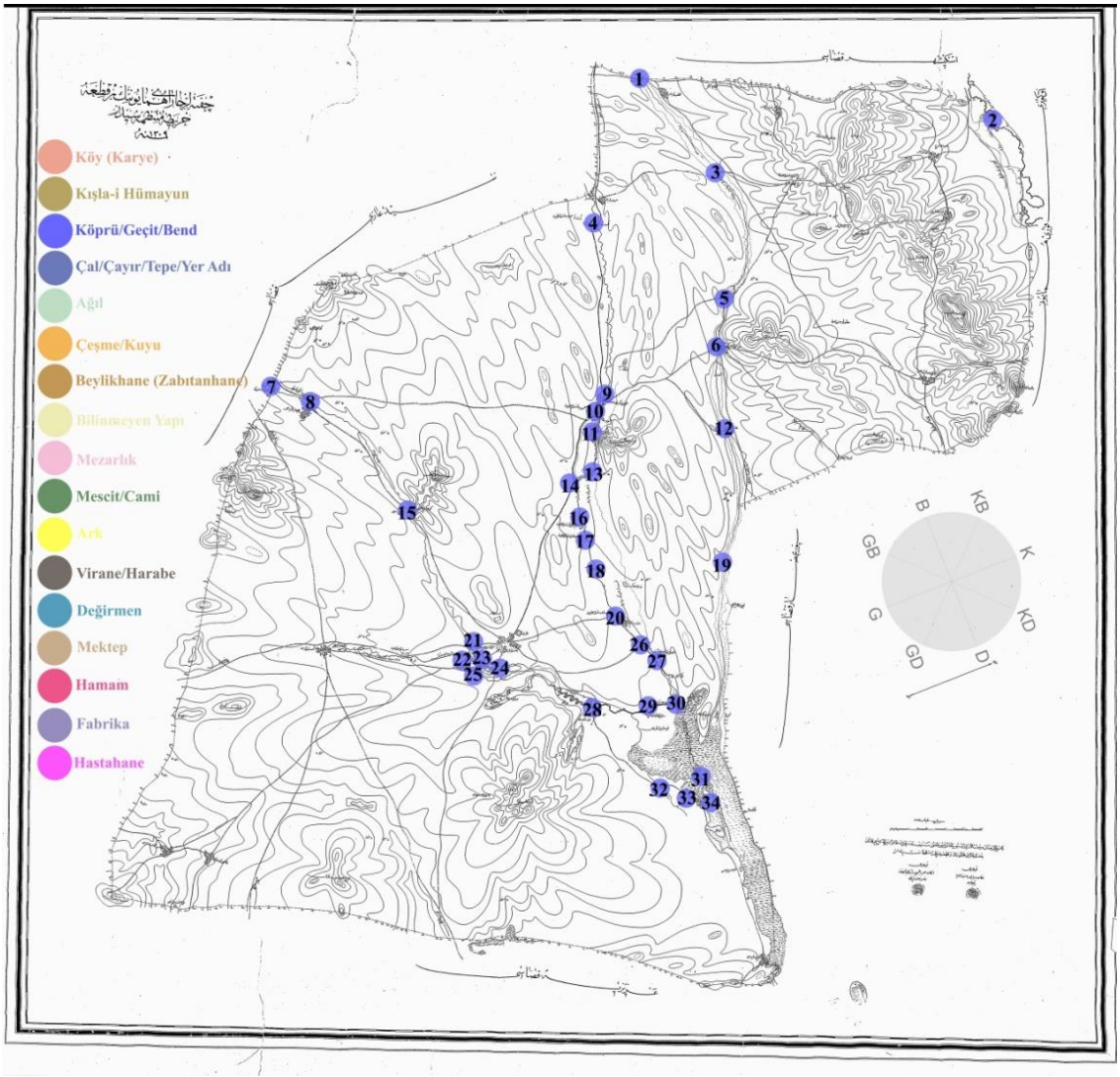

Şekil 3. 18. *(1) Cennet Köprüsü, (2) Çayır Bendi, (4) Hamidiye Köprüsü, (7) Taş Köprü, (11) Mahmudiye Bendi, (12) Taşlı Geçit, (13) Zemheri Bendi, (14) Geçit, (18) Pirinç Bendi (Köprüsü?), (28) Hacı Halil Köprüsü. Diğer Numaralandırılan Köprü, Geçit ve/veya Bendlerin Adı Belirtilmemiştir. (Düzenleyen: Ece Güler).*

Bunlardan Cennet Köprüsü, Taşlı Geçit ve dört adet daha köprü, geçit ve/veya bend Sarı Su Irmağı üzerindedir. Taşlı geçit, Atik Çerkez Köyü'nün kuzey yönünden çıkan yolu Sivrihisar Yolu'na bağlamaktadır. Diğer üçü; Atik Çerkez Köyü'nün kuzey yönünden çıkan yolu Cönger Köyü'ne Atik Çerkez Köyü'nün kuzeybatı yönünden çıkan yolu Aziziye Kışla-i Hümayunu'na ve Hamidiye Köyü'nün kuzey yönünden çıkan yolu Aziziye Kışla-i Hümayunu'na bağlamaktadır. Cennet Köprüsü, Lütfiye Köyü'nün güneybatı yönünde, Hâra-yı Hümayun arazisinin Eskişehir Kazası sınırındadır. Diğeri ise Sivrihisar Kazası sınırında yer almaktadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

Seydi Suyu üzerinde Hamidiye Köprüsü, Mahmudiye Bendi, Zemheri Bendi, Pirinç Bendi, Geçit ve yedi adet daha köprü, geçit ve/veya bend inşa edilmiştir. Hamidiye köprüsü, Hamidiye Köyü'nün güneybatı yönünde Eskişehir Yolu üzerindedir. Seydi Suyu, Atik Çerkez Köyü'nün içinden geçmektedir. Bu sebeple iki adet köprü, geçit ve/veya bend Atik Çerkez Köyü'ndedir. Bununla birlikte Atik Çerkez Köyü'nün bulunduğu mevkide Mahmudiye Kışla-i Hümayunu, çayır, söngütlük, çal ve ağıllar arasında ulaşımı sağlamak için Atik Çerkez Köyü'nün güneydoğu yönünde Mahmudiye Bendi, Zemheri Bendi ve Geçit yapılmıştır. Seydi Suyu'na yakın biçimde konumlandırılmış, Çifteler Karyesi'nin kuzeybatı yönünde bulunan Tatarhöyüğü ve Ertuğrul Kışla-i Hümayunu; kuzey yönünde bulunan Mandıra Kışla-i Hümayunu, kuzeydoğu yönünde bulunan Mecidiye Kışla-i Hümayunu için ilişkili beş adet köprü, geçit ve/veya bend yapılmıştır. Pirinç Bendi ise Ertuğrul ve Mandıra Kışla-i Hümayunu arasında yer almaktadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

Çifteler Köyü'nün kuzeydoğu yönündeki bataklık içerisinde ise üç adet köprü, geçit ve/veya bend yapılmıştır. Bunlardan birisi Körhasan Köyü ile kuzey-kuzeybatısında bataklık içerisinde bulunan Eski Mandıra mevkii arasında ulaşımı sağlamaktadır. Çifteler Köyü'nün kuzeydoğu yönünden çıkan ve Körhasan Köyü'ne giden yolda, doğal su kaynağı[278] üzerinde iki adet köprü, geçit ve/veya bend bulunmaktadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

Hacı Halil Köprüsü, Sakarya Nehri üzerinde, Çifteler Köyü'nün kuzeydoğu yönünden çıkan ve Körhasan Köyü'ne giden yoldadır. Aynı şekilde Sakarya Nehri üzerinde, Çifteler Köyü'nün kuzeydoğu yönünde bulunan Selimiye Kışla-i Hümayunu'na yakın biçimde konumlandırılan bir köprü, geçit ve/veya bend inşa edilmiştir (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

Bardakçı Suyu üzerinde Taş köprü ve beş adet köprü, geçit ve/veya bend yer almaktadır. Taş Köprü, Mecidiye Köyü'nün güneybatı yönündedir. Diğerleri; Mecidiye Köyü'nün kuzey yönünden çıkan ve Atik Çerkez Köyü'ne giden yolda, Mecidiye Köyü'nün kuzeydoğu yönünde bulunan Göçebe Tepesi ile ilişkili bir konumda, Çifteler Köyü'nün güney yönünden çıkan Dağ Yolu'nda, Çifteler Köyü'nün güneyinden çıkan

[278]Adı verilmemiştir. Sakarya Nehri'nin bir koludur (İÜNEKA, 93586/1veİÜNEKA, 93586/2).

ve İhsaniye Köyü'ne giden yolda, Çifteler Köyü'nün güneydoğu yönünden çıkan ve Konya Yolu'na bağlanan yol üzerinde bulunmaktadır (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9).

Ilıca Suyu üzerindeki köprü, geçit ve/veya bend sayısı ikidir. Bunlardan birisi Çifteler Köyü'nün güneyinden çıkan ve İhsaniye Köyü'ne giden yolda, diğeri ise Çifteler Köyü'nün güneyinden çıkan, Kadıkuyusu ve Bünkeşin Köyü'ne giden yoldadır. Kütahya (Porsuk) Nehri üzerinde bir köprü, geçit ve/veya bend mevcuttur (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Görsel 3. 16).

Görsel 3. 16. *Mahmudiye mevkiinde bend açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/38).*

3.2.2.1.9. Yollar

1889 yılında Hâra-yı Hümayun'un gelirlerinin artırılmasına yönelik çabalar içinde ulaşıma yönelik tedbirler alınmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-9). Bu amaçla Karahisar-ı Sahib, Aziziye, Bolvadin ve Seferihisar Kazalarıyla; Seyitgazi ve Günyüzü Nahiyeleri; Mihalıççık ve Haymana Kazalarının bir kısmına şose yollar yapılması planlanmıştır

(OA, Y. MTV./39-105-2-9). Hâra-yı Hümayun civarına gelecek olan İzmit demiryolunun ticari etkileşime olumlu katkısından faydalanılmak istenmiş[279] (OA, Y. MTV./39-105-2-9) ve merkez ve mevkilerin tramvay hattı[280] ile Alpu İstasyonu'na bağlanması gibi projeler söz konusu olmuştur (OA, Y. MTV./39-105-2-9; OA, Y. MTV./68-79-2-10).

1892 yılında Hâra-yı Hümayun'da yapımına başlanan 22 kilometrelik yolun bitirilmesi için çalışmalar yapılmıştır[281] (OA, Y. MTV./ 68-79-2). 1894/1895 yılında ise arazi içerisindeki tek soşe yol, Çifteler Köyü'nden kuzeybatıya giden Eskişehir Yolu'dur (Eskişehir Tariki)[282]. Diğer yollar ise toprak (âdî) yoldur. Tramvay hattı projesi ise gerçekleşmemiştir (İÜNEKA, 92372/9).

Haritalara göre[283] Çifteler Köyü'nün kuzeybatısında bulunan Lütfiye Köyü'nden batıya doğru giden Eskişehir Yolu bulunmaktadır[284]. Bardakçı Yolu, Çifteler Köyü'nden güneybatıya doğru ve Çifteler Köyü'nün güneybatısında bulunan İhsaniye Köyü'nden batıya doğru olmak üzere iki adettir[285]. Kaymaz Yolu, Çifteler Köyü'nün kuzeybatısında bulunan Cönger Köyü'nden kuzeydoğuya doğru ve Balçıkhisar Köyü'nden doğuya doğru olmak üzere iki adettir[286]. Sivrihisar Yolu, Cönger Köyü'nden güneydoğuya doğru gitmektedir. İhsaniye Köyü'nden güneydoğuya Aziziye Yolu[287]; doğuya Konya Yolu[288] gider. Çifteler Köyü'nün kuzeybatısında bulunan Kuşmat Köyü'nün kuzeyinde Günyüzü Yolu; Çifteler Köyü'nden güneybatıya doğru giden Dağ Yolu bulunmaktadır[289]. Diğer yollar, adları ile belirtilmemiştir (İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9) (Şekil 3. 19).

---

[279]En yakın demiryolu, Merkez Hâra-yı Hümayunu'na 40 km mesafede bulunan Alpu İstasyonu'dur (OA, Y. MTV./39-105-2-9; Köksal, 2009, s. 355).

[280]Tramvay hattının 400 ile 500 lira arasında masrafla yapılabileceği öngörülmüştür (OA, Y. MTV./68-79-2-10).

[281]Sekizinci madde.

[282]Tarîk, yol anlamına gelmektedir (Kanar, 2011, s. 1249).

[283]İÜNEKA, 93586/1, İÜNEKA, 93586/2, İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9.

[284]İÜNEKA 92372 / 9.

[285]İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada İhsaniye Karyesi'nden batıya doğru giden Bardakçı Tariki, İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada Eskişehir Tariki olarak adlandırılmıştır.

[286]İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada Cönger Karyesi'nden kuzeydoğuya doğru giden Kaymaz Tariki, İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada Seydihisar Tariki olarak; Balçıkhisar Karyesi'nden doğuya doğru giden Kaymaz Tariki ise Seferihisar Tariki olarak adlandırılmaktadır.

[287]İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada Aziziye Tariki olarak adlandırılan bu yol İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada Konya Tariki olarak adlandırılmıştır.

[288]İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritada Konya Tariki olarak adlandırılan bu yol İÜNEKA, 92285/1 ve İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada Aziziye Tariki olarak adlandırılmıştır.

[289]Kuzeybatı sınırında da bir adet yol adı yer almaktadır fakat yazı çözümlenememiştir (İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2). Çifteler Karyesi'nin güneyinde "Uzun Hârabe Yolu" adı geçmektedir (İÜNEKA, 92372/9).

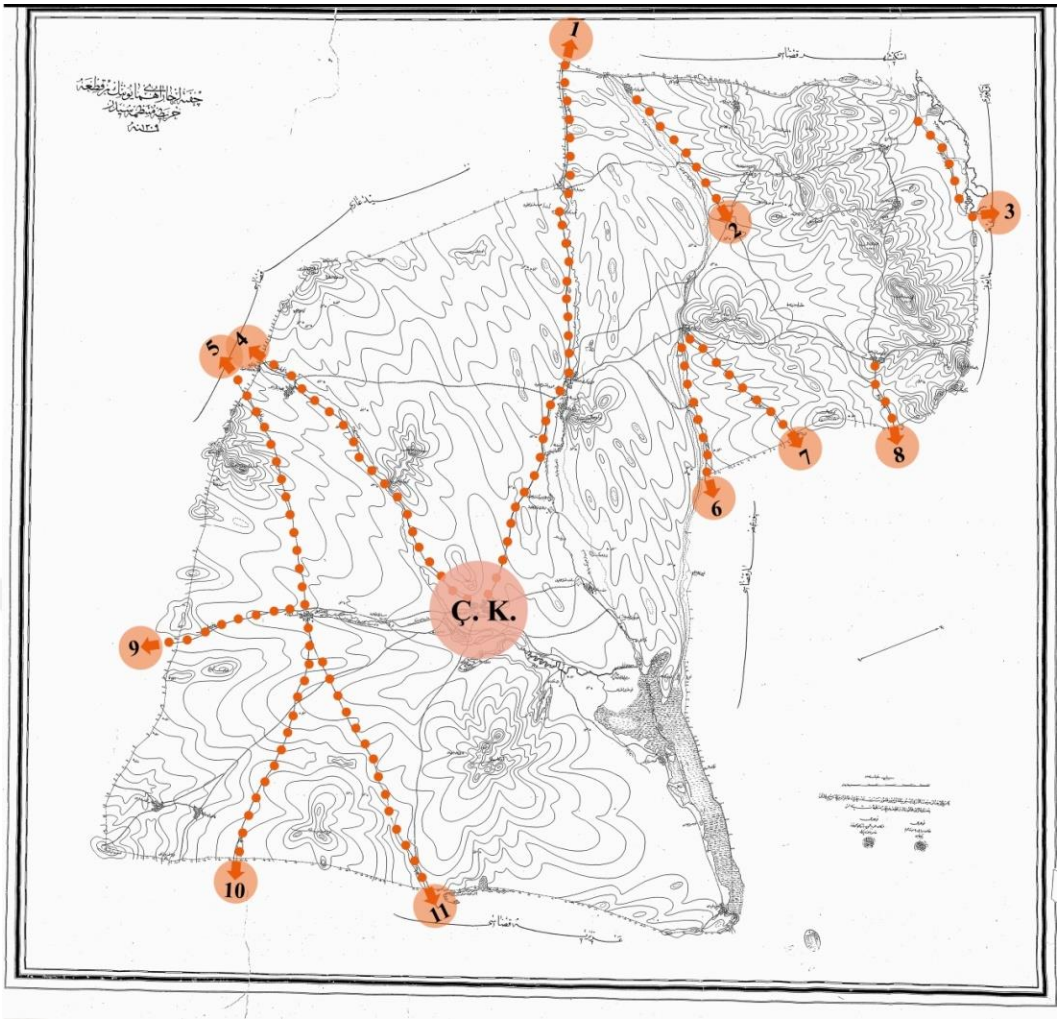

Şekil 3. 19. *(1), (2) Eskişehir Yolu, (3) Günyüzü Yolu, (4) , (5) Bardakçı Yolu, (6) Sivrihisar Yolu, (7), (8) Kaymaz Yolu, (9) Dağ Yolu, (10) Aziziye Yolu, (11) Konya Yolu. (Düzenleyen: Ece Güler).*

3.2.2.1.10. Arşiv belgelerine göre yapım işlemleri

Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere, Hâra-yı Hümayun'da 1888 yılı itibariyle inşa ve onarım gibi faaliyetlere önem verilmiştir. Şubelerin gelişmesine yönelik çalışmalar başlatılmış, yapım ve tadilat için gerekli meblağın hesaplanması için yetkili kimseler görevlendirilmiştir.

1888 yılında Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda yeniden inşa ve tamir edilmesi gereken yapılar için harcanacak miktarın keşfi ile ilgili çalışma yapılmıştır (OA, Y. MTV./34-68-3). Buna göre merkez dairelerde[290] yapılması öngörülen; müdür dairesi (22600 kuruş), iki katlı zahire ambarı (62100 kuruş), yüz askerlik kışla (29800 kuruş), samanlık (11840 kuruş), otuz hayvanlık ahır (9600 kuruş), otuz iki aygırlık ahır (29160

[290]Mahmudiye Kışla-i Hümayunu kastedilmiş olmalıdır. İÜNEKA, 90478/2 numaralı fotoğrafta, Mahmudiye Kışla-i Hümayunu için "merkez dairesi" denilmektedir.

kuruş), koşumhane ile birlikte arabalık (3200 kuruş), koğuş ile birlikte fabrika (73760 kuruş), sundurma ve duvar (8600 kuruş) için toplam 250660 kuruş keşif çıkarılmıştır. Bununla birlikte Çifteler şubesinde tamirat (20000 kuruş); Mahmudiye şubesinde tamirat (15000 kuruş) ve yeni koğuşlar (10800 kuruş); Tatarhöyük şubesinde ahır, koğuş, başka binalar (64800 kuruş) ile sundurma ve duvar (3600 kuruş); Mandıra şubesinde tamirat (15000 kuruş) ve ikinci kat koğuşlar (5440 kuruş); Hamidiye şubesinde koğuşlar (24480 kuruş) ile ahır ve başka binalar (16000 kuruş); Aziziye şubesinde tamirat (5000 kuruş) ve koğuşlar (10000 kuruş); sekiz adet tay ağılı (15600 kuruş) için toplam 456380 kuruş keşif çıkarılmıştır (OA, Y. MTV./34-68-3). Keşif listesine göre müdür dairesi 226 m^2, iki katlı zahire ambarı 290 m^2, yüz askerlik kışla 596 m^2, samanlık 296 m^2, otuz hayvanlık ahır 240 m^2, otuz iki aygırlık ahır 486 m^2, koşumhane ile birlikte arabalık 80 m^2, koğuş ile birlikte fabrika 1844 m^2, sundurma ve duvar 430 m^2; Mahmudiye şubesindeki yeni koğuşlar 270 m^2; Tatarhöyük şubesindeki ahır, koğuş, başka binalar 1710 m^2, sundurma ve duvar 180 m^2; Mandıra şubesindeki ikinci kat koğuşlar 136 m^2; Hamidiye şubesinde koğuşlar 272 m^2, ahır ve başka binalar 400 m^2; Aziziye şubesindeki koğuşlar 250 m^2; sekiz adet tay ağılı 780 m^2'dir (OA, Y. MTV./34-68-3). Merkezde inşa edilecek marangozhane ve saraçhane ile bunlara mahsus olan ambarların kerestesi 1889 yılında satın alınmış; bir koğuş, bir büyük samanlık, bir aygır ahırı, bir zahire ambarı ve müteferrika ambarı inşası 1889 yılında kararlaştırılmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-7).

1892 yılında inşa olunacak çeşitli binalar için ucuz taşın teminine; yerleşik halka örnek teşkil edecek büyük sebze bahçelerinin düzenlenmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır[291] (OA, Y. MTV./ 68-79-2).

1892 yılında çiftlikte bulunan yapıların denetimine önem verilmiştir. Kışla, hastane, ahır ve askeriye mekânlarının teftişinin yapılması[292]; tamirat fabrikası, değirmen ve fırının denetlenmesi[293]; yeniden inşa edilecek olan ve tamiratı gereken yapıların keşfinin yapılması[294]; kış ayında hayvanların korunması için kışla-i hümayunda sundurmaların inşası[295]; hayvanların (at cinslerinin ve koyunların) korunması için gerekli olan bekçi kulübelerinin inşası[296]; zahire ambarlarının

[291]Beşinci madde.
[292]Üçüncü madde.
[293]Yirmi ikinci madde.
[294]Altıncı madde.
[295]Yedinci madde.
[296]On ikinci madde.

denetlenmesi[297] ve gelecek sene için tek bina inşası için ayrılması mümkün olan miktarın tahmini[298] için yetkili kimseler görevlendirilmiştir (OA, Y. MTV./68-79-3).

İncelenen arşiv belgeleri, haritalar, fotoğraflar ve literatürden anlaşıldığı kadarıyla Çifteler Hâra-yı Hümayunu mimari bağlamdaki en büyük gelişimini Sultan II. Abdülhamid dönemi ile birlikte, merkezinin Mahmudiye mevkiine taşınmasından sonra yaşamıştır. Çeşitli fakat birbiri ile ilişkili yapılar inşa edilmiş böylelikle yerleşke özgün dokusu oluşmuştur. Yapıların sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla sürekli teftişler yapılmış ve gerekli olan yapıların onarımları için çalışmalarda bulunulmuştur. Fakat bu dönemde yapılan söz konusu onarım faaliyetlerine ilişkin yazılı veya görsel bilgiye ulaşılamamıştır.

II. Abdülhamid döneminde, Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda bulunan köyler ve tüm yapılar arşiv belgeleri, haritalar, fotoğraflar ve literatürden tespit edilmiş ve aşağıda tablolar halinde verilmektedir (Tablo 3. 1) (Tablo 3. 2) (Tablo 3. 3) (Tablo 3. 4).

Tablo 3. 1. *II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Bulunduğu Tespit Edilen Köyler ve Günümüzdeki Mevcudiyet Bilgisi*

II. Abdülhamid Dönemi Adı	Mevcut	Mevcut Değil	Bilinmiyor
Hamidiye Köyü	☒	☐	☐
Lütfiye Köyü	☒	☐	☐
Aziziye Köyü	☒	☐	☐
Nasriye Köyü	☒	☐	☐
Orhaniye Köyü	☒	☐	☐
Teşvikiye Köyü (Kurulup kurulmadığı hakkında kesin bilgi yoktur)	☐	☒	☐
Zafer Hamidiye Köyü	☒	☐	☐
Çifteler Köyü	☒	☐	☐
Atik Çerkez (Mahmudiye) Köyü	☒	☐	☐
Cönger Kayacık Köyü	☒	☐	☐
Balçıkhisar Köyü	☒	☐	☐
Kuşmat Köyü	☒	☐	☐
Hamam Köyü	☒	☐	☐
Şerefiye Köyü	☒	☐	☐
Körhasan Köyü	☒	☐	☐
İhsaniye Köyü	☒	☐	☐
Mecidiye Köyü	☒	☐	☐
Hamitli Köyü (Literatürde Osmaniye olarak geçmektedir)	☐	☒	☐

[297]Yirminci madde.
[298]Yirmi dördüncü madde.

Tablo 3. 1. (Devam) *II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Bulunduğu Tespit Edilen Köyler ve Günümüzdeki Mevcudiyet Bilgisi*

Hamitli Köyü'	☐	☒	☐
Osmaniye Köyü	☒	☐	☐
Kadıkuyusu Köyü	☒	☐	☐
Büngeşik Köyü	☒	☐	☐
Burhaniye Köyü	☒	☐	☐
Mesudiye Köyü	☒	☐	☐
Refahiye Köyü	☒	☐	☐
Fahriye Köyü	☒	☐	☐
Mamure Köyü	☒	☐	☐
Hayriye Köyü	☒	☐	☐
Sarıkavak Köyü	☒	☐	☐
Adı Okunamayan Köy	☐	☒	☐

Tablo 3. 2. *II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Mevkilere Göre Bulunduğu Tespit Edilen Yapılar*

Bulunduğu Mevki	**Yapı Adı**	**Mevcut**	**Mevcut Değil**	**Bilinmiyor**
MAHMUDİYE MEVKİİ	Mahmudiye Kışla-i Hümayunu	☐	☒	☐
	Fabrika	☒	☐	☐
	Aygır Deposu	☒	☐	☐
	Hamam	☒	☐	☐
	Kısrak Ahırları	☐	☒	☐
	Misafirhane	☐	☒	☐
	Zabıtanhaneler (Beylikhaneler)	☐	☒	☐
	Hastane	☐	☒	☐
	Han	☐	☒	☐
	Fırın	☐	☒	☐
	Güvercinlikler	☐	☒	☐
	Kaskat (Kontrol Kulesi)	☐	☒	☐
	Cami	☒	☐	☐
	Mektep	☐	☒	☐
	Su Dolabı	☐	☒	☐
	Demir Ambarı	☐	☒	☐
ÇİFTELER MEVKİİ	Çifteler (Merkez) Kışla-i Hümayunu	☐	☒	☐
	Fabrika	☐	☒	☐
	Hastane	☐	☒	☐
	Zabıtanhaneler (Beylikhaneler)	☐	☒	☐
	Panayırhane	☐	☒	☐

Tablo 3. 2. (Devam) *II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Mevkilere Göre Bulunduğu Tespit Edilen Yapılar*

HAMİDİYE MEVKİİ	Hamidiye Kışla-i Hümayunu	☒	☐	☐
	Zabıtanhaneler (Beylikhaneler)	☐	☒	☐
	Boğalık Ahırıyla Süthanesi ve Panayırhanesi	☐	☒	☐
	Değirmen	☐	☒	☐
	Güvercinlik	☐	☒	☐
AZİZİYE MEVKİİ	Aziziye Kışla-i Hümayunu	☒	☐	☐
	Zabıtanhaneler (Beylikhaneler)	☐	☒	☐
TATARHÖYÜĞÜ MEVKİİ	Tatarhöyüğü Kışla-i Hümayunu	☐	☒	☐
	Hayvan Hastanesi	☐	☒	☐
MANDIRA MEVKİİ	Mandıra Kışla-i Hümayunu	☒	☐	☐
	İnek Ahırı	☐	☒	☐
	Koyun Ağılı	☐	☒	☐
İHSANİYE MEVKİİ	İhsaniye Kışla-i Hümayunu	☐	☒	☐
	Zabıtanhaneler (Beylikhaneler)	☐	☒	☐
EMİNEKİNİ MEVKİİ	Eminekini Kışla-i Hümayunu	☐	☒	☐
	Değirmen	☐	☒	☐
ERTUĞRUL MEVKİİ	Ertuğrul Kışla-i Hümayunu	☐	☒	☐
MECİDİYE MEVKİSİ	Mecidiye Kışla-i Hümayunu	☐	☒	☐
SELİMİYE MEVKİİ	Selimiye Kışla-i Hümayunu	☐	☒	☐
AĞIDERE MEVKİİ	Ağıdere Kışla-i Hümayunu	☐	☒	☐

Tablo 3. 3. *II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Bulunduğu Tespit Edilen Ağıllar, Mezarlıklar, Su Yapıları ve Çeşitli Yapılar*

Adı		Toplam Adet	Mevcut	Mevcut Değil	Bilinmiyor
Ağıl	Beylik Ağıl (3 Adet)	72	☐	☐	☒
	Keçi Ağılı				
	Abdilağa Ağılı				
	Mollabekir Ağılı				
	Cartıkoğlu Ömer Ağılı				
	Hacı Cafer Ağılı				
	İsimsiz 64 adet Ağıl				
Mescit ve/veya Cami	Arşunsakal Mescidi/Camisi (Mezarlığı ?)	10	☐	☐	☒
	İsimsiz 9 Adet Mescid ve/veya Cami				
Hazire	Arşunsakal Haziresi	1	☐	☐	☒
Hamam	Uyuz Hamamı	1	☐	☐	☒
Virane/Hârabe	Kulaksız Viranesi	2	☐	☐	☒
	Karatokat Hârabesi				
Hakkında Bilgi Verilmeyen Yapı		3		☐	☒
Zabıtanhane (Beylikhane)	İsimsiz ve konumu belirlenememiştir	1	☐	☐	☒
Hasta Hayvanlara Özel Ahır	İsimsiz ve konumu belirlenememiştir	2	☐	☐	☒
Mezarlık	Sıtma Mezarı	11	☐	☐	☒
	Tek Mezar				
	Karye Mezarlık				
	İsimsiz 8 Adet Mezarlık				
Arklar	Reşit Efendi Arkı	10	☐	☐	☒
	Reşit Efendi Arkı				
	Vahit Bey Arkı				
	Murat Arkı				
	Sakarya Menbalarındaki Su Arkı				
	İsimsiz 5 Adet Ark				
Değirmen	Kumarcı Değirmeni	2	☐	☐	☒
	Beylik Değirmeni				
Çeşme ve/veya Kuyu	Dokuzoluk Çeşmesi	26	☐	☐	☒
	Yeni Çeşme				
	Topkaya Çeşmesi				
	Murat Çeşmesi				
	Kurtkalesi Çeşmesi				
	Halkalı Çeşmesi				
	Belpınarı Çeşmesi				
	Kuru Çeşme				
	Koçpınarı Çeşmesi				
	Karneyn Çeşmesi (Kuyusu ?)				
	Semiztatar Kuyusu				
	Hacıkozanlı Kuyusu				
	İsimsiz 5 adet çeşme, 4 adet kuyu, 5 adet çeşme ve/veya kuyu				

Tablo 3. 3. (Devam) *II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Bulunduğu Tespit Edilen Ağıllar, Mezarlıklar, Su Yapıları ve Çeşitli Yapılar*

Köprü, Geçit ve/veya Bend	Cennet Köprüsü	34	☐	☐	☒
	Hamidiye Köprüsü				
	Hacı Halil Köprüsü				
	Taş Köprü				
	Geçit				
	Taşlı Geçit				
	Mahmudiye Bendi				
	Zemheri Bendi				
	Çayır Bendi				
	Pirinç Bendi (Köprüsü ?)				
	İsimsiz 24 adet köprü, geçit ve/veya bend				

Tablo 3. 4. *II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda İnşa Edilmesi Kararlaştırılan Fakat Mevcudiyeti Kesin Olmayan Yapılar*

Bulunduğu Mevki	Yapı Adı	Adet	Mevcut	Mevcut Değil	Bilinmiyor
Merkez (Mahmudiye Mevkii ya da Çifteler Mevkii)	Marangozhane	1	☐	☐	☒
	Saraçhane	1	☐	☐	☒
	Marangozhane ve Saraçhane Ambarları	?	☐	☐	☒
	Koğuş	1	☐	☐	☒
	Aygır Ahırları	?	☐	☐	☒
	Zahire Ambarı	1	☐	☐	☒
	Müteferrika Ambarı	1	☐	☐	☒
	Samanlık	1	☐	☐	☒
Merkez Daireler (Mahmudiye Kışla-i Hümayunu)	Müdür Dairesi	1	☐	☐	☒
	100 Askerlik Kışla	1	☐	☐	☒
	Koğuş ile Birlikte Fabrika	1	☐	☐	☒
	30 Hayvanlık Ahır	1	☐	☐	☒
	32 Aygırlık Ahır	1	☐	☐	☒
	İki Katlı Zahire Ambarı	1	☐	☐	☒
	Koşumhane İle Birlikte Arabalık	1	☐	☐	☒
	Samanlık	1	☐	☐	☒
	Koğuşlar	?	☐	☐	☒
Tatarhöyüğü Kışla-i Hümayunu	Ahır	1	☐	☐	☒
	Koğuş	1	☐	☐	☒
	Çeşitli Binalar	?	☐	☐	☒
Mandıra Kışla-i Hümayunu	Koğuşlar	?	☐	☐	☒

Tablo 3. 4. (Devam) *II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda İnşa Edilmesi Kararlaştırılan Fakat Mevcudiyeti Kesin Olmayan Yapılar*

Hamidiye Kışla-i Hümayunu	Ahır	1	☐	☐	☒
	Koğuşlar	?	☐	☐	☒
	Çeşitli Binalar	?	☐	☐	☒
Aziziye Kışla-i Hümayunu	Koğuşlar	?	☐	☐	☒
	Tay Ağılı	8	☐	☐	☒

3.2.3. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun günümüzde mevcut olmayan yapıları

Bu bölümde Çifteler Hâra-yı Hümayunu yerleşimi içerisinde, II. Abdülhamid döneminde var olduğu bilinen ancak günümüzde mevcut olmayan Hâra-yı Hümayun yapıları değerlendirilmiştir. Ancak tanımlaması yapılabilecek kadar verisi olan yapılar ele alınabilmiştir.

3.2.3.1. Mahmudiye mevkii

Mahmudiye mevkiinde bulunan Mahmudiye Kışla-i Hümayunu, kısrak ahırları, hastane, misafirhane, mektep, zabıtanhane, han, fırın, güvercinlikler, kaskat (kontrol kulesi) ve su dolabının mimari tanımlaması yapılmaktadır.

3.2.3.1.1. Mahmudiye Kışla-i Hümayunu

Yapının günümüzdeki koordinat bilgileri; enlem 39°29'6.79" kuzey, boylam 30°59'23.67" doğudur[299] (Şekil 3. 20) (Şekil 3. 21). Yapı, günümüzde mevcut değildir. Yapının bulunduğu konumda günümüzde, Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü'nün binası mevcuttur. İnşa tarihi net olarak bilinmemekle birlikte 1886-1892 yılları arasında inşa edilmiş olmalıdır[300].

[299]Yapının II. Abdülhamid dönemine ait fotoğraflarında ve günümüzde mevcut olan fabrika, aygır deposu, hamam sayesinde koordinat bilgisi verilebilmektedir.
[300]Bkz. Bölüm 3.1. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun İdari Süreci.

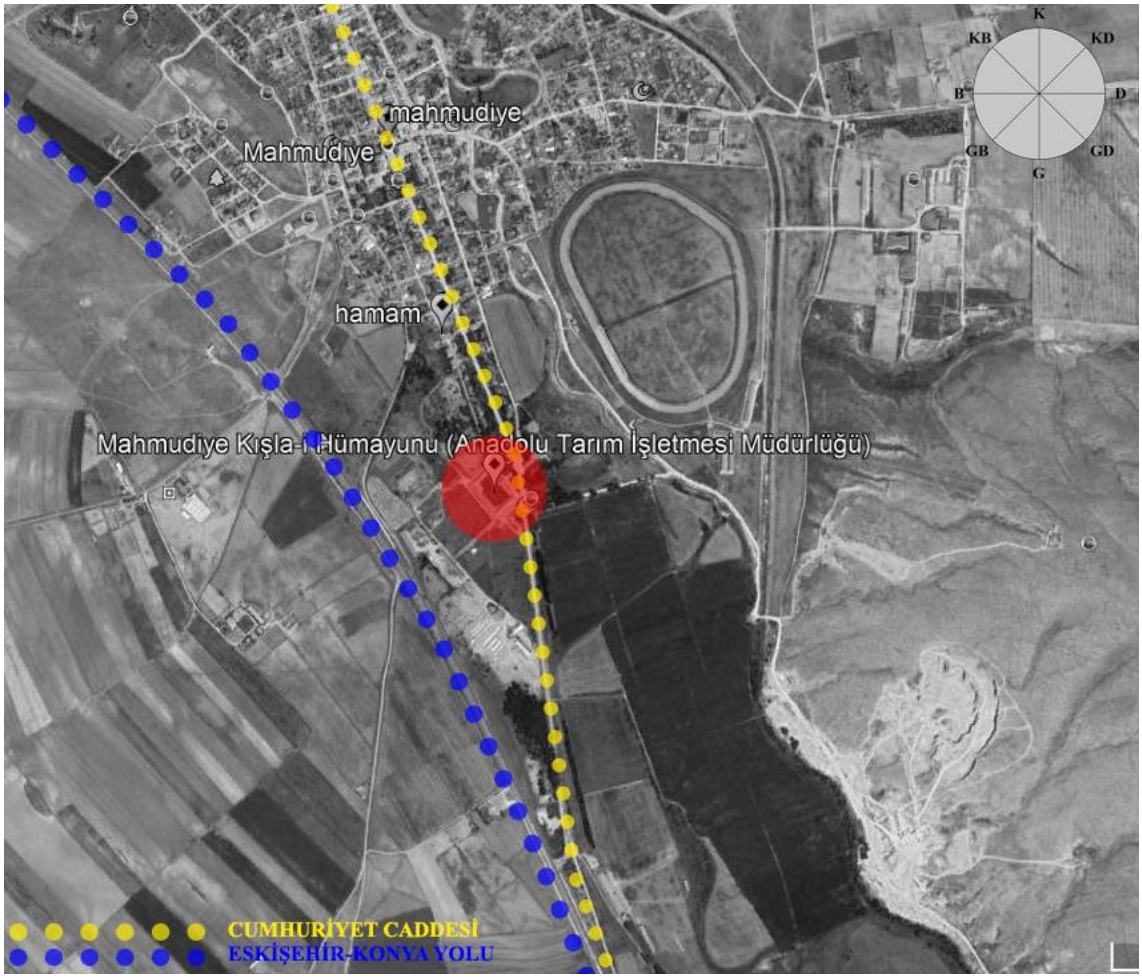

Şekil 3. 20. *Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).*

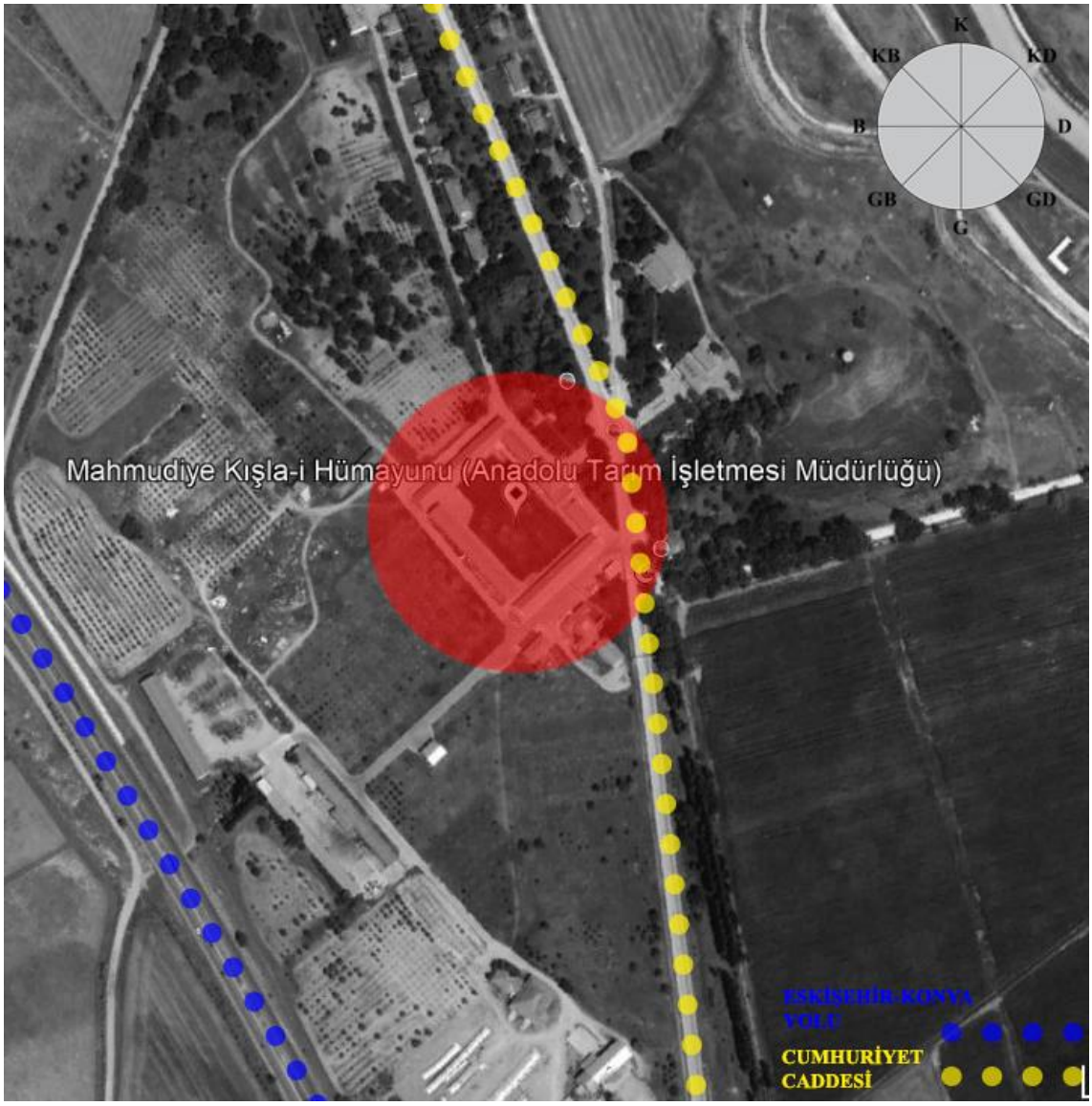

Şekil 3. 21. *Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun konumunu gösteren uydu görüntüsü (yakından) (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).*

Literatürdeki bazı çalışmalarda[301], günümüzde bulunan Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü binası, Mahmudiye Kışla-i Hümayunu olarak adlandırılmaktadır. Fakat Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun 19. yüzyılın son çeyreğine ait fotoğraflarına dayanarak söz konusu iki binanın aynı olmadığını söylemek mümkündür. Mahmudiye Kışla-i Hümayunu yıkılmış ve yerine bugün Anadolu Tarım İşletmesi Genel Müdürlüğü olarak adlandırılan bina inşa edilmiş olmalıdır (Görsel 3. 17) (Görsel 3. 18) (Görsel 3. 19) (Görsel 3. 20).

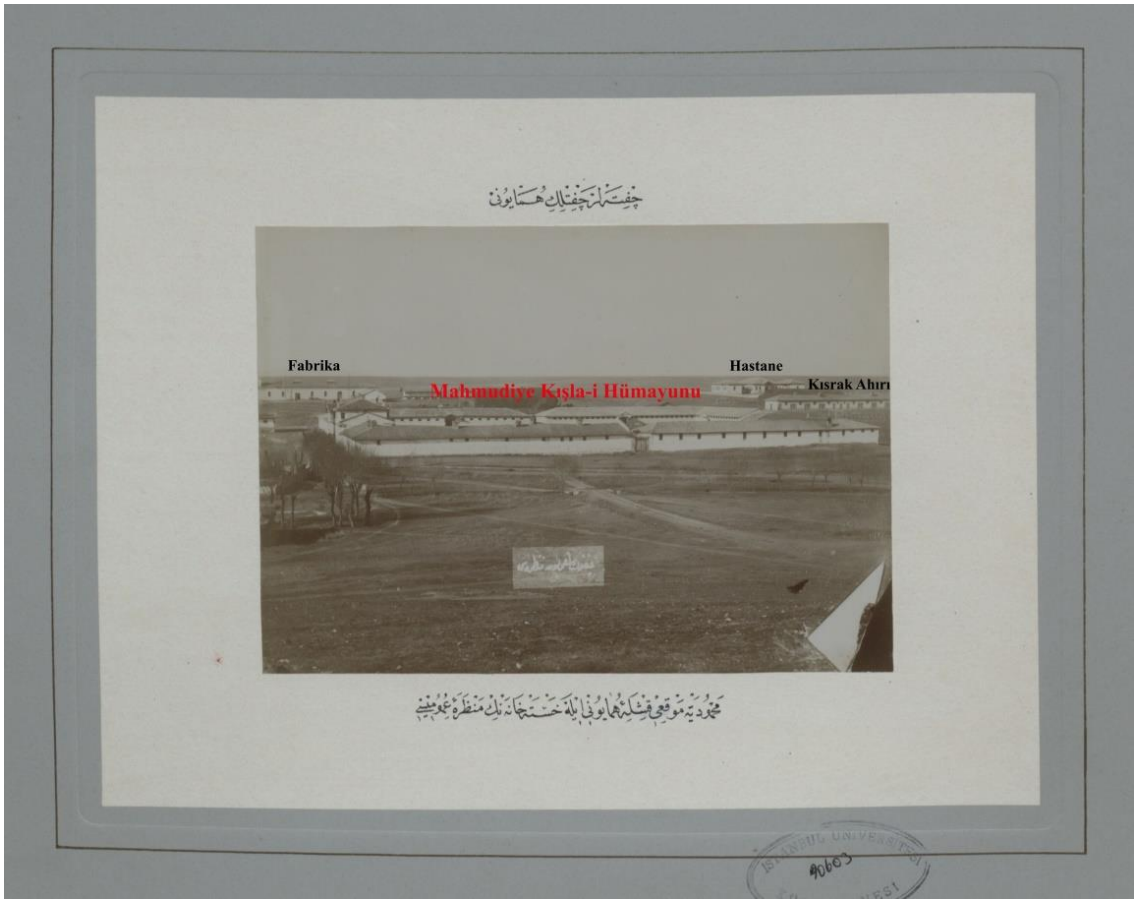

Görsel 3. 17. *Mahmudiye mevkii kışla-i hümayunu ile hastanenin genel manzarası açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/6).*

[301]Çorakbaş & Sümertaş (2014) ve Ertuğrul (2015).

Görsel 3. 18. *Mahmudiye Kışla-i Hümayunu ile Macar kısrakları sürüsü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/5).*

Görsel 3. 19. *Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin merkez dairesi (Mahmudiye Kışla-i Hümayunu) açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90478/2).*

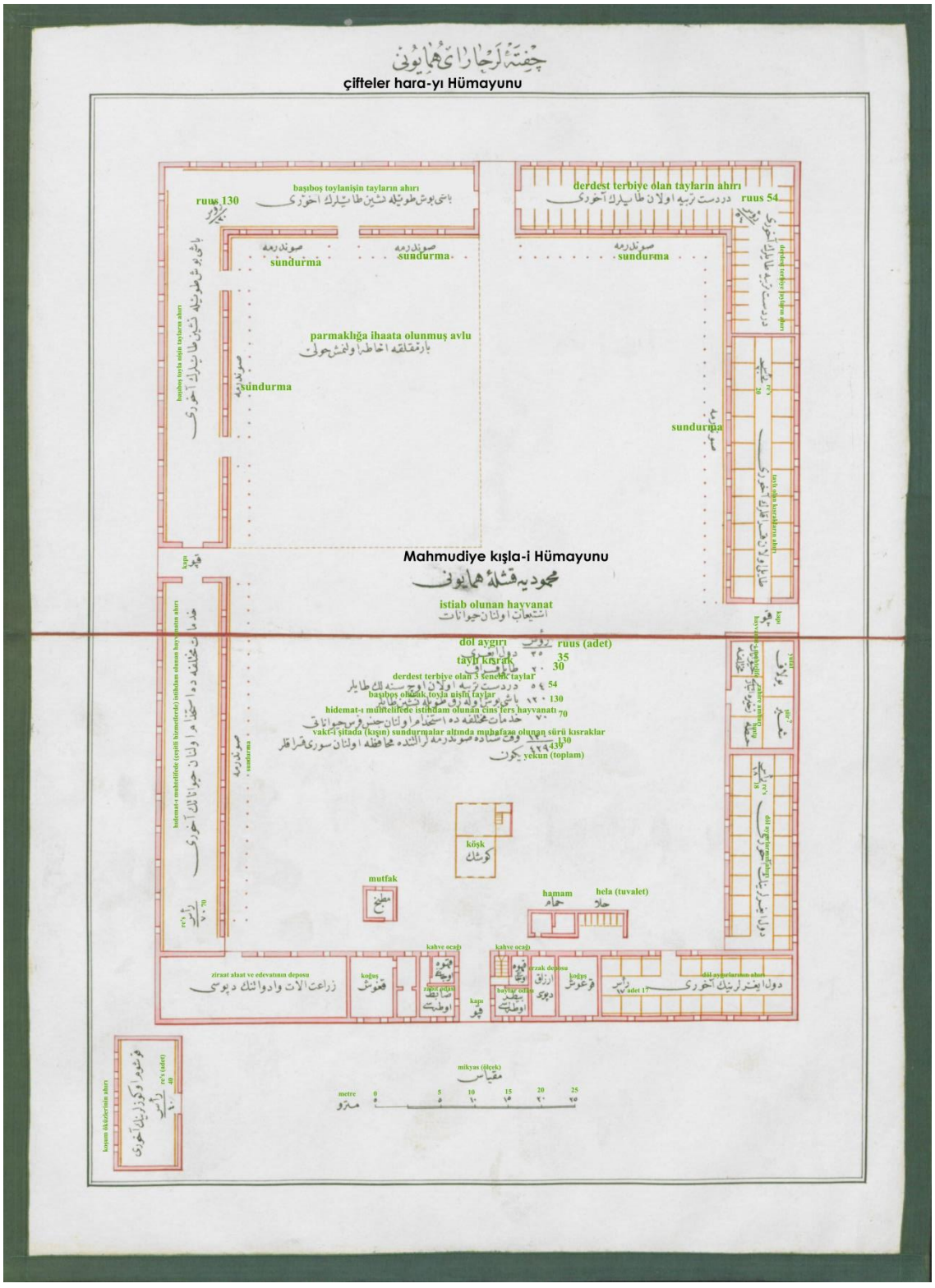

Görsel 3. 20. *Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun el yazması plan çiziminin Osmanlıca metinlerinin transkripsiyonları yapılmış hali (İÜNEKA, 92285/2).*

Yapının[302] uzun kenarı kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılmıştır[303]. El yazması plan çizimlerine göre yapı, iç avlulu ve dikdörtgen biçimli plana sahiptir. Avlunun dört tarafı kapalı mekânlar ile çevrilidir. İdari birimler yapının güneydoğu kanadında yer alır (İÜNEKA, 92285/2). Yapıya güneydoğu, güneybatı, kuzeybatı ve güneydoğu kanatlarından olmak üzere dört farklı yerden ana girişi vardır (İÜNEKA, 92285/2). Bu ana girişlerden iç avluya geçiş sağlanmaktadır (İÜNEKA, 92285/2).

Toplamda barındırdığı hayvanatın miktarı 439 olan yapının dıştan dışa ölçüleri 101 m x 135 m'dir. İç avlusunun ölçüleri ise 78,5 m x 112,5 m'dir. Yapının bir ana girişinin en ölçüsü 5,5 m, diğer üç ana girişin en ölçüsü ise 4,5 m'dir (İÜNEKA, 92285/2).

Güneydoğuda bulunan ana girişin güneybatı yönünde kahve ocağı, zabit odası, koğuş, koğuş ve zabit odası arasında bulunan mekân, tarım aletleri deposu yer almaktadır (İÜNEKA, 92285/2).

Kahve ocağı içten içe 3,5 m x 4 m'dir. İç avluya açılan bir, ana girişe açılan bir olmak üzere toplam iki pencere; hole açılan bir kapısı vardır (İÜNEKA, 92285/2).

Zabit odası içten içe 5,5 m x 4,75 m'dir. Dış cepheye iki (İÜNEKA, 92285/2, İÜNEKA, 90442/5, İÜNEKA, 90478/2), ana girişe bir olmak üzere toplam üç pencere; hole açılan bir kapı bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/2).

Kahve ocağı ve zabit odasının açıldığı hol içten içe 1,75 m x 4 m'dir. Bir penceresi iç avluya açılır. Girişi gösterilmemiştir. Bir kahve ocağına, diğeri zabit odasına açılan iki kapısı vardır (İÜNEKA, 92285/2).

Koğuş içten içe 7 m x 9,5 m'dir. Dış cepheye açılan iki (İÜNEKA, 92285/2, İÜNEKA, 90442/5, İÜNEKA, 90478/2), iç avluya açılan iki olmak üzere toplam dört pencere; hole açılan bir kapı bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/2). Beşik çatılıdır ve çatısından bir adet bacası yükselmektedir İÜNEKA, 90442/5, İÜNEKA, 90478/2).

[302]Mahmudiye mevkiinde bulunan kışla-i hümayunu (kışlası) için 1898/1899 yıllarında "merkez dairesi" (İÜNEKA, 90478/2) ve "çiftlik idaresi" (https://e-library.ircica.org/media/22958/mahmudiye-kisla-i-humayununda-ciftlik-idaresinin-manzarasi/, Erişim tarihi: 26.12.2018) de denilmektedir. Fakat bu 1891/1892 tarihli İÜNEKA, 93586/2 ve İÜNEKA, 92285/1 numaralı haritalarda geçen Çifteler mevkiinde bulunan Merkez Kışla-i Hümayunu ile karıştırılmamalıdır. Nitekim Çifteler mevkiinde bulunan Merkez Kışla-i Hümayunu, 1894/1895 tarihli İÜNEKA, 92372/9 numaralı haritada Çifteler Karyesi Kışla-i Hümayunu olarak geçmektedir.

[303]Plan çiziminde kuzey yönü gösterilmemiştir. Fakat yapının günümüzdeki konumlanışı ve günümüzde hala mevcut olan cami, fabrika ve aygır deposunun referans alınması doğrultusunda yön bilgisi verilebilmektedir.

Koğuş ve zabit odası arasında kalan mekân 3 m x 4,25 m'dir. Dış cepheye açılan bir pencere; hole açılan bir kapı mevcuttur (İÜNEKA, 92285/2).

Koğuşun açıldığı hol içten içe 3 m x 4, 75 m'dir. İç avluya açılan bir pencere bulunmaktadır. Girişi gösterilmemiştir. Toplam iki kapı hole açılır.

Tarım aletleri deposu içten içe 29,25 m x 9,5 m'dir. İç avluya açılan üç pencere, bir kapısı bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/2). 1898/1899 yılında[304] ise dış cepheye açılan düşey dikdörtgen biçimli üç pencere; düşey dikdörtgen biçimli bir kapı bulunmaktadır. Beşik çatılıdır ve çatısından bir adet baca yükselmektedir (İÜNEKA, 90478/2).

Ana girişin güneydoğusu yönünde kalan idari bölümde ise kahve ocağı, veteriner hekim odası, erzak deposu ve koğuş bulunmaktadır. Baytar odasının karşısı, erzak deposunun yanında alt katı üst kata[305] bağlayan merdiven yer almaktadır. Merdiven 2,25 m x 3,25 m ölçülerindedir. İç avluya açılan bir pencere ile aydınlatılmaktadır (İÜNEKA, 92285/2).

Kahve ocağı içten içe 2,5 m x 4,5 m'dir. İç avluya açılan bir pencere; hole açılan bir kapı bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/2).

Baytar odası içten içe 5,25 m x 4,25 m'dir. Dış cepheye iki (İÜNEKA, 90442/5, İÜNEKA, 90478/2) , ana girişe bir olmak üzere toplam üç pencere; hole açılan bir kapı bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/2). Baytar odasının kuzeybatısında yer alan merdiven ile üst kata çıkılmaktadır (İÜNEKA, 92285/2). Bu üst kat ile ilgili bilgi olmamasına karşın, 1826 yılından sonra İstanbul'da inşa edilen askeri kışlaların mimari özellikleri dikkate alındığında burasının hünkâr dairesi olarak düzenlenmiş olabileceği düşünülebilir[306] (Çiftçi, 2004).

Kahve ocağı ve veteriner hekim odasının açıldığı hol içten içe 2,25 m x 1,25 m'dir. Ana girişe açılan bir, kahve ocağına açılan bir, baytar odasına açılan bir olmak üzere toplam üç kapı bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/2).

Erzak deposu içten içe 3,75 m x 9,25 m'dir. İç avluya bakan bir penceresi bulunmaktadır. Girişi gösterilmemiştir (İÜNEKA, 92285/2).

[304](https://e-library.ircica.org/media/15003/cifteler-ciftliginde-mahmudiye-kislasinin-cepheden-gorunusu/, erişim tarihi 29.12.2018), (https://e-library.ircica.org/media/22958/mahmudiye-kisla-i-humayununda-ciftlik-idaresinin-manzarasi/, erişim tarihi 29.12.2018).

[305]Çalışma sürecinde üst kat planına ulaşılamamıştır.

[306]Örneğin Davutpaşa ve Kuleli Kışlaları dikdörtgen biçimli ve avlulu biçimde inşa edilmişlerdir. Bu kışlalarda asıl girişin üst katı hünkâr dairesi olarak düzenlenmiştir (Çiftçi, 2004, s. 92, 100, 101).

Koğuş içten içe 6 m x 9,25 m'dir. Dış cepheye açılan iki (İÜNEKA, 92285/2, İÜNEKA, 90442/5, İÜNEKA, 90478/2), iç avluya açılan bir olmak üzere toplam üç pencerelidir. Girişi gösterilmemiştir (İÜNEKA, 92285/2). Beşik çatılıdır ve çatısından yükselen bir adet bacası bulunmaktadır İÜNEKA, 90442/5, İÜNEKA, 90478/2).

Güneybatı kanadında yer alan çeşitli hizmetlerde kullanılan hayvanatın ahırı içten içe 9,25 m x 53 m'dir. 70 adet hayvan barındırmaktadır. İç avluya açılan on üç, dış cepheye açılan on bir olmak üzere toplam yirmi bir penceresi; iç avluya açılan bir, ana girişe açılan bir olmak üzere toplam iki kapısı olan bu bölümün güneybatı ve kuzeydoğu duvarına bitişik biçimde yemlikleri vardır (İÜNEKA, 92285/2). Kırma çatılıdır (İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA, 90603/32 ve İÜNEKA, 90478/3).

Güneybatı ve kuzeybatı kanadında yer alan başıboş toylanişin[307] tayların ahırı "L" biçimindedir ve 130 adet hayvanatı barındırmaktadır. Ahırın bir kolu içten içe 9,25 m x 49,25 m; diğer kolu 48,75 m x 9,75 m'dir. İç avluya açılan on üç, dış cepheye açılan yirmi olmak üzere toplam otuz üç pencere; iç avluya açılan üç, ana girişlere açılan iki olmak üzere toplam beş kapı bulunmaktadır. (İÜNEKA, 92285/2). Kırma çatılıdır (İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 90603/22 ve İÜNEKA, 90478/3).

Kuzeybatı ve kuzeydoğu kanadında yer alan derdest terbiye olunan tayların ahırı "L" biçimindedir ve 54 adet hayvanatı barındırmaktadır. Ahırın bir kolu içten içe 9,75 m x 16,5 m; diğer kolu ise 43 m x 9,75 m'dir. İç avluya açılan dokuz, dış cepheye açılan on iki olmak üzere toplam yirmi bir pencere; ana girişe açılan bir kapı bulunmaktadır. Ahır, tayların adedine göre bölünmektedir (İÜNEKA, 92285/2). Kırma çatılıdır ve çatısından iki adet baca yükselmektedir (İÜNEKA, 90603/6).

Kuzeydoğu kanadında mevcut taylı olan kısrakların ahırı içten içe 9,75 m x 41 m'dir. 30 adet hayvan barındırmaktadır. İç avluya açılan sekiz, dış cepheye açılan yedi olmak üzere toplam on beş pencere; ana girişe açılan bir kapı bulunmaktadır. Ahır, tayların adedine göre bölünmektedir. Güneybatı ve kuzeydoğu duvarına bitişik biçimde yemlikler bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/2). Kırma çatılıdır (İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 90603/22 ve İÜNEKA, 90478/3)[308].

[307]Osmanlıcada "toylamak" kelimesi yedirip içirmek; "nişin" ise oturan anlamına gelmektedir. Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun el yazması planında Osmanlıca metinde geçen "toylanişin taylar" ile muhtemelen yerinde beslenen taylar kastedilmektedir.

[308]1899 yılında taylı kısrakların ahırı ile derdest terbiye olan tayların ahırının kuzeydoğu cephesinde toplam on üç adet pencere bulunmaktadır (https://e-library.ircica.org/media/15007/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisla-ile-hastanenin-genel-gorunusu/, erişim tarihi 29.12.2018), (https://e-library.ircica.org/media/15023/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-firin-hastane-ve-kislanin-

Yulaf, çeşitli hayvanlar, zahire ambarı ve hıntanın bulunduğu mekân içten içe 9,75 m x 16,75 m'dir. İç avluya açılan bir kapı bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/2)[309].

Yapının kuzeydoğu kanadı ile güneydoğu-kuzeydoğu kanadına konumlandırılan döl aygırlarının ahırı iki adettir. Kuzeydoğu kanadında bulunan içten içe ölçüsü 10 m x 30,75 m olan ahırda iç avluya açılan beş, dış cepheye açılan altı olmak üzere toplam on bir pencere; iç avluya açılan bir kapı bulunmaktadır ve 18 adet hayvan barındırmaktadır. Güneydoğu ve kuzeydoğu kanadında yer alan, içten içe ölçüsü 30 m x 9,25 m olan ahırda ise iç avluya açılan üç, dış cepheye açılan beş olmak üzere toplam sekiz pencere; iç avluya açılan bir kapı bulunmaktadır ve 17 hayvan barındırmaktadır. Ahırlar, tayların adedine göre bölünmektedir (İÜNEKA, 92285/2)[310].

İç avluda mutfak, köşk, hamam ve tuvalet yer almaktadır (İÜNEKA, 92285/2). Mutfak ölçüsü içten içe 4,25 m x 4,25 m'dir. Bir pencere, bir kapı bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/2). Hamam iki bölümden oluşmaktadır. Her iki bölümün içten içe ölçüsü 3,5 m x 3 m'dir. Birer kapı bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/2). Tuvaletin üç tarafı duvarlar ile çevrili, bir tarafı açıktır. İçten içe ölçüsü 7 m x 3,5 m'dir. Yedi parçaya bölünmüştür (İÜNEKA, 92285/2). Köşk, dört bölümden oluşmaktadır. İçerisinde merdiven yer almaktadır. Bölümlerin ölçüleri içten içe 2,5 m x 3,5 m; 2,5 m x 1,5 m; 6,25 m x 5 m; 6,25 m x 6,25 m'dir.

Yapının güneyinde bağımsız olarak konumlandırılmış koşum öküzlerinin ahırı (40 adetlik) yer alır (İÜNEKA, 92285/2 ve İÜNEKA, 90603/32). Ahır içten içe 9,5 m x 19,75 m; dıştan dışa ölçüleri ise 10,5 m x 20, 75 m'dir. Altı pencere, bir kapısı[311] olan bu bölümün güneybatı ve kuzeydoğu duvarına bitişik biçimde yemlikleri bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/2).

---

manzarasi/, erişim tarihi 29.12.2018), (https://e-library.ircica.org/media/15033/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, erişim tarihi 29.12.2018).

[309]1899 yılında dış cepheye açılan pencereler vardır (https://e-library.ircica.org/media/15007/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisla-ile-hastanenin-genel-gorunusu/, erişim tarihi 29.12.2018), (https://e-library.ircica.org/media/15023/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-firin-hastane-ve-kislanin-manzarasi/, erişim tarihi 29.12.2018), (https://e-library.ircica.org/media/15033/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, erişim tarihi 29.12.2018).

[310]1899 yılında döl aygırlarının ahırlarında kuzeydoğu cephesinde toplam on pencere bulunmaktadır (https://e-library.ircica.org/media/15033/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, erişim tarihi 29.12.2018), https://e-library.ircica.org/media/15007/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisla-ile-hastanenin-genel-gorunusu/, erişim tarihi 29.12.2018).

[311]1899 yılında kuzeydoğu cephesinde dört pencere bulunmaktadır (https://e-library.ircica.org/media/15033/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, erişim tarihi 29.12.2018), (https://e-library.ircica.org/media/15004/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-ile-fabrikanin-manzarasi/, erişim tarihi 29.12.2018), (https://e-library.ircica.org/media/15014/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-aygir-deposu-ve-fabrika/, erişim tarihi 29.12.2018).

Çeşitli hizmetlerde kullanılan hayvanatın ahırı, başıboş toylanişin tayların ahırı, derdest terbiye olunan tayların ahırı ve taylı olan kısrakların ahırının önünde 3,5 m eninde sundurma bulunmaktadır. Sundurmalar girişin üzerinde kesilmektedir. Sundurmaların altına yemlikler konmuştur. Kış mevsiminde sundurmalar altında 130 adet kısrak barınabilmektedir (İÜNEKA, 92285/2).

İç avlu içerisinde bir bölüm parmaklık ile çevrilmiştir. Ölçüsü 40 m x 49,5 m'dir. İdari bölümler ile iç avluda yer alan mutfak, köşk, hamam ve tuvalet işlev kolaylığı açısından avlu içerisinde girişe yakın konumlandırılmıştır (İÜNEKA, 92285/2).

Güneydoğuda yer alan ana giriş açıklığı kemerli (İÜNEKA, 90478/2, İÜNEKA, 90442/5), kuzeydoğudaki ise düz atkılıdır (İÜNEKA 90603/6, İÜNEKA 90603/22, İÜNEKA 90603/32, İÜNEKA, 90478/3). İdari birimlerin pencereleri düz atkılıdır (İÜNEKA, 90478/2, İÜNEKA. 90442/5). Hünkâr dairesi cumbasının güneydoğuya üç, kuzeydoğuya bir adet düz atkılı penceresi açılır (İÜNEKA, 90478/2, İÜNEKA. 90442/5, İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 90478/3). Muhtemelen güneybatıda da bir pencere vardır.

1898/1899 yılında[312] cumbanın güneybatısında güneydoğuya bakan beş pencere; kuzeydoğusunda ise güneydoğuya bakan dört pencere bulunmaktadır. Bina kırma çatı ile sonlanır. Çatıdan iki adet baca yükselmektedir[313] (İÜNEKA, 90478/2).

Yukarıda yapılan plan analizleri, aşağıda tabloya dökülmüştür (Tablo 3. 5).

[312](https://e-library.ircica.org/media/15003/cifteler-ciftliginde-mahmudiye-kislasinin-cepheden-gorunusu/, erişim tarihi 29.12.2018), (https://e-library.ircica.org/media/22958/mahmudiye-kisla-i-humayununda-ciftlik-idaresinin-manzarasi/, Erişim tarihi: 26.12.2018).

[313]Dönem dönem pencerelerinin sayısı ve boyutları farklılıklar göstermektedir. Örneğin Bkz. (https://e-library.ircica.org/media/23563/mahmudiye-kislasinda-ciftlik-i-humayunun-merkez-dairesi/, erişim tarihi: 29.12.2018) , (İÜNEKA, 90478/2), (İÜNEKA, 90603/6), (İÜNEKA, 90442/5), (İÜNEKA, 90478/3).

Tablo 3. 5. *Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun Sultan II. Abdülhamid dönemine (1876-1909) ait el yazması plan çizimi analizi*

Mekan Adı	İçten İçe Boyut (m) (En x Boy)	Pencere Sayısı	Pencerenin Açıldığı Yer			Kapı Sayısı	Kapının Açıldığı Yer				Önünde Sundurma		
			İç Avlu ☐	Dış Cephe ☐	Ana Giriş ☐		İç Avlu ☐	Ana Giriş ☐	İç Mekân ☐	Diğer ☐	Var ☐	Yok ☐	Kısmi Var ☐
Kahve Ocağı	3,5 x 4	2	☒	☐	☒	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Zabit Odası	5,5 x 4,75	3	☐	☒	☒	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Hol (Kahve Ocağı ve Zabit Odasının Açıldığı)	1,75 x 4	1	☒	☐	☐	2	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Koğuş	7 x 9,5	4	☒	☒	☐	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Koğuş ve Zabit Odası Arasında Kalan Mekân	3 x 4,25	1	☐	☒	☐	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Hol (Koğuşun Açıldığı)	3 x 4, 75	1	☒	☐	☐	2	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Tarım Aletleri Deposu	29,25 x 9,5	3	☒	☐	☐	1	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Kahve Ocağı (Diğer)	2,5 x 4,5	1	☒	☐	☐	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Veteriner Hekim Odası	5,25 x 4,25	3	☐	☒	☒	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Hol (Kahve Ocağı ve Veteriner Hekim Odasının Açıldığı)	2,25 x 1,25	-	☐	☐	☐	3	☐	☒	☒	☐	☐	☒	☐
Merdiven	2,25 x 3,25	1	☒	☐	☐	-	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Erzak Deposu	3,75 x 9,25	1	☒	☐	☐	-	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Koğuş (Diğer)	6 x 9,25	3	☒	☒	☐	-	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Çeşitli Hizmetlerde Kullanılan Hayvanatın Ahırı	9,25 x 5,3	21	☒	☒	☐	2	☒	☒	☐	☐	☒	☐	☐

Tablo 3. 5. (Devam) *Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun Sultan II. Abdülhamid dönemine (1876-1909) ait el yazması plan çizimi analizi*

Başıboş Tayların Ahırı	1. Bölüm	9,25 x 49,25	33	☒	☒	☐	5	☒	☒	☐	☐	☒	☐	☐
	2. Bölüm	48, 75 x 9,75												
Derdest Terbiye Olunan Tayların Ahırı	1. Bölüm	9,75 x 16,5	21	☒	☒	☐	1	☐	☒	☐	☐	☒	☐	☐
	2. Bölüm	43 x 9,75												
Taylı Olan Kısrakların Ahırı		9,75 x 41	15	☒	☒	☐	1	☐	☒	☐	☐	☒	☐	☐
Yulaf, Çeşitli Hayvanlar, Tahıl Ambarının Bulunduğu Mekan		9,75 x 16,75	-	☐	☐	☐	1	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Döl Aygırlarının Ahırı		10 x 30,75	11	☒	☒	☐	1	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Döl Aygırlarının Ahırı (Diğer)		30 x 9,25	8	☒	☒	☐	1	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Mutfak		4,25 x 4,25	1	☒	☐	☐	1	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Hamam	1. Bölüm	3,5 x 3	-	☐	☐	☐	2	☒	☐	☒	☐	☐	☒	☐
	2. Bölüm	3,5 x 3												
Tuvalet		7 x 3,5	-	☐	☐	☐	-	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Köşk	1. Bölüm	2,5 x 3,5	-	☐	☐	☐	-	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐
	2. Bölüm	2,5 x 1,5												
	3. Bölüm	6,25 x 5												
	4. Bölüm	6,25 x 6,25												
Koşum Öküzlerinin Ahırı		9,5 x 19,75	6	☐	☒	☐	1	☐	☐	☐	☒	☐	☒	☐

3.2.3.1.1.1. Onarımlar ve değişiklikler

Önceleri üst katta yalnızca duvarları bağdadi yapım tekniği ile yapılan ve beşik çatı ile örtülen cumba yer almaktaydı ve idari bölümün çatısından toplam altı adet baca yükselmekteydi, 1898/1899 yılından önce yapının üst katına ilave mekânlar yapılmıştır. (İÜNEKA, 90442/5). İÜNEKA, 90442/5 numaralı fotoğrafa göre, 1899 yılından önce cumbadaki pencerelerin altında yer alan süslemeler boyanmamış, süslemelerde iki farklı renk kullanılarak ön plana çıkarılmıştır. Daha sonra üst kata yeni mekânlar eklenmiş, bütün cephe aynı renge boyanmış ve süslemelerin üzeri boya ile kapatılmıştır. Öte yandan alt katta idari bölüme ait iki pencere büyütülmüştür.

Koğuş ve zabit odası arasında kalan mekân ile erzak deposunun 1898/1899 yıllarından önceleri iki eş penceresi var iken, 1898/1899 yılında birer pencerelerinin büyütülmüş olduğu görülmektedir (İÜNEKA, 90442/5, İÜNEKA, 90478/2, https://e-library.ircica.org/media/22958/mahmudiye-kisla-i-humayununda-ciftlik-idaresinin-manzarasi/, erişim tarihi 29.12.2018; İÜNEKA, 90442/5, İÜNEKA, 90478/2, https://e-library.ircica.org/media/22958/mahmudiye-kisla-i-humayununda-ciftlik-idaresinin-manzarasi/, Erişim tarihi: 29.12.2018), https://e-library.ircica.org/media/15003/cifteler-ciftliginde-mahmudiye-kislasinin-cepheden-gorunusu/, Erişim tarihi: 29.12.2018).

3.2.3.1.2. Kısrak ahırları

1899 yılında[314] Mahmudiye mevkiinde kısrak ahırları bulunmaktadır. Kısrak ahırları aynı doğrultuda konumlandırılmış ve iki bağımsız yapı olarak inşa edilmişlerdir (İÜNEKA, 90603/5, İÜNEKA, 90603/7, İÜNEKA, 90603/22) (Görse 3. 21) (Görsel 3. 22).

Görse 3. 21. *Mahmudiye mevkiinde kısrak ahırları açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/5).*

[314]https://e-library.ircica.org/media/15006/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisrak-ahirlari/, https://e-library.ircica.org/media/15016/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisrak-ahirlari/, https://e-library.ircica.org/media/15015/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisrak-ahirlari/, Erişim tarihi: 27.01.2019).

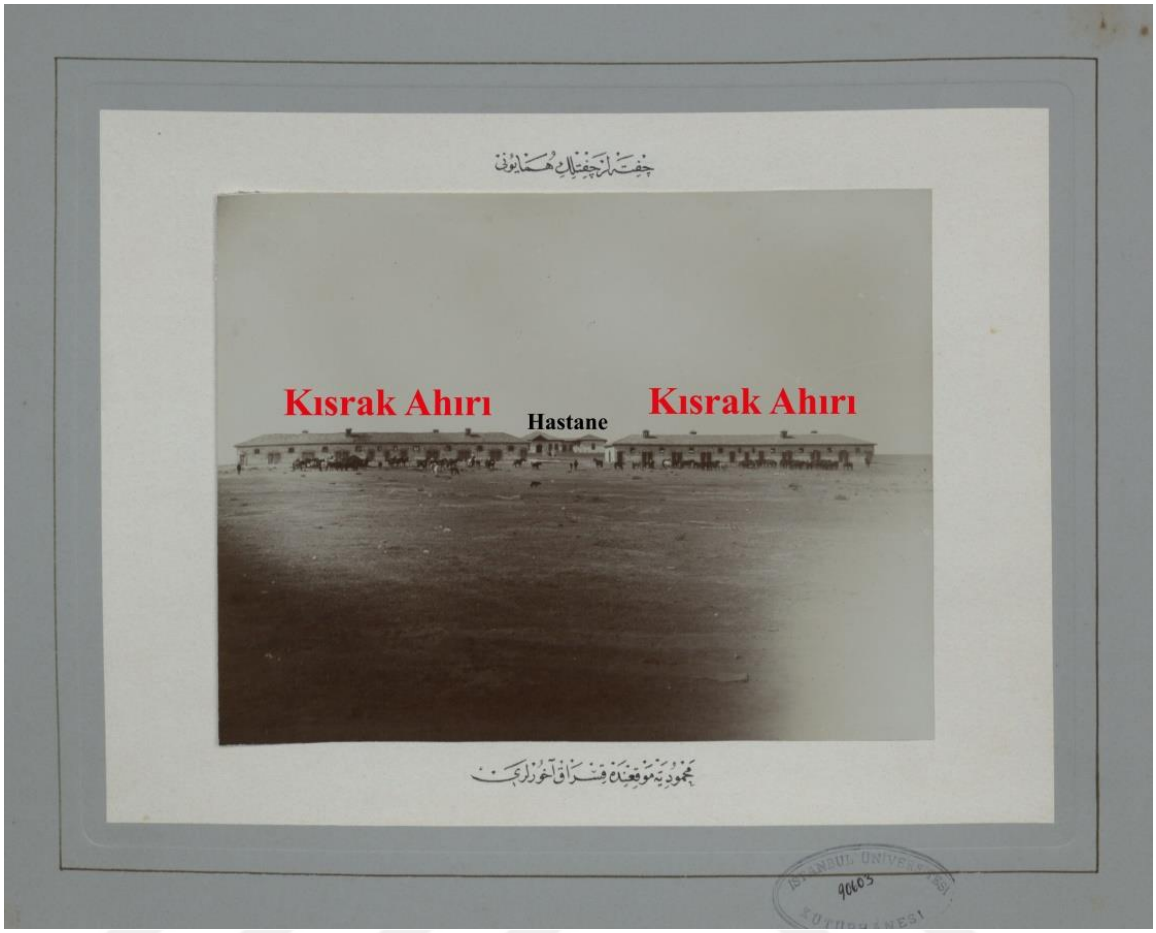

Görsel 3. 22. *Mahmudiye mevkiinde kısrak ahırları açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/7).*

Yapılar dikdörtgen plan şemasına sahip olup ve tek katlıdır (İÜNEKA, 90603/14, İÜNEKA, 90603/15, İÜNEKA, 90478/3). Yapıların cephe özellikleri aynıdır (İÜNEKA, 90603/7). Uzun kenar cephelerinde beşer adet tek kanatlı, altışar adet çift kanatlı giriş kapısı, onar adet kemerli pencere bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/7). Pencere kenarları söve ile belirginleştirilmiştir. Moloz taş duvar tekniği ile inşa edilmişlerdir. Kırma çatı ile örtülmüştür ve çatısından bacalar yükselmektedir. (İÜNEKA, 90603/5, İÜNEKA, 90603/7, İÜNEKA, 90603/14, İÜNEKA, 90603/15) (Görsel 3. 23) (Görsel 3. 24) (Görsel 3. 25).

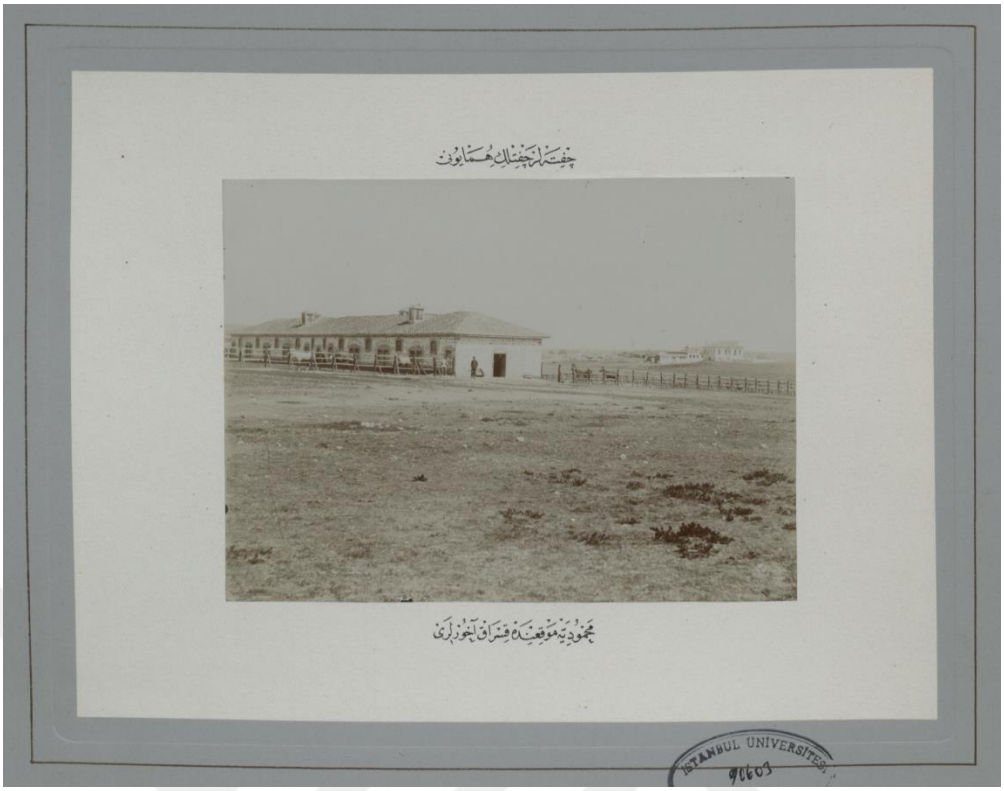

Görsel 3. 23. *Mahmudiye mevkiinde kısrak ahırları açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/14).*

Görsel 3. 24. *Mahmudiye mevkiinde kısrak ahırları açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/15).*

Görsel 3. 25. *Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin Mahmudiye görünümü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90478/3).*

3.2.3.1.3. Hastane

Mahmudiye mevkiinde 1898/1899 yılında[315] 60 yataklık[316] tek katlı bir hastane binası bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA, 90603/7, İÜNEKA, 90603/22, İÜNEKA, 90603/35, İÜNEKA, 90478/3). Tek katlı olan bina, moloz taş tekniği ile inşa edilmiştir (İÜNEKA, 90603/35) (Görsel 3. 26) (Görsel 3. 27).

[315](https://e-library.ircica.org/media/15023/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-firin-hastane-ve-kislanin-manzarasi/, https://e-library.ircica.org/media/15007/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisla-ile-hastanenin-genel-gorunusu/, Erişim tarihi: 27.01.2019).
[316](https://e-library.ircica.org/media/22960/iane-ile-insa-olunan-60-yataklik-hastanenin-manzarasi/, Erişim tarihi: 27.01.2019).

Görsel 3. 26. *Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin Mahmudiye görünümü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90478/3).*

Görsel 3. 27. *Mahmudiye mevkii hastanesi açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/35).*

Girişe göre kademelerle hareketlendirilen kuzeydoğu cephesinde simetri hâkimdir. Giriş cephesi sıvalı değildir ve köşeler, köşe taşları ile sonlandırılmıştır (İÜNEKA, 90603/35). Bu cephede toplam on adet ahşap doğramalı düz atkılı dikdörtgen pencere bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/35).

Yapının giriş cephesinde ortada bir kapı, dört pencere olmak üzere toplam beş açıklığı vardır. Kapı yuvarlak kemerlidir. Kapının her iki yanında ikişer adet düz atkılı dikdörtgen biçimli ahşap doğramalı pencere yer almaktadır. Giriş saçağı beşik çatı ile örtülmüştür. Saçak alınlığında bezemeler yer alır (İÜNEKA, 90603/22).

Yapının güneydoğu cephesine ise yedi adet düz atkılı dikdörtgen pencere açılmıştır (İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA, 90603/22, İÜNEKA, 90478/3). Alaturka kiremit ile kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Çatısından dört baca yükselmektedir (İÜNEKA, 90603/35)

3.2.3.1.4. Misafirhane

1899 yılında[317] Mahmudiye mevkiinde bir misafirhane bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/1 ve İÜNEKA, 90603/30) (Görsel 3. 28).

Görsel 3. 28. *Mahmudiye mevkiinin genel manzarası açıklamalı 1898/1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/30).*

[317](https://e-library.ircica.org/media/15002/cifteler-ciftligi-mahmudiye-merkezinde-misafirhane/, Erişim tarihi: 24.01.2019)

Dikdörtgen şeklinde inşa edilen misafirhane, neoklasik üslupta ve simetrik düzendedir. Yapı aksında içe çekilen giriş bölümüne subasman seviyesinden yükselen merdivenlerle ulaşılmaktadır. Yapı, bodrum kat, zemin kat ve girişin üzerinde yükselen çatı katından oluşmaktadır. Bodrum kat pencereleri düz atkılı ve dikdörtgen sövelidir. Zemin kat ile bodrum kat arasında cephede renk farklılığı bulunmaktadır. Zemin katta giriş kapısı basık kemerli ve söveli olup, yanlarda dikdörtgen pencerelerle vurgulanmış, kapı üstünde pencereye yer verilmiştir. Giriş bölümünün iki yanında ikişer adet düz atkılı ve dikdörtgen söveli pencere mevcuttur. Pencereler ahşap doğramalı ve ahşap panjurludur. Cepheleri sıvalı ve boyalı olan yapının üstü, alaturka kiremit ile kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Saçak, ahşap payandalar ile desteklenmektedir. Saçak kornişinin üzerine oturan çatı katı, girişin üzerinde, ortada yer almaktadır. 19. Yüzyıla ait fotoğraftan çatı katında ahşap korkuluklu balkon düzenlendiği görülmektedir. Balkona açılan kapı, çatı eğimine uyacak şekilde basık kemerli ve ahşap kapaklıdır. Beşik çatı ile örtülmüştür ve saçak alınlığında bezemeler bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/1) (Görsel 3. 29).

Görsel 3. 29. *Mahmudiye merkezinde misafirhane açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/1).*

3.2.3.1.5. Mektep

1891/1892[318]-1899 yılında[319] Mahmudiye Kışla-i Hümayunu yapısının doğu-kuzeydoğu yönünde; caminin ise kuzeydoğu yönünde bir ilkokul binası yer almaktadır (İÜNEKA, 90603/9, İÜNEKA, 90603/26) (Görsel 3. 30) (Görsel 3. 31) (Görsel 3. 32).

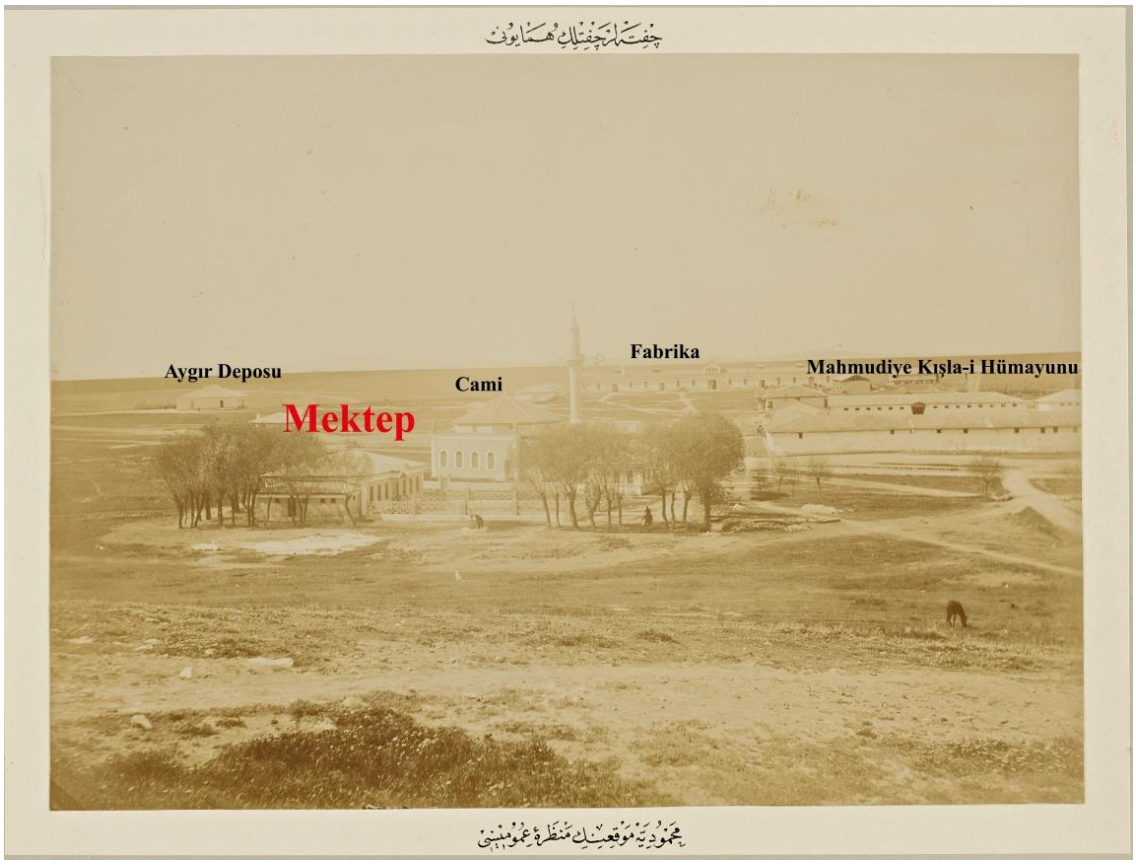

Görsel 3. 30. *Mahmudiye mevkiinin genel manzarası açıklamalı 1898/1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/26).*

[318]İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2.
[319](https://e-library.ircica.org/media/15010/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-ile-mektep/, Erişim tarihi: 27.01.2019).

Görsel 3. 31. *Mahmudiye mevkiinde cami ve mektep açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/9).*

Görsel 3. 32. *Mahmudiye mevkiinde ilkokul açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/31).*

Yapı, zemin kat ve bodrum kattan oluşmaktadır (İÜNEKA, 90603/31). Yapının girişi kuzey cephesindedir. Bodrum katta iki pencere bulunmaktadır. Bodrum kat ile zemin kat bir silme ile birbirinden ayrılmaktadır (İÜNEKA, 90603/31). Basamaklarla erişilen yüksek giriş kapısının her iki yanında üçer adet düz atkılı dikdörtgen pencere mevcuttur. Giriş kapısı ahşap doğramalı ve iki kanatlıdır (İÜNEKA, 90603/9; İÜNEKA, 90603/31). Giriş bölümü beşik çatı ile örtülmüş olup saçak alınlığında bezemeler bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/31). Köşeleri başlıklı pilastrlarla vurgulanan yapı, bir silme ile bitirilir. Çatı alaturka kiremit ile kaplıdır (İÜNEKA, 90603/31).

1899 yılına ait fotoğrafa göre yapının kuzeydoğusuna bitişik, ilkokul binasına nazaran yüksekliği daha az olan bir yapı daha inşa edilmiştir (İÜNEKA, 90603/9, İÜNEKA, 90603/31, İÜNEKA, 90603/26). Yapının kuzey yönünde bir köprü, doğu yönünde ise su kuyusu bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/31). Bu yapının kuzey cephesi bir pencere (İÜNEKA, 90603/31), doğu cephesi bir kapı, üç pencereye sahiptir (İÜNEKA, 90603/26). Kırma çatı ile örtülmüş olan bu yapının saçak altında silmesi bulunur (İÜNEKA, 90603/9, İÜNEKA, 90603/31, İÜNEKA, 90603/26).

3.2.3.1.6. Zabıtanhane

Birbirlerine yakın konumda ve eğimli araziye inşa edilen zabıtanhanelerin[320] etrafında, bir han ve çiftliğe ait misafirhane ile müdüriyet dairesi de görülmektedir[321] (İÜNEKA, 90603/30). Kapı ve pencereler kemerli ya da düz atkılı olmak üzere değişmektedir. Alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüşlerdir. Çatıdan yükselen bacaları bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/4, İÜNEKA, 90603/8, İÜNEKA, 90603/12, İÜNEKA, 90303/20, İÜNEKA, 90603/27) (Görsel 3. 33) (Görsel 3. 34) (Görsel 3. 35) (Görsel 3. 36) (Görsel 3. 37).

[320]İÜNEKA, 90603/4, İÜNEKA, 90603/8, İÜNEKA, 90603/12, İÜNEKA, 90303/20, İÜNEKA, 90603/27.

[321](https://e-library.ircica.org/media/23019/muduriyet-dairesi-ile-misafirhane-ve-zabitanhanelerinin-manzarasi-cifteler-ciftligi/, Erişim tarihi: 27.01.2019).

Görsel 3. 33. *Mahmudiye mevkiinde zabıtanhanelerden bir kısmının görünüşü açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/4).*

Görsel 3. 34. *Mahmudiye mevkiinde zabıtanhaneler ile numune bahçesinin görünüşü açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/8).*

Görsel 3. 35. *Mahmudiye mevkiinde zabıtanhaneler açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/12).*

Görsel 3. 36. *Mahmudiye mevkiinde han açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/20).*

Görsel 3. 37. *Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin zabıtana özel evleri açıklamalı fotoğraf (TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerinin Bazı Menazırını Havi Albümü, 1928).*

3.2.3.1.7. Han

1899 yılında[322] Mahmudiye mevkiinde "L" biçiminde tek katlı bir bina ve "L" biçiminde iki katlı bir binadan oluşan avlulu bir han düz ve geniş bir alanda inşa edilmiştir. Hanın ana girişi avluya açılmaktadır[323]. Binaların pencereleri düz atkılı dikdörtgen biçimindedir. Binalar kırma çatı ile örtülmüşlerdir. (İÜNEKA, 90603/4, İÜNEKA, 90603/22, İÜNEKA, 90603/27) (Görsel 3. 38).

[322](https://e-library.ircica.org/media/15021/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-han/, Erişim tarihi: 27.01.2019).
[323]Hana ait fotoğraflarda, girişin hangi yönden olduğuna dair bilginin verilebileceği referans bir yapı bulunmamaktadır.

Görsel 3. 38. *Mahmudiye mevkiinde zabıtanhanelerden bir kısmının görünüşü açıklamalı 1898/1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/27).*

3.2.3.1.8. Fırın

1899 yılında[324] eğimli araziye oturtulan fırın birbirine bitişik tek katlı ve iki katlı olarak dikdörtgen biçimde inşa edilen iki binadan oluşmaktadır. İki katlı olan ana binanın üst katında düz atkılı dikdörtgen pencereler yer alır. Tek katlı olan bina düz damlıdır. Zeminden yükselen kalın kesitli baca, burasının fırın olduğunu göstermektedir. İki katlı olan ana bina kırma çatı ile örtülmüştür ve çatısından bacalar yükselmektedir. Sıvaları yer yer dökülen yapının iyi durumda olduğu gözlenmektedir. (İÜNEKA, 90603/22) (Görsel 3. 39).

[324](https://e-library.ircica.org/media/15023/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-firin-hastane-ve-kislanin-manzarasi/, Erişim tarihi: 27.01.2019).

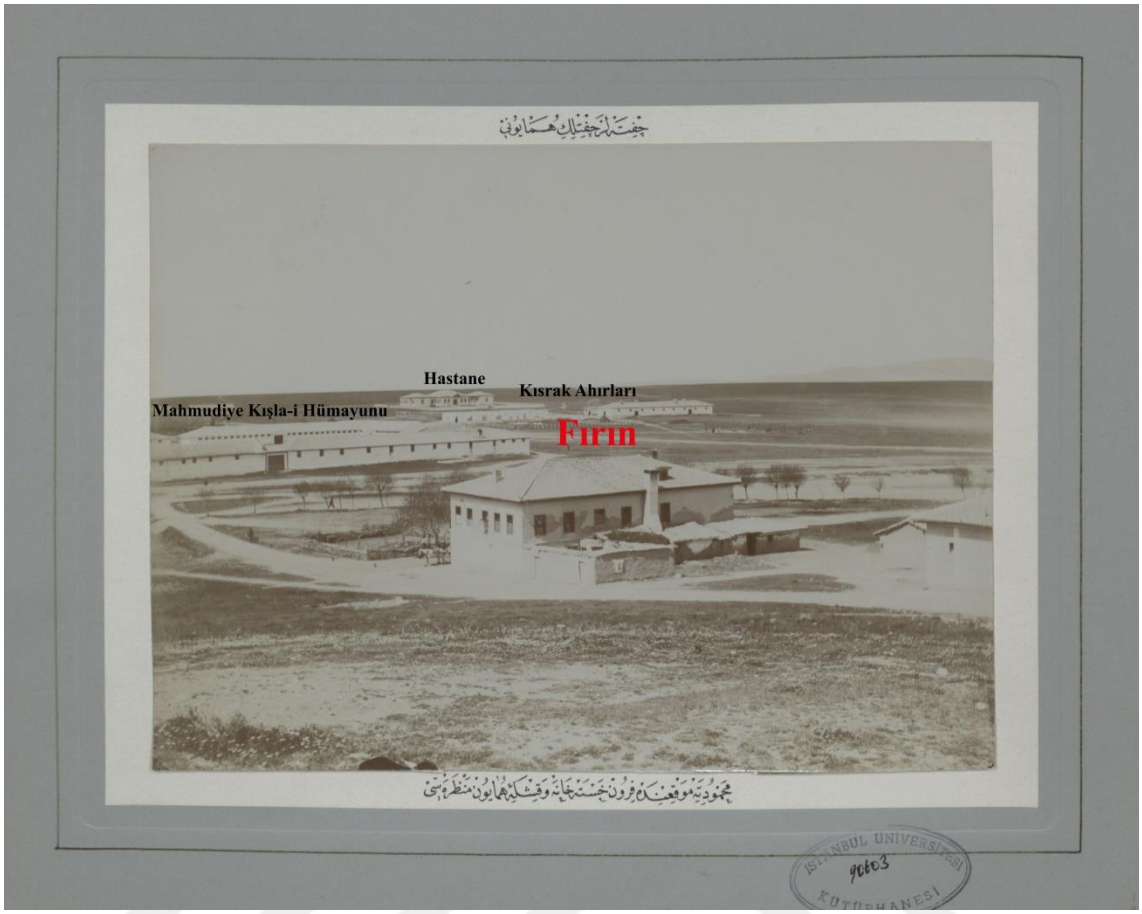

Görsel 3. 39. *Mahmudiye mevkiinde fırın, hastane ve kışla-i hümayunun görünümü açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/22).*

3.2.3.1.9. Güvercinlikler

Tarım alanında kullanılan güvercin gübresinin sistemli bir biçimde toplanabilmesi amacıyla Hâra-yı Hümayun'a güvercinlikler inşa edilmiştir (Büyükmıhçı, 2006, s. 99-100). Bu yapılardan Mahmudiye mevkiinde[325] olanları, bir tepede birbirine yakın konumda olup mimari özellikleri açısından birbirine eş iki küçük yapıdır (İÜNEKA, 90413/1, İÜNEKA, 90603/28). Her iki yapı da çokgen biçimli plana sahiptirler (İÜNEKA, 90603/11, İÜNEKA, 90603/28). Pencereli olan yapıların içerisinde güvercinlerin konmaları için sıra sıra ahşap raflar mevcuttur (İÜNEKA, 90413/2). Bir yapıya iki basamaklı taş merdiven ile çıkılırken, diğerine ahşap merdiven ile çıkılmaktadır. Bir yapının kat yüksekliği, diğerine nazaran daha fazladır. Yapılar, plan düzlemi ile uyumlu, alaturka kiremitli çokgen külah çatı ile örtülmüştür. Her iki çatıda da aydınlatma feneri bulunmaktadır. Saçak alınlığı bezemelidir. (İÜNEKA, 90603/11, İÜNEKA, 90603/28) (Görsel 3. 40) (Görsel 3. 41) (Görsel 3. 42) (Görsel 3. 43).

[325]Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Merkezi olarak da geçmektedir (İÜNEKA, 90403/1).

Görsel 3. 40. *Mahmudiye merkezinde güvercinlik açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90603/28).*

Görsel 3. 41. *Çifteler Çiftlik-i Hümayunu merkezinde inşa edilen güvercinlik açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90413/1).*

Görsel 3. 42. *Çifteler çiftlik merkezinde inşa edilen güvercinliğin içeriden görünüşü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90413/2).*

Görsel 3. 43. *Mahmudiye merkezinde güvercinlikler açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/11).*

3.2.3.1.10. Kaskat (kontrol kulesi)

1899 yılında[326] Mahmudiye mevkiinde suni bir tepede Barok üslubunda inşa edilen kaskat (kontrol kulesi), çokgen biçimli plana sahiptir. Çokgen biçimli planın her bir parçasında kaş kemerli düşey dikdörtgen biçimli pencereler görülmektedir. Plan düzlemi ile uyumlu dilimli kubbe ile örtülmüştür. Çatının ortasından yükselen bayrak direği ve saçak altında füruşlar yer almaktadır (İÜNEKA, 90603/25) (Görsel 3. 44).

Görsel 3. 44. *Mahmudiye mevkiinde suni tepe ve kaskatın görünümü açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/25).*

[326](https://e-library.ircica.org/media/15026/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-suni-tepe-ve-kaskat/, Erişim tarihi: 27.01.2019).

3.2.3.1.11. Su dolabı

1899 yılında[327] Mahmudiye mevkiinde numune bahçesinde (İÜNEKA, 90603/23, İÜNEKA, 90603/29) kuyulardan su çekilebilmesi amacıyla su dolabı yapılmıştır (Eskişehir Valiliği, 2014, s. 101) (Görsel 3. 45) (Görsel 3. 46) (Görsel 3. 47).

Görsel 3. 45. *Mahmudiye mevkiinde bulunan su dolabı (Eskişehir Valiliği, 2014, s. 101).*

Görsel 3. 46. *Mahmudiye mevkiinde su dolabı ve numune bahçesi açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/23).*

[327](https://e-library.ircica.org/media/15024/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-numune-bahcesi-su-dolabi/, https://e-library.ircica.org/media/15009/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-numune-bahce-ile-zabitan-hanelerinin-manzarasi/, https://e-library.ircica.org/media/15030/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-numune-bahcesinin-dahilen-gorunusu/, Erişim tarihi: 27.01.2019).

Görsel 3. 47. *Mahmudiye mevkiinde numune bahçesinin görünüşü açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/29).*

3.2.3.2. Hamidiye mevkii

Hamidiye mevkiinde bulunan güvercinlik, boğalık ahırıyla süthanesi ve panayırhanesinin mimari tanımlaması yapılmaktadır.

3.2.3.2.1. Güvercinlik

1899 yılında[328] Hamidiye mevkiinde mevcut olan ve buradaki tarımsal faaliyetlere katkı sağlamak amacıyla inşa edilen güvercinlik yapısı, Mahmudiye mevkiindekiler ile benzer mimari özellikler göstermektedir. Plan, cephe, örtü ve malzeme bağlamında incelendiğinde Hâra-yı Hümayun'daki diğer güvercinlikler ile aynı döneme ve üsluba ait olduğu anlaşılmaktadır (İÜNEKA, 90603/39) (Görsel 3. 48).

[328](https://e-library.ircica.org/media/15040/cifteler-ciftligi-hamidiye-mevkiinde-guvercinlik/, Erişim tarihi: 24.01.2019)

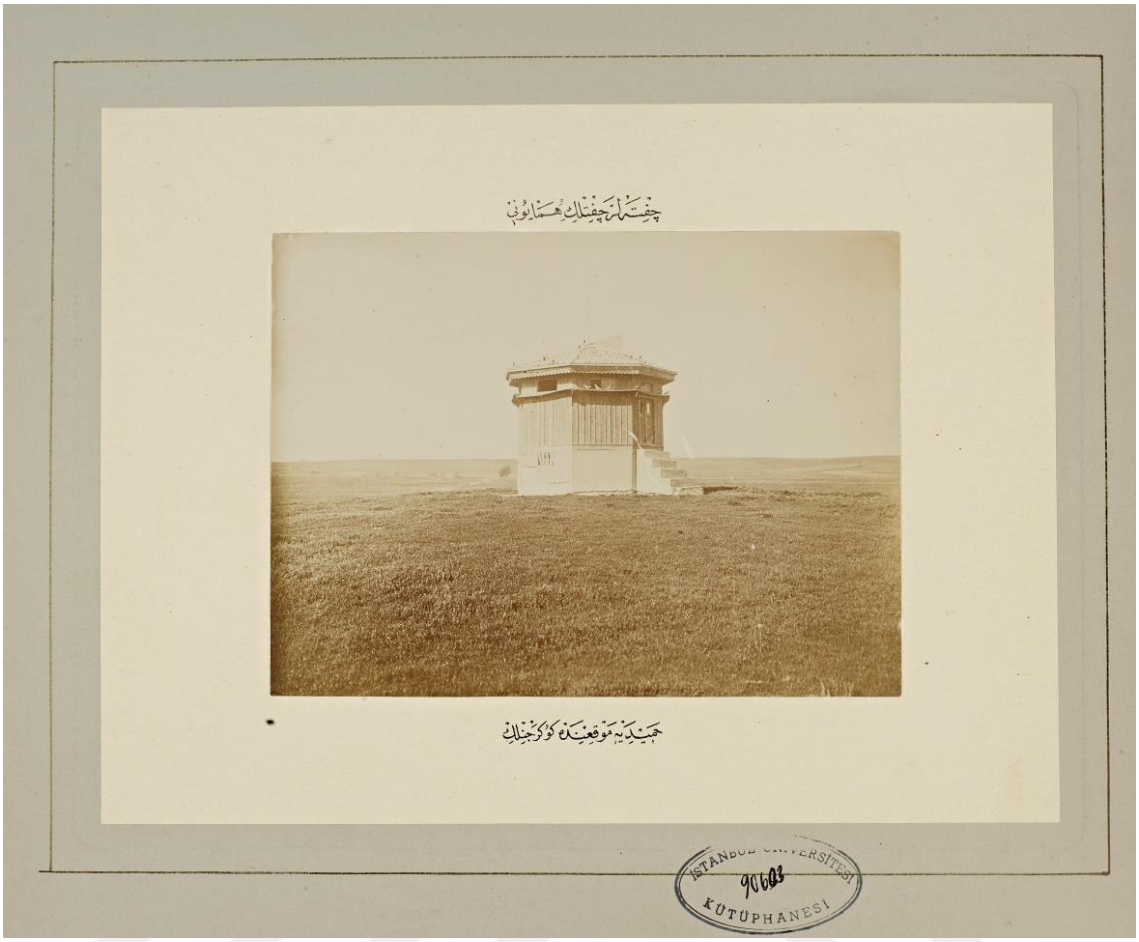

Görsel 3. 48. *Hamidiye mevkiinde güvercinlik açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/39).*

3.2.3.2.2. Boğalık ahırıyla süthanesi ve panayırhane

1899 yılında[329] Hamidiye mevkiinde boğalık ahırıyla süthanesi ve panayırhanesi, dikdörtgen biçimli ve tek katlı olup kiremit çatı ile örtülmüştür (İÜNEKA, 90603/40) (Görsel 3. 49).

[329](https://e-library.ircica.org/media/15041/cifteler-ciftliginin-hamidiye-mevkiinde-bogalik-ahiriyla-suthane-ve-panayirhane/, Erişim tarihi: 24.01.2019).

Görsel 3. 49. *Hamidiye mevkiinde boğalık ahırıyla süthanesi açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/40).*

3.2.3.3. Çifteler mevkii

Çifteler mevkiinde bulunan Çifteler Kışla-i Hümayunu, hastane, zabıtanhane ve panayırhanenin mimari tanımlaması yapılmaktadır.

3.2.3.3.1. Çifteler Kışla-i Hümayunu

Çifteler Kışla-i Hümayunu'nun plan çizimine ulaşılamamıştır. Yalnızca elde edilen bir fotoğraf sayesinde yapı hakkında bilgi verilebilmektedir (İÜNEKA, 90604/1). Yazılı kaynaklar ve görsel belgelerden elde edilen verilerden, kışlaların farklı işlevli ek yapılardan oluşan bir yapı topluluğu olduğu anlaşılmaktadır. Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'ndan farklı olarak yapı avlulu değildir. 19. Yüzyıl fotoğraflarına bakarak, bu yapının "L" ya da "U" biçiminde inşa edildiği söylenebilir (Görsel 3. 50) (Görsel 3. 51).

Görsel 3. 50. *Çifteler mevkii kışla-i hümayunu açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/1).*

Yapı düz bir araziye konumlandırılmıştır. Ana girişin üzerinde hünkâr dairesi yer almaktadır (İÜNEKA, 90604/1).

Kışlanın subasman seviyesi koyu renkli düzgün kesme taşın şaşırtmalı dizilmesi ile belirginleştirilmiştir. Zemin kat ile üst katı birbirinden ayıran silme bulunur. Giriş cephesinde, kapı yuvarlak kemerlidir. Kapı kanatları ahşap olup zemin katta on bir adet düşey düz atkılı dikdörtgen biçimli ahşap doğramalı pencere yer almaktadır. Zemin katın idari birimlere ait olan yan cephesinde ise toplam on bir adet düz atkılı dikdörtgen biçimli ahşap doğramalı pencere bulunmaktadır. Zemin katta hayvanata ait olan birimin dış cepheye açılan pencereleri on beş adet olup düz atkılı dikdörtgen kesitlidir. Giriş cephesinin orta bölümü hünkâr dairesi ile yükseltilmiştir. Hünkâr dairesinin giriş cephesi üç, yan cephesi ise bir adet düz atkılı dikdörtgen biçimli ahşap doğramalı pencereye sahiptir. Zemin katta, muhtemelen idari birimlerin yer aldığı mekânların üzeri kırma çatı ile örtülüdür ve çatısından bacalar yükselmektedir. Beşik çatı ile örtülmüş olan hünkâr dairesinin kalkan duvarında motifler yer almaktadır. Saçak alınlığında bezemeler bulunmaktadır. Hayvanlara ait bölüm beşik çatı ile örtülmüştür (İÜNEKA, 90604/1) (Görsel 3. 51).

Görsel 3. 51. *Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin Çifteler mevkiinin içten görünüşü açıklamalı fotoğraf (TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerinin Bazı Menazırını Havi Albümü, 1928).*

3.2.3.3.2. Hastane

Merkez hastane denilerek Çifteler mevkiindeki hastane kastedilmiş olmalıdır. Nitekim 1894/1895 yılına ait haritada "Çiftlik-i Hümayun Merkezi" denilerek Çifteler Köyü kastedilmektedir (İÜNEKA, 92372/9). Öte yandan Mahmudiye mevkiinde bulunan hastane farklıdır (İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA, 90603/7, İÜNEKA, 90603/22, İÜNEKA, 90603/35) (Görsel 3. 52).

Görsel 3. 52. *Merkez hastanesi açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/7).*

İki katlı olan yapı, kareye yakın biçimli plana sahiptir. Cephelerinde simetri hâkim olan yapının üst katında yer alan cumba, ana giriş üzerine konumlandırılmıştır. Giriş cephesinde zemin katta düz atkılı bir kapı ve altı pencere yer alır. Cumba cephesinde üç, yan cephelerinde birer adet düz atkılı dikdörtgen pencere vardır. Cumbanın her iki yanında ise üçer adet düz atkılı dikdörtgen pencere yer almaktadır. Yan cephede ise zemin katta beş, üst katta sekiz adet düz atkılı pencere bulunmaktadır. Zemin katta ve üst katta pencerelerin hemen altından olmak üzere cephe boyunca silme devam etmektedir. Cumbanın üzeri beşik çatı, yapının geri kalanı kırma çatı ile örtülmüştür (İÜNEKA, 90442/7).

9 Ağustos 1888 tarihli arizada, Hâra-yı hümayunda bulunan mevcut yapıların, gereken miktarın harcanarak ihtiyaç olan binalara dönüştürülmesi veya yapıların olduğu gibi mevcut hali ile kullanılması hakkında açıklama yer almaktadır. Merkez Hâra-yı Hümayun'da bulunan ve köye 1000 m mesafede bulunan hastane, onarım geçirmiş ve ilaveler yapılmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-6).

3.2.3.3.3. Zabıtanhaneler

Tek katlı olan yapılar, dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Cepheleri oldukça sade görünümlü olup cephelerde yalnızca kapı, pencereler yer alır. Kapı ve pencereler düz atkılı ve ahşap doğramalıdır. Pencere boyutları değişiklik göstermektedir. Kırma çatı ile örtülmüşlerdir (İÜNEKA, 90604/2) (Görsel 3. 53).

Görsel 3. 53. *Çifteler mevkii zabıtanhaneleri açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/2).*

3.2.3.3.4. Panayırhane

Yapıya ait yalnızca iç mekân fotoğrafı bulunmaktadır (Görsel 3. 54).

Görsel 3. 54. *Çifteler mevkiindeki panayırhanenin genel görünümü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/5).*

3.2.3.4. Eminekini mevkii

Eminekini mevkiinde bulunan Eminekini Kışla-i Hümayunu, değirmenin ve hayvanata ait yapıların mimari tanımlaması yapılmaktadır.

3.2.3.4.1. Eminekini Kışla-i Hümayunu

Eminekini Kışla-i Hümayunu'nun plan çizimine ulaşılamamıştır. Yapı hakkında 19. yüzyıl fotoğrafları bilgi vermektedir (İÜNEKA, 90604/3, İÜNEKA, 90604/9). Öte yandan, Aziziye, Hamidiye ve Mahmudiye Kışla-i Hümayunu yapılarına ait plan çizimleri, Eminekini Kışla-i Hümayunu yapısına dair yorum yapılmasına olanak tanımaktadır (Görsel 3. 55) (Görsel 3. 56).

Görsel 3. 55. *Eminekini mevkii kışla-i hümayunu açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/3).*

Görsel 3. 56. *Eminekini mevkii kışla-i hümayunu'nun arkadan görünüşü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/9).*

Eminekini Kışla-i Hümayunu, eğimli bir araziye inşa edilmiştir (İÜNEKA, 90604/3, İÜNEKA, 90604/9). Üç tarafı kapalı mekânlar ile çevrili, bir tarafı tamamen açıktır (İÜNEKA, 90604/9). Diğer kışla-i hümayun yapıları gibi idari birimler ve hayvanata ait birimlerden oluşuyor olmalıdır.

İdari birimler iki katlıdır. Zemin katta yer alan düz atkılı dikdörtgen biçimli kapıdan avluya giriş sağlanmaktadır. İdari birimlerin zemin katında giriş cephesinde üç; avlu cephesinde iki adet düz atkılı dikdörtgen biçimli pencere bulunmaktadır. Ayrıca avluya giriş sağlanan açıklıkta da pencereler yer almaktadır. Üst katı, hem giriş cephesinden hem de avlu cephesinden çıkma yapmaktadır. Çıkma yapan balkonlar, cephe boyunca devam etmekte ve payandalar ile desteklenmektedir. Her iki cephede de balkona açılan bir kapı ile altı düşey dikdörtgen biçimli pencere bulunmaktadır. Çatı saçağı, balkonlara inen ahşap dikmeler ile desteklenmektedir (İÜNEKA, 90604/3, İÜNEKA, 90604/9). Üzeri kırma çatı ile örtülüdür. Fotoğrafta çatıdan bir baca yükseldiği gözlenmektedir (İÜNEKA, 90604/3). Diğer kışla yapıları ile karşılaştırıldığında özgün cephe ve plan şemalarına aykırı duran, yan cephedeki üst katta çıkma yapan sundurma çatılı mekân sonradan yapılmış olmalıdır. (İÜNEKA, 90604/3, İÜNEKA, 90604/9).

İdari birimlerin her iki yanına bitişik olarak inşa edilmiş hayvanata ait yapılar tek katlıdır. Hem iç cepheye hem de dış cepheye açılan pencereleri vardır. Kapılar ise iç cephede yer almaktadır. Kışla-i hümayun yapısının diğer kolunu oluşturan yapı ise hayvanata ait diğer yapılardan daha geniştir. Bu yapılar beşik çatılıdır (İÜNEKA, 90604/3, İÜNEKA, 90604/9). Bu mekânların dışında, yapıdan bağımsız olarak konumlandırılmış dört adet tek katlı yapı bulunmaktadır (İÜNEKA, 90604/3).

3.2.3.4.2. Değirmen

Bağımsız olarak konumlandırılmış yapılardan birisi değirmen binasıdır (İÜNEKA, 90604/3, İÜNEKA, 90604/4). Değirmen, tek katlı ve dikdörtgen biçimli iki bitişik yapıdan meydana gelmektedir. Bu yapıların yükseklikleri farklıdır. Kapı ve pencereleri düz atkılı olan her iki bina da beşik çatılıdır ve birinin çatısından iki adet baca yükselmektedir İÜNEKA, 90604/4). Bu değirmen binasına giden değirmen arkı[330], ahşap taşıyıcılar üzerinde yükseltilmiştir (İÜNEKA, 90604/4) (Görsel 3. 57) (Görsel 3. 58).

[330]Suyun aktığı yatak.

Görsel 3. 57. *Eminekini mevkii kışla-i hümayunu açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/3).*

Görsel 3. 58. *Eminekini mevkii değirmeni açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/4).*

3.2.3.4.3. Hayvanata ait yapılar

Eminekini mevkiinde hayvanata ait, tek katlı, beşik çatılı yapılar bulunmaktadır. Fotoğraflara göre yapılar saçak seviyesine yakın dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmaktadır (İÜNEKA, 90478/8) (Görsel 3. 59).

Görsel 3. 59. *Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin Eminekini mevkii görünüşü (İÜNEKA, 90478/8).*

3.2.3.5. Mandıra mevkii

Mandıra mevkiinde bulunan inek ahırı ve koyun ağılının mimari tanımlaması yapılmaktadır.

3.2.3.5.1. İnek ahırı

Mandıra mevkiinde 200 adet inek barındırabilen büyüklükte bir inek ahırı, bir avlu etrafında düzenlenmiş olup tek katlıdır (İÜNEKA, 90413/4, İÜNEKA, 90413/6). Giriş cephesinde iki kapı ve on adet düz atkılı yatay dikdörtgen biçimli pencere yer alır.

Fotoğrafta görülen dar cephede ise iki adet düz atkılı yatay dikdörtgen biçimli pencere bulunmaktadır (İÜNEKA, 90413/6). Yapı kırma çatı ile örtülü olup çatısından bacalar yükselmektedir (İÜNEKA, 90413/4, İÜNEKA, 90413/6).

Yapının avlusuna geçiş iki ana girişten sağlanmaktadır (İÜNEKA, 90459/17, İÜNEKA, 90413/6) Avluda hayvanlar için ahşap dikmeler ile taşınan sundurma çatı ile örtülü yarı açık mekân oluşturulmuştur (İÜNEKA, 90459/17) (Görsel 3. 60) (Görsel 3. 61) (Görsel 3. 62).

Görsel 3. 60. *Mandıra mevkiinde 200 adet ineğe yetecek büyüklükte olan ahırın görünüşü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90413/4).*

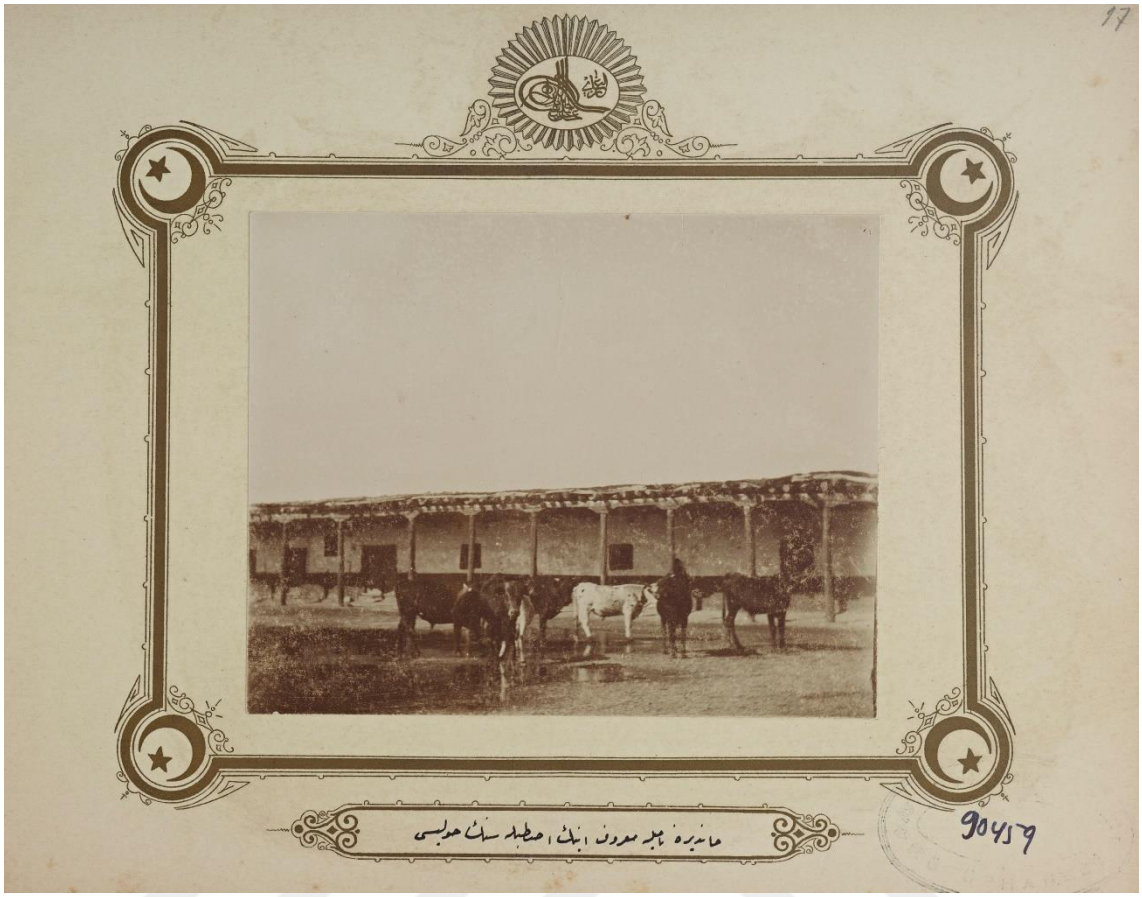

Görsel 3. 61. *Mandıra mevkiinde inek ahırının avlusu açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90459/17).*

Görsel 3. 62. *Mandıra mevkiinde inek ahırı açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/6).*

3.2.3.5.2. Koyun ağılı

Mandıra mevkiinde tek katlı, beşik çatılı koyun ağılı bulunmaktadır (İÜNEKA, 90604/7) (Görsel 3. 63).

Görsel 3. 63. *Mandıra mevkiinin koyun ağılı açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90604/7).*

3.2.3.6. Tatarhöyüğü mevkii

Tatarhöyüğü mevkiinde bulunan Tatarhöyüğü Kışla-i Hümayunu ve hayvan hastanesinin mimari tanımlaması yapılmaktadır.

3.2.3.6.1. Tatarhöyüğü/Ertuğrul Kışla-i Hümayunu

Yapılara ait görsel materyal bulunmamakla birlikte belgelerden yapı malzemesi, onarım ve inşa işlemlerine ilişkin bilgilere ulaşılmaktadır. Buna göre 1889 yılında Tatarhöyüğü, diğer adıyla Ertuğrul Kışla-i Hümayunu için gereken taş, kireç ve kereste tedarik edilmiştir (OA, Y. MTV./39-105-2-7).

Tatarhöyüğü'nde inşa olunacak Ertuğrul Kışla-i Hümayunu'nun sakıflarının ham ağaç, kamış ve toprakla örtüleceği 1889 yılında kararlaştırılmıştır. Her bir m^2'nin yaklaşık 10 ilâ 20 kuruşa mal olacağı ifade edilmiştir (OA, Y. MTV./39-105-2-7).

1891/1892 yılında ise Tatarhöyüğü ve Ertuğrul Kışla-i Hümayunları iki farklı kışla yapısıdır (İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2).

3.2.3.6.2. Hayvan hastanesi

Tatarhöyüğü mevkiindeki hayvan hastanesi tek katlıdır. Giriş bölümü yapı aksından içe çekilmiştir. Dış cepheye açılan pencereleri düz atkılı dikdörtgen biçimdedir. Yapı kırma çatı ile örtülmüştür ve çatıdan bacalar yükselmektedir. İçe çekilen girişin üst örtüsü ahşap dikmeler ile desteklenmiştir. (İÜNEKA, 90459/8) (Görsel 3. 64).

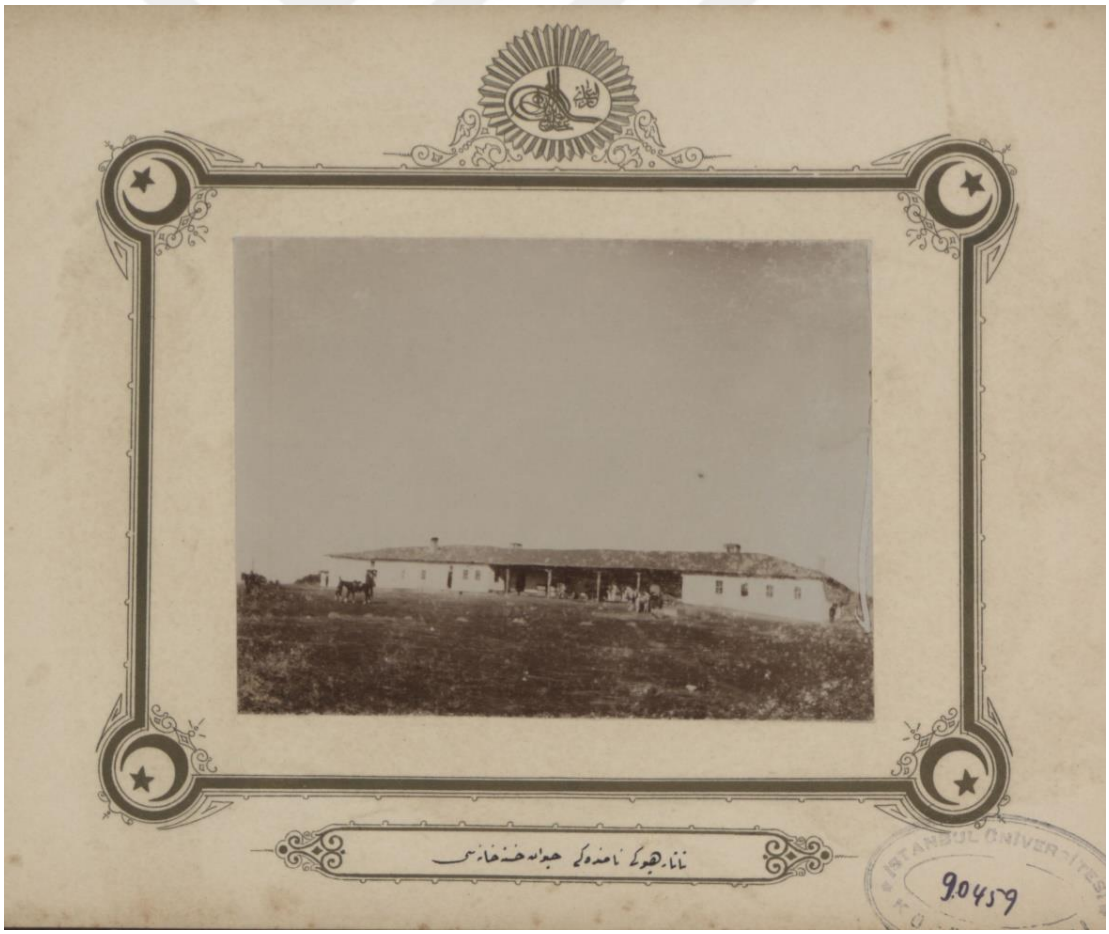

Görsel 3. 64. *Tatarhöyüğü namındaki hayvan hastanesi açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90459/8).*

3.2.3.7. Mecidiye Kışla-i Hümayunu

Tek katlı, avlulu plan şemasına sahiptir. Yapının girişi diğer kışlalardan farklı olarak cephe ortasında değildir. Dış cepheye ve avluya açılan kapı ve pencereler bulunmaktadır. Beşik ve kırma çatı ile örtülmüştür. Çatısından bacalar yükselmektedir. (İÜNEKA, 90459/9 ve İÜNEKA, 90459/10) (Görsel 3. 65) (Görsel 3. 66).

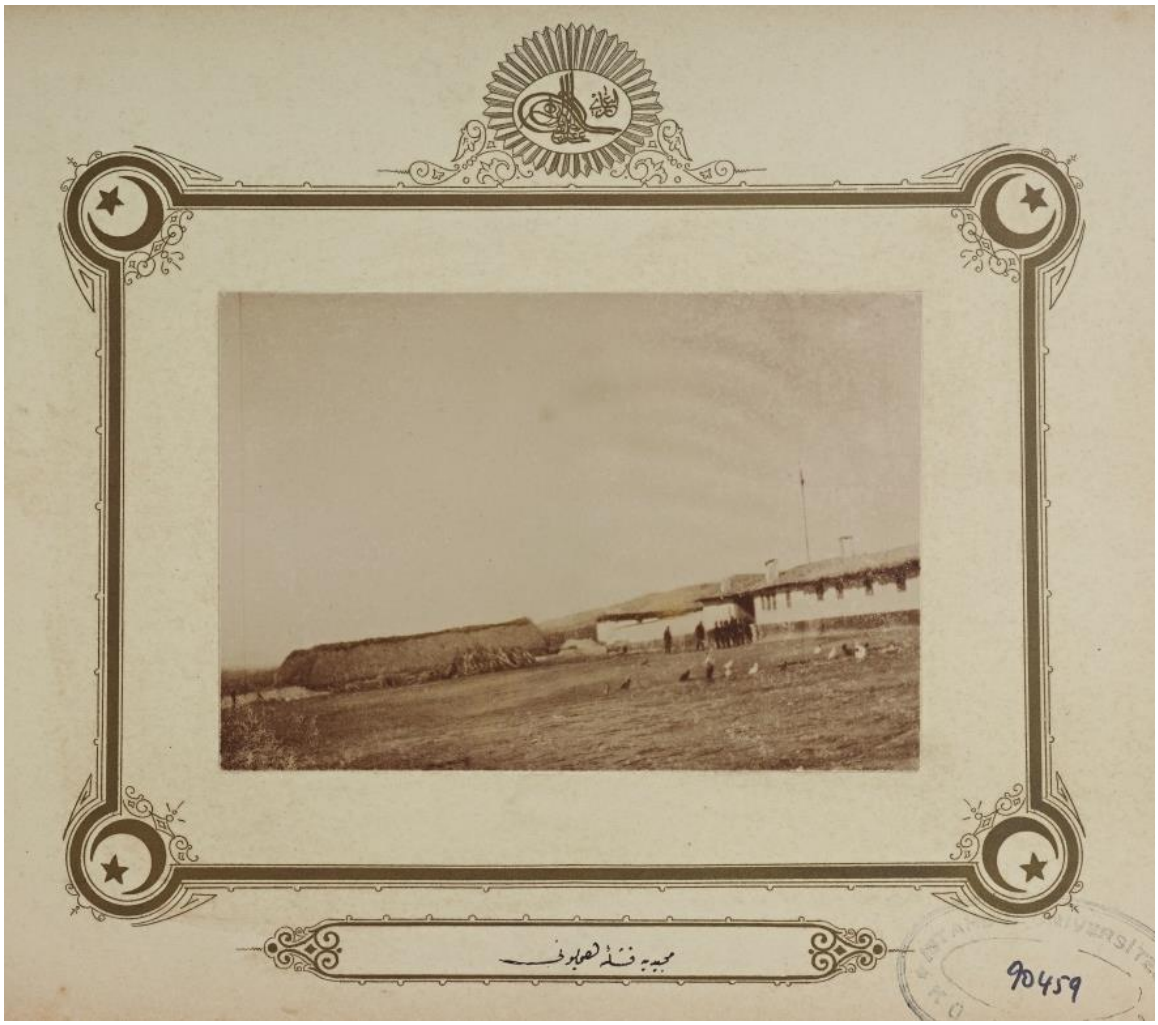

Görsel 3. 65. *Mecidiye Kışla-i Hümayunu açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90459/10).*

Görsel 3. 66. *Mecidiye Kışla-i Hümayunu açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90459/9).*

3.2.3.8. Selimiye Kışla-i Hümayunu

Yapıya ait görsel materyal bulunmamakla birlikte malzeme, onarım ve inşa işlemlerine dair belgelerden bilgi edinilmektedir. Buna göre 1889 yılında kurutulmuş bataklık ortamında Selimiye Kışla-i Hümayunu'nun inşasına; inşası için gereken kerestenin askeriye tarafından tedarik ettirilmesine ve yakın çevrede bulunan viranelerin büyük taşlarından yararlanılmasına karar verilmiştir (OA, Y. MTV./39-105-2-7).

Selimiye Kışla-i Hümayunu'nun sakıflarının ham ağaç, kamış ve toprakla örtüleceği 1889 yılında kararlaştırılmıştır. Her bir $m^{2'}$nin yaklaşık 10 ilâ 20 kuruşa mal olacağı ifade edilmiştir (OA, Y. MTV./39-105-2-7).

3.2.3.9. İhsaniye Kışla-i Hümayunu

Yapıya ait görsel materyal bulunmamaktadır. 1889 yılında yapılmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-6). Hâra-yı Hümayun'da bulunan ahırların, mürettebatı olan hayvanları barındırmaya yeterli büyüklükte olmaması sebebiyle yapılmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-6). İnşası için kereste ve taş kullanılmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-6). Kışlanın yapılması için gerekli olan kerpiç ve ilave kereste, askeriye tarafından tedarik edilmiştir (OA, Y. MTV./39-105-2-7). Yirmi çift kısrak veya kırk çift öküzü barındırmaya yetecek

büyüklükte inşa edilen kışla-i hümayunda zabıtan odası, koğuş ve ambar bulunmaktadır. (OA, Y. MTV./39-105-2-6).

İhsaniye Kışla-i Hümayunu'nun sakıflarının ham ağaç, kamış ve toprakla örtüleceği 1889 yılında kararlaştırılmıştır. Her bir $m^{2'}$nin yaklaşık 10 ilâ 20 kuruşa mal olacağı ifade edilmiştir (OA, Y. MTV./39-105-2-7). İhsaniye ve Selimiye Kışla-i Hümayunları'nın mimari biçimleri ve boyutları birbirine yakındır (OA, Y. MTV./39-105-2-7).

3.2.3.10. Diğer yapılar

Konumu belirlenemeyen, yan yana inşa edilmiş iki adet ahır yapısı hasta hayvanların barındırılması için kullanılmıştır (Görsel 3. 67). Tek katlı olan yapılar arasında kat yüksekliği farkı vardır. Kapı ve pencereleri düz atkılı dikdörtgen biçimlidir. Yapılara bitişik duvar ile çevrelenmiş avlusu vardır. Yapılar kırma çatılıdır (TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerinin Bazı Menazırını Havi Albümü, 1928).

Görsel 3. 67. *Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin hasta hayvanlara özel ahırı açıklamalı fotoğraf (TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerinin Bazı Menazırını Havi Albümü, 1928).*

Hâra-yı Hümayun'da yer alan bir diğer yapı Tiftik keçilerinin barındırıldığı yapıdır (Görsel 3. 68). İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritalarda gösterilen, Mecidiye Kışla-i Hümayunu'nun doğusunda yer alan keçi ağılı olmalıdır (EK-19). Eğimli araziye konumlandırılan yapı, tek katlı ve beşik çatılıdır (TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerinin Bazı Menazırını Havi Albümü, 1928).

Görsel 3. 68. *Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin Tiftik keçileri ahırı açıklamalı fotoğraf (TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi, Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerinin Bazı Menazırını Havi Albümü, 1928).*

Hâra-yı Hümayun'da yer alan bir diğer yapı ise konumu belirlenemeyen, subay aileleri için inşa edilen dairedir. Yapı, kışlanın yakın çevresinde inşa edilmiştir[331]. Tek katlı olan yapının girişi yerden yükseltilmiştir. Giriş cephesinde simetri hakîm olup düz atkılı dikdörtgen biçimli bir kapı, dört pencere vardır. Kırma çatısı alaturka kiremit ile kaplıdır. Çatısından bacalar yükselmektedir. (İÜNEKA, 90459/3) (Görsel 3. 69).

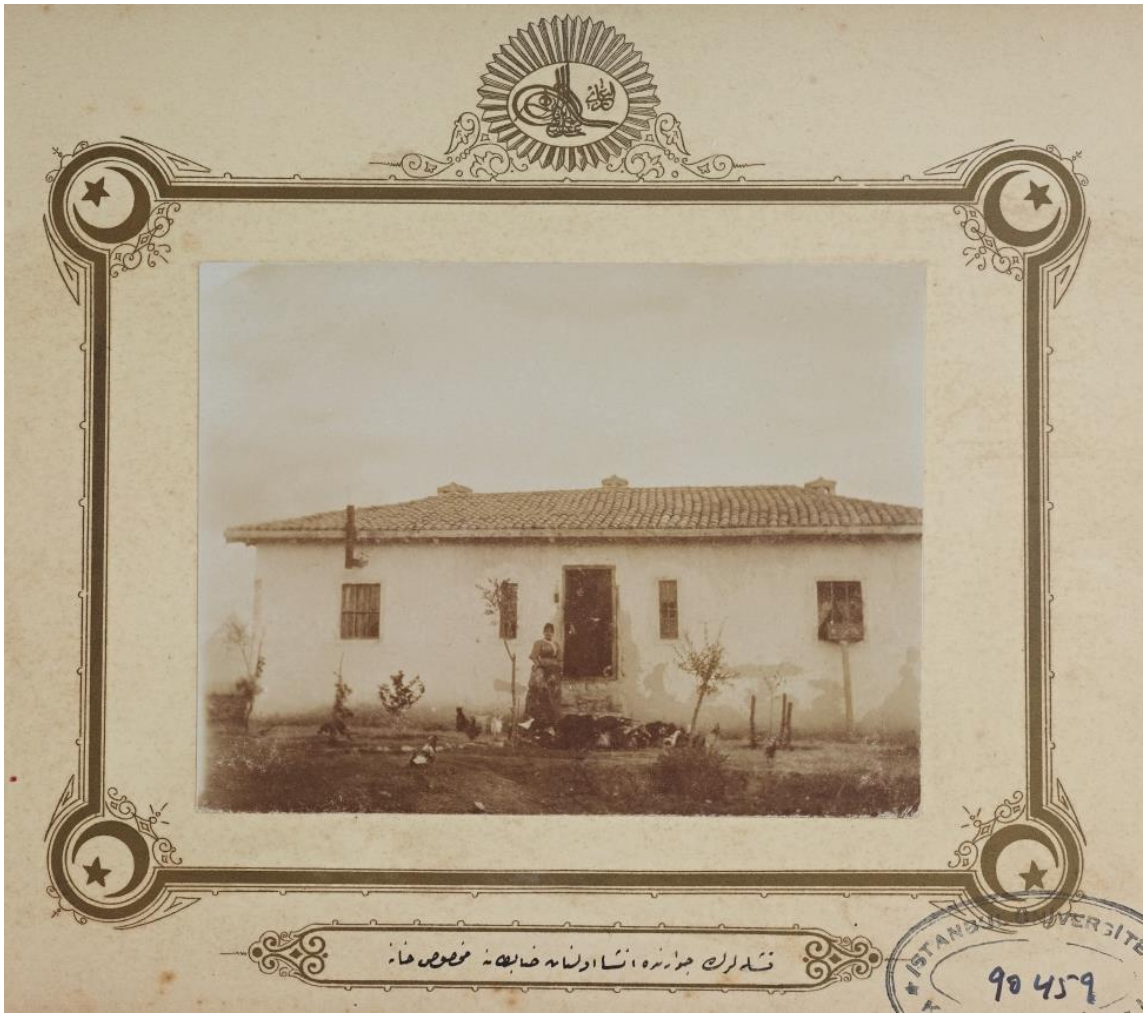

Görsel 3. 69. *Kışlaların civarında inşa edilen zabıtana mahsus daire açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90459/3).*

[331]Hangi kışla olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.

3.2.4. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun günümüze ulaşan yapıları

3.2.4.1. Mahmudiye mevkii aygır deposu

3.2.4.1.1. Konum bilgisi ve tarihçe

Yapı, Mahmudiye İlçesi'nin güney çıkışında, Eskişehir-Konya yolu ile Cumhuriyet Caddesi arasında, Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü arazi sınırları içerisindedir. Mahmudiye Kışla-i Hümayunu yapısının bulunduğu konumun (günümüzde Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü binasının bulunduğu konum) güneyinde yer almaktadır. Yapının günümüzdeki koordinat bilgileri; enlem 39°28'55.58" kuzey, boylam 30°59'24.47" doğudur (Şekil 3. 22).

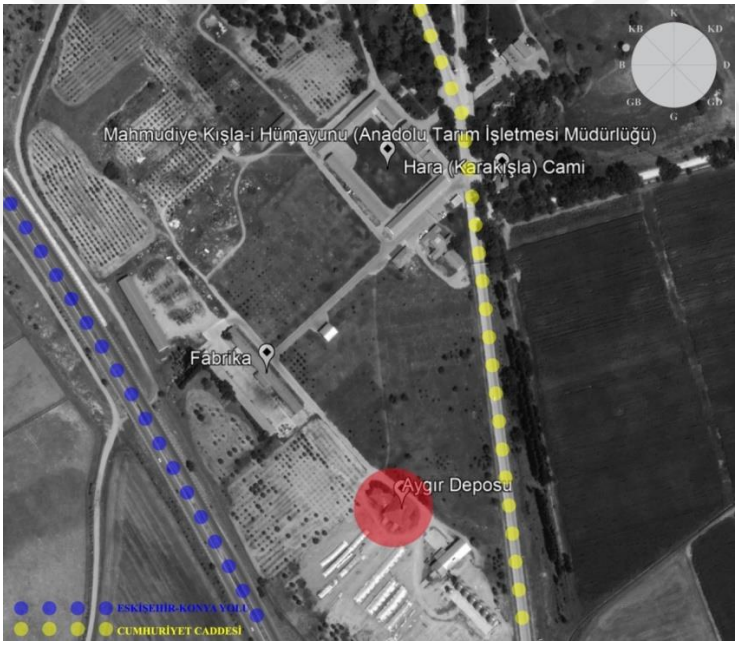

Şekil 3. 22. *Aygır deposunun konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).*

Yapı, kesin bilgi olmamasına karşın idari yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla, çiftliğin merkez idaresinin Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Mahmudiye'ye taşınmasından sonra (1886 yılı dolaylarında) inşa edilmiş olmalıdır (Bkz. Bölüm 3.1.). Yapı, Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Hâra-yı Hümayun aygırlarının barındırılması için kullanılmıştır. Günümüzde Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü'nün arazi sınırları içerisinde bulunmaktadır ve söz konusu

kuruluşa depo olarak hizmet vermektedir (Bkz. Bölüm 3.2.3.1.3.). Yapının tescili bulunmamaktadır.

3.2.4.1.2. Plan

Yapının günümüzdeki plan krokisi aşağıdaki gibidir (Şekil 3. 23).

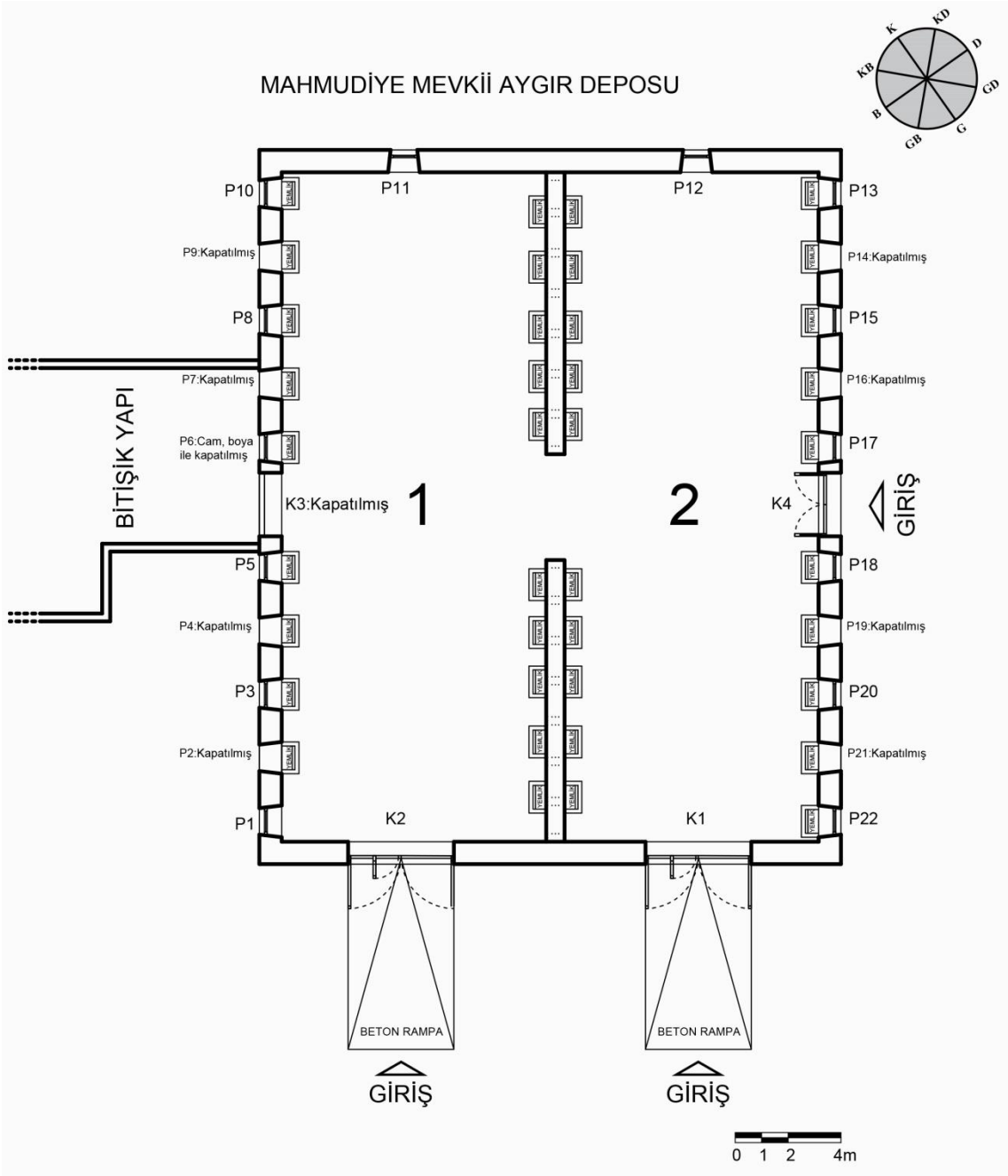

Şekil 3. 23. *Mahmudiye mevkiinde bulunan aygır deposunun plan krokisi (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER).*

Yapının dıştan dışa boyutları 22 m x 27 m'dir. Yapıya giriş güneydoğudan bir ve güneybatıdan iki olmak üzere toplam üç yerden sağlanmaktadır. Temel olarak iki ana bölümden oluşmaktadır. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan duvar, ortada kesilerek geçiş aralığı yaratmıştır. Bu duvarın her iki yanında onar adet yemlik bulunmaktadır. Yapıda mazgal pencereler kullanılmıştır. P2, P4, P9, P14, P16, P19 ve P21 kodlu pencere ve K3 kodlu kapıları sonradan tuğla ile kapatılmıştır. P6 kodlu pencerenin camı boyanarak içeriye ışık alımı engellenmiştir. Güneydoğu beden duvarının önünde on, kuzeybatı beden duvarının önünde dokuz adet yemlik mevcuttur (Tablo 3. 6).

Tablo 3. 6. *Aygır deposu plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümün genel görünümü (25.07.2018)*

Plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölüme güneybatıdan bakış	Plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölüme güneyden bakış
Plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölüme kuzeyden bakış	K4 kapısının içeriden görünüşü

Tablo 3. 6. (Devam) *Aygır deposu plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümün genel görünümü (25.07.2018)*

Sonradan kapatılan P19 ve P20 pencerelerinin içten görünümü	Plan krokisinde 1 ve 2 numara ile gösterilen bölümleri birbirinden ayıran duvara güneyden bakış
Plan krokisinde 1 ve 2 numara ile gösterilen bölümleri birbirinden ayıran duvara doğudan bakış	Plan krokisinde 1 ve 2 numara ile gösterilen bölümleri birbirine bağlayan geçiş aralığına kuzeybatıdan bakış
Plan krokisinde 1 ve 2 numara ile gösterilen bölümleri birbirine bağlayan geçiş aralığına güneydoğudan bakış	Plan krokisinde 1 numara ile gösterilen bölüme güneybatıdan bakış

Tablo 3. 6. (Devam) *Aygır deposu plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümün genel görünümü (25.07.2018)*

Plan krokisinde 1 numara ile gösterilen bölüme kuzeydoğudan bakış	Sonradan kapatılan P2 ve P4 pencerelerinin içten görünümü
Plan krokisinde 1 numara ile gösterilen bölüme doğudan bakış	Plan krokisinde 1 ve 2 numara ile gösterilen bölümleri birbirinden ayıran duvar üzerinde yemlikler

Tablo 3. 6. (Devam) *Aygır deposu plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümün genel görünümü (25.07.2018)*

Plan krokisinde 1 numara ile gösterilen bölümden çatıya kuzeyden bakış	Plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümden çatıya bakış
Güneybatı beden duvarı ile çatı birleşimi	Güneydoğu beden duvarı ile çatı birleşimi

Tablo 3. 6. (Devam) *Aygır deposu plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümün genel görünümü (25.07.2018)*

Plan krokisinde 1 numara ile gösterilen bölümden çatıya batıdan bakış	Kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarı ile çatının birleşimi
Plan krokisinde 1 numara ile gösterilen bölümden çatıya güneybatıdan bakış	Geçiş aralığı ile çatının birleşimi
Plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümden çatıya kuzeyden bakış	Plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümden çatıya doğudan bakış

3.2.4.1.3. Genel görünüm ve cephe düzeni

Sultan II. Abdülhamid dönemine (1876-1909)[332] ait fotoğraflarda aygır deposu tek katlıdır (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/13, İÜNEKA, 90603/19, İÜNEKA, 90603/26, İÜNEKA, 90478/5) (Görsel 3. 70) (Görsel 3. 71).

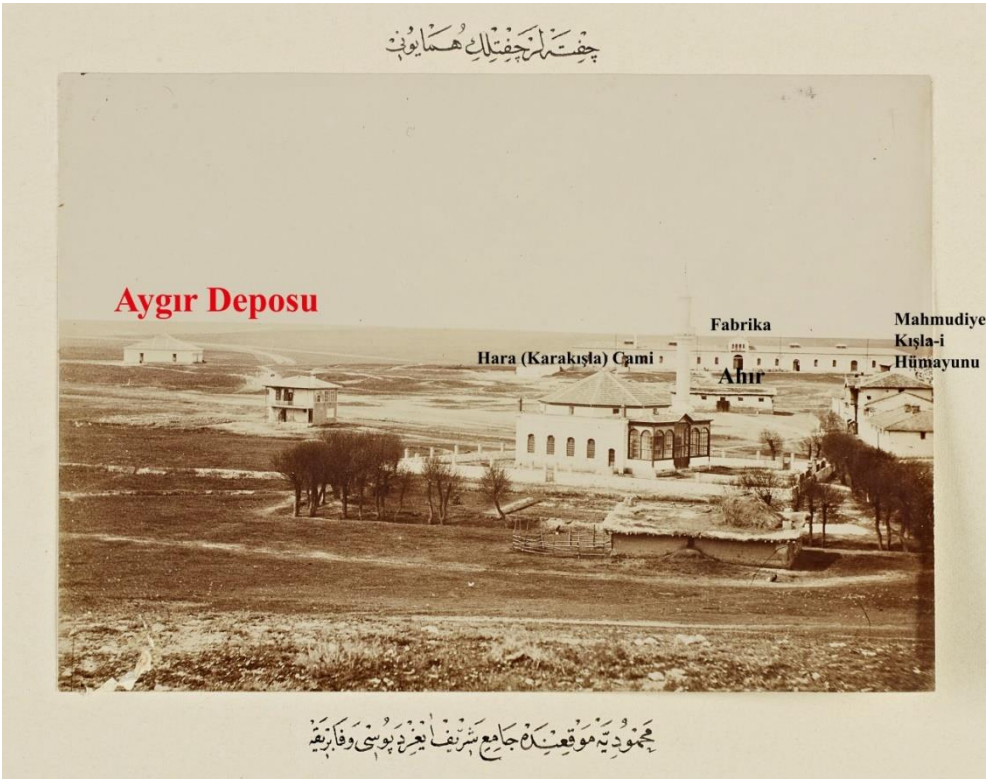

Görsel 3. 70. *Mahmudiye mevkiinde cami, aygır deposu ve fabrika açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/13).*

[332]1899 yılına ait fotoğraflar için Bkz. (https://e-library.ircica.org/media/15027/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, https://e-library.ircica.org/media/15004/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-ile-fabrikanin-manzarasi/, https://e-library.ircica.org/media/15014/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-aygir-deposu-ve-fabrika/, https://e-library.ircica.org/media/15020/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-aygir-deposu/, erişim tarihi 01.02.2019).

Görsel 3. 71. *Mahmudiye mevkiinde aygır deposu açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/19).*

19. yüzyıl fotoğraflarına göre kuzeydoğu cephesinde basık kemerli iki kapı bulunmaktadır. Kapı doğramaları ve kanatları düz atkılı olup ahşaptır. Kapı kemer aynası duvar ile örülmüş ve üzeri sıvalıdır (İÜNEKA, 90603/19). Kuzeybatı cephesinin ortasındaki kapı ise basık kemerlidir. Çift kanatlı kapısı ve kapı doğraması düz atkılı ve dikdörtgendir. Kapı doğramasının kemer aynası duvar ile örülmüş ve üzeri sıvalıdır. Kapının her iki yanında beşer adet olmak üzere toplam on adet kare biçimli pencere açılmıştır (İÜNEKA, 90603/19). Saçak altında üç kademeden oluşan silme yapıyı çevreler. Kırma çatı ile örtülmüştür. Çatıda alaturka kiremit kullanılmıştır ve mekânın havalandırılması için çatı feneri yapılmıştır (İÜNEKA, 90603/19).

Günümüzde aygır deposunun kuzeybatı cephesine bitişik bir şekilde sonradan bir yapı inşa edilmiştir. Bu yapının yüksekliği aygır deposuna nazaran daha azdır. Cephelerde simetri hâkimdir. Yapının subasman seviyesi, gri boyalıdır. Cephelerin yüzeyleri sıvalıdır ve sıvalar yer yer dökülmüştür. Beden duvarlarında moloz taş, köşelerde ise düzgün kesme taş kullanılmıştır. Cephelerde pencerelerin sağ ve sol

yanlarında uzunlu kısalı şaşırtmalı bir biçimde dizilmiş kesme taş kullanılmıştır (Tablo 3. 7).

Tablo 3. 7. *Aygır deposunun genel görünümü (25.07.2018)*

Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü'nün arazi sınırları içerisinde kalan aygır deposunun Cumhuriyet Caddesi'nden görünümü (Görselde yapının güneydoğu ve kuzeydoğu cepheleri görülmektedir)	Aygır deposu ve sonradan kuzeybatı cephesine bitişik olarak inşa edilen yapı
Kuzeybatı cephesi	Kuzeybatı ve kuzeydoğu cepheleri
Güneydoğu cephesi	Güneydoğu cephesi

Tablo 3. 7. (Devam) *Aygır deposunun genel görünümü (25.07.2018)*

Güneybatı cephesi	Güneybatı ve kuzeybatı cepheleri
Kuzeybatı cephesi	Kuzeybatı cephesi ve sonradan kuzeybatı cephesine bitişik olarak inşa edilen yapı
Pencerelerin sağ ve sol yanlarında kullanılan kesme taşlar	

Kuzeydoğu cephesinde en ve boy ölçüleri 120 cm x 120 cm olan iki adet kare biçimli pencere yer alır. Pencere doğramaları ahşaptır. Pencerelerin üzerinde ahşap lentolar görülmektedir. Basık tuğla kemerler ahşap lentoların üstüne oturur. Kemer alınlıkları tuğla ile doldurulmuştur (Görsel 3. 72).

Görsel 3. 72. *Güneydoğu cephesinde yer alan pencerenin yakından görünümü (25.07.2018)*

Güneydoğu cephe aksında bir kapı yer alır. Çift kanatlı ve sac levhalı kapının eni 240 cm olup kasası ahşaptır. Ahşap lentolu ve basık kemerli kapının alınlığı yatay biçimde yerleştirilmiş tuğla ile doldurulmuştur. Giriş kapısının sağında ve solunda olmak üzere üçer adet ahşap lentolu kare biçimli pencerelerin en ve boy ölçüleri 120 cm x 120 cm'dir. Bunların dışında ikişer adet sonradan kapatılan pencere vardır. Kapatılan açıklıklar beyaz renkli boyalıdır (Tablo 3. 8).

Tablo 3. 8. *Aygır deposunun güneydoğu cephesinde bulunan kapı ve pencerelerin yakından görünümü (25.07.2018)*

Güneydoğu cephesinde bulunan kapının yakından görünümü	Güneydoğu cephesinde bulunan pencerelerin yakından görünümü

Güneybatı cephesinde saçak silmesine uzanan, yüksek iki kapı yer alır. Giriş kapıları doğraması metaldir. Yapıya giriş, beton rampalar ile sağlanmaktadır (Görsel 3. 73).

Görsel 3. 73. *Güneybatı cephesinde bulunan kapının yakından görünümü (25.07.2018)*

Kuzeybatı cephesinde toplam dokuz adet ahşap lentolu kare biçimli pencere görülmektedir. 120 cm x 120 cm ölçüsündeki pencerelerden dördü sonradan kapatılmıştır. Kapatılan açıklıklar beyaz renkli boyalıdır (Görsel 3. 74) (Görsel 3. 75).

Görsel 3. 74. *Kuzeybatı cephesinde bulunan pencerelerin yakından görünümü (1) (25.07.2018)*

Görsel 3. 75. *Kuzeybatı cephesinde bulunan pencerelerin yakından görünümü (2) (25.07.2018)*

Aygır deposunun kırma çatısı Marsilya tipi kiremit ile kaplıdır. Saçak altında üç kademeden oluşan silme, yapının bütün cephelerinde devam etmektedir.

3.2.4.1.4. Yapım tekniği ve malzeme

Yapının beden duvarları moloz taş ve harman tuğla ile inşa edilmiştir. Subasman seviyesinin hemen üst kısmında harman tuğlalar bir sıra dikey, bir sıra yatay biçimde yerleştirilmiş, üzerine ise moloz taş tekniği uygulanmıştır. Mekânı ikiye bölen, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan duvar ise yarıya kadar kesme taş üzerine harman tuğlası örülerek inşa edilmiştir. Duvarlar sıvalıdır. Yer döşemesi doğal taş ile kaplıdır. Çatı konstrüksiyonu beden duvarları ve güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan duvardan destek alan ahşap makas sistemdir.

3.2.4.1.5. Bozulmalar ve koruma önerileri

Bozulmalar

Aygır deposunun kuzeybatı cephesine bitişik sonradan inşa edilen yapı dolayısıyla aygır deposunun bir kapısı, iki penceresi kapanmıştır. Bu sebeple kuzeybatı cephesi net

olarak algılanamamaktadır. Aynı zamanda sonradan inşa edilen yapıya ait baca, aygır deposunun saçağını ve saçak altındaki kademeli silmelerinin sürekliliğini bozarak yükseltilmiştir. Sonradan inşa edilen yapının çatısı ile aygır deposunun beden duvarının birleştiği yüzeye çimentolu harç uygulanmıştır. Yağışlı havalarda, sonradan inşa edilen yapının çatısından zemine akan su, zaman içerisinde aygır deposunun beden duvarında renk değişimi (kararma) meydana getirmiştir.

Aygır deposunun çatı yüzeyinde, geniş açıklık sebebiyle yer yer eğilmeler meydana gelmiştir. Çatıda alaturka kiremitler kaldırılmış yerine Marsilya tipi kiremit kullanılmıştır. Kiremitlerin yüzeylerinde renk kararması meydana gelmiştir. Mahya üzerindeki kiremitlerde (birleşim yerlerinde) yalıtım amacıyla çimentolu harç kullanılmıştır. 1899 yılında mevcut olan çatı feneri, günümüzde kaldırılmıştır.

1899 yılında kuzeydoğu cephesinde bulunan iki kapının belli bir yüksekliğe kadar doldurularak pencereye dönüştürüldüğü yapı üzerindeki izlerden ve fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Cephelerde sıvalar yer yer kabarmış, dökülmüştür. Sıvanın döküldüğü yerlerden, yapının sarı renge dönük moloz taş ile inşa edildiği anlaşılmaktadır. Deprem gibi yanal kuvvetlerin etkisiyle meydana gelen hasarlar, pencere kenarlarından başlayarak diyagonal biçimde gelişen çatlaklardan anlaşılmaktadır. Zemin sularının yapıya sıçraması veya yapının kapilarite etkisiyle yer altı sularını bünyesine çekmesi sonucunda taş yüzeylerde yüzey kayıpları ve parça kopmaları meydana gelmiştir.

Cephelerin genelinde yer yer taş yüzeyler üzerinde kayıplar, parça kopmaları, boşluklar-delikler, kılcal çatlaklar, kabuklanmalar, zemine yakın yerlerde derz boşalmaları, yüzey kirliliği, renk değişimleri ve çimento kullanımı gibi hatalı onarımlar yapılmıştır. Özellikle pencerelerin alt bölümlerinde çimento bazlı sıva kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra cephe yüzeyinde metal levhalar kullanılmış, sprey boya ile yazılar yazılmış ve korozyona sebebiyet veren demir parçalar monte edilmiştir. Yapının çevresinde, cephe yüzeyleri ile temas halinde otsu bitkiler bulunmaktadır. Bu durum ilerleyen zamanlarda yapı üzerinde bitki oluşumuna sebebiyet verebilir; köklerinin büyüyerek taşlarda çatlaklar oluşturma ve sonucunda da beden duvarlarının taşıyıcı gücünü kaybetmesine neden olabilir. Güneybatı cephesinde bulunan girişlerin önüne yapılan beton rampalar, görüntü kirliliğine sebep olmaktadır. Güneybatı ve güneydoğuda bulunan giriş kapılarında kullanılan metal doğramalar ve sac levha kanatlar niteliksiz ektir. Ahşap olan pencere, kapı doğramaları ve ahşap lentolarda çürüme, kopma ve renk değişimleri bulunmaktadır. Bakımsız olan ahşap elemanlar su,

nem, ısı, yangın, atmosfer, korozyon, bakteri, mantar, böcek gibi dış etkilere açık haldedir. Yatay ahşap taşıyıcılarda eğilmeler görülmüştür.

Duvar yüzeyleri oldukça bakımsızdır. İç duvarlarda sıvalar yer yer kabarmış, dökülmüştür. Neme bağlı olarak beden duvarlarının iç yüzeylerinde küflenmeler gözlemlenmektedir. Ahşap doğramalar duvar yüzeyi ile tam birleşmemekte, bu durum yapı içerisini dış etkilere karşı korumasız bırakmaktadır. Çeşitli tarihlerde yapılan onarım ve müdahaleler nedeniyle özgün cephe özelliklerini kısmen yitirmiştir. Örneğin kapatılan pencere ve kapılar, yapı içerisine doğal ışık girişini engellemekte ve görüntü kirliliği yaratmaktadır. Giriş kapılarında kullanılan metal doğramalar ve sac levhadan oluşan kapı kanatlarının iç yüzeylerinde paslanmalar meydana gelmiştir. Ahşap çatı konstrüksiyonu bakımsızdır. Çatı ahşap taşıyıcılarına monte edilen niteliksiz aydınlatma elemanları, kablolar ve duvara monte edilen elektrik kablosu bulunmaktadır. Yer döşemesindeki taşlar aşınmış ve döşeme kot seviyesinde farklılıklar görülmüştür. Yemliklerin bir kısmı kırılmış, bütünlüğünü kaybetmiştir.

Koruma önerileri

Yapı yalnızca depo olarak değil söz sahibi kuruluş tarafından daha etkin biçimde kullanılmalıdır. Kuzeybatı cephesine bitişik yapı kaldırılmalı ve bunun cephede verdiği hasar giderilmelidir. Yapı, yakın çevresindeki otsu bitkilerden arındırılmalı, çevre temizliği yapılmalı, beton rampalar ve yapıdaki niteliksiz elemanlar kaldırılmalıdır. Duvarlardaki çatlaklar dikiş, kenetleme veya enjeksiyon yöntemlerinden uygun olanı tercih edilerek onarılmalıdır. 19. yüzyıl fotoğrafları ve yapıdaki izler yardımıyla kapatılan kapı ve pencereler tekrar açılmalıdır. Cephelerin yüzeyleri uygun yöntemle temizlenmeli, özgün harç ve sıvadan numune alınıp aslına uygun tamir malzemeleri kullanılmalıdır. Yapıdaki taş cinsleri ve bozulma derinlikleri belirlenmeli, teşhis sonrası taşlar uygun tekniklerle temizlenmeli ve sağlamlaştırma, onarım, yüzey koruma uygulamaları yapılmalıdır. Ahşap elemanlarda temizleme, sağlamlaştırma ve güçlendirme yapılmalı, ahşap malzemelerde koruyucular kullanılmalıdır.

3.2.4.2. Mahmudiye mevkii fabrika

3.2.4.2.1. Konum bilgisi ve tarihçe

Yapı, Mahmudiye İlçesi'nin güney çıkışında, Eskişehir-Konya yolu ile Cumhuriyet Caddesi arasında, Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü arazi sınırları içerisindedir. Mahmudiye Kışla-i Hümayunu yapısının bulunduğu konumun (günümüzde Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü binasının bulunduğu konum) güneybatısında yer almaktadır. Yapının günümüzdeki koordinat bilgileri; enlem 39°29'0.10" kuzey, boylam 30°59'18.65" doğudur (Şekil 3. 24).

Şekil 3. 24. *Fabrikanın konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).*

Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909), çiftliğin merkezinin Mahmudiye mevkiine taşınmasından sonra, çeşitli alet ile arabaların tamiratını yapmak buna ilaveten yeni alet, edevat, araba ve koşum üretmek amacıyla fabrikaya ihtiyaç duyulmuştur (OA,

Y. MTV./67-110-2). 9 Ağustos 1888 tarihli arizada da, Hâra-yı Hümayun'da bulunan mevcut yapıların, gereken miktarın harcanarak ihtiyaç olan binalara dönüştürülmesi veya yapıların olduğu gibi mevcut hali ile kullanılması hakkında açıklama yer almaktadır (OA, Y. MTV./39-105-2-6). Bu bağlamda 1889 yılında 100 askerlik koğuş, pencere ve kapılarının değiştirilmesi ile fabrikaya dönüştürülmüştür (OA, Y. MTV./39-105-2-7). Dönüştürülen fabrika 50 m boyunda, 11 m enindedir. Fabrikaya, demirhane, tornahane, tesviyehane ve dökümhane bölümleri yapılmıştır. Yapılan fabrikanın eksiklikleri zaman içerisinde tamamlanmıştır (OA, Y. MTV./39-105-2-7)[333]. Fabrika ile ilişkili demir ambarı da bulunmaktadır (OA, Y. MTV./39-105-2-7).

1892 yılında Hâra-yı Hümayun'da geliri artırmak amacıyla fabrikada pulluk ve dört tekerlekli araba gibi zirai aletlerin üretilerek satış yapılmaya çalışılmıştır[334] (OA, Y. MTV./ 68-79-2).

Günümüzde Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü'ne hizmet vermekte ve tamirat işlerinin yapılması amacıyla kullanılmaktadır. Yapının tescili yoktur.

3.2.4.2.2. Plan

Yapının günümüzdeki plan krokisi aşağıdaki gibidir (Şekil 3. 25) (Şekil 3. 26) (Şekil 3. 27).

[333]İÜNEKA, 90413/3 numaralı fotoğrafta "Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Merkezindeki fabrikanın inşaen resmi küşadı" açıklaması bulunmaktadır (EK-44). Fotoğrafta tarih bilgisi bulunmamaktadır. Bu fotoğraf Çifteler ya da Mahmudiye mevkiinde yer alan fabrikalardan birisini kastediyor olmalıdır. Eğer Mahmudiye mevkiinde bulunan fabrika kastediliyorsa, yapı koğuştan dönüştürülmemiş demektir. Fakat günümüzde Mahmudiye mevkiinde bulunan fabrikanın eksikliklerinin sonradan tamamlandığı kabul edildiğinde ve günümüzdeki ölçüleri göz önünde bulundurulduğunda Mahmudiye mevkiinde bulunan fabrika, koğuştan dönüştürülmüş demektir. İÜNEKA, 90413/3 numaralı fotoğraf ise Çifteler mevkiindeki fabrikaya ait olabilir.

[334]İkinci ve üçüncü madde.

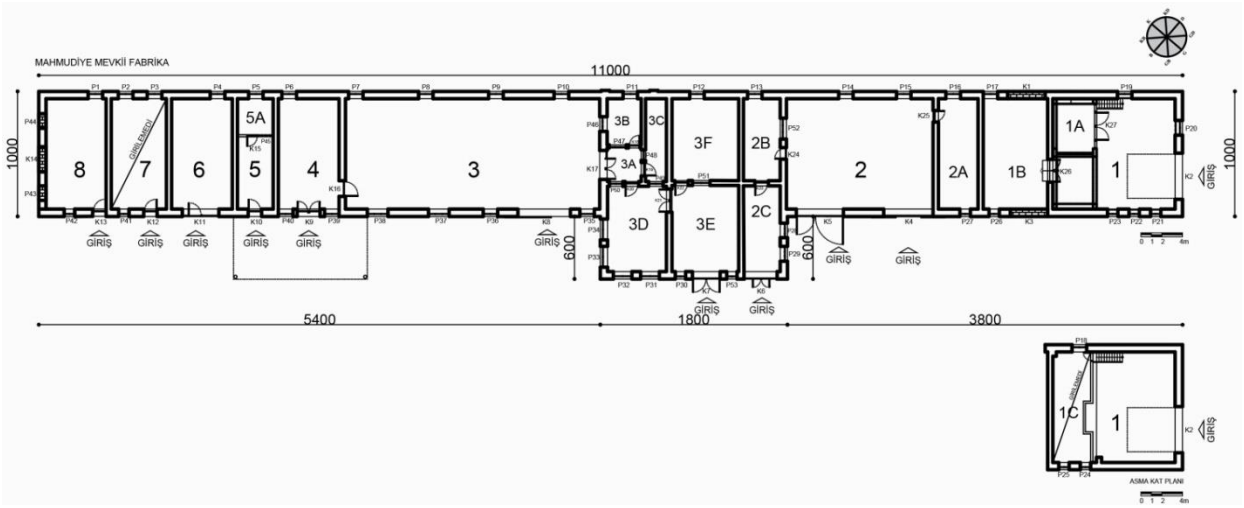

Şekil 3. 25. *Mahmudiye mevkiinde bulunan fabrikanın plan krokisi (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER).*

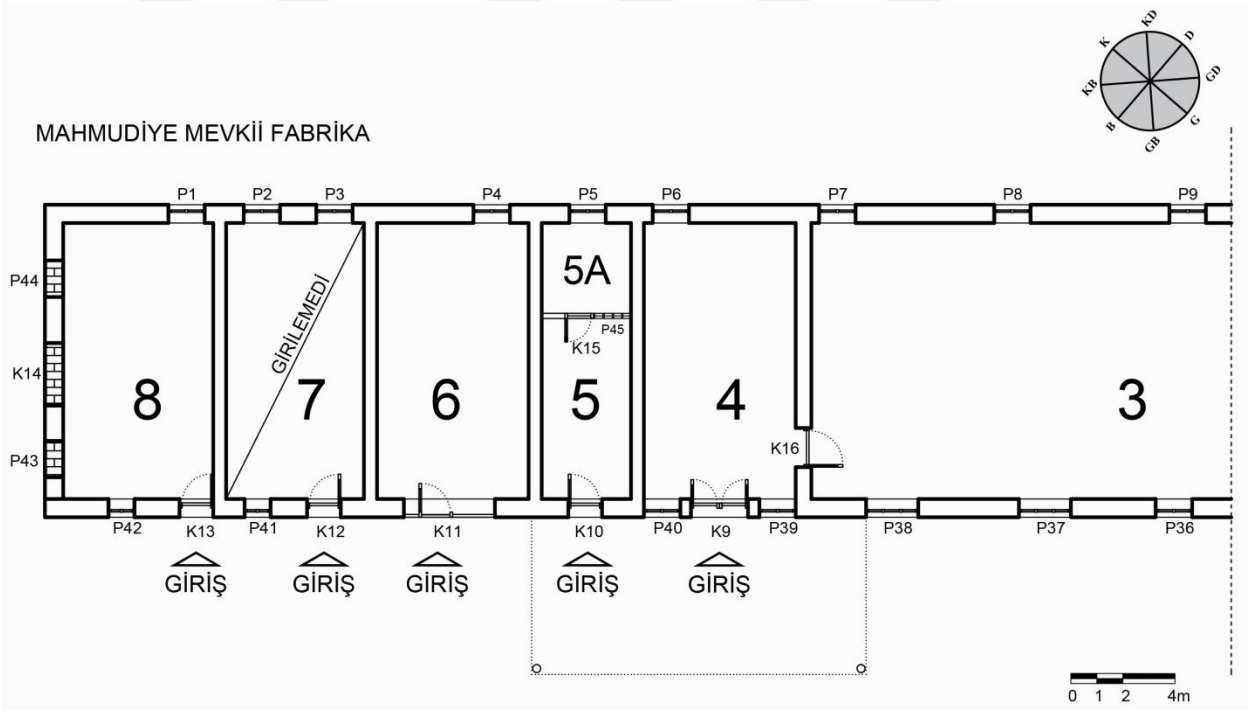

Şekil 3. 26. *Mahmudiye mevkiinde bulunan fabrikanın plan krokisinde gösterilen 3, 4, 5, 6, 7 ve 8 numaralı mekânlar (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER).*

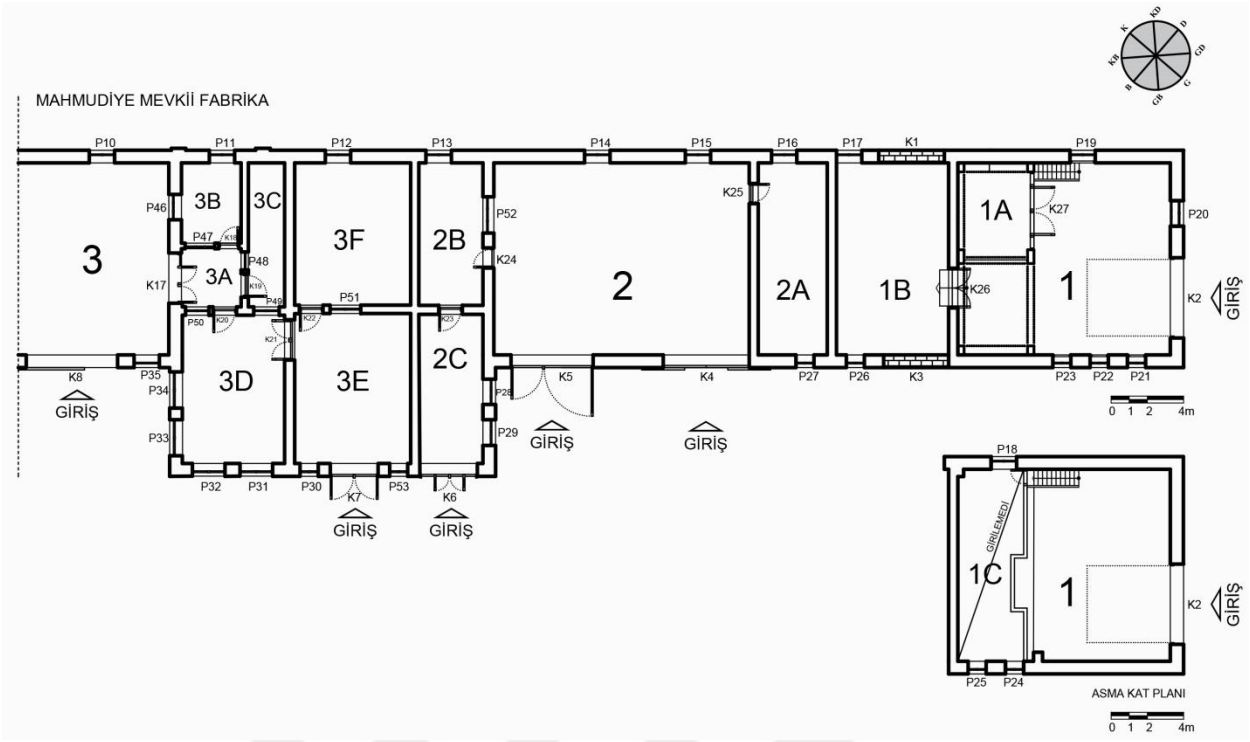

Şekil 3. 27. *Mahmudiye mevkiinde bulunan fabrikanın plan krokisinde gösterilen 1, 2 ve 3 numaralı mekânlar (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER).*

Yapının dıştan dışa boyutları 10 m x 110 m'dir. Dışa taşan bölüm ise 6 m x 18 m'dir. Yapıya güneydoğu ve güneybatıdan girişler sağlanır. Temel olarak sekiz bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler tamirat işleri ve depolama amaçlı hizmet vermektedir.

Krokide 8 numara ile adlandırılan bölüm dikdörtgen biçimli olup girişi güneybatı duvarında bulunan K13 kapısındandır. P42 güneybatıya, P1 penceresi kuzeydoğuya açılmaktadır. P43, P44 ve K13 açıklıkları kapatılmıştır. İç duvarları sıvalı olan mekânın tavanında betonarme kirişler görülür (Tablo 3. 9).

Tablo 3. 9. *Krokide 8 numara ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

K13 kapısına batıdan bakış	K13 kapısına güneybatıdan batıdan bakış
Krokide 8 numara ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı	Krokide 8 numara ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı

Krokide 7 numara ile adlandırılan bölüme çalışma süresince girilememiştir. Mekâna K12 kapısından güneybatıdan girilir. P41 güneybatıya, P2 ve P3 pencereleri kuzeydoğuya açılmaktadır (Görsel 3. 76).

Görsel 3. 76. *K12 kapısına güneybatıdan bakış (25.07.2018)*

Dikdörtgen plan şemasına sahip olan ve krokide 6 numara ile adlandırılan bölümün K11 kapısı güneybatıda olup içeriye makinelerin girebilmesi için kapı sonradan büyütülmüştür. P4 penceresi kuzeydoğuya açılan bu bölümün tavanında betonarme kirişleri görülmektedir. (Tablo 3. 10).

Tablo 3. 10. *Krokide 6 numara ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

K11 kapısına güneybatıdan bakış	Krokide 6 numara ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı
Krokide 6 numara ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı	Krokide 6 numara ile adlandırılan bölümün kuzeybatı duvarı

Krokide 5 numara ile adlandırılan bölüm dikdörtgen biçimli plan şemasına sahiptir ve K10 kapısı güneybatıdadır. Önünde sundurma çatılı yarı açık mekân bulunmaktadır. Sonradan yapılan 5A ile adlandırılan bölüme K15 kapısı ile geçiş yapılır. P5 penceresi kuzeydoğuya, P45 penceresi ise 5 numaralı mekâna açılmaktadır. Mekânların duvarları sıvalıdır ve tavanı düz döşemedir (Tablo 3. 11).

Tablo 3. 11. *Krokide 5 ve 5A ile adlandırılan bölümlere ait görseller (25.07.2018)*

<table>
<tr><td> </td><td> 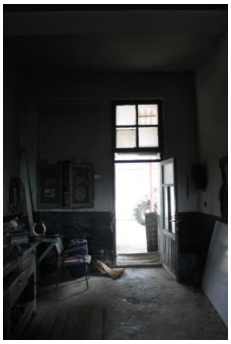 </td></tr>
<tr><td>K10 kapısına güneybatıdan bakış</td><td>Krokide 5 numara ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Krokide 5 numara ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı</td></tr>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Krokide 5A numara ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı</td><td>Krokide 5A numara ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı</td></tr>
</table>

Krokide 4 numara ile adlandırılan bölüm dikdörtgen biçimlidir. Makinelerin girebilmesi için sonradan büyütülen K9 kapısı güneybatı duvarında olup; P39, P40 pencereleri güneybatıya, P6 penceresi ise kuzeydoğuya açılmıştır. K16 kapısı ile 3 numara ile adlandırılan mekâna geçilir. Duvarları sıvalı olan bu bölümün tavanında

betonarme kirişleri görülmektedir. Önüne tarım araçlarının durabileceği sundurma çatılı yarı açık mekân yapılmıştır (Tablo 3. 12).

Tablo 3. 12. *Krokide 4 numara ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

K9 kapısına güneybatıdan bakış	Krokide 4 numara ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı
Krokide 4 numara ile adlandırılan bölümün güneydoğu duvarı	Krokide 4 numara ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı
Krokide 4 numara ile adlandırılan bölümün kuzeybatı duvarına güneyden bakış	Krokide 4 numara ile adlandırılan bölümün kuzeybatı duvarına doğudan bakış

Yapıdaki en geniş mekân krokide 3 numara ile adlandırılan bölümdür. Dikdörtgen biçimli mekânın içerisinde büyük makine ve aletler mevcut olup bu sebeple güneybatıdaki K8 kapısı sonradan büyütülmüştür. P35, P36, P37, P38 pencereleri güneybatıya, P7, P8, P9, P10 pencereleri ise kuzeydoğuya açılmaktadır. K16 kapısı ile 3

numara ile adlandırılan mekâna, K16 kapısı ile 4 numara, K17 kapısı ile 3A ile adlandırılan mekâna geçilir. Duvarları sıvalı olan yapının güneybatı beden duvarında betonarme kolonlar; pencerelerinin üzerinde betonarme kirişler bulunur. Tavanı çıtalı kaplama malzemesi ile kapatılmıştır (Tablo 3. 13).

Tablo 3. 13. *Krokide 3 numara ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

K8 kapısına güneybatıdan bakış	Krokide 3 numara ile adlandırılan bölümde bulunan K17 kapısı ile P10 ve P46 penceresi
Krokide 3 numara ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı	Krokide 3 numara ile adlandırılan bölümün kuzeybatı duvarı
Krokide 3 numara ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı	K8 kapısının içten görünümü

Kareye yakın plan şemasındaki 3A ile adlandırılan bölüme açılan K17, K18, K19, K20 kapıları ve P47, P48, P50 pencereleri vardır. Duvarları sıvalı, tavanı çıtalı kaplama malzemesi ile kaplıdır (Tablo 3. 14).

Tablo 3. 14. *Krokide 3A ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

<table>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">K17 kapısı ile P46 penceresine kuzeybatıdan bakış</td></tr>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Krokide 3A ile adlandırılan bölümün güneydoğu duvarı</td><td>Krokide 3A ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı</td></tr>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Krokide 3A ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı</td><td>Krokide 3A ile adlandırılan bölümün kuzeybatı duvarı (K17 kapısı)</td></tr>
</table>

3B ile adlandırılan bölüm kareye yakın biçimlidir ve K18 kapısı ile ulaşım sağlanır. Kuzeydoğuya açılan P11, 3 numara ile adlandırılan bölüme açılan P46 ve 3A adlı bölüme açılan P47 pencereleri bulunur. Duvarları sıvalıdır (Tablo 3. 15).

Tablo 3. 15. *Krokide 3B ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

K18 kapısına güneybatıdan bakış	Krokide 3B ile adlandırılan bölüme kuzeyden bakış
Krokide 3B ile adlandırılan bölümün kuzeybatı duvarı	Krokide 3B ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı

3C ile adlandırılan bölüm dar ve uzun bir mekândır. Girişi K19 kapısından sağlanır. 3A adlı bölüme açılan P48 ve 3D adlı bölüme açılan P49 pencereleri vardır. Duvarlar sıvalı olup üst örtüsü içten çıtalı ahşap düz tavandır (Tablo 3. 16).

Tablo 3. 16. *Krokide 3C ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

Krokide 3C ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı	Krokide 3C ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı

Kareye yakın plan şemalı krokide 3D ile adlandırılan bölüme geçiş K20 kapısı, 3E adlı bölüme ise K21 kapısından olmaktadır. 3C adlı bölüme açılan P49, 3A adlı bölüme açılan P50, güneybatıya açılan P31, P32, kuzeybatıya açılan P33, P34 pencereleri vardır. Duvarları sıvalıdır ve tavanında betonarme kirişler görülür.(Tablo 3. 17).

Tablo 3. 17. *Krokide 3D ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

K20 kapısına kuzeydoğudan bakış	Krokide 3D ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı
	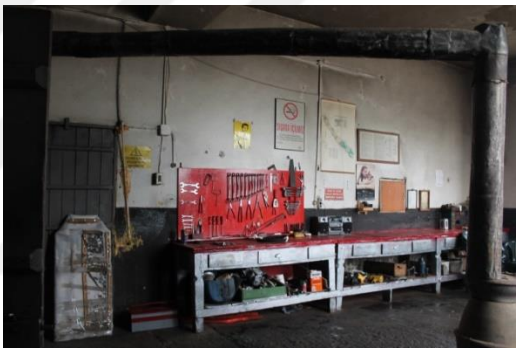
Krokide 3D ile adlandırılan bölümün kuzeybatı duvarı	Krokide 3D ile adlandırılan bölümün güneydoğu duvarı
Krokide 3D ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı	

3E ile adlandırılan bölüm kareye yakın plan şemalıdır. Dışarıdan bağlantı sağlanan ve ana giriş olan K7 kapısı güneybatı duvarındadır. Bu kapı içeriye araçların ve makinelerin girebilmesi için sonradan çift kanatlı olacak şekilde büyütülmüştür. 3D adlı bölüme K21, 3F adlı bölüme K22 kapısı ile ulaşılabilmektedir. Güneybatıya açılan P30, P53, 3F adlı bölüme açılan P51 pencereleri mevcuttur. Duvarları sıvalı olan bu bölümün tavanında betonarme kirişler bulunur (Tablo 3. 18).

Tablo 3. 18. *Krokide 3E ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

K21 kapısına kuzeybatıdan bakış	Krokide 3E ile adlandırılan bölümün güneydoğu duvarı
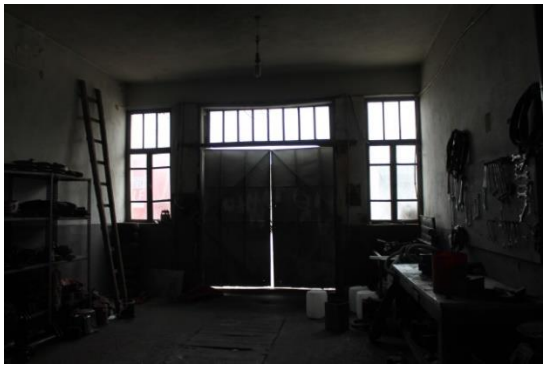	
Krokide 3E ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı	Krokide 3E ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı

Kareye yakın plan şemasında olan 3F ile adlandırılan bölüme K22 kapısı ile girilirken kuzeydoğuya açılan P12, 3E adlı bölüme açılan P51 pencereleri vardır. Duvarlar sıvalıdır (Tablo 3. 19).

Tablo 3. 19. *Krokide 3F ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

<table>
<tr><td> 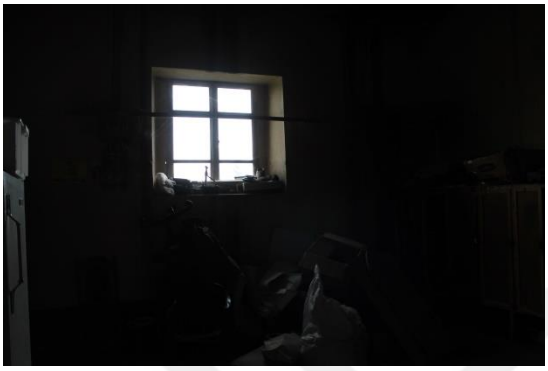 </td><td> </td></tr>
<tr><td>Krokide 3F ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı</td><td>Krokide 3F ile adlandırılan bölümün kuzeybatı duvarı</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Krokide 3F ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı</td></tr>
</table>

2 numara ile adlandırılan bölüm kareye yakın biçimlidir. Bu mekâna traktör gibi büyük tarım araçları giriş-çıkış yapmaktadır. Güneybatı duvarındaki ana giriş kapıları olan K4 ve K5 ile ulaşım sağlanır. 2B ile adlandırılan bölüme K24, 2A ile adlandırılan bölüme K25 kapısı ile girilebilmektedir. Kuzeydoğuya açılan P14, P15 ve 2B ile

adlandırılan bölüme P52 pencereleri bulunmaktadır. Duvarlar sıvalıdır ve tavanı çıtalı düz ahşap malzeme ile kapatılmıştır (Tablo 3. 20).

Tablo 3. 20. *Krokide 2 numara ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

<table>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>K4 (sağda) ve K5 (solda) kapılarına güneybatıdan bakış</td><td>K4 kapısında güneybatıdan bakış</td></tr>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Krokide 2 numara ile adlandırılan bölümün kuzeybatı duvarı</td><td>Krokide 2 numara ile adlandırılan bölümün güneydoğu duvarı</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Krokide 2 numara ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı</td></tr>
</table>

Dikdörtgen biçimli 2A ile adlandırılan bölüme K25 kapısı ile geçilir. Bu bölümde kuzeydoğuya açılan P16, güneybatıya açılan P27 pencereleri mevcuttur. Duvarları sıvalı olan bu bölümde özgün ahşap çatı sistemi görülmektedir (Tablo 3. 21).

Tablo 3. 21. *Krokide 2A ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

<table>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Krokide 2 numara ile adlandırılan bölümün güneydoğu duvarında bulunan K25 kapısı</td></tr>
<tr><td> 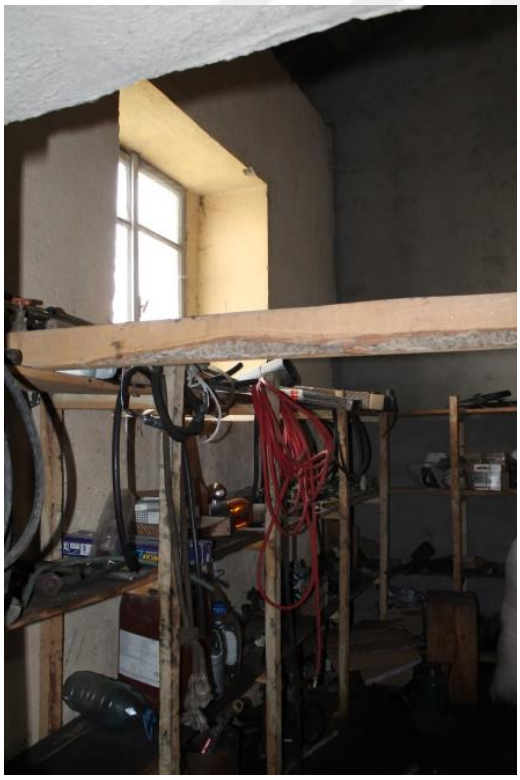 </td><td> </td></tr>
<tr><td>Krokide 2A ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı</td><td>Krokide 2A ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı</td></tr>
</table>

2B ile adlandırılan dikdörtgen plan şemalı bölüme K24 kapısı ile girilirken 2C ile adlandırılan bölüme açılan K23 kapısı mevcuttur. P13 penceresi kuzeydoğuya, P52 penceresi 2 numara ile adlandırılan bölüme açılır. Duvarları ve düz tavanı sıvalıdır (Tablo 3. 22).

Tablo 3. 22. *Krokide 2B ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

Krokide 2 numara ile adlandırılan bölümün kuzeybatı duvarında bulunan K24 kapısı ve P52 penceresi	Krokide 2B ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı
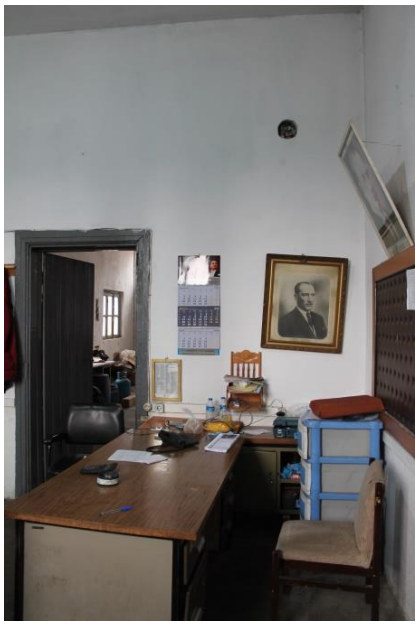	
Krokide 2B ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı	Krokide 2B ile adlandırılan bölümün güneydoğu duvarı

Dikdörtgen plan şemalı 2C ile adlandırılan bölüme ulaşım, duvar boyunca uzanan K6 kapısı ile güneybatıdan olup 2B adlı bölüme K23 kapısı ile girilebilmektedir. P28, P29 pencereleri güneydoğuya açılır. Duvarlar sıvalıdır ve tavanda betonarme kirişler yer alır (Tablo 3. 23).

Tablo 3. 23. *Krokide 2C ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

K23 kapısına kuzeydoğudan bakış	Krokide 2C ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı
Krokide 2C ile adlandırılan bölümün kuzeybatı duvarı	Krokide 2C ile adlandırılan bölümün güneydoğu duvarı
Krokide 2C ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı	

1 numara ile adlandırılan bölüm dikdörtgen biçimlidir ve girişi K2 kapısı ile yapının güneydoğu cephesinden yapılmaktadır. 1A adlı bölüme K27, 1B adlı bölüme K26 kapısı ile ulaşılır. Güneydoğuya açılan P20, kuzeydoğuya açılan P19, güneybatıya açılan P21, P22, P23 pencereleri vardır. İç duvarları ve düz tavanı sıvalıdır (Tablo 3. 24).

Tablo 3. 24. *Krokide 1 numara ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

K2 kapısına güneydoğudan bakış	K2 kapısından krokide 1 numara ile adlandırılan bölüme bakış
Krokide 1 numara ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı	Krokide 1 numara ile adlandırılan bölüme doğudan bakış
Krokide 1 numara ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı	Krokide 1 numara ile adlandırılan bölümün güneydoğu duvarı

Tablo 3. 24. (Devam) *Krokide 1 numara ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

Krokide 1 numara ile adlandırılan bölümün asma kat altında kalan kısmı (kuzeydoğu duvarı)	Krokide 1 numara ile adlandırılan bölümün asma kat altında kalan kısmı (güneybatı duvarı)

1A ile adlandırılan ve dikdörtgene yakın biçimli mekân, iki kat yüksekliğinde olan 1 numaralı bölümün içerisine sonradan betonarme sistem inşa edilmesiyle elde edilmiştir ve tek kat yüksekliğindedir. Girişi K27 kapısı ile 1 numaralı bölümden olup kapının her iki yanında 1 numaralı bölüme açılan pencereleri vardır (Tablo 3. 25).

Tablo 3. 25. *Krokide 1A ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

K27 kapısına güneydoğudan bakış	Krokide 1A ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı
Krokide 1A ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı	

Dikdörtgen plan şemasına sahip 1B ile adlandırılan bölüme ulaşım, 1 numaralı mekândan basamaklarla çıkılarak K26 kapısından yapılmaktadır. Kuzeydoğuya açılan P17, güneybatıya açılan P26 pencereleri mevcuttur. Kuzeydoğuya bakan K1, güneybatıya bakan K3 kapıları sonradan kapatılmıştır. Duvarlar sıvalıdır. Özgün ahşap çatı sistemi görülmektedir (Tablo 3. 26).

Tablo 3. 26. *Krokide 1B ile adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

K26 kapısına güneydoğudan bakış	Krokide 1B ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarı
Krokide 1B ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı	

Çalışma boyunca içerisine girilemeyen ve krokide 1C ile adlandırılan bölüme, 1 numaralı bölümden ahşap merdivenle bağlantı sağlanmaktadır. Bu bölüm 1A adlı mekânın üzerinde yer almaktadır. Güneydoğu duvarında bir kapı, güneybatıya açılan P24, P25; kuzeydoğuya açılan P18 penceresi bulunmaktadır.

3.2.4.2.3. Genel görünüm ve cephe düzeni

Yapının Sultan II. Abdülhamid dönemine (1876-1909)[335] ait fotoğraflarına ulaşılmıştır (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA, 90603/10, İÜNEKA, 90603/13, İÜNEKA, 90603/21, İÜNEKA, 90603/26, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 90603/33, İÜNEKA, 90478/3, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90442/3) (Görsel 3. 77) (Görsel 3. 78) (Görsel 3. 79) (Görsel 3. 80) (Görsel 3. 81) (Görsel 3. 82).

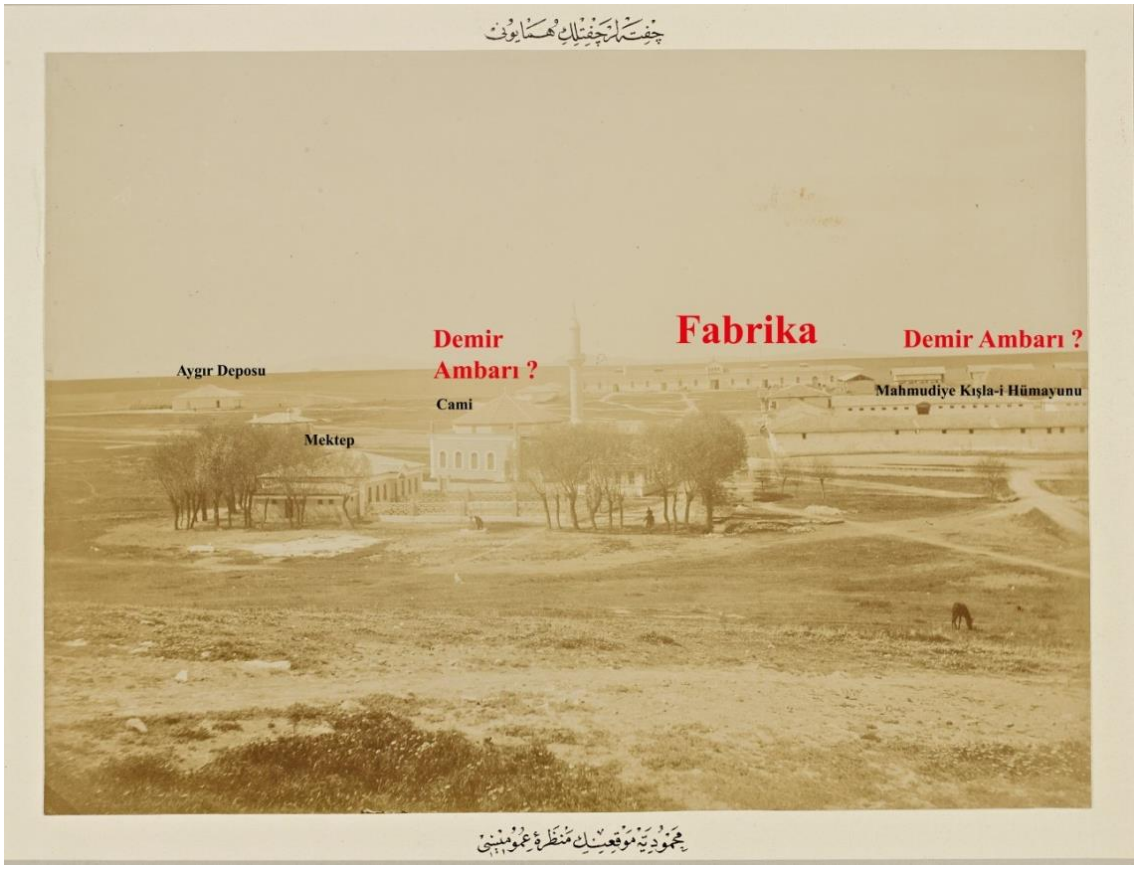

Görsel 3. 77. *Mahmudiye mevkiinin genel görünümü açıklamalı 1898/1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/26).*

[335]1899 yılına ait fotoğrafları için Bkz. (https://e-library.ircica.org/media/15027/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, https://e-library.ircica.org/media/15033/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, https://e-library.ircica.org/media/15004/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-ile-fabrikanin-manzarasi/, https://e-library.ircica.org/media/15014/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-aygir-deposu-ve-fabrika/, https://e-library.ircica.org/media/15011/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-fabrikanin-cepheden-gorunusu/, https://e-library.ircica.org/media/15007/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisla-ile-hastanenin-genel-gorunusu/, erişim tarihi 01.02.2019).

Görsel 3. 78. *Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Askeriyesi'nin Mahmudiye görünümü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90478/3).*

Görsel 3. 79. *Mahmudiye mevkiinde fabrikanın görünüşü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90603/10).*

Görsel 3. 80. *Hâra-yı Hümayun tamirat fabrikası açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/3).*

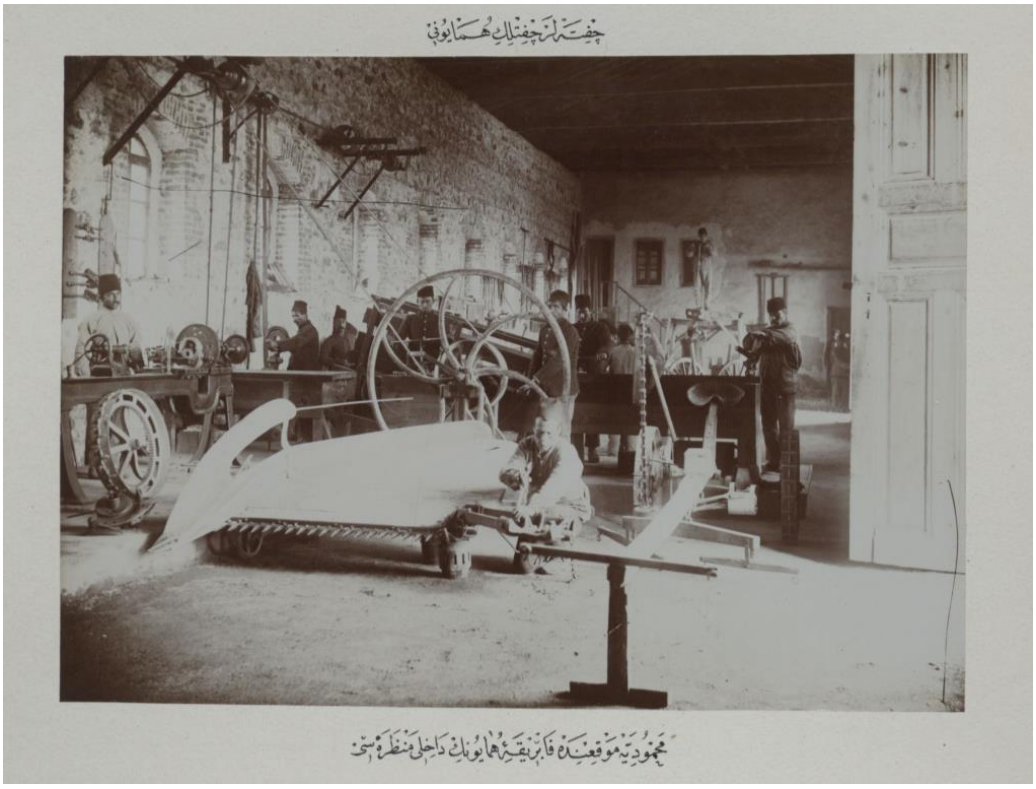

Görsel 3. 81. *Mahmudiye mevkiinde bulunan fabrikanın içten görünüşü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90603/21).*

Görsel 3. 82. *Hâra-yı Hümayun fabrikası tornahanesinin içten görünümü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90603/33).*

Buna göre 1899 yılında, fabrika yapısı tek katlıdır. Fabrikanın uzun kenarı kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılmıştır (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/6, İÜNEKA, 90603/10, İÜNEKA, 90603/13, İÜNEKA, 90603/26, İÜNEKA, 90603/32). Kuzeydoğu cephesinin ortasında yer alan ana girişin üzerinde idari bölüm yer almaktadır (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/10, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90603/13, İÜNEKA, 90603/26). Yapı, kırma çatı ile örtülmüştür, çatıda dört fener bulunmaktadır ve bir adet baca yükselmektedir (İÜNEKA, 90603/10, İÜNEKA, 90478/5). İdari bölüm ise beşik çatı ile örtülmüştür ve saçak alınlığı bezemelidir. Beşik çatıdan bir adet baca yükselmektedir (İÜNEKA, 90603/10).

Kuzeydoğu cephesinde simetri hâkimdir. Cephenin ortasında yer alan ana giriş açıklığı yuvarlak kemerlidir. Bu ana girişin dışında dört adet daha yuvarlak kemerli giriş açıklığı ve on beş adet yuvarlak kemerli pencere vardır[336] (İÜNEKA, 90603/10, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90603/13).

[336]1899 yılında dört kapıda bulunan kemerler kapatılmış, yalnızca bir kapı kemerli olarak bırakılmıştır (https://e-library.ircica.org/media/15014/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-aygir-deposu-ve-fabrika/, Erişim tarihi: 26.01.2019).

Yapının idari bölümünde ise kuzeydoğu cephesinde iki kapı, iki pencere; güneydoğu cephesinde bir pencere bulunmaktadır. Kapılar, cephe boyunca uzanan balkona açılmaktadır (İÜNEKA, 90603/10).

Fabrika moloz taş ve tuğla ile kargir inşa edilmiştir. İç duvarları sıvalıdır. Ahşap olan çatı konstrüksiyonu iç mekândan görülmektedir (İÜNEKA, 90603/21).

Fabrika yapısının kuzeydoğusunda ve kuzeybatısında bulunan yapılar demir ambarları olabilir (İÜNEKA, 90603/26).

Günümüzde ise yapı tek katlıdır. Beden duvarlarında moloz taş, köşelerde ise düzgün kesme taş kullanılmıştır. Cephelerin yüzeyleri sıvalıdır fakat sıvalar çoğu yerde dökülmüştür. Kiremit kaplı beşik çatı ile örtülü olup çatısından on bir adet baca yükselmektedir. Çatı saçağı yaklaşık 50 cm genişliğindedir. Saçak altı kaplama kullanılmadığından çatı merteklerinin, dışarıda saçak bitimine kadar devam ettiği görülmektedir (Görsel 3. 83) (Tablo 3. 27).

Görsel 3. 83. *Fabrikanın kuzeydoğu cephesi (25.07.2018)*

Tablo 3. 27. *Fabrikanın genel görünümü (25.07.2018)*

Kuzeydoğu cephesine kuzeyden bakış	Kuzeydoğu cephesine doğudan bakış
Güneybatı cephesine batıdan bakış	Güneybatı cephesine güneyden bakış

Kuzeydoğu cephesinde en dikkat çekici yer, giriş cephesi aksında pilastr, söve gibi bezemelerle vurgulanan ve düşeyde çatı saçağını keserek üste taşırılan giriş portalidir. Sonradan moloz taş ve tuğla ile kapatılan 440 cm enindeki kapı düz atkılı ve kemerlidir. Doldurulmuş kapı açıklığına pencere açılmıştır. Kemer, iki kademeli olup altta bulunan kemer, makaralı kemerdir ve kilit taşında kıvrımlı kabartmalı motif bulunmaktadır. Üzengi seviyesinden başlayan ve sütuncelerin yanından zemine doğru inen ters "U" şeklinde plastrlar ile pencerenin olduğu bölüm vurgulanmıştır (Tablo 3. 28).

Tablo 3. 28. *Kuzeydoğu cephesinin ortasında bulunan kapının kapatıldığı bölüm (25.07.2018)*

<table>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Kapıya kuzeydoğudan bakış</td></tr>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Kapıya doğudan bakış</td><td>Kapıya kuzeyden bakış</td></tr>
</table>

Kuzeydoğu cephesinde on dokuz adet kare biçimli pencere açılmıştır. Her biri ortalama 120 cm x 120 cm olan pencereler kesme taş sövelidir. Pencereyi çevreleyen bu kesme taşlar beyaz renk boya ile vurgulanmıştır. Bu cephede aynı zamanda bir adet

kapatılan giriş portali izi görülmektedir. Kapatılan kapı izinin eni 220 cm'dir. Kapı sövesi kesme taştır (Tablo 3. 29).

Tablo 3. 29. *Kuzeydoğu cephesinde bulunan pencere ve kapılar (25.07.2018)*

Kuzeydoğu cephesinde bulunan pencere ve kapılar (1)

Kuzeydoğu cephesinde bulunan pencere ve kapılar (2)

Kuzeydoğu cephesinde kapatılan kapının izi

Kuzeybatı cephesinin eni 10 m olup sağırdır ve kapatılan iki pencere, bir kapının izi görülür. Kapatılan pencerelerin genişliği 125 cm, kapatılan kapının genişliği ise 185 cm'dir (Görsel 3. 84).

Görsel 3. 84. *Fabrikanın kuzeybatı cephesi (25.07.2018)*

Güneydoğu cephesinde araçların girebileceği büyüklükte,403 cm eninde bir kapı ve 125 cm genişliğinde bir pencere yer alır (Görsel 3. 85).

Görsel 3. 85. *Fabrikanın güneydoğu cephesi (25.07.2018)*

Güneybatı cephesi kademelidir. Cephenin ortasında güneybatıya doğru dışa taşan bir bölüm bulunmaktadır. Bu dışa taşan kısmın güneybatı cephesinde iki kapı, üç

pencere; güneydoğu cephesinde iki pencere, kuzeybatı cephesinde iki pencere bulunmaktadır. Açıklıklar düşey dikdörtgen biçimlidir (Tablo 3. 30).

Tablo 3. 30. *Güneybatı cephesinde dışa taşan bölüm (25.07.2018)*

Güneybatı cephesinde dışa taşan bölüme batıdan bakış	Güneybatı cephesinde dışa taşan bölüme güneyden bakış

Bunların dışında dışa taşan bölümün güneydoğusunda yedi pencere, iki kapı bulunmakta ve bir adet de kapatılan kapı izi görülmektedir. Bu pencereler 80 cm x 135 cm boyutlarındadır. Pencereler basık kemerli olup ikisinin kemer alınlıkları kapatılmıştır (Görsel 3. 86).

Görsel 3. 86. *Dışa taşan bölümün güneydoğusu (25.07.2018)*

Dışa taşan bölümün kuzeybatısında sekiz pencere, altı kapı açılmıştır. Pencerelerden iki tanesi, kapılardan bir tanesi basık kemerli olup alınlıkları sonradan kapatılmıştır. Diğer pencere ve kapılar dikdörtgen biçimlidir (Tablo 3. 31).

Tablo 3. 31. *Dışa taşan bölümün kuzeybatısı (25.07.2018)*

Dışa taşan bölümün kuzeybatısı (1)	Dışa taşan bölümün kuzeybatısı (2)
Dışa taşan bölümün kuzeybatısı (3)	Dışa taşan bölümün kuzeybatısı (4)

3.2.4.2.4. Yapım tekniği ve malzeme

Yapının bir bölümünün (özgün kısımların) beden duvarları moloz taş ve harman tuğla ile inşa edilmişken bir bölümü betonarmedir. İç mekânların çoğunda betonarme sistem görülmektedir. Beşik çatının kalkan duvarları güneydoğu cephesinde bir sıra dikey bir sıra yatay biçimde harman tuğlalarla örülmüş, kuzeybatı cephesinde moloz taş tekniği ile inşa edilmiştir. Beden duvarlarında sonradan kapatılan açıklıklardan K3 kapısı kesme taş ve tuğla ile doldurulmuş, bağlayıcı olarak çimento harcı kullanılmıştır. Doğraması ve kanadı hala mevcuttur. K1 kapısı moloz taş ile doldurulmuştur. Kuzeybatı cephesinde beden duvarlarında sıva yoktur. Güneybatı cephesi yer yer sıvalıdır. Bazı yerlerde pencere altlarına kadar siyah, saçak altına kadar ise beyaz renk boyalıdır. Güneybatı cephesinde özgün beden duvarları üzerinde sıva bulunmamaktadır. Güneydoğu ve kuzeydoğu cephesi sıvalıdır fakat sıvalar çoğu yerde dökülmüştür.

Özgün pencereler basık kemerlidir. Kemerler harman tuğlalarının dikine yerleştirilmesi ile inşa edilmiştir. Pencerelerin sağ ve sol yanlarında da harman tuğlaları bulunmaktadır. Diğer pencereler ise dikdörtgen biçimlidir. Yapının bütün pencere doğramaları ahşaptır. P19, P20, P21, P22, P23 pencerelerinde duvarın iç tarafında PVC pencereler de vardır. Kapı doğramaları metal ve ahşap, kanatları ise sac levha ve ahşap olmak üzere iki çeşittir.

İç duvarlar sıvalıdır. Bazı yerlerde siyah sonrası tavana kadar beyaz renk boyalıdır. Özgün olarak kalmış mekânların iç duvarları sıva ile kaplıdır.

Yer döşemesi çimento şaplıdır. İç mekânlarda tavanlar betonarme, ahşap makas ve ahşap çıtalı olmak üzere üç çeşittir. Çatısı ahşap makas sistemde olup Marsilya kiremit ile kaplıdır.

3.2.4.2.5. Bozulmalar ve koruma önerileri

Bozulmalar

Yapı büyük ölçüde özgünlüğünü yitirmiştir. 1899 yılında mevcut olan üst kat tamamen yıkılmıştır. Yapı bütünleşik betonarme sistem ile güçlendirilmiştir.

K1, K3, K14 kapıları, P43, P44 pencereleri sonradan kapatılmıştır. Kuzeydoğu cephesinde yer alan özgün kapı ve pencerelerinin tamamı basık kemerli iken günümüzde dikdörtgen biçimli pencereye dönüştürülmüştür. P41, P42, P26, P27, P23 pencerelerinin ve K13 kapısının kemer alınlıkları kapatılmıştır. Kuzeybatı ve güneydoğu cephelerinde pencere kenarlarındaki kesme taşlar sökülmüştür. Bazı

pencerelerin camları kırılmıştır. Bu durum iç mekânı dış etkilere açık hale getirmektedir.

Kuzeybatı cephesinde çatı saçağının bir bölümü kırılmış ve çökmüştür. Alaturka kiremit kaldırılarak yerine Marsilya kiremit kullanılmıştır. Kiremitlerde kararmalar görülmektedir. Bacaların bazı bölgeleri kırılmış ve formunu kaybetmiştir. Yapının özgününde, iç mekânda ahşap çatı makas sistemi görülmektedir fakat günümüzde yalnızca 1B ve 2A olarak adlandırılan mekânlarda görülmektedir. Diğer yerler ahşap çıtalı tavan ya da betonarme döşeme ile kapatılmıştır.

Cephelerin özgün hali sıvalı iken günümüzde bu sıvaların çoğu dökülmüştür. Çimentolu harç ve çimento bazlı sıva kullanımı mevcuttur. Bu sebeple beden duvarlarını oluşturan taş ve tuğlada hasarlar meydana gelmiştir. Cephelerin genelinde yer yer taş yüzeyler üzerinde kayıplar, parça kopmaları, boşluklar-delikler, kılcal çatlaklar, kabuklanmalar, yüzey kirliliği, renk değişimleri görülmektedir.

Zemine yakın bölgelerde zemin suyundan ya da yer altı sularından dolayı derz boşalmaları ve taş ve tuğlalarda hasarlar görülmektedir.

Cephelerde ahşap olan pencere doğramaları, kapı doğramaları ve kanatları ve çatı saçağında kullanılan ahşaplarda çatlaklar, kopmalar, çürümeler ve renk değişimleri görülmektedir. Bakımsız olan ahşap elemanları su, nem, ısı, yangın, atmosfer, korozyon, bakteri, mantar, böcek gibi dış etkilere açık haldedir.

P19, P20, P21, P22, P23 pencerelerinde duvarın iç tarafında PVC esaslı tarihi yapıya uygun olmayan doğramalar takılmıştır. 1C ile adlandırılan bölüme takılan PVC kapı da aynı sorunu yaratmaktadır. Kapı doğramaları ve kanatlarında kullanılan metal elemanlar zamanla korozyona uğramıştır. Hem renk değişikliğinden dolayı kötü bir görünüm oluşmuş hem de elemanların kesitinde zayıflama oluşturmuştur. Aynı zamanda özgün beden duvarlarındaki taş ve tuğla ile temas eden korozyonlu kısımlar zaman içerisinde basınç etkisi ile birlikte doğal taş ve tuğlada çatlamalar, kopmalar ve kesit kayıplarına sebep olmuştur.

Yapının çevresinde, cephe yüzeyleri ile temas halinde otsu bitkiler bulunmaktadır. Bu durum ilerleyen zamanlarda yapı üzerinde bitki oluşumuna sebebiyet verebilir; köklerinin büyüyerek taşlarda çatlaklar oluşturma ve sonucunda da beden duvarlarının taşıyıcı gücünü kaybetmesine neden olabilecek potansiyeldedir.

Yapı üzerinde ve içerisinde pek çok muhdes ek bulunmaktadır. Antenler, kullanılan aydınlatma elemanları, açıkta bırakılan kablolar, ve metal levhalar gibi öğeler

tarihi yapı ile uyuşmamakta, görsel kirlilik yaratmaktadır. Aynı zamanda yapıda kullanılan demir elemanlar dış etkiler ile korozyona uğramıştır. Böylelikle yağmur suyu ile yıkanan korozyonlu elemanlar, cephe yüzeyinde renk değişimi meydana getirmiştir. 2B ile adlandırılan bölümde özgün duvar yüzeyine çimentolu harç ile yapıştırılan fayans, taş yüzeyine zarar vermiştir.

4 ve 5 numara ile adlandırılan bölümlerin önünde bulunan üst örtünün demir kirişleri, özgün beden duvarına saplanmıştır. Birleşim yerlerinde çimento bazlı sıva kullanılmıştır.

Bazı iç mekânlarda rutubet mevcuttur. Bu rutubetten dolayı sıvalarda kabarmalar, dökülmeler, ahşap tavanda küflenme, çürüme, çatlak ve renk değişimi meydana getirmiştir. Böylelikle ahşap elemanların kesitinde zayıflama meydana gelmiş ve mukavemetini düşürmüştür.

Yer döşemesi olarak kullanılan çimentolu şap, tarihi yapı ile bütünleşmemektedir.

Koruma önerileri

Yapının günümüzdeki işlevi, özgününe uygun kullanımı ile bağdaştığından dolayı olumlu görülmektedir. Yapının çevre temizliği yapılmalı, yakın çevresindeki otsu bitkilerden arındırılmalıdır. Niteliksiz ekler ve elemanlar kaldırılmalıdır. Rutubetin sebebi araştırılmalı ve önlem alınmalıdır. Aygır deposu ve Hâra Camii ile birlikte grup değerine sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, büyük oranda özgünlüğünü kaybetmiş olsa da, 19. yüzyıl fotoğrafları ve yapı izleri dikkate alınarak özgün cephe özellikleri korunması gerekmektedir. Duvarlardaki çatlaklar dikiş, kenetleme veya enjeksiyon yöntemlerinden uygun olanı tercih edilerek onarılmalıdır. Cephelerin yüzeyleri uygun yöntemle temizlenmeli, özgün harç ve sıvadan numune alınıp aslına uygun tamir malzemeleri kullanılmalıdır. Yapıdaki taş ve tuğla cinsleri ve bozulma derinlikleri belirlenmeli, teşhis sonrası uygun tekniklerle temizlenmeli ve sağlamlaştırma, onarım, yüzey koruma uygulamaları yapılmalıdır. Ahşap elemanlarda temizleme, sağlamlaştırma ve güçlendirme yapılmalı, ahşap malzemelerde koruyucular kullanılmalıdır. Yapının çatısı onarılmalı ve bacalar bütünlenmelidir.

3.2.4.3. Mahmudiye mevkii cami

3.2.4.3.1. Tarihçe ve konum bilgisi

Yapı, Mahmudiye İlçesi'nin güney çıkışında, Işıklar Mahallesi'nde, Cumhuriyet Caddesi üzerinde, tapunun 11.13 pafta, 219 ada, 2 parselinde kayıtlıdır (EKVKBKMA, 2018). Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü arazi sınırları içerisindedir. Mahmudiye Kışla-i Hümayunu yapısının bulunduğu konumun (günümüzde Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü binasının bulunduğu konum) doğu-kuzeydoğu yönünde yer almaktadır. Yapının günümüzdeki koordinat bilgileri; enlem 39°29'6.45" kuzey, boylam 30°59'28.78" doğudur (Şekil 3. 28).

Şekil 3. 28. *Caminin konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).*

Yapıda bulunan kitabeye göre H. 1315/M.1897 yılında inşa edilmiştir (Arslan, 2014, s. 40)[337]. 10 Ocak 1898 tarihinde açılışı yapılmıştır (İÜNEKA, 779-73-66). Yapı; beyler, subaylar ve ahalinin yardımları ile inşa edilmiştir (İÜNEKA, 779-73-78). Fakat İÜNEKA, 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 numaralı haritaya göre 1891/1892 yılında da cami bulunmaktadır. Muhtemelen yerinde daha önce de bir cami ya da mescit bulunmaktaydı (İÜNEKA, 93586/1; İÜNEKA, 93586/2).

[337]Caminin kitabesi için Bkz. (Arslan, 2014, s. 40). Kasım İnce (1990), yüksek lisans tezinde inşa yılını 1895 olarak vermiştir (İnce, 1990, s. 74).

Mülkiyeti Mahmud-u Sani Vakfı'na kayıtlıdır (EKVKBKMA, 2018). Yapı II. grup korunması gerekli kültür varlığıdır (EKVKBKMA, 2018). Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından alınan 1663 sayılı karar ile 18.05.1993 tarihinde tescillenmiştir (EKVKBKMA, 2018).

1993 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarım yapılmak üzere rölöveleri hazırlanmıştır (EK-45). 2008 yılında rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmış ve kurul tarafından onaylanmıştır (EKVKBKMA, 2018).

Günümüzde Hâra (Karakışla) Camii olarak adlandırılmaktaysa da Mahmudiye Camii ve Muradiye Camii olarak da bilinmektedir (İnce, 1990, s. 74).

3.2.4.3.2. Plan

Harim, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Yaklaşık 14 m x 16 m ölçülerindedir. Kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı son cemaat yeri ve kuzeybatı köşesinde minaresi vardır (Şekil 3.29).

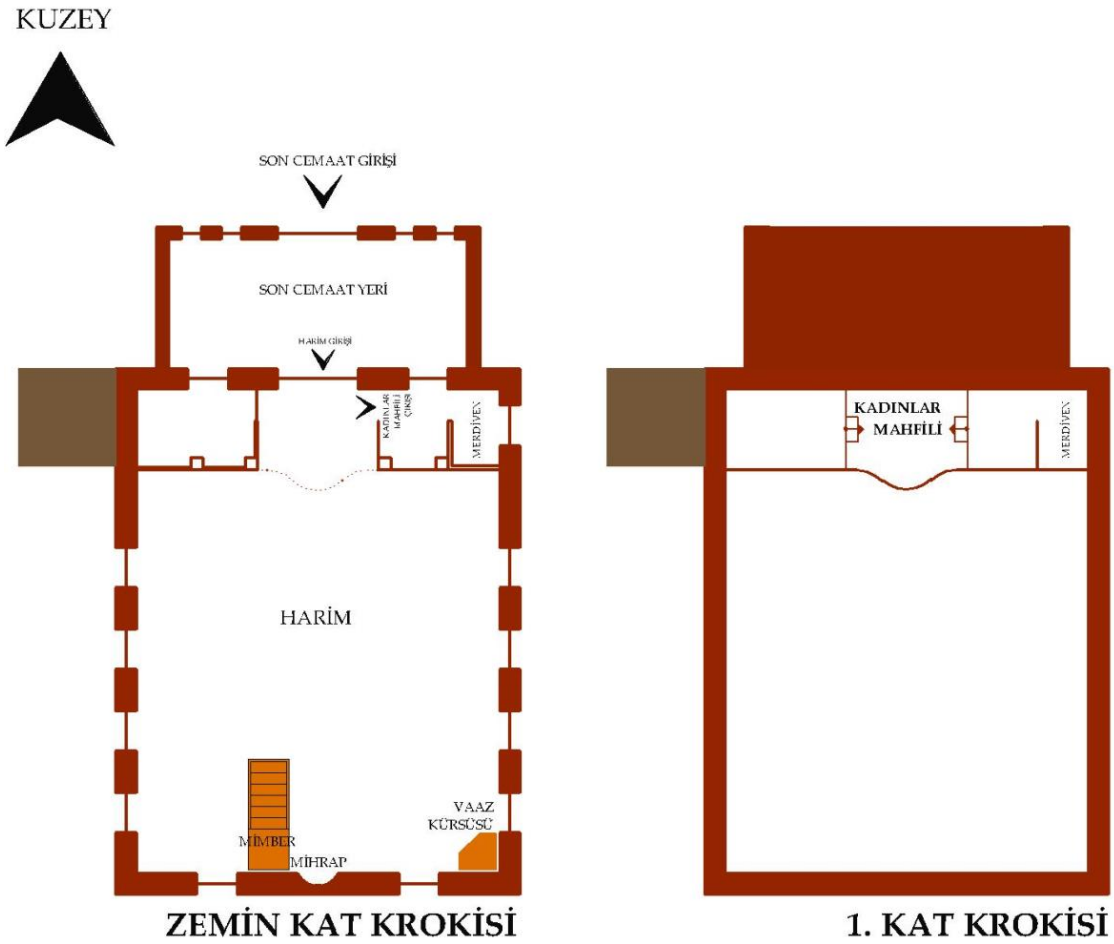

Şekil 3.29. *Hâra (Karakışla) Camii'nin plan krokisi (26.03.2018) (Çizen: Ece GÜLER).*

Son cemaat yerinin üst döşemesi ahşaptır ve çatıdaki hareket içeriden görülmektedir. Güney duvarında harimin giriş kapısı ve yanlarında birer adet cephedekilerle aynı özellikleri gösteren pencere bulunur. Kapı duvardan hafif içeride düzgün kesme taştan yuvarlak kemerlidir ve profilli bir geçiş ile duvar yüzeyinde hissedilen söve ile aynı biçimli örgü tekrarlanmıştır. Kapı düzgün kesme taştandır. Duvarlar beyaz renk boyalıdır. Kapı iki yönde çan başlıklı ve kaideli, iki adet sütunla çevrelenmiştir ve kitabenin üstünde sütunların bitimine kadar profilli silme geçilmiştir (Tablo 3. 32).

Tablo 3. 32. *Hâra (Karakışla) Cami'nin son cemaat yerine ait görseller (26.03.2018)*

Son cemaat yerinin kuzey duvarı (sağda), batı duvarı, harime giriş kapısı (solda)	Son cemaat yerinin kuzey duvarı
Son cemaat yerinin güney duvarı (harime giriş)	Son cemaat yerinin güney duvarında bulunan pencere

Harim giriş kapısının üzerinde beş satırlık kitabesi vardır. Kitabe enine dikdörtgen ve 85*120 cm ölçüsündedir. Kitabenin okunuşu şu şekildedir:1- Minber-i tırâzı saltanâtı fermân-ı revâyi ma'delet / Şâh-ı hilâfet menzilet zılli ilâhil âlemîn 2- Abdülhamid Hân kim anın tedbiri umrânı perveri / Kıldı serâpâ mülkünü ma'mure-i feyzi nevîn 3- Bu çiftliği âbâd idüb zürrâ-ı heb dilşâd idüb / Cami'i dahi bünyâd idüb yekser sevindi müslimîn 4- İtdikce gülbânkı ezân teşnifi ezân cihân / Eyyâmı ömrü şevketin müzdâd ide Rabb-i muîn 5- Terfi-i avâz eyleyüb muhtâr târihin didi / Kıldı bu zibâ câmi te'sisi emirü'l mü'minîn. 1315 (Arslan, 2014, s. 40).

Kitabe metninin sadeleşmiş hali ise şu şekildedir: Adaletli fermânı kabul olunan saltanat süsünün minberi/ Âlemlerin rabbının gölgesi, hilâfet makâmının şâhı/ Abdülhamid Hân ki, o iman işinin yardımcısı / Ve başdan başa mülkünün yepyeni donatıcısı/ Bu çiftliği kurup tüm mü'minleri sevindirdi/ Camiyi de inşa edip, tüm müslümanları sevince boğdu/ Ezan sesleri devam ettikçe, cihanı süsleyen ezanıyla/ Ömrünü ve gücünü Rabbü'l-âlemîn artırsın/ Sesini yükselterek Muhtar tarihini yazdı/ Bu güzel camiyi mü'minlerin emrine tesis etti (Arslan, 2014, s. 40) (Görsel 3.87).

.

Görsel 3.87. *Hâra (Karakışla) Cami'nin kitabesi (Arslan, 2014, s. 40).*

Son cemaat yerinin güney duvarı, harimin kuzey duvarını teşkil etmektedir. Kadınlar mahfiline harimin kuzeydoğu köşesindeki merdivenle çıkılır. Harimin kuzeybatı köşesindeki mekân sonradan kapatılmıştır. Buraya girilememiştir,

muhtemelen minarenin çıkışı buradandır. Harimin güney duvarında mihrap, mihrabın batısında minber, güneydoğu köşesinde vaaz kürsüsü bulunmaktadır (Tablo 3. 33).

Tablo 3. 33. *Hâra (Karakışla) Camii'nin Harim bölümüne ait görseller (26.03.2018)*

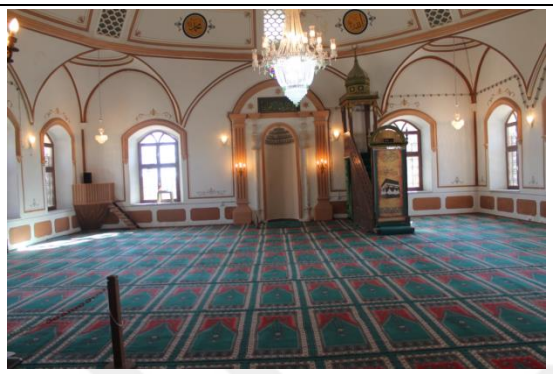	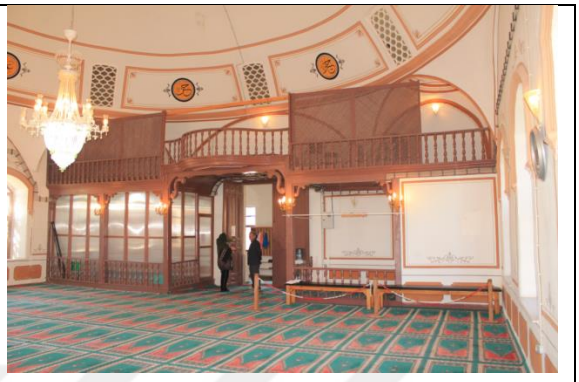
Harimin güney duvarı	Harimin kuzey duvarına güneydoğudan bakış
Harimin kuzey duvarına güneybatıdan bakış	Kadınlar mahfiline çıkan merdivenin olduğu bölüm
Harimin doğu duvarı	Harimin doğu duvarında bulunan pencerenin yakından görünümü

Mihrap yarım daire nişli ve alçılıdır. Mihrabın hemen iki yanında yer alan yarım silindirik sütunceler kum saati başlıklıdır. İç örtüsü beş sıra mukarnas bezemelidir. İki yanında yer alan dikdörtgen kesitli, yivli sütunceler, sade kaideye sahiptirler. Başlıkları ise yukarı doğru genişler ve silmelidir. Bu başlıklara silmeli yuvarlak kemer oturur (Görsel 3. 88) (Görsel 3. 89).

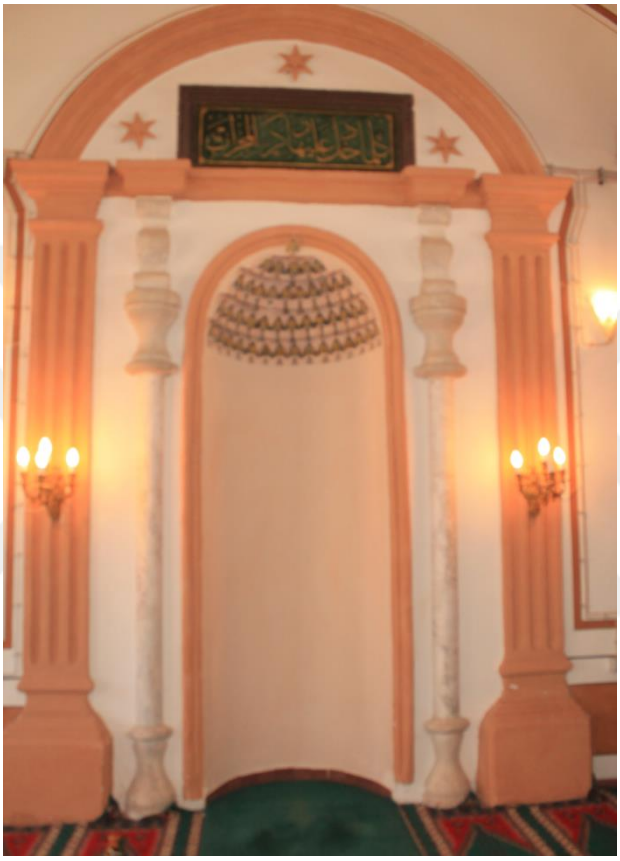

Görsel 3. 88. *Hâra (Karakışla) Cami'nin harim bölümünde bulunan mihrap (26.03.2018)*

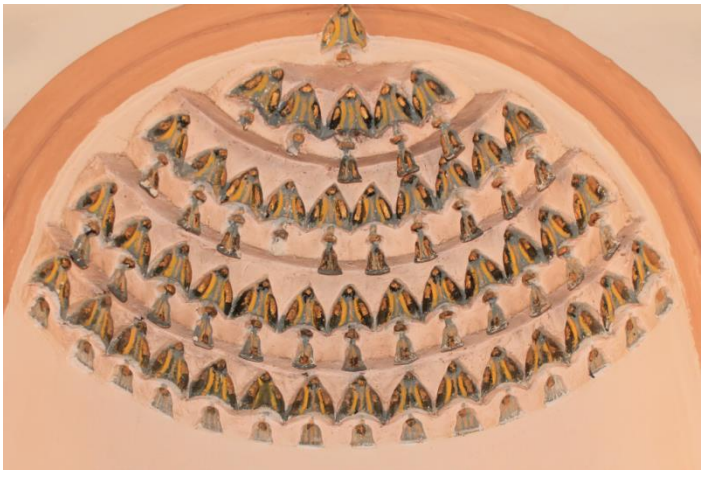

Görsel 3. 89. *Hâra (Karakışla) Cami'nin harim bölümünde bulunan mihraptaki mukarnas (26.03.2018)*

Kadınlar mahfili ahşap kare kesitli sütunlarla taşınmaktadır. ‘S’ şeklinde eli belindelerle desteklenmektedir. Ahşap korkuluklu ve ortasından güneye doğru yarım daire çıkma yapmaktadır. Döşemesi ahşaptandır ve üç kademeden oluşur (Tablo 3. 34).

Tablo 3. 34. *Hâra (Karakışla) Camii'nin kadınlar mahfiline ait görseller (26.03.2018)*

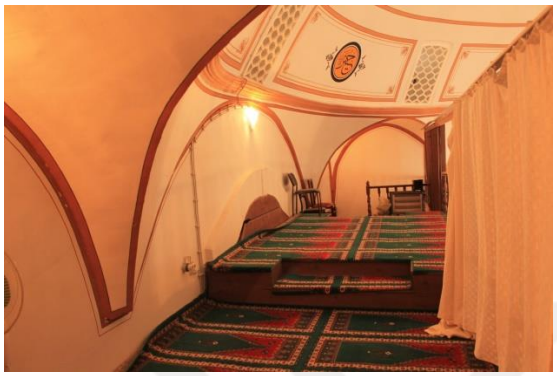	
Kadınlar mahfiline batıdan bakış	Kadınlar mahfiline doğudan bakış
	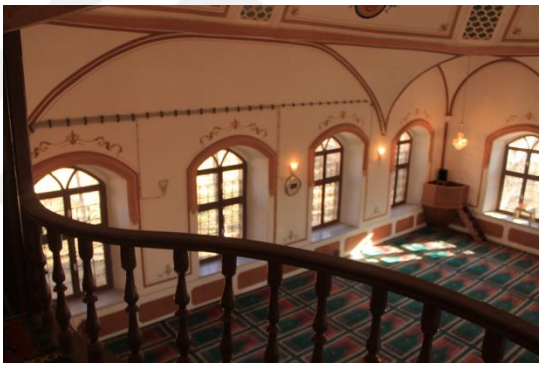
Kadınlar mahfilinden harime bakış	Kadınlar mahfilinden harimin doğu duvarına bakış

3.2.4.3.3. Genel görünüm ve cephe düzeni

Yapının Sultan II. Abdülhamid dönemine (1876-1909)[338] ait fotoğrafları bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/9, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 779-73-66, İÜNEKA, 779-73-78, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90603/13, İÜNEKA,

[338]1899 yılına ait fotoğrafları için Bkz. (https://e-library.ircica.org/media/15025/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif/, https://e-library.ircica.org/media/15027/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, https://e-library.ircica.org/media/15033/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, https://e-library.ircica.org/media/15004/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-ile-fabrikanin-manzarasi/, https://e-library.ircica.org/media/15014/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-aygir-deposu-ve-fabrika/, https://e-library.ircica.org/media/15010/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-ile-mektep/, erişim tarihi 01.02.2019).

90603/24, İÜNEKA, 90603/26) (Görsel 3. 90) (Görsel 3. 91) (Görsel 3. 92) (Görsel 3. 93) (Görsel 3. 94).

Görsel 3. 90. *Mahmudiye mevkiinde cami, aygır deposu ve fabrika açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/13).*

Görsel 3. 91. *Çifteler Çiftlik-i Hümayunu'nda yardımlar ile inşa edilen, resmi açılışı mübarek gün olan padişahın doğum gününe rastlayan cami açıklamalı 10 Ocak 1898 tarihli fotoğraf (İÜNEKA, 779-73-66).*

Görsel 3. 92. *Beyler, subaylar ve ahalinin yardımı ile Çifteler Çiftlik-i Hümayunu'nda inşa edilen cami açıklamalı 16 Şaban 1315 (10 Ocak 1898) tarihli fotoğraf (İÜNEKA, 779-73-78).*

Görsel 3. 93. *Mahmudiye mevkiinde caminin görünümü açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/24).*

Görsel 3. 94. *Mahmudiye mevkiinde cami ve mektep açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/9).*

Yapı, kuzey yönünde bulunan dikdörtgen biçimli son cemaat yeri ve ana mekân olan kareye yakın biçimli harimden oluşmaktadır (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 779-73-66, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90603/13). Minare, caminin kuzeybatı köşesinde bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/9, İÜNEKA, 90603/32, İÜNEKA, 779-73-66, İÜNEKA, 779-73-78, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90603/13, İÜNEKA, 90603/24, İÜNEKA, 90603/26). 1899 yılında cami, bahçe duvarları ile çevrilidir (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/9, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90603/13, İÜNEKA, 90603/24).

Son cemaat yerinde girişin üzeri beşik çatı, kalan yerleri ise kırma çatı ile örtülmüştür. Harim ise çokgen biçimli külah çatı ile örtülmüştür (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/9, İÜNEKA, 779-73-66, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90603/13). Külah çatının ucunda alem bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/9, İÜNEKA, 779-73-66, İÜNEKA, 779-73-78). Son cemaat yeri, harim ve geçiş elemanının dış örtüsü kiremit ile kaplanmıştır (İÜNEKA, 90603/3). Harimin kuzeydoğu, güneydoğu ve güneybatı köşelerinde çatıdan yükselen bacalar vardır. Çokgenden oluşan kasnağın her bir kenarında pencere bulunmaktadır. Son cemaat yerinde cam ve ahşap malzeme oldukça yoğun olarak kullanılmıştır. Harimin duvarları kesme taş kaplıdır (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/9, İÜNEKA, 779-73-66, İÜNEKA, 779-73-78, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90603/13).

Son cemaat yerinin kuzey cephesinde simetri hâkimdir. Cephenin ortasında iki kanatlı kapıdan oluşan giriş açıklığı ve giriş açıklığının üzerinde pencere yer alır. Girişin her iki yanında ikişer adet olmak üzere toplam dört yuvarlak kemerli pencere mevcuttur. Bu pencereler iki kat yüksekliğindedir (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 779-73-66, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90603/13).

Harimin doğu cephesinde dört yuvarlak kemerli pencere ve bir yuvarlak kemerli kapı bulunmaktadır (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 779-73-66, İÜNEKA, 90478/5, İÜNEKA, 90603/13). Batı cephesinde dört, güney cephesinde iki yuvarlak kemerli pencere açılmıştır (İÜNEKA, 779-73-66).

Minarenin gövdesi Toskana Dor düzenindedir (Aydın, 2009, s. 701; Bakır, 1999, s. 274). Pabuç bölümü ise ortadan basık kenarlardan şişkin yuvarlak plan düzlemine sahiptir (İÜNEKA, 90603/3, İÜNEKA, 90603/9, İÜNEKA, 779-73-66, İÜNEKA, 90478/5). Külah bölümü, armudi/silindirik soğan biçimlidir (Aydın, 2009, s. 701). Alem oldukça süslüdür (İÜNEKA, 90603/3 ve İÜNEKA, 90603/9).

Günümüzde ise cami, yaklaşık 70 cm yükseklikteki moloz taş duvarla bahçesiyle birlikte çevrelenmiştir. Çeşmesi, bahçenin kuzeybatı köşesindedir. Caminin kuzeydoğusunda özgün olmayan tuvaleti, kuzeybatısında etrafı kapatılmış pergole bulunmaktadır (Şekil 3.30) (Görsel 3.95) (Görsel 3.96) (Görsel 3.97) (Görsel 3.98) (Tablo 3.35) (Tablo 3. 36).

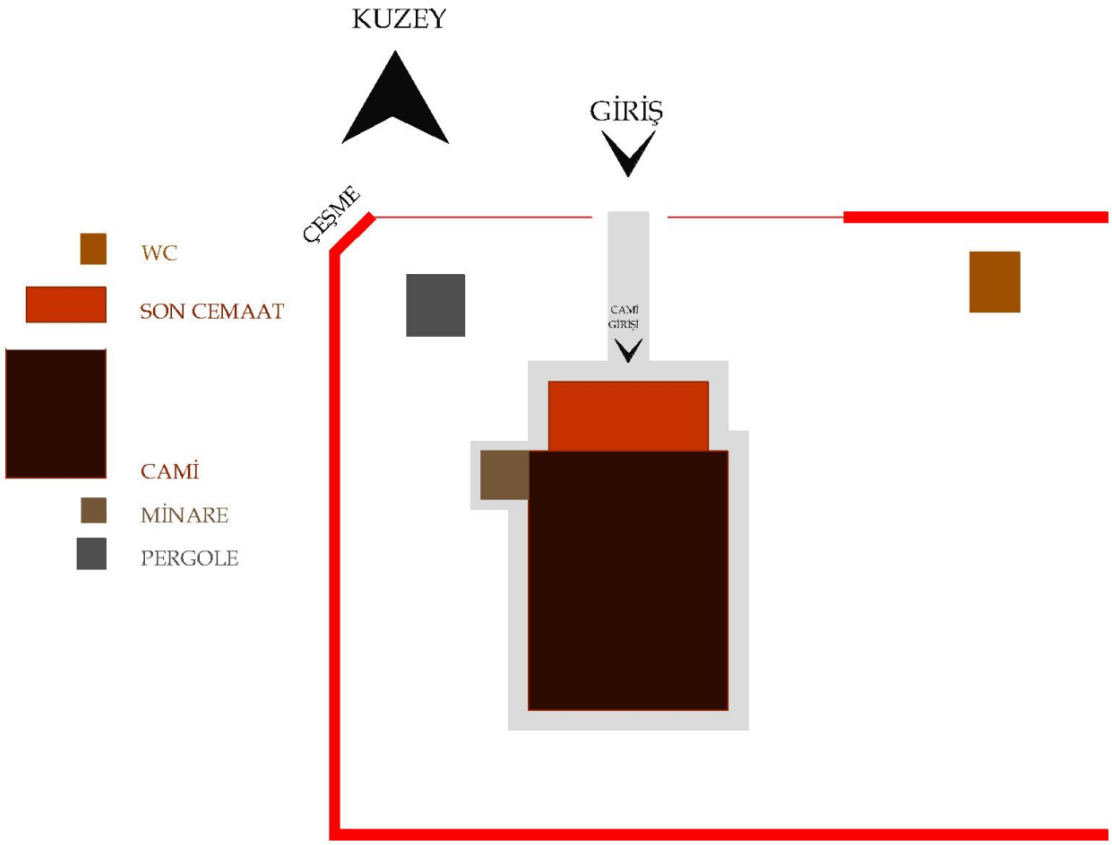

Şekil 3.30. *Hâra (Karakışla) Camii ve Bahçesindeki Yapıların Krokisi (26.03.2018) (Düzenleyen: Ece Güler).*

Görsel 3.95. *Hâra (Karakışla) Camii'ne kuzeybatıdan bakış (26.03.2018)*

Görsel 3.96. *Hâra (Karakışla) Camii'nin bahçe duvarı (26.03.2018)*

Görsel 3.97. *Hâra (Karakışla) Camii bahçesindeki çeşmeye kuzeybatıdan bakış (26.03.2018)*

Görsel 3.98. *Hâra (Karakışla) Camii bahçesindeki çeşmeye doğudan bakış (26.03.2018)*

Tablo 3.35. *Hâra (Karakışla) Camii bahçesindeki tuvalete ait görseller (26.03.2018)*

Güneybatıdan bakış	Kuzeydoğudan bakış
Kuzeybatıdan bakış	

Tablo 3. 36. *Hâra (Karakışla) Camii bahçesindeki pergoleye ait görseller (26.03.2018)*

Kuzeyden bakış	Güneydoğudan bakış

Ana mekân olan harimin kuzeybatı köşesinde minaresi, kuzeyinde de son cemaat yeri hala mevcuttur. Harim, moloz taş tekniği ile inşa edilmiştir ve cephelerde sıva yoktur. Cephelerde harimin köşeleri duvardan yaklaşık 5 cm taşacak biçimde düzgün

kesme taş ile kaplanmıştır. Köşelerin alt başlığı sade ve taştan, üst başlığı ise profillidir ve yukarı doğru genişlemektedir.

Harim bölümü dıştan kurşun kaplı konik çatı ile örtülüdür. Çatı, alem ile sonlanmaktadır. Sekizgen kasnaklı olan harimin çokgen parçalarının her birinde basık kemerli aydınlatma penceresi ve bu pencerelerin dairesel kesitli revzenleri mevcuttur. Kasnak sıvalıdır. Kasnak ve harimin saçak hizasında profilli silme yapıyı çevrelemektedir. Güneybatı, güneydoğu ve kuzeydoğu köşelerinde birer adet taştan ocak bacaları vardır.

Son cemaat kısmı doğu-batı doğrultusunda enine dikdörtgen formlu olup, kapalıdır. Cephesi, zeminden yaklaşık 1 m yüksekliğe kadar (pencerelerin alt hizasına kadar) sıvalıdır. Bu hizadan çatıya kadar ise kahverengi boyalı yalı baskısı ile kaplıdır. Örtüsü dıştan kurşun kaplı kırma çatıdır.

Harim bölümü doğal zeminden yaklaşık 60 cm kadar yükseltilmiştir. Yapıdaki nem sorununu çözmek için bu bölüme, cephelere açılan dairesel kesitli havalandırma boşlukları bırakılmıştır.

Kuzeyde son cemaat yerine çift kanatlı ahşap doğramalı kapıdan girilir. Girişin üzeri beşik çatı ile vurgulanmıştır. Bu kapının her iki yanında ikişer adet düşey dikdörtgen biçimli toplamda dört adet pencere ve kapının üstünde diğerlerine nazaran daha küçük olan düşey dikdörtgen biçimli bir adet penceresi bulunmaktadır. Bu pencereler ahşap doğramalıdır. Alt pencerelerin alt hizası sarıya çalan bir renge boyanmış duvar üst tarafları doğu-batı doğrultusunda uzanan yalı baskısı kaplamadır (Görsel 3.99) (Görsel 3.100) (Görsel 3.101).

Görsel 3.99. *Hâra (Karakışla) Camii'nin kuzey cephesi (26.03.2018)*

Görsel 3.100. *Hâra (Karakışla) Camii'nin kuzey cephesindeki kademe (kuzeybatıdan bakış) (26.03.2018)*

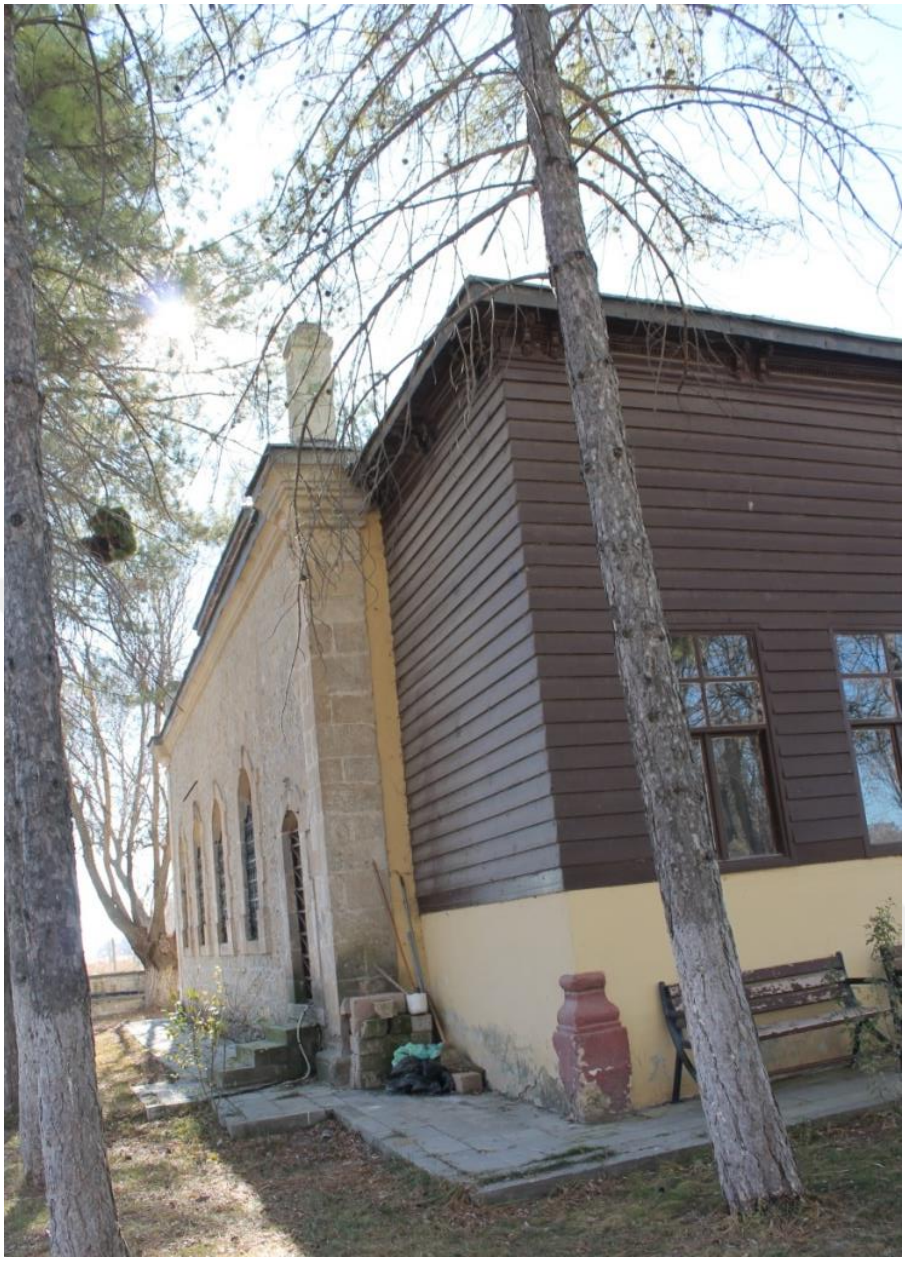

Görsel 3.101. *Hâra (Karakışla) Camii'nin kuzey cephesindeki kademe (kuzeydoğudan bakış) (26.03.2018)*

Batı cephesi kademelidir. Son cemaat duvarı sağırdır, kuzey cephesindeki boya ve ahşap kaplama burada da devam eder. Harimin duvarında dört adet düşey dikdörtgen biçimli yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır. Açıklıklar şaşırtmalı dizilmiş düzgün kesme taş sövelerle çevrilmiş, kilit taşı dışarı taşırılmıştır. Ahşap doğramalı pencerelerin 'S' kıvrımlı siyah demir korkuluğu vardır. Yuvarlak taş kemerin hemen üzerinde tuğladan kemer dikkat çekmektedir. Havalandırma bölümüne ait olan dairesel kesitli 3 adet penceresi bulunur ve bu pencerelerin etrafı taştan ince sövelidir (Görsel 3.102) (Görsel 3.103) (Görsel 3.104).

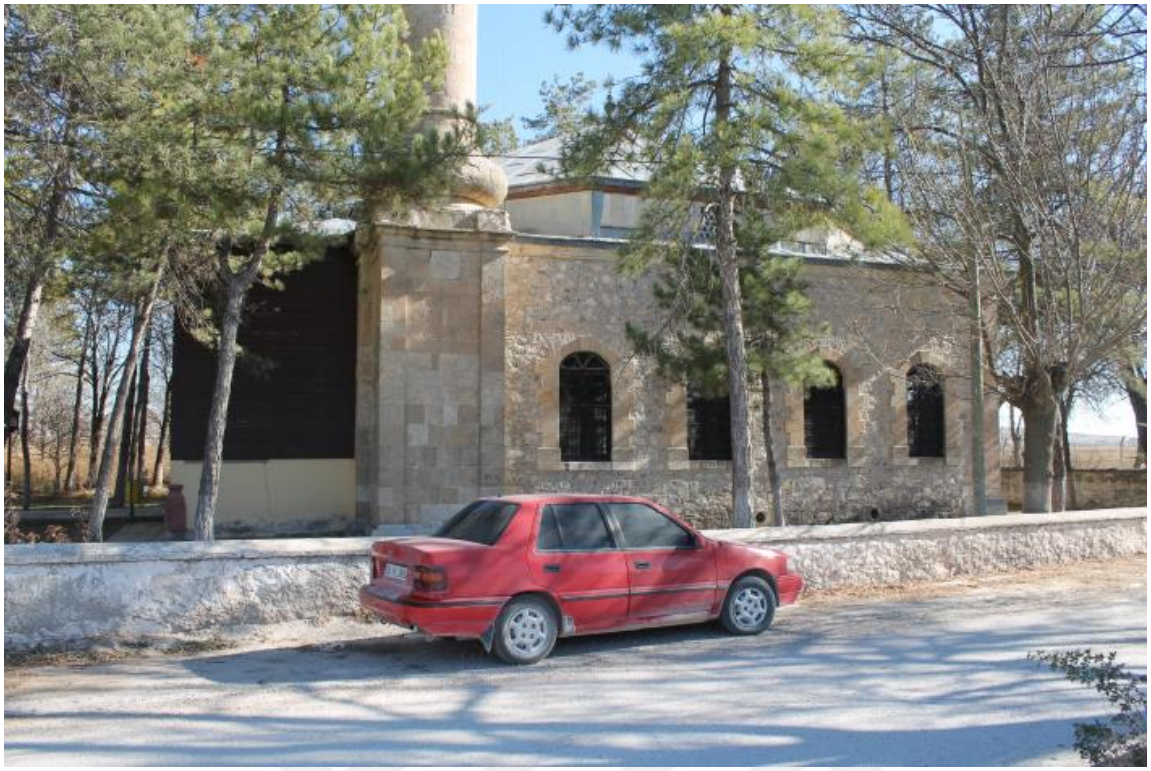

Görsel 3.102. *Hâra (Karakışla) Camii'nin batı cephesine kuzeybatıdan bakış (26.03.2018)*

Görsel 3.103. *Hâra (Karakışla) Camii'nin batı cephesine güneybatıdan bakış (26.03.2018)*

Görsel 3.104. *Hâra (Karakışla) Camii'nin batı cephesinde yer alan pencereler (26.03.2018)*

Minare, harimin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Girişi harimdendir. Kaidesi köşelerde dışa taşıntılı kesme taştır. Kaidenin alt ve üst seviyeleri kademeli silmelerle çevrelenmiştir ve harimin saçak seviyesinde sonlanmıştır. Soğan şeklindeki pabuçluk kısmı üzerinde kesme taştan gövde bulunur. Şerefe altında da kademeli silme yapılmıştır. Silindirik taş petek üç boğumlu külahla ve yine üç boğumlu alemle son bulmaktadır (Görsel 3. 105).

Görsel 3. 105. *Hâra (Karakışla) Camii'nin minaresine güneybatıdan bakış (26.03.2018)*

Yapının güney cephesinde iki adet penceresi batı cephesindekilerle aynı özelliktedir. Bu iki pencerenin orta hizasında yer alan bir adet dairesel kesitli, ince taş söveli bir tepe penceresi vardır (Görsel 3. 106) (Görsel 3. 107).

Görsel 3. 106. *Hâra (Karakışla) Camii'nin güney cephesi (26.03.2018)*

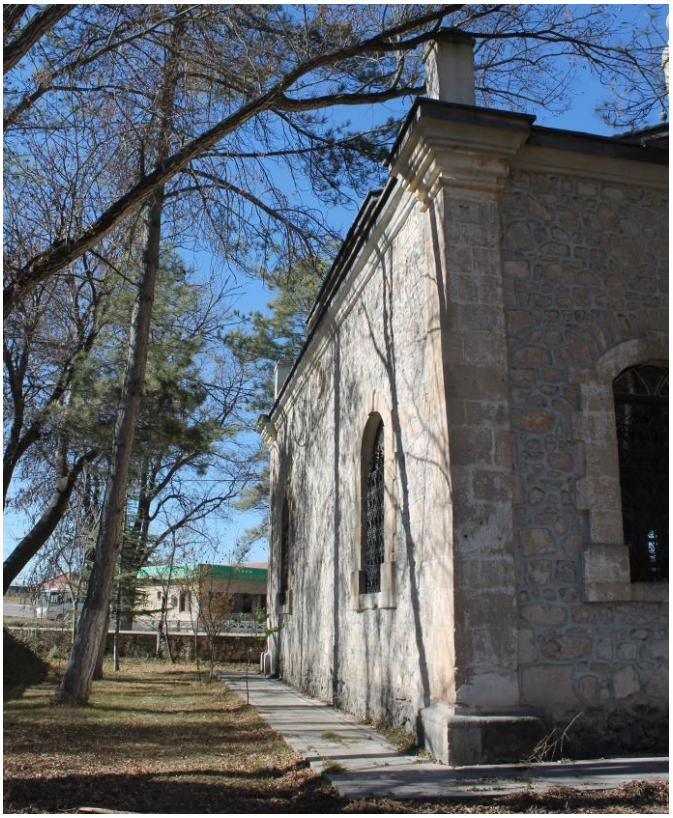

Görsel 3. 107. *Hâra (Karakışla) Camii'nin güney cephesine doğudan bakış (26.03.2018)*

Doğu cephesi harim bölümünde batı cephesindekilerle aynı özellikte dört adet pencere bulunmaktadır. Ayrıca cephenin kuzey köşesine yakın, zeminden dört basamakla çıkılan söveli basık kemerli bir adet kapı vardır. Son cemaat yerinin doğu cephesi, batı cephesi ile aynı özellikleri taşımaktadır (Görsel 3. 108) (Görsel 3. 109).

Görsel 3. 108. *Hâra (Karakışla) Camii'nin doğu cephesi (26.03.2018)*

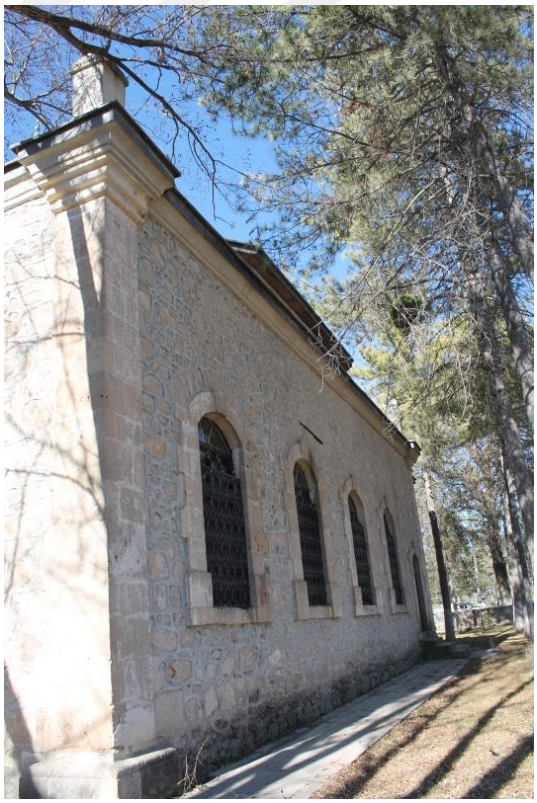

Görsel 3. 109. *Hâra (Karakışla) Camii'nin doğu cephesine güneydoğudan bakış (26.03.2018)*

3.2.4.3.4. Yapım tekniği ve malzeme

Yapının harim bölümünün beden duvarları moloz taş tekniği ile inşa edilmiştir ve bu bölümde dış cephe sıvasızdır. İçeride duvarlar sıvalı olup kalem işi süslemeler yapılmıştır. Pencere ve kapılar basık kemerlidir, ahşap doğramalıdır. Harimin zeminine karbonik ısıtıcı film döşenmiştir.

Harim bağdadi basık oval kubbe ile örtülüdür. Köşelerdeki geçişler tromplar ile sağlanmıştır. Kasnaktaki pencereler çift cidarlıdır. Kubbenin eteğinde 12 adet basık kemerli revzenli pencere bulunur. Duvarlar sıvalı ve kalem işi süslemelidir (Görsel 3. 110) (Görsel 3. 111). Harim bölümü dıştan kurşun kaplı konik çatı ile örtülüdür.

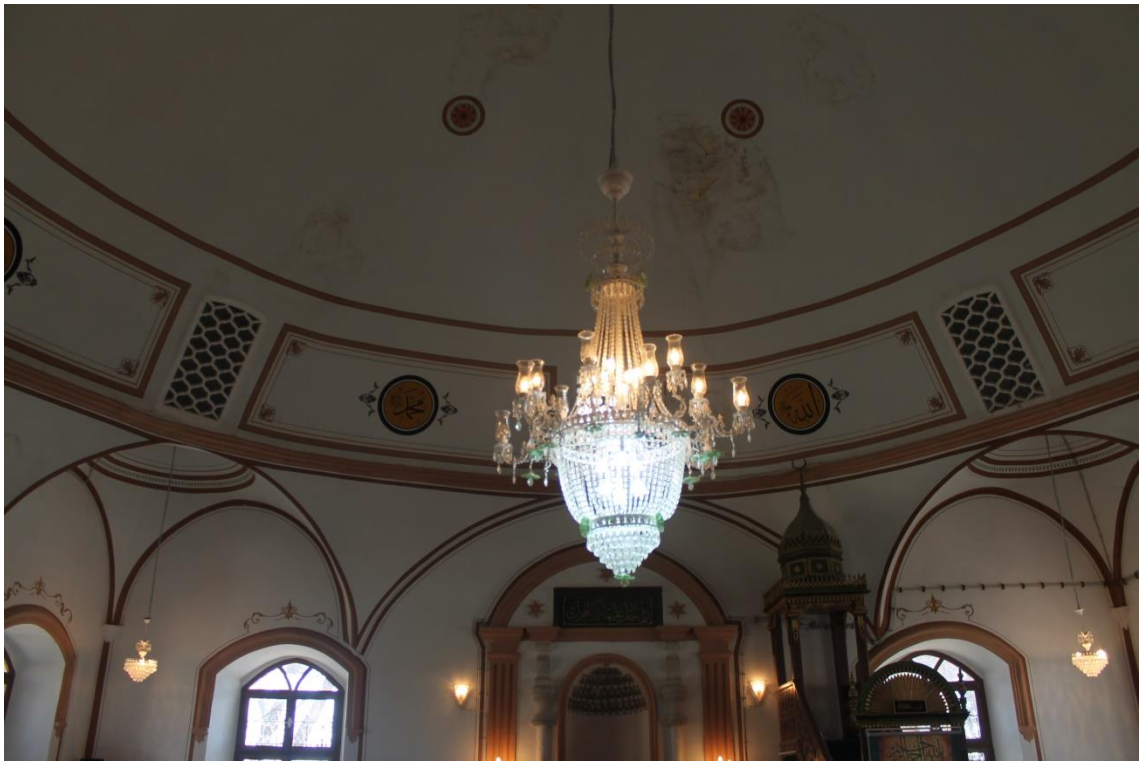

Görsel 3. 110. *Hâra (Karakışla) Camii'nin harim bölümünün örtüsü (26.03.2018)*

Görsel 3. 111. *Hâra (Karakışla) Camii'nin harim bölümünde kubbeye geçiş elemanı (26.03.2018)*

Minaresi kesme taş ile inşa edilmiştir. Son cemaat yeri dış cephede doğal zeminden yaklaşık 1m yüksekliğe kadar (pencere altlarına kadar) sıvalıdır. Buradan saçak altına kadar kahverengi boyalı yalı baskısı ile kaplıdır. Son cemaat yerinin kuzey duvarında bulunan kapı ve pencereler düşey dikdörtgen biçimlidir ve ahşap doğramalıdır. İç cephesi sıvalıdır. Çatısı ahşaptır. Üst döşemede yer alan ahşap kaplamalar sarı ve kahverengi boyalıdır.

3.2.4.3.5. Bozulmalar ve koruma önerileri

Bozulmalar

Yapının harim bölümü büyük ölçüde özgünlüğünü korumuştur. Yalnızca 1899 yılında kesme taş kaplı olan kasnağın günümüzde sıva ile kaplandığı; kiremit kaplı olan çatının da günümüzde kurşun ile kaplanmış olduğu görülmektedir. Harim duvarlarının özgününde bulunan kesme taş kaplama ise günümüzde tamamen kaldırılmıştır.

Son cemaat bölümünün kuzey, doğu ve batı cepheleri oldukça değişmiştir. 1899 yılında ikiz basık kemerli geniş açıklıklı doğu ve batı cephelerinin günümüzde tamamen sağır hale getirildiği görülmektedir. Kuzey cephesinde bulunan geniş açıklıklar da

kapatılmış ve yerine düşey dikdörtgen biçimi pencereler açılmıştır. Cepheler, özgün olmayan yalı baskısı ile kaplanmıştır. Silmelerde çatlaklar gözlemlenmiştir.

Cephelerde zemine yakın bölgelerde temelden yükselen suyun etkisiyle sürekli rutubetten dolayı yosun oluşumu ve renk değişimi meydana gelmiştir. Zemine yakın bölgelerde bitki oluşumları gözlenmiştir. Hatalı onarımlar mevcuttur. Derzlerde doğal taş ile kullanılmaması gereken çimentolu harç kullanılmıştır. Demir parmaklıkların yerinde boyanması sonucunda boyalar taş yüzeylere damlamış ve temizlenmemiştir. Tarihi yapı ile uyumsuz beyaz silikon veya çekomastik kullanılmıştır. Duvara monteli muhdes demir elemanlar korozyona uğramış ve yağmur suyu ile yıkanması sonucu cephede lekeler meydana gelmiştir.

Taşlarda kavlanma, çiçeklenme, boşluk-delik, oyuklanma, parça kopması, yüzey kirliliği, ayrılmalar, kabuk oluşumu, derz boşalması, görülmüştür. Taşlarda oluşan boşluklar çimentolu harç ile doldurulmuştur. Yağmur suyunun etkisiyle birlikte cephelerde renk değişimleri mevcuttur. Tarihi yapı cephesine sprey boya ile yazı yazılmıştır. Cephe yüzeylerinde niteliksiz öğeler mevcuttur.

Koruma önerileri

Yapı, özgün işlevi ile kullanılmaya devam etmelidir. Son cemaat yeri 19. yüzyıl fotoğrafları dikkate alınarak çağdaş teknikler kullanılarak yeniden inşa edilmelidir. Zemin suyu, jet-grout veya enjeksiyon sistemleri ile yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Zemin suyundan dolayı taş yüzeylerdeki yosun oluşumları ve renk değişimleri ile tüm cephelerde taş yüzeyler temizlenmeli, sonrasında yapılan tetkikler sonucunda sağlamlaştırma, güçlendirme ve yüzey koruma işlemleri yapılmalıdır. Yapı, tüm muhdes eklerden arındırılmalı ve hatalı onarımlar düzeltilmelidir. Çatısı özgüne uygun alaturka kiremit ile kaplanmalıdır.

3.2.4.4. Mahmudiye mevkii hamam

3.2.4.4.1. Tarihçe ve konum bilgisi

Yapı, Mahmudiye İlçesi'nde, Hamam Caddesi ile Tezcan Sokağı kesişiminde, Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü arazi sınırları içerisinde yer almaktadır. Mahmudiye Kışla-i Hümayunu yapısının bulunduğu konumun (günümüzde Anadolu

Tarım İşletmesi Müdürlüğü binasının bulunduğu konum) kuzey-kuzeybatısında yer almaktadır. Yapının günümüzdeki koordinat bilgileri; enlem 39°29'21.88" kuzey, boylam 30°59'17.45" doğudur (Şekil 3. 31).

Şekil 3. 31. *Hamamın konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).*

Yapının inşa tarihi ile ilgili kesin bilgi olmamasına karşın, II. Mahmud veya II. Abdülhamid döneminde olmalıdır (http://www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr/, 2019; İnce, 1990, s. 76). Yapı tescillidir fakat çalışma boyunca kurul dosyasına ulaşılamamıştır. Yapı günümüzde kullanılmamaktadır.

3.2.4.4.3. Plan

Yapının günümüzdeki plan krokisi aşağıdaki gibidir (Şekil 3. 32).

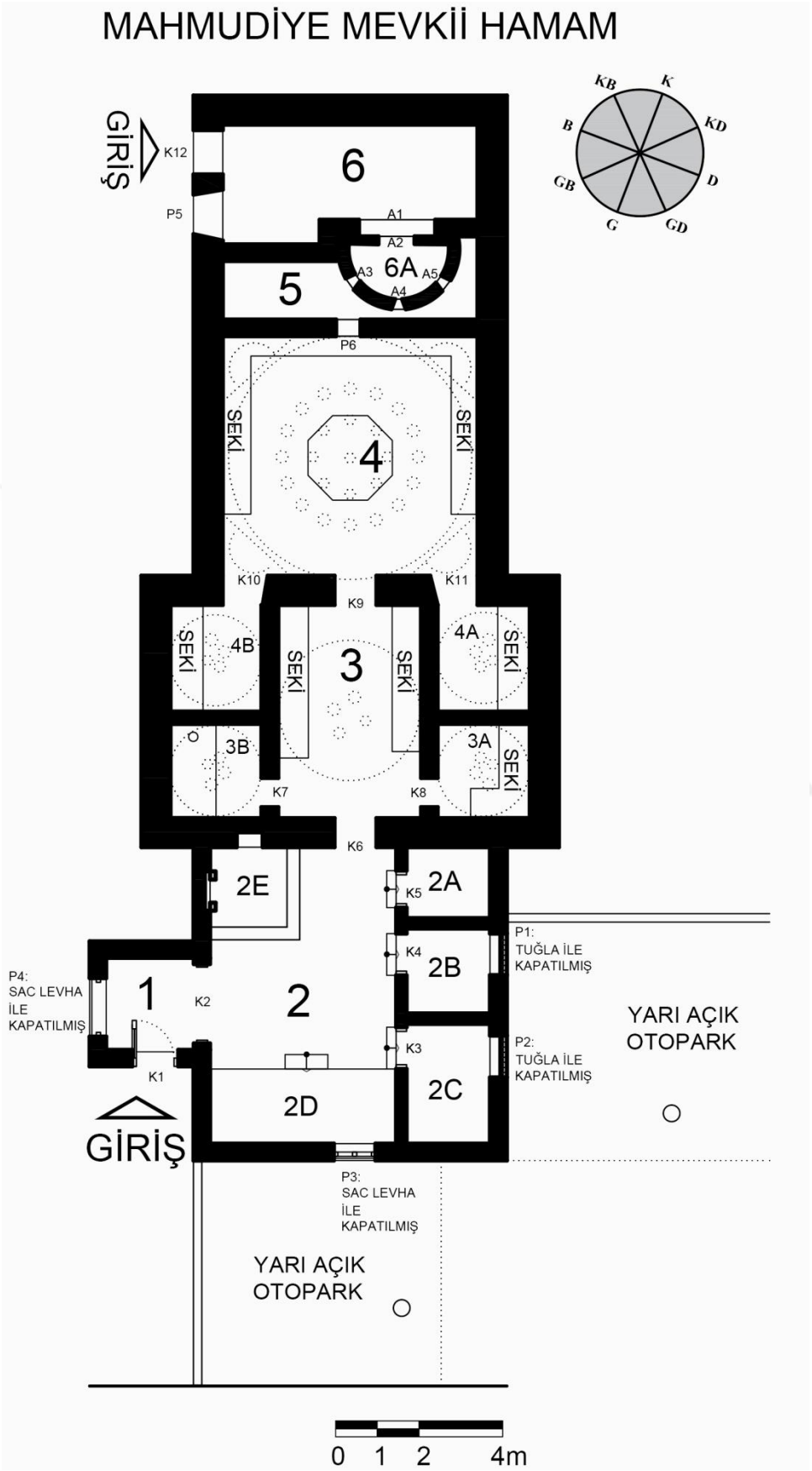

Şekil 3. 32. *Mahmudiye mevkiinde bulunan hamamın plan krokisi (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER).*

Yapı haç planlı olup (http://www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr/, 2019), güneydoğu ve güneybatıdan olmak üzere iki girişlidir. K1 kapısı ile ön odaya (1), K11 kapısı ile külhan bölümüne bağlantılı mekâna (6) giriş sağlanmaktadır. Yapı temelde altı bölümden oluşur. Bunlar; ön oda (1), soyunmalık (2), soğukluk (ılıklık) (3), sıcaklık (4), külhan (5), külhan ile bağlantılı mekân (6) olmak üzere ayrılmaktadır.

Kareye yakın plan şemalı ön oda (1) sonradan inşa edilmiştir (İnce, 1990, s. 76). Güneybatı duvarında sac levha ile kapatılmış P4 penceresi, kuzeydoğu duvarında soyunmalık bölümüne (2) geçişi sağlayan K2 kapısı bulunur. Duvarları sıvalıdır ve ahşap beşik çatısı içten görülmektedir (Tablo 3. 37).

Tablo 3. 37. *Ön odaya (1) ait görseller (25.07.2018)*

Kuzeybatı duvarı	Güneybatı duvarında yer alan P4 penceresi
Güneydoğu duvarı ve K1 kapısı	Kuzeydoğu duvarı ve K2 kapısı

Soyunmalık bölümü (2), beş birimden oluşmaktadır. Plan krokisinde 2A, 2B, 2C olarak adlandırılan bölümlere geçişler merdivenlerle olup K5, K4, K3 kapılarındandır. Bu bölümlerin duvarları yaklaşık 2 m yüksekliğinde olup tavan ile arasında boşluk vardır. 2B ve 2C olarak adlandırılan bölümlerde kuzeydoğu duvarlarında sonradan kapatılan P1 ve P2 pencereler görülmektedir. 2D olarak adlandırılan bölüme merdiven ile çıkılmaktadır ve güneydoğu duvarında sac levha ile kapatılmış P3 penceresi bulunmaktadır. 2E olarak adlandırılan bölüm yerden yaklaşık 140 cm yükseklikte bir duvar ile ayrılmıştır. Güneybatı duvarında bir ocak yapılmıştır. Ocak, yan tarafları yuvarlak kemerler ile pahlandırılarak kademe verilmiş kaş kemerlidir. 2E olarak adlandırılan bölümün kuzeybatı duvarında bir adet basık kemerli niş yer alır. Duvarları sıvalı olan bu bölümün tavanı düz ahşap çıtalıdır (Tablo 3. 38) (Tablo 3. 39) (Tablo 3. 40) (Tablo 3. 41) (Tablo 3. 42).

Tablo 3. 38. *Soyunmalık bölümüne (2) ait görseller (25.07.2018)*

Güneydoğu duvarı ve P3 penceresi	K3, K4, K5 kapıları
Güneybatı duvarı ve K2 kapısı	Kuzeybatı duvarı

Tablo 3. 39. *Plan krokisinde 2E olarak adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

Plan krokisinde 2E olarak adlandırılan bölüm	Güneybatı duvarında bulunan ocak

Tablo 3. 40. *Plan krokisinde 2C olarak adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

K3 kapısına güneybatıdan bakış	Kuzeydoğu duvarında yer alan kapatılan P2 penceresi
Güneydoğu duvarı	K3 kapısına güneydoğudan bakış

Tablo 3. 41. *Plan krokisinde 2B olarak adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

<table>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>K4 kapısına güneyden bakış</td><td>Kuzeydoğu duvarında yer alan kapatılan P1 penceresi</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Kuzeydoğu ve güneydoğu duvarı</td></tr>
</table>

Tablo 3. 42. *Plan krokisinde 2A olarak adlandırılan bölüme ait görseller (25.07.2018)*

K5 kapısına güneyden bakış	Kuzeydoğu duvarı
K5 kapısına kuzeyden bakış	

Soyunmalık bölümünden (2) soğukluk (ılıklık) bölümüne (3) giriş K6 kapısındandır. Dikdörtgen biçimli olan soğukluk (ılıklık) bölümünün (3) güneybatı ve kuzeydoğu duvarına bitişik sekileri bulunmaktadır. Kuzeybatı duvarında K9 kapısı mevcuttur. 3 numaralı bu bölümden K7 ve K8 kapıları ile kareye yakın plan şemalı tıraşlık (3A) ve tuvalete (3B) girilir. Tıraşlık bölümünde (3A) "L" biçiminde; tuvalette (3B) güneybatı duvarı boyunca uzanan seki mevcuttur (Tablo 3. 43) (Tablo 3. 44).

Tablo 3. 43. *Soğukluk (ılıklık) bölümüne (2) ait görseller (25.07.2018)*

K6 kapısına güneydoğudan bakış	Soğukluk (ılıklık) bölümünün kuzeybatı duvarı ve K9 kapısı
Soğukluk (ılıklık) bölümünün güneybatı duvarı ve K7 kapısı	Soğukluk (ılıklık) bölümünün kuzeydoğu duvarı ve K8 kapısı

Tablo 3. 44. *Tıraşlık (3A) ve tuvalete (3B) ait görseller (25.07.2018)*

Tuvalette (3B) bulunan pandantifler	Tuvaletin (3B) güneybatı duvarı
Tuvaletin (3B) kubbesi	Tuvalette (3B) bulunan tuvalet taşı
Tıraşlığın (3A) kuzeydoğu duvarı	Tıraşlığın (3A) güneybatı duvarı
Tıraşlığın (3A) kubbesi	

Soğukluk (ılıklık) bölümünden (3), sıcaklık bölümüne (4) K9 kapısı ile ulaşılmaktadır. Sıcaklık, kareye yakın plan şemalı olup ortada sekizgen göbek taşı, kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneybatı duvarlarına bitişik sekiler bulunmaktadır. Kuzeybatı duvarında külhana açılan P6 penceresi yer alan sıcaklığın güneydoğu duvarının köşelerinden K10 ve K11 kapıları ile 4A ve 4B ile adlandırılan hücre odalara geçilmektedir. 4A'nın kuzeydoğu duvarına, 4B'nin güneybatı duvarına bitişik sekiler mevcuttur. Sıcaklık bölümündeki(4) trompların üzerinde kubbeyi silme çevreler (Tablo 3. 45) (Tablo 3. 46).

Tablo 3. 45. *Sıcaklık bölümüne (4) ait görseller (25.07.2018)*

Sıcaklığın (4) kuzeybatı duvarı	Sıcaklığın (4) kubbesi ve tromplar
Sıcaklığın (4) güneydoğu duvarı	Sıcaklığın (4) güneybatı duvarı
Sıcaklığın (4) kuzeydoğu duvarı	Sıcaklıkta (4) bulunan göbek taşı

Tablo 3. 46. *Sıcaklık bölümünde (4) bulunan 4A ve 4B ile adlandırılan hücre odalara ait görseller (25.07.2018)*

4B ile adlandırılan bölümün güneydoğu duvarı	4B ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarına bitişik bulunan seki
4B ile adlandırılan bölümün kubbesi	K10 kapısına 4B ile adlandırılan bölümden bakış
4A ile adlandırılan bölümün güneydoğu duvarı	4A ile adlandırılan bölümün kuzeydoğu duvarına bitişik bulunan seki
4A ile adlandırılan bölümün kubbesi	4A ile adlandırılan bölümün güneybatı duvarı

Külhanın kuzeybatısında bulunan dikdörtgen biçimli mekâna (6) giriş güneybatı duvarında bulunan K12 kapısı ile sağlanmaktadır. Güneybatı duvarında kare biçimli P5 penceresi, güneydoğu duvarında yuvarlak kemerli niş bulunmaktadır. Güneydoğu duvarındaki baca, duvar aksından dışarıya doğru taşmıştır. Baca açıklığı plan krokisinde A1 ile adlandırılmıştır (Tablo 3. 47).

Tablo 3. 47. *Külhanın kuzeybatısında bulunan mekâna (6) ait görseller (25.07.2018)*

Kuzeydoğu duvarına güneybatıdan bakış	Güneydoğu duvarında yer alan baca
Güneybatı duvarı, K12 ve P5 kapısına kuzeydoğudan bakış	Güneydoğu duvarında yer alan niş

A1 açıklığından 6A olarak adlandırılan yarım daire biçimli mekâna erişilebilmektedir. 6A adlı mekânın kuzeybatısında A2, külhana açılan A3, A4, A5 açıklıkları yer alır (Tablo 3. 48). Külhana (5) girilmemiştir.

Tablo 3. 48. *Külhanın (5) bacasına ait açıklıklar (25.07.2018)*

<table>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Bacada bulunan A1 ve A2 açıklıkları</td></tr>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>A2 açıklığının yakından görünümü</td><td>6A ile adlandırılan mekânda bulunan A3, A4,A5 açıklıkları</td></tr>
</table>

3.2.4.4.3. Genel görünüm ve cephe düzeni

Yapı eğimli bir araziye oturtulmuştur. Yapının uzun kenarı kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılmıştır. Güneydoğu cephesine ve soyunmalık bölümünün kuzeydoğu cephesine bitişik bir şekilde sundurma çatılı yarı açık otopark bulunmaktadır. Tek katlıdır. Ön oda, soyunmalık, soğukluk (ılıklık), sıcaklık ve külhan bölümleri hiyerarşik bir düzene oturtulmuş olup hacimsel farklılıkları ile cephelerde belirgindir (Tablo 3. 49).

Tablo 3. 49. *Hamamın genel görünümüne ait görseller (25.07.2018)*

Güneydoğu ve kuzeydoğu cephesi	Güneydoğu ve güneybatı cephesi
Güneybatı cephesi	Kuzeydoğu cephesi

Ön oda ve soyunmalık bölümü dıştan sıvalıdır. Soyunmalığın kat yüksekliği ön odaya nazaran daha fazladır. Soyunmalığın güneydoğu cephesinin köşelerinde kesme taş kaplama kullanılmıştır. Ön odaya giriş güneydoğudandır. Aynı zamanda ön odanın güneybatısında bir, soyunmalığın güneydoğusunda bir pencere bulunmaktadır. Ön oda ve soyunmalık dıştan Marsilya kiremit ile kaplı beşik çatı ile örtülüdür (Tablo 3. 50).

Tablo 3. 50. *Ön oda ve soyunmalık bölümüne ait görseller (25.07.2018)*

<table>
<tr><td> 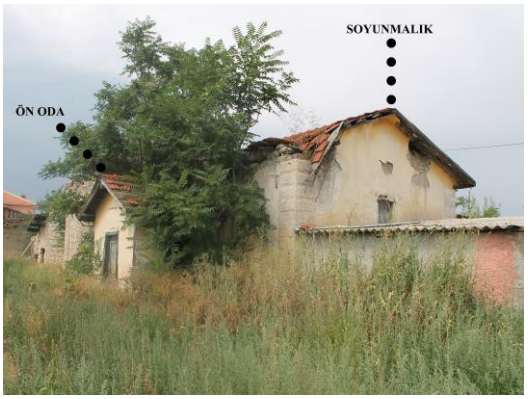
</td><td> 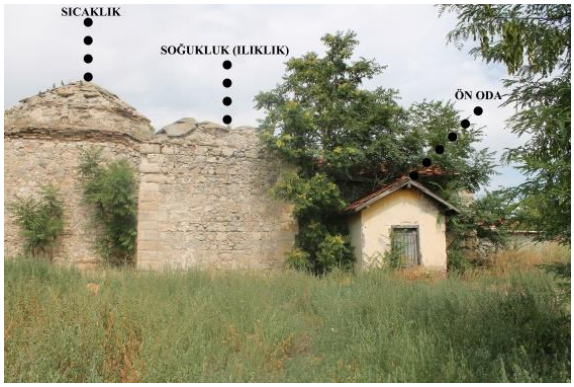
</td></tr>
<tr><td>Ön oda ve soyunmalık bölümüne güneyden bakış</td><td>Ön odanın güneybatısında bulunan pencere</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Hamama giriş</td></tr>
</table>

Soğukluk (ılıklık) bölümü güneybatı ve kuzeydoğu cephelerinde dışa doğru taşmıştır. Cephelerde dışa taşan bölümlerin köşelerinde kesme taş kullanılmıştır. Cepheler sıvalı değildir, moloz taş tekniği ile inşa edildiği görülmektedir. Soğukluk bölümü, ortada bir çokgen külah ile örtülü iken, yan bölümler ikişer piramidal olmak üzere toplam dört piramidal çatı ile örtülüdür. Ortadaki çokgen külah, piramidal çatılara nazaran daha yüksektir. Çokgen külah üzerinde yuvarlak kesitli pencereler yer almaktadır (Tablo 3. 51).

Tablo 3. 51. *Soğukluk (ılıklık) bölümüne ait görseller (25.07.2018)*

<table>
<tr><td> 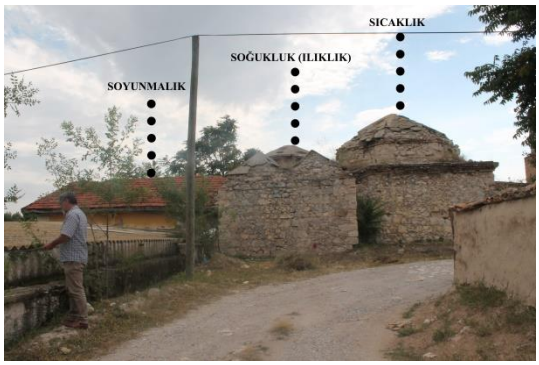
</td><td> </td></tr>
<tr><td>Soğukluk bölümünün kuzeydoğu cephesi</td><td>Soğukluk bölümünün kuzeydoğu cephesine yakından bakış</td></tr>
<tr><td colspan="2"> 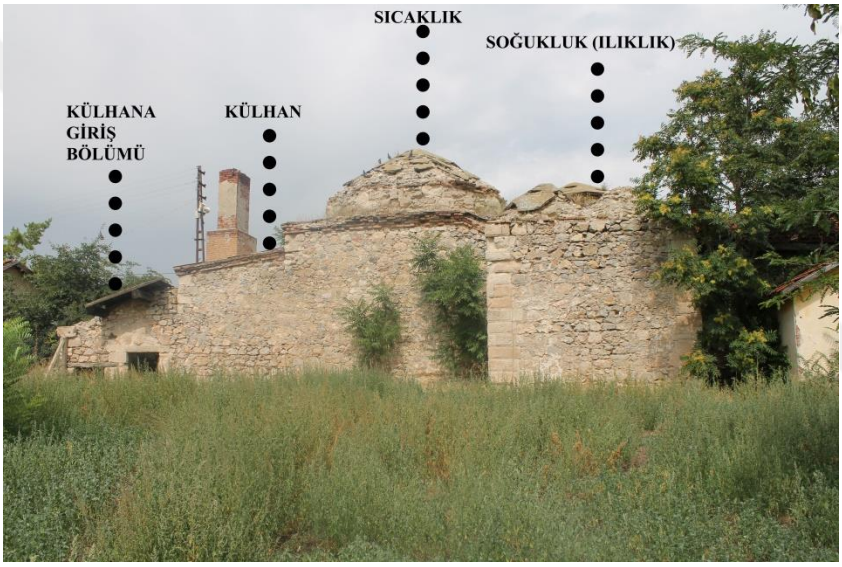
</td></tr>
<tr><td colspan="2">Soğukluk bölümünün güneybatı cephesi</td></tr>
</table>

Sıcaklık bölümü, birimler içerisinde en yüksek olan bölümdür. Cepheler sıvalı değildir. Kasnağı sağırdır ve çokgen külah çatı ile örtülüdür. Çokgen külah üzerinde yuvarlak kesitli pencereler mevcuttur. Geçiş elemanının üzeri dıştan beşik çatı ile örtülüdür. Kasnağın sona erdiği çokgen külah çatının başladığı ve beden duvarının sona erdiği beşik çatının başladığı seviyelerde tuğlalar ile oluşturulmuş silmeler görülmektedir (Görsel 3. 112).

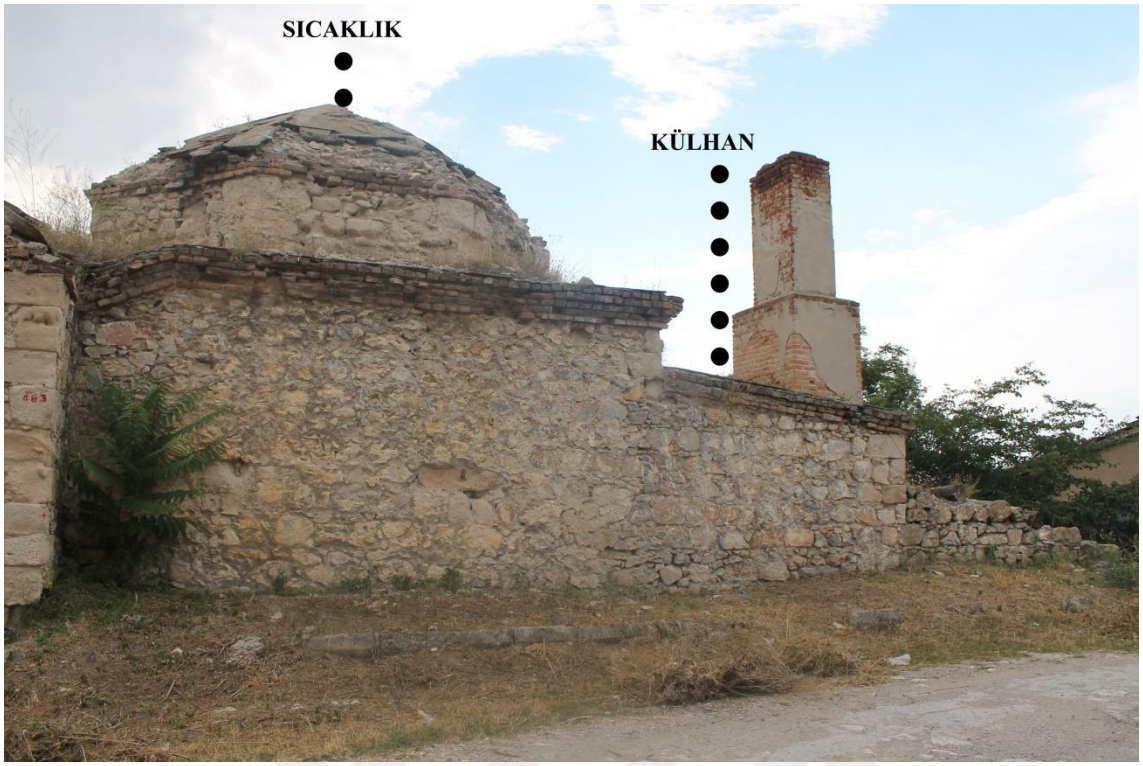

Görsel 3. 112. *Sıcaklık bölümünün kuzeydoğu cephesi (25.07.2018)*

Külhanın güneybatıya açılan bir penceresi vardır. Bu bölümde de beden duvarının sona erdiği beşik çatının başladığı seviyede tuğlalar ile oluşturulmuş silme görülmektedir. Külhanın çatısından baca yükselmektedir. (Tablo 3. 52).

Tablo 3. 52. *Külhan bölümüne ait görseller (25.07.2018)*

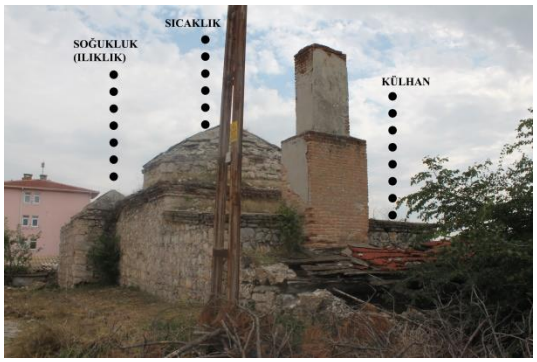	
Külhan bölümünün kuzeydoğu ve kuzeybatı cepheleri ve baca	Külhan bölümünün kuzeybatı cephesi

Külhanın kuzeybatısında bulunan mekânın beden duvarlarının büyük bir kısmı toprak seviyesinin altında kalmaktadır. Bu mekânın güneybatıya açılan bir kapısı

bulunmaktadır. Marsilya kiremit kaplı sundurma çatısı kısmen çökmüştür. (Tablo 3. 53).

Tablo 3. 53. *Külhanın kuzeybatısında bulunan mekâna ait görseller (25.07.2018)*

Çöken çatı	Mekânın içerisi ve külhan bacası

3.2.4.4.4. Yapım tekniği ve malzeme

Yapı kârgir olarak taş ve dolu tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Sonradan eklenen ön odanın (1) duvarları tuğla ile inşa edilmiştir. İç ve dış cephelerde çimento bazlı sıva, alçı ve boya kullanılmıştır. Ahşap beşik çatısı iç mekândan görülmektedir. Dıştan Marsilya kiremit kaplıdır. K1 kapısı ve P4 penceresi lentolu ve doğramaları ahşaptır.

3.2.4.4.5. Bozulmalar ve koruma önerileri

Bozulmalar

Yapının yakın çevresinde otsu ve odunsu bitki oluşumu oldukça fazladır. Hatta yapı üzerinde bitki oluşumu meydana gelmiştir. Bitki kökleri büyümüş, taşlarda çatlaklar oluşturmuştur. Bu durum beden duvarlarının taşıyıcı gücüne zarar vermiştir. Aynı zamanda yapı algılanamaz hale gelmiştir. Çatılarda da otsu bitki oluşumu gözlenmiştir.

Yapının Hamam Caddesi ve Tezcan Sokağı kesişiminde bulunuyor olması taşıt ve yaya trafiğinden doğrudan etkilenmesine sebep olmaktadır. Taşıtların neden olduğu titreşimler ile zamanla yapının taşıyıcılığı hasar görmüş ve cephe yüzeyindeki sıva, boya gibi malzemeler dökülmüştür.

Dış cephelerde sıvasız yüzeylerde yoğun bir şekilde derz boşalması görülmektedir. Cephelerin genelinde yer yer taş ve tuğla yüzeyler üzerinde kayıplar, parça kopmaları, boşluklar-delikler, kılcal çatlaklar, kabuklanmalar, yüzey kirliliği, renk değişimleri görülmektedir.

Güneydoğu ve kuzeydoğu cephelerinde bulunan otoparkın üst örtüsü, yapının beden duvarlarına sabitlenmiştir. Bu sebeple cephe yüzeylerinde sıva ve boya dökülmesi oluşmuştur.

Sıvalı ve boyalı dış cephelerde çatlaklar, kabarmalar ve dökülmeler mevcuttur. Dökülmeler özellikle doğal zemine yakın yüzeylerde oldukça fazladır. Cephelerde çimentolu harç ve çimento bazlı sıvalar kullanılmıştır. Özgün yapı malzemeleri ile uyumsuz çimento esaslı malzemelerin kullanılması taş ve tuğla yüzeylerde hasarlar meydana getirmiştir.

Külhanın kuzeybatısında bulunan bölümün çatısı çökmüştür. Kiremitler kırılmış ve ahşap çatı konstrüksiyonu açığa çıkmıştır

Dış cephede üst örtülerin bir bölümü beton ile kaplanmıştır. Kubbelerde bulunan dairesel kesitli açıklıkların bir kısmı bu sebeple kapanmıştır.

Pencere ve kapı doğramaları, çatı konstrüksiyon elemanları gibi ahşap malzemeler oldukça kötü durumdadır. Bakımsızlık ve terk, kasıtlı tahrip, uzun süreli doğal etmenler, malzeme yorulmaları gibi sebeplerden dolayı yıpranma, boyutsal değişim, çürüme, kırılma, çatlama, kopma, renk değişimi gibi hasarlar meydana gelmiştir.

Soyunmalık bölümü çatısının bir kısmı çökmüştür. Soyunmalığın güneydoğu cephesinin köşelerinde kullanılan kesme taş kaplamada çiçeklenme, kavlanma, form kaybı bulunmaktadır.

P1, P2 pencereleri tuğla ile kapatılmış, dıştan çimento bazlı sıva ile kaplanmıştır. P3 ve P4 pencerelerinin ve K1 kapısının doğramaları bulunmakta fakat dıştan sac levha ile kapatılmıştır. P4 penceresine muhdes demir parmaklık takılmıştır. Bu demir malzeme zamanla korozyona uğramıştır.

K2, K3, K4, K5 kapılarının yalnızca kasaları bulunmakta, kapı kanatları bulunmamaktadır. K4 kapısının doğramasının büyük bir bölümü yoktur.

İç cephelerde sıva ve boyalar özellikle rutubet dolayısı ile çoğu yerde dökülmüştür. Renk değişimleri ve yosun oluşumu mevcuttur. Demir elemanların kullanılmasıyla oluşan pas lekesi duvar yüzeyinin rengini bölgesel olarak değiştirmiştir.

İç duvarlarda yer yer delikler, oyuklar mevcuttur. İç mekânlarda kullanılan taş malzemelerde kırılmalar, çatlamalar, kopmalar, renk değişimleri gözlenmektedir.

Yapının kullanılmıyor oluşu ve herhangi bir güvenliğin olmaması dolayısı ile yapı içerisine atmosfer etkileri ile bitki, çöp ve atık malzemeleri dolmuştur. Böcek, bakteri, mantarlar gibi canlıların yaşaması için uygun ortam oluşmuştur. Sprey boyalar ile yazılar yazılmıştır.

Yer döşemeleri, sekiler ve göbek taşında kırılmalar mevcuttur.

Koruma önerileri

Yapı terk edilmiş durumdadır. Kullanılmıyor oluşu, dolayısıyla bakımının yapılmaması, yapının hızlı bir şekilde yıpranmasına neden olmaktadır. Yapı, TİGEM tarafından faaliyete geçirilerek değerlendirilmelidir. Bulunduğu konum ve şartları itibariyle taşıt trafiğinden olumsuz etkilenecek potansiyeldedir. Bu sebeple yaya erişimi ağırlıklı bir işlev verilmelidir. Kır kahvesi veya meslek kursları gibi bölge halkının günlük kullanabileceği ve söz sahibi kuruluşa gelir getiren bir mekân olarak kullanılabilir. Fiziksel müdahaleye öncelikle güvenlik önlemleri alınarak başlanmalı, yapının çevresinden temizlenerek, otsu-odunsu bitkiler arındırılmalıdır. Güneydoğu ve kuzeydoğu cephelerinde bulunan otopark kaldırılmalıdır. Yapıyı taşıyıcı kapasitesine ulaştırmaya veya artırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Yeni işlevi için gerekli teknik donatılar tarihi yapıya uygun malzeme ve yöntemler ile entegre edilmelidir. Taş, tuğla, ahşap vb. malzemelerdeki bozulma türleri analiz edilerek uygun müdahale yöntemleri uygulanmalıdır. Yapı, niteliksiz malzeme ve eklerden temizlenmeli, gerektiğinde aslına uygun malzemeler ile onarılmalıdır. Soyunmalık bölümünün çatısı özgüne uygun biçimde yeniden inşa edilmelidir.

3.2.4.5. Aziziye mevkii Aziziye Kışla-i Hümayunu

3.2.4.5.1. Tarihçe ve konum bilgisi

Yapı, Mahmudiye İlçesi ile Alpu İlçesi sınırında, Aziziye (Işıkören) Mahallesi'nin doğu-güneydoğu, Topkaya Mahallesi'nin kuzeybatısındadır. Yapının günümüzdeki koordinat bilgileri; enlem 39°38'41.43" kuzey, boylam 30°59'23.17" doğudur (Şekil 3. 33) (Şekil 3. 34).

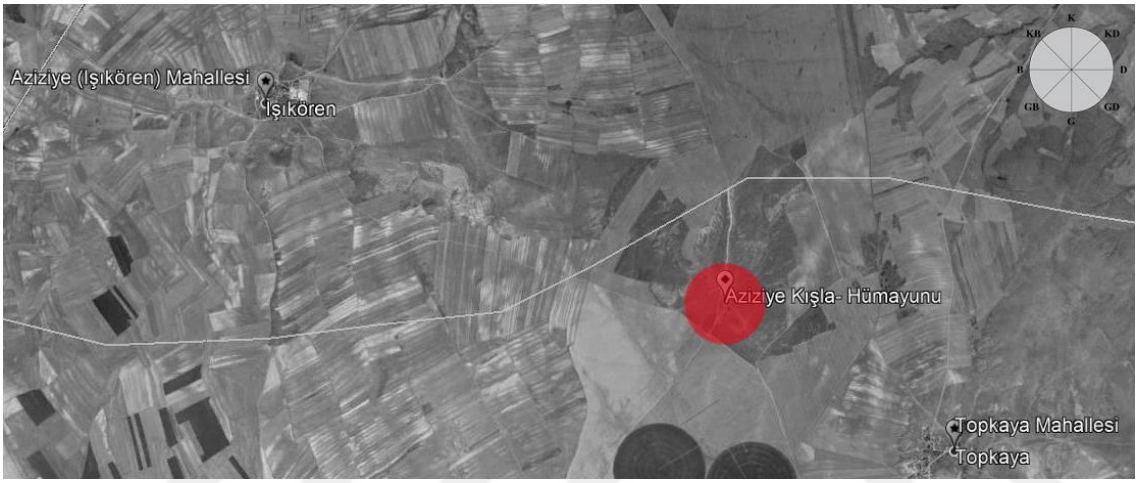

Şekil 3. 33. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).*

Şekil 3. 34. *Aziziye Kışla-i Hümayunu ve yakın çevresi (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).*

Yapının inşa tarihi ile ilgili kesin bilgi olmamasına karşın, çiftliğin merkez idaresinin Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Mahmudiye'ye taşınmasından sonra 1886 yılı ile 1888 yılları arasında olmalıdır. 1888 yılında mevcut olan Aziziye şubesinin tamiratı için çıkarılan keşif miktarı ile ilgili belge de bu bilgiyi doğrulamaktadır (OA, Y. MTV./34-68-3). Günümüzde Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü'nün arazi sınırları içerisinde bulunmaktadır ve söz konusu kuruluş tarafından şahsa kiralanmıştır. Yapıda bugün küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Yapının tescil kaydı yoktur.

3.2.4.5.2. Plan

Yapının Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) çizdirilen el yazması planına ulaşılmıştır (İÜNEKA, 92285/5) (Görsel 3. 113).

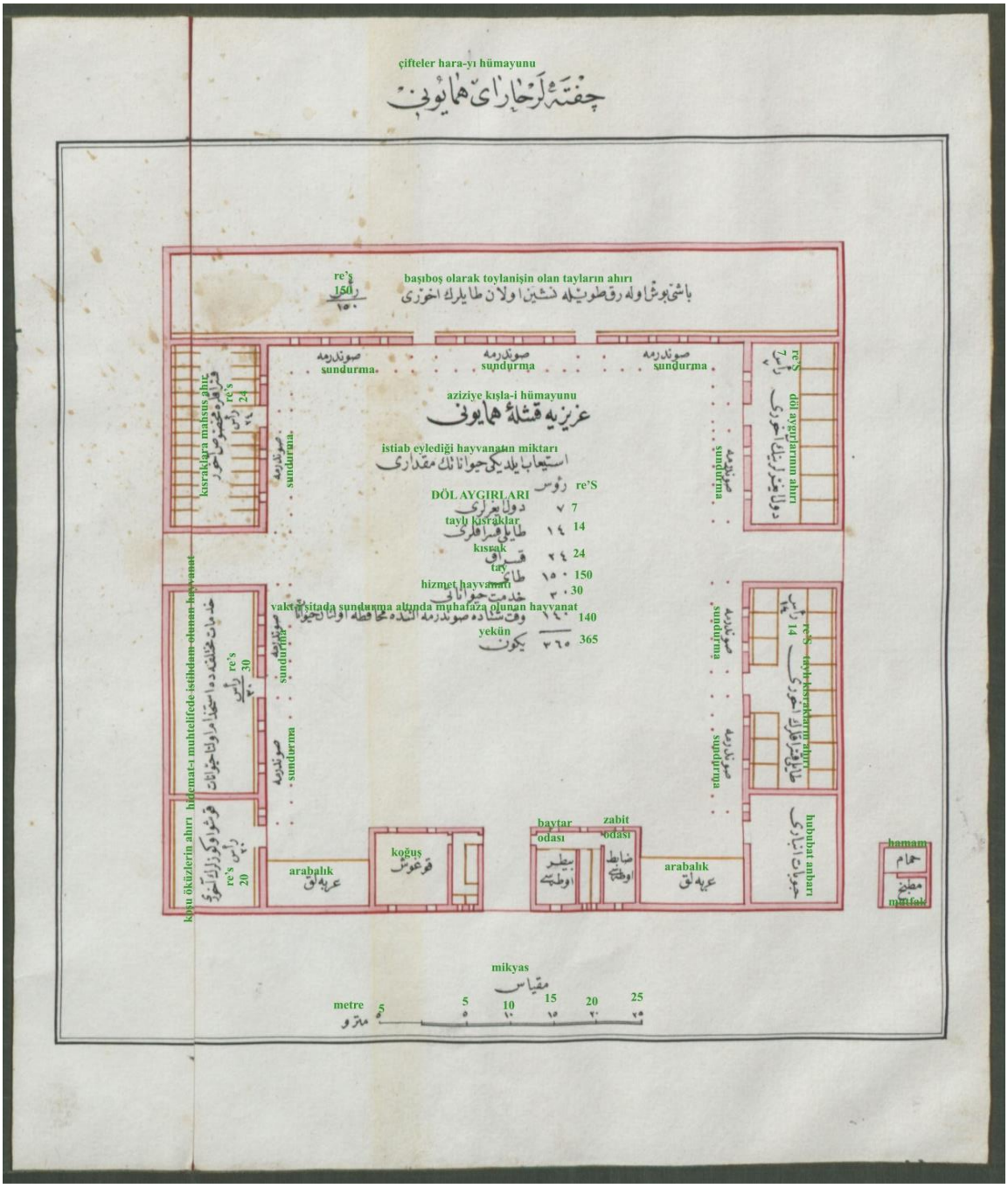

Görsel 3. 113. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun el yazması plan çiziminin Osmanlıca metinlerinin transkripsiyonları yapılmış hali (İÜNEKA, 92285/5).*

İçerisinde barındırdığı hayvanatın miktarı toplamda 365 olan yapının dıştan dışa ölçüleri 77,75 m x 76, 25 m'dir. Uzun kenarı kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılmıştır[339]. İç avlusunun ölçüleri ise 54,5 m x 55 m olan yapının dört tarafı kapalı mekânlar ile çevrilidir (İÜNEKA, 92285/5). Yapıya üç farklı yerden ana giriş bulunmaktadır[340] (İÜNEKA, 92285/5). Genişlikleri 5,5 m, 5,75 m ve 6 m olan girişlerden iç avluya geçiş sağlanmaktadır (İÜNEKA, 92285/5).

Koğuş ve koğuşun yanında yer alan mekânın toplam ölçüleri içten içe 11,75m x 8,25 m'dir. Koğuş içten içe 8,25 m x 8,25 m'dir. İç avluya açılan iki, dış cepheye açılan iki olmak üzere toplam dört pencere; yanındaki mekâna açılan bir kapısı vardır (İÜNEKA, 92285/5).

Koğuşun yanındaki mekân içten içe 3 m x 8,25 m'dir. Dış cepheye açılan iki pencere; ana girişe açılan bir, koğuşa açılan bir olmak üzere toplam iki kapı mevcuttur (İÜNEKA, 92285/5).

Veteriner hekim odası, zabit odası ve aralarında kalan bölüm[341]; ortak bir hole açılmaktadır. Bu mekânların toplam ölçüleri içten içe 11,25 m x 8,25 m'dir. Veteriner hekim odası içten içe 4,5 m x 6,25 m'dir. Dış cepheye açılan bir penceresi vardır (İÜNEKA, 92285/5).

Zabit odası içten içe 3,5 m x 8,25 m'dir. İç avluya açılan bir, dış cepheye açılan bir olmak üzere toplam iki pencere; hole açılan bir kapı bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/5).

Dış cepheye açılan iki penceresi olan veteriner hekim odası ve zabit odası arasındaki mekân içten içe 2,5 m x 6,25 m'dir (İÜNEKA, 92285/5).

Veteriner hekim odası, zabit odası ve ikisi arasındaki mekânın açıldığı hol 7,5 m x 2 m'dir. İç avluya açılan iki pencere; ana girişe açılan bir, zabit odasına açılan bir olmak üzere toplam iki kapı bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/5).

İdari birimler ve hayvanata ait bölümler arabalıklar ile bölünmektedir (İÜNEKA, 92285/5). Arabalıkların ölçüleri 11,75 m x 5,25 m'dir (İÜNEKA, 92285/5).

[339]Plan çiziminde kuzey yönü gösterilmemiştir. Yapının günümüzdeki konumlanışı, yön bilgisini sağlamaktadır.
[340]1899 yılında güneydoğudaki ana giriş yoktur (https://e-library.ircica.org/media/15035/cifteler-ciftliginde-aziziye-kislasi/, Erişim tarihi: 26.12.2018).
[341]Mekân adı yazmamaktadır.

Yirmi adetlik koşu[342] öküzlerinin ahırı içten içe 10 m x 12,25 m'dir. İç avluya bir kapı, bir pencere açılmıştır. Kuzeybatı ve güneydoğu duvarlarına bitişik yemlikler yapılmıştır (İÜNEKA, 92285/5).

Çeşitli hizmetlerde kullanılan hayvanatın ahırı otuz adetlik olup içten içe 10 m x 23 m'dir. İç avluya bir kapı, dört pencere iç avluya açılır. Kuzeybatı ve güneydoğu duvarlarına bitişik yemlikler bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/5).

Yirmi dört kısrağa mahsus kısrak ahırı içten içe 10 m x 20,5 m'dir. Bir kapı, üç penceresi iç avluya açılmaktadır. Ahır, kısrakların adedine göre bölünmüş ve kuzeybatı ve güneydoğu duvarlarına bitişik yemlikler yapılmıştır (İÜNEKA, 92285/5).

Başıboş olarak toylanişin olan tayların ahırı içten içe 76,25 m x 9,75 m'dir ve 150 hayvan barındırabilmektedir. Güneybatı duvarında yemlikleri mevcut olan ahırın avluya açılan iki kapı, on iki penceresi vardır. (İÜNEKA, 92285/5).

Yedi adetlik döl aygırının ahırı içten içe 9,75 m x 20,75 m'dir. İç avluya açılan bir kapı, üç penceresi vardır[343]. Ahır, aygırların adedine göre bölünmüştür. Güneydoğu duvarında yemlikler bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/5).

Taylı kısrakların ahırı içten içe 9,75 m x 23 m olup on dört adetliktir. İç avluya açılan bir kapı, dört pencere bulunmaktadır[344]. Ahır, kısrakların adedine göre bölünmüştür. Kuzeybatı ve güneydoğu duvarlarına bitişik yemlikler yapılmıştır (İÜNEKA, 92285/5).

Tahıl ambarı içten içe 9,75 m x 12,25 m'dir; iç avluya açılan bir kapı, bir pencere bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/5)[345].

İdari birimler ile hayvanata ait bölümler hem işlevsel hem de biçimsel olarak ayrılmıştır. Bu bölümlerin girişleri farklı alanlara açılmaktadır ve bu sayede işlevsel olarak farklılaşma yapılmıştır (İÜNEKA, 92285/5, İÜNEKA, 90603/34).

Çeşitli hizmetlerde kullanılan hayvanatın ahırı, kısraklara mahsus ahır, başıboş olan tayların ahırı, döl aygırlarının ahırı, taylı kısrakların ahırının iç avlu cephesinin önünde 3-3,5 m eninde sundurma inşa edilmiştir. Koşum öküzlerinin ahırı ve tahıl ambarının iç avlu cephesinin önünde ise kısmen bulunmaktadır. Sundurmalar girişlerin

[342]"Koşum" kelimesi planda "koşu" olarak yazılmıştır.
[343]1899 yılında dış cepheye açılan dört pencere bulunmaktadır (https://e-library.ircica.org/media/15035/cifteler-ciftliginde-aziziye-kislasi/, erişim tarihi 29.12.2018).
[344]1899 yılında dış cepheye açılan dört pencere bulunmaktadır (https://e-library.ircica.org/media/15035/cifteler-ciftliginde-aziziye-kislasi/, erişim tarihi 29.12.2018).
[345]1899 yılında dış cepheye açılan bir pencere bulunmaktadır (https://e-library.ircica.org/media/15035/cifteler-ciftliginde-aziziye-kislasi/, erişim tarihi 29.12.2018).

üzerinde kesilmektedir. Kış mevsiminde 140 adet hayvanat sundurma altında muhafaza edilebilmektedir (İÜNEKA, 92285/5).

Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda, bağımsız biçimde konumlandırılmış mutfak ve mutfaktan girişli bir hamam inşa edilmiştir (İÜNEKA, 92285/5). Mutfak ve hamam ölçüleri aynı olup içten içe 5 m x 2,75 m; toplamda içten içe 5 m x 6,25 m'dir. Dıştan dışa ölçüleri ise 6 m x 7,25 m'dir (İÜNEKA, 92285/5) Yukarıda yapılmış olan plan analizi aşağıda tablo halinde verilmiştir (Tablo 3. 54).

Tablo 3. 54. *Aziziye Kışla-i Hümayunu Yapısının Sultan II. Abdülhamid Dönemine (1876-1909) Ait El Yazması Plan Çizimi Analizi*

Mekân Adı	İçten İçe Boyut (m) (En x Boy)	Pencere Sayısı	Pencerenin Açıldığı Yer		Kapı Sayısı	Kapının Açıldığı Yer				Önünde Sundurma		
			İç Avlu ☐	Dış Cephe ☐		İç Avlu ☐	Ana Giriş ☐	İç Mekân ☐	Diğer ☐	Var ☐	Yok ☐	Kısmi Var ☐
Koğuş	8,25 x 8,25	4	☒	☒	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Koğuşun Yanındaki Mekân	3 x 8,25	2	☐	☒	2	☐	☒	☒	☐	☐	☒	☐
Veteriner Hekim Odası	4,5 x 6,25	1	☐	☒	-	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Zabit Odası	3,5 x 8,25	2	☒	☒	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Veteriner Hekim Odası ve Zabit Odası Arasındaki Mekân	2,5 x 6,25	2	☐	☒	-	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Hol (Veteriner Hekim ve Zabit Odasının Açıldığı)	7,5 x 2	2	☒	☐	2	☐	☒	☒	☐	☐	☒	☐
Arabalıklar	11,75 x 5,25	-	☐	☐	-	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Koşum Öküzlerinin Ahırı	10 x 12,25	1	☒	☐	1	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒
Çeşitli Hizmetlerde Kullanılan Hayvanatın Ahırı	10 x 23	4	☒	☐	1	☒	☐	☐	☐	☒	☐	☐
Kısraklara Mahsus Ahır	10 x 20,5	3	☒	☐	1	☒	☐	☐	☐	☒	☐	☐
Başıboş Olan Tayların Ahırı	76,25 x 9,75	12	☒	☐	2	☒	☐	☐	☐	☒	☐	☐
Döl Aygırlarının Ahırı	9,75 x 20,75	3	☒	☐	1	☒	☐	☐	☐	☒	☐	☐
Taylı Kısrakların Ahırı	9,75 x 23	4	☒	☐	1	☒	☐	☐	☐	☒	☐	☐
Tahıl Ambarı	9,75 x 12,25	1	☒	☐	1	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☒
Mutfak	5 x 2,75	-	☐	☐	2	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☐
Hamam	5 x 2,75	-	☐	☐	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐

Yapının günümüzdeki plan krokisi ise aşağıdaki gibidir (Şekil 3. 35).

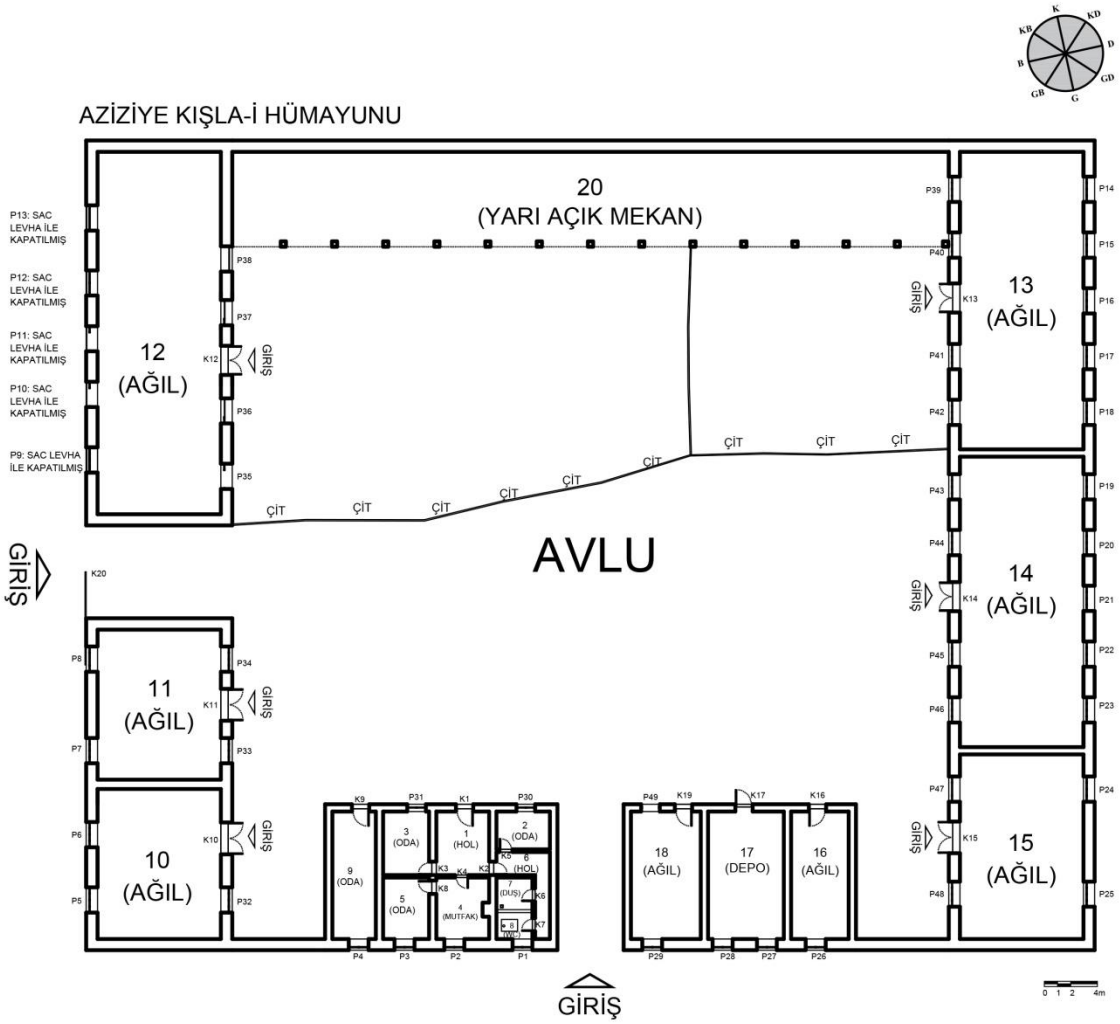

Şekil 3. 35. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisi (25.07.2018) (Çizen: Ece Güler).*

Günümüzde yapının ortasında avlu yer alır. Avlunun üç tarafı kapalı birimler ile bir tarafı yalnızca duvar ile çevrilidir. Avluya giriş güneybatı ve kuzeybatıdan olmak üzere iki tanedir. Birimlere girişler, avludan sağlanmaktadır (Tablo 3. 55) (Tablo 3. 56).

Tablo 3. 55. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun avluya bakan cepheleri (güneybatı ve kuzeybatı kanatları) (25.07.2018)*

Güneybatı ve kuzeybatı kanadının avluya bakan cepheleri ve güneybatı kanadında bulunan avluya giriş açıklığı	Güneybatı ve kuzeybatı kanadının avluya bakan cepheleri ve kuzeybatı kanadında bulunan avluya giriş açıklığı
Kuzeybatı kanadının avluya bakan cephesi	Kuzeybatı kanadı ile kuzeydoğuda bulunan yarı açık mekân

Tablo 3. 56. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun avluya bakan cepheleri (kuzeydoğu ve güneydoğu kanatları) (25.07.2018)*

Kuzeydoğuda bulunan yarı açık mekânın avluya bakan cephesi	Kuzeydoğuda bulunan yarı açık mekân ile güneydoğu kanadının avluya bakan cephesi

Tablo 3. 56. (Devam) *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun avluya bakan cepheleri (kuzeydoğu ve güneydoğu kanatları) (25.07.2018)*

Güneydoğu kanadının avluya bakan cephesine kuzeybatıda bulunan giriş açıklığından bakış	Güneydoğu ve güneybatı kanadının avluya bakan cephesi
Güneydoğu kanadının avluya bakan cephesi	Güneydoğu ve güneybatı kanadının avluya bakan cephesi

Yapının güneybatı kanadında çalışanlar için kareye yakın plan şemalı yaşama birimleri yer alır. K1 kapısından 1 numaralı hole giriş yapılan mekâna açılan K2, K3, K4 kapıları bulunmaktadır (Tablo 3. 57). K2 kapısından 6 numaralı hole geçiş yapılmaktadır. "L" biçiminde olan bu mekâna K5, K6, K7 kapıları açılmaktadır. K5 kapısından 2 numaralı odaya girilmektedir. Odanın kuzeydoğu duvarında P30 penceresi açılmıştır. K6 kapısından duşa; K7 kapısından tuvalete ulaşılır. Tuvaletin güneybatı duvarında P1 penceresi açılmıştır (Tablo 3. 58). K4 kapısından 4 numaralı mutfağa girilmektedir. Güneybatı cephesine P2 penceresi açılmış mutfağın kuzeybatı duvarındaki K8 kapısı ile güneybatı duvarında P3 penceresi bulunan 5 numaralı odaya girilmektedir (Tablo 3. 59). 3 numaralı odaya K3 kapısı ile girilmektedir. Bu odanın kuzeydoğu duvarında P31 penceresi yer alır. 9numaralı odanın K9 kapısı avluya açılır Odanın güneybatı duvarında P4 penceresi bulunmaktadır. Tüm bu birimler düz tavanlıdır (Tablo 3. 60).

Tablo 3. 57. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 1 numaralı hole ait görseller (25.07.2018)*

<table>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">K1 kapısına avludan bakış</td></tr>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Kuzeybatı duvarı ve K3 kapısı</td><td>Güneybatı duvarı ve K4 kapısı</td></tr>
<tr><td> </td><td> 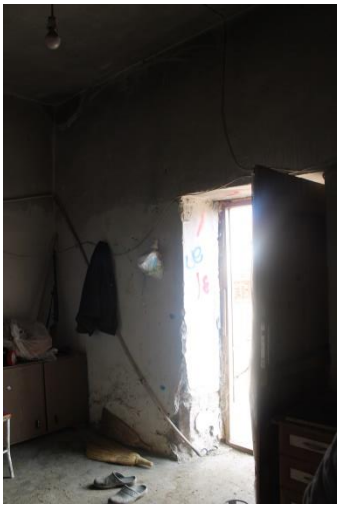 </td></tr>
<tr><td>Güneydoğu duvarı ve K2 kapısı</td><td>Kuzeydoğu duvarı ve K1 kapısı</td></tr>
</table>

Tablo 3. 58. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 2, 6, 7,8 numaralı mekânlara ait görseller (25.07.2018)*

	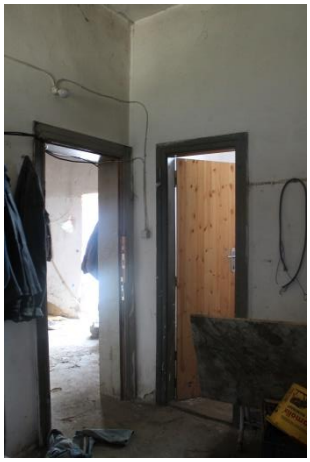	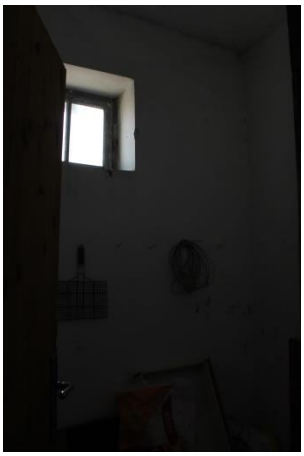
6 numaralı hole K2 kapısından bakış	K2 ve K5 kapısında 6 numaralı holden bakış	2 numaralı odanın kuzeydoğu duvarı ve P30 penceresi
	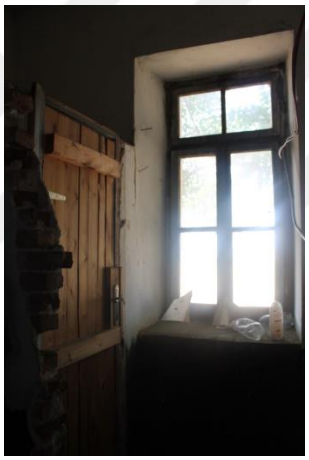	
6 numaralı hol	8 numaralı tuvaletin K7 kapısı ve P1 penceresi	7 numaralı mekânın kuzeydoğu duvarı
7 numaralı duş ile 8 numaralı tuvaletin arasındaki yıkılmış duvar		

Tablo 3. 59. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 4 ve 5 numaralı mekânlara ait görseller (25.07.2018)*

4 numaralı mutfağın güneybatı duvarında bulunan P2 penceresi	4 numaralı mutfağın kuzeybatı duvarında bulunan K8 kapısı	4 numaralı mutfağın güneydoğu duvarı
4 numaralı mutfağın kuzeydoğu duvarı ve K4 kapısı	5 numaralı odanın güneybatı duvarında bulunan P3 penceresi	5 numaralı odanın kuzeydoğu duvarı
5 numaralı odanın güneydoğu duvarı ve K8 kapısı		

Tablo 3. 60. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 3 ve 9 numaralı mekânlara ait görseller (25.07.2018)*

3 numaralı odanın kuzeybatı duvarı	3 numaralı odanın kuzeydoğu duvarında bulunan P31 penceresi	3 numaralı odanın güneydoğu duvarı ve K3 kapısının içten görünüşü
K9 kapısına avludan bakış	9 numaralı odanın güneybatı duvarı ve P4 penceresi	9 numaralı odanın kuzeydoğu duvarı ve K9 kapısının içten görünüşü

Güneybatı kanadında bulunan çalışanlar için yaşama birimlerinin iç yüksekliği (yer döşemesinden tavana kadar) 340 cm'dir. Doğal zeminden saçak altına kadar ise 365 cm'dir. Kuzeydoğu duvarının kalınlığı 55 cm'dir.

Yapının güneybatı kanadında hayvanlara ait birimler dikdörtgen plan şemalıdır. K19 kapısı ile girilen 18 numaralı ağılın kuzeydoğu duvarında P49, güneybatı duvarında P29 penceresi; K17 kapısı ile girilen dikdörtgen biçimli 17 numaralı ağılın güneybatı duvarında P27 ve P28 penceresi; K16 kapısı ile girilen 16 numaralı ağılın güneybatı duvarında P26 penceresi bulunmaktadır. Bu mekânların iç duvarları sıvalı, tavları düzdür (Tablo 3. 61).

Tablo 3. 61. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 16, 17 ve 18 numaralı mekânlara ait görseller (25.07.2018)*

K19 kapısı ve P49 penceresine avludan bakış	16 numaralı ağılın güneybatı duvarı ve P29 penceresi
16 numaralı ağılın kuzeydoğu duvarı ve P49 penceresi	K17 kapısına avludan bakış
17 numaralı deponun güneybatı duvarı ile P27, P28 pencereleri	17 numaralı deponun kuzeydoğu duvarı ve K17 kapısının içten görünüşü
K16 kapısına avludan bakış	16 numaralı ağılın güneybatı duvarı ve P26 penceresi

10 numaralı ağıl, yapının batı köşesinde, kareye yakın planlıdır. Girişi, önceden arabalık olan bölüme bakan K10 kapısındandır. P32 penceresi güneydoğuya; P5 ve P6 pencereleri kuzeybatıya açılır. Duvarları içten sıvalı olan bu bölümde ahşap çatı konstrüksiyonu görülür (Tablo 3. 62).

Tablo 3. 62. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 10numaralı ağıla ait görseller (25.07.2018)*

K10 kapısına avludan bakış	Kuzeybatı duvarında bulunan P5, P6 pencereleri
Güneybatı duvarı	Güneydoğu duvarında bulunan K10 kapısı ve P32 penceresinin içten görünümü
Kuzeydoğu duvarı	Taş pabuçlara oturtulan ahşap makas detayı

11 numaralı ağıl, yapının kuzeybatı kanadında olup kareye yakın plan şemasındadır. Avluya açılan K11 kapısı ile girilmektedir. Güneydoğuya açılan P33, P34; kuzeybatıya açılan P7, P8 pencereleri bulunmaktadır. Duvarlar içten sıvalıdır. Ahşap çatı konstrüksiyonu mekânın içinden görülmektedir (Tablo 3. 63).

Tablo 3. 63. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 11numaralı ağıla ait görseller (25.07.2018)*

K11 kapısına avludan bakış	Kuzeybatı duvarında buluna P8 penceresi
Kuzeybatı duvarında buluna P7 penceresi	Güneybatı duvarı
Kuzeydoğu duvarı	Güneydoğu duvarı ve P33, P34 pencereleri ile K11 kapısının içten görünümü

12 numaralı ağıl, yapının kuzey köşesinde, dikdörtgen biçimindedir. Avluya açılan K12 kapısı ile ulaşım sağlanan ağılın güneydoğuya duvarında P35, P36, P37, P38; kuzeybatı duvarında P9, P10, P11, P12, P13 pencereleri mevcuttur (Tablo 3. 64).

Tablo 3. 64. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 12 numaralı ağıla ait görseller (25.07.2018)*

K12 kapısına avludan bakış	Kuzeybatı duvarında bulunan P9, P10 pencereleri
Kuzeybatı duvarında bulunan P11, P12 pencereleri	Kuzeybatı duvarında bulunan P12, P13 pencereleri
Kuzeydoğu duvarı	Güneydoğu duvarında bulunan P38, P37 pencereleri ile K12 kapısının içten görünümü
Güneydoğu duvarında bulunan P36, P35 pencereleri	Güneybatı duvarı

Avlunun kuzeydoğu kanadındaki 20 numaralı bölüm üzerinde sundurma çatı bulunan dikdörtgen biçimli yarı açık mekândır. Çatı, güneybatısında 14 adet dikme ile taşınmaktadır. Güneybatısı çit ile çevrilmiştir (Tablo 3. 65).

Tablo 3. 65. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 20 numaralı yarı açık alana ait görseller (25.07.2018)*

Avludan bakış	Avludan bakış
Avludan bakış	

Dikdörtgen plan şemalı 13 numaralı ağıl, yapının doğu köşesinde konumlanmıştır. Avludan ağıla erişim K13 kapısı ile olmakta ve güneydoğuya açılan P14, P15, P16, P17, P18; kuzeybatıya açılan P39, P40, P41, P42 pencereleri bulunmaktadır. İç duvarlar sıvalıdır ve ahşap çatı konstrüksiyonu içten görülmektedir (Tablo 3. 66).

Tablo 3. 66. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 13 numaralı ağıla ait görseller (25.07.2018)*

K13 kapısına avludan bakış	Kuzeydoğu duvarı ile güneydoğu duvarında bulunan P14, P15 pencereleri
Güneydoğu duvarında bulunan P16, P17 pencereleri	Güneydoğu duvarında bulunan P17, P18 pencereleri ve güneybatı duvarı
Kuzeydoğu duvarı	Güneybatı duvarı
Kuzeybatı duvarında bulunan P42, P41 pencereleri ve K13 kapısının içten görünümü	Kuzeybatı duvarında bulunan P40, P39 pencereleri

14 numaralı ağıl, yapının güneydoğu kanadında yer alır ve dikdörtgen biçimdedir. Avluya açılan K14 kapısı ile girilmektedir. P19, P20, P21, P22, P23 pencereleri güneydoğu; P43, P44, P45, P46 pencereleri kuzeybatı duvarındadır. Duvarları içten sıvalı olan bu bölümün ahşap çatı konstrüksiyonu görülmektedir (Tablo 3. 67).

Tablo 3. 67. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 14 numaralı ağıla ait görseller (25.07.2018)*

K14 kapısı, P43, P44, P45 pencerelerine avludan bakış	Kuzeydoğu duvarı ile güneydoğu duvarında bulunan P19, P20 pencereleri
Güneydoğu duvarında bulunan P21, P22, P23 pencereleri	Güneybatı duvarı
Kuzeybatı duvarında bulunan P46, P45 pencereleri	Kuzeybatı duvarında bulunan K14 kapısı, P45, P44, P43 pencereleri
Kuzeydoğu duvarı	

Kareye yakın biçimde olan 15 numaralı ağıl, yapının güney köşesinde yer almaktadır. Girişi, önceden arabalık olan bölüme bakan K15 kapısındandır. Güneydoğuya açılan P24, P25; kuzeybatıya açılan P47 ve P48 pencereleri bulunmaktadır. Duvarlar ve örtüsü içten diğer ağıllar ile aynıdır (Tablo 3. 68).

Tablo 3. 68. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 15 numaralı ağıla ait görseller (25.07.2018)*

<table>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>K15 kapısı, P47 ve P48 pencerelerine avludan bakış</td><td>Güneydoğu duvarı ve P24, P25 pencereleri</td></tr>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Güneybatı duvarı</td><td>Kuzeydoğu duvarı</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Kuzeybatı duvarı ve K15 kapısı, P47 ve P48 pencerelerinin içten görünümü</td></tr>
</table>

3.2.4.5.3. Genel görünüm ve cephe düzeni

Yapının Sultan II. Abdülhamid dönemine (1876-1909)[346] ait fotoğraflarına ulaşılmıştır (İÜNEKA, 90603/34, İÜNEKA, 90459/16) (Görsel 3. 114) (Görsel 3. 115).

Görsel 3. 114. *Aziziye Kışla-i Hümayunu açıklamalı 1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/34)*

[346]1899 yılına ait fotoğrafı için Bkz. (https://e-library.ircica.org/media/15035/cifteler-ciftliginde-aziziye-kislasi/, erişim tarihi 01.02.2019).

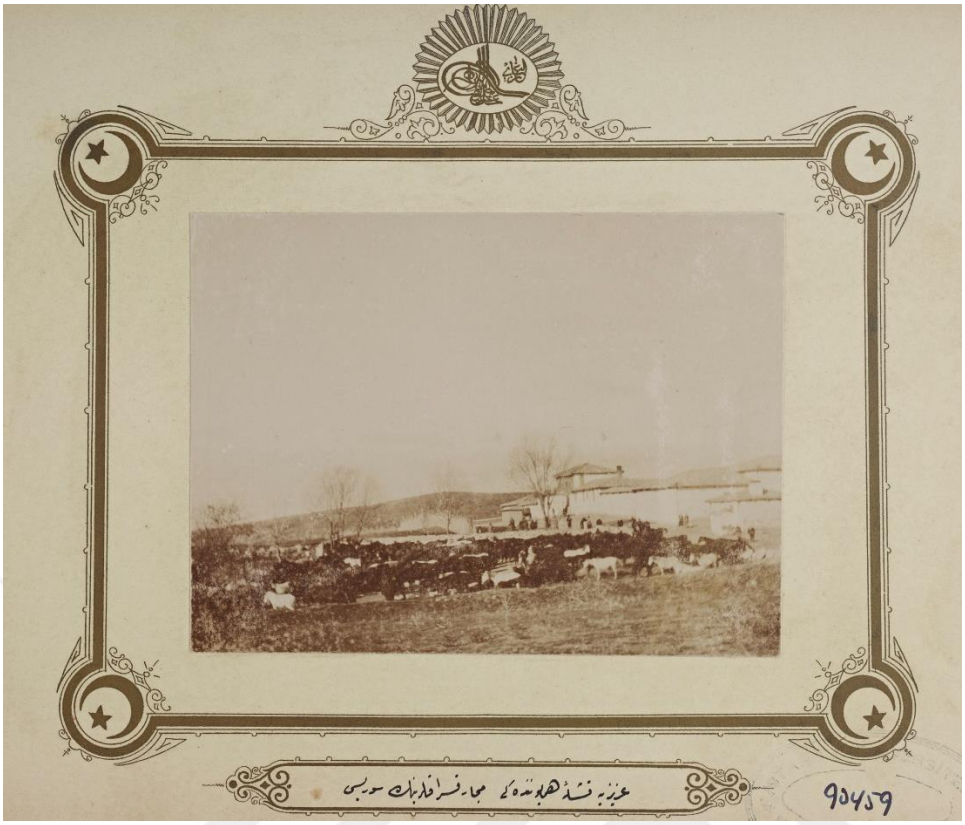

Görsel 3. 115. *Aziziye Kışla-i Hümayunu civarındaki kısrak sürüsü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90459/16)*

Buna göre eğimli bir araziye konumlandırılan yapıda eğim, güneybatıdan kuzeydoğuya doğru artmaktadır. Yapının kuzeybatı kanadı yoktur. Yapının cepheleri sıvalıdır (İÜNEKA, 90603/34, İÜNEKA, 90459/16).

Güneybatı cephesinde simetri hâkim olan yapının zemin katında cephenin ortasında basık kemerli giriş açıklığı; giriş açıklığının her iki yanında dörder adet yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır. Giriş açıklığının üzerinde hünkâr dairesi yer almaktadır. Hünkâr dairesinin güneybatıya açılan altı, güneydoğuya açılan bir adet düz atkılı düşey dikdörtgen penceresi vardır ve kırma çatı ile örtülüdür (İÜNEKA, 90603/34).

Güneydoğu cephesi eğimden dolayı dört kademeli olup dokuz adet penceresi düz atkılıdır (İÜNEKA, 90603/34).

Güneydoğu cephesine bitişik şekilde konumlandırılmış beşik çatılı, güneybatı cephesinde bir pencere olan bir yapı ve kışla-i hümayundan bağımsız olarak konumlandırılmış üç yapı daha mevcuttur. Bunlardan güneydoğu yönünde bulunanı beşik çatılıdır. Güneydoğudaki bir diğer yapının güneybatı cephesinde bir kapı, dört pencere; güneydoğu cephesinde iki pencere bulunmaktadır. Kuzeybatıdaki yapının

güneybatı cephesinde bir kapı, bir pencere; güneydoğu cephesinde iki pencere yer alır (İÜNEKA, 90603/34).

Kışladaki birimlerin tamamı kırma çatılıdır ve güneybatı kanadının çatısından dört baca yükselir (İÜNEKA, 90603/34, İÜNEKA, 90459/16).

Yapının güneydoğu yönüne çeşme ve yalak konumlandırılmıştır.

Günümüzde ise yapının tamamı tek katlıdır. Birimler Marsilya kiremit ile kaplı beşik çatı ile örtülüdür (Görsel 3. 116) (Görsel 3. 117) (Görsel 3. 118) (Görsel 3. 119) (Görsel 3. 120).

Görsel 3. 116. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneybatı cephesi (25.07.2018)*

Görsel 3. 117. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneybatı ve güneydoğu cepheleri (25.07.2018)*

Görsel 3. 118. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu ve kuzeydoğu cepheleri (25.07.2018)*

Görsel 3. 119. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeydoğu cephesi (25.07.2018)*

Görsel 3. 120. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeydoğu ve kuzeybatı cepheleri (25.07.2018)*

Güneybatı cephesi doğal zeminden yaklaşık 50 cm yüksekliğe kadar siyah, diğer yerleri ise sarı renk boyalıdır. Ortasında basık kemerli bir giriş açıklığı; giriş açıklığının her iki yanında dörder adet düz atkılı dikdörtgen söveli pencere bulunur. Giriş

açıklığının üç tarafı, uzunlu kısalı şaşırtmalı bir biçimde dizilmiş taş kaplama ile pencerelerinin çevresi de beyaz renk boya ile vurgulanmıştır. Cephenin köşeleri beyaz kesme taş kaplamalıdır (Tablo 3. 69).

Tablo 3. 69. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneybatı cephesine ait görseller (25.07.2018)*

Güneyden bakış	Güneyden bakış (yakından görünüm)
Avluya giriş açıklığı	Cephede yer alan tip pencerenin yakından görünümü

Güneydoğu cephesi eğimden dolayı üç kademeden oluşmaktadır. On iki adet düz atkılı yatay dikdörtgen biçimli pencereler mevcuttur (Tablo 3. 70).

Tablo 3. 70. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu cephesine ait görseller (25.07.2018)*

Güneydoğudan bakış	Güneydoğudan bakış (yakından görünüm)

Tablo 3. 70. (Devam) *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu cephesine ait görseller (25.07.2018)*

Güneydoğudan bakış (yakından görünüm)	Güneydoğudan bakış (yakından görünüm)

Kuzeydoğu cephesinde avluyu çevreleyen duvarda açıklık yoktur (Tablo 3. 71).

Tablo 3. 71. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeydoğu cephesine ait görseller (25.07.2018)*

Kuzeydoğudan bakış	
Güneydoğudan bakış (yakından görünüm)	Güneydoğudan bakış (yakından görünüm)

Kuzeybatı cephesi de eğimden dolayı üç kademelidir. Cephenin sürekliliği giriş açıklığı ile bölünmektedir. Cephede toplam dokuz adet düz atkılı yatay dikdörtgen biçimli pencere mevcuttur (Tablo 3. 72).

Tablo 3. 72. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatı cephesine ait görseller (25.07.2018)*

Kuzeybatıdan bakış (yakından görünüm)	Kuzeybatıdan bakış (yakından görünüm)
Kuzeybatıdan bakış (yakından görünüm)	Kuzeybatıdan bakış (yakından görünüm)

1899 yılında Aziziye Kışla-i Hümayununun güneyinde bulunan çeşme günümüzde de varlığını sürdürmektedir (Tablo 3. 73).

Tablo 3. 73. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneyinde bulunan çeşme (25.07.2018)*

Güneydoğudan bakış	Doğudan bakış

Tablo 3. 73. (Devam) *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneyinde bulunan çeşme (25.07.2018)*

Güneydoğudan bakış (yakından görünüm)	Güneydoğudan bakış (yakından görünüm)

Yapıdaki birimlerin tamamı Marsilya kiremit ile kaplı beşik çatı ile örtülüdür (Görsel 3. 116) (Görsel 3. 117) (Görsel 3. 118) (Görsel 3. 119) (Görsel 3. 120).

3.2.4.5.4. Yapım tekniği ve malzeme

Yapının beden duvarları moloz taş tekniği ile inşa edilmiş ve beden duvarlarında yer yer harman tuğla kullanılmıştır; dıştan Marsilya kiremit ile kaplı beşik çatı ile örtülüdür.

Güneybatı kanadında bulunan avluya giriş açıklığı dış cephede basık kemerli iken avluya bakan kısımda lentoludur. Açıklığın genişliği 220 cm, yüksekliği kemer altına kadar 350 cm'dir. Güneybatı kanadında bulunan diğer kapı ve pencereler lentolu ahşap doğramalıdır. P1, P2, P3, P4, P26, P27, P28, P29 pencerelerinin genişliği 80 cm, yüksekliği 170 cm'dir. Dış cephe, doğal zeminden yaklaşık 50 cm yüksekliğe kadar siyah, geri kalan bölümleri ise sarı renk boyalıdır. Bu kanatta bulunan tüm mekânlar, içten sıvalı düz tavan ile örtülüdür. Çatı konstrüksiyonunun ahşap olduğu, saçaklara uzanan ahşap aşıklardan anlaşılmaktadır. Bu kanatta bulunan ağılların iç cepheleri yerden yaklaşık 50 cm yüksekliğe kadar siyah, geri kalan bölümleri beyaz renk boyalı; çalışanlara ait birimlerin iç cepheleri ise sıvalıdır. Çalışanlara ait birimlerin ve 17 numaralı deponun yer döşemesi çimento şaplıdır. Bu kanatta bulunan hayvanlara ait birimlerin yer döşemesi, zeminde biriken gübreden dolayı görünmemektedir.

10, 11, 13, 14 ve 15 numaralı ağılların dış cepheleri doğal zeminden yaklaşık 50 cm yüksekliğe kadar siyah, geri kalan bölümleri ise sarı renk boyalıdır. İç cephelerde ise yerden yaklaşık 50 cm yüksekliğe kadar siyah, geri kalan bölümleri beyaz renk boyalıdır. Kapı kanatları ve doğramaları ahşaptır. Pencere doğramaları 10, 11 numaralı

ağıllarda ahşap iken 13, 14, 15 numaralı ağıllarda demirdir. Demir doğramalı pencerelerin bazı bölgelerinde beton görülmektedir. K15 kapısı 200 cm genişliğinde, 170 cm yüksekliğindedir. Pencereler ağıl zemininden yaklaşık 110 cm yüksekliktedir. Ahşap makas çatı iç mekândan görülmektedir. Ahşap makaslar, duvarlara bitişik şekilde yapılmış yaklaşık 90 cm yüksekliğinde ve 22 cm genişliğinde taş pabuçlara oturtulmuştur. Bu mekânların zemini sudan korunmak amacıyla eşikten yaklaşık 20 cm kadar yükseltilmiştir. Yer döşemeleri, gübreden dolayı görünmemektedir. Ağıllardan dış cepheye doğru bırakılan büzler (künkler) bulunmaktadır.

Yapının kuzeydoğu kanadında bulunan 20 numaralı sundurma çatılı yarı açık mekânın güneybatısında tuğla dikmeler yer almaktadır. Kullanılan tuğla boyutu 20 cm x 9 cm, kalınlığı ise 6 cm'dir. Dikmeler, taş pabuçlara oturtulmuştur.

12 numaralı ağılın dış cepheleri doğal zeminden yaklaşık 50 cm yüksekliğe kadar siyah, geri kalan bölümleri ise sarı renk boyalıdır. İç cephelerde ise duvarlar sıvalıdır. Kapı ve pencereleri ahşap doğramalıdır. Ahşap makas çatı iç mekândan görülmektedir. Yer döşemesi, gübreden dolayı görünmemektedir.

Ağıllarda bulunan pencereler tip pencere olup 140 cm genişliğinde, 75 cm yüksekliğindedir.

Avlunun yer döşemesi taş ile yapılmış Arnavut kaldırımıdır.

3.2.4.5.5. Bozulmalar ve koruma önerileri

Bozulmalar

Yapının 1899 yılı ile günümüz durumu arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Buna göre yapının ikinci katı yıkılmış, güneybatı cephesindeki basık kemerli pencereler lentolu olarak değiştirilmiştir. Yapının kuzeybatı kanadı 1899 yılında yokken, günümüzde bu kanat mevcuttur.

Yapının el yazması planına göre ve doğal zeminde bulunan taş izlerinden anlaşılacağı üzere, önceden var olan kuzeydoğu kanadındaki ahır, günümüzde mevcut değildir. Önünde bulunan sundurmalı yarı açık mekânın ise sonradan tekrar inşa edildiği kullanılan çimentolu harçtan ve beton kirişten anlaşılmaktadır.

Kuzeydoğu duvarının büyük bir bölümü toprak altında kalmıştır.

Yapının çatıları yenilenmiştir. 1899 yılında kırma çatılı olan birimler, günümüzde beşik çatıya dönüştürülmüş ve tarihi yapı ile uyum sağlamayan Marsilya kiremit ile

kaplanmıştır. Güneybatı cephesinde önceleri var olan bacalar, günümüzde mevcut değildir.

El yazması plan şemasında gösterilen çalışanlara ait birimler ile günümüz plan şemasında farklılıklar bulunmaktadır. Buna göre duvarlar örülmüş ve yeni mekânlar eklenmiştir. Cephe düzeninde bazı kapı ve pencereler sonradan kapatılmış ve yeni açıklıklar eklenmiştir.

1899 yılında Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun çevresinde bulunan yapılar yıkılmıştır. Yapıların izleri, doğal zeminde bulunan taşlardan görülmektedir.

İç ve dış cephelerde sıvalarda çatlaklar, kabarmalar ve dökülmeler görülmektedir. Sıvasız yüzeylerde özellikle dış cephelerde zemine yakın bölgelerde açığa çıkan moloz taşlar arasında yoğun bir şekilde derz boşalması görülmektedir. Cephelerin genelinde yer yer taş yüzeyler üzerinde kayıplar, parça kopmaları, boşluklar-delikler, kılcal çatlaklar, kabuklanmalar, yüzey kirliliği, renk değişimleri ve sprey boya ile yazıların yazıldığı görülmektedir. Çalışanların yaşadığı mekânların iç cephelerinde özellikle isten kaynaklı kararmalar yoğun bir şekilde görülmektedir. Cephelerde çimentolu harç ve çimento bazlı sıvalar kullanılmıştır. Özgün yapı malzemeleri ile uyumsuz çimento esaslı malzemelerin kullanılması taş ve tuğla yüzeylerde hasarlar meydana getirmiştir. Yapının yakın çevresinde otsu bitki oluşumu mevcuttur.

Pencere ve kapı doğramalarında kullanılan ahşap malzemelerde yıpranma, boyutsal değişim, çürüme, kırılma, çatlama, kopma, renk değişimi gibi hasarlar meydana gelmiştir. Demir doğrama elemanlarında ise korozyon meydana gelmiştir. Bazı pencerelerin camları kırılmıştır. Kapı ve pencere doğramaları bazı yerlerde özgün değildir fakat açıklıklar korunmuştur. Ağılların çatılarında kullanılan ahşap elemanların durumu iyidir. Buna göre ahşap makas çatıların, özgün tekniğe uygun bir biçimde yenilendiğini söylemek mümkündür. 12 numaralı ağılda çatının sehim yapmaması için orta kısma kütük dikmeler konulmuştur.

Avlunun ve ağılların yer döşemeleri gübreden dolayı algılanamamaktadır.

Koruma önerileri

Yapının günümüzde de benzer işlev ile kullanılması korunması ve sürdürülebilirliği bağlamında olumlu görülmektedir. Bu sayede ihtiyaç halinde bakımı yapılabilecek ve yapının ömrü artırılabilecektir. Yakın çevre bitkilerden temizlenmelidir. Toprak altında kalan kuzeydoğu duvarı açığa çıkarılmalıdır. 19. yüzyıl

fotoğrafı, el yazması plan çizimi ve yapıdaki izler dikkate alınarak özgün plan şeması ve cephe düzenine bağlı kalınmalıdır. Kapatılan pencere ve kapılar açılmalı, lentolu pencereler basık kemerli olarak değiştirilmelidir. Özgün harç ve sıvadan numune alınmalı, bu malzemeleri oluşturan bileşenler ve oranları doğrultusunda tamir harcı ve sıvası hazırlanmalıdır. Özellikle derz boşalmalarının olduğu bölgelere harç takviyesi yapılmalı ve tüm duvarlar özgün sıva ile kaplanmalıdır. Yapıda kullanılan taşlarda hasar tespiti ardından temizle işlemi uygulanmalıdır. Gerektiği durumlarda sağlamlaştırma, onarım yapılarak yüzey koruma malzemeleri kullanılmalıdır. Kullanılabilecek durumda olan ahşap malzemeler temizlendikten sonra sağlamlaştırma, güçlendirme gibi tekniklerle onarılmalı ve koruyucu malzemeleri yüzeyine sürülmelidir. Ağır hasarlı ahşaplar yenilenmelidir. Çimento esaslı malzemeler gibi niteliksiz malzeme ve elemanlar yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Ağılların ve avlunun zemini gübreden arındırılmalıdır.

3.2.4.6. Aziziye mevkii ağıl (1)

3.2.4.6.1. Tarihçe ve konum bilgisi

Yapı, Mahmudiye İlçesi ile Alpu İlçesi sınırında, Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunmaktadır. Yapının günümüzdeki koordinat bilgileri; enlem 39°38'47.55" kuzey, boylam 30°59'14.72" doğudur (Şekil 3. 36).

Şekil 3. 36. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağıl (1) (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).*

Yapının inşa tarihi ile ilgili kesin bilgi olmamasına karşın, çiftliğin merkez idaresinin Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Mahmudiye'ye taşınmasından sonra 1886 yılı ile 1888 yılları arasında olmalıdır. 1888 yılında mevcut olan Aziziye şubesinde sekiz adet tay ağılının inşası için çıkarılan keşif miktarı ile ilgili belge de bu bilgiyi doğrulamaktadır (OA, Y. MTV./34-68-3). Günümüzde Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü'nün arazi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Yapı günümüzde kullanılamamaktadır. Yapının tescili bulunmamaktadır.

3.2.4.6.2. Plan

Yapının günümüzdeki plan krokisi aşağıdaki gibidir (Şekil 3. 37).

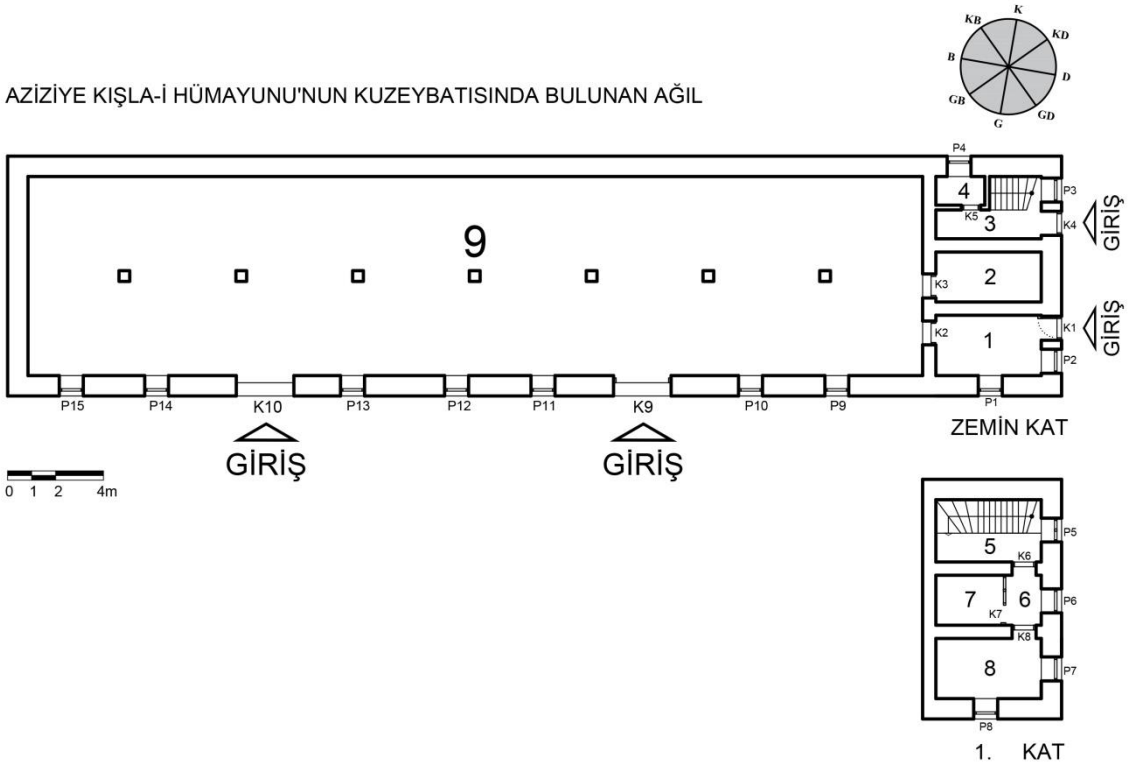

Şekil 3. 37. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) plan krokisi (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER).*

Yapının uzun kenarı doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmıştır. Ağıl kısmı krokide gösterilen dikdörtgen plan şemalı 9 numaralı bölümdür. Girişi güneyden, K9 ve K10 kapılarındandır. Güney cephesinde P9, P10, P11, P12, P13, P14, P15 pencereleri mevcuttur. Bu bölümün ortasında doğu-batı doğrultusunda dizilen 7 adet kare kesitli taşıyıcı bulunmaktadır. Duvarları ve taşıyıcıları sıvalı olan mekânın çatı konstrüksiyonu ahşap makastır (Tablo 3. 74).

Tablo 3. 74. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) plan krokisinde 9 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

Batı duvarı (doğudan bakış)	Batı duvarı (kuzeydoğudan bakış)
Batı duvarı (yakından bakış)	Doğu duvarı (batıdan bakış)
Doğu duvarı (kuzeybatıdan bakış)	Doğu duvarı (yakından bakış)
K2 ve K3 kapıları (batıdan bakış)	Güney duvarında bulunan P15 penceresine yakından bakış

İdari bölüm, yapının doğu kısmındadır. Dikdörtgen biçimli 1 numaralı bölümün doğu duvarında K1 kapısı, P2 penceresi; güney cephesinde P1 penceresi; batı cephesinde K2 kapısı bulunmaktadır. K2 kapısından 9 numaralı ağıla giriş yapılabilmektedir. Duvarlar içten sıvalı, içten örtüsü ahşap düz tavandır (Tablo 3. 75).

Tablo 3. 75. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) plan krokisinde 1 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

Doğu duvarında yer alan K1 kapısı ve P2 penceresi	Güney duvarında yer alan P1 penceresi
Kuzey duvarı	Batı duvarı ve K2 kapısının içten görünümü

Dikdörtgen biçimli 2 numaralı bölümün batı duvarında K3 kapısından 9 numaralı ağıla geçilir. 3 numaralı bölümün girişi, doğu duvarında bulunan K4 kapısındandır ve doğu duvarında P3 penceresi bulunmaktadır. Bu bölümün kuzey duvarına bitişik üst kata yükselen merdiven mevcuttur. Merdiven altında 4 numaralı bölüme giriş K5 kapısından olup bu bölümün kuzey duvarında P4 penceresi yer alır. Bu birimlerin duvarları içten sıvalıdır (Tablo 3. 76).

Tablo 3. 76. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) plan krokisinde 2, 3, 4 numara ile gösterilen bölümleri (25.07.2018)*

2 numaralı bölümün doğu duvarı	2 numaralı bölümün batı duvarı ve K3 kapısının içten görünümü	K4 kapısı ve P3 penceresine doğudan bakış
3 numaralı bölümün batı duvarı	3 numaralı bölümde bulunan merdiven	4 numaralı bölüm ve kuzey duvarında bulunan P4 penceresi
3 numaralı bölümün doğu duvarı ile K4 kapısı ve P3 penceresi		

Üst kata çıkan merdiven ile ince uzun biçimdeki 5 numaralı bölüme ulaşılmaktadır. P5 penceresi doğu duvarında, K6 kapısı güney duvarında olup duvarları sıvalıdır Tablo 3. 77).

Tablo 3. 77. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) plan krokisinde 5 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

		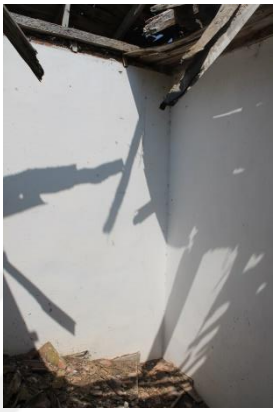
Merdivene 5 numaralı bölümden bakış	Doğu duvarı ve P5 penceresi	Kuzey ve batı duvarları

K6 kapısı ile 6 numaralı bölüme geçilmektedir. Bu bölümün doğu duvarında P6 penceresi, güney duvarında K8 kapısı mevcuttur. Batı bölümünde ise ahşap bölücü elemanlar ile ayrılmış 7 numaralı bölüm yer almaktadır. 7 numaralı bölüme giriş K7 kapısı ile sağlanmaktadır. Doğu duvarı sıvalı, tavanı düz, çıtalı ahşaptır (Tablo 3. 78).

Tablo 3. 78. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) plan krokisinde 6 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

	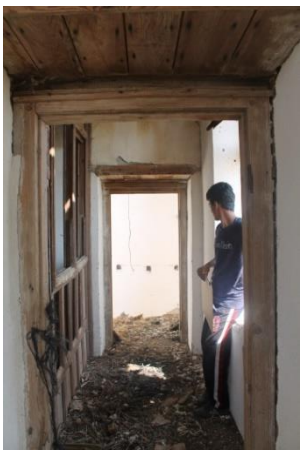	
Güneyinde bulunan K8 kapısı	Kuzeyinde bulunan K6 kapısı	Tavan

Dikdörtgen biçimli 8 numaralı bölüme giriş K8 kapısından olup bu bölümün doğu duvarında P7, güney duvarında P8 penceresi vardır. Duvarlar sıvalıdır ve örtüsü içten çıtalı ahşap düz tavandır (Tablo 3. 79).

Tablo 3. 79. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) plan krokisinde 8 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

Güney duvarı ve P8 penceresi	Batı duvarı	Doğu duvarı ve P7 penceresi

3.2.3.6.3. Genel görünüm ve cephe düzeni

Yapının batı cephesinde güneyden kuzeye doğru artan eğim mevcuttur (Görsel 3. 122). Yapının doğu kısmındaki idari bölümü iki katlı, batı kısmındaki hayvanların bulunduğu bölüm ise tek katlıdır. Dış cepheler sıvalıdır (Görsel 3. 121) (Görsel 3. 122) (Görsel 3. 123) (Görsel 3. 124).

Görsel 3. 121. *Ağılın (1) güney ve batı cepheleri (25.07.2018)*

Görsel 3. 122. *Ağılın (1) kuzey ve batı cepheleri (25.07.2018)*

Görsel 3. 123. *Ağılın (1) güney ve doğu cepheleri (25.07.2018)*

Görsel 3. 124. *Ağılın (1) kuzey ve doğu cepheleri (25.07.2018)*

Yapının güney cephesinde zemin katta iki kapı ve kareye yakın biçimli sekiz pencere; üst katta düşey dikdörtgen biçimli bir pencere vardır. Doğu cephesinde zemin katta iki kapı ve kareye yakın biçimli iki pencere; üst katta düşey dikdörtgen biçimli üç pencere bulunmaktadır. Kuzey cephesinde zemin katta kare yakın biçimli bir pencere yer almaktadır. Batı cephesi sağırdır. Yapının tamamı kırma çatı ile örtülüdür. İdari bölümün çatısından bir adet baca yükselmektedir (Tablo 3. 80).

Tablo 3. 80. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (1) dış cepheleri (25.07.2018)*

Güney cephesi	Doğu cephesi
Batı cephesi	Kuzey cephesi

3.2.4.6.4. Yapım tekniği ve malzeme

Yapının beden duvarları moloz taş tekniği ile inşa edilmiş ve açıklıkların çevresinde harman tuğlaları kullanılmıştır. Aynı zamanda açıklıkların üst kısmında ahşap lentolar bulunmaktadır. Yapıda yer alan tüm kapı ve pencere doğramaları ahşaptır. Açıklık olmayan beden duvarlarının ortasında tuğla hatıl kullanılmıştır. Dış ve iç cepheler sıvalıdır.

9 numaralı bölümde yer alan dikmeler harman tuğlası ile inşa edilmiştir ve üzeri sıvalıdır. Bu bölümün çatı konstrüksiyonu ahşap makas sistemidir. Ahşap makasların düğüm noktaları tuğla dikmelere oturtulmuştur. Çatısı dıştan batı kısmında Marsilya kiremit, batı kısmında alaturka kiremit ile kaplıdır. Çatı aşıkları, saçak bitimine kadar devam etmektedir.

İdari bölümün çatısı dıştan kırma çatı ile örtülmüştür ve alaturka kiremit ile kaplıdır. Bacası harman tuğlası ile inşa edilmiştir ve sıvalıdır. Saçak altı ahşap kalaslar ile örtülmüştür. 1 numaralı bölümün yer döşemesi çimento şaplı, 5, 6, 7, 8 numaralı

bölümlerin yer döşemesi ahşaptır. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8 numaralı bölümler içten düz ahşap tavanlıdır. Zemin katı üst kata bağlayan merdiven ahşaptan yapılmıştır.

3.2.4.6.5. Bozulmalar ve koruma önerileri

Bozulmalar

Yapı terk edilmiştir. Böylelikle bakımı yapılmayan yapıda zaman içerisinde oluşan bozulmalar giderek ilerlemiş ve yapı bütünlüğünü bozmuştur. Strüktürel elemanlar eksilmiş, yapı sistemi zayıflamıştır.

Ağıl bölümünün çatısı kısmen yok olmuş, çatı konstrüksiyonunu oluşturan ahşap elemanlar azalmıştır. Çatının batı ucunda bulunan kiremitler geçmişte Marsilya kiremit olarak yenilenmiştir. Yapıda bulunan kiremitlerin sayısı azalmış ve mevcut olanlarda kararma, kırılma gibi hasarlar meydana gelmiştir.

İdari bölümün çatısı oldukça kötü durumdadır. Çatının bir bölümü çökmüştür. Kalan kısımlar ise çökme tehdidi altındadır.

Yapının cephelerinde yer yer sıvalarda çatlamalar, kabarmalar, dökülmeler mevcuttur. Bu durum özellikle zemine yakın yerlerde ve ağılın kuzey duvarında oldukça fazla gözlenmektedir. Böylelikle koruyucu tabakasını kaybeden yapının moloz taşları arasında derz boşalmaları görülmektedir. Cephelerde renk değişimi ve sprey boya ile yazılmış yazılar da bulunmaktadır. İç ve dış cephelerde çimento bazlı sıva ve çimentolu harç kullanılmıştır. Bu tür yanlış malzeme kullanımları, yapı ömrünün azalmasına neden olmuştur.

Geniş kapılarda ve ahşap makas sistemde zaman içerisinde malzemede yorulma ile birlikte sehim meydana gelmiştir.

Kapı ve pencere kanatları yok olmuştur.

Ahşap merdiven kısmen yıkılmıştır.

Yapıda kullanılan ahşap elemanlarda hava, güneş, su, bakteri, mantar, böcek gibi bozulmaya neden olan etkenler ile birlikte renk değişimi, küflenme, çürüme, kesit kaybı gibi deformasyonlar oluşmuştur.

Yapı içerisinde atmosfer etkileri ile birlikte bitki oluşumu meydana gelmiştir. Çatı kiremit ve ahşap elemanları ağıl içerisine düşmüştür. Rüzgârla birlikte sürüklenen toprak ve çöpler, yapının içerisine girmiş ve özellikle zemin kat yer döşemelerini kaplamıştır.

Koruma önerileri

Terk edilen yapının, kurtarılabilmesi için faaliyete geçirilmesi gerekmektedir. Aziziye Kışla-i Hümayunu'na bağlı ağıl olarak TİGEM tarafından kiralanabilir. Yapıda öncelikle güvenlik önlemleri alınarak strüktürel tehlikeleri giderilmelidir. Duvarlarda ve taşıyıcı dikmelerde derz ve çatlak onarımı; gerekli durumlarda gergilerle güçlendirme, yeni elemanlar ile destekleme veya yeniden imal yapılmalıdır. Yapının içindeki çöpler ve bitkiler temizlenmelidir. İklimsel ve biyolojik etkenlere bağlı bozulmaları azaltmak için pencereler, kapılar ve çatılar yapılarak yapı bütünlüğü sağlanmalıdır. Niteliksiz ekler ve malzemelerden arındırılmalı, taş, tuğla ve ahşap elemanlar temizlenmeli, sağlamlaştırmalı, güçlendirmelidir. Kullanılamayacak olan yapı elemanları özgüne uygun biçimde yenilenmelidir.

3.2.4.7. Aziziye mevkii ağıl (2)

3.2.4.7.1. Tarihçe ve konum bilgisi

Yapı, Mahmudiye İlçesi ile Alpu İlçesi sınırında, Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda yer alır. Yapının günümüzdeki koordinat bilgileri; enlem 39°38'31.45" kuzey, boylam 30°59'32.86" doğudur (Şekil 3. 38).

Şekil 3. 38. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıl (2) (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).*

Yapının inşa tarihi ile ilgili kesin bilgi olmamasına karşın, inşa tarihi çiftliğin merkez idaresinin Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Mahmudiye'ye taşınmasından sonra 1886 yılı ile 1888 yılları arasında olmalıdır. 1888 yılında mevcut olan Aziziye şubesinde sekiz adet tay ağılının inşası için çıkarılan keşif miktarı ile ilgili belge de bu bilgiyi doğrulamaktadır (OA, Y. MTV./34-68-3). Günümüzde Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü'nün arazi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Yapının yalnızca hayvanlara ait bölümü kullanılmaktadır. Yapının tescil kaydı yoktur.

3.2.4.7.2. Plan

Yapının günümüzdeki plan krokisi aşağıdaki gibidir (Şekil 3. 39).

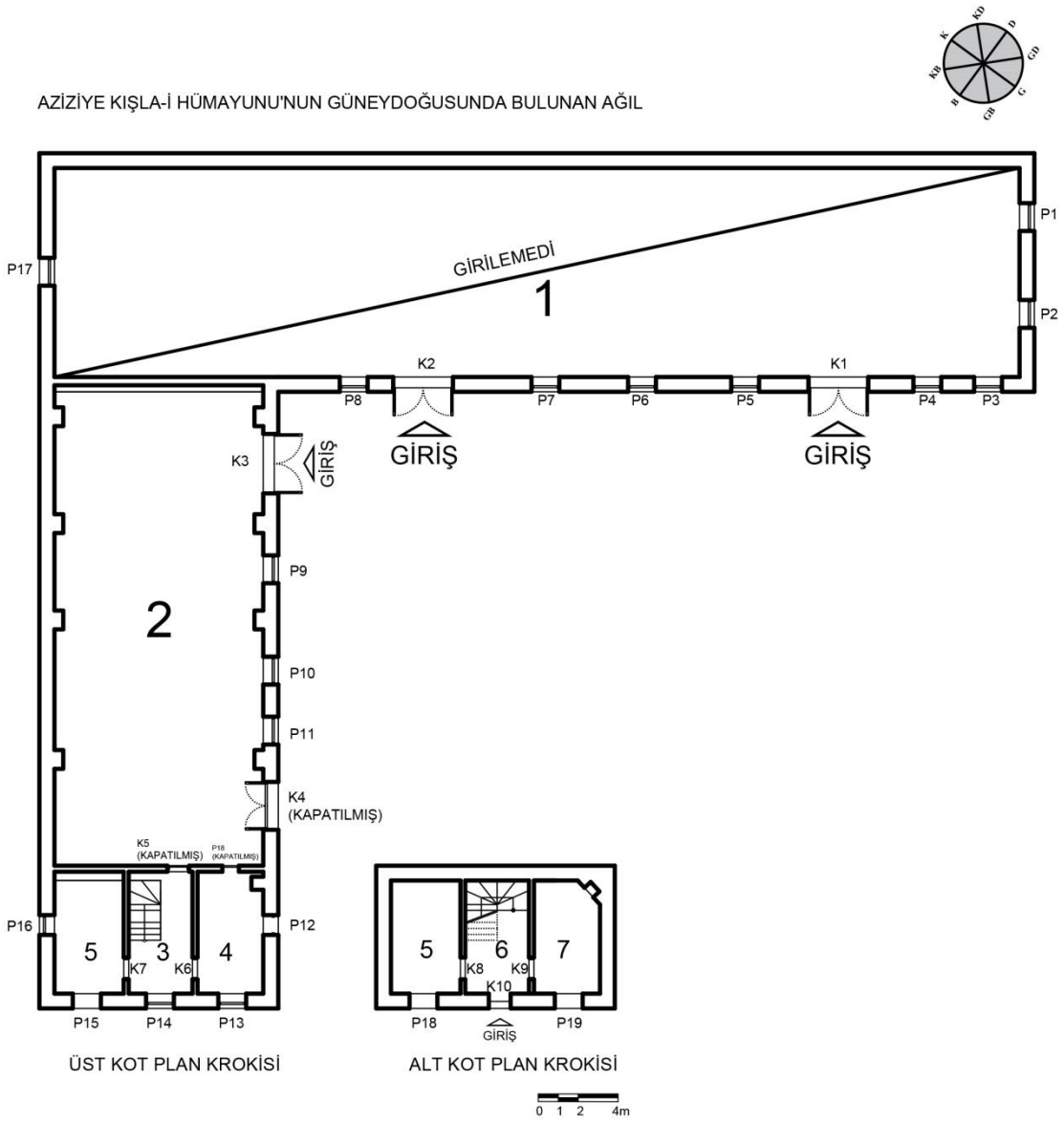

Şekil 3. 39. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) plan krokisi (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER).*

Buna göre yapı "L" biçiminde plan şemasına sahiptir. Plan krokisinde gösterilen 1 ve 2 numaralı dikdörtgen plan şemasına sahip bölümler ağıl olarak kullanılmaktadır. Uzun kenarı güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda konumlandırılan 1 numaralı bölüme giriş güneydoğu cephesinde bulunan K1 ve K2 kapıları iledir. Bu bölümün güneydoğu duvarında P1, P2; güneybatı duvarında P3, P4, P5, P6, P7, P8; kuzeybatı duvarında P17 penceresi vardır. Bu bölüme girilememiştir.

Uzun kenarı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılan 2 numaralı ağılın girişi güneydoğu duvarında bulunan K3 kapısındandır ve K4 kapısı kapatılmıştır. Güneydoğu duvarında P9, P10, P11 pencereleri ile sonradan kapatılan K5 kapısı ile P18 pencereleri bulunmaktadır. Duvarları içten sıvalıdır ve yer yer sıvası dökülen yerlerde bağdadi sistemle inşa edildiği gözlenmektedir. ahşap çatı konstrüksiyonu içte açıkta bırakılmıştır (Tablo 3. 81).

Tablo 3. 81. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

Güneybatı duvarı	Güneybatı duvarı (yakından görünüm)
Kuzeydoğu duvarı	Kuzeydoğu duvarı (yakından görünüm)
Kuzeybatı duvarı	Kuzeybatı duvarı (devamı)

Tablo 3. 81. (Devam) *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) günümüz plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

Güneydoğu duvarı	Kuzeybatı duvarı (devamı) ve K3 kapısı

2 numaralı ağılın güneybatı ucunda yer alan idari mekânların tamamı dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Girişi güneybatı duvarında bulunan K10 kapısından olup 6 numaralı hole geçiş sağlanmaktadır. Bu bölümün kuzeybatı duvarında K8, güneydoğu duvarında K9 kapısı bulunurken, kuzeydoğusunda alt katı üst kata bağlayan merdiven konumlandırılmıştır. Duvarları sıvalıdır. Tavanında ahşap taşıyıcılar görülmektedir (Tablo 3. 82).

Tablo 3. 82. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) plan krokisinde 6 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

Kuzeydoğu duvarı ve merdiven	Güneybatı duvarı ve K10 kapısı

Tablo 3.82. (Devam) *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) günümüz plan krokisinde 6 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

Kuzeybatı duvarı ve K8 kapısı	Güneydoğu duvarında bulunan K9 kapısı

5 numaralı bölüm iki kat yüksekliğindedir. Üst katın yer döşemesi tamamen yok olduğundan böyle bir durum söz konusudur. Alt kat planında 5 numaralı bölümün girişi güneydoğu duvarında bulunan K8 kapısındandır. Güneybatı duvarında P18 penceresi bulunmaktadır. Üst kot planında ise güneydoğu duvarında K7 kapısı, güneybatı duvarında P15 penceresi ve kuzeybatı duvarında P16 penceresi mevcuttur. Duvarları sıvalı olup tavanındaki ahşap taşıyıcılar mekândan görülür (Tablo 3. 83).

Tablo 3. 83. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) plan krokisinde 5 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

Kuzeybatı duvarı ve P16 penceresi	Kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarları	Kuzeydoğu duvarı

Tablo 3.83. (Devam) *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) günümüz plan krokisinde 5 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

Güneydoğu duvarı ve K7, K8 kapıları	Güneybatı duvarı ve P15, P18 pencereleri	Güneybatı duvarı ve P15, P18 pencereleri (kuzeydoğudan bakış)

7 numaralı bölümün girişi kuzeybatı duvarında bulunan K9 kapısındandır. Güneybatı duvarında P19 penceresi, doğu köşesinde ocağı mevcuttur. Duvarlar sıvalıdır. Mekândan, üst kat döşemesi ve ahşap taşıyıcıları görülmektedir (Tablo 3. 84).

Tablo 3. 84. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) plan krokisinde 7 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

Kuzeydoğu duvarı ve doğu köşesindeki ocak	Güneydoğu duvarı
Güneybatı duvarı ve P19 penceresi	Kuzeybatı duvarı ve K9 kapısının içten görünümü

Merdiven ile üst kot plan krokisinde gösterilen 3 numaralı hole ulaşılmaktadır. Kuzeybatı duvarında K7 kapısı, güneydoğu duvarında K6 kapısı, güneybatı duvarında P14 penceresi, kuzeydoğu duvarında sonradan kapatılan K5 kapısı yer alır. Duvarları sıvalıdır ve ahşap makas çatısı mekândan görülür (Tablo 3. 85).

Tablo 3. 85. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) plan krokisinde 3 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

<table>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Merdivenin üstten görünüşü</td><td>Kuzey doğu duvarı ve kapatılan K5 kapısı</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Güney batı duvarı ve P14 penceresi, K6 kapısı (solda), K7 kapısı (sağda)</td></tr>
</table>

4 numaralı bölüme giriş, kuzeybatı duvarında bulunan K6'dan sağlanır. Güneybatı duvarında P13 penceresi, güneydoğu duvarında P12 penceresi, kuzeydoğu duvarında sonradan kapatılmış P18 penceresi bulunmaktadır. Duvarlar sıvalı, tavan ahşaptır (Tablo 3. 86).

Tablo 3. 86. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağılın (2) plan krokisinde 4numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

Kuzeydoğu duvarı ve kapatılan P18 penceresi	Güneydoğu duvarında bulunan P12 penceresi
Güneybatı duvarı ve P13 penceresi	Güneybatı ve kuzeybatı duvarları ile P13 penceresi, K6 kapısı

3.2.4.7.3. Genel görünüm ve cephe düzeni

Yapı güneybatıdan kuzeydoğuya doğru artan eğimli bir araziye oturtulmuştur. Yapı "L" biçimindedir. Eğimden dolayı, yapının idari bölümü iki katlı, hayvanların bulunduğu ağıllar ise tek katlıdır. Dış cepheler sıvalıdır (Görsel 3. 125) (Görsel 3. 126) (Görsel 3. 127) (Görsel 3. 128) (Görsel 3. 129) (Görsel 3. 130).

Görsel 3. 125. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıla (2) güneyden bakış (25.07.2018)*

Görsel 3. 126. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıla (2) batıdan bakış (25.07.2018)*

Görsel 3. 127. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatısında bulunan ağılın (2) güneybatı ve kuzeybatı cepheleri (25.07.2018)*

Görsel 3. 128. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıla (2) kuzeyden bakış (25.07.2018)*

Görsel 3. 129. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıla (2) doğudan bakış (25.07.2018)*

Görsel 3. 130. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıla (2) güneydoğudan bakış (25.07.2018)*

Yapının güneybatı cephelerinde toplam on bir pencere, üç kapı; güneydoğu cephelerinde toplam altı pencere, bir kapı ve kuzeybatı cephesinde iki pencere bulunurken kuzeydoğu cephesi sağırdır. Yapının tamamı kırma çatı ile örtülüdür (Tablo 3. 87).

Tablo 3. 87. *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıla (2) ait görseller (25.07.2018)*

İdari bölümün güneybatı cephesi	Ağılın güneybatı cephesi

Tablo 3. 87. (Devam) *Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda bulunan ağıla (2) ait görseller (25.07.2018)*

<table>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Kuzeybatı cephesi</td><td>Kuzeydoğu cephesi</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Güneydoğu cephesi</td></tr>
</table>

3.2.4.7.4. Yapım tekniği ve malzeme

Yapının beden duvarları moloz taş tekniği ile inşa edilmiş, köşelerinde kesme taş, açıklıkların çevresinde harman tuğla kullanılmıştır. Beden duvarlarında, alt kat ile üst katı ayıran hizalarda ve beden duvarının bittiği çatının başladığı hizalarda ahşap hatıllar bulunmaktadır. Dış cepheler sıvalıdır. Yapının dıştan örtüsü Marsilya kiremit kaplı kırma çatıdır. Çatı aşıkları saçak bitimine kadar uzatılmıştır. Kapı ve pencere doğramalarının tamamı ahşaptır. Yapı iç duvarlarının tamamı sıvalı ve içten ahşap konstrüksiyon çatı ile örtülüdür.

2 numaralı ağılda, çatıda kullanılan ahşap makas sistemi içeriden görülmektedir. Sistem, duvardan payandalar ile desteklenmiştir. Yer döşemesi toprak ile örtülüdür. Ağılın güneybatısında bulunan ve idari bölümü ayıran duvar bağdadi tekniği ile yapılmıştır. Kuzeydoğusunda bulunan ve 1 numaralı ağılı ayıran duvar, yer döşemesinden yukarıya doğru yarıya kadar taş, çatıya kadar olan bölümü ise bağdadidir.

Ağılın yer döşemesi, üst katta yer alan idari bölümün döşemesine nazaran daha alçaktadır.

İdari bölümün olduğu alt katın bütün duvarları moloz taş tekniği ile inşa edilmişken, üst katın iç duvarları bağdadi tekniği ile inşa edilmiştir. 3 ve 4 numaralı bölümlerin yer döşemesi ahşaptır ve makas çatı içte açıkta bırakılmıştır. 6 ve 7 numaralı bölümlerin yer döşemesi çimento şaplı, tavanı düz ahşaptır. 5 numaralı bölümün yer döşemesi çimento şaplıdır ve makas sistemi içten görülür. 7 numaralı bölümde bulunan ocağın bacası tuğladan inşa edilmiştir. Alt katı üst kata bağlayan merdiven ahşaptır.

3.2.4.7.5. Bozulmalar ve koruma önerileri

Bozulmalar

Yapının ağıl bölümü günümüzde kullanılmaktadır fakat idari bölümü tamamen terk edilmiş durumdadır.

Yapının çatısı, Marsilya kiremit ile yenilenmiştir. Dış cephe sıvasında yer yer çatlama, kabarma, dökülme, renk değişimleri bulunmaktadır. Bazı bölgelere sıvayı kazıyarak ve sprey boya kullanılarak yazılar yazılmıştır. Ahşap doğramaların bazıları tamamen yok olmuş yalnızca kasalar kalmıştır. Böylelikle yapı, atmosfer etkilerine karşı savunmasız hale gelmiştir. P1 penceresi kalıcı olarak tuğla ile kapatılmışken açıklıkların bir kısmı ise özensiz gelişigüzel bir biçimde ahşap elemanlar ile tamamen kapatılmış ve böylece özgünlüğünü kaybetmiştir. Dış cephede bulunan mevcut ahşap elemanlarda renk değişimi, küflenme, çürüme, kesit kaybı gibi deformasyonlar oluşmuştur. Yapının çevresinde bitki oluşumu oldukça fazladır.

İç mekânlarda sıvalarda çatlaklar, kabarmalar, dökülmeler ve renk değişimleri mevcuttur. Yapı genelinde duvarlarda kullanılan taş ve tuğlalar ile çatıda kullanılan ahşap yapı elemanlarında eksiklikler görülmektedir. İç mekânlarda kullanılan ahşap elemanlarda renk değişimi, küflenme, çürüme, kesit kaybı gibi deformasyonlar mevcuttur.

7 numaralı bölümde duvarlarda oyuklar, delikler bulunmaktadır. Duvarlarda özellikle açıklıkların çevresi, duvar ve tavanda kullanılan ahşap elemanların birleşim bölgelerinde sıvalar kırılıp kopmuştur. Böylelikle moloz taş ve tuğla olan yapı sistemi elemanları açığa çıkmıştır. Pencerelerden içeriye çöpler birikmiştir. Yer döşemesinde kullanılan niteliksiz malzeme olan çimentolu şap, bütünlüğünü kaybetmiştir.

5 numaralı bölüm, özgününde iki katlı olmasına rağmen günümüzde üst katın yer döşemesi tamamen yok olmuştur. Böylece 5 numaralı bölüm iki kat yüksekliğinde tek bir mekân haline gelmiştir. Bu bölümde zemin suyu sorunu olduğu, zemine yakın bölgelerde sıvanın tamamen dökülmesinden anlaşılmaktadır. Bu bölümün kuzeybatısında bulunan taş beden duvarı ile kuzeydoğusunda bulunan bağdadi duvarın birleşim bölgesinde derin çatlaklar bulunmaktadır. Alt kat duvarı ile üst kat duvarının birleşim bölgelerinde sıvada dökülme bulunmaktadır.

4 numaralı bölümün yer döşemesinin bir kısmı kırılmış ve yok olmuştur. Çatı makas sisteminde kullanılan yatay ahşap elemanlar, malzeme yorulmasına bağlı sehim yapmıştır. K5 penceresi kapatılmıştır.

2 numaralı ağılın yer döşemesi toprak ile örtüldüğü için anlaşılmamaktadır. Çatı ile beden duvarlarının birleşim bölgelerinde bulunan taşlar eksilmiştir. K4 kapısı kapatılan bu bölümün ahşap makas sistemi iyi durumdadır.

Koruma önerileri

Yapı, özgün işlevi ile kullanılmaya devam etmelidir. Günümüzde terk edilmiş durumda olan idari bölüm de gerekli onarımlardan sonra işlevlendirilmelidir. Yakın çevredeki bitkiler arındırılmalı ve zemin suyu uzaklaştırılmalıdır. Yapı içi temizlenmeli, eksik yapı elemanları tamamlanmalıdır. İdari bölüme, mevcut izlerden anlaşıldığı kadarıyla müdahale yapılmalıdır. Ahşap doğramalar ve kullanılamayacak olan ahşap elemanlar yenilenmelidir. İdari bölümün çatısındaki ahşap elemanlar iyi durumda olduğundan temizlenerek güçlendirme, sağlamlaştırma yapılması yeterlidir. İnşasında kullanılan özgün harç ve sıvaya bağlı kalarak tamir harcı ve sıvası uygulanmalıdır. Çimento esaslı şap gibi niteliksiz malzeme kullanımı yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Marsilya kiremit kaldırılarak çatı, alaturka kiremit ile kaplanmalıdır.

3.2.4.8. Hamidiye mevkii Hamidiye Kışla-i Hümayunu

3.2.4.8.1. Tarihçe ve konum bilgisi

Yapı, günümüzde T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Araştırma Deneme Sahası ile Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'nin Yol Yapım Bakım ve Onarım Dairesi Başkanlığı

Hamidiye Şantiyesi arazisi içerisinde yer almaktadır. Hamidiye Mahallesi'nin güneybatısında, Eskişehir-Konya yolu üzerindedir. Yapının günümüzdeki koordinat bilgileri; enlem 39°33'36.50"kuzey, boylam 30°54'54.66"doğudur (Şekil 3. 40) (Şekil 3. 41).

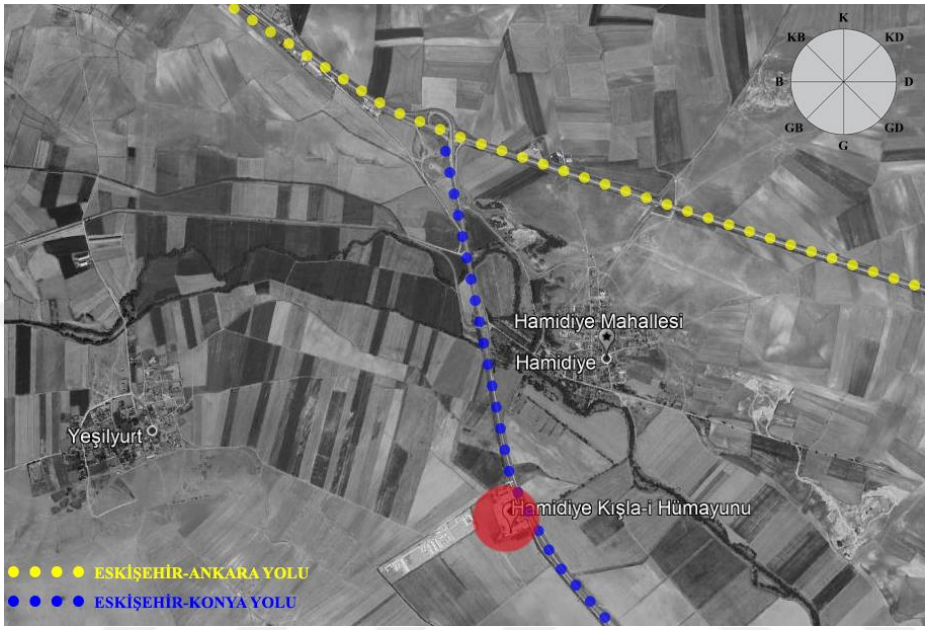

Şekil 3. 40. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).*

Şekil 3. 41. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun konumunu gösteren uydu görüntüsü (yakından) (04.02.2019) Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).*

Yapının inşa tarihi ile ilgili kesin bilgi olmamasına karşın, çiftliğin merkez idaresinin Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Mahmudiye'ye taşınmasından sonra 1886 yılı ile 1888 yılları arasında olmalıdır. 1888 yılında mevcut olan Hamidiye şubesinde yeni koğuşlar, ahır ve başka binalar için çıkarılan keşif miktarı ile ilgili belge de bu bilgiyi doğrulamaktadır (OA, Y. MTV./34-68-3). Yapının yalnızca güneydoğu ve güneybatı duvarı günümüze ulaşabilmiştir. Yapının tescili bulunmamaktadır.

3.2.4.8.2. Plan

Yapının Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) çizdirilen el yazması planı bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/4) (Görsel 3. 131).

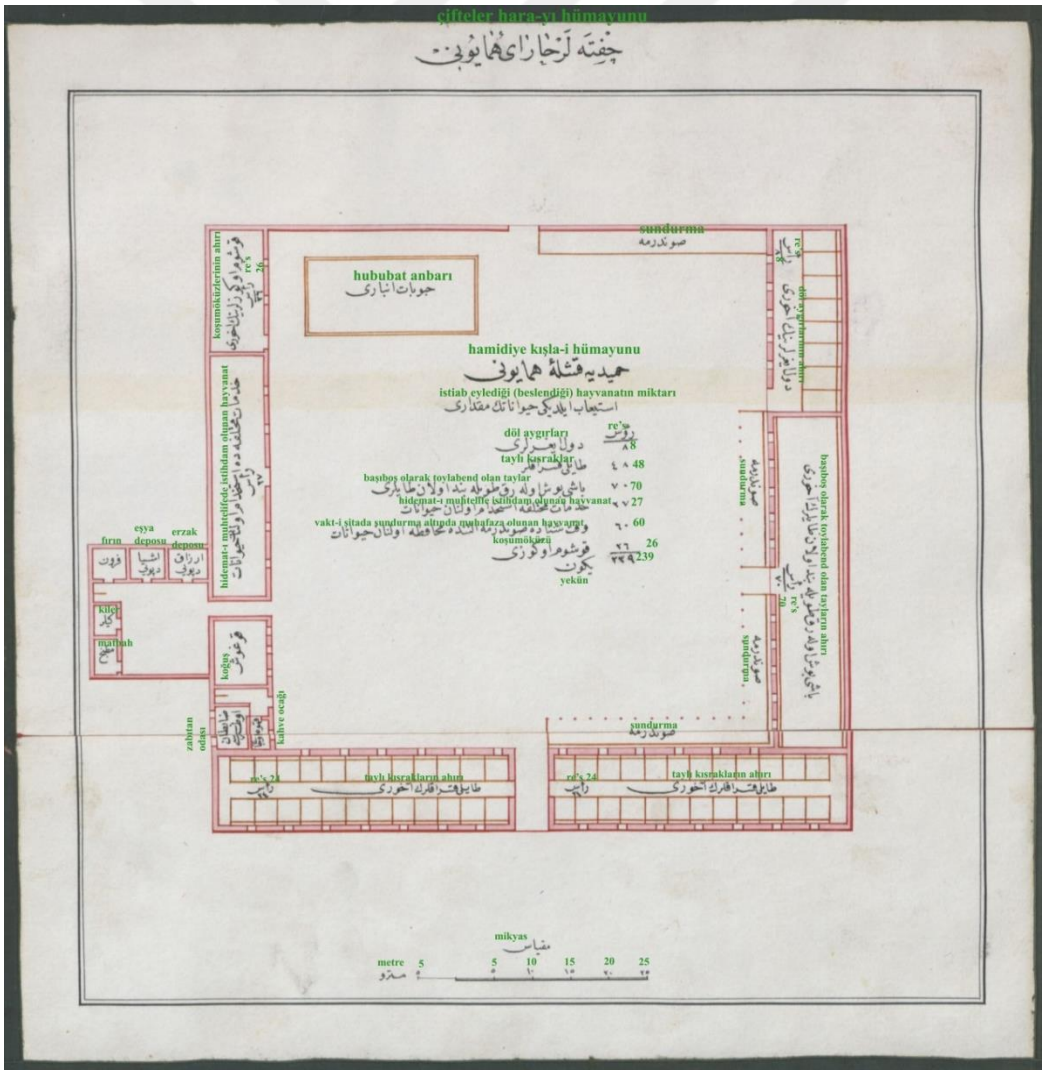

Görsel 3. 131. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun el yazması plan çiziminin Osmanlıca metinlerinin transkripsiyonları yapılmış hali (İÜNEKA, 92285/4).*

Barındırdığı hayvanatın miktarı toplam 239 olan yapının dıştan dışa ölçüleri 82,75 m x 78 m'dir. İç avlusunun ölçüleri ise 64,25 m x 66,5 m'dir. En ölçüleri 4 m ve 4,25 m olan karşılıklı iki ana girişi vardır (İÜNEKA, 92285/4). Avlunun üç tarafı kapalı mekânlar, bir tarafı duvar ile çevrelenmektedir (İÜNEKA, 92285/4).

Koğuş, zabıtan odası, kahve ocağı ve bu mekânların açıldığı ortak bir holün bulunduğu bölümün toplam ölçüleri içten içe 6,75 m x 16,5 m'dir. Koğuş içten içe 6,75 m x 8, 25 m'dir. İç avluya açılan üç pencere bulunmaktadır. Koğuşun girişi gösterilmemiştir. Fakat idari birimler bir arada konumlanmaktadır, bu sebeple koğuş girişi hole açılıyor olmalıdır (İÜNEKA, 92285/4).

Zabıtan odası içten içe 4 m x 5,5 m'dir. Dış cepheye açılan iki pencere, hole açılan bir kapısı vardır (İÜNEKA, 92285/4).

Kahve ocağı içten içe 2,5 m x 3,75 m'dir. İç avluya açılan bir penceresi, hole açılan bir kapısı bulunur (İÜNEKA, 92285/4).

Zabıtan odası ve kahve ocağının açıldığı hol "L" biçimindedir. Bir kolu içten içe 2,25 m x 3,5 m; diğer kolu ise 4,5 m x 1, 75 m'dir. İç avluya açılan bir, zabıtan odasına açılan bir ve kahve ocağına açılan bir olmak üzere toplam üç kapı mevcuttur (İÜNEKA, 92285/4).

Çeşitli hizmetlerde kullanılan hayvanat ahırı içten içe 6,75 m x 31 m olup yirmi yedi adetliktir. İç avluya açılan bir kapı, dört pencere bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/4).

Yirmi altı adet koşum öküzü barındırabilen ahır içten içe 6,75 m x 15,75 m'dir. İç avluya açılan bir kapısı, iki penceresi vardır (İÜNEKA, 92285/4).

Döl aygırlarının ahırı sekiz adetlik olup içten içe 8,75 m x 23,25 m'dir. Bir kapı, beş penceresi iç avluya açılır. Ahır, aygırların adedine göre bölünmektedir. Bir duvarında yemlikler yer alır (İÜNEKA, 92285/4).

Başıboş olan tayların ahırı içten içe 8,75 m x 42,5 m'dir. 70 adet tay barındırabilmektedir. İç avluya açılan bir kapı, on pencere vardır. İki duvarın önünde yemlikler vardır(İÜNEKA, 92285/4).

Taylı kısrakların ahırı iki adet olup her biri içten içe 37,5 m x 8,75 m'dir ve 24 adetliktir. Ahırların girişleri diğer ahırlardan farklı olarak, yapının ana girişlerinden birisine açılmaktadır. İç avluya açılan altışar, dış cepheye açılan yedişer pencereler

bulunmaktadır (İÜNEKA, 92285/4)[347]. Ahırlarda bulunan pencereler yatay dikdörtgen biçimlidir (İÜNEKA, 90603/37). Ahırlar, taylı kısrakların adedine göre bölünmektedir. İki duvarın önünde yemlik yapılmıştır (İÜNEKA, 92285/4). Taylı kısrakların ahırları beşik çatılıdır (İÜNEKA, 90603/37).

Avlunun bir köşesindeki tahıl ambarı içten içe 21,5 m x 9,25 m'dir. Girişi gösterilmemiştir (İÜNEKA, 92285/4).

Avlunun duvar ile çevrili bölümünde 29,25 m x 3 m ölçülerinde sundurma inşa edilmiştir. Başıboş olan tayların ahırı ve taylı kısrakların ahırlarından bir tanesinin üzerinde 3,75 m eninde sundurma ve önünde yemlik yer alır, böylece hayvanata yarı açık mekân sağlanmaktadır. Sundurmalar, girişlerin üzerinde kesilmektedir (İÜNEKA, 92285/4). Kış mevsiminde sundurma altında muhafaza olunan hayvanat miktarı altmıştır (İÜNEKA, 92285/4).

Bunların dışında yapının bitişiğine konumlandırılmış, içerisinde mutfak, kiler, fırın, eşya deposu ve erzak deposu bulunduran yapı inşa edilmiştir. Bu yapıya koğuş ile çeşitli hizmetlerde kullanılan hayvanat ahırı arasında bırakılan 2 m'lik açıklık ile geçilmektedir (İÜNEKA, 92285/4). Yapının toplam ölçüleri dıştan dışa 15,5 m x 17,25 m; içte içe 14,75 m x 16,25 m'dir. Dış cepheye pencere verilmemiştir. Matbah içten içe 3 m x 4,5 m, kiler içten içe 3 m x 4 m, fırın 4,25 m x 4 m, eşya deposu 4,5 m x 4 m, erzak deposu 5 m x 4 m'dir. Her birinin hole açılan bir kapı bulunmaktadır. Yapıya giriş holü 11 m x 11,75 m ve fırın kapısının açıldığı hol ise 3,5 m x 2,5 (İÜNEKA, 92285/4). Yukarıda anlatılan yapının plan analizi aşağıda tablo halinde verilmiştir (Tablo 3. 88).

[347]1899 yılında taylı kısrakların ahırlarında dış cepheye açılan toplam on beş pencere bulunmaktadır (https://e-library.ircica.org/media/15038/cifteler-ciftliginde-hamidiye-kislasinin-cepheden-gorunusu/, erişim tarihi 29.12.2018).

Tablo 3. 88. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu Yapısının Sultan II. Abdülhamid Dönemine (1876-1909) Ait El Yazması Plan Çizimi Analizi*

Mekân Adı		İçten İçe Boyut (m) (En x Boy)	Pencere Sayısı	Pencerenin Açıldığı Yer		Kapı Sayısı	Kapının Açıldığı Yer				Önünde Sundurma		
				İç Avlu ☐	Dış Cephe ☐		İç Avlu ☐	Ana Giriş ☐	İç Mekân ☐	Diğer ☐	Var ☐	Yok ☐	Kısmi Var ☐
Koğuş		6,75 x 8, 25	3	☒	☐	-	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Zabıtan Odası		4 x 5,5	2	☐	☒	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Kahve Ocağı		2,5 x 3,75	1	☒	☐	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Hol (Zabıtan odası ve kahve ocağının açıldığı)	1.Bölüm	2,25 x 3,5	-	☐	☐	3	☒	☐	☒	☐	☐	☒	☐
	2. Bölüm	4,5 X 1,75											
Çeşitli Hizmetlerde Kullanılan Hayvanat Ahırı		6,75 x 31	4	☒	☐	1	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Koşum Öküzlerinin Ahırı		6,75 x 15,75	2	☒	☐	1	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Döl Aygırlarının Ahırı		8,75 x 23,25	5	☒	☐	1	☒	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Başıboş Olan Tayların Ahırı		8,75 x 42,5	10	☒	☐	1	☒	☐	☐	☐	☒	☐	☐
Taylı Kısrakların Ahırı		37,5 x 8,75	13	☒	☒	1	☐	☒	☐	☐	☒	☐	☐

Tablo 3. 88. (Devam) *Hamidiye Kışla-i Hümayunu Yapısının Sultan II. Abdülhamid Dönemine (1876-1909) Ait El Yazması Plan Çizimi Analizi*

Taylı Kısrakların Ahırı (Diğer)		37,5 x 8,75	13	☒	☒	1	☐	☒	☐	☐	☐	☒	☐
Tahıl Ambarı		21,5 x 9,25	-	☐	☐	-	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐
Mutfak		3 x 4,5	-	☐	☐	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Kiler		3 x 4	-	☐	☐	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Fırın		4,25 x 4	-	☐	☐	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Eşya Deposu		4,5 x 4	-	☐	☐	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Erzak Deposu		5 x 4	-	☐	☐	1	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Hol	1. Bölüm	11 x 11,75	-	☐	☐	6	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☐
	2. Bölüm	3,5 x 2,5											

3.2.4.8.3. Genel görünüm, cephe düzeni ve yapım tekniği

Yapının Sultan II. Abdülhamid dönemine (1876-1909)[348] ait fotoğrafından yalnızca bir cephesi tarif edilebilmektedir (İÜNEKA, 90603/37) (Görsel 3. 132).

Görsel 3. 132. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun cepheden görünüşü açıklamalı1899 yılına ait fotoğraf (İÜNEKA, 90603/37).*

Yapının zemin katında, cephenin ortasında, avluya ulaşım sağlanan düz atkılı giriş açıklığı bulunmaktadır. Girişin her iki yanında hayvanlara ait tek katlı birimler yer alır. Dış cepheye bakan düz atkılı kareye yakın biçimli toplam on beş penceresi vardır. Hünkâr dairesi, ana girişin üzerindedir. Dış cepheye bakan duvarı altı adet, yan duvarı bir adet düz atkılı dikdörtgen biçimli pencereye sahiptir. Hayvanlara ait birimler beşik çatı, idari birimse kırma çatı ile örtülüdür ve çatıdan bir adet baca yükselmektedir. (İÜNEKA, 90603/37).

[348]1899 yılına ait fotoğrafı için Bkz. (https://e-library.ircica.org/media/15038/cifteler-ciftliginde-hamidiye-kislasinin-cepheden-gorunusu/, Erişim tarihi: 01.02.2019).

Günümüze yalnızca güneydoğu ve güneybatı duvarı ulaşabilen yapı aşağıdaki gibidir (Görsel 3. 133) (Görsel 3. 134) (Görsel 3. 135).

Görsel 3. 133. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu duvarına güneyden bakış (25.07.2018)*

Görsel 3. 134. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu duvarına güneydoğudan bakış (25.07.2018)*

Görsel 3. 135. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu duvarına doğudan bakış (25.07.2018)*

Yapı kârgirdir. Yapım tekniği ve kullanılan malzemelerden gözlemlendiği kadarıyla üç farklı dönemde müdahale görmüştür. Örneğin güneydoğu duvarının kuzeydoğu bölümünde beden duvarının ortasında iki sıra tuğla hatıl kullanılmıştır (Görsel 3. 136). Bunun yanı sıra güneydoğu duvarının ortasında basık kemerli

pencereler lentolu olarak değiştirilmiştir (Görsel 3. 137). Beden duvarındaki subasman seviyesinde daha kaba işçilik ve malzeme görülmektedir (Görsel 3. 138) (Görsel 3. 139).

Görsel 3. 136. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu cephesi (25.07.2018)*

Görsel 3. 137. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu görünümü (25.07.2018)*

Görsel 3. 138. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu görünümü (25.07.2018)*

Görsel 3. 139. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu görünümü (25.07.2018)*

Güneydoğu cephesinde basık kemerli on sekiz, lentolu altı olmak üzere toplamda yirmi dört adet pencere bulunmaktadır. Pencereler, zeminden 180 cm yüksekliğinde olacak biçimde yerleştirilmişlerdir. Basık kemerli pencereler yaklaşık 1.5 m arayla yerleştirilmiştir. Pencere 85 cm genişliğinde, kemerin üzengi seviyesine kadar 61 cm yüksekliğinde ve kemer altına kadar 70 cm yüksekliğindedir. Basık kemerli pencerelerin çevresinde bir sıra uzun, bir sıra kısa olacak biçimde tuğlalar yerleştirilmiştir. Uzun tuğlalar içten oyukludur (Görsel 3. 140). Kullanılan bazı tuğlalar ise damgalıdır. Tuğla boyutları 22 cm x 10 cm olup 6 cm kalınlığındadır. Güneydoğu duvarının kuzeydoğu kısmında yer alan basık kemerli pencerelerin üzengi seviyelerinde kullanılan tuğlalar üçgen biçimlidir (Görsel 3. 141).

Görsel 3. 140. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu duvarında bulunan pencere söve detayı (25.07.2018)*

Görsel 3. 141. *Pencere çevresinde kullanılan üçgen biçimli tuğlalar (25.07.2018)*

Yapının subasmanı 87 cm yüksekliğindedir. Beden duvarında büzler (künkler) bulunmaktadır. Bu büzlerin üç tarafı tuğla ile çerçevelidir ve altta sıva ile oluk yapılmıştır. İç bölümü tuğladandır. Yerden yaklaşık 126 cm yüksekte, pencereden yaklaşık 36 cm aşağıda konumlandırılmışlardır. Büzlerin yüksekliği 17 cm, genişliği 12 cm ve derinliği 60 cm' dir. Subasman seviyesinde de büz mantığında oyuklar açılmıştır. Yaklaşık 16 cm genişliğinde, 12 cm yüksekliğindedir (Görsel 3. 142).

Görsel 3. 142. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğu duvarında bulunan büz (künk) detayı (25.07.2018)*

Güneydoğu duvarında pencerelerin üzerinde betonarme kiriş bulunmaktadır. Yapının güneybatı duvarında pencere yoktur. Köşelerde daha büyük kesitli moloz taşlar kullanılmıştır. Büz (künk) mantığında iki adet oyuk açılmıştır (Görsel 3. 143).

Görsel 3. 143. *Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun güneybatı duvarının yakından görünümü (25.07.2018)*

3.2.4.8.4. Bozulmalar ve koruma önerileri

Bozulmalar

Hamidiye Kışla-i Hümayunu, güneydoğu ve güneybatı duvarı dışında tamamen yok olmuştur. Duvarların hemen arkasında yer alan mekân otopark olarak kullanılmaktadır. Otoparkın üzeri sac sundurma çatı ile örtülmüştür. Pencerelerin üzerindeki betonarme kiriş, bu sac sundurma çatının taşınması için yapılmıştır. Sac çatı güneybatıda özgün beden duvarına oturmaktadır.

Yapım tekniğinde farklılaşan yerler bulunmaktadır. Tuğla boyutları ve açıklıklardan anlaşılacağı üzere farklı dönemlerde müdahaleler yapılmıştır. Güneydoğu duvarının kuzeydoğu tarafı yıkılmış ve tekrar yapılmıştır. Duvar yükseklikleri değişmiştir. Çatı örtüsü belirsizdir. Güneybatı duvarında bulunan bir açıklık sonradan tuğla ile kapatılmıştır. Güneydoğu pencerelerinin iç kısmı tuğla ile kapatılmıştır.

Cephe özgün durumda sıvalıdır fakat günümüzde sıvaların neredeyse tamamı dökülmüştür. Yer yer taş ve tuğla malzemelerde kayıplar, parça kopmaları, boşluklar-delikler, kılcal çatlaklar, kabuklanmalar, yüzey kirliliği, renk değişimleri, derzlerde boşalmalar görülmektedir.

Yapının çevresinde, cephe yüzeyleri ile temas halinde otsu bitkiler bulunmaktadır. Bu durum ilerleyen zamanlarda yapı üzerinde bitki oluşumuna sebebiyet verebilir;

köklerinin büyüyerek taşlarda çatlaklar oluşturma ve sonucunda da beden duvarlarının taşıyıcı gücünü kaybetmesine neden olabilecek niteliktedir.

Koruma önerileri

Yalnızca güneydoğu ve güneybatı duvarı mevcut olan yapı, Hâra-yı Hümayundaki kışla yapılarının yapım tekniğini ve cephe düzenini bugüne taşıması bağlamında oldukça önemli olması sebebiyle korunmaya değer görülmektedir. Mevcut özgün duvarların çevresi bitkilerden arındırılmalı ve bitişiğindeki otopark kaldırılmalıdır. Özgün duvar betonarme sistemden arındırılarak, özgün malzemeler ile tamamlanmalı ve çağdaş teknikler kullanılarak ayakta tutulmalıdır. Taş ve tuğla yüzeylerde meydana gelen hasarlar teşhis edildikten sonra temizleme, sağlamlaştırma, güçlendirme işlemleri uygulanarak ömrü uzatılmalıdır.

3.2.4.9. Mandıra mevkii Mandıra Kışla-i Hümayunu

3.2.4.9.1. Tarihçe ve konum bilgisi

Yapı günümüzde Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü'nün arazi sınırları içerisinde, Çifteler'in kuzeydoğusundadır. Yapının günümüzdeki koordinat bilgileri; enlem 39°24'57.97" kuzey, boylam 31° 4'20.04" doğudur (Şekil 3. 42) (Şekil 3. 43).

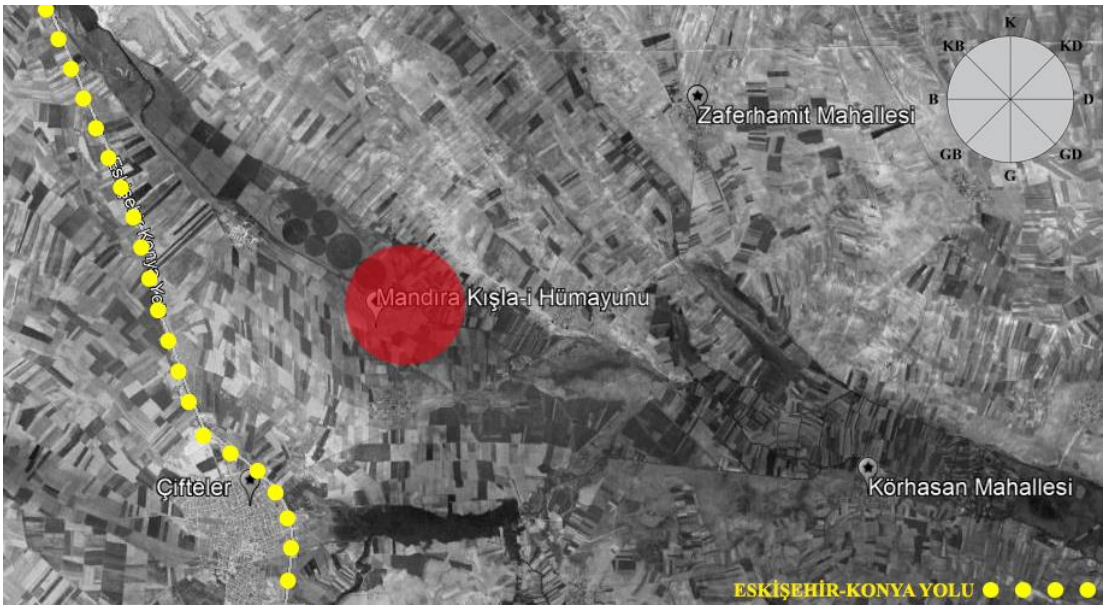

Şekil 3. 42. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun konumunu gösteren uydu görüntüsü (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).*

Şekil 3. 43. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun konumunu gösteren uydu görüntüsü (yakından) (04.02.2019) (Google Earth Pro programı kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır).*

Yapının inşa tarihi ile ilgili kesin bilgi olmamasına karşın, çiftliğin merkez idaresinin Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Mahmudiye'ye taşınmasından sonra 1886 yılı ile 1888 yılları arasında olmalıdır. 1888 yılında mevcut olan Mandıra şubesinde tamirat ve ikinci kat koğuşlar için çıkarılan keşif miktarı ile ilgili belge de bu bilgiyi doğrulamaktadır (OA, Y. MTV./34-68-3). Yapı günümüzde kullanılmamaktadır ve oldukça kötü durumdadır. Yapının tescil kaydı yoktur.

3.2.4.9.2. Plan

Yapının günümüzdeki plan krokisi aşağıdaki gibidir (Şekil 3. 44) (Tablo 3. 89).

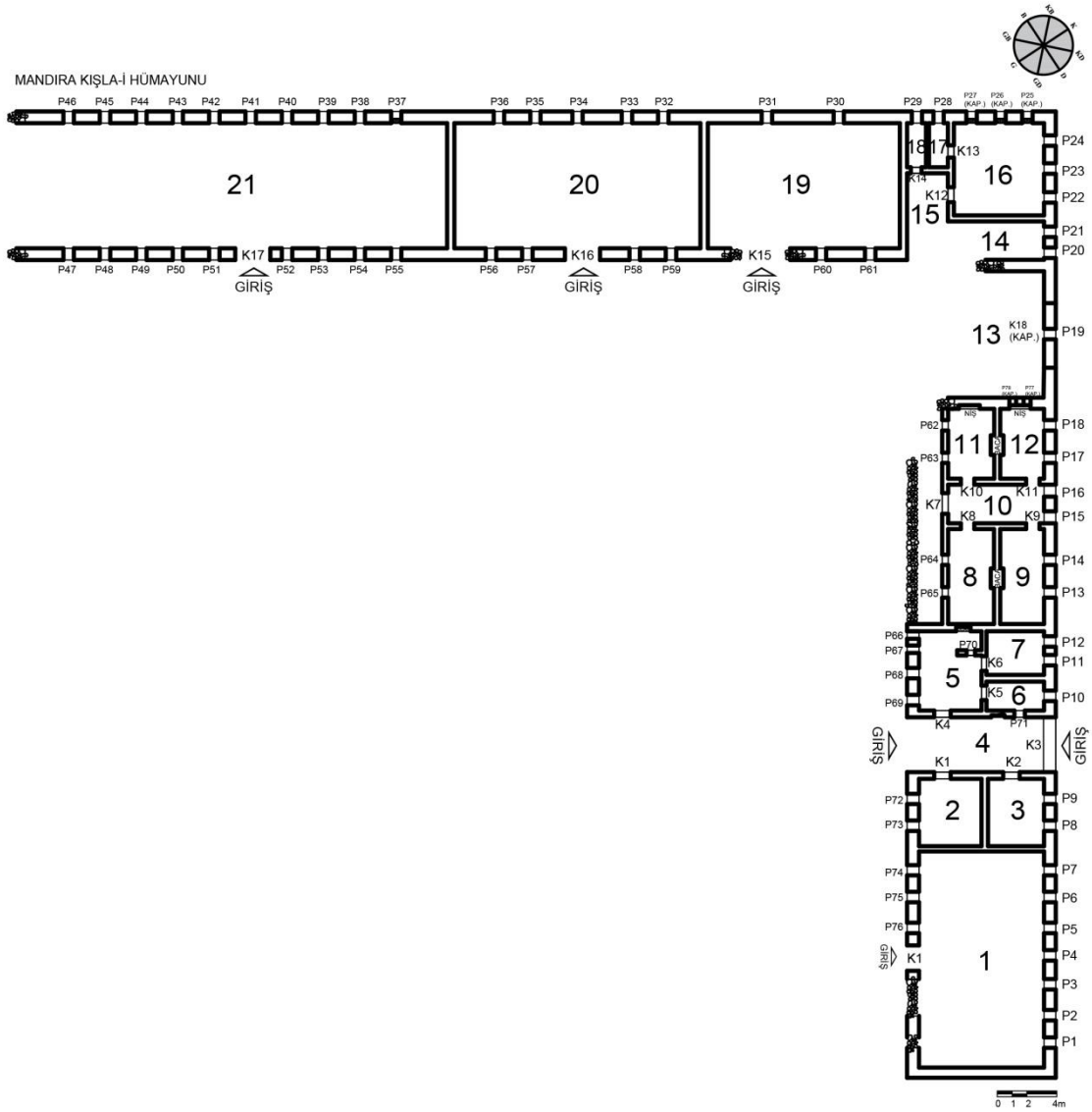

Şekil 3. 44. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisi (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER).*

Tablo 3. 89. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisi (detay) (25.07.2018) (Çizen: Ece GÜLER).*

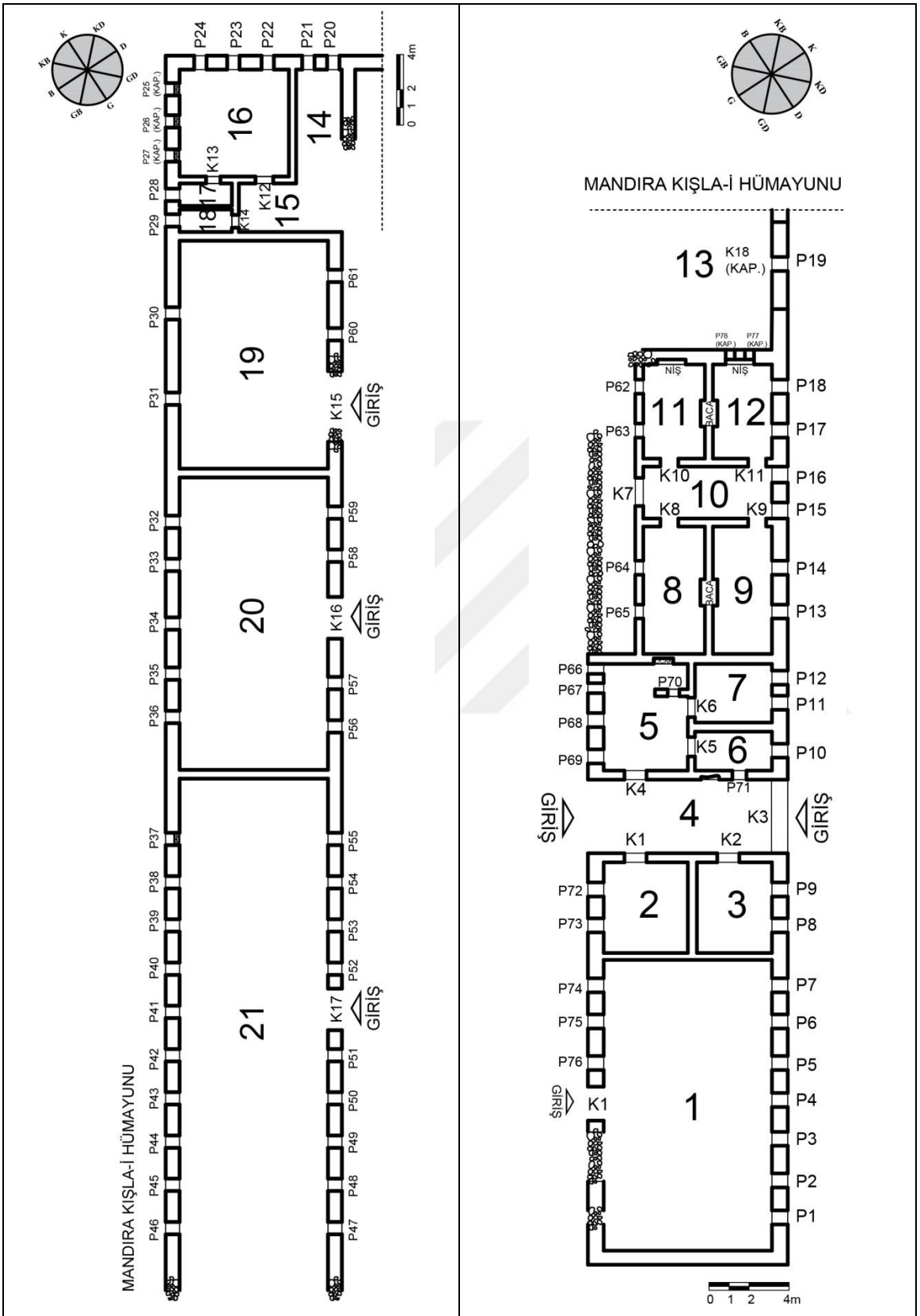

Kuzeybatı kanadı	Kuzeydoğu kanadı

4 numaralı giriş eyvanı dikdörtgen biçiminde kuzeydoğu ve güneybatı yönünde uzanır. Kuzeybatı duvarında K4 kapısı ve P71 penceresi; güneydoğu duvarında K1 ve K2 kapıları yer alır (Tablo 3. 90).

Tablo 3. 90. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 4 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

K3 kapısına kuzeydoğudan bakış	Güneydoğu duvarı, K1 ve K2 kapısı
Kuzeybatı duvarı, K4 kapısı ve P71 penceresi	Güneybatıdan bakış

3 numaralı bölüm kareye yakın plan şemasına sahiptir. Girişi K2 kapısından olan bu mekânın kuzeydoğu duvarında P8, P9 pencereleri bulunmaktadır (Tablo 3. 91).

Tablo 3. 91. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 3 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

K2 kapısına 4 numaralı bölümden bakış	3 numaralı bölümün kuzeybatı duvarı ve K2 kapısının içten görünümü	Kuzeydoğu duvarı ve P8, P9 pencereleri
Güneybatı duvarı	Güneydoğu duvarı	

Kareye yakın biçimde olan 2 numaralı bölüme giriş kuzeybatı duvarındaki K2 kapısındandır. Buranın güneybatı duvarında ise P72, P73 pencereleri mevcuttur (Tablo 3. 92).

Tablo 3. 92. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

K1 kapısına 4 numaralı bölümden bakış	Güneydoğu duvarı

Tablo 3. 92. (Devam) *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

Güneybatı duvarı ve P72, P73 pencereleri	Kuzeybatı duvarı ve K1 kapısının içten görünümü

5 numaralı bölüm kareye yakın biçimdedir ve K4 kapısından girilmektedir. Kuzeybatı duvarında bir ocak; güneybatı duvarında P66, P67, P68, P69 pencereleri; kuzeydoğu duvarında K5, K6 kapıları bulunmaktadır. K5 kapısından 6 numaralı bölüme girilmektedir. Bu bölümün kuzeydoğu duvarında P10, güneydoğu duvarında P71 penceresi vardır. K6 kapısı ile 7 numaralı bölüme ulaşılır. Bu bölümün kuzeydoğu duvarında P11, P12 pencereleri mevcuttur (Tablo 3. 93).

Tablo 3. 93. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 5 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

K4 kapısına 4 numaralı bölümden bakış	Kuzeybatı duvarı ve P70 penceresi	Kuzeydoğu duvarı ve K5, K6 kapıları
Güneydoğu duvarı ve K4 kapısının içten görünümü	Güneybatı duvarı ve P66, P67, P68, P69 pencereleri	Kuzeybatı duvarı ve ocak

Dikdörtgen plan şemasında olan 1 numaralı bölümün girişi güneybatı duvarında bulunan K1 kapısındandır. Güneybatı duvarında P74, P75, P76; kuzeydoğu duvarında P1, P2, P3, P4, P5, P6, P7 pencereleri yer almaktadır (Tablo 3. 94).

Tablo 3. 94. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 1 numara ile gösterilen bölümü 2 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

K1 kapısına güneybatıdan bakış	Kuzeydoğu duvarı ile P1, P2, P3, P4, P5, P6 pencereleri	Kuzeydoğu duvarı ile P7, P6, P5 pencereleri
Kuzeybatıdan bakış	Güneydoğu duvarı	Kuzeybatı duvarı
Güneybatı duvarı	Güneybatı duvarı (yakından)	Güneybatı duvarı ile P74, P75, P76 pencereleri

10 numaralı bölümün güneybatısında dikdörtgen biçimli ve kuzeydoğu duvarında K7 kapısı ile P62, P63, P64, P65 pencereleri olan, sonradan yıkılmış bir mekân yer alır. K7 kapısı ile dikdörtgen biçimli 10 numaralı mekâna girilmektedir. Bu mekânın kuzeydoğu duvarında P15, P16 pencereleri; güneydoğu duvarında K8, K9, kuzeybatı duvarında K10, K11 kapıları bulunmaktadır (Tablo 3. 95).

Tablo 3. 95. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde gösterilen 10 numaralı bölümü ve güneybatısındaki yıkılmış bölümü (25.07.2018)*

K7 kapısına güneybatıdan bakış	P65 penceresi	P64, P65 pencereleri
K7 kapısına güneybatıdan bakış (yakından)	P62, P63 penceleri	10 numaralı bölümün kuzeydoğu duvarı ile P15, P16 pencereleri
10 numaralı bölümün güneybatı duvarı ile K7 kapısının içten görünümü		

8 numaralı bölüme giriş K8 kapısındandır. Güneybatı duvarında P64, P65 pencereleri bulunmaktadır (Tablo 3. 96).

Tablo 3. 96. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 8 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

K8 kapısına 10 numaralı bölümden bakış	Güneydoğu duvarı	Kuzeydoğu duvarı

Tablo 3. 96. (Devam) *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 8 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

Güneybatı duvarı ve P65 penceresi	P64 penceresi	Kuzeybatı duvarı ve K8 kapısının içten görünümü

Dikdörtgene yakın biçimli 11 numaralı bölüme giriş K10 kapısındandır. Kuzeybatı duvarında bir niş; güneybatı duvarında P62, P63 pencereleri; kuzeydoğu duvarında bacası bulunmaktadır (Tablo 3. 97).

Tablo 3. 97. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 11 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

K10 kapısına 10 numaralı bölümden bakış	Kuzeybatı duvarı	Güneybatı duvarı ile P62 penceresi

Tablo 3. 97. (Devam) *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 11 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

P63 penceresi	Güneybatı duvarı ile K10 kapısının içten görünümü	Kuzeydoğu duvarı

9 numaralı bölüm dikdörtgen planlıdır. K9 kapısı ile ulaşım sağlanan bu bölümün kuzeydoğu duvarında P13, P14 pencereleri mevcuttur (Tablo 3. 98).

Tablo 3. 98. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 9 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

	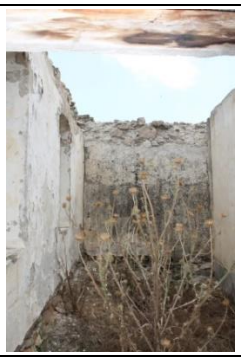	
K9 kapısına 10 numaralı bölümden bakış	Güneydoğu duvarı	Güneybatı duvarı
Kuzeydoğu duvarı ile P13, P14 pencereleri	Kuzeybatı duvarı ile K9 kapısının içten görünümü	

12 numaralı bölüm dikdörtgene yakın plan şemasındadır. Güneydoğu duvarında K11 kapısı; kuzeydoğu duvarında P17, P18 pencereleri; kuzeybatı duvarında bir niş; güneybatı duvarında bir baca bulunur (Tablo 3. 99).

Tablo 3. 99. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 12 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

<table>
<tr><td> </td><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>K11 kapısına 10 numaralı bölümden bakış</td><td>Kuzeybatı duvarı</td><td>Güneybatı duvarı</td></tr>
<tr><td> </td><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td>Güneydoğu duvarı ile K11 kapısının içten görünümü</td><td colspan="2">Kuzeydoğu duvarı ile P17, P18 pencereleri</td></tr>
</table>

13 numaralı bölümün kuzeydoğu duvarında sonradan kapatılan K18 kapısı kapatılan duvar üzerinde açılan P19 penceresi bulunmaktadır. Güneydoğu duvarında ise sonradan kapatılan P77, P78 pencereleri yer almaktadır. 14 numaralı bölümün kuzeydoğu duvarında P20, P21 pencereleri mevcuttur (Tablo 3. 100).

Tablo 3. 100. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 13 ve 14 numara ile gösterilen bölümleri (25.07.2018)*

<table>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>13 numaralı bölümün kuzeydoğu duvarı ve sonradan kapatılan K18 kapısı ileP19 penceresi</td><td>13 numaralı bölümün güneydoğu duvarı ile kapatılan P77, P78 pencereleri</td></tr>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>13 numaralı bölümün kuzeydoğu ve güneydoğu duvarı</td><td>14 numaralı bölümün kuzeydoğu duvarı ile P20, P21 pencereleri</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">14 numaralı bölümün kuzeybatı duvarı</td></tr>
</table>

15 numaralı bölümün kuzeybatı duvarında K14; kuzeydoğu duvarında K12 kapısı bulunmaktadır. 16 numaralı bölümün kuzeydoğu duvarında P22, P23, P24 pencereleri; kuzeybatı duvarında sonradan kapatılan P25, P26, P27 pencereleri; güneybatı duvarında K12, K13 kapıları yer alır (Tablo 3. 101).

Tablo 3. 101. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 15 ve 16 numara ile gösterilen bölümleri (25.07.2018)*

15 numaralı bölümün kuzeybatı duvarı ile K14 kapısı	15 numaralı bölümün kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarı ile K14, K12 kapısı	15 numaralı bölümden güneydoğuya bakış
15 numaralı bölümün güneybatı duvarı	K12 kapısı	16 numaralı bölümün kuzeydoğu duvarı ile P22, P23, P24 pencereleri
16 numaralı bölümün kuzeybatı duvarı ile sonradan kapatılan P25, P26, P27 pencereleri	16 numaralı bölümün güneydoğu duvarı	16 numaralı bölümün güneybatı duvarı ile K12, K13 kapıları

17 numaralı bölüm dikdörtgen planlıdır ve K13 kapısı kuzeydoğudadır. Kuzeybatı duvarında P28 penceresi bulunmaktadır (Tablo 3. 102).

Tablo 3. 102. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 17 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

K13 kapısına 16 numaralı bölümden bakış	Güneybatı duvarı
Kuzeybatı duvarı ile P28 penceresi	K13 kapısının içten görünümü

Dikdörtgen biçimli olan ve K14 kapısı ile ulaşılan 18 numaralı bölümün kuzeybatı duvarında P29 penceresi açılmıştır (Tablo 3. 103).

Tablo 3. 103. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 18 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

K14 kapısına 15 numaralı bölümden bakış	Kuzeybatı duvarı ile P29 penceresi	Güneydoğu duvarı

19 numaralı bölüm dikdörtgen plan şemalıdır. Güneydoğu duvarındaki K15 kapısı ile P60, P61 ve kuzeybatı duvarında P30, P31 pencereleri vardır (Tablo 3. 104).

Tablo 3. 104. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 19 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

K15 kapısının dıştan görünümü	P60, P61 pencerelerinin dıştan görünümü	Kuzeybatı duvarı ile P30, P31 pencereleri
Kuzeydoğu duvarı	Güneybatı duvarı	K15 kapısı, P60, P61 pencerelerinin içten görünümü

Dikdörtgen biçimli olan 20 numaralı bölüme güneydoğu duvarındaki K16 kapısı ile girilir. Güneydoğu duvarında P56, P57, P58, P59; kuzeybatı duvarında P32, P33, P34, P35, P36 pencereleri bulunmaktadır (Tablo 3. 105).

Tablo 3. 105. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 20 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

K16 kapısının dıştan görünümü	Kuzeybatı duvarı ile P36, P35, P34 pencereleri	Kuzeybatı duvarı ile P32, P33, P34 pencereleri
Kuzeydoğu duvarı	Güneybatı duvarı	Güneydoğu duvarı ile P56, P57, P58, P59 pencereleri ve K16 kapısının içten görünümü

21 numaralı bölüm dikdörtgen biçimli plan şemasına sahip olup güneydoğu duvarındaki K17 kapısı ile girilmektedir. Güneydoğu duvarında P47, P48, P49, P50, P51, P52, P53, P54, P55; kuzeybatı duvarında P37, P38, P39, P40, P41, P42, P43, P44, P45, P46 pencereleri yer alır. Güneybatı duvarı tamamen yıkılmıştır (Tablo 3. 106).

Tablo 3. 106. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 21 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

K17 kapısının dıştan görünümü	Kuzeydoğu ve güneydoğu duvarları	Kuzeydoğu ve kuzeybatı duvarları

Tablo 3. 106. (Devam) *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun plan krokisinde 21 numara ile gösterilen bölümü (25.07.2018)*

Kuzeydoğu duvarının yakından görünümü	Güneydoğu duvarı ile yıkılan güneybatı duvarı	Kuzeybatı duvarı ile yıkılan güneybatı duvarı

3.2.4.9.3. Genel görünüm ve cephe düzeni

Yapının Sultan II. Abdülhamid dönemine (1876-1909) ait fotoğrafına ulaşılmıştır (İÜNEKA, 90442/10) (Görsel 3. 144).

Görsel 3. 144. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nda buzağı sürüsü açıklamalı fotoğraf (İÜNEKA, 90442/10).*

Yapı düz bir araziye konumlandırılmıştır. Giriş bölümü iki katlıdır (İÜNEKA, 90442/10).

Giriş cephesinde subasman seviyesi farklı renkte boya ile belirginleştirilmiştir Zemin katta bir kapı, on pencere bulunmaktadır. Giriş bölümünün her iki yanında tek katlı, beşik çatılı iki bina inşa edilmiştir. Bunlardan birisi idari birimlerin yer aldığı bina olmalıdır. Yan bölümler düşey dikdörtgen pencereler ile aydınlanır. İdari birimlerin kalkan duvarı, çatıdan yaklaşık 50 cm kadar yüksekte bitirilmiştir. Çatıdan bacalar yükselmektedir. İdari birimlere bitişik şekilde konumlandırılmış başka binalar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi sundurma çatılıdır ve çatı konstrüksiyonundaki ahşap elemanlar saçağın taşınmasına destek vermek için saçak altında da devam etmektedir (İÜNEKA, 90442/10).

Üst kattaki hünkâr dairesinde ise giriş cephesinde üç, yan cephede iki pencere bulunmaktadır. Üst kat, kırma çatı ile örtülmüştür. Zemin kat ile üst kat arasında silme yapılmıştır (İÜNEKA, 90442/10).

Günümüzde ise yapının yalnızca kuzeydoğu ve kuzeybatı kanadı mevcuttur. Yapının çatısı ve diğer kanatları tamamen yıkılmıştır. Pencereler belirli bir düzen içinde kuvvetli bir ritim oluşturmaktadır (Görsel 3. 145) (Görsel 3. 146) (Görsel 3. 147) (Görsel 3. 148).

Görsel 3. 145. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'na kuzeyden bakış (kuzeydoğu ve kuzeybatı cepheleri) (25.07.2018)*

Görsel 3. 146. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'na batıdan bakış (kuzeybatı cephesi) (25.07.2018)*

Görsel 3. 147. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'na doğudan bakış (kuzeydoğu cephesi) (25.07.2018)*

Görsel 3. 148. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'na güneyden bakış (güneydoğu ve güneybatı cepheleri) (25.07.2018)*

Kuzeydoğu kanadının kuzeydoğu cephesinde, bir adet basık kemerli giriş açıklığı bulunmaktadır. Bir adet anıtsal giriş açıklığı sonradan kapatılmıştır. Toplam yirmi dört pencere yer almaktadır. Bunlardan yedi tanesi kare biçimli basık kemerli, on altı tanesi düşey dikdörtgen biçimli basık kemerlidir. Bir tanesi ise sonradan kapatılan giriş açıklığının kemerinin hemen altında kare biçimlidir (Tablo 3. 107).

Tablo 3. 107. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun kuzeydoğu kanadının kuzeydoğu cephesine ait görseller (25.07.2018)*

Kuzeyden bakış	Doğudan bakış
Kuzeydoğudan bakış	Kuzeydoğudan bakış (cephenin devamı)

Kuzeydoğu kanadının güneybatı cephesinin bir kısmı yıkılmıştır. İki adet giriş açıklığı bulunmaktadır. Altı adet düşey dikdörtgen biçimli basık kemerli pencere mevcuttur. Bunlardan ikisi diğerlerine nazaran daha küçük boyuttadır. Bunların dışında üç adet kare biçimli basık kemerli pencere bulunmaktadır. Kuzeydoğu kanadının güneydoğu cephesi sağırdır (Tablo 3. 108).

Tablo 3. 108. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun kuzeydoğu kanadının güneybatı ve güneydoğu cephelerine ait görseller (25.07.2018)*

<table>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Güneybatı cephesine güneybatıdan bakış</td><td>Güneybatı cephesine güneyden bakış</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Güneydoğu cephesine güneydoğudan bakış</td></tr>
</table>

Kuzeybatı kanadının güneydoğu cephesinin bir kısmı yıkılmıştır. Cephede, üç adet giriş açıklığı, on beş adet kare biçimli basık kemerli pencere bulunmaktadır (Tablo 3. 109).

Tablo 3. 109. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatı kanadının güneydoğu cephesine ait görseller (25.07.2018)*

<table>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Güneyden bakış</td><td>Kuzeyden bakış</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Güneydoğudan bakış</td></tr>
</table>

Kuzeybatı kanadının kuzeybatı cephesinde toplam yirmi iki adet pencere bulunmaktadır. Bunlardan üç tanesi düşey dikdörtgen biçimli basık kemerlidir ve kapatılmışlardır. On dokuz tanesi ise kareye yakın biçimli basık kemerlidir ve bir tanesi kapatılmıştır. Bu kanadın güneybatı cephesi tamamen yıkılmıştır (Tablo 3. 110).

Tablo 3. 110. *Mandıra Kışla-i Hümayunu'nun kuzeybatı kanadının kuzeybatı ve güneybatı cephelerine ait görseller (25.07.2018)*

Kuzeybatı cephesine kuzeybatıdan bakış	Kuzeybatı cephesinde bulunan pencerelerin yakından görünümü
Kuzeybatı ve güneybatı cephesine batıdan bakış	Güneybatı cephesine güneybatıdan bakış

3.2.4.9.4. Yapım tekniği ve malzeme

Yapı kârgir olarak inşa edilmiştir. Beden duvarlarında moloz taş ve harman tuğla birlikte kullanılmıştır. Beden duvarlarında bulunan bütün pencere ve kapılar (P19 dışında) basık kemerlidir. Kemerler harman tuğla ile inşa edilmiştir. Beden duvarlarında bulunan tüm kapı ve pencereler kesme taş sövelidir. Beden duvarlarının kalınlığı söve ile birlikte 65 cm'dir. Özellikle kuzeybatı kanadındaki kuzeybatıya açılan pencerelerin taş sövelerinde kilit taşı dikkat çekmektedir. Kuzeydoğu ve kuzeybatı kanadının köşelerinde, uzunlu kısalı şaşırtmalı bir biçimde dizilmiş kesme taş kullanılmıştır. Dış cepheler sıva katmanları görülmektedir. Beden duvarlarında subasman, orta kısım ve pencere üstü, kendine özgü bir düzen ile inşa edilmiştir. Subasman, doğal zeminden 40 cm yüksekliktedir. Subasman seviyesinde taş lentolu, 30 cm genişliğinde, 20 cm

yüksekliğinde büzler (künkler) bulunmaktadır. Beden duvarları ile çatının birleştiği yerlerde ahşap hatıllar kullanılmıştır.

İç duvarların bir bölümünde moloz taş ve harman tuğla birlikte kullanılmışken bir bölümünde yalnızca harman tuğla kullanılmıştır. İç duvarlar sıvalıdır. İç mekân kapıları iki çeşittir. Bir çeşidi ahşap lentolu ve yan kenarları moloz taş ile harman tuğladandır. Diğer çeşidi yan kenarları ve basık kemeri harman tuğladandır.

Kuzeydoğu kanadının ısıtması ocak ve sobalar ile sağlanmaktadır. Bacalar, harman tuğla ile inşa edilmiştir. Bu kanatta yer alan mekânların yer döşemeleri, duvarlardaki hatıl deliklerinden anlaşıldığı kadarıyla ahşaptır.

Kuzeybatı kanadında hayvanlara ait birimlerin çatısı, iç duvarlardan anlaşıldığı kadarıyla beşik çatı ile örtülüdür.

3.2.4.9.5. Bozulmalar ve koruma önerileri

Bozulmalar

Yapının cephe özellikleri bağlamında, II. Abdülhamid dönemine ait fotoğrafı ile mevcut durumu arasında oldukça fazla farklılıklar bulunmaktadır. Bunun sebebi, isim karışıklığı ya da zaman içerisinde geçirdiği onarımlar olmalıdır.

Yapı günümüzde terk edilmiştir ve oldukça kötü durumdadır. Yapı her türlü atmosfer etkisine açık durumdadır. Güneybatı ve güneydoğu kanatları ile üst örtüsü tamamen yok olmuştur. Kuzeydoğu kanadının güneydoğu beden duvarında derin yapısal çatlak mevcuttur ve bu kanadın güneybatı duvarının bir kısmı yıkılmıştır. Kuzeybatı kanadının güneybatı duvarı tamamen yıkılmıştır. Beden duvarlarında ve iç duvarlarda sıvalar dökülmüştür. Taş, tuğla ve ahşap elamanlarda hasarlar vardır. Yapının strüktürel bütünlüğü tehlikededir.

Sıvalarda yer yer çatlama, kabarma, dökülme, renk değişimleri bulunmaktadır. Bazı bölgelere sıvaları kazıyarak yazılar yazılmıştır. Duvarlarda çimento bazlı sıva ve çimentolu harç kullanılmıştır. İç duvarlarda oyuklar ve delikler bulunmaktadır. Taş ve tuğlalar arasında yoğun bir şekilde derz boşalması görülmektedir. Cephelerin genelinde yer yer taş ve tuğla yüzeyler üzerinde kayıplar, parça kopmaları, boşluklar-delikler, kılcal çatlaklar, kabuklanmalar, yüzey kirliliği, renk değişimleri görülmektedir. Ahşap elemanlarda renk değişimi, küflenme, çürüme, kesit kaybı, kopma gibi deformasyonlar oluşmuştur.

Kuzeydoğu kanadında bulunan pencerelerin çoğunun söveleri yok olmuştur. P25, P26, P27, P37 pencereleri sonradan tuğla ile kapatılmıştır. P46, P48, P49, P50, P51 pencereleri hasarlar sonucu formu deforme olmuştur. K18 kapısı sonradan kapatılmıştır ve üzerindeki kitabe bölümü boştur. Kuzeydoğu kanadının kuzeydoğu beden duvarında yer altı suyu kapilarite ile yukarıya doğru taşınmış ve su, duvar bünyesine nüfuz etmiştir. Bu bölgelerde renk değişimleri görülmektedir. Yer döşemeleri tamamen yok olmuş, zeminde çukurlar açılmıştır, bitki oluşumu çok fazladır. Bacalar bütünlüklerini yitirmişlerdir.

Koruma önerileri

Yapı, konumu itibariyle oldukça avantajlı durumdadır. Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü binasına yaklaşık 11 km mesafede ve bugün mevcut olan modern hâraların yolu üzerindedir. Aynı zamanda Eskişehir, Afyon, Kütahya illeri için günübirlik turizme elverişli bir bölgede yer alır. Bu bağlamda Çifteler'deki Sakaryabaşı gibi yerleşimin sahip olduğu doğal özellikler ve modern hâralardaki atçılık faaliyetleri göz önünde bulundurularak bir turizm güzergahı oluşturulması; Mandıra Kışlası'nın, bu güzergah üzerinde TİGEM'e bağlı bir uğrak noktası olarak, atçılık faaliyetlerinin esas alındığı sportif ve tarımsal faaliyetlerin deneyimlendiği bir yer olmasını benimseyen koruma politikası önerilmektedir. Bu doğrultuda yapının yalnızca günümüze ulaşan iki kanadının restorasyonu yapılmalıdır. Öncelikle strüktürel sorunları giderilmeli ve yapı bütünlüğü sağlanmalıdır. Yapısal çatlaklar giderilmeli, çatısı yapılmalıdır. Çevresindeki ve yapı içerisindeki bitkiler ve çöpler arındırılmalı; zemin suyu yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Söveler, doğramalar, yer döşemeleri gibi eksik yapı elemanları tamamlanmalı; hasarlı taş, tuğla, ahşap elemanlar onarılmalı, onarılamayacak durumda olanlar özgüne uygun değiştirilmelidir. Harç ve sıvalarda gerekli onarımlar yapılmalıdır.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra bozulan Osmanlı askeri düzeni ile birlikte orduya at temin eden hayvan ocakları teşkilatı bozulmuş, sonrasında yapılan yenilik ve düzenlemeler mimaride de kendisini göstermiştir. Kurulan hâra-yı hümayunların kapsamı gereği farklı işlevli birçok yapıya ihtiyaç duyulması nedeniyle ülke topraklarında inşa faaliyetlerinde büyük bir çeşitlilik ve artış meydana gelmiştir. H. 1304- M.1886/1887 yılında Çifteler Hâra-yı Hümayunu yeniden yapılandırılmış ve zamanla içerisinde yapı faaliyetleri oldukça yoğun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nu oluşturan mimari yapılanmalara ilişkin sınırlı sayıda araştırma vardır. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun günümüze ulaşmış kültür varlığı niteliğindeki yapıları ile kültürel peyzaj öğelerini bütüncül bir biçimde anlayabilmek ve bir koruma modeli geliştirebilmek için, öncelikle arşiv belgeleri, literatür araştırması ve saha çalışması yapılarak kültür varlıkları saptanmış ve belgelenmiştir. 1892 yılında Hollanda Lahey'de düzenlenen sergi için Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun tanıtılması seçilmiş ve hazırlıklar kapsamında yerleşkenin haritaları oluşturulmuş, yapılar özelinde planları çizilmiş ve fotoğrafları çekilmiştir (OA, BEO/39-2911). Arşiv belgelerinde yapıların nerelerde, nasıl, hangi malzeme ile inşa edileceği ve onarımlarda hangi malzemelerin kullanılacağı açıklanmış ve zaman zaman merkezden atanan yetkili kişilerce denetlenmiştir. Tüm bunlar Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda bulunan yapılara verilen önemi göstermektedir.

Yukarıda sözü edilen birincil kaynaklar, literatür taraması ve alan çalışması sonucunda, Sultan II. Abdülhamid döneminde Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Mahmudiye mevkiinde kışla, fabrika, aygır deposu, hamam, kısrak ahırları, misafirhane, Zabıtanhaneler (Beylikhaneler), hastane, han, fırın, güvercinlikler, kaskat (kontrol kulesi), cami, mektep, su dolabı, demir ambarları; Çifteler mevkiinde kışla, fabrika, hastane, Zabıtanhaneler (Beylikhaneler), panayırhane; Hamidiye mevkiinde kışla, Zabıtanhaneler (Beylikhaneler), Boğalık Ahırıyla Süthanesi ve Panayırhanesi, değirmen, güvercinlik; Aziziye mevkiinde kışla, Zabıtanhaneler (Beylikhaneler) ve ağıllar; Tatarhöyüğü mevkiinde kışla ve hayvan hastanesi; Mandıra mevkiinde kışla, ağıl ve ahır; İhsaniye mevkiinde kışla, Zabıtanhaneler (Beylikhaneler); Eminekini mevkiinde kışla ve değirmen; Ertuğrul, Mecidiye, Selimiye ve Ağıdere mevkilerinde kışlaların mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu yapılar ile mevkileri ve veri bilgilerinin alındığı kaynaklar takip kolaylığı için aşağıda tablolar halinde verilmiştir (Tablo 4. 1).

Tablo 4. 1. *Çalışma süreci boyunca, II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Bulunduğu Tespit Edilen Yapılar ve Veri Bilgilerinin Alındığı Kaynaklar.*

Bulunduğu Mevki	Yapı Adı	Harita	Fotoğraf	El Yazması Plan Çizimi	Arşiv Belgesi (OA ve/veya Kurum Arşivleri)	Literatür	Yerinde Tespit
MAHMUDİYE MEVKİİ	Mahmudiye Kışla-i Hümayunu	☒	☒	☒	☒	☒	☐
	Fabrika	☐	☒	☐	☒	☒	☒
	Aygır Deposu	☐	☒	☐	☐	☒	☒
	Hamam	☐	☐	☐	☒	☒	☒
	Kısrak Ahırları	☐	☒	☐	☐	☒	☐
	Misafirhane	☐	☒	☐	☐	☒	☐
	Zabıtanhaneler (Beylikhaneler)	☐	☒	☐	☐	☐	☐
	Hastane	☐	☒	☐	☐	☒	☐
	Han	☐	☒	☐	☐	☐	☐
	Fırın	☐	☒	☐	☒	☐	☐
	Güvercinlikler	☐	☒	☐	☐	☒	☐
	Kaskat (Kontrol Kulesi)	☐	☒	☐	☐	☒	☐
	Cami	☒	☒	☐	☒	☒	☒
	Mektep	☒	☒	☐	☒	☒	☐
	Su Dolabı	☐	☒	☐	☐	☒	☐
	Demir Ambarı	☐	☐	☐	☒	☐	☐
ÇİFTELER MEVKİİ	Çifteler (Merkez) Kışla-i Hümayunu	☒	☒	☐	☒	☒	☐
	Fabrika	☒	☐	☐	☒	☐	☐
	Hastane	☒	☒	☐	☒	☒	☐
	Zabıtanhaneler (Beylikhaneler)	☐	☒	☐	☐	☐	☐
	Panayırhane	☐	☒	☐	☐	☐	☐
HAMİDİYE MEVKİİ	Hamidiye Kışla-i Hümayunu	☒	☒	☒	☒	☒	☒
	Zabıtanhaneler (Beylikhaneler)	☒	☐	☐	☐	☐	☐
	Boğalık Ahırıyla Süthanesi ve Panayırhanesi	☐	☒	☐	☐	☒	☐
	Değirmen	☒	☐	☐	☐	☐	☐
	Güvercinlik	☐	☒	☐	☐	☐	☐
AZİZİYE MEVKİİ	Aziziye Kışla-i Hümayunu	☒	☒	☒	☒	☒	☒
	Zabıtanhaneler (Beylikhaneler)	☒	☐	☐	☐	☐	☐
	Ağıl (1)	☐	☐	☐	☐	☐	☒
	Ağıl (2)	☐	☐	☐	☐	☐	☒

Tablo 4. 1. (Devam) *Çalışma süreci boyunca, II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Bulunduğu Tespit Edilen Yapılar ve Veri Bilgilerinin Alındığı Kaynaklar.*

TATARHÖYÜĞÜ MEVKİİ	Tatarhöyüğü Kışla-i Hümayunu	☒	☐	☐	☒	☒	☐
	Hayvan Hastanesi	☐	☒	☐	☐	☐	☐
MANDIRA MEVKİİ	Mandıra Kışla-i Hümayunu	☒	☒	☐	☒	☒	☒
	İnek Ahırı	☐	☒	☐	☐	☒	☐
	Koyun Ağılı	☐	☒	☐	☐	☒	☐
İHSANİYE MEVKİİ	İhsaniye Kışla-i Hümayunu	☒	☐	☐	☒	☒	☐
	Zabıtanhaneler (Beylikhaneler)	☒	☐	☐	☐	☐	☐
EMİNEKİNİ MEVKİİ	Eminekini Kışla-i Hümayunu	☐	☒	☐	☐	☒	☐
	Değirmen	☒	☒	☐	☒	☒	☐
ERTUĞRUL MEVKİİ	Ertuğrul Kışla-i Hümayunu	☒	☐	☐	☒	☒	☐
MECİDİYE MEVKİİ	Mecidiye Kışla-i Hümayunu	☒	☒	☐	☒	☒	☐
SELİMİYE MEVKİİ	Selimiye Kışla-i Hümayunu	☒	☐	☐	☒	☒	☐
AĞIDERE MEVKİİ	Ağıdere Kışla-i Hümayunu	☐	☐	☐	☐	☒	☐

Bunların dışında hâra arazisine dağılmış biçimde 72 adet ağıl; 34 adet köprü, geçit ve/veya bend; 10 adet ark; 26 adet çeşme ve/veya kuyular; 10 adet mescit ve/veya camiler; 1 adet hazire; 11 adet mezarlık; 2 adet virane/hârabe; 1 adet hamam ile 2 adet konumu belli olmayan hasta hayvanlara özel ahır; 1 adet zabıtanhane (beylikhane) ve hakkında bilgi verilmeyen 3 adet yapı tespit edilmiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde mevcut olduğu tespit edilen söz konusu yapılar ile adedi ve veri bilgilerinin alındığı kaynaklar aşağıda tablolar halinde verilmiştir (Tablo 4. 2).

Tablo 4. 2. *Çalışma süreci boyunca, II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Bulunduğu Tespit Edilen Yapılar ve Veri Bilgilerinin Alındığı Kaynaklar.*

Adı	Adet	Harita	Fotoğraf	El Yazması Plan Çizimi	Arşiv Belgesi (OA ve/veya Kurum Arşivleri)	Literatür
Ağıl	72	☒	☒	☐	☒	☐
Köprü, Geçit ve/veya Bend	34	☒	☒	☐	☒	☐
Arklar	10	☒	☒	☐	☒	☐
Çeşme ve/veya Kuyu	26	☒	☒	☐	☐	☐
Değirmen	2	☒	☒	☐	☒	☐
Mescit ve/veya Cami	10	☒	☒	☐	☐	☐
Hazire	1					
Mezarlık	11	☒	☐	☐	☐	☐
Virane/Hârabe	2	☒	☐	☐	☐	☐
Hamam	1	☒	☐	☐	☐	☐
Zabıtanhane (Beylikhane)	1	☐	☒	☐	☐	☐
Hasta Hayvanlara Özel Ahır	2	☐	☒	☐	☐	☐
Hakkında Bilgi Verilmeyen Yapı	3	☒	☐	☐	☐	☐

Bu dönemde Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda inşa edilmesi kararlaştırılan fakat mevcudiyeti kesin olmayan yapılar da tespit edilmiştir. Bu yapılar ile mevkii ve veri bilgilerinin alındığı kaynaklar aşağıda tablolar halinde verilmiştir (Tablo 4. 3).

Tablo 4. 3. *II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda İnşa Edilmesi Kararlaştırılan Fakat Mevcudiyeti Kesin Olmayan Yapılar ve Veri Bilgilerinin Alındığı Kaynaklar.*

Bulunduğu Mevki	Yapı Adı	Adet	Harita	Fotoğraf	Arşiv Belgesi (OA ve/veya Kurum Arşivleri)	Literatür
Merkez (Mahmudiye Mevkii ya da Çifteler Mevkii)	Marangozhane	1	☐	☐	☒	☐
	Saraçhane	1	☐	☐	☒	☐
	Marangozhane ve Saraçhane Ambarları	?	☐	☐	☒	☐
	Koğuş	1	☐	☐	☒	☐
	Aygır Ahırları	?	☐	☐	☒	☐
	Zahire Ambarı	1	☐	☐	☒	☐
	Müteferrika Ambarı	1	☐	☐	☒	☐

Tablo 4.3. (Devam) *II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda İnşa Edilmesi Kararlaştırılan Fakat Mevcudiyeti Kesin Olmayan Yapılar ve Veri Bilgilerinin Alındığı Kaynaklar.*

Merkez (Mahmudiye Mevkii ya da Çifteler Mevkii)	Samanlık	1	☐	☐	☒	☐
Merkez Daireler (Mahmudiye Kışla-i Hümayunu)	Müdür Dairesi	1	☐	☐	☒	☒
	100 Askerlik Kışla	1	☐	☐	☒	☒
	Koğuş ile Birlikte Fabrika	1	☐	☐	☒	☒
	30 Hayvanlık Ahır	1	☐	☐	☒	☒
	32 Aygırlık Ahır	1	☐	☐	☒	☒
	İki Katlı Zahire Ambarı	1	☐	☐	☒	☒
	Koşumhane İle Birlikte Arabalık	1	☐	☐	☒	☒
	Samanlık	1	☐	☐	☒	☒
	Koğuşlar	?	☐	☐	☒	☒
Tatarhöyüğü Kışla-i Hümayunu	Ahır	1	☐	☐	☒	☒
	Koğuş	1	☐	☐	☒	☒
	Çeşitli Binalar	?	☐	☐	☒	☐
Mandıra Kışla-i Hümayunu	Koğuşlar	?	☐	☐	☒	☐
Hamidiye Kışla-i Hümayunu	Ahır	1	☐	☐	☒	☒
	Koğuşlar	?	☐	☐	☒	☒
	Çeşitli Binalar	?	☐	☐	☒	☐
Aziziye Kışla-i Hümayunu	Koğuşlar	?	☐	☐	☒	☐
	Tay Ağılı	8	☐	☐	☒	☒

Çifteler Hâra-yı Hümayunu'ndaki köy/karyelerin sayısı 1885 yılına kadar on bir iken Sultan II. Abdühamid döneminde (1876-1909) bu sayıda artış olmuş ve 1911 yılında yirmi sekize ulaştığı tespit edilmiştir. Bu artışın sebebi yapılandırma çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen, göçmenleri bölgeye iskânlaştırma politikasıdır. Tarımla uğraşan bir teşkilat da olan Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun kurulması ile birlikte göçmenler için iskân alanlarının oluşturulması ve özellikle tarım alanında yetkin olan göçmenlerin bölgeye katkıda bulunabilmesi olanaklı hale gelmiştir. Mevcut arazi

yalnızca askeriye tarafından işletilmemiş, yerleşik köylüler ve iskân edilen köylüler aracılığıyla da arazinin kullanılmayan kısımları işletilir hale gelmiştir. Dönemsel olarak yaşanan yoğun göçler sonucu oluşan göçmenlerin iskân edilmesi sorunu çözülmüştür. Bireyler, topluluklar ve devlet memurları aracılığıyla devlet arasında kültürel, sosyal ve ekonomik bağlamda etkileşim meydana gelmiştir. Çalışma kapsamında tespit edilen köyler, köylerin günümüzdeki adları, günümüz koordinat bilgileri ve veri bilgilerinin alındığı kaynaklar aşağıda tablo halinde verilmiştir (Tablo 4. 4).

Tablo 4. 4. *II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Bulunduğu Tespit Edilen Köyler ve Veri Bilgilerinin Alındığı Kaynaklar.*

II. Abdülhamid Dönemi Adı	Günümüzdeki Adı	Harita	Fotoğraf	Arşiv Belgesi (OA)	Literatür	Yerinde Tespit	Koordinat Bilgisi
Hamidiye Köyü	Hamidiye Mahallesi	☒	☐	☒	☒	☒	39°34'8.64"K 30°55'17.54"D
Lütfiye Köyü	Akyurt Mahallesi	☒	☐	☒	☒	☒	39°37'29.39"K 30°53'21.72"D
Aziziye Köyü	Işıkören Mahallesi	☒	☐	☒	☒	☒	39°39'35.68"K 30°56'36.37"D
Nasriye Köyü	Yaralı Mahallesi	☒	☐	☒	☒	☒	39°21'12.37"K 31°17'11.77"D
Orhaniye Köyü	Orhaniye Mahallesi	☒	☒	☒	☒	☒	39°20'44.87"K 30°52'7.78"D
Mesudiye Köyü	Mesudiye Mahallesi	☐	☒	☒	☒	☒	39°32'16.80"K 30°56'26.67"D
Zafer Hamidiye Köyü	Zaferhamit Mahallesi	☒	☐	☒	☒	☒	39°27'21.98"K 31° 9'9.23"D
Çifteler Köyü	Çifteler İlçesi	☒	☒	☒	☒	☒	39°22'55.20"K 31° 2'26.90"D
Atik Çerkez Köyü	Mahmudiye İlçesi	☒	☒	☒	☒	☒	39°29'39.62"K 30°59'10.93"D
Cönger Kayacık Köyü	Doğanca Mahallesi	☒	☐	☒	☒	☒	39°32'38.32"K 31° 1'54.24"D
Balçıkhisar Köyü	Balçıkhisar Mahallesi	☒	☐	☒	☒	☒	39°34'58.46"K 31° 6'0.22"D
Kuşmat Köyü	Yayıklı Mahallesi	☒	☐	☒	☒	☒	39°39'53.82"K 31° 4'39.06"D
Hamam Köyü	Hamamköy/Uyuzhamam Mahallesi	☒	☐	☒	☒	☒	39°40'60.00"K 31° 1'60.00"D
Şerefiye Köyü	Şerefiye Mahallesi	☒	☐	☒	☒	☒	39°35'24.37"K 31° 1'31.30"D
Körhasan Köyü	Körhasan Mahallesi	☒	☐	☒	☐	☒	39°23'3.87"K 31°11'42.76"D

Tablo 4. 4. (Devam) *II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda Bulunduğu Tespit Edilen Köyler ve Veri Bilgilerinin Alındığı Kaynaklar.*

İhsaniye Köyü	Ilıcabaşı Mahallesi	☒	☐	☒	☒	☒	39°17'46.59"K 30°57'57.24"D
Mecidiye Köyü	Türkmen Mecidiye Mahallesi	☒	☐	☒	☒	☒	39°25'10.42"K 30°53'12.15"D
Hamitli Köyü (Literatürde Osmaniye olarak geçmektedir)	-	☒	☐	☐	☒	☐	-
Osmaniye Köyü	Osmaniye Mahallesi	☒	☒	☒	☒	☒	39°20'19.38"K 30°55'21.75"D
Kadıkuyusu Köyü	Kadıkuyusu Mahallesi	☒	☐	☒	☒	☒	39°13'4.38"K 30°59'45.93"D
Büngeşik Köyü	Çatmapınar Mahallesi	☒	☐	☒	☒	☒	39°12'54.58"K 30°58'25.31"D
Burhaniye Köyü	Başkurt Mahallesi	☐	☐	☒	☒	☒	39°17'10.36"K 31° 6'51.95"D
Teşvikiye Köyü (Kurulup kurulmadığı hakkında kesin bilgi yoktur)	-	☐	☐	☒	☒	☐	-
Refahiye Köyü	Göroluk Mahallesi	☐	☐	☒	☒	☒	39°41'11.03"K 31° 6'31.50"D
Fahriye Köyü	Fahriye Mahallesi	☐	☐	☒	☒	☒	39°36'57.36"K 30°56'33.03"D
Mamure Köyü	Güneli Mahallesi	☐	☐	☒	☒	☒	39°42'54.72"K 30°56'17.81"D
Hayriye Köyü	Hayriye Mahallesi	☐	☐	☒	☒	☒	39°23'11.44"K 30°55'51.50"D
Sarıkavak Köyü	Sarıkavak Mahallesi	☐	☒	☒	☐	☒	39°40'28.92"K, 30°53'48.84"D

Günümüze ulaşamamış yapılar için Çifteler Hâra-yı Hümayunu yerleşke haritasının II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) durumu ile mevcut durumu karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma işlemi için hem II. Abdülhamid döneminde hem de günümüzde mevcut olan yerleşim yerleri ile mevcut olan kışla-i hümayunlar kullanılmıştır[349]. Karşılaştırmada kullanılan yerleşim yerlerinin II. Abdülhamid dönemindeki (1876-1909) adı, güncel adı, koordinat bilgileri ve kullanılan kışla-i

[349]Mahmudiye Kışla-i Hümayunu günümüzde mevcut olmamasına rağmen çalışmada kullanılan haritalar ve fotoğraflar ışığında, Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun günümüzdeki Anadolu Tarım işletmesi Genel Müdürlüğü binasının bulunduğu konumda olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun koordinat bilgisine ulaşılabilmiş ve karşılaştırma işleminde referans noktası olarak kullanılabilmiştir.

hümayunların koordinat bilgileri aşağıda tablolar halinde verilmiştir (Tablo 4. 5) (Tablo 4. 6) (Şekil 4. 1).

Tablo 4. 5. *Karşılaştırma İşlemi İçin Kullanılan Yerleşim Yerleri ve Google Earth Üzerinden Tespit Edilen Koordinatları*

II. Abdülhamid Dönemi Adı	**Güncel Adı**	**Enlem**	**Boylam**
Hamidiye Köyü	Hamidiye Mahallesi	39°34'8.64"K	30°55'17.54"D
Lütfiye Köyü	Akyurt Mahallesi	39°37'29.39"K	30°53'21.72"D
Aziziye Köyü	Işıkören Mahallesi	39°39'35.68"K	30°56'36.37"D
Nasriye Köyü	Yaralı Mahallesi	39°21'12.37"K	31°17'11.77"D
Çifteler Köyü	Çifteler İlçesi	39°22'55.20"K	31° 2'26.90"D
Atik Çerkez Köyü	Mahmudiye İlçesi	39°29'39.62"K	30°59'10.93"D
Cönger Kayacık Köyü	Doğanca Mahallesi	39°32'38.32"K	31° 1'54.24"D
Balçıkhisar Köyü	Balçıkhisar Mahallesi	39°34'58.46"K	31° 6'0.22"D
Kuşmat Köyü	Yayıklı Mahallesi	39°39'53.82"K	31° 4'39.06"D
Hamam Köyü	Hamamköy/Uyuzhamam Mahallesi	39°40'60.00"K	31° 1'60.00"D
Körhasan Köyü	Körhasan Mahallesi	39°23'3.87"K	31°11'42.76"D
İhsaniye Köyü	Ilıcabaşı Mahallesi	39°17'46.59"K	30°57'57.24"D
Mecidiye Köyü	Türkmen Mecidiye Mahallesi	39°25'10.42"K	30°53'12.15"D
Kadıkuyusu Köyü	Kadıkuyusu Mahallesi	39°13'4.38"K	30°59'45.93"D
Büngeşik Köyü	Çatmapınar Mahallesi	39°12'54.58"K	30°58'25.31"D

Tablo 4. 6. *Alan Çalışmasıyla Yerinde Tespit Edilen ve Karşılaştırma İşlemi İçin Kullanılan Kışla-Hümayunlar ve Koordinatları*

Bulunduğu Mevki (Eski Adı/Günümüz Adı)	**Yapı Adı**	**Enlem**	**Boylam**
Atik Çerkez Köyü / Mahmudiye İlçesi	Mahmudiye Kışla-i Hümayunu	39°29'6.79"K	30°59'23.67"D
Aziziye Köyü / Işıkören Mahallesi	Aziziye Kışla-i Hümayunu	39°38'41.43"K	30°59'23.17"D
Hamidiye Köyü/Hamidiye Mahallesi	Hamidiye Kışla-i Hümayunu	39°33'36.50"K	30°54'54.66"D
Mandıra Mevkii / -	Mandıra Kışla-i Hümayunu	39°24'57.97"K	31° 4'20.04"D

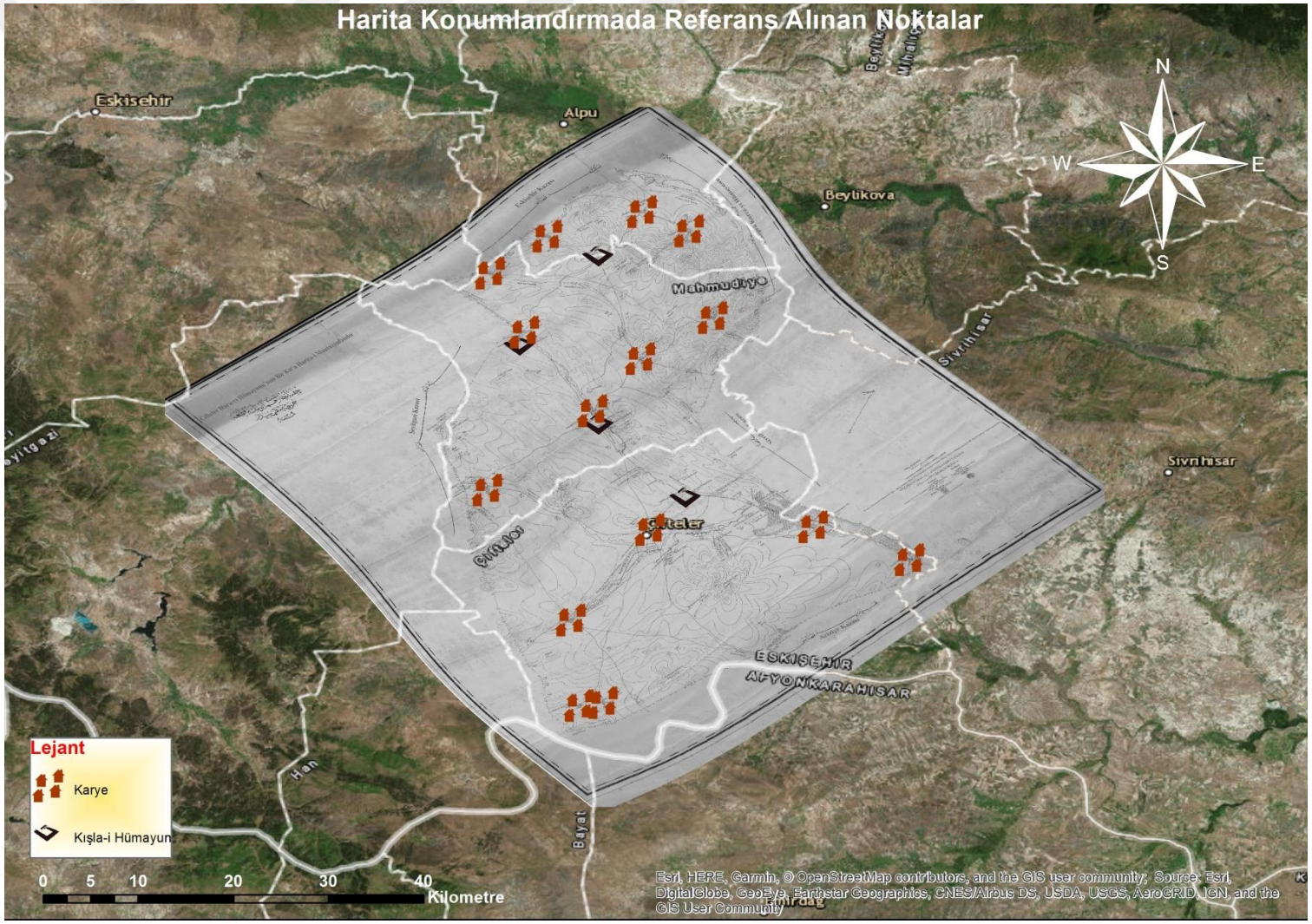

Şekil 4. 1. *Referans Noktaları Alınarak Yapılan Konumlandırma İşlemi Sonucu Karşılaştırma Çalışması*

Karşılaştırma çalışması sonucunda Çifteler Hâra-yı Hümayunu yerleşkesinin günümüzdeki sınırları belirlenebilmiş; Çifteler ve Mahmudiye İlçelerinin tamamını; Alpu İlçesinin bir kısmını kapsadığı tespit edilmiştir. Buna ilaveten çalışmada önemli görülen fakat günümüzde mevcut olmayan yapıların bulunması gereken konumları belirlenebilmiş ve koordinat bilgileri verilebilmiştir (Tablo 4. 7) (Şekil 4. 2).

Tablo 4. 7. *Günümüzde Mevcut Olmayan Yapıların Bulunması Gereken Koordinatları*

Türü	**Adı**	**Boylam (Ondalık)**	**Enlem (Ondalık)**
KIŞLA-İ HÜMAYUN	İhsaniye Kışla-i Hümayunu	31,0023063310001	39,3288357260001
	Tatarhöyüğü Kışla-i Hümayunu	31,0304142190001	39,4395394650001
	Ertuğrul Kışla-i Hümayunu	31,0349351950001	39,436005966
	Mecidiye Kışla-i Hümayunu	31,106411972	39,415795282
	Selimiye Kışla-i Hümayunu	31,130639644	39,3952652930001
	Çifteler (Merkez) Kışla-i Hümayunu	31,0385561620001	39,378479181
HASTANE	Hastane (Çifteler Mevkii)	31,028501432	39,3869838190001
FABRİKA	Fabrika (Çifteler Mevkii)	31,041696619	39,3888491640001
BEYLİKHANE (ZABITANHANE)	Beylikhaneler (Zabıtanhaneler) (Aziziye Mevkii)	30,993671131	39,641310941
	Beylikhaneler (Zabıtanhaneler) (Hamidiye Mevkii)	30,9138844070001	39,5679061880001
DEĞİRMEN	Kumarcı Değirmeni	31,059416361	39,3619960360001
	Beylik Değirmeni	31,055875723	39,355314509
	Hârap Değirmen (Eminekini Mevkii)	31,1022181060001	39,373831475
	Değirmen (Hamidiye Mevkii)	30,912541472	39,570256789
MEKTEP	Mektep (Mahmudiye Mevkii)	30,9923231860001	39,490160546
ARK	Vahit Bey Arkı	31,131206309	39,401030049
	Reşit Efendi Arkı	31,019836524	39,3483852100001
	Değirmen Arkı (Eminekini Mevkii)	31,110197756	39,366585538
	Murat Arkı	31,1770606110001	39,377471572

Tablo 4. 7. (Devam) *Günümüzde Mevcut Olmayan Yapıların Bulunması Gereken Koordinatları*

KÖPRÜ/GEÇİT/BEND	Hamidiye Köprüsü	30,9267897770001	39,5604417690001
	Cennet Köprüsü	30,8724563710001	39,624201806
	Taşlı Geçit	31,0555116	39,5105946580001
	Geçit	31,0125297070001	39,4543595600001
	Pirinç Bendi	31,0508666310001	39,4286117460001
	Zemheri Bendi	31,0160964230001	39,464308434
	Mahmudiye Bendi	31,0029934450001	39,48655223
VİRANE/HÂRABE	Kulaksız Viranesi	31,000685871	39,1986586470001
	Hârabe	31,0263099100001	39,291630599
MEZARLIK	Sıtma Mezarı	31,010701322	39,6499199450001
	Tek Mezar	31,1337044650001	39,5631843400001
	Mezarlık (Atik Çerkez Köyü'nün kuzeybatısında)	31,1337044650001	39,5631843400001
CAMİ/MESCİD	Cami	30,8891957980001	39,6254579370001
	Cami	30,9434475090001	39,660317041
	Cami	31,033391135	39,6837547310001
	Cami	30,843391174	39,48554563
	Cami	30,8926460170001	39,5020828840001
	Cami	30,887054284	39,419396614
	Cami	30,9868726730001	39,494825528
	Cami	30,9947248940001	39,4859025490001
	Cami	31,0398156800001	39,381920103
	Cami	30,972369858	39,215750443
	Cami	31,1972024020001	39,384594468
	Mescit	30,9749753680001	39,302684051
HAMAM	Uyuz Hamam	31,029510057	39,6879312500001
ÇEŞME/KUYU	Dokuz Oluk Çeşmesi	30,9823998190001	39,6685510500001
	Yeni Çeşme	31,006667624	39,6474518140001
	Topkaya Çeşmesi	31,0163092	39,631794961
	Murat Çeşmesi	31,034048082	39,634186319
	Halkalı Çeşmesi	31,057868528	39,584040557
	Kuru Çeşme	31,0993044620001	39,52919874
	Kurt Kalesi Çeşmesi	30,8502737160001	39,4803168500001
	Koçpınarı Çeşmesi	31,117823781	39,450474344
	Belpınar Çeşmesi	31,0953113530001	39,31938122
	Çeşme	31,024377848	39,6779847450001
	Çeşme	30,9907679620001	39,6748319600001
	Çeşme	30,9722573660001	39,680745788
	Çeşme	31,077297463	39,657168938
	Çeşme	31,0756070940001	39,6743237410001
	Çeşme	30,8534003280001	39,4573740870001
	Semiztatar Kuyusu	31,029669579	39,3518748600001
	Kuyu	31,1645829170001	39,4167729970001
	Kuyu	30,869884014	39,39811445
	Kuyu	30,8714830110001	39,3698892840001
	Kuyu	30,887428374	39,3433624580001

Tablo 4. 7. (Devam) *Günümüzde Mevcut Olmayan Yapıların Bulunması Gereken Koordinatları*

AĞIL	Beylik Ağıl	30,9544203	39,650002703
	Keçi Ağılı	31,1235412190001	39,412448786
	Ağıl	31,022002544	39,634939525
	Ağıl	31,075659709	39,675915687
	Ağıl	31,014771276	39,6009742250001
	Ağıl	31,003451387	39,5863437130001
	Ağıl	31,019917257	39,583558554
	Ağıl	31,131184026	39,6084223350001
	Ağıl	31,137560981	39,6044819470001
	Ağıl	31,128781088	39,5893062210001
	Ağıl	31,110545089	39,55159224
	Ağıl	31,0792767400001	39,500624433
	Ağıl	31,0773707920001	39,4872762520001
	Ağıl	31,077968513	39,484770203
	Ağıl	31,1065861320001	39,448017921
	Ağıl	31,0893141	39,3759647960001
	Ağıl	31,1087857050001	39,381141551
	Ağıl	31,125727468	39,38428244
	Ağıl	31,1092310610001	39,3563114790001
	Ağıl	31,11652173	39,358767083
	Ağıl	31,14530369	39,370607281
	Ağıl	31,1494748850001	39,2943550740001
	Ağıl	31,069012446	39,269708698
	Ağıl	31,060892536	39,2643549110001
	Ağıl	31,001337601	39,267723871
	Ağıl	30,9429686290001	39,2234835040001
	Ağıl	30,941445774	39,234333846
	Ağıl	30,940327428	39,240001723
	Ağıl	30,9280684440001	39,252888883
	Ağıl	30,978492396	39,315133997
	Ağıl	30,882709414	39,3484163700001
	Ağıl	30,9548708520001	39,392149912
	Ağıl	30,920800936	39,4137879370001
	Ağıl	30,9239989320001	39,4298159860001
	Ağıl	30,8963591130001	39,433604088
	Ağıl	30,8666967520001	39,4560519230001
	Ağıl	30,8618045800001	39,4553095310001
	Ağıl	30,86359679	39,467903543
	Ağıl	30,865367109	39,4715964660001
	Ağıl	30,8641440660001	39,499946951
	Ağıl	31,0120582230001	39,4343850270001
	Ağıl	31,002898476	39,45955129
	Ağıl	31,02428983	39,4647504120001
	Ağıl	30,929059339	39,532309556
	Ağıl	30,931153265	39,5322143770001
	Ağıl	31,082581534	39,256581994
	Ağıl	31,0330590020001	39,253607668
	Ağıl	31,0156591940001	39,2968841150001
	Ağıl	31,243938734	39,361278279
	Ağıl	30,9819005910001	39,662577528

Tablo 4. 7. (Devam) *Günümüzde Mevcut Olmayan Yapıların Bulunması Gereken Koordinatları*

ÇAL/ÇAYIR/TEPE/HÖYÜK	Hacı Osman Çayırı	31,0643309230001	39,7050265080001
	Kızılsavat Çayırı	31,0929796340001	39,696174913
	Karalar Höyüğü Çayırı	31,0666056170001	39,425260838
	İsmailiye Çayırı	30,9683631450001	39,6130213210001
	Kuşmat Çalı	31,0754108100001	39,6386755660001
	Balçıkhisar Çalı	31,102179747	39,6237563460001
	Dalbasan Çalı	31,1452527500001	39,609752266
	Diken Çalı	31,146573749	39,597391939
	Güvenli Çal	31,1047127840001	39,5452829330001
	Cönger Çalı	31,050532457	39,561686937
	Çerkez Çalı	31,018760109	39,4795360460001
	Belpınarı Çalı	31,1031973300001	39,3298924310001
	Kuş Höyüğü Tepesi	31,155573664	39,410341617
	Üç Höyük Tepeleri	31,065616237	39,242975684
	Kasra Tepesi	30,966833905	39,192025475
	Topardıç Tepesi	30,9479113250001	39,263774348
	Göçebe Tepesi	30,960175861	39,401175134
	Herekburnu Tepesi	30,891858703	39,3614792380001
	Sami Dede Tepesi	30,876808612	39,366178673
	Örümcek Tepesi	30,9011698310001	39,526637131
	Serçe Sürüsü	30,9573266940001	39,421300854
	Yılankırkan Höyüğü	30,864423517	39,4220275980001

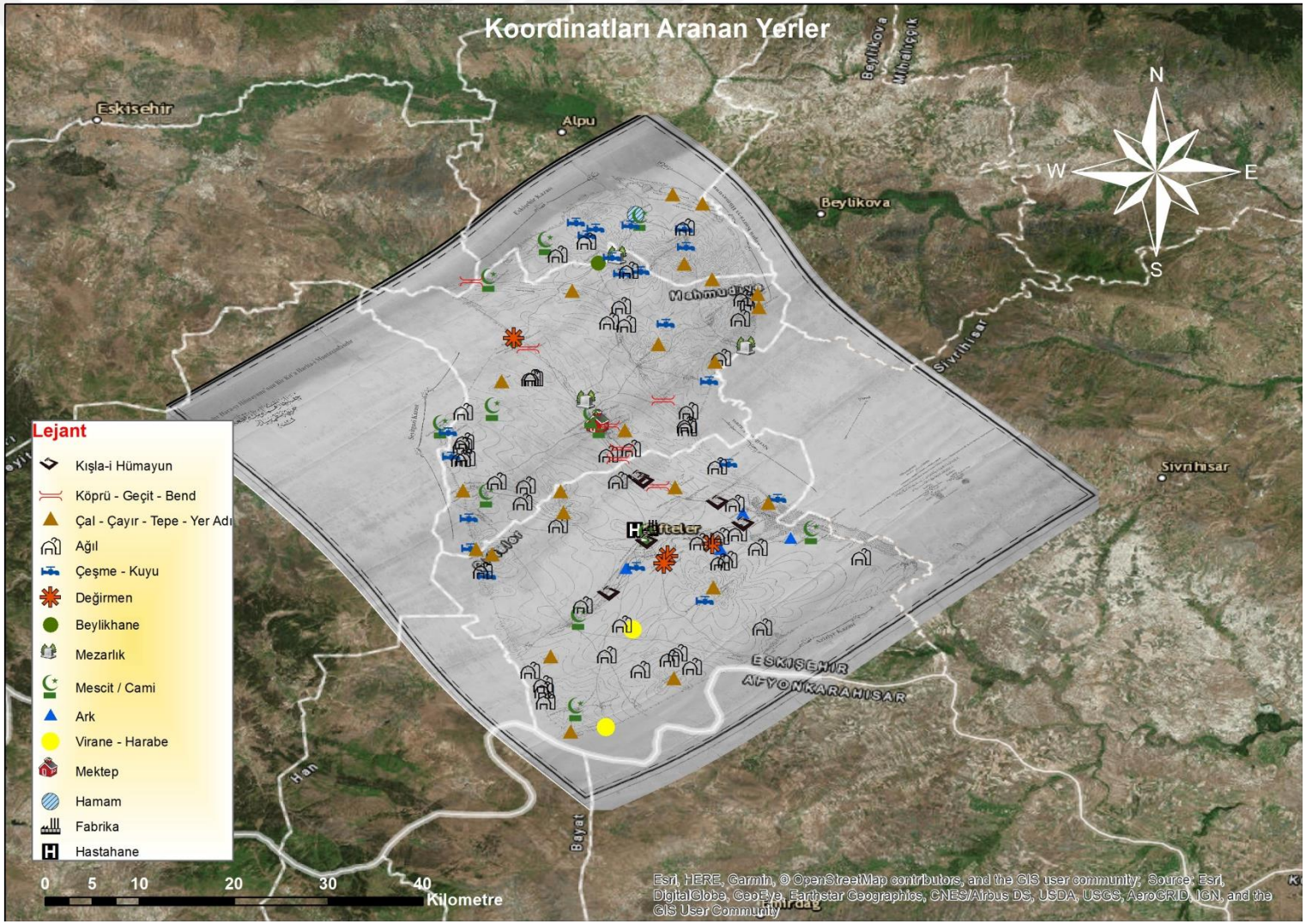

Şekil 4. 2. *Referans Noktaları Alınarak Yapılan Konumlandırma İşlemi Sonucu Karşılaştırma Çalışması ve Koordinatları Aranan Yerler*

4.5. Koruma Sorunları

ICOMOS-IFLA'nın Bilimsel Komite tarafından geliştirilen ve 2017 yılında kabul edilen kırsal peyzajın korunmasına ilişkin tüzüğünde kırsal peyzajların; insan ve doğa etkileşiminin sonuç ürünü olduğu; fiziksel özellikler, çevresel ve kültürel bağlantılardan oluştuğu ifade edilmekte ve ilkeler kırsal peyzajlardaki olumsuz değişimleri engellemeyi; ilgili toplulukları koruma yönünde bilinçlendirmeyi hedeflemektedir (ICOMOS, 2017).

Bu bağlamda Çifteler Hâra-yı Hümayunu; karasal ve sulak alanlarda, insan ve doğa etkileşimi ile oluşturulmuş, hayvancılık ve tarım yapılan, sulama sistemleri, arklar, köprüler, su enerjisi ile çalışan değirmenler, gübre üretimi için güvercinlik gibi yapılar barındıran, torf kömürü gibi doğal kaynakların işlenmesine yönelik girişimlerin gerçekleştirildiği çok işlevli bir kırsal peyzaj alanıdır. Çifteler Hâra-yı Hümayunu arazinin biçimi, bitki örtüsü, yerleşmelerin karakteri, kırsal binalar, kamusal yapılar ve idari merkezler, geleneksel mimari, ulaşım ve ticaret ağlarının yanı sıra, daha geniş çerçevede fiziksel, kültürel ve çevresel ilişkiler içinde somut ve somut olmayan değerleriyle korunmalıdır. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nda nitelikli tarihi yapıların bazıları siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel etkenlerle değişime uğramış, bazıları terk ve yenileme etkinlikleriyle yitirilmiştir. Geçmişte alınan yanlış imar kararları ve uygulamaları, koruma farkındalığının eksikliği, niteliksiz yapılaşma gibi nedenlerden dolayı Çifteler Hâra-yı Hümayunu'na ait özgün yapılardan birçoğu ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Fakat üstün değerler taşıyan kırsal alanda kültür mirası değerleri halen okunabilmektedir.

Günümüze ulaşan 9 yapı/yapı grubundan yalnızca ikisinin tescil kaydı bulunmakta, diğerlerinin bulunmamaktadır. Hâra (Karakışla) Cami Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 18.05.1993 tarihinde II. grup korunması gerekli kültür varlığı olarak koruma altına alınmıştır. 1993 yılında rölövesi hazırlanmış ve onarımı yapılmış; 2008 yılında rölöve, restitüsyon ve restorasyon projesi kurul tarafından onaylanmıştır. Bunun dışında tescilli diğer yapı Mahmudiye mevkiindeki hamamdır fakat kurul dosyasına ulaşılamamıştır. Mahmudiye mevkiindeki aygır deposu, fabrika, cami, hamam; Aziziye Kışlası, Aziziye mevkiindeki ağıl (1) ve ağıl (2); Mandıra Kışlası Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü'nün [TİGEM] arazi sınırları içerisindedir. Ağıl (2) TİGEM tarafından şahsa kiralanmıştır. Hamidiye Kışlası ise T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma

Enstitüsü Müdürlüğü Araştırma Deneme Sahası ile Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'nin Yol Yapım Bakım ve Onarım Dairesi Başkanlığı Hamidiye Şantiyesi arazisi içerisinde yer almaktadır.

Bugün yalnızca depo olarak kullanılan aygır deposu, kuzeybatı cephesine bitişik bir şekilde sonradan inşa edilen yapı nedeniyle özgün cephesini yitirmiştir. Hatalı onarım, yanlış alınan kararlar, bakımsızlık, atmosfer ve deprem etkileri, vandalizmden kaynaklanan hasarlar bulunmaktadır. Yapının cephe, örtü, içyapı ve bezeme durumu orta; taşıyıcı durumu iyi olarak değerlendirilmiştir (EK-35).

Bugün tamirat faaliyetlerinin yapıldığı fabrika binası büyük ölçüde özgünlüğünü kaybetmiş, üst katı yıkılmış ve betonarme sistem ile entegre edilmiştir. Hatalı onarım, bakımsızlık, atmosfer etkileri ve yanlış alınan kararlardan kaynaklanan hasarlar bulunmaktadır. Yapının cephe, örtü, içyapı, bezeme ve taşıyıcı durumu kötü olarak değerlendirilmiştir (EK-36).

Özgün işlevini bugün de devam ettiren Hâra (Karakışla) Cami harim bölümü büyük ölçüde özgünlüğünü korurken, son cemaat kısmı oldukça değişmiştir. Hatalı onarımlar, bakımsızlık ve atmosfer etkilerinden kaynaklanan hasarlar mevcuttur. Yapının cephe ve örtü durumu orta; içyapı, bezeme ve taşıyıcı durumu iyi olarak değerlendirilmiştir (EK-37).

Hamam günümüzde terk edilmiştir ve oldukça kötü durumdadır. Kullanılmıyor oluşu yapının hızlı bir şekilde yıpranmasına neden olmaktadır. Bakımsızlık ve terk, kasıtlı tahrip, uzun süreli doğal etmenler, trafik, malzeme yorulmalarından kaynaklanan hasarlar bulunmaktadır. Yapının cephe, örtü, içyapı, bezeme ve taşıyıcı durumu kötü olarak değerlendirilmiştir (EK-38).

Özgününe benzer işlevini sürdüren Aziziye Kışlası'nda önceden var olan kuzeydoğu kanadındaki ahır, günümüzde mevcut değildir. İkinci katı yıkılmıştır. Ahırların çatı sistemi özgündür ve oldukça dikkat çekmektedir. Ahşap makas yapım tekniği ile inşa edilen çatıda birleşim detayları, dönemin yapım tekniğini günümüze taşımaktadır. Yapının kullanılıyor oluşu ömrünü uzatmaktadır fakat öte yandan hatalı onarımlar, bakımsızlık ve bilinçsizlik sebebiyle hasarlar mevcuttur. Yapının özgün cephe, içyapı, bezeme durumu orta; örtü ve taşıyıcı durumu iyi olarak değerlendirilmiştir (EK-39).

Ağıl (1) terk edilmiş ve oldukça kötü durumdadır. Yapı bütünlüğü bozulmuş, strüktürel elemanları eksilmiş, yapı sistemi zayıflamıştır. Yapının kullanılmaması ve

çatısının büyük bir bölümün çökmesi uzun süreli doğal etmenleri etkisini hızlandırmıştır. Özgün cephe, örtü, taşıyıcı, içyapı ve bezeme durumu kötü olarak değerlendirilmiştir (EK-40).

Ağıl (2) özgün işlevini sürdürmekte, içerisinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Fakat yapının yalnızca hayvanlara ait bölümü kullanılmaktadır. İdari bölümü terk edilmiştir. Bu sebeple bu bölüm oldukça kötüdür ve strüktürel bütünlüğünü kısmen yitirmiştir. Kullanılan birimlerin örtü ve taşıyıcı durumu iyi; içyapı durumu orta; özgün cephe ve bezeme durumu kötü olarak değerlendirilirken kullanılmayan bölümlerin özgün cephe, içyapı, bezeme ve taşıyıcı durumları kötü; örtü durumu orta olarak değerlendirilmiştir (EK-41).

Hamidiye Kışlası'nın yalnızca güneydoğu ve güneybatı duvarı ayakta kalabilmiştir. Duvarların hemen arkasında yer alan mekân otopark olarak kullanılmaktadır. Cephede görülen yapım teknikleri ve malzemelerden anlaşıldığı kadarıyla üç farklı dönem geçirmiştir. Pencerelerin üst kısmına betonarme kiriş yapılmış ve otoparkın üst örtüsünün yükü güneybatıda özgün beden duvarına aktarılmıştır. Yapı günümüze özgün detaylar, malzemeler ve teknikler aktarmaktadır (EK-42).

Mandıra kışlası günümüzde tarım alanları içerisinde bulunmaktadır. Yapı terk edilmiştir ve oldukça kötü durumdadır. Yalnızca iki kanadı ayakta kalabilmiştir. Üst örtüsü tamamen yok olan yapı, her türlü atmosfer etkisine açık durumdadır. Derin yapısal çatlakları gözlenen yapının strüktürel bütünlüğü tehlikededir. Yapının özgün cephe ve bezeme durumu orta; içyapı ve taşıyıcı durumu kötü olarak değerlendirilmiştir (EK-43).

4.7. Koruma Önerileri

Çifteler Hâra-yı Hümayunu yapıları geçmişte onları biçimlendiren, kullanan ve dönüştüren sosyal yapıların ve işlevsel düzenlemelerin yansımalarıdır. Devlet tarafından planlaması yapılarak uygulanan Çifteler Hâra-yı Hümayunu aynı zamanda kültürel bilgi, gelenekler, yerel toplumun kimlik ve aidiyet ifadeleri ve kırsal peyzaja toplum tarafından yüklenen kültürel değerler ve anlamları da içerir (ICOMOS, 2017).

Bu kapsamda Çifteler Hâra-yı Hümayunu kırsal peyzajının korunması için benimsenmesi gereken ilkeler aşağıda açıklanmıştır:

Genel bağlam: Kırsal peyzajın korunması herşeyden önce onun iyi tanınması ve anlaşılmasıyla mümkün olabilmektedir. Çifteler Hâra-yı Hümayunu içindeki kültür

mirası yapılar; günümüzde yeni kurulan çeşitli tesisler, modern tarım alanları ve gelişmiş sivil yerleşim yerleri ile iç içedir. Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun yasal koruma altına alınması ve bölgenin mimari kültürünü bütüncül bir biçimde anlayabilmek için ayrıntılı belgeleme çalışmalarının gerçekleştirilmesi önemlidir. Yerleşkenin doğal güzellikleri, farklı kültürel toplulukların zengin mimari geleneği, ulaşım olanakları, günübirlik turizme elverişli olması, yerleşkenin terk edilmemiş olması, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin günümüzde de devam ediyor oluşu ve yapıların bugün de özgüne benzer işlevleri ile kullanılabilecek durumda olması gibi avantajlar dikkate alınmalıdır.

Yasal boyut: Çifteler Hâra-yı Hümayunu kırsal peyzaj alanı olarak yasal koruma altına alınmalıdır. Bugün mevcut olan 9 kültür varlığı yapı/yapı grubu; taşıdıkları mimari, kültürel ve tarihi değerleri, yapım tekniği, malzeme, planlama, cephe anlayışı ile bir dönemin mimari geleneğini yansıtan örnekler olmaları ve özgün olmaları sebebiyle tescillenmelidir.

Belgeleme: Etkin bir planlama, karar alma ve yönetimi için en kısa sürede belgeleme çalışması yapılmalıdır. Yerleşkeye ait haritalar hazırlanmalı; yapıların günümüzdeki durumlarını saptamak, zaman içinde meydana gelen değişimlerini belirlemek, etkin bir veri tabanı oluşturmak için envanter ve katalog çalışması yapılmalıdır. Yapıların ve yerleşkenin fiziksel, kültürel, tarihi özelliklerini içeren bilgiler, sistematik yöntemlerle kolayca sonuca erişecek şekilde derlenmelidir.

Yapısal müdahaleler: Yapılar kullanılmalı; işlev değişikliği durumunda özgüne benzer işlev verilmelidir. Kullanılmayan yapıların sürekli bakımı yapılmalıdır. Yapılara müdahalede strüktürel bütünlüğü tehlikede olanlara öncelik verilmeli ve güvenlik önlemleri alınmalıdır. Yapıların özgün plan, cephe, içyapı, taşıyıcı, örtü ve bezeme özelliklerine uygun koruma esaslı onarım yapılmalıdır. Yapılan onarımlar detaylı bir şekilde belgelenmelidir. Muhdes eklerden kaçınılmalı; Onarımlarda gerektiği durumlarda özgünü ile uyumlu malzemeler tercih edilmelidir. Örneğin onarımlarda çimento esaslı malzemeler kullanılmamalıdır. Alınan numunelerden elde edilen verilere bağlı kalınarak özgün bağlayıcı malzemeler ve sıvalar kullanılmalıdır.

Ekonomik yaklaşımlar: Kültür mirası aynı zamanda ekonomik bir kaynaktır. Özgün yerleşke ve yapılar, kentliler için rekreasyon, eğitim, agro turizm gibi etkinliklerle bütünleşebilir ve yerel halk için ekonomik fırsat sunabilir. Bölgede yaşayan kişilere iyi yaşam kalitesi sağlanması, kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunabilir.

TİGEM sınırları içinde bulunan ve günümüzde mevcut olan yapılardan Aziziye Kışlası, Mandıra Kışlası, aygır deposu, fabrika, hamamın sağlayacağı ekonomik faydalar düşünülerek söz konuşu kuruluş tarafından etkin biçimde kullanılmalıdır. Bu bağlamda koruma, onarım, yeniden işlevlendirme, adaptasyon, sürekli bakım ve kırsal peyzajın değerlerinin tanıtılarak geleceğe aktarılması; sürdürülebilir yönetimi için stratejiler geliştirilmelidir. Bu stratejiler geliştirilirken peyzaj alanının fiziki, kültürel, manevi ve doğal nitelikleri dikkate alınmalıdır. Yerleşkenin güçlü ve zayıf yönleri, tehditleri ve fırsatları değerlendirilerek kısa, orta ve uzun yönetim hedeflerine bağlı eylemler programlanmalı ve yerel halkın yaşam koşullarını iyileştiren çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Uygulamaları değerlendirmek için izleme stratejileri geliştirilmelidir.

Yerel kullanıcılar: Koruma bilinci özellikle o bölgede yaşayan halka ve çalışanlara aşılanmalıdır. Öncelikli olarak koruyacak olan kişiler kendileridir. Bunların dışında yerel topluluklar, yönetimler ve kuruluşlar desteklenmelidir. Bu sayede multidisipliner çalışmalar ile bütünleşik koruma politikaları geliştirilebilir.

Koruma politikaları: Bilgi sahibi topluluklar, kırsal ve kentli halk, meslek insanları, kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler arasında işbirliği sağlanarak kolektif bilgi oluşturulmalı; ulusal-uluslararası yasalar çerçevesinde koruma politikaları belirlenmelidir. Tüm paydaşlar koruma bilinci eğitimi ile desteklenmelidir. Bölgenin kültürel miras zenginliği kamuoyuna anlatılmalı, tanıtımı yapılmalı ve farkındalık yaratılmalıdır. Yerleşke ve yapıların tarihi, kültürel ve mimari önemini anlatan bilgi panoları, yönlendirici tabelalar ve kültür rotaları bulunmalıdır. Kullanıcılar, yerel halk ve ziyaretçilere yönelik etkin bir koruma planı ve yönetimi geliştirilmelidir.

Çalışma sonunda, askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve sosyal kimlikli bir yerleşke olan Çifteler Hâra-yı Hümayunu, zengin birikime sahip kırsal peyzaj alanı olarak değerlendirilmiştir. Henüz tescil edilmemiş yapılar olsa dahi tarihi, kültürel, özgünlük, estetik, teknik ve grup değerine sahip yapılardan oluşan yerleşkenin mimari kimliği ile üstün değer taşıdığı ortaya konulmuş ve Çifteler Hâra-yı Hümayunu'nun yasal koruma altına alınması önerilerek korumaya yönelik eylemler belirlenmiştir. Bu tezin, ülkemizde ve dünyada kısıtlı kesim tarafından bilinen, bir dönemin devlet temsili ve tesisi anlayışının, Çifteler Hâra-yı Hümayunu üzerinden tanıtılması ve söz konusu kültürel mirasın korunmasında olumlu katkılar yapacağı ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

Abidin, İ. (2017). *Osmanlı Atları.* (Çev: T. M. Türkmenoğlu). İstanbul: Milenyum Yayınları.

Afyoncu, E. (2005). Mîrâhur. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 141-143). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Ağar, S. (2007). Geçmişten Bugüne Mali İdare. *TBB Dergisi,* (73), 372-432.

Akdağ, M. (1945). Timar Rejiminin Bozuluşu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafta Fakültesi Dergisi, 3* (4), 419-431.

Aktan, C. C. (1988). Osmanlı Tımar Sisteminin Mali Yönü. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 69-78.

Akyıl, Z. A., Batur, A. ve Can, C. (2009). *Emin Onat Yapıları Rehberi.* İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

Albek, S. (1991). *Dorylaion'dan Eskişehir'e.* Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı.

Anonim. (1970). *Çifteler Hârası Angajmanlı Tay Satışları.*

Aracı, B. (2010). *Cumhuriyet Döneminden Günümüze Tarım Politikalarında Devlet Çiftliklerinin Rolü ve Fiziki Mekâna Etkisinin İrdelenmesi, Lüleburgaz Sarımsaklı Çiftliği Örneği.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstiüsü.

Arıtan, Ö. (2012). Modernleşme ve Doğal Yaşam Sürecinde Gölgede Kalmış Bir Kesit: Bursa Karacabey Hârası Üzerine Bir İrdeleme. *Mimarlık,* 59-65.

Arslan, N. (2014). *Eskişehir Kitabeleri.* Eskişehir: Eskişehir 2013 Kültür Dünyası Başkenti Ajansı.

Aydın, Ö. (2009). Sultan II. Abdülhamid Devri Camilerine Eskişehir Mahmudiye'den İki Örnek: Çarşı ve Hâra Camileri. *Belleten,* 695-703.

Bakır, B. (1999). XVIII. Yüzyılda Türk Baroku Camiler. *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (s. 265-275). Ankara: Kültür ve Sanat.

Barkan, Ö. L. (1997). Çiftlik. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 392-397). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Batu, S. (1938). *Türk Atları ve At Yetiştirme Bilgisi.* Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü.

Cin, H. (1966). Osmanlı Toprak Hukukunda Miri Arazînin Hukukî Rejim ve Bu Arazinin TMK. Karşısındaki Durumu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22* (1), 745-798.

Çakır, B. (2003). *Osmanlı Mukataa Sistemi.* İstanbul: Kitabevi.

Çeşme, V. (2014). Osmanlı'da Ziraati Modernleştirme Sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928): Kuruluşu ve İdari Yapısı. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 15* (2), 39-80.

Çiftçi, A. (2004). *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar.* Yayımlanmamış DoktoraTezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Çorakbaş, F. K. ve Sümertaş, F. M. (2012). Köy Enstitüleri Projesinin İlk Tohumu: Çifteler Köy Enstitüsü. *Eskiyeni,* 12-17.

Çorakbaş, F. K., & Sümertaş, F. M. (2014). Çifteler Köy Enstitüsü Yerleşkelerinin Mekansal Süreklilik ve Dönüşümleri. *Mimarlık Dergisi*.

Dinçer, F. (1980). Türkiye'de Askeri Veteriner Hekimlik Tarihi Üzerinde Araştırmalar (II. Bölüm). *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 246-272.

Doğru, H. (1989). XX. Yüzyıla Girerken Eskişehir'de Kaza ve Belediye Yönetimi İle Nüfus Hareketi. *Anadolu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 183-223.

Doğru, H. (1990). *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı).* İstanbul: Eren Yayıncılık.

Eldem, S. H. ve Akozan, F. (1982). *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma.* İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Emecen, F. (1992). Baştina. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 135-136). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Erdem, S. (2017). Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete Kalan Miras: Sultansuyu Hârası. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 145-178.

Erdem, S. (2018). Dicle Nehri Vadisinde At ve Beygir Cinsinin Islahına Yönelik Kurulan Bir Çiftlik: Harnini/Kharnini Çiftliği. *İSTEM*, 329-344.

Erdoğan, A. (2015). *Sultanönü'nden Eskişehir'e Sakarya Türküsü* . Ankara: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı.

Eriş, M. (2002). Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Hareketleri. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler), *Türkler Ansiklopedisi* içinde (s. 593-605). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Erkan, Y. K. (2007). *Anadolu Demiryolu Çevresinde Gelişen Mimari ve Korunması.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ertuğrul, Z. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir Çifteler Hârası Yapıları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 501-511.

Eskişehir Valiliği. (2014). *II. Abdülhamid Döneminden Eskimeyen Fotoğraflarla Eskişehir.* İstanbul: Eskişehir Valiliği Kültür Yayınları.

Genç, M. (2003). Mâlikâne-Divanî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 518-519). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Göncü, T. C. (2006). *Beylerbeyi Sarayı'nın İnşâ Süreci, Teşkilâtı ve Kullanımı.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

İnalcık, H. (1941). Tanzimat Nedir. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 237-263.

İnalcık, H. (1993). Çiftlik. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 313-314). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

İnalcık, H. (1998). Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar. F. T. Çağlar Keyder (Editör), *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım* içinde (s. 17-35). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

İnalcık, H. (2004). Osmanlı Tarihinde Dönemler: Devlet-Toplum-Ekonomi. *Osmanlı Uygarlığı I* içinde (s. 30-239). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

İnce, K. (1990). *Eskişehir ve Çevresindeki Osmanlı Devri Yapıları.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İşcan, N. (2000). *Fotoğraflarla Mahmudiye.* Eskişehir: İşcan Yayınları.

ICOMOS-IFLA Principles Concerning Rural Landscapes as Haritage (2017).

Kanar, M. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü.* İstanbul: Say Yayınları.

Kayapınar, A. (2013). Voynuk. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 126-127). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Köksal, O. (2009). Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hâra-yı Hümayunu ve Türk Atçılığına Katkıları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 333-363.

Küçükkalay, A. M. (1999). Osmanlı Toprak Sistemi-Miri Rejim-. *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (s. 53-58). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Odabaşı, N. (2014). *Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu ve İdaresi.* Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Orhonlu, C. (1998). Hazine. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 130-133). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Ortaylı, İ. (2007). *Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı.* İstanbul: Kaynak Yayınları.

Özcan, A. (1997). Harbiye Nezareti. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 119-120). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Özcan, A. (1999). Istabl. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 203-206). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Terzi, A. T. (1998). Hazîne-i Hâssa. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 137-141). İstanbul

Türk Dil Kurumu (TDK). (1998). *Türkçe Sözlük* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Uluçay, M. Ç. (1992). *Padişahın Kadınları ve Kızları.* İstanbul: Yaylacık Matbaası.

Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ünsal, B. (1963). Topkapı Sarayı Arşivinde Bulunan Mimari Planlar Üzerine. N. Diyarbekirli ve B. Ünsal (Editörler), *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I* içinde (s.168-197). İstanbul: İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü yayınları.

Ünsal, B. (1969). İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı. N. Diyarbekirli ve B. Ünsal (Editörler),*Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve incelemeleri II* içinde (s.6-61). İstanbul: İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü yayınları.

Yakut, K. (2014). *Çifteler Köy Enstitüsü Anılar-İzlenimler.* Eskişehir: Eskişehir Tepebaşı Belediyesi.

Yaşar, A. (1999). Osmanlı Döneminde Çiftlikât-ı Hümâyunlar (Haralar) ve Hayvancılık. *Osmanlı* içinde (c.8, s. 611-620). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yaşayanlar, İ. (2015). 19. ve 20. Yüzyıllarda Kirmasti ve Mihaliç Kazalarında At Yetiştiriciliğine Dair Veriler. *OTAM* (37), 375-396.

Yazıcı, T. (1998). Hümâyun. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (s.479-480). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

…….. (1990). Çiftlik. *Meydan Larousse* içinde (s.228-228). İstanbul: Meydan Yayınevi.

……..(1963). Çiftlik. *Türk Ansiklopedisi* içinde (s. 509-511). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Osmanlı Arşivi Belgeleri

Osmanlı Arşivi (OA). (H-28-03-1329). Bab-ı Ali Evrak Dosyası, 3875-290553.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-05-05-1329). Bab-ı Ali Evrak Dosyası, 3890-291678.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-02-01-1310). Bab-ı Ali Evrak Dosyası, 39-2911.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-06-06-1331). Bab-ı Ali Evrak Dosyası, 4172-312845.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-11-09-1331). Bab-ı Ali Evrak Dosyası, 4205-315343.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-17-03-1334). Bab-ı Ali Evrak Dosyası, 4395-329567.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-17-03-1334). Bab-ı Ali Evrak Dosyası, 4159-31195.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-29-06-1213). Cevdet Dahiliye, 247-12343.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-12-11-1230). Cevdet Dahiliye, 6-266.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-27-03-1231). Cevdet Maliye, 3-109.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-03-10-1229). Hattı Hümâyûn, 1226-47893.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-22-05-1319). İrade Dahiliye, 1387-21.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-09-09-1321). İrade Hususi, 111-95.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-29-04-1330). Meclis-i Vükela Mazbataları, 163-72.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-10-04-1329). Şura-yı Devlet, 1611-4.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-18-03-1310). Yıldız Mütenevvi Maruzat, 68/79.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-01-12-1305). Yıldız Mütenevvi Maruzat, 34-68.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-07-12-1306). Yıldız Mütenevvi Maruzat, 39-105.

Osmanlı Arşivi (OA). (H-29-02-1310). Yıldız Mütenevvi Maruzat, 67-110.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi Belgeleri

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90413, 90413/1.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90413, 90413/2.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90413, 90413/3.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90413, 90413/4.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90413, 90413/10.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90413, 90413/11.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90413, 90413/12.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90413, 90413/13.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90413, 90413/15.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90442, 90442/3.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90442, 90442/5.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90442, 90442/6.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90442, 90442/7.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90442, 90442/8.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90442, 90442/9.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90442, 90442/10.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90442, 90442/11.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90442, 90442/12.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90459, 90459/3.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90459, 90459/4.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90459, 90459/7.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90459, 90459/8.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90459, 90459/9.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90459, 90459/10.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90459, 90459/16.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90459, 90459/17.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90478, 90478/2.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90478, 90478/3.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90478, 90478/5.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90478, 90478/8.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/1.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/3.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/4.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/5.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/6.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/7.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/8.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/9.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/10.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/11.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/12.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/13.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/14.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/15.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/16.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/19.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/20.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/21.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/23.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/24.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/25.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/26.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/27.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/28.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/29.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/30.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/31.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/32.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/33.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/34.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/35.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/36.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/37.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/38.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/39.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90603, 90603/40.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90604, 90604/1.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90604, 90604/2.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90604, 90604/3.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90604, 90604/4.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90604, 90604/5.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90604, 90604/6.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90604, 90604/7.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90604, 90604/9.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. Albüm 90803, 90803/7.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. 92285/1.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. 92285/2.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. 92285/3.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. 92285/4.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. 92285/5.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. 92372/9.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. 93586/1.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. 93586/2.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. 779-73-66.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi. 779-73-78.

Diğer Arşivler

Anadolu Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Arşivi. (08.11.2018).

Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi. (2018).

TBMM Milli Saraylar Kütüphanesi. (1928). Halife Abdülmecid Koleksiyonu, Çiftlik-i Hümayun-u Askeriyelerin Bazı Menazırını Havi Albüm.

Mustafa Sabırlı Kişisel Fotoğraf Arşivi.

İnternet Kaynakçası (IRCICA)

http-1: https://e-library.ircica.org/media/11411/bagdadda-veziriye-ciftliginin-gazaliye-subesi-ahirlari/, (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

http-2: https://e-library.ircica.org/media/11451/adanada-cukurova-ciftligi-idarehanesi/, (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

http-3: https://e-library.ircica.org/media/11456/cukurova-ciftliginin-anavarza-subesi-ahirlari-ile-atik-kalesi/, (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

http-4: https://e-library.ircica.org/media/15002/cifteler-ciftligi-mahmudiye-merkezinde-misafirhane/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-5: https://e-library.ircica.org/media/15003/cifteler-ciftliginde-mahmudiye-kislasinin-cepheden-gorunusu/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-6: https://e-library.ircica.org/media/15004/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-ile-fabrikanin-manzarasi/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-7: https://e-library.ircica.org/media/15005/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-zabitan-hanelerinden-bir-kisminin-manzarasi/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-8: https://e-library.ircica.org/media/15006/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisrak-ahirlari/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-9: https://e-library.ircica.org/media/15007/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisla-ile-hastahanenin-genel-gorunusu/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-10: https://e-library.ircica.org/media/15008/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisrak-ahirlari/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-11: https://e-library.ircica.org/media/15009/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-numune-bahce-ile-zabitan-hanelerinin-manzarasi/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-12: https://e-library.ircica.org/media/15010/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-ile-mektep/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-13: https://e-library.ircica.org/media/15011/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-fabrikanin-cepheden-gorunusu/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-14: https://e-library.ircica.org/media/15012/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-guvercinlikler/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-15: https://e-library.ircica.org/media/15013/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-zabitan-haneleri/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-16: https://e-library.ircica.org/media/15014/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif-aygir-deposu-ve-fabrika/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-17: https://e-library.ircica.org/media/15015/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisrak-ahirlari/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-18: https://e-library.ircica.org/media/15016/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-kisrak-ahirlari/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-19: https://e-library.ircica.org/media/15020/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-aygir-deposu/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-20: https://e-library.ircica.org/media/15021/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-han/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-21: https://e-library.ircica.org/media/15023/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-firin-hastahane-ve-kislanin-manzarasi/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-22: https://e-library.ircica.org/media/15024/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-numune-bahcesi-su-dolabi/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-23: https://e-library.ircica.org/media/15025/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-cami-i-serif/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-24: https://e-library.ircica.org/media/15026/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-suni-tepe-ve-kaskat/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-25: https://e-library.ircica.org/media/15027/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-26: https://e-library.ircica.org/media/15028/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-27: https://e-library.ircica.org/media/15030/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-numune-bahcesinin-dahilen-gorunusu/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-28: https://e-library.ircica.org/media/15031/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-29: https://e-library.ircica.org/media/15032/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinde-mekteb-i-iptidai/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-30: https://e-library.ircica.org/media/15033/cifteler-ciftligi-mahmudiye-mevkiinin-manzara-i-umumiyesi/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-31: https://e-library.ircica.org/media/15035/cifteler-ciftliginde-aziziye-kislasi/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-32: https://e-library.ircica.org/media/15036/cifteler-ciftliginde-mahmudiye-mevkii-hastahanesi/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-33: https://e-library.ircica.org/media/15038/cifteler-ciftliginde-hamidiye-kislasinin-cepheden-gorunusu/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-34: https://e-library.ircica.org/media/15039/cifteler-ciftliginin-mahmudiye-mevkiinde-bend/, (Erişim Tarihi, 27.01.2019).

http-35: https://e-library.ircica.org/media/15040/cifteler-ciftligi-hamidiye-mevkiinde-guvercinlik/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-36: https://e-library.ircica.org/media/15041/cifteler-ciftliginin-hamidiye-mevkiinde-bogalik-ahiriyla-suthane-ve-panayirhane/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-37: https://e-library.ircica.org/media/15055/cukurova-ciftliginin-mercimek-mevkiinde-merkez-dairesi/, (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

http-38: https://e-library.ircica.org/media/15056/cukurova-ciftligi-mercimek-mevkiinde-kisla/, (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

http-39: https://e-library.ircica.org/media/15057/cukurova-ciftligi-anavarza-mevkiinde-kisla/, (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

http-40:https://e-library.ircica.org/media/15061/cukurova-ciftligi-adali-mevkiinde-ahir/, (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

http-41: https://e-library.ircica.org/media/15062/cukurova-ciftligi-mercimek-mevkiinde-kisrak-ahiri/, (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

http-42: https://e-library.ircica.org/media/15064/sultansuyu-ciftligi-aziziye-kislasinin-batidan-dahilen-gorunusu/, (Erişim tarihi: 28.05.2019).

http-43: https://e-library.ircica.org/media/15066/sultansuyu-ciftligi-hamidiye-kislasinin-cepheden-gorunusu/, (Erişim tarihi: 28.05.2019).

http-44: https://e-library.ircica.org/media/19844/cifteler-has-ahir-hazinesinin-disaridan-gorunusu/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-45: https://e-library.ircica.org/media/19845/cifteler-has-ahir-hazinesinin-dahilen-disaridan-gorunusu/, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-46: https://e-library.ircica.org/media/22958/mahmudiye-kisla-i-humayununda-ciftlik-idaresinin-manzarasi/, (Erişim Tarihi, 26.12.2018).

http-47: https://e-library.ircica.org/media/22960/iane-ile-insa-olunan-60-yataklik-hastahanenin-manzarasi/, (Erişim Tarihi, 27.01.2019).

http-48: https://e-library.ircica.org/media/23019/muduriyet-dairesi-ile-misafirhane-ve-zabitanhanelerinin-manzarasi-cifteler-ciftligi/, (Erişim Tarihi, 27.01.2019).

http-49: https://e-library.ircica.org/media/23169/sultansuyu-ciftliginde-3091316da-bulunan-atlar/, (Erişim tarihi: 28.05.2019).

http-50: https://e-library.ircica.org/media/23563/mahmudiye-kislasinda-ciftlik-i-humayunun-merkez-dairesi/, (Erişim Tarihi, 29.12.2018)

http-51: https://e-library.ircica.org/media/23608/uc-sene-zarfinda-mahmudiye-mevkiinde-yetistirilen-orman/, (Erişim Tarihi, 02.02.2019).

http-52: https://e-library.ircica.org/search/?t1=çifteler+mahmudiye#, (Erişim Tarihi, 01.02.2019).

http-53: https://e-library.ircica.org/search/?t1=çukurova#, (Erişim tarihi: 31.05.2019).

İnternet Kaynakçası (Diğer)

http-54: https://gulyucel.blogspot.com/2012/06/harem-sergisi-has-ahrlartopkap-saray.html, (Erişim Tarihi, 11.02.2019).

http-55: http://haritalar.istanbul.edu.tr/, (Erişim Tarihi, 23.02.2019).

http-56: http://haritalar.istanbul.edu.tr/flipbook/92372/#/2, (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

http-57: http://haritalar.istanbul.edu.tr/flipbook/92372/#/4, (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

http-58: http://haritalar.istanbul.edu.tr/flipbook/92372/#/6, (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

http-59: http://haritalar.istanbul.edu.tr/flipbook/92372/#/8, Erişim Tarihi: 31.05.2019).

http-60: https://islamansiklopedisi.org.tr/istabl, (Erişim Tarihi, 26.11.2018).

http-61: https://kelimeler.gen.tr/songut-tasi-nedir-ne-demek-280668, (Erişim Tarihi, 09.03.2019).

http-62: https://topkapisarayi.gov.tr/sites/default/files/geziplani.pdf, (Erişim Tarihi, 26.11.2018).

http-63: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=derlay&kelime1=%C3%A7al, (Erişim Tarihi, 09.03.2019).

http-64: https://tr.wikipedia.org/wiki/Torf, (Erişim Tarihi, 20.01.2019).

http-65: http://www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr/, (Erişim Tarihi, 24.03.2019).

http-66: http://www.mahmudiye.bel.tr/sayfa/tarihcemiz.html, (Erişim Tarihi, 24.03.2019).

http-67: https://www.mapmania.org/map/22369/map_of_asia_minor_1793_trusler, (Erişim Tarihi, 15.02.2019).

http-68: http://www.millisaraylar.gov.tr., (Erişim Tarihi, 17.12.2017).

http-69: https://www.oguztopoglu.com/2014/06/1939-topkap-saray-has-ahr.html, (Erişim Tarihi, 11.02.2019).

http-70: https://www.sivrihisar.com.tr/cifteler-hârasi.html, (Erişim tarihi: 01.06.2019).

http-71: https://www.tigem.gov.tr/Sayfalar/Detay/6bd712e1-1869-40cd-be03-3fb0d9ff4ca4, (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

EKLER

EK-1. Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü Arazilerinin Günümüz Durumu (08.11.2018 Tarihinde TİGEM'den alınmıştır)

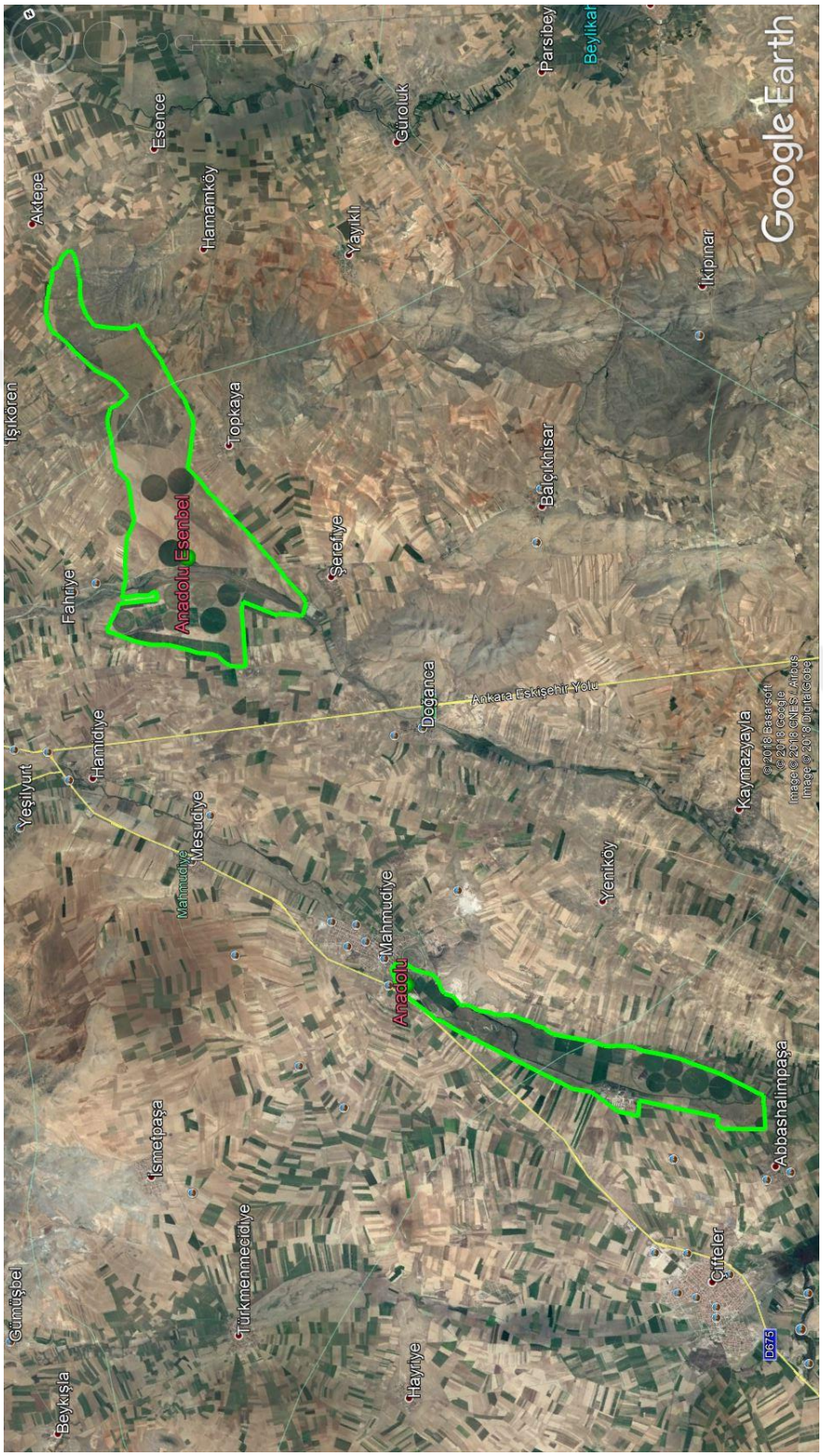

EK-2. Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü'nün Esenbel Mevkii'nde Bulunan Arazilerinin 2017-2018 Yılına Ait Bitki Deseni (08.11.2018 Tarihinde TİGEM'den alınmıştır)

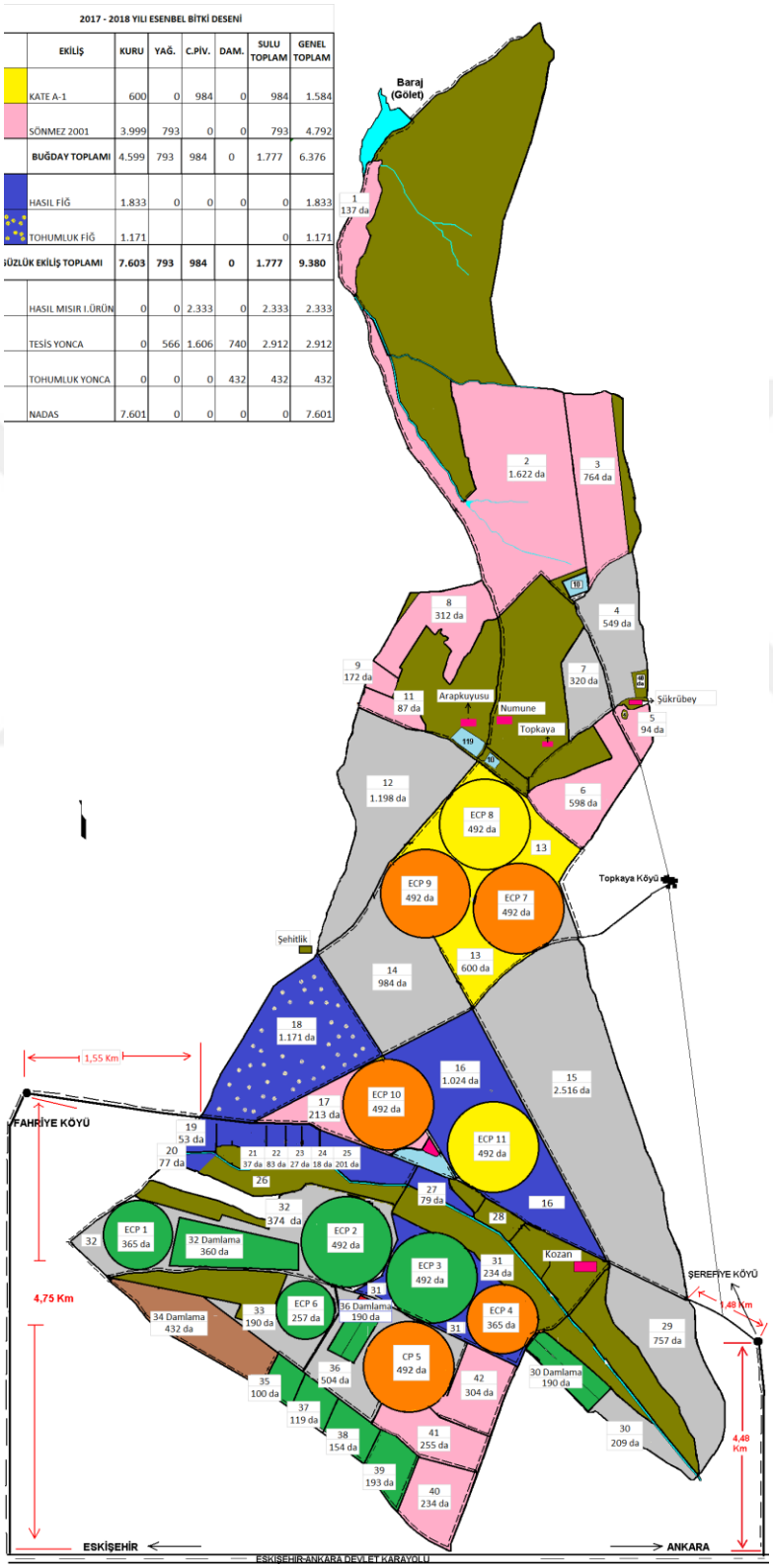

2017 - 2018 YILI ESENBEL BİTKİ DESENİ

	EKİLİŞ	KURU	YAĞ.	C.PİV.	DAM.	SULU TOPLAM	GENEL TOPLAM
	KATE A-1	600	0	984	0	984	1.584
	SÖNMEZ 2001	3.999	793	0	0	793	4.792
	BUĞDAY TOPLAMI	4.599	793	984	0	1.777	6.376
	HASIL FİĞ	1.833	0	0	0	0	1.833
	TOHUMLUK FİĞ	1.171				0	1.171
	ÜZLÜK EKİLİŞ TOPLAMI	7.603	793	984	0	1.777	9.380
	HASIL MISIR I.ÜRÜN	0	0	2.333	0	2.333	2.333
	TESİS YONCA	0	566	1.606	740	2.912	2.912
	TOHUMLUK YONCA	0	0	0	432	432	432
	NADAS	7.601	0	0	0	0	7.601

EK-3. Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü'nün Merkez Arazilerinin 2017-2018 Yılına Ait Bitki Deseni (08.11.2018 Tarihinde TİGEM'den alınmıştır)

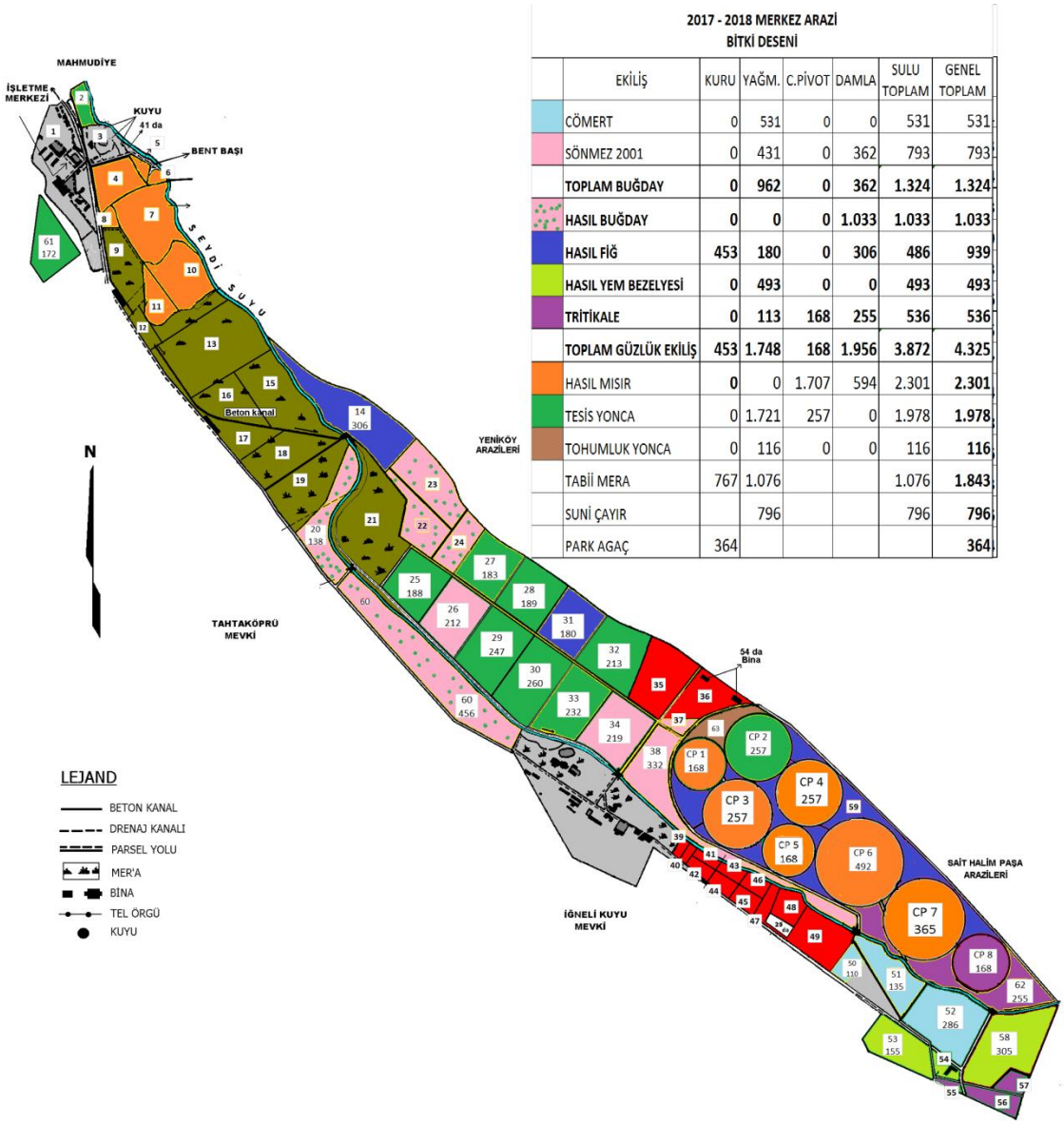

2017 - 2018 MERKEZ ARAZİ BİTKİ DESENİ

	EKİLİŞ	KURU	YAĞM.	C.PİVOT	DAMLA	SULU TOPLAM	GENEL TOPLAM
	CÖMERT	0	531	0	0	531	531
	SÖNMEZ 2001	0	431	0	362	793	793
	TOPLAM BUĞDAY	**0**	**962**	**0**	**362**	**1.324**	**1.324**
	HASIL BUĞDAY	**0**	**0**	**0**	**1.033**	**1.033**	**1.033**
	HASIL FİĞ	**453**	**180**	**0**	**306**	**486**	**939**
	HASIL YEM BEZELYESİ	**0**	**493**	**0**	**0**	**493**	**493**
	TRİTİKALE	**0**	**113**	**168**	**255**	**536**	**536**
	TOPLAM GÜZLÜK EKİLİŞ	**453**	**1.748**	**168**	**1.956**	**3.872**	**4.325**
	HASIL MISIR	**0**	0	1.707	594	2.301	**2.301**
	TESİS YONCA	0	1.721	257	0	1.978	**1.978**
	TOHUMLUK YONCA	0	116	0	0	116	**116**
	TABİİ MERA	767	1.076			1.076	**1.843**
	SUNİ ÇAYIR		796			796	**796**
	PARK AGAÇ	364					**364**

EK-4. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 Numara İle Yer Alan Harita

EK-5. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/2 Numara İle Yer Alan Harita

EK-6. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 92285/1 Numara İle Yer Alan Harita

EK-7. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 92372/9 Numara İle Yer Alan Harita

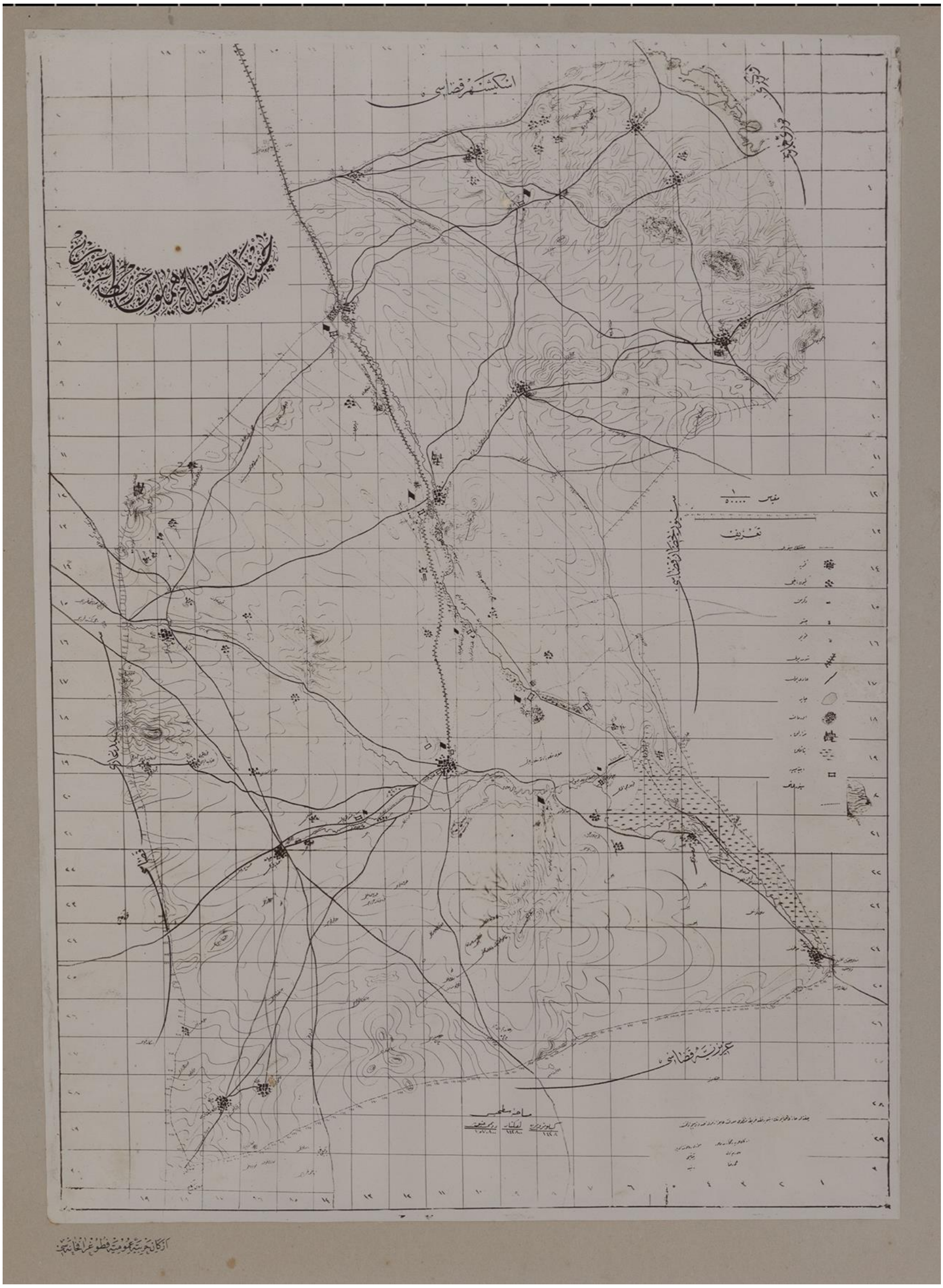

EK-8. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 ve 93586/2 Numara İle Yer Alan Haritaların Osmanlıca Metinlerinin Transkripsiyonlarının Yapılmış Hali

EK-9. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 92285/1 Numara İle Yer Alan Haritanın Osmanlıca Metinlerinin Transkripsiyonlarının Yapılmış Hali

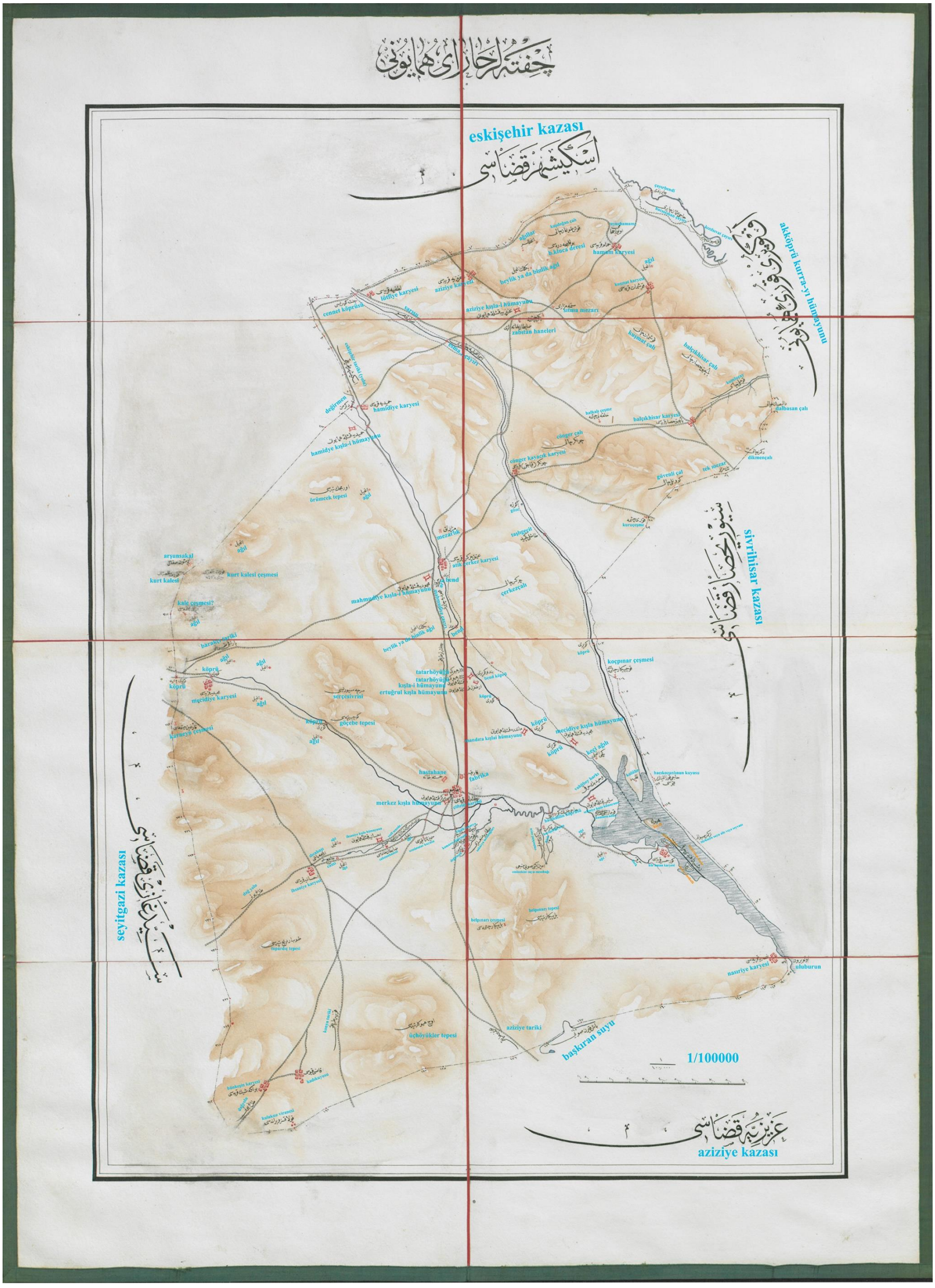
eskişehir kazası
akköprü kurra-yı hümayunu
sivrihisar kazası
seyitgazi kazası
aziziye kazası
çayırbendi
kuruçeşme
kuruçeşme
kuruçeşme

EK-10. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 92372/9 Numara İle Yer Alan Haritanın Osmanlıca Metinlerinin Transkripsiyonlarının Yapılmış Hali

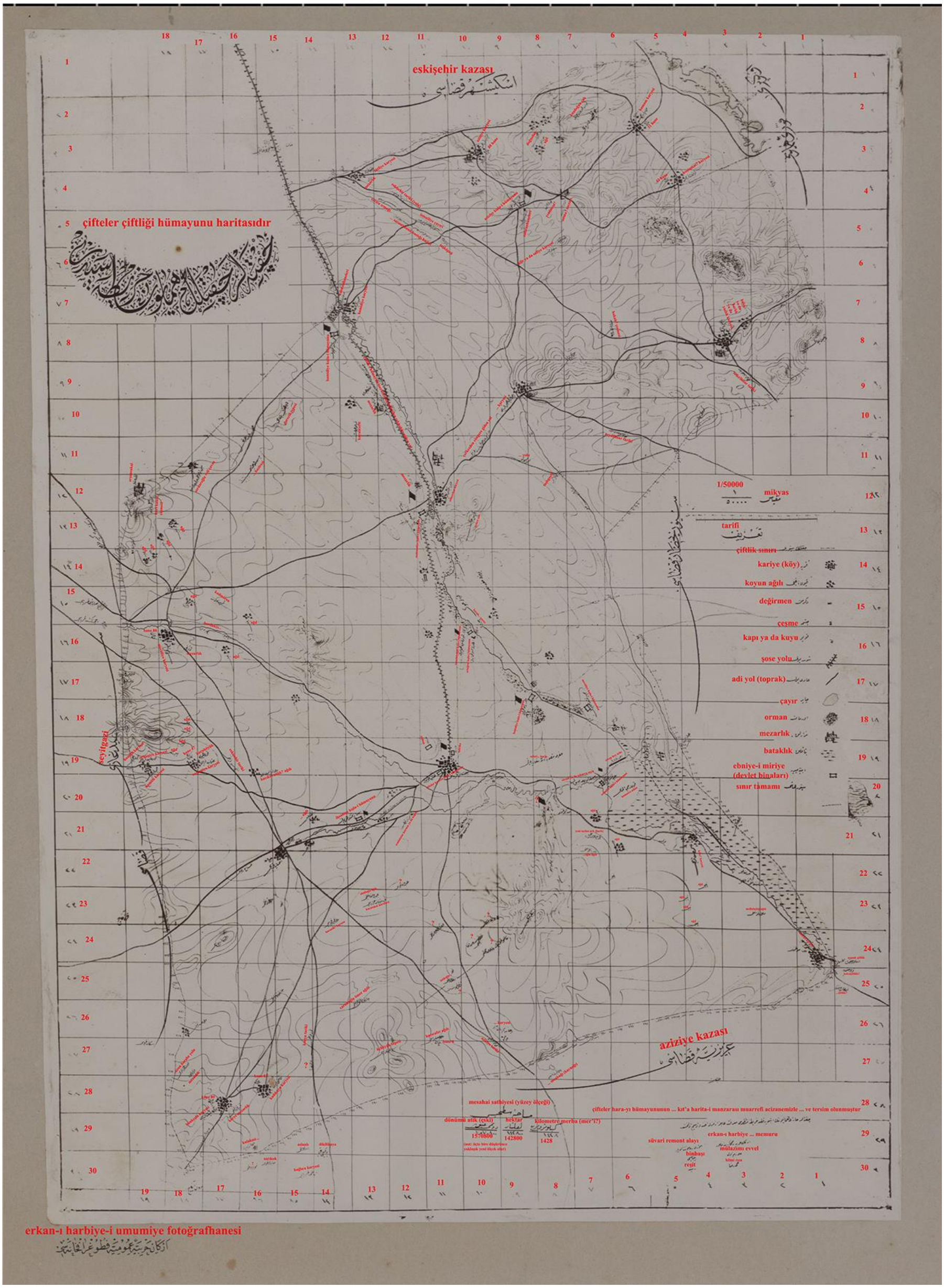

EK-11. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 ve 93586/2 Numara İle Yer Alan Haritaların Üzerinde Çalışma Kapsamında Yapılan Renklendirme Çalışması

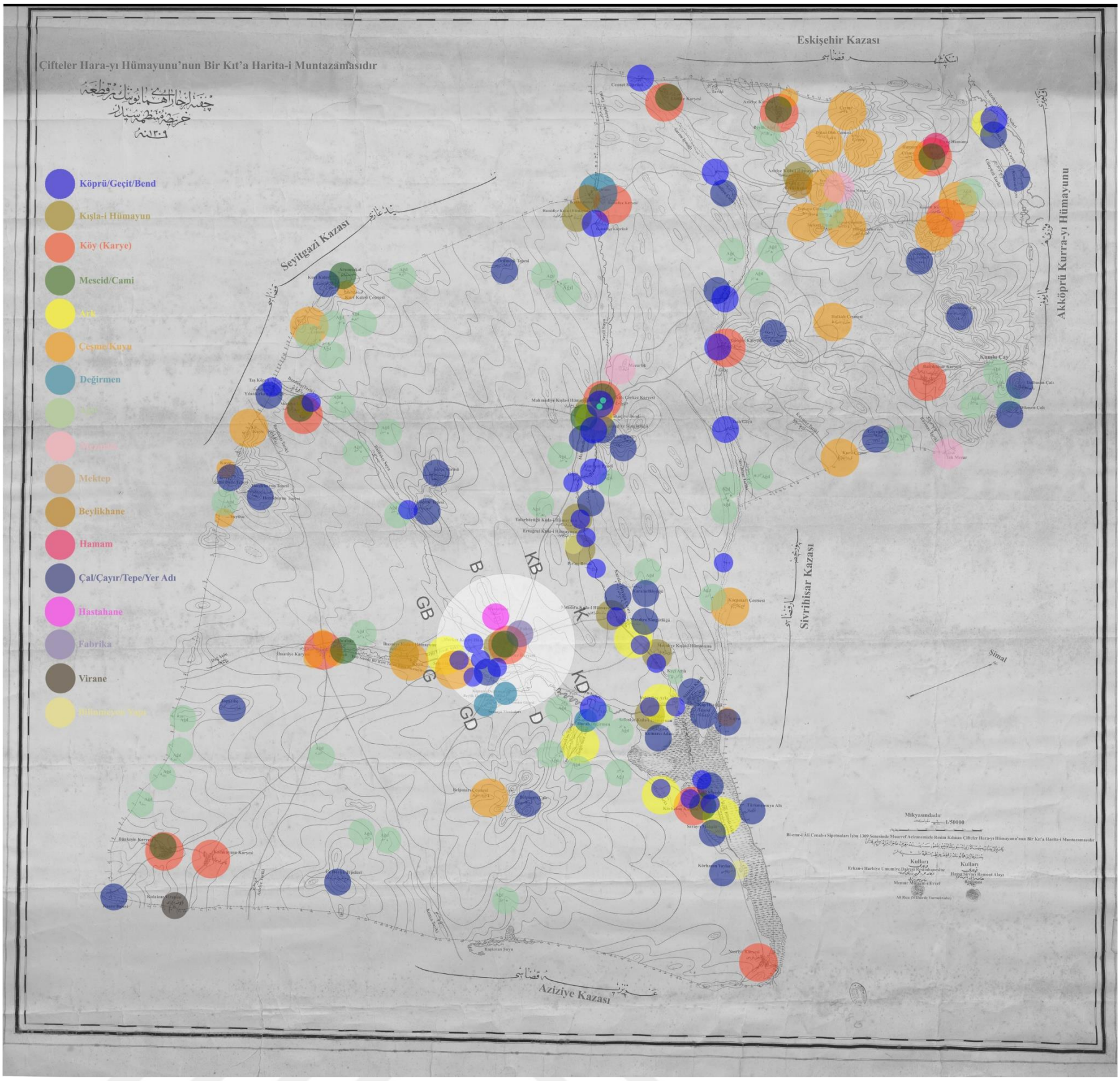

EK-12. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 ve 93586/2 Numara İle Yer Alan Haritaların Üzerinde Çalışma Kapsamında Yapılan Köprü, Geçit ve/veya Bendleri Renklendirme ve Numaralandırma Çalışması. (1) Cennet Köprüsü, (4) Hamidiye Köprüsü, (7) Taş Köprü, (11) Mahmudiye Bendi, (12) Taşlı Geçit, (13) Zemheri Bendi, (14) Geçit, (18) Pirinç Bendi. Diğer Renklendirilen ve Numaralandırılan Köprü, Geçit ve/veya Bendlerin Adı, Söz Konusu Haritaların Orijinallerinde Bulunmamakta, Yalnızca Simge Olarak Gösterilmiştir

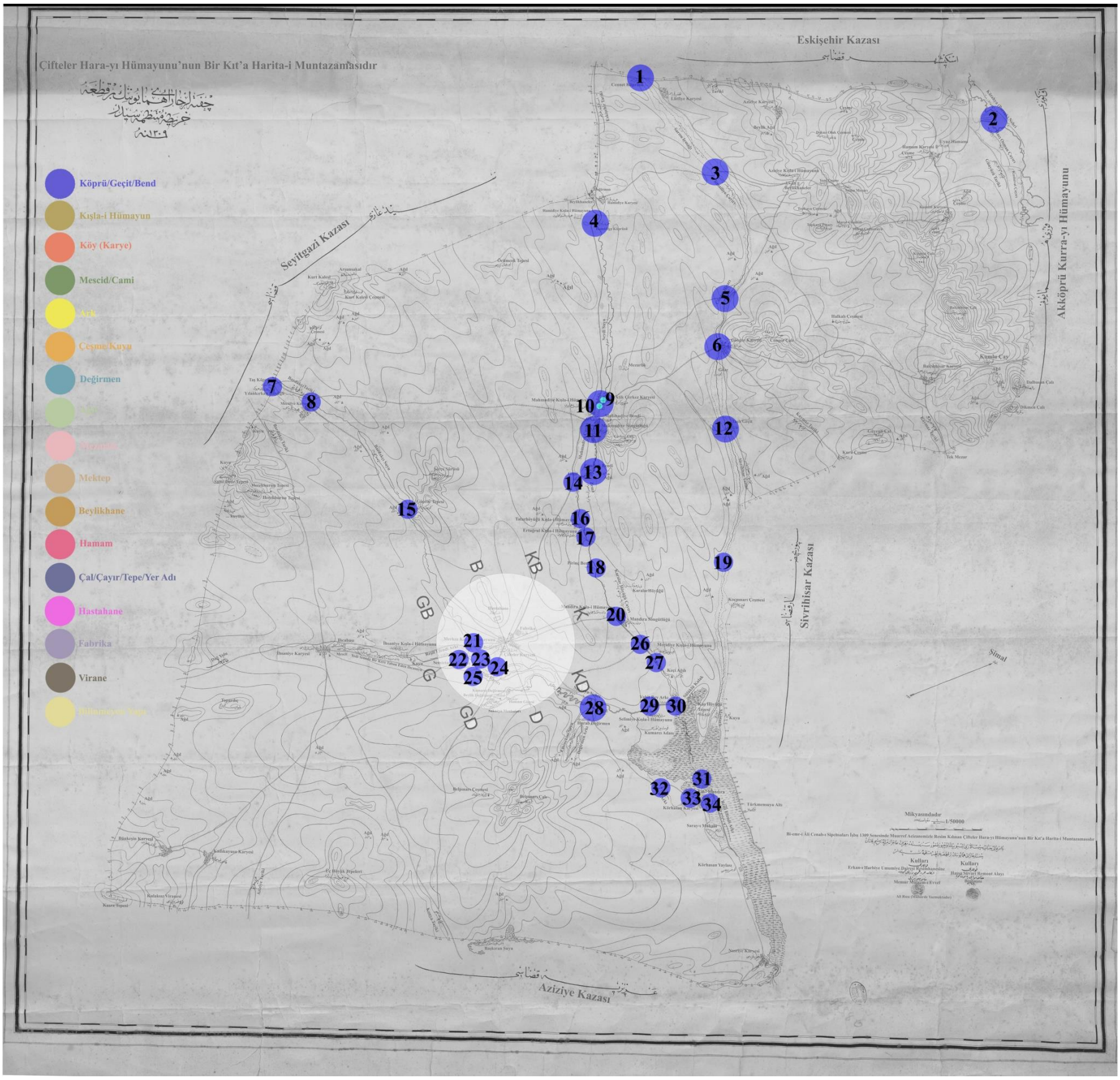

EK-13. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 ve 93586/2 Numara İle Yer Alan Haritaların Üzerinde Çalışma Kapsamında Yapılan, Kışla-i Hümayunların Renklendirme ve Numaralandırma Çalışması. (1) Aziziye Kışla-i Hümayunu, (2) Hamidiye Kışla-i Hümayunu, (3) Mahmudiye Kışla-i Hümayunu, (4) Tatarhöyüğü Kışla-i Hümayunu, (5) Ertuğrul Kışla-i Hümayunu, (6) Mandıra Kışla-i Hümayunu, (7) İhsaniye Kışla-i Hümayunu, (8) Merkez (Çifteler) Kışla-i Hümayunu, (9) Mecidiye Kışla-i Hümayunu, (10) Selimiye Kışla-i Hümayunu

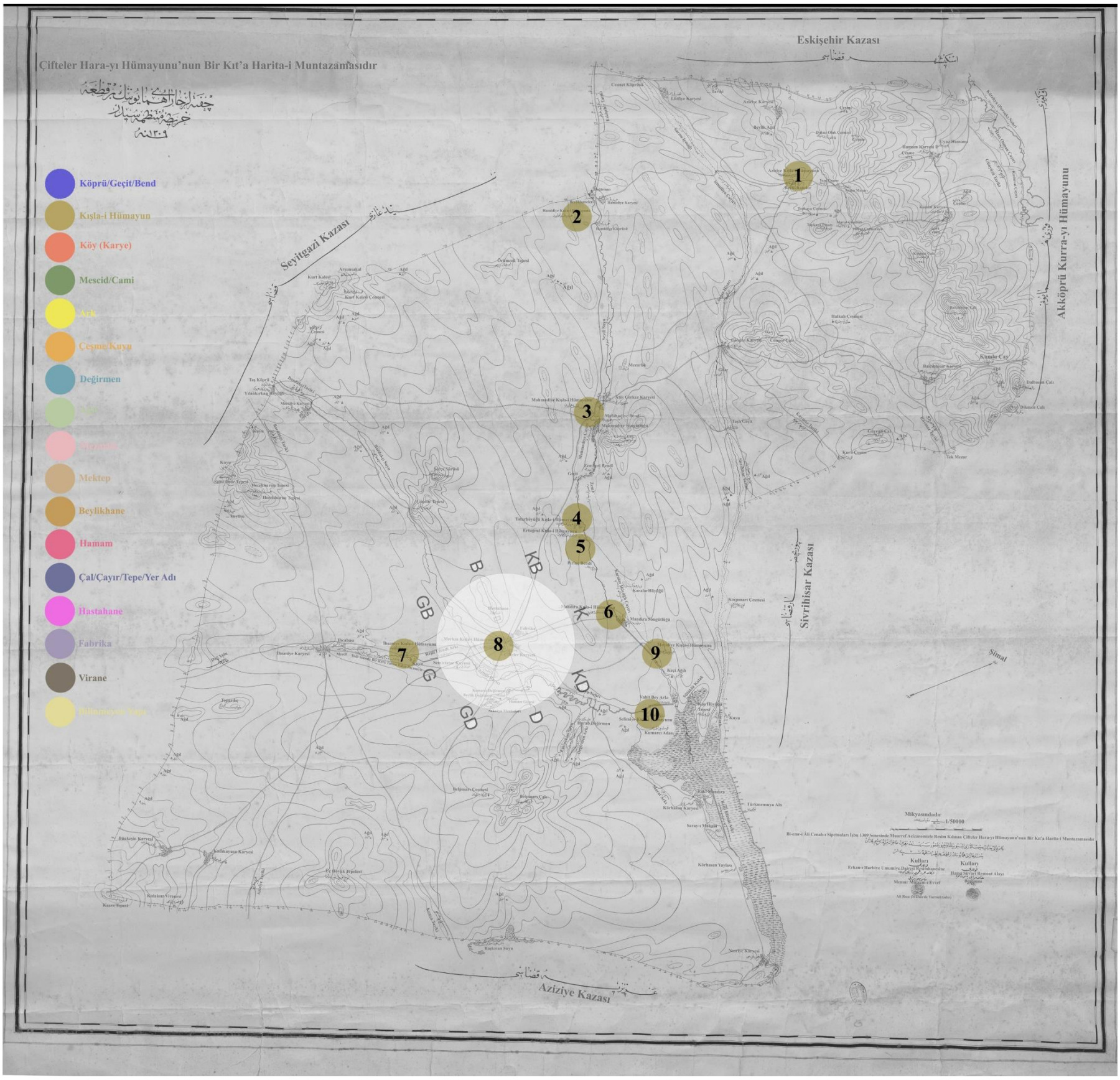

EK-14. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 ve 93586/2 Numara İle Yer Alan Haritaların Üzerinde Çalışma Kapsamında Yapılan, Köylerin (Karyelerin) Renklendirme ve Numaralandırma Çalışması. (1) Lütfiye Köyü, (2) Aziziye Köyü, (3) Hamam Köyü, (4) Hamidiye Köyü, (5) Kuşmat Köyü, (6) Cönger Köyü, (7) Mecidiye Köyü, (8) Atik Çerkez Köyü, (9) Balçıkhisar Köyü, (10) İhsaniye Köyü, (11) Çifteler Köyü, (12) Körhasan Köyü, (13) Bünkeşin Köyü, (14) Kadıkuyusu Köyü, (15) Nasriye Köyü

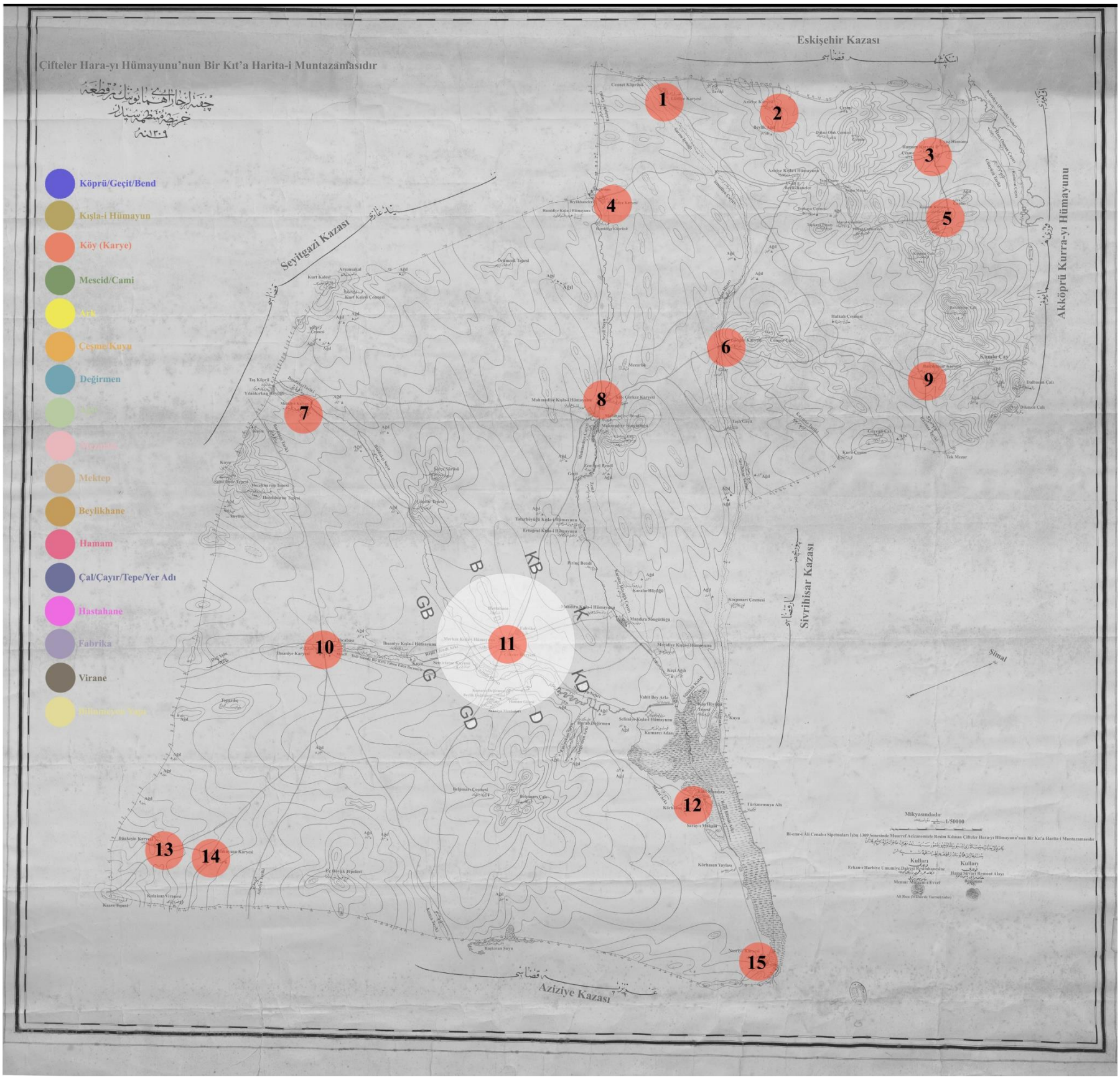

EK-15. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 ve 93586/2 Numara İle Yer Alan Haritaların Üzerinde Çalışma Kapsamında Yapılan, Mescidlerin/Camilerin Renklendirme ve Numaralandırma Çalışması. (4) Arşunsakal Mescidi/Camisi. Diğer Renklendirilen ve Numaralandırılan Mescidlerin/Camilerin Adı, Söz Konusu Haritaların Orijinallerinde Bulunmamakta, Yalnızca Simge Olarak Gösterilmiştir

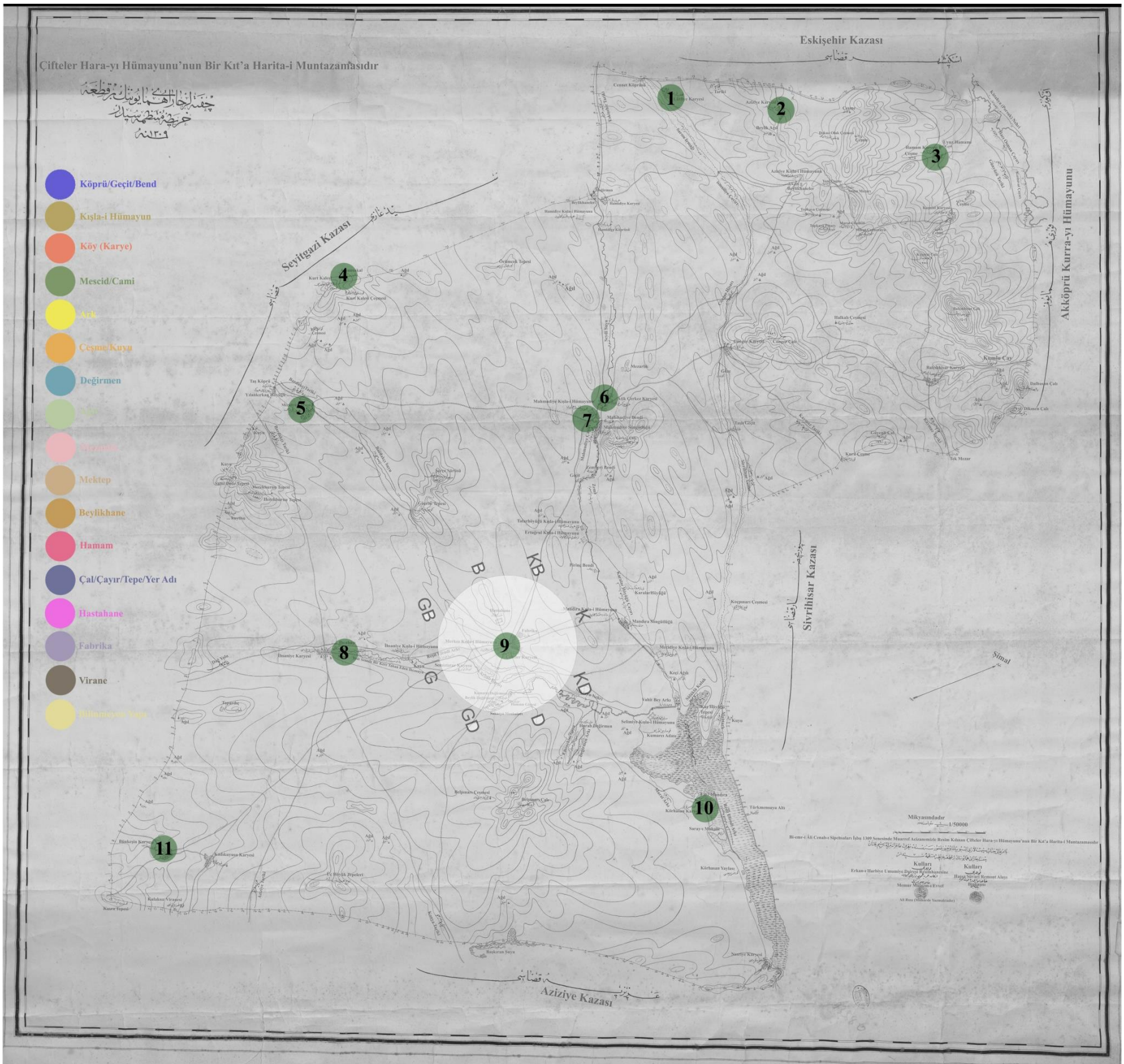

EK-16. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 ve 93586/2 Numara İle Yer Alan Haritaların Üzerinde Çalışma Kapsamında Yapılan, Arkların Renklendirme ve Numaralandırma Çalışması. (3, 8) Reşit Efendi Arkı, (5) Vahit Bey Arkı, (6) Değirmen Arkı, (7) Murat Arkı. Diğer Renklendirilen ve Numaralandırılan Arkların Adı, Söz Konusu Haritaların Orijinallerinde Bulunmamakta, Yalnızca Simge Olarak Gösterilmiştir

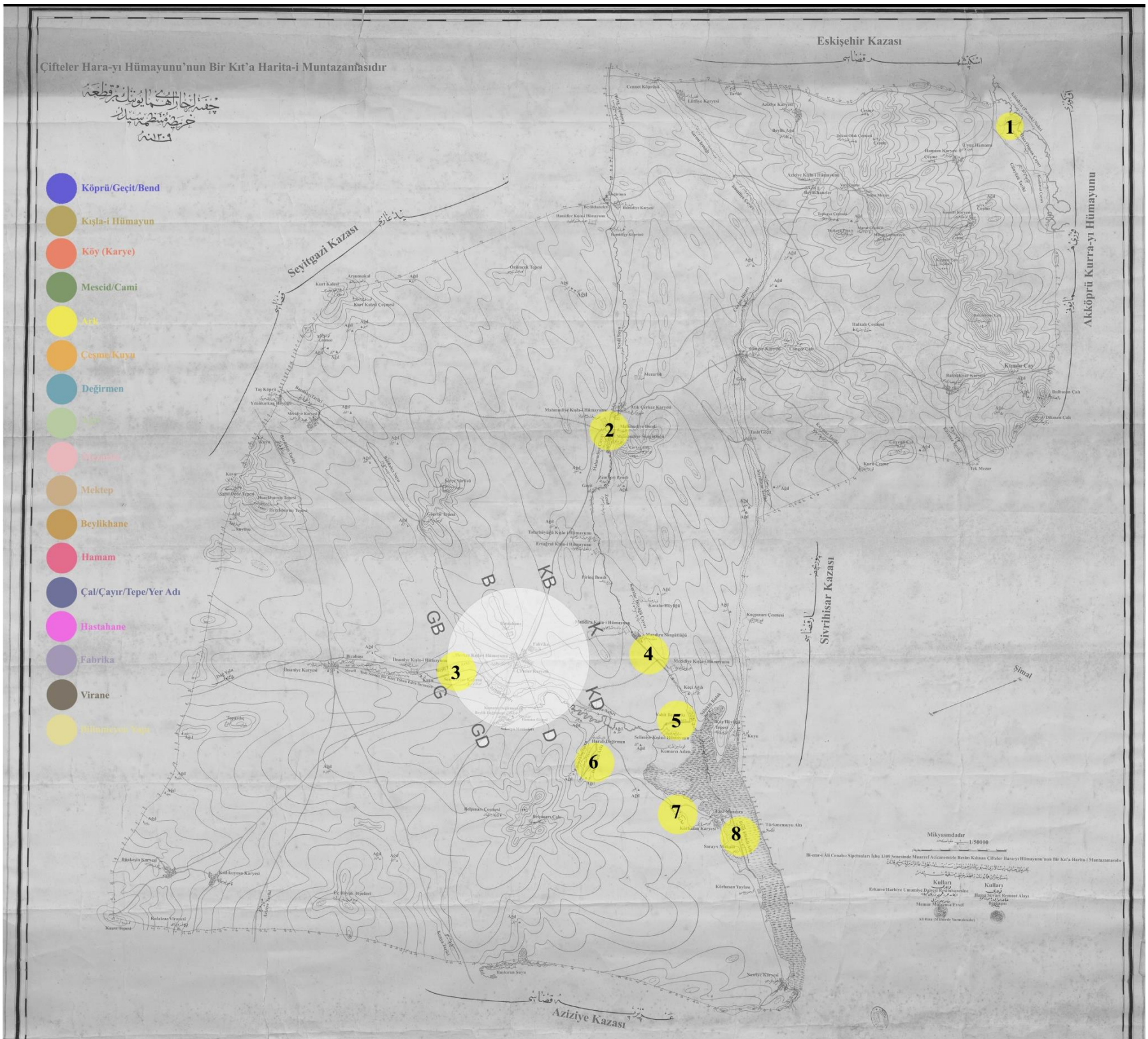

EK-17. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 ve 93586/2 Numara İle Yer Alan Haritaların Üzerinde Çalışma Kapsamında Yapılan, Çeşmeler ve/veya Kuyuların Renklendirme ve Numaralandırma Çalışması. (3) Dokuzoluk Çeşmesi, (6) Yeni Çeşme, (7) Topkaya Çeşmesi, (8) Murat Çeşmesi, (11) Halkalı Çeşmesi, (12) Kurtkalesi Çeşmesi, (17) Kuru Çeşme, (24) Koçpınarı Çeşmesi, (26) Belpınarı Çeşmesi, (23) Semiztatar Kuyusu. (13) Adı Okunamamıştır. Diğer Renklendirilen ve Numaralandırılan Çeşmeler ve/veya Kuyuların Adı, Söz Konusu Haritaların Orijinallerinde Bulunmamakta, Yalnızca Simge Olarak Gösterilmiştir

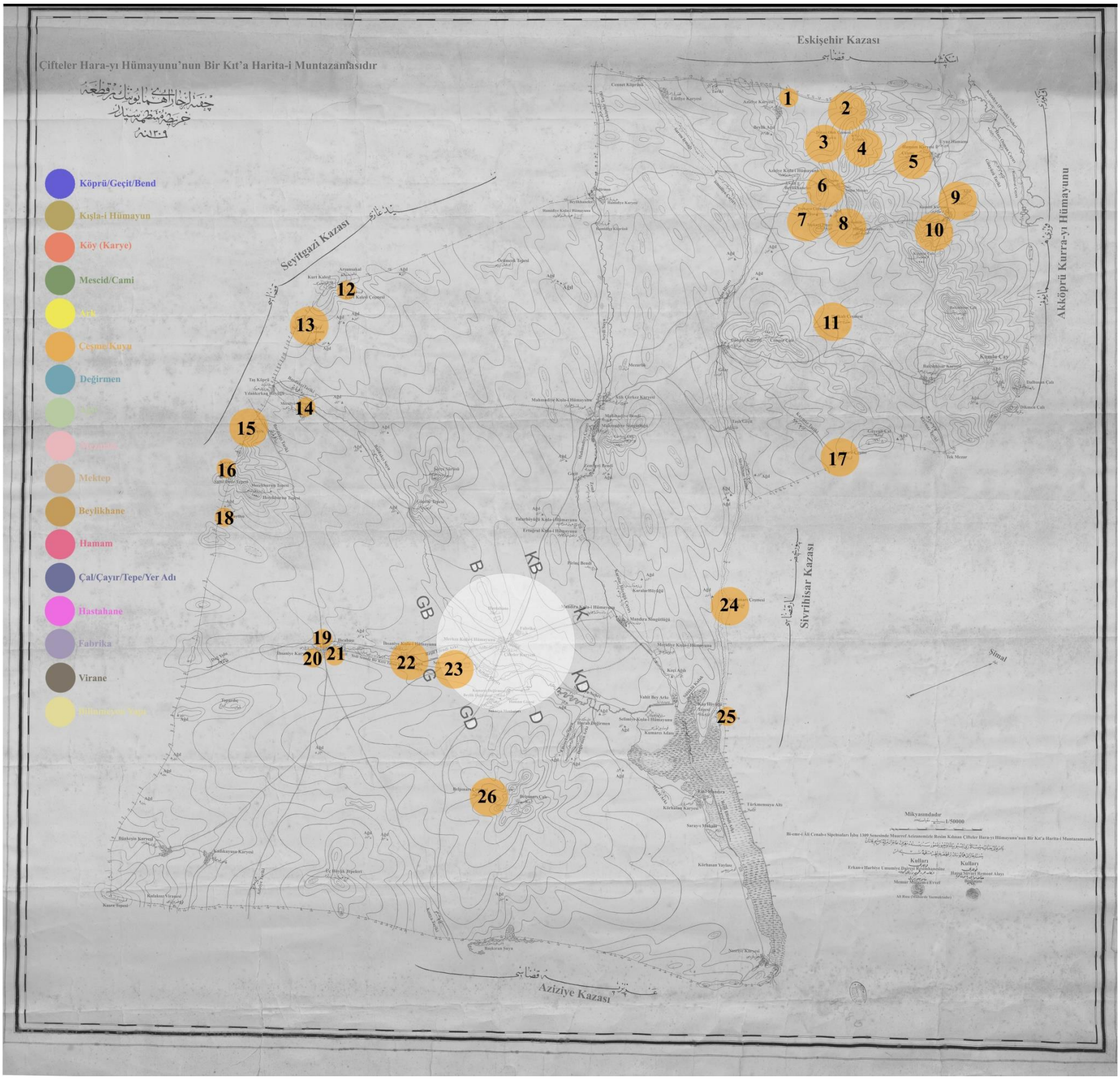

EK-18. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 ve 93586/2 Numara İle Yer Alan Haritaların Üzerinde Çalışma Kapsamında Yapılan, Değirmenlerin Renklendirme ve Numaralandırma Çalışması. (2) Kumarcı Değirmeni, (3) Beylik Değirmeni, (4) Hârap Değirmen. (1) Numaralı Değirmenin Adı Belirtilmemiştir

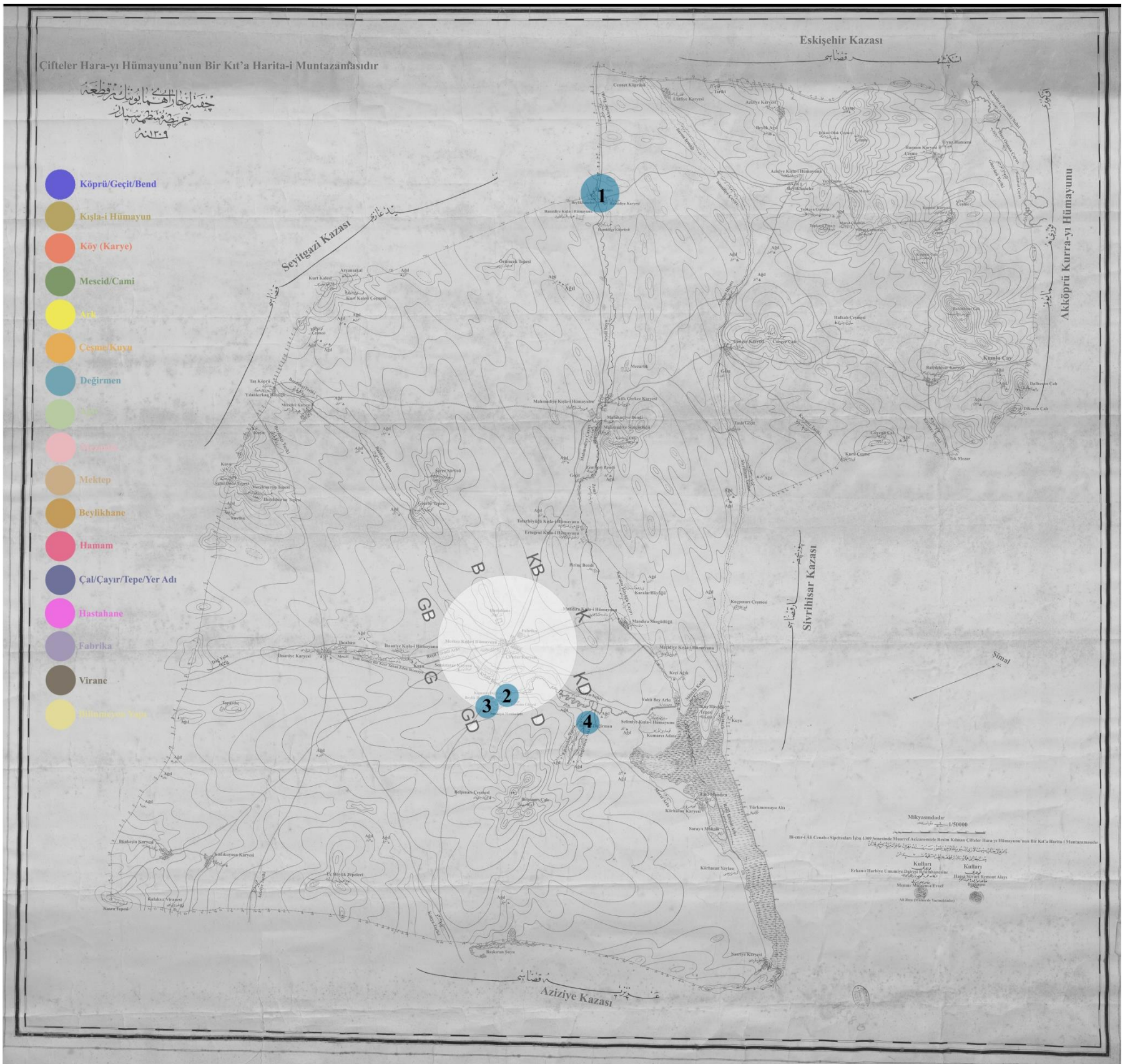

EK-19. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 ve 93586/2 Numara İle Yer Alan Haritaların Üzerinde Çalışma Kapsamında Yapılan, Ağılların Renklendirme ve Numaralandırma Çalışması. (1) Beylik Ağıl, (32) Keçi Ağılı. Diğer Renklendirilen ve Numaralandırılan Ağılların Adı, Söz Konusu Haritaların Orijinallerinde Bulunmamakta, Yalnızca "Ağıl" Olarak Belirtilmiş ve Simge Olarak Gösterilmiştir

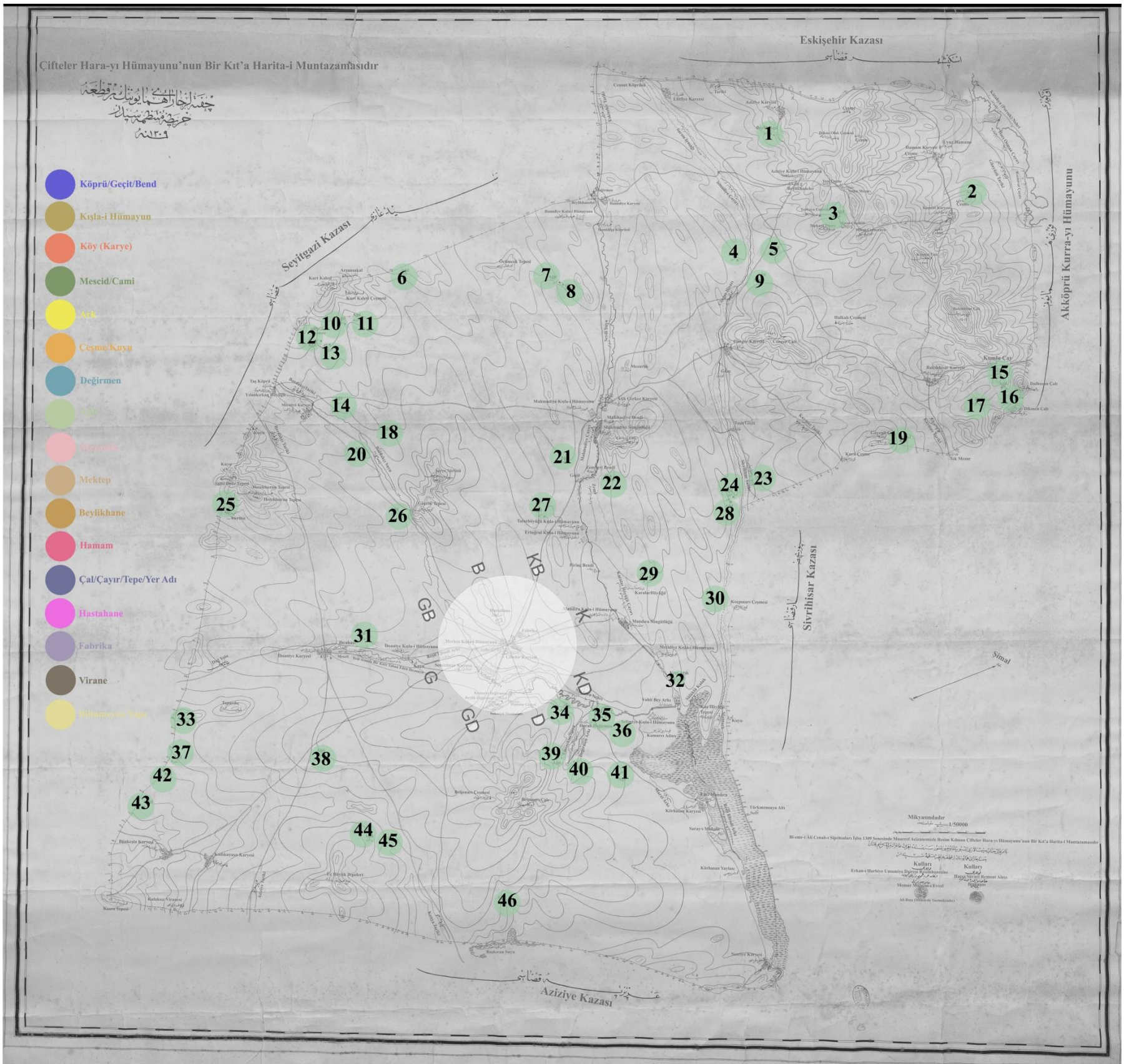

EK-20. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 ve 93586/2 Numara İle Yer Alan Haritaların Üzerinde Çalışma Kapsamında Yapılan, Mezarlıkların Renklendirme ve Numaralandırma Çalışması. (1) Sıtma Mezarı, (3) Tek Mezar. (2) Numaralı Mezarlığın Adı Belirtilmemiştir

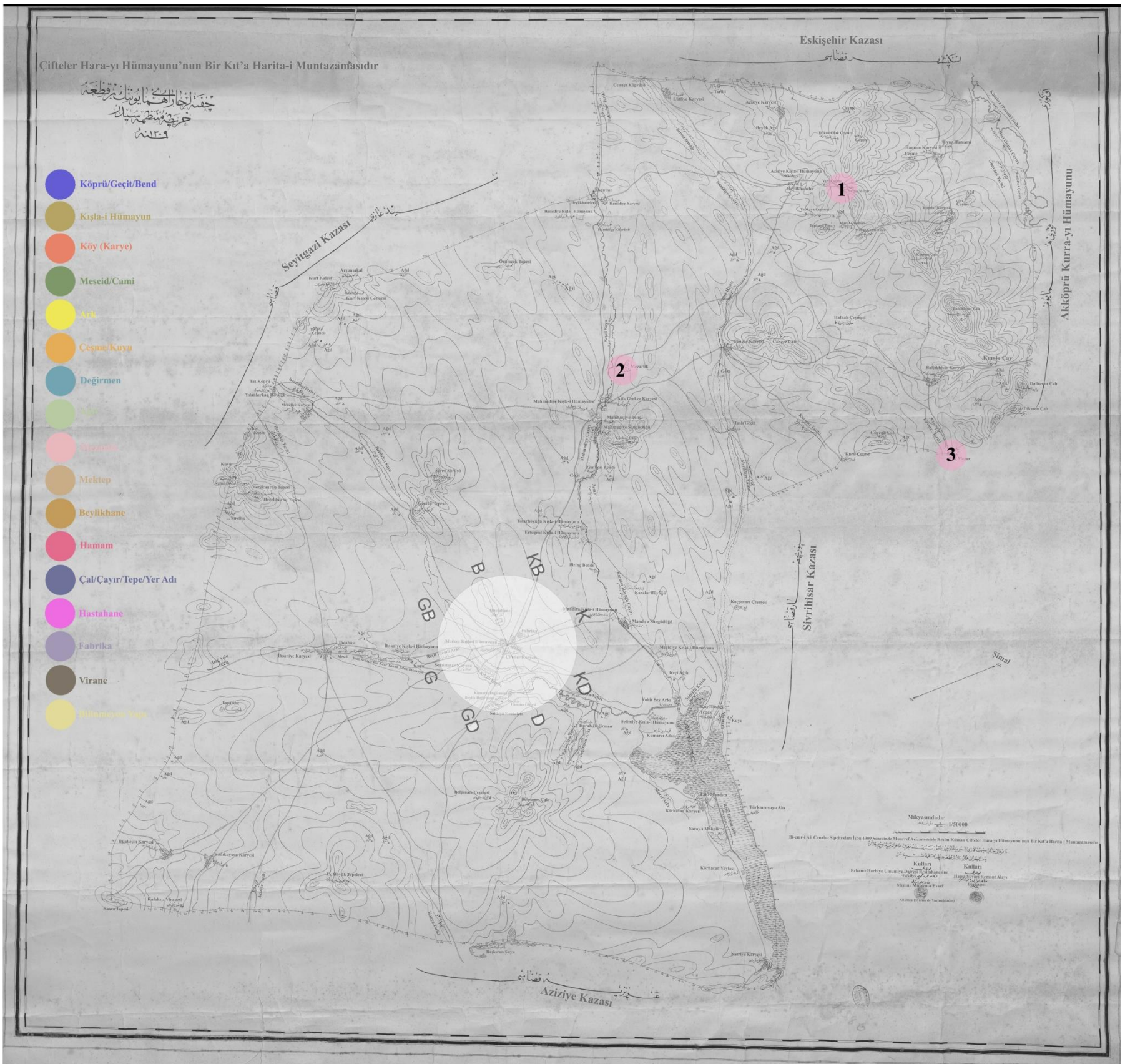

EK-21. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 ve 93586/2 Numara İle Yer Alan Haritaların Üzerinde Çalışma Kapsamında Yapılan, Mektep, Zabıtanhaneler (Beylikhaneler), Hamam, Hastane, Fabrika, Virane ve Bilinmeyen Yapıların Renklendirme ve Numaralandırma Çalışması. (1) Hamam; (2) ve (3) Zabıtanhane (Beylikhane); (4) Mektep; (5) ve (6) Bilinmeyen Yapı; (7) Hastane; (8) Fabrika; (9) Kulaksız Viranesi.

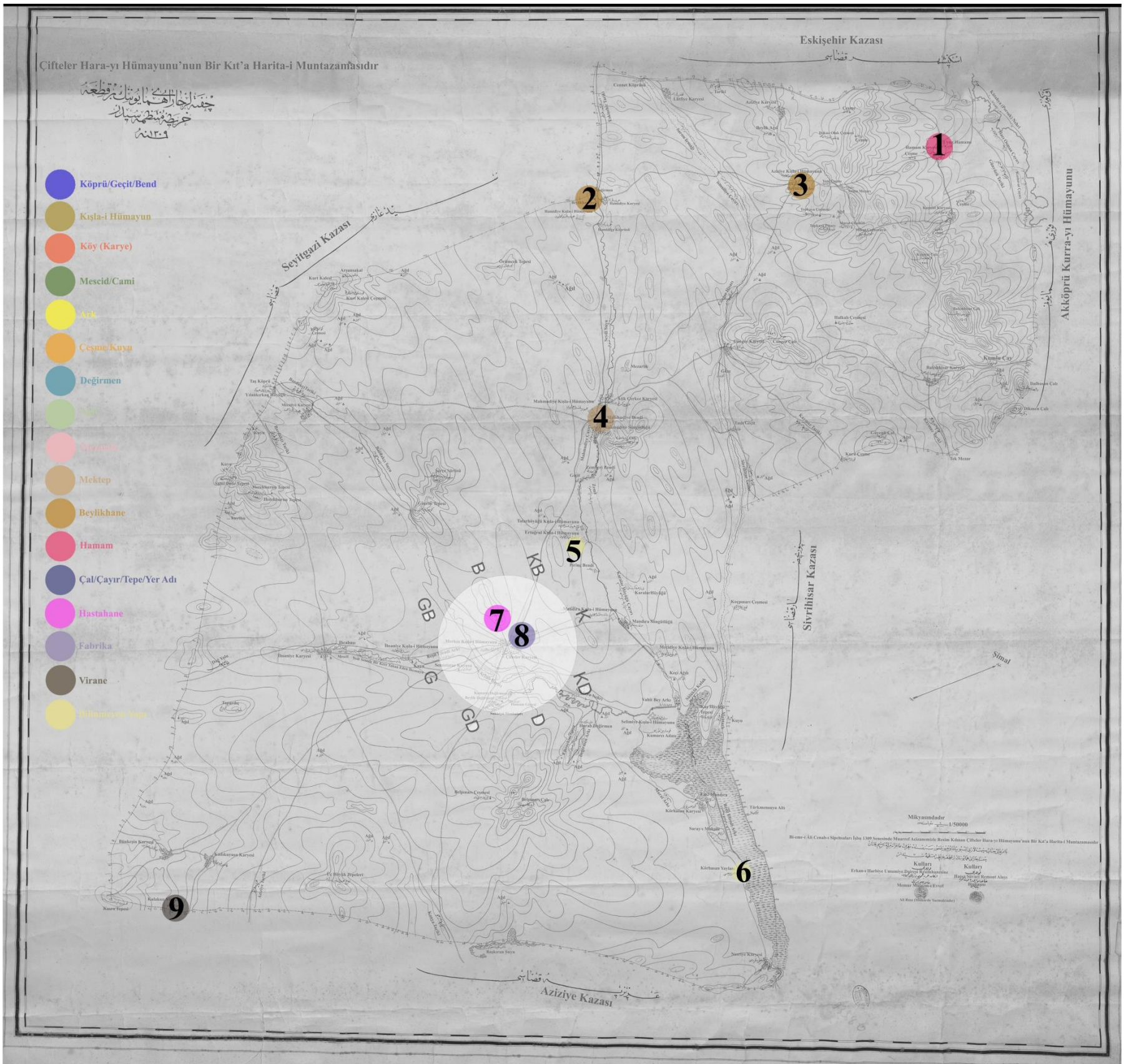

EK-22. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 ve 93586/2 Numara İle Yer Alan Haritaların Üzerinde Çalışma Kapsamında Yapılan, Çal, Çayır, Tepe Gibi Yer Adlarının Renklendirme ve Numaralandırma Çalışması. (1) Hacıosman Çayırı, (2) Kızılsıvat Çayırı, (3) İsmailiye Çayırı, (4) Kurt Kalesi, (5) Örümcek Tepesi, (6) Cönger Hisarı, (7) Kuşmat Çalı, (8) Cönger Çalı, (9) Balçıkhisar Çalı, (10) YılanKırkan Höyüğü, (11) Dalbasan Çalı, (12) Dikmen Çalı, (13) Mahmudiye Çayırı, (14) Mahmudiye Söngütlüğü, (15) Çerkez Çalı, (16) Güvenli Çal, (17) Samidede Tepesi, (18) Herekburnu Tepesi, (19) Serçe Sürüsü, (20), Göçebe Tepesi, (21) Zemheri Çayırı, (22) Karalar Höyüğü Çayırı, (23) Karalar Höyüğü, (24) Mandıra Söngütlüğü, (25) Arbab Bayırı, (26) Topardıç Tepesi, (27) Sülüklü Kulak, (28) Kuşhöyüğü Tepesi, (29) Mantarlı, (30) Kumarcı Adası, (31) Belpınarı Çalı, (32) Eski Mandıra, (33) Türkmen Suyu Altı, (34) Saray-ı Mahalli, (35) Körhasan Yaylası, (36) Üçhöyük Tepesi, (37) Kasra Tepesi

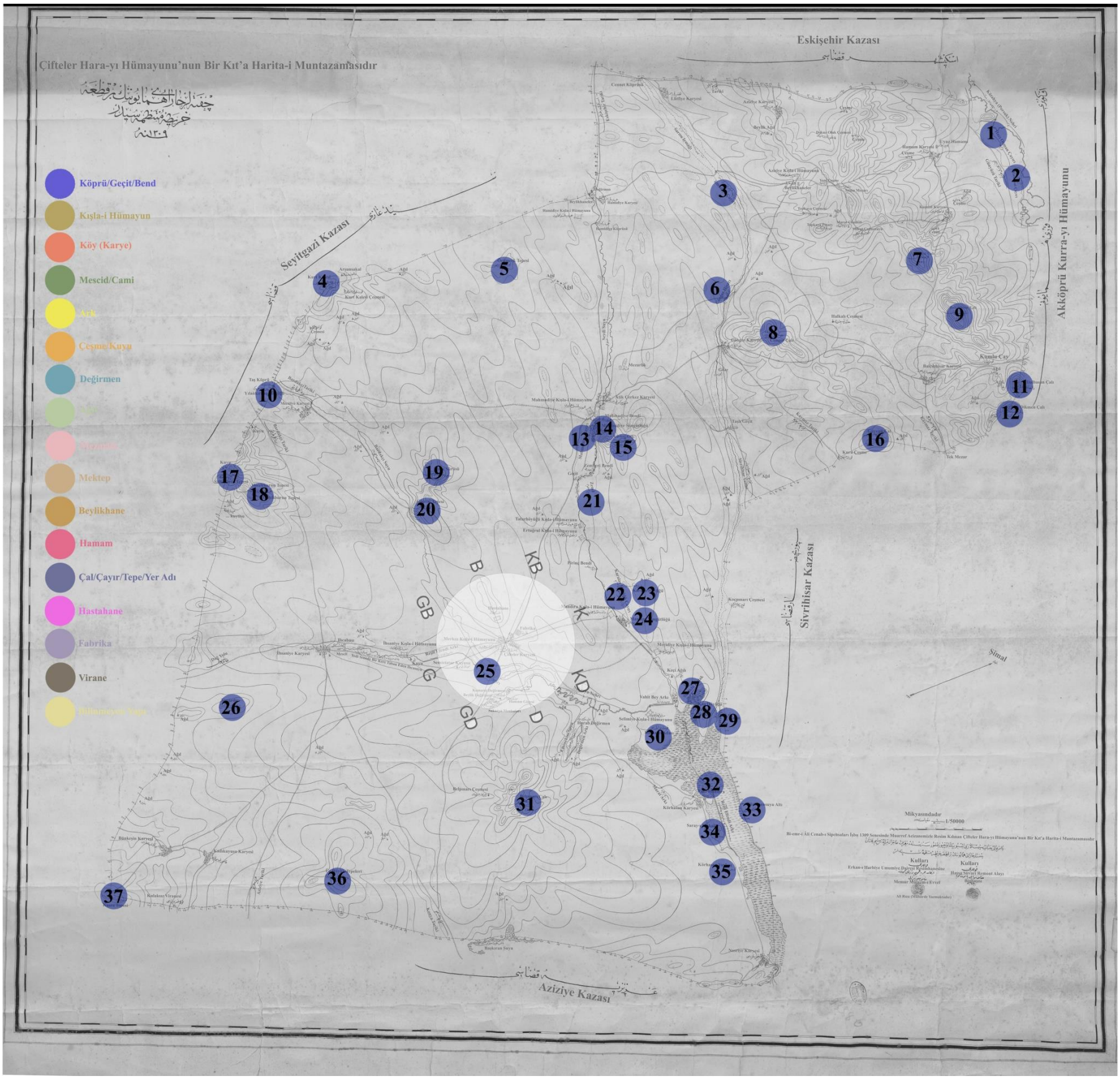

EK-23. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1 ve 93586/2 Numara İle Yer Alan Haritalar ile 92285/1 Numara İle Yer Alan Haritanın Çalışma Kapsamında Çakıştırılarak Tespit Edilen Farklılıkların Renklendirme ve Numaralandırma Çalışması. (1) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Adı Belirtilmeyip 92285/1 Numaralı Haritada Adı Belirtilen Çayır Bendi. (9) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Pirinç Bendi Olarak Geçmekteyken, 92285/1 Numaralı Haritada Köprü Olarak Geçmektedir. (15) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Adı Belirtilmeyip 92285/1 Numaralı Haritada Adı Belirtilen Hacı Halil Köprüsü. (2) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Bulunmayıp 92285/1 Numaralı Haritada Bulunan Kuşdoğan Çalı. (18) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Bulunmayıp 92285/1 Numaralı Haritada Bulunan Uluburun.(3), (4), (5), (10), (12) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Bulunmayıp 92285/1 Numaralı Haritada Bulunan Ağıllar. (6) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Bulunmayıp 92285/1 Numaralı Haritada Bulunan Beylik Ağıl. (7) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Adı Belirtilmeyip 92285/1 Numaralı Haritada Adı Belirtilen Beylik Ağıl. (8) 93586/1 ve İÜNEKA, 93586/2 Numaralı Haritada Kuyu Olarak Adlandırılıp 92285/1 Numaralı Haritada "Karneyn Çeşmesi" Olarak Adlandırılmıştır. (16) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Adı Belirtilmeyip 92285/1 Numaralı Haritada Adı Belirtilen Hacıkozanlı Kuyusu. (11) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Bulunmayıp 92285/1 Numaralı Haritada Bulunan Zabıtanhaneler. (13) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Adı Belirtilmeyip 92285/1 Numaralı Haritada Adı Belirtilen Küçük Sakarya. (14) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Bulunmayıp 92285/1 Numaralı Haritada Bulunan Yapı. (17) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Adı Belirtilmeyip 92285/1 Numaralı Haritada Adı Belirtilen Eminekini Suyu Menbağı

EK-24. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1, 93586/2, 92285/1 ve 92372/9 Numara İle Yer Alan Haritaların Çalışma Kapsamında Çakıştırılarak Tespit Edilen Farklılıkların Renklendirme ve Numaralandırma Çalışması. (1), (5), (15), (16), (17), (18), (19), (28), (29), (34), (35), (36), (38), (43) Ağıl; (32) Abdilağa Ağılı; (37) Mollabekir Ağılı; (39) Cartıkoğlu Ömer Ağılı; (41) Hacı Cafer Ağılı; (25), (31) Adı Belirtilen Fakat Okunamayan Ağıllar; (44) Karye Mezarlık; (2), (3), (6), (7), (8), (13), (40) Mezarlık; (4) Şerefiye Köyü; (21) Orhaniye Köyü; (20), (23) Hamitli Köyü; (22) Osmaniye Köyü; (42) Adı Okunamayan Köy; (10) Serdaroğlu Veli Çavuş; (12) Kayalıcerit; (14) Kadınören; (24) Kuruhöyük; (9) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Mescid/Cami Olarak Gösterilen, 92372/9 Numaralı Haritada Mezarlık Olarak Gösterilen Arşunsakal; (11) Arşunsakal Haziresi; (26) 93586/1 ve 93586/2 Numaralı Haritalarda Fabrika, 92372/9 Numaralı Haritada Taşhan Olarak Okunan Yapı; (27), (30) Ark; (33) Karatokat Hârabesi

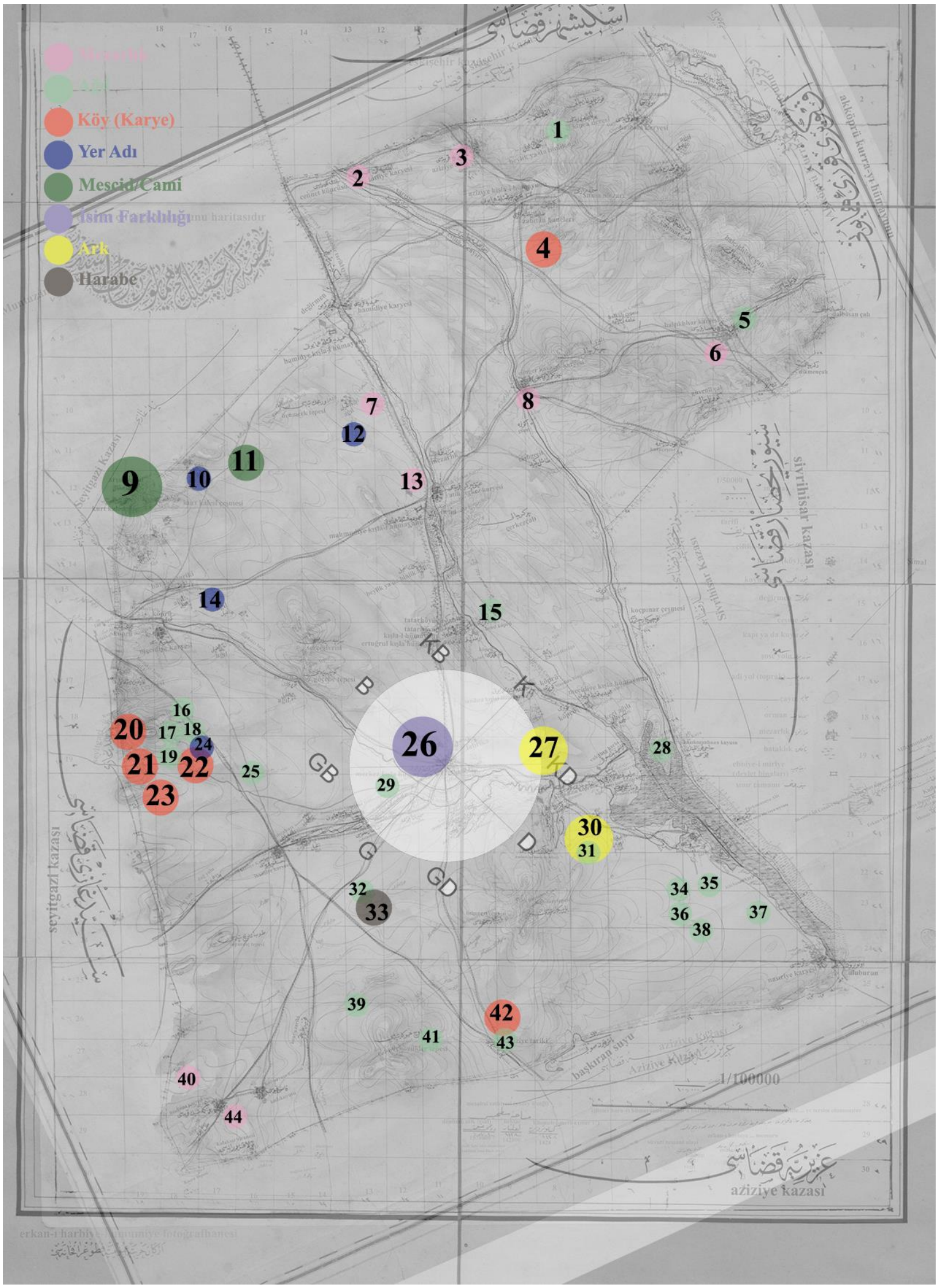

EK-25. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 93586/1, 93586/2, 92285/1 ve 92372/9 Numara İle Yer Alan Haritaların Çalışma Kapsamında Çakıştırılarak İncelenmesi Sonucunda Elde Edilen Tüm Verilerin Toplandığı Ortak Harita

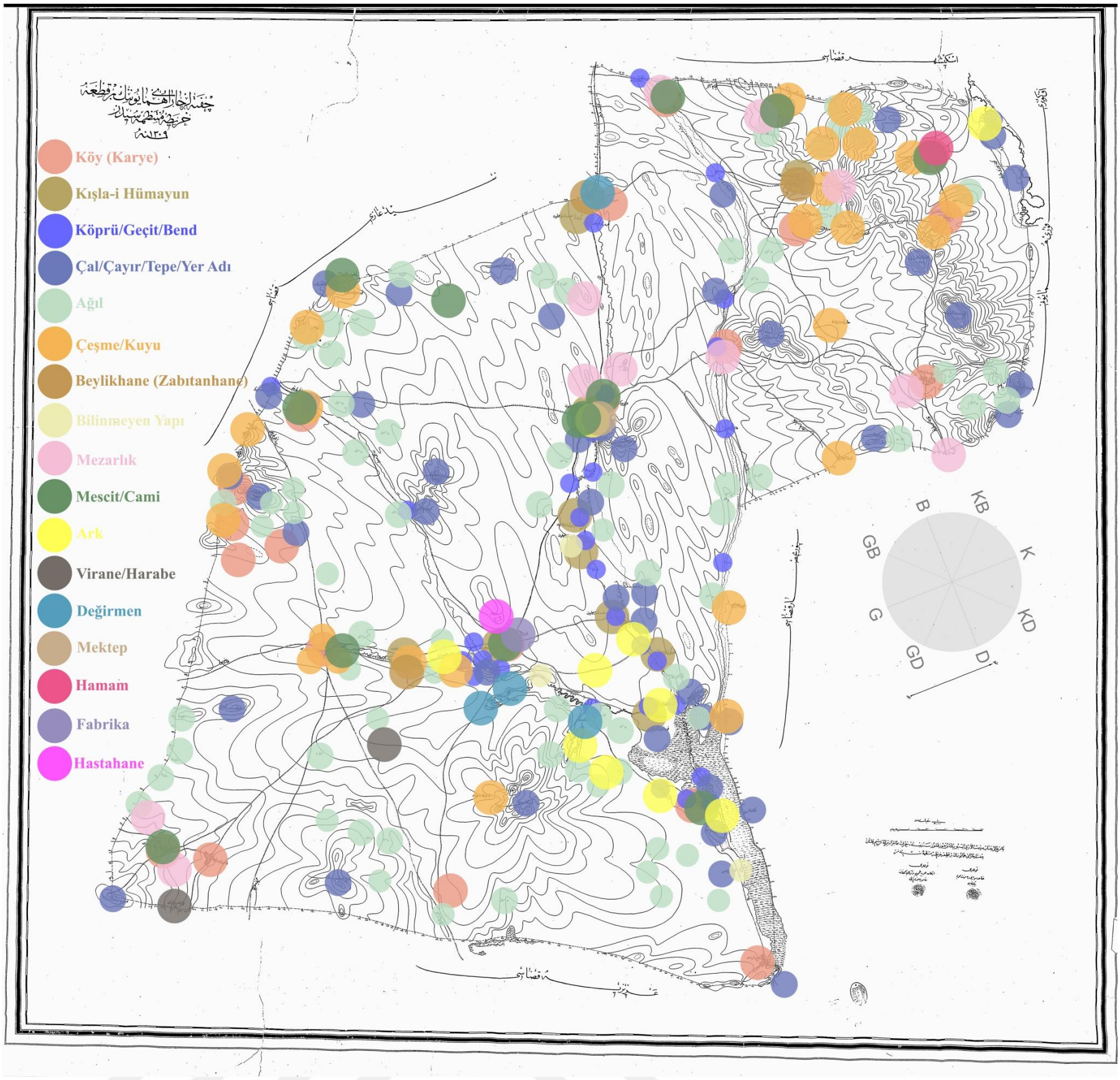

EK-26. Günümüzde Mevcut Olduğu Tespit Edilen Yapıların, Tarafımızdan Hazırlanan Ortak Harita Üzerinde Renklendirme ve Numaralandırma Çalışması. (1) Aziziye Mevkii Ağıl 1, (2) Aziziye Kışla-i Hümayunu, (3) Aziziye Mevkii Ağıl 2, (4) Hamidiye Kışla-i Hümayunu, (5) Mahmudiye Mevkii Hamam, (6) Mahmudiye Mevkii Fabrika, (7) Mahmudiye Mevkii Hâra (Karakışla) Cami, (8) Mahmudiye Mevkii Aygır Deposu, (9) Mandıra Kışla-i Hümayunu

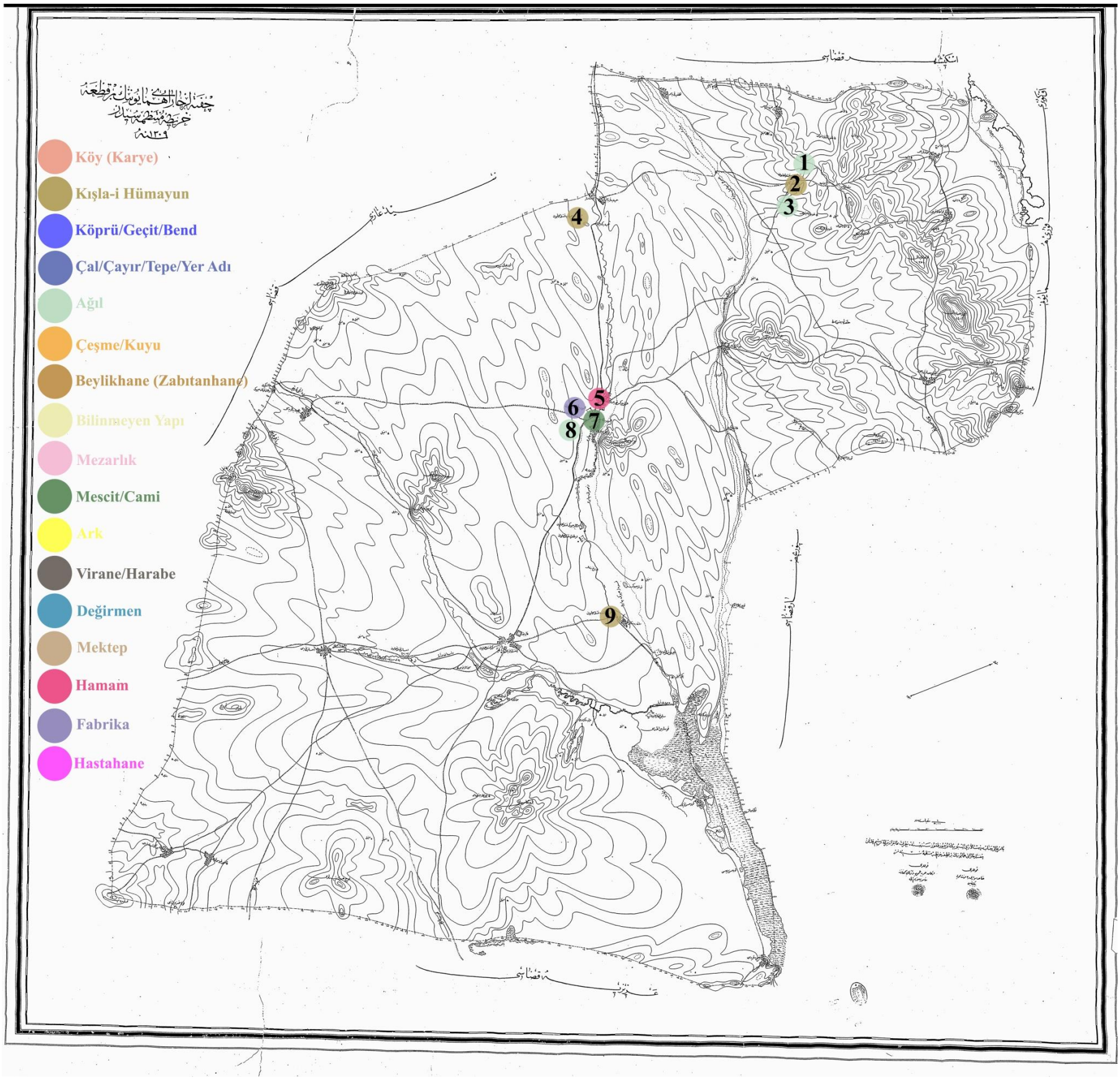

EK-27. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 92285/5 Numara İle Yer Alan Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun El Yazması Planı

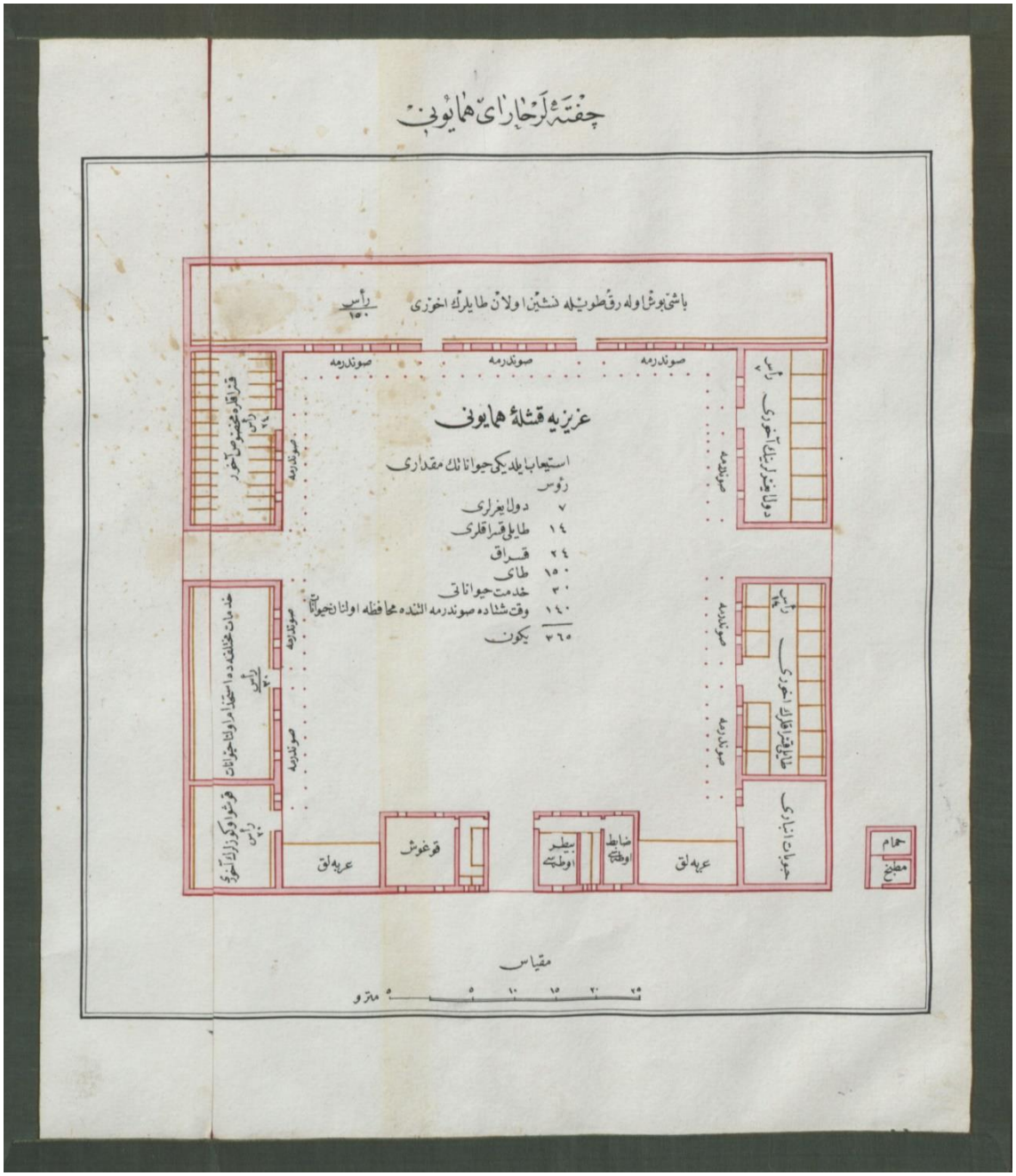

EK-28. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 92285/4 Numara İle Yer Alan Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun El Yazması Planı

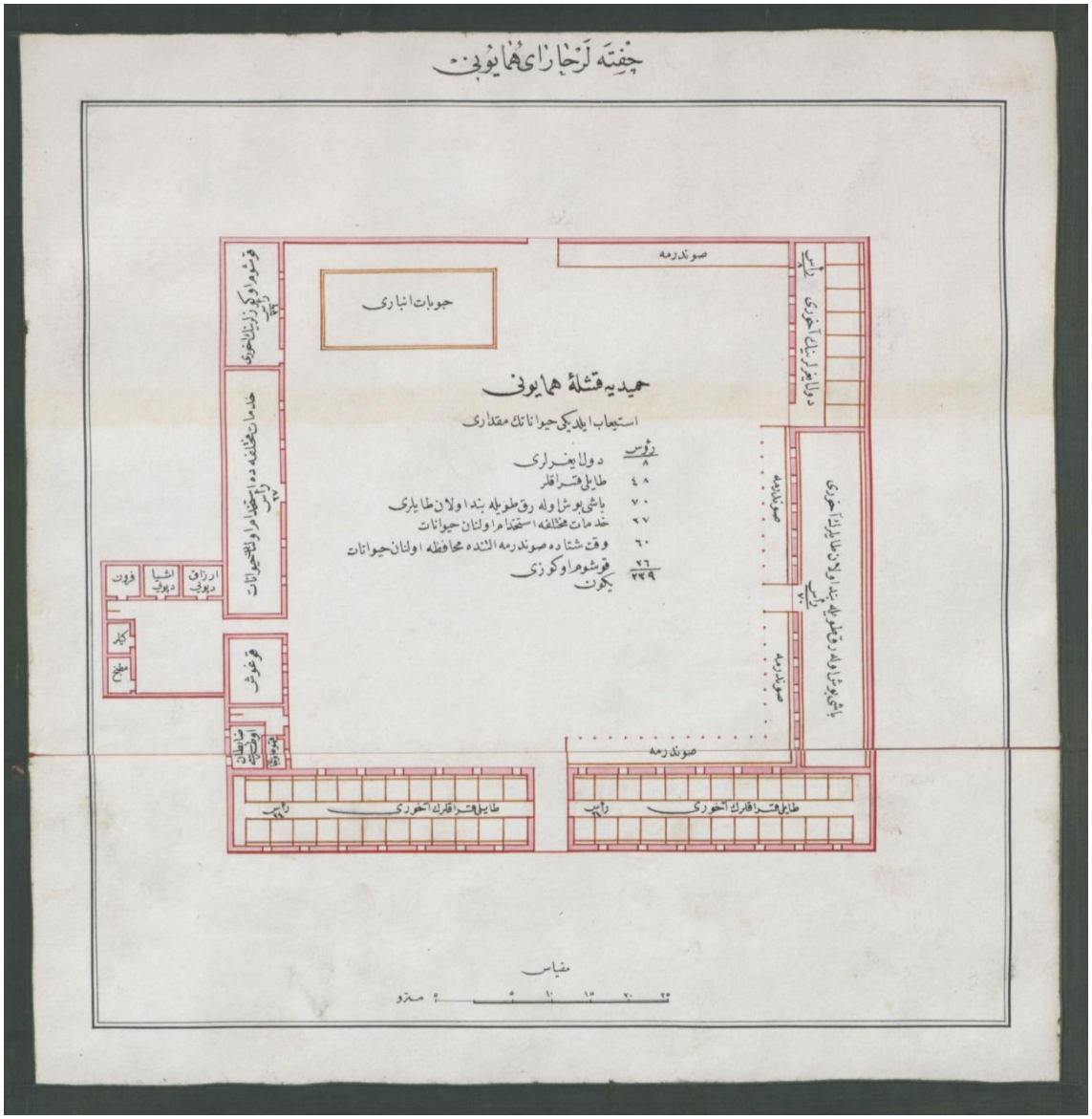

EK-29. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserle Kütüphanesi Arşivi'nde 92285/2 Numara İle Yer Alan Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun El Yazması Planı

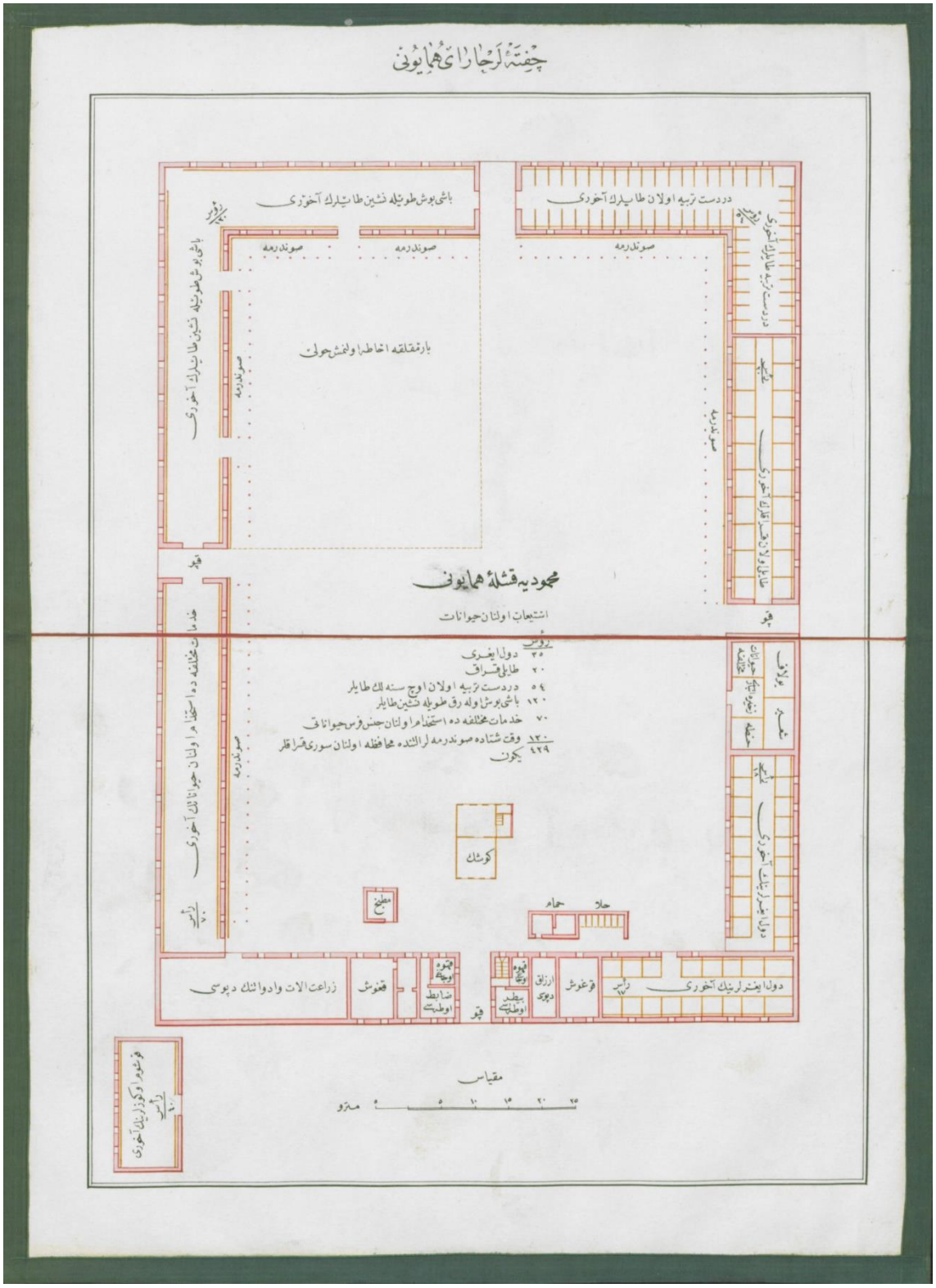

EK-30. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 92285/5 Numara İle Yer Alan Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun El Yazması Planının Transkript Edilmiş Hali

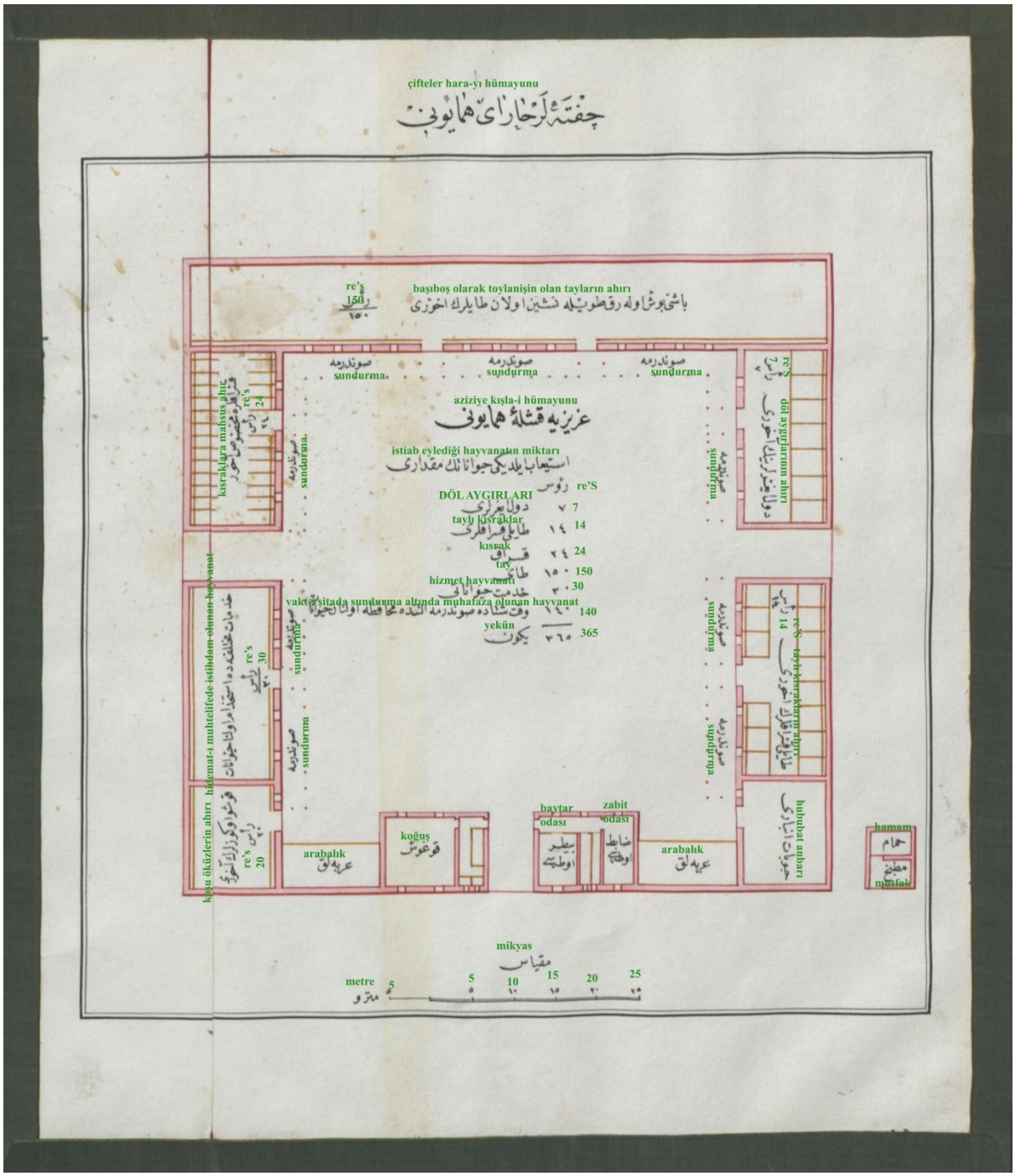

EK-31. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arşivi'nde 92285/4 Numara İle Yer Alan Hamidiye Kışla-i Hümayunu'nun El Yazması Planının Transkript Edilmiş Hali

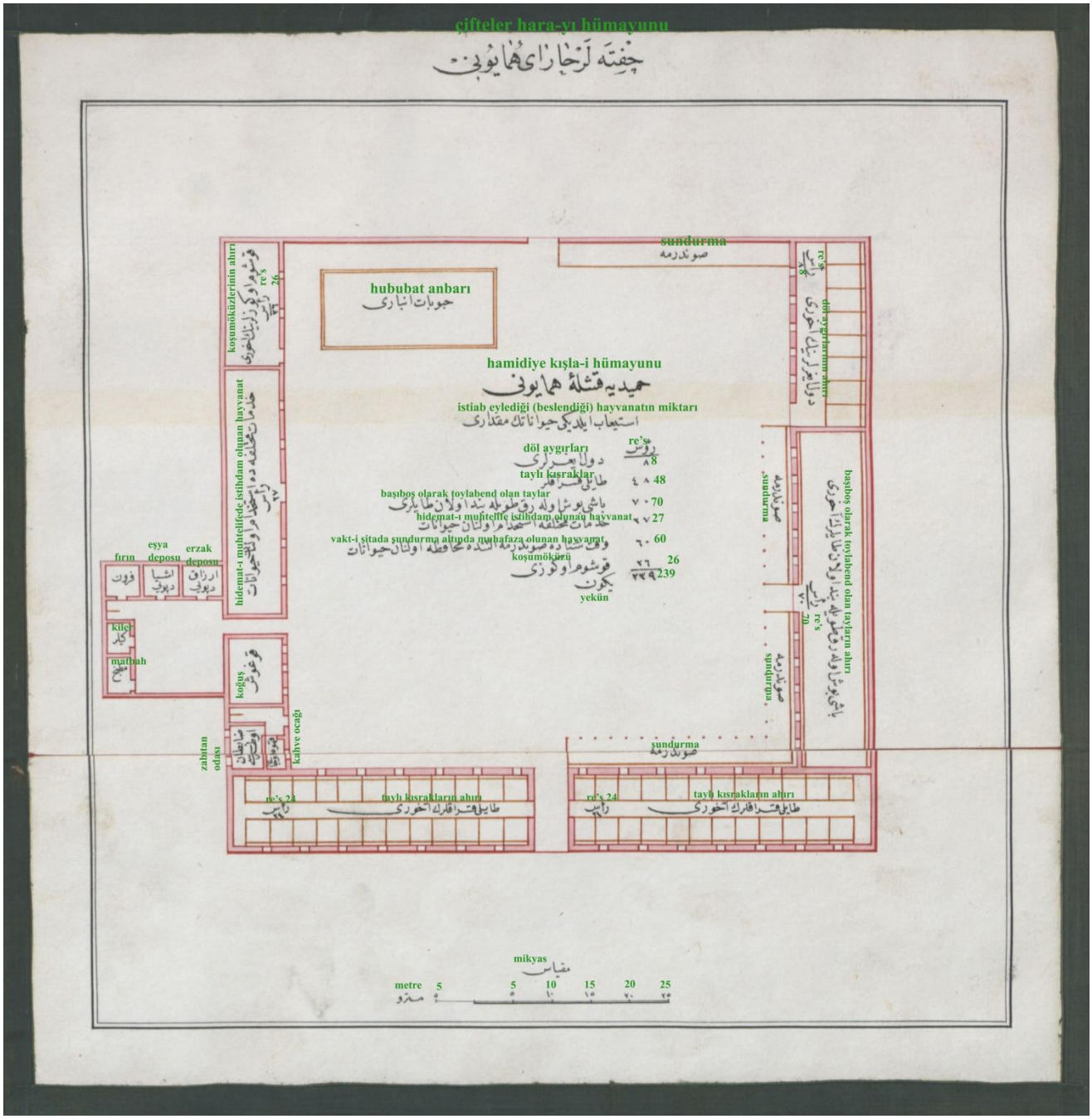

EK-32. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserle Kütüphanesi Arşivi'nde 92285/2 Numara İle Yer Alan Mahmudiye Kışla-i Hümayunu'nun El Yazması Planının Transkript Edilmiş Hali

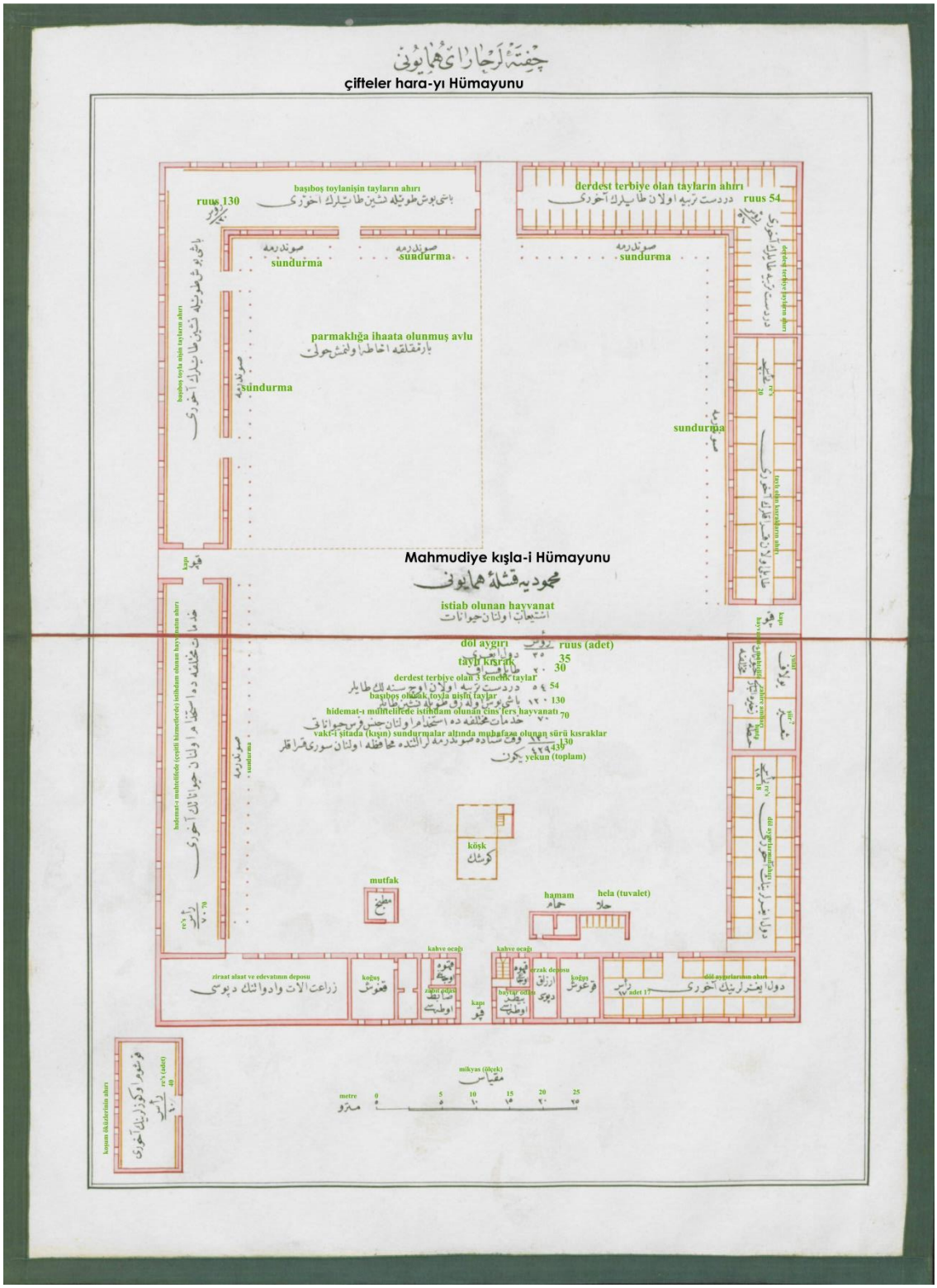

EK-33. Aziziye, Hamidiye ve Mahmudiye Kışla-i Hümayunlarının El Yazması Plan Tipolojilerini Karşılaştırma Çalışması

Lejand	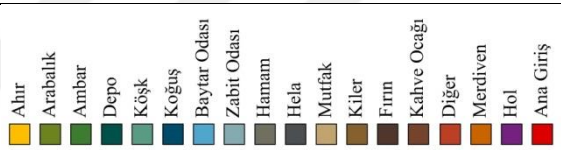		
Kışla-i Hümayun Yapısının Adı	Aziziye Kışla-i Hümayunu	Hamidiye Kışla-i Hümayunu	Mahmudiye Kışla-i Hümayunu
Plan Şeması **(Ana Şema+Yan Şema)**	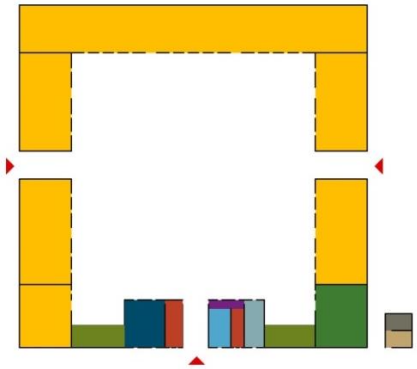	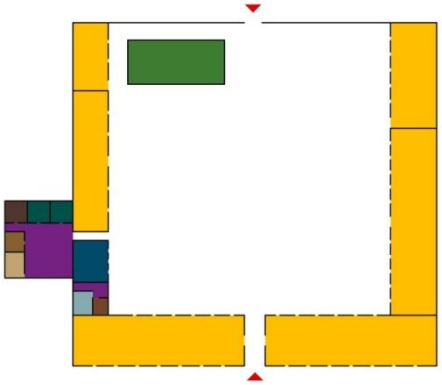	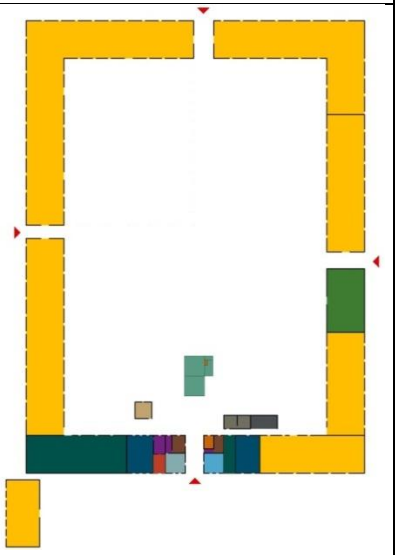
Ana Şema Boyutu (m) (Dıştan Dışa)	77,75 x 76,25	82,75 x 78	101 x 135
Yan Şema Boyutu (m) (Dıştan Dışa)	6 x 7,25	15,5 x 17,25	10,5 x 20, 75
İç Avlu Boyutu (m) (İçten İçe)	54,5 x 55	64,25 x 66,5	78,5 x 112, 5
Ana Giriş Sayısı	3	2	4
Barındırdığı Hayvanatın Toplam Miktarı	365	239	439

EK-34. Çalışma Kapsamında Değerlendirilen Osmanlı Arşivinde Bulunan Belgeler

Fon	Dosya No	Gömlek No	Özet	Tarih
Y..MTV. Yıldız Mütenevvi Maruzat	68	79	Ankara şimendiferinden dolayı Çifteler Hârası'nın varidatının artırılması vasıtalarının istihsali için Bursa Redif Miralayı Mehmed Bey'in getirtilerek talimat verilmesi ve bu talimata dair tanzim olunan varakaların takdimi.	H-18-03-1310 M-10 Ekim 1892
Y..MTV. Yıldız Mütenevvi Maruzat	34	68	Çifteler Hârası'nda askeri dairece yapılan çalışmalar hakkında bir fikir vermek arzusuyla yetiştirilmiş olan koçlardan bir kısmının takdim edildiği.	H-01-12-1305 M-9 Ağustos 1888
Y..MTV. Yıldız Mütenevvi Maruzat	39	105	Çifteler Hârası'nın intizam ve inkişafı hakkında elde edilen neticenin memnuniyet verici olduğunun Muzaffer Paşa tarafından bildirilmesi.	H-07-12-1306 M-4 Ağustos 1889
Y..MTV. Yıldız Mütenevvi Maruzat	67	110	1892 senesinde Lahey civarında Sonevik'de açılacak olan sayd-ı mahi (balık avı) sergisinde teşhir olunmak üzere Çifteler ve Sultansuyu Hâralarının plan ve fotoğraflarının Babıali'ye gönderildiğine dair Hâra nazırlarının tahriratı ile Seraskerlik'in arzı.	H-29-02-1310 M-22 Eylül 1892
BEO Bab-ı Ali Evrak Dosyası	3875	290553	Vilayetlerdeki emlak ve arazi-yi mesture meyanındaki çiftliklerin suret-i idaresi ve Çifteler Çiftliği'nde bir Hâra teşkili için gerekli meblağın tesviyesi. (Harbiye; İD/120-14)	H-28-03-1329 M-29 Mart 1911
BEO Bab-ı Ali Evrak Dosyası	3890	291678	Emlak ve arazi-i müdevvere meyanında bulunan Çifteler Çiftliği'nde baytar ve ziraat mektebleri ve Hâra tesis olunmak üzere nezâret-i aidesince istenilen mebani ve arazi hakkında. (Maliye; İD/120-14)	H-05-05-1329 M- 4 Mayıs 1911
BEO Bab-ı Ali Evrak Dosyası	39	2911	1892 senesinde Lahey civarında küşad edilecek olan sayd-ı mahi sergisine gönderilmek üzere Çifteler Sultansuyu Hâra-yı Hümayun'unun Ticaret ve Nafia Nezâreti tarafından gönderilen harita ve layiha ile ebniye ve hayvanat resimlerinin irsal kılındığı. (Hariciye; 354)	H-02-01-1310 M-27 Temmuz 1892
BEO Bab-ı Ali Evrak Dosyası	4172	312845	Depo tesisi için Çifteler, Çukurova, Sultansuyu ve Hazine Çiftliklerine tahsis olunan arazi ile çiftliklerde bulunan ebniyenin durumu ve bunların muhtac-ı tadil ve ıslah cihetlerinin tayini zımnında evvel emirde Çifteler Çiftliği'ne nezâretçe bir memur-ı mahsus izamı. (Maliye; İD/127-7)	H-06-06-1331 M-13 Mayıs 1913
BEO Bab-ı Ali Evrak Dosyası	4205	315343	Hüdavendigar'daki Çifteler Çiftliği'nde bulunan Aziziye mevkiinin Ticaret Nezâreti'ne devir ve teslim edilmesi. (Maliye, Ticaret ve Ziraat; İD/120-14)	H-11-09-1331 M-14 Ağustos 1913
BEO Bab-ı Ali Evrak Dosyası	4395	329567	Çifteler Çiftliği'nin Aziziye mevkiindeki Eminekini ve Ada mevkilerinin Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne tahsisi. (Harbiye; İD/120-7)	H-17-03-1334 M-23 Ocak 1916
BEO Bab-ı Ali Evrak Dosyası	4159	311915	Çifteler Sultan Suyu Çukurova çiftliklerinde tesis olunacak Remont depolarında bulundurulacak beş yüz re's tayın ve bunlara bakacak efradın ikamesi için gerekli ebniye ile arazinin temini. (Maliye, Orman ve Maadin; İD/120-7)	H-23-04-1331 M-1 Nisan 1913

EK-34. (Devam) Çalışma Kapsamında Değerlendirilen Osmanlı Arşivinde Bulunan Belgeler

Fon	Dosya No	Gömlek No	Özet	Tarih
C..DH.. Cevdet Dahiliye	247	12343	Sakarya Nehri üzerinde adalarda kaleler inşa ederek şekavet yapan ve Eskişehir mahkemesini basan bir cami ile bir kaç evi yakan şaki Kumarcı Abdullah ile kardeşi Memiş'in tenkillerine ve kalelerinin yıkdırılmasına dair Kütahya Mütesellimi Nasuh Ağa'ya hüküm. (g. tt)	H-29-06-1213 M-8 Aralık 1798
C..DH.. Cevdet Dahiliye	6	266	Sultan Selim kadınlarından Zibifer kadının uhdesinde bulunan Çifteler çifliğinde, Kocaeli Mutasarrıf-ı sabıkı Mustafa Paşa tarafından ebniye inşa edildiği ve halbuki orada bulunan ada dahilinde ebniye inşası memnu olup Mustafa Paşa'nın binası kalırsa adayada sirayet edeceği cihetle mezkur binaların hedmi ve enkazı satılarak bedelenin irsali için Hüdavendigar ve Kocaeli valililerine emirler yazılması hakkında takrir ve buyruldu.	H-12-11-1230 M-16 Ekim 1815
C.. ML.. Cevdet Maliye	3	109	Sultan Selim-i Salisin kadınlarından (Zibifer) kadının mülkname ile mutasarrıf olup Mustafa Paşa'ya ihale kılınmış olan çifteler çiftliği hakkında.	H-27-03-1231 M-26 Şubat 1816
HAT Hatt-ı Hümayun	1226	47891	Kocaeli mutasarrıfı Mustafa Paşa'dan gelen kaime olup adaya atılan güllelerden cephanelikleri ateş alıp evler ve eşya kamilen yandığı ve Kumarcı Abdullah teslim olup Dersaadet'e gönderilmek üzere olduğu hakkındadır.	H-27-09-1229 M-12 Eylül 1814
HAT Hatt-ı Hümayun	1226	47893	Kocaeli ve Hüdavendigar Mutasarrıfı Mustafa Paşa'dan gelen kaime olup Kumarcı Abdullah ve on sekiz avenesi idam edilip başları gönderildiği ve bir heybe derununda zuhur eden altını ile diğer zimematının defteri gönderilmek üzere olduğu hakkındadır.	H-03-10-1229 M-18 Eylül 1814
İ..DH.. İrade Dahiliye	1387	21	Çifteler Çiftlik-i hümayunu dahilinde Başkurt adlı mahalde iskan edilen Rumeli muhacirlerinin teşkil eylediği karyenin Burhaniye olarak adlandırıldığı. (1319Ca-43)	H-22-05-1319 M-6 Eylül 1901
İ.. HUS. İrade Hususi	111	95	Çifteler Çiftlik'i dahilinde iskan olunan müslümanların oluşturduğu köylere Mesudiye, Refahiye, Fahriye, Şerefiye, Hayriye ve Mamure isimlerinin verilmesi. (1321N-014)	H-09-09-1321 M-29 Kasım 1903
MV. Meclis-i Vükela Mazbataları	163	72	Vaktiyle askeriyede olup Hazine'ye devredilen çiftliklerde askerî Hâra tesis edilmek şartıyla tekrar iade edilmesi talebi.	H-29-04-1330 M-17 Nisan 1912
ŞD, Şura-yı Devlet	1611	4	Çifteler Çiftliği dahilinde mütevattın kura ahalisinin taht-ı ziraatlerinde olan arazisinin kendilerine tefvizi ve mütebakisinin dahi muhacirine tahsisi. (Hüdavendigar 5)	H-10-04-1329 M-10 Nisan 1911

EK-35. 1 Numaralı Envanter Fişi

<table>
<tr><td colspan="5">ÇİFTELER HÂRA-YI HÜMAYUNU KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ</td><td>Envanter No: 1</td><td>İnceleme Tarihi: Temmuz 2018</td></tr>
<tr><td>İli: Eskişehir</td><td>İlçesi: Mahmudiye</td><td colspan="2">Konum: Mahmudiye İlçesi’nin güney çıkışında, Eskişehir-Konya yolu ile Cumhuriyet Caddesi arasında, Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü arazi sınırları içerisinde</td><td>Koordinat:
Enlem 39°28'55.58" kuzey,
Boylam 30°59'24.47" doğu</td><td>Özgün Adı: Aygır deposu</td><td>Adı: Depo</td></tr>
<tr><td>İnşa Tarihi: 1886 yılı civarı</td><td>Yaptıran: Sultan II. Abdülhamid</td><td>Bugünkü Sahibi: Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü</td><td>Tescil Kaydı: Yok</td><td>Onarım: Bilinmiyor</td><td>Özgün İşlevi: Aygır deposu</td><td>Bugünkü İşlevi: Depo</td></tr>
<tr><td>Fotoğraf (Yıl: 1899)</td><td colspan="2">Google Earth Uydu Görüntüsü (Erişim Yılı: 2019)</td><td colspan="2">Cephe</td><td colspan="2">Plan</td></tr>
<tr><td> </td><td colspan="2"> 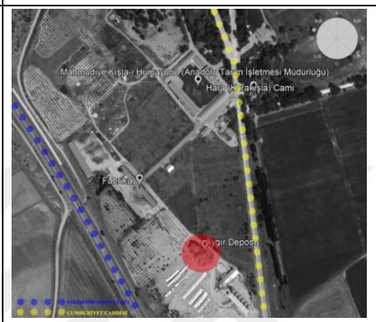 </td><td colspan="2"> </td><td colspan="2"> 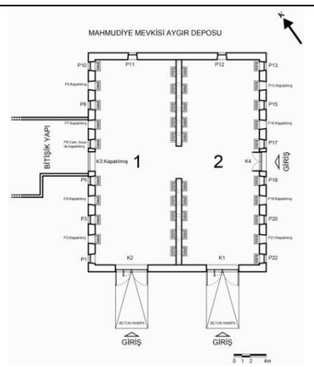 </td></tr>
<tr><td>Ulaşılabilen Plan</td><td colspan="2"></td><td colspan="2">Güneydoğu cephesi</td><td colspan="2">Kuzeybatı ve kuzeydoğu cepheleri</td></tr>
<tr><td>YOK</td><td colspan="2"></td><td colspan="2"> </td><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="3"></td><td colspan="2">Güneybatı ve kuzeybatı cepheleri</td><td colspan="2">Güneydoğu cephesi</td></tr>
<tr><td colspan="3"></td><td colspan="2"></td><td colspan="2">Detay</td></tr>
<tr><td colspan="3"></td><td colspan="2"></td><td> </td><td>
Plan krokisinde 1 numara ile gösterilen bölümden çatıya güneybatıdan bakış
 </td></tr>
<tr><td colspan="3"></td><td colspan="2"></td><td>Plan krokisinde 1 numara ile gösterilen bölümden çatıya kuzeyden bakış</td><td>Geçiş aralığı ile çatının birleşimi</td></tr>
<tr><td colspan="7">Korunmuşluk Durumu: Yapı genel anlamıyla korunmuştur. Kuzeybatı cephesine bitişik ek yapı inşa edilmiştir. Çatısı örtüsünde geniş açıklık nedeniyle yer yer sehim gözlemlenmiştir. Özgün yapı malzemelerinde hasarlar ve niteliksiz malzeme kullanımı mevcuttur. Sonradan kapatılan açıklıklar bulunmaktadır.</td></tr>
</table>

Cephe Durumu	**İyi**	☐	**Örtü Durumu**	**İyi**	☐	**İç Yapı Durumu**	**İyi**	☐	**Taşıyıcı Durumu**	**İyi**	☒	**Bezeme Durumu**	**İyi**	☐
	Orta	☒		**Orta**	☒		**Orta**	☒		**Orta**	☐		**Orta**	☒
	Kötü	☐		**Kötü**	☐		**Kötü**	☐		**Kötü**	☐		**Kötü**	☐

EK-36. 2 Numaralı Envanter Fişi

ÇİFTELER HÂRA-YI HÜMAYUNU KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ					**Envanter No:** 2	**İnceleme Tarihi:** Temmuz 2018
İli: Eskişehir	**İlçesi:** Mahmudiye	**Konum:** Mahmudiye İlçesi'nin güney çıkışında, Eskişehir-Konya yolu ile Cumhuriyet Caddesi arasında, Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü arazi sınırları içerisinde		**Koordinat:** Enlem 39°29'0.10" kuzey Boylam 30°59'18.65" doğu	**Özgün Adı:** Fabrika	**Adı:** Tamir Atölyesi
İnşa Tarihi: 1889	**Yaptıran:** Sultan II. Abdülhamid	**Bugünkü Sahibi:** Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü	**Tescil Kaydı:** Yok	**Onarım:** Bilinmiyor	**Özgün İşlevi:** Fabrika	**Bugünkü İşlevi:** Tamirat İşleri

Fotoğraf (Yıl: ?)

Google Earth Uydu Görüntüsü (Erişim Yılı: 2019)

Cephe

Kuzeydoğu cephesine kuzeyden bakış

Kuzeydoğu cephesine doğudan bakış

Plan

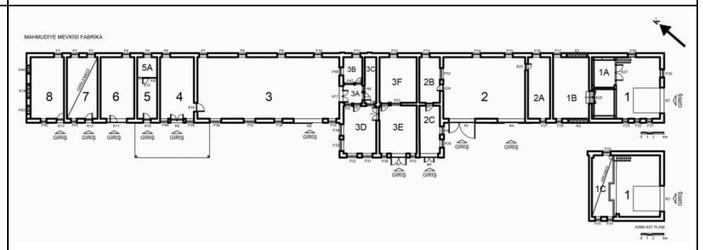

Detay

Kuzeydoğu cephesinin ortasında bulunan kapının kapatıldığı bölüm

Ulaşılabilen Plan

YOK

Güneybatı cephesine batıdan bakış

Güneybatı cephesine güneyden bakış

Güneybatı cephesinde yer alan özgün pencere

Kuzeydoğu cephesinde kapatılan kapının izi ve pencere

Korunmuşluk Durumu: Yapı büyük ölçüde özgünlüğünü kaybetmiş, üst katı yıkılmış ve betonarme sistem ile entegre edilmiştir. Yapının kuzeydoğu cephesinde bulunan taç kapısı kapatılmıştır. Taç kapıda bulunan dönemin mimari anlayışını yansıtan süsleme detayları günümüze ulaşabilmiştir. Hatalı onarım, bakımsızlık, atmosfer etkileri ve yanlış alınan kararlardan kaynaklanan hasarlar bulunmaktadır.

Cephe Durumu	**İyi**	☐	**Örtü Durumu**	**İyi**	☐	**İç Yapı Durumu**	**İyi**	☐	**Taşıyıcı Durumu**	**İyi**	☐	**Bezeme Durumu**	**İyi**	☐
	Orta	☐		**Orta**	☐		**Orta**	☐		**Orta**	☐		**Orta**	☐
	Kötü	☒		**Kötü**	☒		**Kötü**	☒		**Kötü**	☒		**Kötü**	☒

EK-37. 3 Numaralı Envanter Fişi

<table>
<tr><td colspan="5">ÇİFTELER HÂRA-YI HÜMAYUNU KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ</td><td colspan="2">Envanter No: 3</td><td>İnceleme Tarihi:
Temmuz 2018</td></tr>
<tr><td>İli: Eskişehir</td><td>İlçesi: Mahmudiye</td><td colspan="2">Konum: Yapı, Mahmudiye İlçesi’nin güney çıkışında, Işıklar Mahallesi’nde, Cumhuriyet Caddesi üzerinde, tapunun 11.13 pafta, 219 ada, 2 parselinde kayıtlı; Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü arazi sınırları içerisinde</td><td>Koordinat:
Enlem 39°29'6.45" kuzey
Boylam 30°59'28.78" doğu</td><td>Özgün Adı: Hâra Cami</td><td>Adı: Hâra/ Karakışla/Mahmudiye/ Muradiye Cami</td></tr>
<tr><td>İnşa Tarihi: 1897</td><td>Yaptıran: Sultan II. Abdülhamid</td><td>Bugünkü Sahibi: Mahmud-u Sani Vakfı</td><td>Tescil Kaydı: Var</td><td>Onarım:
1993 (basit onarım)
2008 (basit onarım)</td><td>Özgün İşlevi: Cami</td><td>Bugünkü İşlevi: Cami</td></tr>
<tr><td colspan="2">Fotoğraf (Yıl: 1898)</td><td colspan="2">Google Earth Uydu Görüntüsü (Erişim Yılı: 2019)</td><td colspan="2">Cephe</td><td colspan="2">Plan</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td><td colspan="2"> 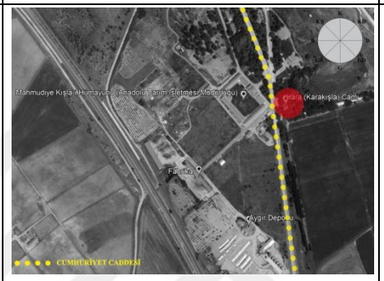 Mahmudiye Kışla-Hümayun
Cumhuriyet Caddesi
Çiftlik
Otogar (Karakışla Cami)
Çiftlik
Otogar
Otogar
Otogar

EK-38. 4 Numaralı Envanter Fişi

<table>
<tr><td colspan="5">ÇİFTELER HÂRA-YI HÜMAYUNU KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ</td><td colspan="2">Envanter No: 4</td><td>İnceleme Tarihi:
Temmuz 2018</td></tr>
<tr><td>İli: Eskişehir</td><td>İlçesi: Mahmudiye</td><td colspan="2">Konum: Mahmudiye İlçesi’nde, Hamam Caddesi ile Tezcan Sokak kesişiminde, Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü arazi sınırları içerisinde</td><td>Koordinat:
Enlem 39°29'21.88" kuzey
Boylam 30°59'17.45" doğu</td><td>Özgün Adı: Hamam</td><td>Adı: Hamam</td></tr>
<tr><td>İnşa Tarihi: II. Mahmud veya II. Abdülhamid dönemi</td><td>Yaptıran: Sultan II. Abdülhamid</td><td>Bugünkü Sahibi: ?</td><td>Tescil Kaydı: Var</td><td>Onarım:</td><td>Özgün İşlevi: Hamam</td><td>Bugünkü İşlevi:
Kullanılmıyor</td></tr>
<tr><td>Fotoğraf (Yıl: -)</td><td colspan="2">Google Earth Uydu Görüntüsü
(Erişim Yılı: 2019)</td><td colspan="2">Cephe</td><td colspan="2">Plan</td></tr>
<tr><td>YOK</td><td colspan="2" rowspan="3">
</td><td colspan="2"> </td><td colspan="2" rowspan="2"> 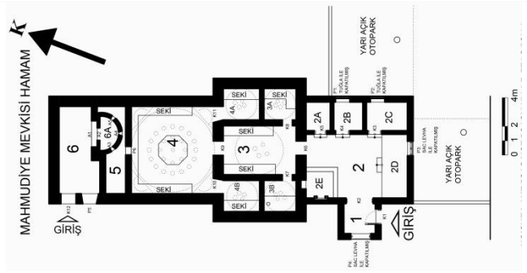
</td></tr>
<tr><td>Ulaşılabilen Plan</td><td colspan="2"> </td><td colspan="2">Detay</td></tr>
<tr><td>YOK</td><td colspan="2">Güneydoğu ve kuzeydoğu cephesi</td><td colspan="2">Güneydoğu ve güneybatı cephesi</td><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2"> </td><td colspan="2"> </td><td>Güneybatı duvarında bulunan ocak</td><td>Sıcaklığın (4) kubbesi ve tromplar</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">Güneybatı cephesi</td><td colspan="2">Kuzeydoğu cephesi</td><td>
Sıcaklıkta (4) bulunan göbek taşı</td><td>
6A ile adlandırılan mekânda bulunan A3, A4,A5 açıklıkları</td></tr>
<tr><td colspan="9">Korunmuşluk Durumu: Yapı günümüzde terk edilmiştir ve oldukça kötü durumdadır. Kullanılmıyor oluşu yapının hızlı bir şekilde yıpranmasına neden olmaktadır. Bakımsızlık ve terk, kasıtlı tahrip, uzun süreli doğal etmenler, trafik, malzeme yorulmalarından kaynaklanan hasarlar bulunmaktadır.</td></tr>
</table>

Cephe Durumu	**İyi**	☐	**Örtü Durumu**	**İyi**	☐	**İç Yapı Durumu**	**İyi**	☐	**Taşıyıcı Durumu**	**İyi**	☐	**Bezeme Durumu**	**İyi**	☐
	Orta	☐		**Orta**	☐		**Orta**	☐		**Orta**	☐		**Orta**	☐
	Kötü	☒		**Kötü**	☒		**Kötü**	☒		**Kötü**	☒		**Kötü**	☒

EK-39. 5 Numaralı Envanter Fişi

<table>
<tr><td colspan="5">ÇİFTELER HÂRA-YI HÜMAYUNU KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ</td><td>Envanter No: 5</td><td>İnceleme Tarihi: Temmuz 2018</td></tr>
<tr><td>İli: Eskişehir</td><td>İlçesi: Mahmudiye İlçesi ile Alpu İlçesi sınırında</td><td colspan="2">Konum: Aziziye (Işıkören) Mahallesi’nin doğu-güneydoğu, Topkaya Mahallesi’nin kuzeybatısında</td><td>Koordinat:
Enlem 39°38'41.43" kuzey
Boylam 30°59'23.17" doğu</td><td>Özgün Adı: Aziziye Kışla-i Hümayunu</td><td>Adı: ?</td></tr>
<tr><td>İnşa Tarihi: 1886 yılı ile 1888 yılları arasında</td><td>Yaptıran: Sultan II. Abdülhamid</td><td>Bugünkü Sahibi: Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü</td><td>Tescil Kaydı: Yok</td><td>Onarım: Bilinmiyor</td><td>Özgün İşlevi: At neslinin ıslahı, büyükbaş-küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve tarım işleri</td><td>Bugünkü İşlevi: Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği</td></tr>
<tr><td>Fotoğraf (Yıl: 1899)
 </td><td colspan="2">Google Earth Uydu Görüntüsü (Erişim Yılı: 2019)
 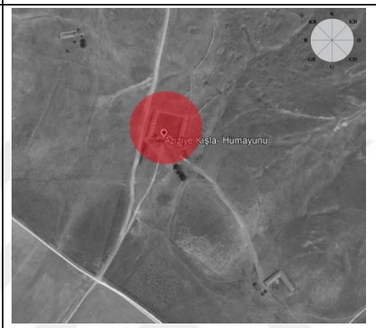 </td><td colspan="2">Cephe

Güneybatı ve güneydoğu cephesi

Kuzeydoğu cephesi

Kuzeydoğu ve kuzeybatı cephesi

Güneybatı ve kuzeybatı kanadının avluya bakan cepheleri

Kuzeydoğuda bulunan yarı açık mekân ile güneydoğu kanadının avluya bakan cephesi</td><td>Plan
 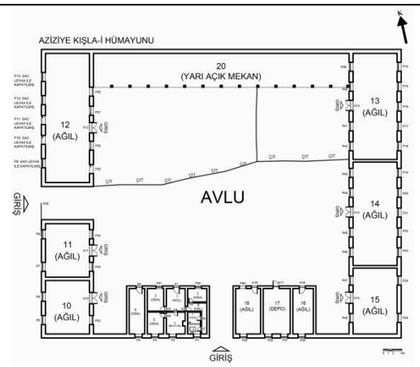 </td></tr>
<tr><td colspan="2">Ulaşılabilen Plan
 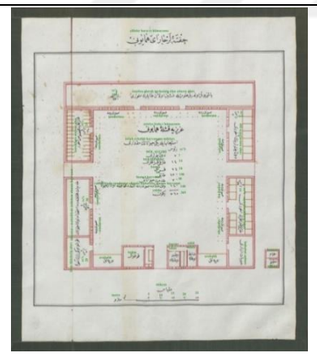 </td><td colspan="3"></td><td colspan="2">Detay

10 numaralı ağılda taş pabuçlara oturtulan ahşap makas detayı
 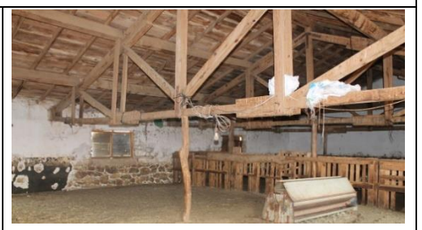
12 numaralı ağılda çatı sistemi

Yapının güneyinde bulunan çeşme</td></tr>
<tr><td colspan="7">Korunmuşluk Durumu: Yapının önceden var olan kuzeydoğu kanadındaki ahır, günümüzde mevcut değildir. İkinci katı yıkılmıştır. Ahırların çatı sistemi özgündür ve oldukça dikkat çekmektedir. Yapının kullanılıyor oluşu ömrünü uzatmaktadır fakat öte yandan hatalı onarımlar, bakımsızlık ve bilinçsizlik sebebiyle hasarlar mevcuttur.</td></tr>
</table>

Cephe Durumu	**İyi**	☐	**Örtü Durumu**	**İyi**	☒	**İç Yapı Durumu**	**İyi**	☐	**Taşıyıcı Durumu**	**İyi**	☒	**Bezeme Durumu**	**İyi**	☐
	Orta	☒		**Orta**	☐		**Orta**	☒		**Orta**	☐		**Orta**	☒
	Kötü	☐		**Kötü**	☐		**Kötü**	☐		**Kötü**	☐		**Kötü**	☐

EK-40. 6 Numaralı Envanter Fişi

<table>
<tr><td colspan="5">ÇİFTELER HÂRA-YI HÜMAYUNU KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ</td><td>Envanter No:6</td><td>İnceleme Tarihi: Temmuz 2018</td></tr>
<tr><td>İli: Eskişehir</td><td>İlçesi: Mahmudiye İlçesi ile Alpu İlçesi sınırında</td><td colspan="2">Konum: Aziziye Kışla-i Hümayunu’nun kuzeybatısında, Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü’nün arazi sınırları içerisinde</td><td>Koordinat:
Enlem 39°38'47.55" kuzey
Boylam 30°59'14.72" doğu</td><td>Özgün Adı: Ağıl</td><td>Adı: ?</td></tr>
<tr><td>İnşa Tarihi: 1886 yılı ile 1888 yılları arasında</td><td>Yaptıran: Sultan II. Abdülhamid</td><td>Bugünkü Sahibi: ?</td><td>Tescil Kaydı: Yok</td><td>Onarım: Bilinmiyor</td><td>Özgün İşlevi: Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği</td><td>Bugünkü İşlevi: Kullanılmıyor</td></tr>
<tr><td colspan="2">Fotoğraf (Yıl: -)</td><td colspan="2">Google Earth Uydu Görüntüsü (Erişim Yılı: 2019)</td><td>Cephe</td><td colspan="2">Plan</td></tr>
<tr><td colspan="2">YOK</td><td colspan="2"> 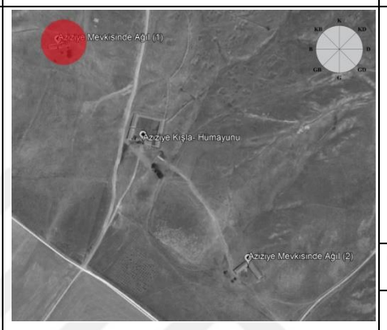
</td><td> </td><td colspan="2"> 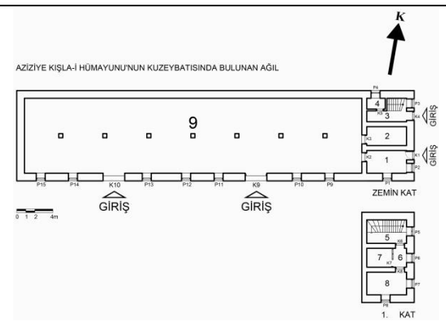
</td></tr>
<tr><td colspan="2">Ulaşılabilen Plan</td><td colspan="2"></td><td>Güney ve batı cepheleri</td><td colspan="2">Detay</td></tr>
<tr><td colspan="2">YOK</td><td colspan="2"></td><td> </td><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td colspan="2"></td><td>Kuzey ve batı cepheleri</td><td>Doğu cephesinde bulunan pencereler</td><td>Doğu duvarı ve çatı ile dikme birleşimi</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td colspan="2"></td><td> </td><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td colspan="2"></td><td colspan="2"></td><td>Güney ve doğu cepheleri</td><td>Güney duvarında bulunan kapı ve pencere</td><td>Güney duvarında bulunan P15 penceresine yakından bakış</td></tr>
<tr><td colspan="7">Korunmuşluk Durumu: Terk edilmiş ve oldukça kötü durumdadır. Yapı bütünlüğü bozulmuş, strüktürel elemanları eksilmiş, yapı sistemi zayıflamıştır. Yapının kullanılmaması ve çatısının büyük bir bölümün çökmesi uzun süreli doğal etmenleri etkisini hızlandırmıştır.</td></tr>
</table>

Cephe Durumu	**İyi**	☐	**Örtü Durumu**	**İyi**	☐	**İç Yapı Durumu**	**İyi**	☐	**Taşıyıcı Durumu**	**İyi**	☐	**Bezeme Durumu**	**İyi**	☐
	Orta	☐		**Orta**	☐		**Orta**	☐		**Orta**	☐		**Orta**	☐
	Kötü	☒		**Kötü**	☒		**Kötü**	☒		**Kötü**	☒		**Kötü**	☒

EK-41. 7 Numaralı Envanter Fişi

ÇİFTELER HÂRA-YI HÜMAYUNU KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ				**Envanter No:**7	**İnceleme Tarihi:** Temmuz 2018
İli: Eskişehir	**İlçesi:** Mahmudiye İlçesi ile Alpu İlçesi sınırında	**Konum:** Aziziye Kışla-i Hümayunu'nun güneydoğusunda, Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü'nün arazi sınırları içerisinde	**Koordinat:** Enlem 39°38'31.45" kuzey Boylam 30°59'32.86" doğu	**Özgün Adı:** Ağıl	**Adı:** Ağıl
İnşa Tarihi: 1886 yılı ile 1888 yılları arasında	**Yaptıran:** Sultan II. Abdülhamid	**Bugünkü Sahibi:** Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü / **Tescil Kaydı:** Yok	**Onarım:** Bilinmiyor	**Özgün İşlevi:** Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği	**Bugünkü İşlevi:** Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği

Fotoğraf (Yıl: -)

YOK

Ulaşılabilen Plan

YOK

Google Earth Uydu Görüntüsü (Erişim Yılı: 2019)

Cephe

Güneydoğu ve güneybatı cepheleri

Kuzeybatı ve kuzeydoğu cepheleri

Güneydoğu cephesi

Plan

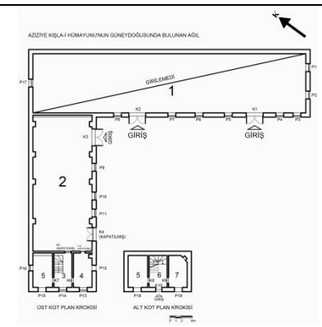

Detay

Plan krokisinde 2 numara ile gösterilen bölümün çatı sistemi

Plan krokisinde 5 numara ile gösterilen bölümün güneydoğu duvarı

Plan krokisinde 7 numara ile gösterilen bölümün kuzeydoğu duvarı ve doğu köşesindeki ocak

Plan krokisinde 3 numara ile gösterilen bölümün kuzeydoğu duvarı

Korunmuşluk Durumu: Yapının yalnızca hayvanlara ait bölümü kullanılmaktadır. İdari bölümü terk edilmiştir. Bu sebeple bu bölüm oldukça kötüdür ve strüktürel bütünlüğünü kısmen yitirmiştir.

		İdari Bölüm	Hayvanlara Ait Bölüm			İdari Bölüm	Hayvanlara Ait Bölüm			İdari Bölüm	Hayvanlara Ait Bölüm			İdari Bölüm	Hayvanlara Ait Bölüm			İdari Bölüm	Hayvanlara Ait Bölüm
Cephe Durumu	**İyi**	☐	☐	**Örtü Durumu**	**İyi**	☐	☒	**İç Yapı Durumu**	**İyi**	☐	☐	**Taşıyıcı Durumu**	**İyi**	☐	☒	**Bezeme Durumu**	**İyi**	☐	☐
	Orta	☐	☐		**Orta**	☒	☐		**Orta**	☐	☒		**Orta**	☐	☐		**Orta**	☐	☐
	Kötü	☒	☒		**Kötü**	☒	☐		**Kötü**	☒	☐		**Kötü**	☒	☐		**Kötü**	☒	☒

EK-42. 8 Numaralı Envanter Fişi

<table>
<tr><td colspan="5">ÇİFTELER HÂRA-YI HÜMAYUNU KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ</td><td colspan="2">Envanter No:8</td><td>İnceleme Tarihi: Temmuz 2018</td></tr>
<tr><td>İli: Eskişehir</td><td>İlçesi: Mahmudiye</td><td colspan="2">Konum: Hamidiye Mahallesi’nin güneybatısında, Eskişehir-Konya yolu üzerinde, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’na bağlı Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Araştırma Deneme Sahası ile Eskişehir Büyükşehir Belediyesi’nin Yol Yapım Bakım ve Onarım Dairesi Başkanlığı Hamidiye Şantiyesi arazisi içerisinde</td><td>Koordinat:
Enlem 39°33'36.50"kuzey
Boylam 30°54'54.66"doğu</td><td>Özgün Adı: Hamidiye Kışla-i Hümayunu</td><td>Adı: -</td></tr>
<tr><td>İnşa Tarihi: 1886 yılı ile 1888 yılları arasında</td><td>Yaptıran: Sultan II. Abdülhamid</td><td>Bugünkü Sahibi: Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü</td><td>Tescil Kaydı: Yok</td><td>Onarım: Bilinmiyor</td><td>Özgün İşlevi: At neslinin ıslahı, büyükbaş-küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve tarım işleri</td><td>Bugünkü İşlevi: Yok</td></tr>
<tr><td>Fotoğraf (Yıl: 1899)

Ulaşılabilen Plan
 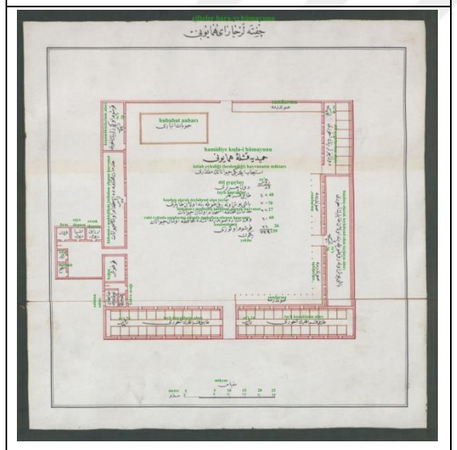 </td><td>Google Earth Uydu Görüntüsü (Erişim Yılı: 2019)
 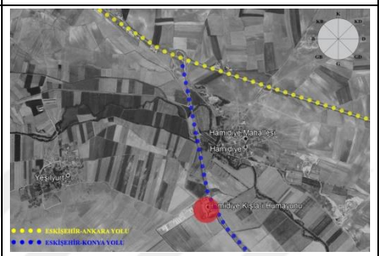
 </td><td colspan="2">Cephe

Güneydoğu ve güneybatı duvarına güneyden bakış

Güneydoğu duvarına güneydoğudan bakış

Güneydoğu duvarına doğudan bakış</td><td>Plan
YOK
Detay

Güneydoğu duvarının yakından görünümü
 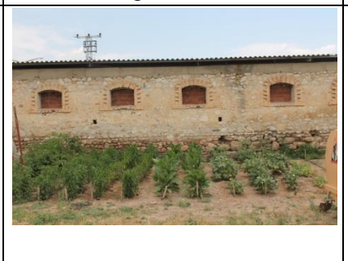
Pencere çevresinde kullanılan üçgen biçimli tuğlalar
 </td><td>
Güneydoğu duvarındaki büz (künk) detayı
 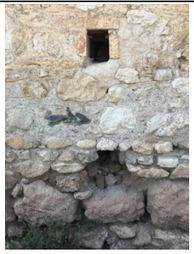
Güneydoğu duvarında bulunan pencere söve detayı
 </td></tr>
<tr><td colspan="5">Korunmuşluk Durumu: Yapının yalnızca güneydoğu ve güneybatı duvarı ayakta kalabilmiştir. Cephede görülen yapım teknikleri ve malzemelerden anlaşıldığı kadarıyla üç farklı dönem geçirmiştir. Duvarların hemen arkasında yer alan mekân otopark olarak kullanılmaktadır. Pencerelerin üst kısmına betonarme kiriş yapılmış ve otoparkın üst örtüsünün yükü güneybatıda özgün beden duvarına aktarılmıştır.</td><td colspan="4"></td></tr>
</table>

Cephe Durumu	**İyi**	☐	**Örtü Durumu**	**İyi**	☐	**İç Yapı Durumu**	**İyi**	☐	**Taşıyıcı Durumu**	**İyi**	☐	**Bezeme Durumu**	**İyi**	☐
	Orta	☐		**Orta**	☐		**Orta**	☐		**Orta**	☐		**Orta**	☐
	Kötü	☒		**Kötü**	☒		**Kötü**	☒		**Kötü**	☒		**Kötü**	☒

EK-43. 9 Numaralı Envanter Fişi

ÇİFTELER HÂRA-YI HÜMAYUNU KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ					**Envanter No:**9	**İnceleme Tarihi:** Temmuz 2018
İli: Eskişehir	**İlçesi:** Çifteler	**Konum:** Anadolu Tarım İşletmesi Müdürlüğü'nün arazi sınırları içerisinde, Çifteler'in kuzeydoğusunda		**Koordinat:** Enlem 39°24'57.97" kuzey Boylam 31°4'20.04" doğu	**Özgün Adı:** Mandıra Kışla-i Hümayunu	**Adı:** -
İnşa Tarihi: 1886 yılı ile 1888 yılları arasında	**Yaptıran:** Sultan II. Abdülhamid	**Bugünkü Sahibi:** ?	**Tescil Kaydı:** Yok	**Onarım:** Bilinmiyor	**Özgün İşlevi:** At neslinin ıslahı, büyükbaş-küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve tarım işleri	**Bugünkü İşlevi:** Kullanılmıyor

Fotoğraf (Yıl: ?)

Ulaşılabilen Plan

YOK

Google Earth Uydu Görüntüsü (Erişim Yılı: 2019)

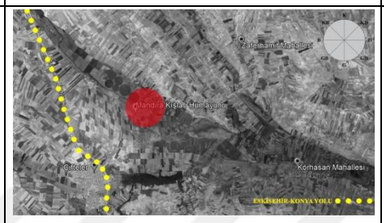

Cephe

Kuzeydoğu ve kuzeybatı cepheleri

Güneydoğu ve güneybatı cepheleri

Kuzeybatı cephesi

Güneydoğu cephesi

Kuzeydoğu cephesi

Güneybatı cephesi

Plan

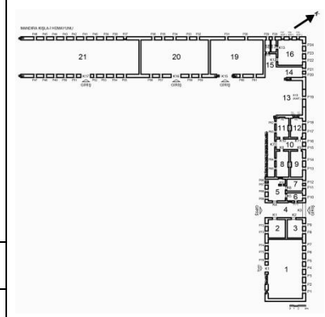

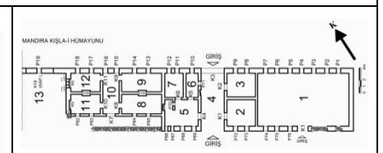

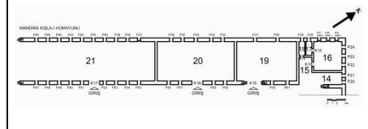

Detay

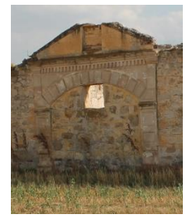

Kuzeydoğu cephesinde bulunan taç kapı

Kuzeybatı cephesinde bulunan pencerelerin yakından görünümü

Kuzeydoğu duvarında bulunan P17, P18 pencereleri

Kuzeydoğu duvarı

Korunmuşluk Durumu: Yapı terk edilmiştir ve oldukça kötü durumdadır. Yalnızca iki kanadı ayakta kalabilmiştir. Yapının tescili yoktur. II. Abdülhamid dönemine ait fotoğrafı ile mevcut durumu benzerlik göstermemektedir. Bu durum isim yanlışlığından ya da sonradan yapılan müdahalelerden kaynaklanıyor olmalıdır. Üst örtüsü tamamen yok olan yapı, her türlü atmosfer etkisine açık durumdadır. Derin yapısal çatlakları bulunmaktadır ve strüktürel bütünlüğü tehlikededir.

Cephe Durumu	**İyi**	☐	**Örtü Durumu**	**İyi**	☐	**İç Yapı Durumu**	**İyi**	☐	**Taşıyıcı Durumu**	**İyi**	☐	**Bezeme Durumu**	**İyi**	☐
	Orta	☒		**Orta**	☐		**Orta**	☐		**Orta**	☐		**Orta**	☒
	Kötü	☐		**Kötü**	☒		**Kötü**	☒		**Kötü**	☒		**Kötü**	☐

EK-44. Çifteler Çiftlik-i Hümayunu Merkezindeki Fabrikanın İnşasının Resmi Açılışı Açıklamalı Fotoğraf (İÜNEKA, 90413/3).

EK-45. Hâra (Karakışla) Cami'nin 1993 Yılı Onarımı Öncesi Görselleri

<table>
<tr><td> 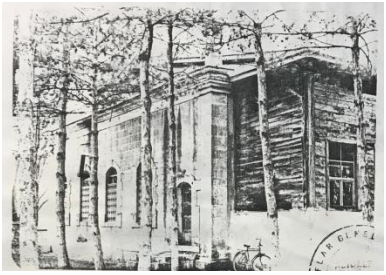 </td><td> 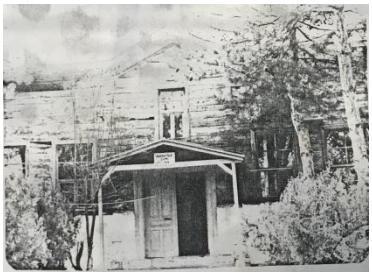 </td></tr>
<tr><td> </td><td> 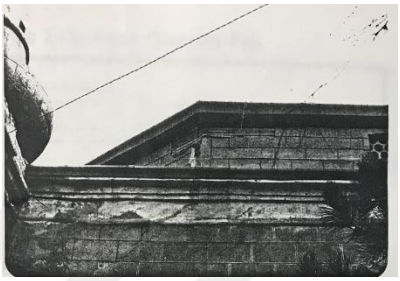 </td></tr>
<tr><td> 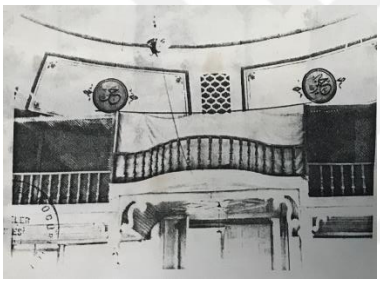 </td><td> 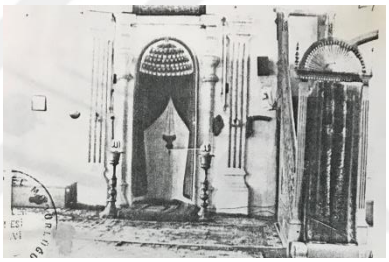 </td></tr>
<tr><td> 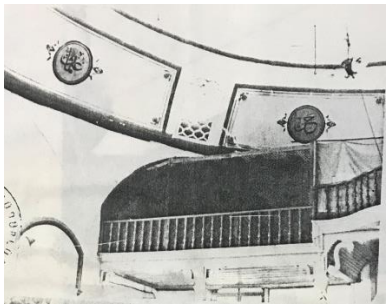 </td><td> 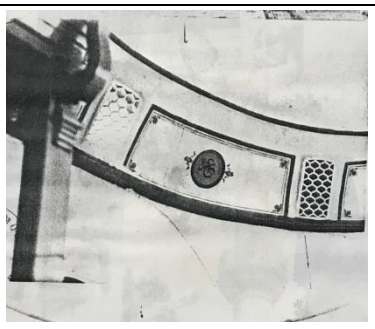 </td></tr>
<tr><td> 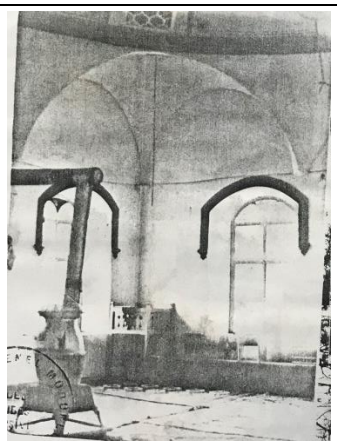 </td><td> </td></tr>
</table>

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Ece GÜLER

Doğum Yeri ve Yılı: Ankara-Polatlı / 1989

E-Posta: eceguler@yyu.edu.tr

Eğitim ve Mesleki Geçmişi:

- 2008-2013, Bozok Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.
- 2016 - 2019, Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Koruma Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı.
- 2014-2017, ATA Mimarlık Ofisi, Kurucu Mimar.
- 2018-2018, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van Meslek Yüksek Okulu, Mimari Restorasyon Programı, Öğretim Görevlisi.
- 2018- , Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Öğretim Görevlisi.

Yayınları ve/veya Bilimsel/Sanatsal Faaliyetleri:

- Halaç H.H., Akbaş E. (2017). Arkeoloji Müzelerinde Çağdaş Sunum Teknikleri;Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesi. Route Educational And Social Science Journal, s .298-312.
- Kalak M., Yıldırım Ö.C., Akbaş E. (2017). Kültürel Miras Kapsamında "Eskişehir Hamamları" Üzerine Bir Çalışma: Alçık ve Erler Hamamları. Tarih Boyunca Su ve Mekan Temalı Ulusal Mekan Sempozyumu 2017 Bildiri Kitabı, İstanbul, s.129-144.
- Kalak M., Oktay H.E., Güler E., (2018). Van Gölü Kıyısındaki Mimari Yapıların Cephelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Uluslararası Kültür, Sanat ve Toplum Sempozyumu. c.1, s.1024-1036.
- Güler E., Kalak M., (2018). Mimari Mirası Korumanın İmgelem Anlamında Okunması, Dicle Üniversitesi I. Uluslararası Mimarlık Sempozyumu Bildiri Kitabı. s.1656-1675.
- Halaç H.H. , Güler E., (2018). Ruhunu Yeniden Kazanmaya Çalışan Kimlikler "Mimari Bütünleme Bağlamında Sahip Ata Kervansarayı'nın İncelenmesi. II. Uluslararası Multidispliner Çalışmaları Kongresi. s.334-334.

- Halaç H.H. , Güler E., (2018). Mimari Koruma Bağlamında İshak Fakih Medresesi'nin Yeni İşleve Adaptasyonunun Değerlendirilmesi. II. Uluslararası Multidispliner Çalışmaları Kongresi. s.326-326 .
- Yıldırım Ö.C., Güler E., Kalak M. (2018). Bir Koruma-Yaşatma Örneği: Bayburt Geleneksel Konutu Restorasyon Çalışması. 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. s.262-263.
- Kalak M., Güler E., Yıldırım Ö.C. (2018). Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nde Koruma Bağlamında Bir Değerlendirme. 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. s. 264-265.
- Güler E., Yıldırım Ö.C., Kalak M. (2019). Geleneksel Bayburt Mimari Mirasının Korunması ve Yaşatılması Bağlamında Talip Yeşil Evi Restorasyon Çalışması. İKSAD, Ankara.